

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 07387

SHRAYBER UN KINSTLER

Z. Weinper

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ז. וויינפער

שרייבער און קינסטלער

ז. וויינפער

געצייכנט דורך דעם דיכטער בער האַראַוויץ (1937)

ז. וויינפער

שרייבער און קינסטלער

ניו-יארק

Z. WEINPER
S H R E I B E R U N K I N S T L E R
(Writers and Artists)

Published by
YIDDISHER KULTUR FARBAND
(YKUF)
189 Second Avenue, New York 3, N. Y.

1958

PRINTED IN THE U.S.A.

PROMPT PRESS, 113 Fourth Ave., New York 3, N. Y.

א י נ ה א ל ט

דייט

- ז. וויינפער (צייכענונג) — פון בער האַראַוויץ — — — — — 2
צו די לייענער — פון נ. מיזיל — — — — — 7

I

ז. וויינפער וועגן זיך און זיין שאַפן

- דאָס פערטל־יאָרהונדערט פון מיין ליטעראַרישער טעטיקייט — 11
מיין ווייטערדיקער גאַנג — — — — — 14
מיין טיפּסטן דאַנק — — — — — 18

II

יידישע שרייבער

- 1) י. ג. פּרץ ; 2) שבת־יום־טוב־דיקייט — — — — — 21
שלום עליכם — — — — — 43
אַלעקסאַנדער האַרקאַווי — — — — — 51
ד.ר. חיים זשיטלאַווסקי — — — — — 57
יעקב מילך — — — — — 63
יהואַש — — — — — 72
דוד פינסקי — — — — — 77
מ. אַלגין — — — — — 85
שלום אַש — — — — — 98
פּרץ הירשביין — — — — — 112
יוסף ראַלניק — — — — — 115
מאַני דייב — — — — — 124
ראובן אייזלאַנד — — — — — 137
1) דוד בערגעלסאָן ; 2) ביים פּאַרטרעט פון דוד בערגעלסאָן — 145
פיניע קאַץ — — — — — 159
נחמן מיזיל — — — — — 169
ב. דאַפּין — — — — — 187
נפתלי גראַס — — — — — 193
י. י. סיגאַל — — — — — 203

אינהאלט

214	יונה ראָזענפעלד
222	יעקב מעסטל
232	בער האַראַוויץ
240	ב. ריווקין
252	לייב אַליצקי
261	שלום שטערן
266	אבא שטאַלצענבערג
271	ברוך אַליצקי
278	אהרן קרישטאלקע

III

יידישע קינמטלער

283	הענעך גליצענשטיין
293	אברהם וואַלקאָוויץ
303	אברהם מאַניעוויטש
313	א. אבראמאָוויטש
319	סעם אַסטראָווסקי
326	מאַריס קאלעם
332	פּרענק קוירק
344	פעני ראבעל

IV

מיטן גאַנג פון איקוף

351	די ערשטע צוועלף יאָר
361	צום יום־טוב פון דער אַנטאַלאַגיע
365	דער גאַנג פונעם איקוף

378	מיין טאַטע — פון נחמה וויינפער
-----	--------------------------------

צו די ליינער

ערשט איצט, אָנהויב 1958, צום ערשטן יאַרצייט פון אונדזער אומפאַרגעסלעכן ז. ווינפער, פאַרווירקלעכן מיר זיין וואונטש און פירן אויס דעם צוואַג פונעם ז. וויינ-פער-יובילקאָמיטעט (וואָס איז געשאפן געוואָרן צו זיין 60-יאָריקן געבוירנטאָג, 1952), אַרויסצוגעבן דעם דריטן ווינפער-בוך „שרייבער און קינסטלער“. דאָס ערשטע בוך פון די געפלאַנטע דריי ביכער — „אַ גאַסט אין אַמעריקע“, איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין 1953, דאָס צווייטע בוך, „לייד און פרייד“, איז דערשינען אין יאָר 1954, און דאָס דריטע אַנאַנסירטע בוך, „שרייבער און קינסטלער“, ווערט ערשט איצט אַרויסגעגעבן. ז. ווינפער האָט די לעצטע פּאַר יאָר און בעיקר — די לעצטע חדשים פון זיין פּלוצים איבערגעריסע-נעם לעבן געגרייט די אָפּהאַנדלונגען פאַר דעם דאָזיקן באַנד.

די דריי ביכער — דער ראָמאַן, די לידער-פּאַעמעס און די עסייען — האָבן באַדאַרפט אַרויסברענגען די קאָלירפולע קינסטלעריש-שאַפּערישע געשטאַלט פון ז. ווינפער, דעם דיכטער, דערציילער און פאַרטערטן-מייסטער. דריי, אין פּלוג, פּאַזונדערע און פאַרשיידענע געביטן פון ליטעראַטור, אַבער וועלכע, ווי באַקאַנט, זיינען ביי ז. ווינפערן אויף אַ וואונדערלעכן אופן פאַראייניקט געווען ווי צווייגן, וואָס וואַקסן אַרויס פון איין שטאַם. דער עפישער עלעמענט איז געווען אַ זייער וויכטיקער אין זיין דיכטונג, ווי דער פּאַעטישער מאַמענט פּרעוואַלירט אין זיין פּראָזע, און ווי די ביידיע, דער דיכטערישער און שילדערי-שער, פאַרנעמען אַ גאַר-וויכטיקן אַרט אין זיינע שרייבער-און קינסטלער-עסייען, וועלכע מיר ברענגען איצט צו די ליינער-פאַרערער פון ז. ווינפערס שאַפן.

עס איז וויכטיק צו דערמאַנען, אַז נאָך צוריק מיט 25 יאָר, אין 1933, האָט ז. ווינפער אַרויסגעגעבן זיין ערשט בוך „יידישע שריפטשטעלער“, וואו עס זיינען אַריין 24 פּאַרט-רעטן-אָפּהאַנדלונגען וועגן יונגע דאָן יידישע שרייבער, זיינע מיטזייטלער. מיט דריי יאָר שפּעטער, אין 1936, איז דערשינען דער צווייטער באַנד „יידישע שריפטשטעלער“ מיט אָפּהאַנדלונגען וועגן יידישע שרייבער „פון אַביסל אַ פּריערדיקן פּעריאָד“ ווי די 24 שריי-בער, וואָס וועגן זיי זיינען געשריבן געוואָרן די פּאַרטערטן אינעם ערשטן באַנד. דער אונטערשייד צווישן די צוויי ביכער איז געווען אַ גאַנץ-באַדייטנדיקער, וואָס ז. ווינפער גופא האָט אויף דעם אָנגעוויזן. אינעם ערשטן באַנד זיינען געווען שילדערונגען וועגן „נאָך יונגע מענטשן“, וואָס „זיינען געקומען אין דער יידישער ליטעראַטור אין דער זעלבער, אָדער אומגעפער אין דער זעלבער צייט“ מיט ווינפערן. אין צווייטן באַנד זיינען שוין די באַ-האַנדלטע שרייבער „אָפּגערוקט פון אים אויף אַביסל אַ ווייטערן שטח“, — זיינען שוין די אָפּהאַנדלונגען וועגן זיי נעענטער צו קריטיק, ווי צו פריינטלעכע פּאַרטערטן. אין ערשטן באַנד איז אויך אַריין אַן אויטאָפּאַרטעט פון ז. ווינפערן, אַ זייער כאַראַקטעריסטישער פּאַר דער אַלגעמיינער זעלבסט-אויפּפאַסונג פון דעם דיכטער אין יענעם פּעריאָד פון זיין שאַפן.

פאַר די איבער צוויי צענדליק יאָר, וואָס טיילן אַפּ יענע צייט, ווען די פּאַרטערטן-קריטיקן פון די צוויי בענד „יידישע שריפטשטעלער“ זיינען פאַרעפנטלעכט, ביז די יאָרן, ווען די איצטיקע פאַרשיידענע אָפּהאַנדלונגען וועגן שרייבער און קינסטלער זיינען גע-שריבן, האָט ז. ווינפער, ווי אַ מענטש און דיכטער, אַרורכגעמאַכט אַ לאַנגלאַנגן וועג.

עס איז נישט נאָר דער ווייטער צייט-מהלך, נאָר אויך די דיסטאַנץ פון וואַנדלונגען-איבער-וואַנדלונגען, וואָס די וועלט און דאָס יידישע לעבן האָבן אַדורכגעמאַכט, און בעיקר — דער לאַנגער און וויכטיקער וועג, וואָס ז. וויינפער איז אַדורכגעגאַנגען אין זיין קינסטלעריש-אידיעאָלאָגישער צילאַנגעווענדקייט און קולטור-געזעלשאַפטלעכן אויפנעמען שרייבער און שאַפן. דאָס זעט מען אין יעדער פון די איצטיקע אָפּהאַנדלונגען, וואָס ז. וויינפער האָט געשריבן אָפּטמאַל אייליק, אויף דער הייסער מינוט, אָבער שוין מיט אַ גאָר אַנדערן צו-גאַנג צו מענטש און שאַפער.

אין דעם קורצן אַריינפיר צום צווייטן באַנד „יידישע שריפטשטעלער“ (1936) פּרעגט ז. וויינפער אַליין אָפּ דעם כאַראַקטער פון זיינע פּרערדיקע פּאַרטרעטן, און ער זוכט אַן אַנדערע, ערנסטערע באַצייכענונג פאַר זיינע שילדערונגען. „אַ פּאַרטרעט פון אַ מענטשן — שרייבט ער — איז סוף כל סוף נישט קיין פּאַטאַגראַפיע. בשעת די פּאַטאַגראַפיע רע-גיסטרירט מערסטנס בלויז דאָס אויסערלעכע, זוכט דער פּאַרטרעט אַרויסצוברענגען אויך דאָס אינערלעכע און אַזוי אַרום איז דער אמתער פּאַרטרעט אויך אין אַ געוויסן זין קריטיק“. און אַנדאָר איז דאָס ריכטיק און אַנגעמאַסטן פאַר זיינע אַרטיקלען, וואָס זיינען אויפ-געקליבן אין דעם איצטיקן בוך. דאָ האָבן מיר שוין ערנסטע שאַרפע כאַראַקטעריסטיקעס, אַנאַליטישע אָפּהאַנדלונגען וועגן שרייבער, וועלכע ער פירט אַדורך און פירט אַרויס אין פאַרשיידענע מאַמענטן פון זייער לעבן און שאַפן און אין וויכטיקע צייט-אַפּשניטן. פונקט ווי ער איז געוואָרן מער מאַנער פון זיך, אַזוי איז ער אויך מער מאַנער פון אַנדערע.

ז. וויינפער איז אין זיין דיכטונג במשך פון די לעצטע צוואַנציק יאָר געוואָרן אַלץ פאַרטיפּטער, סאַציאַל-אַנגעזעטיקטער און אידיאיש-אַנגעלאָדענער. ער האָט עס קלאָר באַ-ווירן אין זיינע דיכטערישע שאַפונגען פאַר אַט דער צייט „פיניע“ 1939, „דאָס געזאַנג פונעם גלויביקן“ 1943, „ביים גרענד קעניאַן“ 1947, „פּאַנעמען וועגן די נביאים“ 1950, „לייד און פרייד“ (1954). ער איז אויך אַ גאָר אַנדערער אין זיינע אָפּהאַנדלונגען-שילדע-רונגען פון יידישע שרייבער. ער איז רייכער געוואָרן אין זיין אידיאישן וועלט-באַנעם און רייפער אין זיין צוגאַנג צו מאַלן מענטשן און סיטואַציעס. דאָס זעט מען באַשיינפער-לעך, ווען מיר פאַרגלייכן די פּאַרטרעטן-שילדערונגען פון אַמאָל מיט די אָפּהאַנדלונגען עסייען פון די לעצטע יאָרן. אַפריער איז עס געווען מער אַן אַרבייט פון אַ „ליבהאַבער“ פאַרטרעטיסט, אַן ספעציעלע כּוונות און אַן טיפּערע פאַרלאַנגען פון זיך און פון שריי-בער. אין זיין אַריינפיר צום ערשטן באַנד „יידישע שריפטשטעלער“ (1933) זאָגט ער טאַקע: „איך בין נישט בעסער און נישט ערגער פון די קאַלעגן, וואָס גייען אַריין אינעם ערשטן בוך, ווי אויך פון יענע, וואָס וועלן אַריינגיין אין די ווייטערדיקע ביכער“. אין די לעצטע יאָרן האָט ז. וויינפער זיך איבערגעשמידט. וועגן דעם האָט ער אונז אויף זיין דיכטערישן אָפּט דערציילט אינעם אויטאָביאָגראַפישן און אויטאָפּאַרטרעטישן ווערק „פיר-ניע“ (1939), און אין זיינע שפּעטערדיקע שאַפונגען, וואו ער האָט איבערגעגעבן וועגן זיינע זוכענישן, וואַקלונגען און שטרויכלונגען און באַזונגען זיין נייע אויפאַסונג פון וועלט און מענטשן, ווי אויך זיין נייעם צוגאַנג צו זיך גופא, און צו זיינע קאַלעגן. שוין נישטאַ יענער גלייכילט, וואָס ער האָט אַמאָל עס באַצייכנט ווי „נישט ובעסער און נישט ערער“. נין! איצט איז ער מער באַזייניקט געוואָרן, און מיט אַט דעם קלאָרן אויסגעשפּראַכענעם באַוואוסטזיין גייט ער צו צו זיך און צו אַנדערע, צו נאָענטע און ווייטע.

די אַלע אַרטיקלען, וואָס זיינען אַנגעשריבן די לעצטע 16-15 יאָר, וועגן די פאַרשיי-דענע שרייבער, — דיכטער, דערציילער, וויסנשאַפטלער, סאַציאַלאַגן — באַווירן אַן וויינפער האָט געהאַט אַן אַלזייטיקע טיפע פאַרשטענדעניש פאַר די פאַרשידענע צווייגן פון

דער יידישער קולטור און געווען שטארק באהאונט אין דעם שאפן און אין די אויפטוען דערגרייכונגען פון די יידישע שרייבער, די אלטע, עלטערע און יונגע. דער קרייז איז טערעסן און קענטענישן פון דעם דיכטער ז. וויינפער איז באמת פיל, פיל ברייטער ווי מיר האבן זיך פארגעשטעלט.

און נאך עפעס: ווי אלעמאל האבן מיר אין די אפהאנדלונגען אויך וויכטיקע שטריכן צום כאראקטער פון וויינפערן גופא און אינטערעסאנטע פרטים וועגן זיינע איבערלעבענישן אין פארשיידענע צייטן און אין פארשיידענע סיטואציעס, ווען ער קומט אין באריה, אין קאנטאקט מיט די אלערליי, פארשיידענע שרייבער און קינסטלער, וואס ער ברענגט זיי ארויס. דאס גיט צו זיינע אפהאנדלונגען א ספעציעלע ווארעמקייט און אינטימקייט, זיי שלאגן אן היימישע, ליריש-גאטאליגע טענער און מאטיוון, זיי ברענגען צום אויסדרוק ז. וויינפערס צושטאנד און שטימונג אין פארשיידענע צייטן פון זיין לעבן-שאפן און זיין געראנגל פאר דער אויסגעשטאלטיקונג פון זיין דיכטערישער פערזענלעכקייט.

עס איז אפשר נישט נויטיק צוצוגעבן, אז ווען ז. וויינפער אליין וואלט צוגעגרייט דאס איצטיקע בוך צום דרוק, וואלט ער זיכער אייניקע אפהאנדלונגען געקריצט אדער געענדערט. ער וואלט אויך דאס בוך דערגאנצט מיט אייניקע אפהאנדלונגען וועגן שרייבער און קינסטלער, וואס ער האט זיך ספעציעל געקליבן, ווי מיר ווייסן, צו שרייבן וועגן זיי. מיר האבן דעם געבראכטן מאטעריאל געטיילט אין פיר טיילן:

אינעם ערשטן טייל זיינען געגעבן אייניקע רעדעס-ארויסזאגונגען פון ז. וויינפערן וועגן זיך גופא, וועגן זיין שאפן און וועגן זיינע פאעטישע און קולטור-געזעלשאפטלעכע איבערהאנדלונגען. זיי זיינען א שליסל צו זיין דיכטערישער פערזענלעכקייט. אין צווייטן טייל קומען אפהאנדלונגען וועגן שרייבער, וואס ז. וויינפער האט גע- שריבן די לעצטע 16-15 יאר. דאס רוב פון זיי איז געווען געדרוקט אין דער „יידישע קולטור“.

אינעם דריטן טייל האבן מיר ארטיקלען וועגן קינסטלער-מאלער. ווי באוואוסט, האט ז. וויינפער ארויסבאוויזן די לעצטע יארן א באזונדערן אינטערעס און ליבשאפט צו פלאסטישער קונסט, צו קינסטלער-פלאסטיקער.

דער פערטער טייל ברענגט ז. וויינפערס אייניקע רעדעס-ארויסזאגונגען וועגן דעם איקוף, די קולטור-שאפערישע באוועגונג, וואס ער איז די לעצטע צוואנציק יאר געווען מיט איר מיט לייב און לעבן געבונדן און וועמען ער האט אוועקגעגעבן א שטיק פון זיין דינאמישן פראדוקטיוון לעבן.

לסוף ווילן מיר דא באדאנקען דעם פילאדעלפיער איקוף און זיינע לייען-קרייזן, דעם לאס-אנדזשעלעסער איקוף מיט זיינע לייען-קרייזן, ווי אויך דער פריינדיג ליובע האראוויץ, פון לאס-אנדזשעלעס, פאר איר ביישטייערונג אין אנטענק פון איר מאן נייטן האראוויץ, ע"ה. אדאנק זייער ברייטהארציקער הילף און ביישטייערונגען איז מעגלעך געווען ארויסצוגעבן דאס דאזיקע בוך צום ערשטן יאָרצייט פון אונדזער ז. וויינפער.

נ. מייזיל

יאנואר, 1958.

ביכער פון ז. וויינפער

- פון אונדזער לאַנד, פ' „בצלאל“, ניו-יאָרק, 1920, 98 זײַ.
ראַטמא, פ' „קונסט און בוך“, פּילאַדעלפּיע, 1921, 76 זײַ.
ביי דער גרעבליע, פ' „קולטור“, נײַ, 1922, 128 זײַ.
גאַלד גרין, פ' „די פעדער“, נײַ, 1925, 188 זײַ.
דער באַפּרייטער, פ' „מתנות“, נײַ, 1925, 40 זײַ.
גילדענער האַץ, פ' „שוואַלבן“, נײַ, 1925, 125 זײַ.
אייגנס, פ' „אויפקום“, נײַ, 1929, 160 זײַ.
געקליבענע לידער, פ' „אויפקום“, ניו-יאָרק, 1932, 304 זײַ.
יידישע שריפטשמעלער, ב' 1, פ' „אויפקום“, נײַ, 1933, 158 זײַ.
אונטערזעצונגס (לידער), פ' „אויפקום“, נײַ, 1934, 138 זײַ.
ביראָ-בידזשאַן (לידער), פ' „קולטור-צווייג ביים איקאר“, נײַ,
1935, 64 זײַ.
יידישע שריפטשמעלער, ב' 2, פ' „אויפקום“, נײַ, 1936, 158 זײַ.
משה לייב האַלפּערן, פ' „אויפקום“, נײַ, 1940, 124 זײַ.
פיניע, פ' „אויפקום“, נײַ, 1939, 128 זײַ.
מיטן יידישן לעגיאָן, פ' איקוף, ניו-יאָרק, 1942, 318 זײַ.
דאָס געזאַנג פונעם גלויביקן, פ' איקוף, נײַ, 1943, 318 זײַ.
אויף די זאַמדן פון יהודה, פ' איקוף, נײַ, 1946, 253 זײַ.
ביים גרענד קעניאַן, פ' איקוף, 1947, 143 זײַ.
דער גילדענער האַץ, פ' איקוף, בוענאַס-אירעס, 1948, 173 זײַ.
פאַעמען וועגן די נביאים, פ' איקוף, נײַ, 1951, 220 זײַ.
אַ גאַסט פון אַמעריקע (ראַמאַן), פ' איקוף, 1953, 308 זײַ.
לייד און פרייד (לידער), פ' איקוף, נײַ, 1954, 288 זײַ.

AT THE RICH MAN'S GATE—Poems by Z. WEINPER.
Translated by Morton Deutch. Published by Coward
McCann, New York, 1936, 64 pp.

דאס פערטל-יארהונדערט פון מיין ליטערארישער טעטיקייט

דאס פערטל-יארהונדערט פון מיין ליטערארישער טעטיקייט ליגט אויס-געשפרייט פאר מיר מיט זיינע שטרויכלונגען, דערגרייכונגען, פיין און שייק, און איבער אלץ און אלעמען — מיין אומרו, וואס האט מיך קיינמאל נישט אפ-געלאזן.

אין 1915, ווען מיין אומרו האט אנגעהויבן צו קומען צום אויסדרוק דורך ליד, בין איך נארוואס געווען אריבערגעקומען קיין ניו-יארק, און ווייל איך האב זיך דעמאלט געפילט א צעמאלענער אונטער דער גרויסשטאטישער שטיינערדיקער ראד, האט מיין אומרו געקוקט מיט גרויס בענקשאפט אויף צוריק צו מיין היים-שטעטל טריסק אין וואלין, וואו די יידישע קבצנות האט געטראגן אינדערוואכן א קארטן כאטאל און שבת — א צעריסענע לאס-טיקענע קאפאטע.

אבער ארום דעם שטעטל זיינען געווען שטילע, גרינע לאנקעס מיט זיל-בערנע טייכן, וואו מען האט געזען ווייסע גענדז, וואס עס האבן געפאשעט געזונטע בארוועסע מארוסיעס און געזונגען צוזאמען מיט די פישער-יונגען, וועלכע האבן געצויגן די פיש-נעצן.

איז דערפאר אין יענער צייט געקומען צום אויסדרוק דורך מיין ליד דאס שטעטל און די דערפלעך ארום דעם שטעטל.

נישט קיין גליקלעך שטעטל איז געווען דעמאלט. און די דערפער ארום זיינען אויך קיין גליקלעכע נישט געווען. און ווי האבן זיי געקאנט גליקלעך זיין, אז געווען זיינען זיי דעמאלט נישט מער, ווי שטיף-קינדער ביי דער שרעק-לעכער צארישער אימפעריע.

אויב עס האט זיך אפילו דעמאלט דורכגעריסן געזונטער אפטימיזם דורך מיינע לידער, איז דאס נישט געווען די געזונטקייט פון דעם דעמאלטיקן לעבן, נאר די געזונטע בענקשאפט נאך א לעבן א שענערס, וואס וועט סוף כל סוף מוזן קומען.

אין מיין דעמאלטיקער בענקשאפט נאך א גאנץ יידיש לעבן, האב איך גענומען די ביקס און זיך געלאזט אויפן וועג צו באפרייען פאלעסטינע פאר

דעזע, געהאלטן פון ז. וויינפער אויף דער פייערונג פון זיינע 25 יאר שאפן (דעם 10טן נאוועמבער, 1940, אין ניו-יארק).

אונדזער פאלק, אבער פאלעסטינע האט זיך ניט באפרייט. זי איז בלויז איי-בערגגעאנגען פון אונטער דער טערקישער יאך צו דער יאך פון גרויס-בריי-טאניע. איך האב זיך אומגעקערט צוריק קיין ניו-יארק מיט דעם געפיל פון א מאן, וואס איז געגאנגען אויפזוכן זיין געליבטע און זי געטראפן אין די ארעמס פון א פרעמדן.

ביסלעכווייז איז ניו-יארק מיר געווארן אייגענער. איך האב אָנגעהייבן זיב צו קריגן די שטאט, וואו עס האט זיך אָנגעהייבן אויסצופארמירן א יידישע אַרבעטערשאַפט, און מיין ליד האט אָנגעהייבן צוצולייגן אַן אויער. א שטיק צייט איז דאָס געווען ניט מער, ווי צוגעלייגט אַן אויער צו דער טיר פונעם היגן יידישן אַרבעטער און פאַלקס-מענטש.

פאַרוואָס איז דאָס געווען ניט מער, ווי אַ צוגעלייגטער אויער ? אַביסל איז דאָ געווען די שולד פון די גלייכגילטיקע שומרים צו דער יידישער ליטעראַטור. זיי, די שומרים, זיינען געשטאַנען ביי דער טיר פון אונדזער יידישן פאַלקס-דעבן און מיט זייער גלייכגילטיקער באַציוואַנג האָבן זיי ווי אַפּגעטריבן, עס איז אַבער אויך געווען היפש אונדזער שולד. מיר האָבן געדאַרפט זיין אַרעסיוו קעגן די שומרים.

מיר זיינען דאָס אַבער ניט געווען. איז דערפאַר אין יענער צייט מיין ליד געווען כאַטש שוין ניו-יאַרקיש-יידיש, אַבער זאָך אַ זייטיקס און אַן איינזאַמס.

אין יענער צייט האָב איך זיך אין איינס פון מיינע לידער געקלאַגט, אַז איך האָב אַ קורץ נאָר קיינער דערהערט דאָס ניט.

דער ליטעראַטור-קריטיקער ש. ניגער האָט מיך אַפילו געטרייסט אין זיינעם אַ וואַרעמען אַרטיקל וועגן מיר, אַז איך האָב זיך ניט אויף וואָס צו באַקלאַגן, וואָרים מיין קול דערהערט מען יא, אַבער די טרייסט איז פאַר מיר קיין טרייסט ניט געווען, וואָרים איך האָב געוואוסט, אַז ניגער האָט געמיינט די יהודים-פיינשמעקער, און מיר האָט זיך געבענקט ניט נאָך זיי, נאָר נאָך דער גרויסער יידישער מאַסע, פון וועלכער איך קום אַרויס און אין וועלכער איך פיל זיך, ווי אַ ניט אַפּגעטיילטער טייל.

היינט שטיי איך ניט מער מיט מיין אויער ביי דער טיר, נאָר איך בין אינעווייניק, איך פיל זיך גוט צו זיין איינער פון דער מאַסע, — אַ פּעדעמל אינעם גרויסן געוועב, וואָס הייסט: יידיש פאַלקס-לעבן.

דער קאַמף פון דער מאַסע איז היינט מיין קאַמף. אירע האַפּענונגען זיי-נען מיינע האַפּענונגען, און עס איז מיר גוט צו וויסן, אַז מיין קול ווערט היינט דערהערט דערפאַר, ווייל מיין קול איז איצט אויך דאָס קול פון דער יידישער מאַסע, וואָס קעמפט און וועט ניט אויפהערן צו קעמפן פאַר אַ בעסער און שענער לעבן אויף דער ערד.

אין סאַמע אָנהייב פון מיין פּערטל יאָרהונדערט אין דער יידישער לי-
טעראַטור האָב איך געפילט אויף זיך די שטאַרקע האַנט פון דעם גרויסן אומ-
פאַרגעסלעכן דיכטער און פריינט מיינעם משה לייב האַלפּערן, — זאָל דער-
פאַר דאָ היינט דערמאַנט ווערן זיין נאַמען מיט ערפּוכט.

דאָס יאָר ניינצן־ניין־און־צוואַנציק איז פאַר מיר געווען אַ געשעעניש. איך
האָב זיך באַקאַנט און זיך באַפריינדט מיט דוד בערגלסאָן און עס איז געווען
ער, וועלכער האָט מיין פנים אַ קער געטאַן צו דעם קאַמף פון דער לינקער
אַרבעטער באַוועגונג דאָ אין אַמעריקע. שפּעטער האָב איך געפילט אויף זיך
דאָס וואַרעמע ליכטיקע אויג פון דעם אומפאַרגעסלעכן מ. אַלגיין.

איך בין ניט מער אויף קיין זייטיקע סטעזשקעס, נאָר אויף דעם ברייטן
טראַקט, דעם טראַקט, וואו מען זיצט ניט קיין וויינענדיקע און קיין קרעכצנ-
דיקע און מען וואַרט אויף עפעס אַ משיח, נאָר וואו מען רייסט אַליין פון זיך
די קייטן און מען שפאַנט פאַראויס מיט שטאַלצע און דרייסטע טריט, זייענדיק
אַליין די אייגענע משיחים.

אַ שווערער גאַנג דורך שאַטן צו ליכט, און איך בין גליקלעך צו זאָגן,
אַז איך זע איצט, אַפילו אין די שווערסטע טעג אונדזערע, אַ סך מער ליכט,
ווי איך האָב דאָס געזען ביים אָנהייב פונעם פּערטל־יאָרהונדערט.

איך פיל זיך אויך איצט אַ סך גליקלעכער מיט מיין שרייבן. איך פיל
זיך גליקלעך מיט מיין אַרבעט אינעם איקוף. מיין וואַרט גייט איצט אויף
דורך צוויי ריינע און לויטערע פאַקס־אַרגאַנען — די „מאַהגן פרייהייט“
און דער זשורנאַל „יידישע קולטור“ פון אונדזער איקוף.

מיין וואַרט ווערט איצט דערהערט, ווייל עס איז דאָס וואַרט פון פאַלק
צוריק אין דעם פאַלק אַריין.

איך הייב אָן דאָס צווייטע פּערטל־יאָרהונדערט פון מיין ליטעראַרישער און
געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט מיט אַ סך ליכטיקערע האַפּענונגען פאַר אַ ניי-
שיין לעבן פון אונדזער אייגן יידיש פאַלק צוזאַמען מיט אַלע פעלקער אויף
דער ערד.

1940.

מיין וויטערדיקער גאנג

חשובע פארזאמלטע :

אינעם ליכט פונעם כבוד, וואָס איר גיט מיר היינט אָפּ, וואַקסט אויס מיין ביז איצטיקער גאנג אין אַ חשיבות, אין וועלכער איך אַליין נויטיק זיך, כדי צו דערמוטיקן מיינע טריט ממשיך צו זיין דעם זעלבן גאנג אין מיינע ווייטער-דיקע יאָרן.

עס איז קראָר, אַז ניט גרינג איז דעם שאַפּערישן מענטשן, וועמענס שאַפּ פונג איז ניט געמיינט, כדי צו קריגן פאַר זיך אַ גרעסערע שטיק עולם-הוה, נאָר איז אַ שליחות, וואָס איז פאַרבונדן מיטן געראַנגל פונעם לעבן זיך צו באַפרייען פון די אומגערעכטיקייטן, וואָס בינדן דעם די הענט און די פיס און פאַרסאַזשען דעם דאָס פנים. אַזאַ שעפּערישקייט איז מערסטנס קעגן ווינטן און זאָווערוכעס, און לאָזן זיי ווען ניט ווען דיך אויף אַ וויל אָפּ, איז דער וועג סיי ווי מיט אַנגעגליטן זאַמד, וואָס בריט און צעברענט ניט איין מאָל די טריט.

בלויז דער טיפּער גלויבן אין דער שליחות, וואָס דו טראַגסט אין זיך, גיט דיר כוחות ניט אַנדערצופאַלן אינמיטן וועג.

אַבער אַט דער גלויבן איז ניט אַזוינס, וואָס קאָן גענערט ווערן בלויז פונעם אייגענעם קוואַל אין זיך, וואָרים עס איז אין דער אמתן גאָר ניטאַ אַזאַ קוואַל, וואָס שלאָגט נאָר פון זיך אַליין און איז ניט אויסשעפּלעך. אויב זיינע אַדערן זיינען ניט פאַרוועבט אויך מיט די אַדערן פון אַנדערע, מוז ער זיך אויסשעפּן. בלויז דורך פאַרוועבונג מיט אַנדערע איז זיין שפרודלדיקער כוח אין דער שליחות, און דערהאַלט דעם גלויבן אין אַלע שווערע וועטערן און קלימאַטן.

אַזאַ מסיבה, ווי די היינטיקע פאַר מיין כבוד וועגן, איז נויטיק פון צייט צו צייט פאַר יעדן איינעם פון אונדז, וואָס גייט ניט איבערן וועג פונעם לעבן גלאַט אַזוי שפּאַצירן, נאָר גייט מיט אַ מיסיע, כדי אַנצוקומען צו אַ באַשטימטן אָרט אויסצולאָדן פון זיך דאָס אַנגעלאַדענע, און באַד טאַקע אויפן זעלבן אָרט זיך אַנצולאָדן אויפסניי.

אַזאַ מסיבה, ווי די היינטיקע פאַר מיין כבוד וועגן, פאַרשטאַרקט אין מיר דעם באַוואוסטזיין, אַז די אַדערן פונעם כלל זיינען צונויפגעוועבט מיט מיינע,

רעדע, געהאַלטן אויפן פייערלעכן באַנקעט צו זיין 0600טן געבוירנעאָג, זונטיק, דעם 14טן אָקטאָבער, 1953.

און אז די שליחות, וואָס איך טראָג דורכן וואָרט איז ניט בלויז מיינע אַ פּער-
זענלעכע, נאָר איז די שליחות פונעם כלל, פונעם ציבור.

פאַר אַט-דעם פאַרשטאַרקטן באַוואוסטזיין אין מיר, בין איך פול מיט דאַנק
צו אייך, און עס איז ביי מיר גאָר קיין ספק ניט, אַז ניט איין מאָל וועט מיין
האַרץ אייך שיקן דעם זעלבן דאַנק, ווען עס וועט אויף די ווייטערדיקע וועגן
זיך אַנשלאָגן אָן אַ ווינט, וואָס וועט עס פּרובירן אַ פּריר צו טאָן, אַ זאָווערונגע,
וואָס וועט זיך באַמיען עס פאַרגליווערן, אַדער אַ שווערער וואָלקן, וואָס וועט
פּרובירן פאַרציען די נעץ פון אומעט און אינזאַמקייט אַרום דעם. איך ווייס,
אַז ביי אַזעלכע שווערע נסיונות וועט אויפשיינען די היינטיקע מסיבה פון
ליבשאַפט, און ניט נאָר וועט איר זיי פאַנאַנדערטרייבן, נאָר איר וועט זיך
צעשיינען, ווי אַ גליענדיקער קאַיאָר פאַר מיינע טריט.

איך ווייס, אַז עס איז ניט דווקא די ציפער 60, וואָס האָט אייך אַהער
צונויפגעבראַכט, נאָר עס איז אונדזער אַלעמענס געפּעק, וואָס איך, אייער
שליח, טראָג פאַנאַנדער איבער די וועגן פון אונדזער לעבן, האָט אייך צו-
נויפגעבראַכט. וועל איך דערפאַר די ציפער 60 אינגאַנצן איגנאָרירן און בע-
סער פאַנאַנדערפאַקן דאָס געפּעק, וואָס איז אונדזער אַלעמענס און לאַמיר
אַ קוק טאָן אויף דעם.

גלייך ביים בראשית פון מיין שרייבן, ווען איך בין געווען קוים אַ צוואַג-
ציקער, האָב איך אַרגאַנזירט אַ גרופּע אָנהויבער און גענומען אַרויסגעבן אַ
ליטעראַרישן זשורנאַל „אָנהויב“, וואָס איז איין צייט געווען די טריבונע פאַר
אָנהויבער וואָס זיינען דערנאָך געוואָרן שרייבער מיט נעמען, און וואָס זיינען
זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען דערנאָך אין פאַרשיידענע דרכים. ווען מען איז אַרויס
פון די וויקעלעך און מען איז שוין ניט געווען מער קיין אָנהויבער, איז דאָס
געווען דער זשורנאַל „אויפקום“, אַרום וועלכן עס האָבן זיך גרופירט אַלע
יענע שאַפּערישע כוחות, וואָס האָבן דערקלערט קריג די ירידה־שטימונגען
אין אונדזער דעמאָלטדיקער יידישער פּאַעזיע, וואָס איז דערגאַנגען אַזע ביו
צו דער גלאַריפּיצירונג פון „אומקום“ ביי אַזאַ דיכטער, ווי עס איז ה. לייזויק,
געווען גוט צו פילן אַרום זיך אין נאָענטקייט די כוחות פון משה לייב
האַפּערן, בערל לאַפּין, און אויף לאַנגע לעבעדיקע יאָר דעם אַפּטימיסטישן
כוח פון דעם דיכטער ב. י. ביאַלאַסטאַצקי.

עס איז מיר גוט צו טראַכטן, אַז דער זשורנאַל „אויפקום“ האָט שוין
אין יענע יאָרן געהאַט אין זיך די קערנדלעך, וואָס זיינען דערנאָך אויפגעגאַנג-
גען צוזאַמען מיט דער שפּעדיקער זריעה, וואָס דער יידישער קולטור־קאַנגרעס
אין פאַריז האָט פאַרזיט אין אונדזער לעבן, ווען עס איז געבוירן געוואָרן
אונדזער באַליבטער „איקוף“.

און וואָס איז דער איקוף אויב ניט די קאַנצענטרירונג פון יענע שאַפּנדי-

קע, און בליענדיקע כוחות אין אונדזער יידישן לעבן, וואָס זייערע קוואַלן זיינען ניט קיין אַפגעזונדערטע, נאָר זיינען פאַרוועבטע דורך זייערע אַדערן איינע מיט די אַנדערע ?

זשילטאַווסקי און אַלגין, וואָס זיינען געווען מענטשן מיט באַזונדערע אַנשוואַונגען אויף דעם געביט פון פּאָליטיק, זיינען אַבער געווען פאַרוועבט איינער מיטן צווייטן אין זייער שפרודלדיקן שאַפן און בויען אונדזער יידיש קולטור-לעבן. אַזוי איז מיט אַ סך אַנדערע, וואָס שטייען ביי דער איקוף-אַרבעט. און דערפון איז קלאַר, אַז בלויז טויבע קאָנען דאָס ניט דערהערן, און בלינדע קאָנען דאָס ניט דערזען, — אַז ניט די, אַדער יענע פּאָליטיש-אויסגעשפּראַכענע אידעאָלאָגיע איז דער דאָמינירנדיקער כוח אינעם איקוף. און די, וואָס זוכן צוצובינדן דעם איקוף צו דער אַדער יענער באַשטימטער פּאַרטיי-אידעאָלאָגיע זיינען אַדער בלינדע און טויבע, אַדער פשוט באַוואַוסט-זיניקע בלבול-מאַכער און מוסרים, פאַר וועלכע די קולטור פון אונדזער פּאָלקס-לעבן איז בלויז אַ שילד צו באַהאַלטן הינטער איר זייער פּוסטיקייט און ציניזם.

עס איז ביי גאָר פיינלעך צו זען, ווי מענטשן, וואָס קלאַגן ביי יעדער געלעגנהייט וועגן דעם שווערן גורל פון אונדזער יידישער קולטור טראַכטן אויס ניט געשטויגענע בלבולים אויפן איקוף, כאַטש זיי ווייסן, אַז דער זשור-נאָל און ביכער אונדזערע זיינען לעבעדיקע עדות קעגן זייערע היפּאָקריטישע אויסטראַכטענישן.

מיט אַ צייט צוריק שטעלט מיך אַפּ אין גאָס אַ ציוניסטישער עסקן, אַן אַלטער באַקאַנטער מיינער, מיט וועמען איך בין געווען צוזאַמען אין דעם יידישן לעגיאָן קעגן די טערקן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה. און צעטענהט זיך :

— סטייטש, סטייטש, איר, זישע וויינפער, וואָס איר זייט פאַרוואַרצלט אין דער יידישער טראַדיציע, — ניט נאָר זייט איר געווען אין דעם יידישן לעגיאָן, נאָר האָט אויך געשריבן אַזעלכע וויכטיקע פּאָעמעס וועגן ישראל, וואָס זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אין העבריאיש, זאָלט איצט שטיין מיטן רוקן צו אונדזער מדינת-ישראל ?

אַט אַזוי האָט ער זיך צעטענהט, און זאָר מיר דערלויבט זיין היינט אי-בערצוחורן דאָס, וואָס איך האָב אים געענטפערט :

— שקר וכזב, אַז איך שטיי מיטן רוקן צו מדינת-ישראל ! דער פּאָקט, וואָס מיר איז דערווידער די רעאַקציאָנערע איינשטעלונגען פון די איצטיקע הערשנדיקע עלעמענטן דאָרטן, איז דווקא דער בעסטער באַווייז, אַז מיין האַרץ קלאַפט מיט טיפער ליבשאַפט צו אונדזער אויסגעבענקטער מדינה און צו אונדזער ליידנדיקן פּאָלק אין איר ! — האָב איך אים אַריינגעשריגן

אין פנים אַרײן, און דערביי צוגעלייגט :
— און אז מיר איז דערווידער דער מעקארטיוזם און דער מעקעראַניזם
אין מײן אײגן לאַנד, איז דען מײן האַרץ נײט אַנגעפילט מיט טיפער ליבשאַפט
צו מײן אַמעריקע ?

אַט דאָס איז געווען מײן אויפריכטיקער ענטפער.
ליבשאַפט צו אַרץ, װאָס איז שאַפּעריש און בויענדיק איז דער דאָמי-
נירנדיקער כוח אינעם גאַנג פון מײנע טריט, און װײל אַט-די ליבשאַפט איז
אויך דער דאָמינירנדיקער כוח פון אונדזער איקוף, איז דערפאַר מיר גוט צו
טראַגן דאָס געפּעק, און עס איז אַ מחיה היינט אַװנט דאָס פאַר אײך פאַנגאַ-
דערצופאַקן, װי אײך פאַק דאָס פאַנגאַנדער אומעטום, װאו אײך באַגעגן זײך
מיט יידישע פּאַלקס-מענטשן, אין װעמעס געמײטער עס איז דאָ די זעלבע
ליבשאַפט צום שאַפּנדיקן און בויענדיקן.

טויזנטער לעבעדיקע עדות זײנען איבער יידישע ישובים װעגן מײן
ליבשאַפט צו דעם יידישן שאַפּנדיקן װאָרט.

אין אַט אַזעלכע באַגעגענישן, װי די היינטיקע גײט אויף מײן גלויבן אין
גאָר אַ באַזונדער ליכט, — אַ ליכט, װאָס בלענדט מיט מענטשלעכער דער-
הויבנקייט און חשיבות, — מיט דערהויבנקייט און חשיבות פון דעם לעבע-
דיקן, שאַפּנדיקן יידישן פּאַרק.

אינעם ליכט פונעם כבוד, װאָס איר גיט מיר היינט אַפּ, באַגריס אײך
אײך, טײערע פאַרזאַמלטע, און גיב דעם טיפּסטן דאַנק צו דעם נײו-יאָרקער
איקוף שטאַט-קאָמיטעט, װאָס האָט די היינטיקע יום-טובדיקע באַגעגעניש
מעגלעך געמאַכט. מײן טיפּסטן דאַנק אויך צו אַלע די, װאָס האָבן מעגלעך
געמאַכט די דערשיינונג פון מײן בוך „אַ גאַסט פון אַמעריקע“ צו דער היי-
טיקער באַגעגעניש, און צו אַלע אַנדערע, װאָס מאַכן מעגלעך די דערשיינונג
פון מײנע װײטערדיקע ביכער, דורך װעלכע עס קומט צום אויסדרוק מײן
ליבשאַפט צו מײן פּאַלק אומעטום, װאו עס געפינט זײך, און צו מײן לאַנד
אַמעריקע, װאו אײך בין געוואָקסן, זײך גערייפּט און געוואָרן, װאָס אײך בין.
בײ דער געלעגנהייט װאָלט זײך געוואָלט אַנרופן נעמען, אַ צאַל ביז גאָר
נאַענטע און אײגענע נעמען, װאָס האָבן אין די אַלע שווערע יאָרן מיר גרינגער
געמאַכט דאָס געפּעק, און דערמוטיקט מײנע טריט, אָבער דאָס װאָלט צוגע-
נומען צופײל צײט.

אַ באַזונדערן דאַנק מײן פרוי זײטע, װאָס גײט-מיט מיט מיר די אַלע יאָרן,
און מיט איר טיפּער פאַרשטענדעניש און ליבשאַפט פאַרלייכטערט זי מיר
מײן גאַנג, און באַזונדער פאַר איבערנעמען מײן חלק אין דער דערציאונג
פון אונדזער טאָכטער נחמהלע, אין װעמעס טײער האַרץ עס דאָמינירט די
רײנע ליבשאַפט צום לעבן און צו מענטשן.

מײן טיפסטן דאַנק

מײן טיפסטן דאַנק צו די אַרגאַניזירער פון די יוביליי־קאַמיטעטן און די אַנטיילנעמער אין זײן פאַר דעם כבוד פון באַצײכענען מײנע זעכציק יאָר מיט אַזעלכע האַרציקע יום־טובים אין אַזוי פיל ערטער, און דער עיקר פאַר דעם באַשלוס אַרויסצוגעבן דריי פון מײנע ביכער, פון וועלכע דאָס ערשטע „אַ גאַסט פון אַמעריקע“ איז שוין אין פאַרשפרייטונג, דאָס איצטיקע, וואָס איז שוין דאָס צווייטע, „לייד און פרייד“, און דאָס דריטע, „ידישע שרייבער און קינסטלער“, ווערט געגרייט צום זעצן.

מײן וואַרעמסטן גרוס צו די וואַרט־און פען־קאַלעגן פון הי און פון אַנדערע לענדער פאַר די ברכות צו מיר.

איך הער דורך זיי דאָס קול פון יידישער שעפער־שייט אויף אונדזער אייגן יידיש לשון, וואָס איז נאָך דער מוראדיקסטער קאַטאַסטראָפּע אין אונדזער געשיכטע, להכעיס אַלע ביזע ווינטן, נאָך אַלץ אַזוי קרעפטיק שעפער־יש און פול מיט בטחון.

דער מוראדיקער שטורעם, וואָס האָט זיך דורכגעטראָגן איבער אונדזער דור און אַזוי פיל בוימער אַרויסגעריסן ביי אונדז מיט די וואַרצלען, האָט דאָך ניט באַוויזן מיטצושלעפן מיט זיך דעם גאַנצן וואַלד, און פאַרשטומען אַלע זינגענדיקע פויגל.

אַודאי פילן זיך די איבערגעבליבענע בוימער שווער פאַריתומט, און אינעם געזאַנג פון די געבליבענע פויגל הערט זיך ניט איין מאָל דער טיפער ציטער־צאַפּל פון געוויין אויף די, וואָס זיינען אַזוי גרויזאַם אָפּגעשניטן גע־וואָרן פון אונדז. אָבער דאָס פאַרשניטענע וויגט זיך אום אין דער רוים, ווי דאָס קול פון אַ צוואה, וואָס דערמאַנט און מאַנט, און דערמאַנענדיק און מאַנ־נענדיק געפינט עס אַ תיקון אין דעם קול פון דעם איבערגעבליבענעם, וואָס איז ממשיך דעם המשך ניט נאָר פאַר זיך אַליין, נאָר אויך פאַר דעם אומגע־קומענעם.

וויי און ווינד איז אונדז, די איבערגעבליבענע אינעם לעבן, נאָך אַזאַ מוראדיקן שטורעם צו טרעטן איבער די חורבות. ניט איין מאָל ציטערן ביי אונדז די קניען פונעם געוויין אין די טריט, דאָך טרעטן מיר, און אין אונדזער

אַן אויסצוג פונעם אַריינפיר צום בוך „לייד און פרייד“, גיוראַרק, 1954.

עקשנות זיינען אונדזערע הענט איינגעקלאַמערט אויף די אַקער־אייזנס איבער דער הרובער ערד פאַר ווייטערדיקן פאַרזיי. מיר אַקערן און פאַרזייען אין אונדזער טיפסטער לייך מיט דער האַפענונג אויף פרייד. און אַט די האַפענונג בלאַזן מיר פאַנאָדער מיט דעם גאַנצן אַטעם אונדזערן אין אַ גלויבן, וואָס שטעלט זיך אַנטקעגן יעדער בוכהאַלטערישער לאַגיק.

אונדזער גלויבן לאַזט זיך ניט אויסלעשן פון קיין שום שטורעם־ווינטן אַפילו אין יענע לענדער, וואו אונדזער איבערבלייב איז ניט מער, ווי אַ פאַר מנינים, — בפרט אין די יידישע קאָמפּאַקטערע ישובים, וואָס זיינען נאָך דאָ אין אַזוי פיל לענדער איבער דער ערד. אונדזער גלויבן שטאַרקט אונדז מיט דער טרייסט, אַז בשום אופן איז נאָך ניט אויסגעטריקנט געוואָרן דער קוואַל פון יידישער שעפּערישקייט, — אַז ממשיך זיין וועט זיך דאָס אומע־טום: אין אַלע לענדער פון איראָפּע, אין די לענדער פון דעם אַמעריקאַנישן קאָנטינענט, אין אונדזער אייגן גרויסן און באַליבטן לאַנד, וואו עס געפינט זיך איצט דער רוב מנין ובנין פון אונדזער פאַלק, און אַז אויך אין אונדזער מדינת ישראל וועט די שעפּערישקייט אויף אונדזער יידיש לשון האַבן איר אַרט זייט ביי זייט מיט העברייאיש — איר עלטערע שוועסטער פון די זעלבע טאַטע־מאַמען.

מדינת ישראל איז אונדז ליב און טייער, ווייל ליב און טייער איז אונדז דער עיקר עס־ישראל.

ווי זכיהדיק עס איז צו לעבן, שאַפן און בויען, ווען עס איז דאָ מיט וועמען און פאַר וועמען, און אַז עס איז בפירוש דאָ מיט וועמען און פאַר וועמען, באַווייזט מיר קלאַר די באַציאונג צו מיר ביי מיינע זעכציק יאָר.

פיל איך זיך טאַקע דערפאַר ביז גאָר זכיהדיק, און פאַר אַט דער זכיהדי־קייט, וואָס איך פיל איצט אין זיך, — אַ דאַנק! אַ דאַנק!

י . ל . פ ר י ן

א.

א פערטל-יאָרהונדערט, אָז י. ל. פּרץ איז פּיזיש מער נישטאָ מיט אונדז.
שוין אַ פּערטל-יאָרהונדערט!

אָז איך מאַך צו די אויגן, דאַכט זיך מיר אויס, אָז ערשט דאָ נישט
לאַנג איז אָנגעקומען די ידיעה קיין ניו-יאָרק וועגן זיין טויט, און סאַראַ
רושם אָט-די ידיעה האָט דעמאָלט געמאַכט!

אין אייראָפּע האָבן אויך דעמאָלט, ווי איצט, געדונערט די קאַנאָנען, און
דאָס דונערן האָט אָפּגעהילכט אין אונדזערע הערצער דאָ אויף דעם אָמע-
ריקאַנישן קאַנטינענט. אָבער דער שטאַרקסטער און שרעקלעכסטער עכאָ
איז געווען אָט-די ידיעה. פּריער האָבן מיר געהערט, אָז אונדזער גרויסער
מייסטער איז צוואַמען מיט זיין נאָענטסטן פּריינט יעקב דינעזאָן פאַרנומען
מיט רעטונגס-אַרבעט. די ראָד פון אונדזער געשיכטע האָט מיט אירע איי-
זערנע ציין זיך נישט אויפגעהערט איינצובייסן אין אונדזערע לייבער, און
פּרץ מיט דינעזאָנען זיינען געשטאַנען מיט באַנדאַזשן אין די הענט און
האַבן געזוכט איינצואַמעווען דאָס פּליסנדיקע בלוט. ספּעציעל האָבן זיי
געזוכט צו ראַטעווען די היימלאָזע קינדער, און אויב אונדזער גרויסער
מייסטער האָט צו יענער צייט ווען נישט ווען, גענומען די פען אין האַנט,
איז דאָס געווען אויפצושרייבן אַ ליד אויף צו טרייסטן און באַרואיקן דאָס
ידישע, היימלאָזע קינד.

פּלוצלינג די ידיעה, אָז ער איז געפאַלן אינמיטן אָט-דער גרויסער און
הייליקער אַרבעט, און טויזנטער, טויזנטער ווערן אויפגעטרייסלט פון טיפּן צער.
עס טרויערן אויך אַזעלכע מענטשן, וואָס האָבן דעם נאָמען פּרץ
פּריער זעלטן אַרויסגעבראַכט. וואָרום דער נאָמען פּרץ איז שוין אויך דע-
מאָלט ביים פּאַלק געווען פיל מער, ווי דער נאָמען פון אַ גרויסן שריפט-
שטעלער, וואָס מען זאָפט איין אין זיך בלויה, ווען מען לייענט זיינע ווערק.
עס איז געווען דער נאָמען פון דער גרעסטער פּערזענלעכקייט, וואָס דער
דור האָט אַרויסגעבראַכט. דער נאָמען פּרץ איז שוין געווען אין אונדזער
זופּט, און מען האָט אים געפילט מיט אַלע חושים אומעטום.

עס שטייט אויף דער אומפאַרגעסלעכער זכרון-אַונט, וואָס איז דורכ-
געפירט געוואָרן אין קאַרנעגי זאַל.

איך פיל נאָך איצט די אינדרוקספולע רעדע פון דר. חיים זשיטלאָוסקי.

עס שטייט פאַר די אויגן שלום עליכם מיט זיין צעבראַכנקייט און דערשלאַגנ-
קייט אויף דער בינע.

אין די אויערן קלינגט נאָך איצט אַזוי פריש אַשס פאַטאַסדיקער אויסרוף :
— איצט, אַז די יידישע פֿיטעראַטור האָט שוין אַזאַ קבר, איז זי טאַפֿל-
דיק געהייליקט אויף דער ערד, און קיינער וועט שוין נישט וואַגן אויפצו-
הויבן אַ האַנט קעגן איר !

עס האָבן אויף יענעם אַוונט אויך נישט געפעלט קיין בעל-דרשנס, וואָס
האַבן אַ קליינע שייכות געהאַט מיט דער געשעעניש. דר. שמריהו לעווין האָט
געשפרודלט מיט מגידות וועגן פרצן און ציוניזם. אַב. קאַהאַן האָט גערעדט
גלאַט אין דער וועלט אַריין, און ש. יאַנאַווסקי איז געווען אַפּנהאַרציק, אַז ער
איז זייער ווייניק באַקאַנט מיט פרצעס ווערק, נאָר וואָס-זשע דען? ער
ווייסט, וואָס דער נפטר איז געווען פאַר דעם יידישן פּאָלק, און דערפאַר שריסט
ער זיך אַן אין דעם אַלגעמיינעם טרויער.

און עס זיינען געווען די רעדעס פון די לעצטע, וואָס האָבן אויפגעברויט
משה לייב האַרלפּערנס היים, ודיכטעריש, געמיט אויסצוהאַמערן זיין באַרימט,
פאַטעטיש און סאַטיריש ליד אויף פרצעס טויט.

ב.

ערשט אַ פּערטל-יאַרהונדערט !

לויט די איבערלעבונגען פון דעם יידישן פּאָלק זינט פרצעס טויט זיינען
דאָס שוין הונדערטער יאָרן. לויט דעם מהלך, וואָס אונדזער יידישע ליטע-
ראַטור האָט דורכגעמאַכט, זינט ער, איינער פון אונדזערע ערשטע און
גרעסטע קלאַסיקער, האָט צוגעמאַכט די אויגן, איז דאָס שוין אַזוי ווייט,
אַזוי ווייט.

היינט די ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין אונדזער לעבן זינט
ער האָט אונדז פיזיש פאַרלאָזן !

און דאָך איז די פּרץ-פיגור נישט נאָר נישט פאַרשאַטנט געוואָרן דורך
אַט-די ענדערונגען, נאָר, אדרבה, זי שיינט און צעשיינט זיך, וואָס-ווייטער
אַלץ לויטערער און לויטערער.

מיט יעדן נייעם יאָר גייט זי אויף איבער אונדז אין אַלץ העכערע הויכן,
און מיר ווערן קיינמאָל נישט מיד צו פאַררייסן די קעפּ צו אַט דער הויכקייט.
שוין אַ פּערטל-יאַרהונדערט ? און ערשט אַ פּערטל-יאַרהונדערט ?

אַט זיך איך איצט און שרייב אַט-די שורות, און מייך קאַפּ דרייט זיך
ווי אַ ראַד.

פון איין זייט, דאַכט זיך מיר אויס, אַז ערשט דאָ נישט לאַנג האָב איך
אים געזען אין דער וואַרשעווער אַפּערע ביי אַ פאַרשטעלונג פון «קאַרמען».

אז ערשט נישט לאנג צוריק בין איך געזעסן א פארכשופטער אין דעם ווארט-
שעווער „פילהארמאניע“, געקוקט אויף אים און געשלונגען יעדעס ווארט
פון זיין לעקציע וועגן זיין „ביינאכט אויפן ארטן מארק“, און פון דער צווייטער
זייט גלויבט זיך מיר נישט, אז דאס איז געווען אין דער ווירקלעכקייט.
עס דאכט זיך אויס, אז דאס איז געווען נישט מער, ווי א חלום, ווארום עס
איז דאך שוין אזוי לאנג, אזוי לאנג, אז דער נאמען פרץ איז איינגעוועבט
אין מיין געמיט, ווי עס זיינען איינגעוועבט אין מיר די נעמען פון די אבות
אין חומש, די נעמען פון די נביאים אין תנ"ך, די נעמען פון די תנאים און
אמוראים אין דער גמרא, איז ווי-זשע איז דאס מעגלעך, אז איך זאל טאקע
האָבן געזען פרצן מיט מיינע אייגענע אויגן און געהערט זיין קול מיט מיינע
אייגענע אויערן?

אָט לאַז איך איבער די פען איבערן פאפיר, און כאפ אַ קוק אויף זיך
אין שפיגל.

עס איז אמת, אז עס איז שוין פאראן גרוי ביי מיינע שדייפן, אָבער
בלאָנדקייט איז נאָך אַרץ דאָ גענוג, און קיין זקן בין איך דאָך אַוואַדי נאָך
נישט, איז ווי-זשע איז דאָס מעגלעך?

שוין אַ פערטל-יאָרהונדערט? און ערשט אַ פערטל-יאָרהונדערט?
עס דרייט זיך מיין קאָפּ, ווי אַ ראָד, און בילדער טויכן אויף, שלינגען
אין איינע די אַנדערע און קומען ווידער אויף.

ג.

ווינטער פון ניינצן הונדערט צוועלף, איך בין אין וואַרשע אַ פאַרשיכור-
טער פון דער גרויסשטאַטישקייט. איך אַרבעט אַמאָל אין אַ פאַבריקל פון
קעמעלעך, אַמאָל אין אַ פאַבריקל פון קנעפלעך, און פון צייט צו צייט בין
איך אַ בריוול-שרייבער ביי אַ קאָמיסיאָנער צו זיינע קונים אין די פּראָווינץ-
שטעטלעך.

דער קאָמיסיאָנער האָט גאָר אַנגעקוואַפּן פון מיינע בריוולעך, און באַ-
דוינט אויסער פינף קאָפּיקעס פאַר אַ בריוול, אויך מיט אַנערקענונג, אַז
איך בין אַ יינגל מיט אַ פען אין האַנט, אָבער איך האָב געבענקט נאָך גאָר
אַן אַנדער מין אַנערקענונג. איך האָב געהאַט לידער אין אַלע מיינע קע-
שענעס און אַך, ווי איך האָב באַגערט אַפּצושטעקן אַ וויזט פרצן און הערן
מבינות פון אים אַליין. אָבער איך האָב דעם וויזט קיינמאָל נישט אַפּגעשטעקט.
וויפל מאָל בין איך דאָס געשטאַנען אויף דער צעגליאַנער גאַס לעבן דעם
טויער פונעם הויז, וואו פּרץ האָט געוואוינט?

אַ סך, אַ סך מאָל געשטאַנען, אָבער אַריינגיין האָבן מיך די כוחות נישט
געטראָגן.

פאַרוואָס?

איצט, נאך יארן שפעטער, באנעם איך קלארער מיין דעמאלטדיקן פחד. עס איז געווען אַ טאָפּדיקער פּחד. פון איין זייט דער נאַטירלעכער פּחד פאַר אַ פּערזענלעכקייט, וואָס רופט כּסדר אַרויס אין דיר אַ טיפּן יראת־הכּבוד. צו אַזאַ פּערזענלעכקייט קלאַפּט זיך נישט אָן אַזוי גרינג אין דער טיר און עס קומט זיך נישט אַריין אַזוי גרינג מיטן וואָרט אויף די לייפּן: — איך אַזעלכער און אַזעלכער, בין געקומען צו אייך, כּדי איר זאָלט לייצענען, וואָס איך שרייב, און זאָגן מבינות. עס איז אַבער געווען נאָך אַן אַנדער פּחד, און אַ פּיל שטאַרקער. אין האַרצן האָט געשלאָגן די שרעק, אַז טאָמער אַ קשיא אויף אַ מעשה, נעמט ער מיך טאַקע אויף, לייענט איבער מיינע אַ פּאַר זאַכן און טראָגט אַרויס אַ פּסק־דין פון זיין מויל: — יונגעראַנטשיק! אומזיסט אייער אַרבעט! טוט בעסער עפעס אַנ־דערש, וואָרום מיט שרייבעריי האָט איר קיין שייכות נישט. בין איך טאַקע צו פרצן נישט אַריינגעגאַנגען. מורא געהאַט, ווי יענער ייד, וועמען עס האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז ער האָט פּאַרלוירן דאָס ביסל מזומן, אַ טאַפּ צו טאָן אין די אַיגענע קעשענעס, ווייל טאָמער ווייזט זיך אַרויס, אַז די קעשענעס זיינען טאַקע, חלילה, ליידיק וועט ער אַוועקחלשן און פּטור אָן עסק!

ד.

ווען איך האָב אין האַרבסט פון יאָר 1937 באַזוכט פרצעס אלמנה אין וואַרשע, האָט די שיינע און חשובע זקנה ביי מיר געפרעגט, צי איך בין אין מיינע פּריע יוגנט־יאָרן געווען ביי איר אין שטוב, און צי איך האָב געקענט פּערזענלעך איר מאַן.

איז איר נאָכפּרעגן זיך געווען אויס פשוטן נייגיר? צי איז דאָס געווען אויס בענקשאַפּט נאָך איר אַמאָליקער שטוב, ווען מענטשן זיינען געקומען צו איר מאַן, ווי חסידים צו אַ רבין?

גיכער דאָס צווייטע, וואָרום ווען איך האָב איר דערציילט, ווי אַזוי איך פּלעג שטיין אין דרויסן ביים טויער און מורא געהאַט אַריינצוגיין, זיינען אירע גרוילעכע אויגן פייכט געוואָרן, און זי האָט זיך איבערגעטראַגן אין איר פּריערדיקן לעבן אַריין, דערמאָנענדיק אַ גרויסע צאָל היינטצייטיקע באַרימטע שריפטשטעלער, וואָס זיינען אין די פּריערדיקע יאָרן געווען איינ־גייער ביי איר אין הויז.

— איצט קומען זיי נישט, — האָט זי זיך געקלאָגט און אַנזויזנדיק אויף אַלטער קאצינען, וועלכער האָט מיך געבראַכט צו איר, האָט זי מיט אַ סך

דאנקבארקייט און ליבשאפט צו אים געזאגט :
— בלויז ער, אלטערל, פארגעסט נישט.

אויפן טיש איז געווען טיי, א טעפערל מיט עפעלעך, און א טעצעלע מיט צוקערקעס.

— טרינקט, טרינקט, ליבער! — האט זי נישט אויפגעהערט צו בעטן און ווי זי וואלט מיר געמיינט צו פארגיטיקן פאר מיין שטיין אין די פריער-דיקע יארן ביי דעם טויער אין דרויסן, האט זי עטלעכע מאל איבערגעחזרט מיט א שמייכל :

— מיין מאן וואלט געווען זייער צופרידן, ווען איר וואלט געווען ארויפ-געקומען.

זי האט זיך נאכגעפרעגט אויף יידישע שרייבער אין ניו-יארק. זי האט עטלעכע מאל דערמאנט וולאדעקן מיט א באזונדערער ווארעמקייט. זי האט זיך צערעדט מיט א שטילער פאטרראכטקייט וועגן דער צייט, ווען איר מאן האט געפלאנעוועט א רייזע קיין ניו-יארק, און דערנאך — טיף אפגע-זיפט :

— נו, די צייטן זיינען ארוועק, און איצט? ...

די העלע הארבסטיקע נאכמיטיק זון האט זיך דורכגעריסן דורך די שווערע פארהאנגען איבערן פענצטער און זיך געלייגט מיט א טונקעלער גילדנדיקייט איבערן בעט, לעבן וועלכן עס איז געשטאנען א גרויס נישט-געראמט אויל-בילד פון פרצן.

העלענע פרץ האט באמערקט ווי איך באטראכט דאס בילד, און זי האט געזאגט :

— יצחק גרינבוים האט ביי מיר געבעטן אט-דאס בילד. איך האב דאס אפגעזאגט פאר אים אין מיין צוואה. אבער ביז מיין טויט וויל איך דאס האבן לעבן זיך.

די וואנט קעגנאיבער מיר איז געווען פול באהאנגען מיט פריץ-צייכע-נונגען און פאטאגראפיעס. א היפשע צאל פון זיי זיינען באקאנט, אבער דארטן זיינען געהאנגען אויך אזעלכע, וואס זיינען נאך קיינמאל נישט ארויס אין דער עפנטלעכקייט.

ווען איך בין שפעטער צוגעגאנגען צו דער וואנט, איז זי מיטגעגאנגען מיט מיר :

— אט-די איז פון דער צייט ווען איך בין פאר אים א כלה געווארן, — האט זי שטיל אָנגעוויזן אויף א יוגנטלעכער פאטאגראפיע פון פרצן, און ווען זי האט דאס געזאגט, האט איר קול א שטילן ציטער געטאן, איר פנים איז דערביי, ווי יינגער געווארן, און איר פיגור האט זיך געטאן א גלייך אויס, אזוי, אז דאס שטעקל אין איר רעכטער האנט איז דעמאלט נישט געווען מער אויף אַנצושפארן זיך אויף דעם.

זי האט מיר אויך אנגעוויזן אויף אַ פּאַטאַגראַפֿיע פּון פּרצן מיטן זון, און ווען מיינע בליקן האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ כּילד פּון גאַר אַ יונגן מענטשן, וואָס איז געהאַנגען אין אַ זייט, האָט זי שטיל באַמערקט :
— דאָס איז דאָס אייניקל.
און אָפּרעפּנדיק מיט אַ טיפּן פּיינלעכן זיפּן, האָט זי נאָך שטילער צו-געלייגט :

— אָבער אַן אים איז מען אַליין.
איך האָב אַ קוק געטאָן אויף איר, און געוואָלט עפעס זאָגן, אָבער דאָס מאַל איז שוין ווידער געשטאַנען פאַר מיר אַ הילפּלאַזע, עלנטע זקנה, און איך האָב שוין גאַרנישט געזאָגט.
ביים געזענענען זיך האָט זי באַדאַנקט אַלטער קאַציונען דערפאַר, וואָס ער האָט מיך געבראַכט צו איר, און אויסשטרעקנדיק מיר איר פּיינע ביי-נערדיקע האַנט, האָט זי געזאָגט :

— אַ דאַנק פאַר דער באַציאונג צו מיין מאַן!
איך בין געבליבן שטיין אַ דערציטערטער פּון אַט-דעם זאָג אירן, וואָ-רום עס איז דאָך געווען קלאַר, אַז זי מיינט צו זאָגן, אַז עס איז נישט צו איר צו וועמען איך בין געקומען.
איך האָב זיך טיף פאַרנויגט פאַר איר און אין גרויס יראַת הַכּבוֹד גע-קושט איר האַנט.

אויפּן וועג אַרונטער די שטיגן, האָב איך זיך געכאַפט אַז איך טראָג מיט זיך דעם „ייוואָ“-זאַמלבוך, וואָס זי האָט מיר געגעבן. אין אַט-דעם זאַמלבוך זיינען אָפּגעדרוקט אַלע פּרצעס ליבעס-בריוו צו זיין העלענען, ווען זי איז זיין כּהה געווען. און איצט, אַז איך לייען זיי, שטייט נאָך אַמאָל פאַר מיינע אויגן אַט-די חשוּבע זקנה און עס איז שווער צו גלויבן, אַז אויך איבער איר שטייט שוין איצט אַ מצבה.

ה.

אַ, יאָ, פּרצעס מצבה!
זומער נייען ניין-און-צוואַנציק האָט דער זעלבער אַטער קאַציונע מיך גענומען אויפּן וואַרשעווער בית-עולם צו דער מצבה פּון יצחק לייבוש פּרץ. איך זאָג „מצבה“ און נישט „קבר“, ווייל אויף פּרצעס קבר האָב איך נישט געפילט קיין שום שטימונג פּון טויט וואָס רעדט צו דיר פּון עפעס, וואָס איז געווען, און איז איצט נישטאַ מער, און נעמט דיך דערפאַר אַרום מיט פאַרדירנדיקייט, עלנטקייט און הילפּלאַזיקייט.
אדרבה.

שטייענדיק פאַר פּרצעס מצבה איז אויפּגעגאַנגען פּון מיין געמיט לעבן, גרויס-לעבן, שבת-יום-טובּדיק לעבן.

און אזוי,
 אזוי גייען מיר,
 זינגענדיק און טאנצענדיק . . .
 מיר גרויסע, גרויסע יידן,
 די נשמות פלאקערן !

אויך אין מיר האָט די נשמה דעמאָלט אויפגעפלאַקערט, זיך צעצונדן, ווי אַט די וואונדערלעכע ווערטער, וועלכע זיין שלמה פון דער „גאַלדענע קייט“ האָט אַ וואָרף געטאָן אין לעבן אַרײַן, און וועלכע זײַנען איצט אויסגע-קריצט אין גאַלד אויף זײַן מצבה.

די זון האָט געשײנט איבערן גאַלד, און דאָס גאַרד האָט שעמעריט קעגן דער זון, און בײַדע האָבן זיך צעבלענדט אין מיר מיט לעבן, גרויס־לעבן, שבת־יום־טובדיק לעבן.

ביי די זײַטן פון פרצעס מצבה זײַנען די מצבות פון זײַנע צוויי נאַענטע חברים : — יעקב דינעזאָנס — רעכטס, און ש. אַנסקיס — לינקס, און אַלע דריי צוזאַמען בילדן אײן אוהל.

קומען ייִדישע פּאָלקס־מענטשן פון דער גאַרער וועלט, און נישט נאָר שטייען זײ מיט גרויס יראת־הכבוד פאַר אַט־דעם אוהל, נאָר שעפּן מוט און האַפענונגען.

איך געדענק, אַז ווען איך האָב דעמאָלט פאַרלאָזן פרצעס מצבה זײַנען מיר נאַכגעגאַנגען אַ גרויסע צאָל ייִדישע בעטלער :

— שענקט אַ נדבה אינעם נאָמען פון דעם הייִליקן רבין ר' יצחק לייבוש פּרץ, — האָבן זײ געבעטן.

פאַר די בעטלער איז קײן ספק נישט געווען, אַז פּרץ איז געווען אַ הייִליקער רבי, וואָרום אַז נישט, איז פאַרוואָס־זשע קומען אזוי פיל מענטשן און שטייען מיט אַזאַ טיפּן יראת־הכבוד ?

און אפשר זײַנען טאַקע די בעטלער גאַר גערעכט געווען ? איז דאָך פּרץ געווען דער רבי פון צוויי, און אפשר פון דריי דורות ייִדישע שריפטשטעלער !

צו וועמען פון די אַנדערע ערשטע קלאַסיקער אונדזערע האָט מען זיך אזוי געצויגן, ווי צו אים ? נאָך וועמעס וואָרט האָט מען אזוי געגאַרט, ווי נאָך זײנס ?

און עס איז נישט געווען נאָר זײַן פּערזענלעכע באַציאונג צו די ייִנגערע שריפטשטעלער, זײַן „פּראָווען טישן“ מיט זײ, וואָס האָט אים געגעבן די רבי־קרײַן, נאָר עס איז דאָך אויך געווען דער סאַמע עצם פון זײַן שאַפּן, וואָס האָט געצוואונגען, אַז מען זאָל אַרױפקוקן צו אים, ווי צו אַ מדריך.

בשעת מען האָט געלייענט מענדעלען מיט געוואַלדיקער באַוואונדערונג,

שלום עליכמען מיט אמתער ליבשאפט און פארגעניגן, האט מען פרצן גע-
לערנט, ווי מען האט געלערנט אַ בלאַט גמרא, און דער נאָמען יצחק לייבוש
פּרץ איז דעריבער אויפגעגאַנגען פאַרן דערנער, ווי אַ תנא פון דער גמרא.
און נישט נאָר זיינע אַלעגאָרישע מעשהלעך, זיין „חסידיש“. זיינע אי-
דייען-אַנגעפיקעוועטע דראַמען: „אין פּאַריש אויף דער קייט“, און זיין „גאַל-
דענע קייט“ און זיין מיסטישע דראַמע „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“ האָט מען
געלערנט, נאָר אפילו זיין פּראָסטער פּשט איז געווען אַן אַנדערער.
עס איז געווען אַ פּראָסטער פּשט, וואָס איז ערשט פּראָסט און פשוט
געוואָרן נאָכדעם, ווי מען האָט אים גוט באַנומען סיי מיטן קאַפּ און סיי מיטן
געמיט.

און נאָך אַ זאָך איז געווען, וואָס האָט אים די קרוין פון אַ רבין אין
דער דעמאָסטיקער ליטעראַטור אונדזערער אַנגעטאַן און אַט-די קרוין שיינט
נאָך איבער אונדז ביז איצט.

עס איז געווען די „גרויס-יידישקייט“, וואָס האָט געשלאַגן, און שלאָגט
נאָך ביז היינט צו טאָג פון זיינע ווערק.

עכטע יידישקייט שלאָגט פון אַלע אונדזערע ערשטע קלאַסיקער, אָבער
גרויס-יידישקייט האָט בלויז פּרץ אונדז דעם ערשטן מאָל באַוויזן אין אונדזער
קינסטלערישער ליטעראַטור.

— שבת זאָר זיין! — האָט אויסגעשריגן פּרצעס שלמה פון דער „גאַל-
דענער קייט“, און עס איז שבתדיק געוואָרן אין די וואַכעדיקע געמיטער פון
דעם יידישן לייענער.

— שלמה מאַכט קיין הברדה נישט! — האָט אויסגעשריגן די העלבע
פיגור פּרצעס, און די הערצער פון די יידישע לייענער זיינען זיך פאַרגאַנגען
אין פאַרגאַפונג פון אַט-דער גרויס-יידישער עקשנות.

און אַווי,
אַווי גייען מיר,
זינגענדיק און טאַנצענדיק . . .
מיר גרויסע, גרויסע יידן,
די נשמות פלאַקערן !

ווי גוט, וואָס גראַדע אַט-די שורות זיינען אויסגעקריצט אויף פּרצעס
מצבה!

ז.

ערשט אַ פּערטל-יאָרהונדערט? און שוין אַ פּערטל-יאָרהונדערט?
בילדער שטייען אויף פאַר די אויגן, ווערן צעגאַנגען, און טויכן ווידער
אַמאָל אויף.
טריסק, וואַרשע און ניר-יאַרק!

אין טריסק האָב איך צום ערשטן מאל זיך באַקאָנט מיט פרצעס שרייבן, און איך געדענק, אז ווען איך האָב געקוקט אויף זיין בילד, וואָס איז געווען איבערן ספר, האָב איך זיך נישט געקאָנט צוגעוואוינען צום געדאַנק, אַז דאָס איז אַ ייד.

דאָס קיילעכדיק אויסגעפילט פנים, וואָס האָט געשלאָגן מיט שטאַלצ-קייט און אַגרעסיווקייט האָט גיכער דערמאָנט אין איינעם פון דער גראַפסקער משפּחה אין אונדזער שטעטל!

מיט אַ ווינטער שפעטער האָב איך דאָס זעלבע פנים דערזען אין דער ווירקלעכקייט אין דער וואַרשעווער אַפערע. איך בין דעמאָלט געווען צום ערשטן מאל אין וואַרשע און צום ערשטן מאל אין דער אַפערע. און כאַטש די מוזיק און דער באַלעט פון „קאַרמען“ האָבן מיך ממש אַפגעכישופט, זיינען זיי ביידע פאַרבלייבט געוואָרן אזוי גיך, ווי מיינע בליקן האָבן זיך אַנגעשלאָגן אויף פרצעס פנים, וואָס איך האָב אויפגעכאַפט אויף איינער פון די גאַלערייען. איך געדענק, אַז ווען איך האָב דעמאָלט ביים אַרויסגאַנג זיך אַנגעשלאָגן אַן אים, האָב איך אַזאָ גלאַץ געטאָן אויף אים מיט מיינע אויגן, אַז איך האָב פאַר מיין אייגענער אויגנגלאַצעניש זיך דערשראָקן און איך בין אַנטלאָפן געוואָרן... — — —

זאַקסישער גאַרטן אין וואַרשע. פרץ שפאַצירט דאַרט אָפּט, און אַלע ווייטן זוער ער איז און מען האָט אים ליב. יוגנטלעכע באַוואָרפן אים אַמאָל מיט קאַנפעטי, און ער גיט אַ וואויל-יונגערנישן צי מיטן ווייכן קאַפעציוש און שענקט אַ בליציקן שמייכל. איך קוק אים נאָך מיט בענקשאַפט, אָבער וואָג נישט צוגיין אין זיין נאָענטקייט, אָבער דעם גאַנצן פרצן האָב איך געזען אין דעם זאַל „פיל האַרמאָניע“, און זיין קול געהערט, וואָס קלינגט מיר ביז איצט קלאָר אין מיינע אויערן.

עס איז געווען אַ שבת נאַכמיטיק פון דער ווינטער 1912-1913. דער זאַל איז פול, אויסער די ערשטע פאַר רייען, וואָס זיינען מסתמא געווען באַשטימט פאַר הויכע פרייזן און זיינען נישט פאַרקויפט געוואָרן. דער עולם איז שטייט און פול מיט דערוואַרטונג. די בינע מיט די גרויע טרעפ אַרויף איז פאַר דעם אַרקעסטער, וואָס דאַרף אויפטרעטן אין אַוונט, אָבער אין דער נידער צום עולם צו שטייט אַ טישל מיט אַ לעמפל, און עס דאַכט זיך, אַז אויך דאָס טישל און דאָס לעמפל זיינען פול מיט דערוואַרטונג.

און אַט באַווייזט ער זיך אין דער הויך פון יענער זייט בינע. און דער עולם שטעלט זיך אויף. זיין מאַסיווע נידעריק-געוואַקסענע פיגור שטרעט נישט זיינע טריט צו שפאַנען ריטמיש און זיכער פון טרעפ צו טרעפ אַרונ-טער צום טישל מיטן לעמפל און צום עולם צו. מיט יעדן טראַט ווערט קלאָרער זיין קיילעכדיק אויסדרוקספול פנים, זיינע גרוילעך-דראַטענע האַר,

זיינע שאַרפע שפיציקע וואַנצעס, זיינע שיינענדיקע אויגן און דער עולם שטייט און אַפלאַדירט.

און ווען ער האָט ענדלעך דערגרייכט דאָס טישל מיטן לעמפל, האָט ער קודם מיט זיינע בליקן געטאָן אַ נעם דורך דעם עולם, און מיט אַזאַ היי-מישקייט אַ זאָג געטאָן:

— צו וואָס לאָזן אַט-די פֿידיקע בענקלעך פון פּאַרנט? קומט נעענטער, איך בעט אייך.

דער עולם האָט זיך אַ לאַז געטאָן, און איך אויך בתוכם צום פּאַרנט. די לעקציע איז געווען וועגן זיין דראַמע „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“, צו וועלכער אַ סך קריטיקער האָבן געהאַט טענות, אַז מען פּאַרשטייט זי נישט. נישט די גאַנצע לעקציע געדענקט זיך מיר, און אפשר האָב איך גאָר די גאַנצע לעקציע נישט דערהערט, וואָרום איך געדענק גוט, אַז מער, ווי דאָס וואָס ער האָט דעמאָלט גערעדט, האָט מיך פּאַרשלונגען ער אליין, — זיין אויסזען, זיינע באַוועגונגען, זיין קול.

אפילו דער אַנצוג זיינער האָט מיך ביז גאָר פּאַראַינטערעסירט. אַ טונ-קעלער אַנצוג מיט ברייטע העלע פּאַסן.

אַבער שטיקלעך און ברעקלעך פון דער לעקציע האָבן זיך דאָך יא אַינגעקריצט אינעם זכרון.

באַזונדער איין שטיקל, וואָס אַז איך מאַך צו די אויגן, דאַכט זיך מיר, אַז איך הער נאָך איצט זיין קול, וואָס האָט אַזוי שאַרף און סטאַקאָטאָדיק אַרויסגעבראַכט די ווערטער:

— מען פרעגט, פּאַרוואָס נישט קיין דראַמען פון אונדזער ווירקלעכ-קייט? אַבער, וואו זאָל מען נעמען אין אונדזער ווירקלעכקייט דראַמאַטישן מאַטעריאַל?

ז.

און איז דאָס שוין אַ פּערטל-יאַרהונדערט, אַז ער איז טויט? דאַכט זיך, אַז ערשט נישט לאַנג צוריק האָבן ידישע שרייבער אויף אַן אסיפה אויף הענרי סטריט געפלאַנירט מעגלעך צו מאַכן פרצעס אַ וויזיט קיין ניו יאָרק.

עס שטייט אויך אויף דאָס בילד אינעם ליטעראַרישן רעסטאָראַנדל פון די „יונגע“, ווען דוד איגנאַטאָוו האָט געקראָגן אַ ברייזל פון יעקב דינעזאָן, אַז פּרצן געפּעלן די זאַמבליכער „שריפטן“. איך זע, ווי ערשט נעכטן וואַלט דאָס געווען, דעם טריאומף אויף איגנאַטאָוס פנים.

און דאָן די ידיעה וועגן זיין טויט!

די „יונגע“ גיבן אַרויס אַ ספעציעלן נומער „ליטעראַטור און לעבן“ — משה לייב האַלפּערנס באַרימט ליד.

ערשט נעכטן איז דאָס געשען, און דאָך איז נישט נאָר פרץ שוין נישטאָ צווישן אונדז, — עס איז שוין נישטאָ צווישן אונדז מ. ל. האַלפּערן אויך, און זישאָ פּאַנדוי, און אברהם משה דיפּאָן, וועלכע האָבן אַנטייל גענומען אין דעם דעמאָלטדיקן ספּעציעלן נומער, וואָס די „יונגע“ האָבן אַרויסגעגעבן און אַזוי אויפריכטיק און אַזוי טיף באַוויינט פּרצעס טויט.

אַ, וויפּל כּוואַליעס האָבן זינט יענער צייט איבערגעשווענקט אונדזער לעבן! וויפּל איבערקערענישן! וויפּל פיין! און וויפּל האַפּענונגען!

און דאָך איז די פיגור פון פּרצן נישט נאָר נישט פּאַרשאַטנט געוואָרן, נאָר, אדרבה, פון יאָר צו יאָר ווערט זי אַלץ ליכטיקער און ליכטיקער.

1940.

שבת־יום־טוב־דיקייט

א.

און אַט זיינען שוין אַוועק דרייסיק יאָר זינט דעם טאָג, ווען יצחק לייבוש פּרץ איז געשטאַרבן.

בלויז מיט אַ שטיקל צייט פּריער, איידער ער איז פּלוצים אַוועק פון דער וועלט, האָבן יידישע שרייבער געפּלאַנירט אַראַפּצוברענגען דעם טאַטן פון דער יידישער ליטעראַטור קיין אַמעריקע. עס איז געווען אַ מיטינג פון יידישע שרייבער צוליב אַט־דעם צוועק, פּאַרזאַמלעט איז מען געווען אין איינעם אַ ווינטער־אָונט אויף עפּעס אַן ערשטן שטאַק אין הענרי, אַדער מעדיסאָן גאַס, אין ניו־יאָרק. אַנגעפירט מיטן אָונט האָט אברהם שאַמער, וואָס האָט זיך אין יענער צייט געפּילט היימיש צווישן יידישע שרייבער, אַדאַנק דעם דערפּאָל פון זיין קאַמעדיע „דער גרינער מיליאָנער“, און ווען די פּאַרזאַמלעטע האָבן טאַקע אים באַשטימט פּאַר דעם אַנפירער פונעם אַראַנזשיר־קאַמיטעט, האָט ער גלייך אויפן אַרט פּאַרגעשאַגן, עס זאָל גענומען ווערן אַ ספּעציעלע שיף, אויף וועלכער עס זאָל זיך פּאַרזאַמלען אַלע וויכ־טיקע יידישע שרייבער פון ניו־יאָרק, די שיף זאָל זיין אַ באַפּאַנטע פון אַמעריקאַנער און יידישע פּאַנען. פּאַרשטייט זיך, אַז אַ קאַפעליע זאָל אויף איר שפּילן, און אויף אַט־דער שיף זאָל מען אַנטקעגן פּאַרן יענער גרעסערער שיף, וואָס וועט ברענגען צו אונדזערע ברעגן יצחק לייבוש פּרצן.

— ווי געטרייע קינדער וועלן מיר מיט גרויס כּבוד באַגעגענען אונדזער

טאָטן! — האָט אברהם שאַמער אויסגערופן עכט־טעאַטראַליש, און דער יונגער, שווימיקער דיכטער יואל סלאָנים איז געווען אינעם זיבעטן הימל פון אַט־דעם פלאַן.

עס טוט זיך אַ מיש אַ בלעטל פון דיין דורכגעלעבטן לעבן אויף צוריק־וועגס, און די פאַרגאַנגענהייט ווערט אויף אַ ווייל צוריק די קעגנזאָרט. אַט זיך איך אין דעם קעלערדיקן, מילכיקן רעסטאָראַנדל אויף איסט־בראַדוויי. עס איז אַן אָנהויב פּרילינג־אָונט. די טיר ביים אַריינגאַנג איז שוין האַלב־אַפן. משה לייב האַלפּערן טראַגט שוין איינעם פון זיינע העל־קאַליריקע שניפּסן. אברהם משה דיטאַן מיט אַ רויט בלימל אין לאַץ. ביים וואַנט זיצט דער דריילינג: מאַני לייב, זישא לאַנדוי און ראובן איזולאַנד. משה נאָדיר, מיט אַ ציגאַר אין מויל, שפּאַנט פון טישל צו טישל, אויספּר־בירנדיק אַ נייעם וויץ זיינעם, פון וועלכן ער צעלאַכט זיך אַליין נאָך איידער זיינע צוהערער באַווייזן אַ שמיכל צו טאַן. דייוויד, דער גאַליציאַנער, טראַגט גלעזער קאָווע מיט צובייסנס, זיך בעטנדיק, אַז מען זאָל אים לאָזן אַ וועג, ווייל דאָס וואָס ער טראַגט איז „האַיס“.

עס איז אַן אָונט ווי אַלע אַזעלכע אָונטן אינעם קעלערדיקן, מילכיקן רעסטאָראַנדל.

פּלוצלינג — אַן אַנגעלאַף פון אַ שטאַרקער כּמאַרע. ערגעץ דאָ נאָענט האָט אַ בליץ געטאַן און אַ דונער האָט אַ קנאַל געטאַן:
— יצחק לייבוש פּרץ איז טויט!

אין איין מאַמענט זיינען שוין אַזע געווען צוזאַמען און אויסגעקוקט האָט מען ווי אַ סטאַדע איבערגעשראַקענע שאַף, פאַר וועמעס בליקן דער פּאַסטוך איז פון אַ בליץ צו דער ערד אַנידערגעפאַלן. אינעם גאַנצן טרויער, וואָס האָט מיך אַרומגעכאַפט צוזאַמען מיט אַלע־מען, האָב איך דעמאָלט גאָר זיך פאַרטראַכט וועגן דעם נשמה־צושטאַנד פון זישא לאַנדוי, וועלכער איז געזעסן קעגנאיבער מיר מיט צער־פּולע, שטאַרע אויגן און צעציטערטע ליפּן.

— דער וואַרשעווער ליטעראַט! — האָט מיר געקלונגען אין די אויערן זישא לאַנדויס אַן אויסדרוק אויפן השּבון פון יצחק לייבוש פּרץ. אַבער אַט איז געקומען די נייעס, אַז דער „וואַרשעווער ליטעראַט“ איז שוין נישט מער צווישן אונדז לעבעדיקע. און זע, ווי אַט־דער יונגער, בלאַנדער, שקאַצעוואַטער זישא לאַנדוי איז צערודערט!
— איז דאָס געוויסנביסן? — האָב איך געפּרעגט.

ב.

דרייסיק יאָר זינט יצחק לייבוש פּרץ איז טויט, און אַט איז דאָך שוין

אויך דער יונגער, באַנדער זישא לאַנדוי נישט מער צווישן אונדן. אזוי אויך משה דילאָן, משה נאָדיר, יואל ספּאַנים און משה לייב האַלפּערן.

עס געדענקט זיך דאָס רויטלעכע, ווינטיקע פנים פון משה לייב האַלפּערן אַ פּאַר אַוונטן נאָכדעם אויף אַ מיטינג פון יידישע שרייבער, וואָס האָט באַ- האַנדלט דעם ענין, ווי אזוי צו פאַראייביקן דעם נאָמען פונעם גרויסן נפטר. — פּרצן פאַראייביקן! — האָט משה לייב האַלפּערן געברומט צו זיך אַליין, און אַנווייזנדיק מיט אַ פינגער אויף אַ געוויסן שונד־ראַמאַניסט, האָט ער צו מיר געמורמלט אין אַן אויפגערעגטן טאָן:

— קוק אים אָן! ער איז באַזאָרגט, אַז פּרץ וועט, חלילה, פאַרגעסן ווערן ביים יידישן פּאָלק!

ווען אויף אַ מיטינג וועגן פּרצן האָט מען פאַרגעשלאָגן צו זאַמלען אַ פּאַנד אויפצושטעלן אַ מאַנומענט פאַרן נפטר אין דעם פּאַרק אַנטקעגן דער „פּאַרווערטס“־געביידע, איז געקומען אַ באַמערקונג פון עמעצן צווישן דעם עולם, אַז די פּרץ־פיגור זאָל שטיין מיט אַ דראַענדיקער האַנט צו דער „פּאַרווערטס“־געביידע, און אַט־די באַמערקונג האָט באַזונדער אויפגערעגט דעם שונד־ראַמאַניסט פונעם „פּאַרווערטס“.

— וואָס איז דאָ? אַ פּאַרזאַמלונג פון לצים? — האָט ער זיך צעקאַכט. פון דעם פּאַרשלאָג וועגן אַ מאַנומענט איז גאַרנישט געוואָרן, אָבער דער מיטינג איז פונדעסטוועגן נישט געבליבן אינגאַנצן אַן רעזולטאַטן.

עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַן אַראַנזשיר־קאָמיטעט דורכצופירן אַ מעמאָריע־אַוונט צו די שושים, און יענער מעמאָריע־אַוונט איז באמת געווען זייער אַן איינדרוקספולער.

איצט טראַכט איך, אַז יענער אַוונט איז אפשר געווען די ערשטע גרויסע יידישע ליטעראַטור־דעמאָנסטראַציע אין ניו־יאָרק.

דער „קאַרנעגיאַל“ איז געווען איבערגעפּאַקט מיט די בעסטע ליב־ האַבער פון דער יידישער ליטעראַטור פון יענער צייט אין ניו־יאָרק. אויף דער בינע איז געווען אַן אמתער פאַראייניקטער פּראָגנאָ פון אַלע צדדים, וואָס האָבן סיי אין לעבן און סיי אין דער פּרעסע נישט געהויזט צוזאַמען.

אַב. קאַהאַן און דר. שמריה לעווין, ש. יאַנאַוסקי און דר. חיים זשיט־ לאַווסקי, די שונד־ראַמאַניסטן פון דער פּרעסע צוזאַמען מיט שלום־עליכמען, שלום אַשן, אברהם רייזענען, די יינגסטע, די יונגע צוזאַמען מיט די עץ־טערע און די עלטסטע.

דר. ח. זשיטלאַווסקי רעפּעראַט האָט געהאַלטן דעם עולם געשפּאַנט ביז גאַר. ער האָט גערעדט וועגן די דריי זיילן פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, מענדעלע, שלום־עליכע און פּרץ.

דער זאל איז אָנגעפילט געוואָרן מיט טיפער גערירטקייט, ווען שלום-עליכם, אָן אויסגעבלייכטער, האָט באַקלאַגט דעם ערשטן פון די דריי גע-פאַלענע זיילן:

— איצט זיינען מיר שוין נישט מער ווי צוויי, דער זיידע מענדעלע און איך, — האָט ער זיך געקלאַגט, אָבער גלייך גענומען טרייסטן סיי דעם עולם און סיי זיך אליין:

— די ליטעראַטור האָט זיך קיין עין-הרע צעוואַקסן, — האָט ער ווייך געזאָגט, און אַנווייזנדיק אויף דער גרויסער גרופע יינגערע שרייבער, האָט ער צוגעגעבן: — זיי קומען, און וועלן קומען!

שדום אַש האָט אָנגעהויבן זיין רעדע אין אַ פֿיריש-שטילן טאָן, אָבער שפעטער איז ער אַריינגעפאַלן אין אַ דראַמאַטישער אויפגערגעטקייט:

— איצט, אַז מיר האָבן שוין אויך אַ קבר, איז די ערד געהייליקט גע-וואָרן מיט דעם גרויסן יידישן קינסטלערישן וואָרט, און קיינער וועט מער נישט וואָגן אויפהויבן אַ פֿינגער קעגן אונדזער יידישער ליטעראַטור.

דר. שמריה לעווין האָט געזוכט צונויפצובינדן פּרצעס ירושה מיט דער ירושה פון די נביאים. און כאַטש די גאַנצע רעדע איז געווען מער מגידות, ווי עפעס אַנדערש, האָט זי דאָך געשלאָגן פון זיך מיט ביז-גאָר פֿינער יידי-שער פּאַלקס-חכמה און דער עולם האָט געשלונגען יעדן אויסדרוק זיינעם. לגבי אַט די רעדעס, וואָס זיינען געשטאַנען אויף אַ הויכער קולטור-ניואָ, האָבן די רעדעס פון אַב. קאהאַן און ש. יאַנאַוסקי געגרילצט אין די אויערן. אַב. קאהאַן האָט געדרשנט, אַז כאַטש די מעשיות, וואָס פּרץ האָט געשריבן וועגן צדיקים, זיינען נישט לויט זיין „גוסט“, איז דאָך נישט אַפֿ-צווייקענען, אַז ער איז אַ גרויסער ליטעראַט געווען. און ש. יאַנאַוסקי האָט זיך געחכמהט וועגן דעם, וואָס ער האָט פּרצן זייער ווייניק געלייענט. אָבער די דרשות פון אַב. קאהאַן און ש. יאַנאַוסקי האָבן נאָך שאַרפּער אַרויסגע-שטעלט די רעדעס פון די איבעריקע, און דער עולם איז אַרויסגעגאַנגען אַ גאָר דערהויבענער פון יענעם מעמאַריעל־אָונט.

די „יונגע“ האָבן צוגעגרייט אַ ספּעציעלן נומער פון זייער זשורנאַל „לי-טעראַטור און לעבן“. עס געדענקט זיך באַזונדער דער שטאַרקער איינדרוק פון משה לייב האַלפּערנס ליד „און דו ביסט טויט“, וואָס ער האָט געלייענט פאַר דער חברה פּאַעטן ביי אַ טישל אינעם קעלערדיקן, מילכיקן רעסטאָראַנדל. אַלע „יונגע“ האָבן אַנטייל גענומען אין אַט-דעם פּרץ-נומער.

ג.

דאָס ערשטע מאָל האָב איך געזען דעם טאַטן פון דער יידישער ליי-טעראַטור אין דעם וואַרשעווער אַפּערע-הויז, וואו מען האָט געשפּילט

די באַרימטע אָפּערע „קאַרמען“.

עס איז געווען מיין ערשטער באַזוך אין דער אָפּערע, און כאַטש איך בין געווען אויף דער העכסטער גאַלעריי, אַ שטייענדיקער, בין איך אָבער געווען ממש אויפן זיבעטן הימל פון דער מוזיק, פון דער פאַרביקייט, פונעם שפּילן און פון אַלצדינג, וואָס איז געווען אַרום מיר.

פּלוצלינג דערפּיל איך, ווי מיין חבר, וואָס האָט מיך טאַקע אין דער אָפּערע גענומען, ציט מיין אַרבל.

— וואָס ווילסטו? פּרעג איך אים.

— קוק! — ווייזט ער מיטן פינגער צו איינער פון די נידעריקערע גאַ-
לערייען. און נאָכפּאָלגנדיק זיין ווייז-פינגער דערזע איך דאָס פנים, וואָס איז מיר שוין לאַנג געווען אַזוי נאָענט פון די בילדער, וואָס איך האָב שוין פריער געהאַט געזען.

— יצחק לייבוש פּרץ! — האָב איך אין גרויס באַגייסטערונג אַרויס-
געמורמלט, און דעמאָלט האָט שוין די לאַזשע, וואו ער איז געזעסן, שטאַרק קאָנקורירט מיט דעם וואָס איז פאַרגעקומען אויף דער בינע.

ביים אַרויסגאַנג האָב איך פּרצן געטראָפּן צוזאַמען מיט אַ חסידיש-אויס-
זעענדיקן יונגמאַן.

— י. ל. טרונק, — האָט מיר מיין חבר, וואָס האָט געקענט אויפן אויס-
קוק די יידישע שריפטשטעלער אין וואַרשע, געלאָזט וויסן.

אַ צווייטן מאל האָב איך געזען דעם טאַטן פון דער יידישער ליטעראַטור
צוזאַמען מיט דעם ליבן פעטער.

— טאַטע פּרץ און פעטער דינעזאַן, — האָט דער דעמאָלטיקער יונגער
שרייבער איטשע בידעהמאַן באַמערקט, און זיך צעשמייכלט.

דאָס איז געווען אַ שבת-נאַכמיטאָג אין דעם וואַרשעווער זאַקסישן גאַרטן.
דער „טאַטע“ מיטן „פעטער“ זיינען געגאַנגען שפּאַצירן אונטער די באַוואונ-
דערנדיקע בליקן פון דער יידישער יוגנט, וואָס האָט זיך געקוויקט מיט
דעם פעטערס „אבן נגף“, „הערשעלע“ און „יאָסעלע“ און מיט דעם טאַטנס
„פּאָלקסטימלעכע געשיכטן“ און „חסידיש“.

אָבער געזען יצחק לייבוש פּרצן האָב איך גאַר אַנדערש מיט אַ פאַר
וואַכן שפּעטער, אויך אין אַ שבת-נאַכמיטאָג, אין דער וואַרשעווער „פּיל-
האַרמאַניע“. דעמאָלט האָב איך אים נישט נאָר געזען פון דער נאָענט, נאָר
אויך אים געהערט פאַר איבער אַ שעה. ס'איז געווען אַ לעקציע וועגן זיין
פּאָעטישער דראַמע „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“.

מיין האַרץ האָט דאָן געקלאַפּט פון דערוואַרטונג ביז איך האָב אים דערזען.
דער זאַל איז געווען נישט פול. דער עיקר איז געווען ליטיקלעך אין
די ערשטע רייען, וואָס האָבן מסתמא געקאָסט אַביסל מער, ווי די מיטעלע

און די הינטערשטע. מיינע אויגן זיינען געהאנגען אויף דער ברייטער פלאַט-פאַרמע, וואָס האָט זיך געהויבן, ווי אַ באַרג מיט ברייטע טרעפּ אַרויף צו צוויי זייטיקע טירן.

— פון וועלכער טיר וועט ער זיך באַווייזן? — האָב איך זיך געפרעגט, און מיינע בליקן האָבן זיך געוויגט פון רעכטס אויף לינקס און אויף צוריק-וועגס.

ענדלעך האָט ער זיך באַוויזן דורך דער טיר אויף לינקס. דער עולם האָט אים באַגעגנט מיט ענטוויאַסטישע אַפּלאַדיסמענטן, וואָס האָבן אַנגע-האַלטן די גאַנצע צייט ווען ער האָט זיך געלאָזט איבער די טרעפּ אַרונטער און אפילו ווען ער איז שוין געשטאַנען ביים שטענדער, האָט דער עולם נאָך אַלץ אַפּלאַדירט.

אַט שטייט ער מיר פאַר די אויגן, אַ מיטל-וואַוקסיקער, אָבער זייער געפאַקטער, אין אַ טונקעלן אַנצוג מיט העלע שטרייפּן. דאָס פנים אַ טונקלס, אַ רונד-פולס מיט גרויע וואַנצעס און ענלעכע האָר, וואָס האָבן געגעבן דעם איינדרוק פון האַרטקייט, אָבער די אויגן שיינענדיקע, גלאַנציקע און שמייכ-לענדיקע.

— זעצט זיך בענעטער, — האָט ער אַ רוף געטאָן סיי מיטן קול און סיי מיט אַ באַוועגונג פון זיינע הענט, און איך האָב צוזאַמען מיט אַנדערע זיך אַ יאָג געטאָן און בין געווען ביז גאַר גליקלעך, וואָס מיר האָט זיך איינ-געגעבן צו זיין אויף אַ שטופּ אין דער ערשטער ריי פּונקט אַנטקעגן אים. זיין קול האָט מיך ביים אָנהויב אַביסל אַנטוישט. לויט דער געפאַקט-קייט פון זיין פיגור און דער מאַסיווקייט פון זיין קאָפּ און פנים, האָב איך מסתמא דערוואַרט אַ טיפּן באַריטאָן. זיין קול האָט אויפגעקלונגען אין מיינע אויערן אַביסל דין, ספּעציעל ווען עס איז אַריינגעפאַלן אין די העכערע טע-נער און געקלונגען ווי אַ פּאַלצעט, איז דאָס געווען פאַר מיר אַנטוישנדיק. דאָס האָט אָבער נישט אַנגעהאַלטן צו-לאַנג. באַלד האָב איך אין דער דינ-קייט דערפילט די קראַפט פון מעטאַל, און אַביסל שפּעטער איז מיר שוין דאָס קול געוואָרן ביז גאַר נאָענט.

איך בין געווען אינגאַנצן אויער און אויג, מורא-האַבנדיק צו פאַרזירן יעדן מינדסטן טאָן און באַוועגונג.

פאַר מיר, דעם קליינשטעטלדיקן יינגל, וואָס האָט גיכער געלערנט זיינע ווערק, ווי זיי געלייענט, איז געווען אַ געוואַלדיקע געשעעניש אַט דאָס, וואָס איך זיך און האָב די מעגלעכקייט אים צו הערן, און צו קוקן אויף אים. — אַט איז ער! דער מייסטער פון די „צוויי בערג“, פון „אויב נישט העכער“, פון „באַנציע שווייג“, פון „שלום-בית“, פון „מאַניש“, אין פּאַליש, אויף דער קייט, „די גאַלדענע קייט“ און נאָך און נאָך וואונדערבאַרע ווערק.

מיט וועלכע איד בין געווען ביז גאר פארשיכורט.
 — אָט איז ער, דער טאַטע פון דער יידישער לײַטעראַטור, ביי וועמענס
 טיר אויף צעגליאַנאַ גאַס איד בין שוין אומצײליקע מאָל געשטאַנען מיט
 אַ קלאַפנדיקן האַרץ, און נישט געקאַנט קריגן גענוג מוט אין זיך זי צו
 עפענען, ווייל עס האָט געפעלט דער גלויבן אין זיך.
 איד האָב זיך געוואָנדיק געפרייט, וואָס ער רעדט דווקא וועגן זיין „ביי-
 נאַכט אויפן אַלטן מאַרק“. דאָס ווערק האָב איד אין יענער צײַט נישט באַ-
 נומען, ווי עס געהער צו זיין.
 פלוצלינג האָב איד זיך געכאַפט, אַז אין מיין טיפן ענטוואַיאָם הער איד
 מער זיין קופּ, ווי איד הער זיך צו צו די געדאַנקען וועגן זיין ווערק, און
 איד האָב זיך אַזש דערשראַקן.

ד.

נישט אַלץ, וואָס יצחק לייבוש פרץ האָט דעמאָלט געזאָגט, געדענקט
 זיך מיר איצט. אָבער איין מאַמענט פון זיין לעקציע געדענקט זיך מיר זייער
 קלאָר, און איד וועל אָט דעם מאַמענט איבערגעבן אין זיינע ווערטער:
 — מען פרעגט ביי מיר, פאַרוואָס עפעס אַ דראַמע מיט טויטע אין דער
 האַנדלונג, און מען מיינט אַוודאי מיט אַט-דער פראַגע צו ציען מיין אויפ-
 מערקזאַמקייט אויף דעם לעבעדיקן לעבן.
 — אָבער, מיינע חשובע צוהערער! — האָט ער אויסגערופן, און אויס-
 שפרייטנדיק די הענט האָט ער געפרעגט:
 — וואו איז די דראַמע אין אונדזער יידישן לעבן?
 — אונדזער היינטיק יידיש לעבן איז טרויעריק, אָבער דראַמאַטיש איז
 דאָס נישט. איד זע נישט קיין דראַמע אין אונדזער איצטיק יידיש לעבן.
 — כדי צו זיין דראַמאַטיש מוז דאָס לעבן זיין גרויס-לעבן. אונדזער
 לעבן איז קליין-לעבן. די גוים האָבן פרינצן, גראַפן, אַפיצערן, וואָס רופן
 אַרויס איינע די אַנדערע אויף דוערן, בשעת ביי אונדז כאַפט מען זיך אין
 בעסטן פאַל ביי די בערד אין דער קלויז איבער אַ מפּטיר, אָדער אַ שיש.
 ביי די גוים זיינען דאָ ליבהאַבער, וואָס זיינען פּיאַיק אויף גרויסע אַוואַנ-
 טורעס צוליב זייערע געליבטע, בשעת ביי אונדז האָט מען חתונה דורך אַ
 שדכן און מען שרייבט ליבעס-בריוו פון בריוושהטעלעך אַרויס.
 איבערבווגנדיק זיך איבערן שטענדער און דורכנעמענדיק אַלעמען אין
 זאָל, האָט ער זיך צערעדט אין אַ געמיטלעכן טאָן:
 — אָט לאַמיר נעמען אַ שטיק פון אונדזער יידיש לעבן, וואָס איז אייך
 אַלעמען אַזוי גוט באַקאַנט ווי מיר, און לאַמיר זען צי מען קאָן דערפון אויפ-
 שטעלן אַ דראַמע.

זיינע אויגן האָבן זיך צעגליט מיט אַ גלי פון גוט־מוטיקייט און מילד־
קייט, און ער האָט אָנגעהויבן :

— אַ יאַריד אין אַ יידיש וועטעל. דער מאַרק איז פול מיט פויערשע
וועגענער. פערד זיינען אויסגעשפּאַנט, כראַמטשען מיט די מאַרדעס, בלאָזן
מיט די נאַזלעכער און טרייבן מיט די וויידלעך די זלידנע פליגן איבער זייערע
פעלן. די זון באַקט, און די לופט איז אָנגעפילט מיט טומל פון קויפער און
פאַרקויפער. דער האַנדל איז אין פולן גאַנג. אַ סחורה איז אַלצדינג —
חזירים, עופות, שטייול, זאַקבענדלעך, ציק, לייזונט, און פערד און תבואה.
— שאַט, אַט האָבן מיר פאַר זיך אַ העלד פאַר אַ דראַמע. ער איז אַ
גוטער העלד. ער דאַרף מיט זיך פאַרשטעלן דעם יושר און דעם צדק פון
אונדזער יידישן לעבן. לאַמיר אים אַ נאָמען געבן ברוך. ער איז אַ בלאַנדער,
גוטמוטיקער מיטליאַריקער ייד, וואָס האָט אַ ווייב און קינדערלעך מפרנס צו
זיין. ברוך שטעלט זיך אָפּ ביי אַ פויעריש וועגעלע, טאַפט אָן מיט דער
האַנט אַ זעקל קאַרן.

— מענטש, וואָס ווילסטו פאַרן קאַרן ?

— זיבן גילדן, — ענטפערט דער פויער און קראַצט זיך אין דער

פאַטי־ניצע.

— נעם זעקס, — פרובירט זיך ברוך אַ דינג טאָן.

— זעקס און אַ האַלבס, — לאָזט דער פויער אַרונטער.

ברוך שיינט אויף, ער זעט בפירוש, אַז דער רבונן של עולם האָט אים
צוגעשיקט אַ פאַרדינסטל, און ער נעמט אויסצילן דעם פויער דאָס ביסל
מזומן. אָבער דאָ ווייזט זיך אַרויס, אַז עס פעלט אים אויס אַ גילדן, און
ער ווענדט זיך צום פויער :

— מענטש, עס פעלט מיר אַ גילדן, וועל איך צולויפן אַט דאָ נישט

ווייט צו מיינעם אַ שכּן און כאַפּן אַ גמילת־חסד.

— איך וועל וואַרטן, — זאָגט דער פויער.

— וועסטו ? — דערפרייט זיך ברוך מיט דער גוטסקייט פונעם פויער,

און ער בענטשט אים און זאָגט צו אים : — איך האָב אַ ווייב מיט קינדער,
פאַרשטייט ?

דער פויער שאַקלט מיטן קאַפּ, אַז ער פאַרשטייט, און זאָגט נאָכאַמאָל

צו, אַז ער וועט וואַרטן. אָבער ווי נאָר ברוך איז אַוועק, באַווייזט זיך אַ
שוואַרצער יונגעראַן, וועמען מיר וועלן רופן זרת.

— מענטש, וואָס האַסטו אין זאַק ? — פרעגט ער ביים פויער.

— קאַרן האָב איך, אָבער שוין פאַרקויפט.

— פאַרקויפט ?

— נו, יאָ, פאַרקויפט, — דער ייד איז געלאָפּן כאַפּן אַ גמילת־חסד.

— פאַר וויפל האַסטו פאַרקויפט ?
 — פאַר זעקס מיט אַ האַלבס.
 — איך וועל דיר געבן גאַנצע זיבן, — זאָגט זרח.
 דער פויער קראַצט זיך אין דער פאַטילניצע. פאַר זעקס און אַ האַלבס
 וואָלט ער געוואָרט, אָבער פאַר זיבן? פאַר אַ האַלבן גילדן קאָן מען דאָך
 קויפן אַ טרונק בראַנפן.
 — גיב געלט! — זאָגט דער פויער מיט בייזקייט, וואָרום אים האָט,
 אַפנים, פאַרדראַסן, סיי אויף זרחן און סיי אויף זיך אַליין, האַמאי מען טוט
 אַפ אַזאָ שטיקל אַרבעט.
 ווי נאָר זרח איז אַוועק מיטן זעקל, איז געקומען צו לויפן ברוך אַ פאַר-
 שוויצטער, אָבער זייער אַ צופרידענער:
 — אַט האַסטו דיין געלט! — רופט ער אויס צום פויער. אָבער דער
 פויער ענטפערט אים מיט די אויגן צו דער ערד:
 — שוין פאַרקויפט.
 — פאַרקויפט? — פּרעגט ברוך אַן איבערראַשטער.
 — יא, — ברומט דער פויער נאָך אַלץ מיטן פנים צו דער ערד, און
 פאַרענטפערט זיך: — געקומען אַ שוואַצער „זשידאָק“ און געגעבן גאַנצע
 זיבן גילדן, האָב איך פאַרקויפט.
 — האַסטו אים דערציילט?
 — דערציילט, דערציילט! אָבער אַז ער האָט געגעבן גאַנצן זיבן, האָב
 איך ...
 — אַי, אַ רוח אין זיין טאַטן אַריין, אַט דעם זרחל גנב!
 ברוך איז אויפגעברויזט, זיינע בלויע אויגן צעצינדן זיך, ווי צוויי אַנ-
 געצונדענע שטורקאַצן, און ער לאַזט זיך לויפן.
 — איך וועל אים קורע כּדג זיין, אַט-דעם משיג-גבולניק! — שרייט ער,
 און לויפנדיק איבער דעם טומלדיקן מאַרק איז זיין באַרד צעציטערט, און
 זיינע פּאַלעס צעפלוין פונעם ווינט.
 יצחק לייבוס פּרץ האָט אויסגעגליכן זיין פיגור, אַ ווייל געקוקט אויף די
 צוהערער, און שמייכלענדיק געפּרעגט:
 — איז דאָס נישט קיין דראַמע? אַוודאי אַ דראַמע! איר האָט דאָ
 אַ דעם גוטן יידן, וואָס ווערט באַעוולהט, און איר האָט דאָ דעם רשע, וואָס
 האָט נישט קיין טראַפן געוויסן, אָבער וואָס קומט אַרויס? קיין דראַמע ווערט
 דערפון סיי-ווי נישט, וואָרום ווען ברוך איז אַזוי געלאָפן אַן אויפגעברויזטער,
 איז ער גראַד פאַרביגעלאָפן זיין חסידיש-שטיבל, וואו מען האָט דעמאָלט
 געדאַונט אַ פרייע מנחה, און דורך די אַפענע פענצטער האָט זיך דורכגעריסן
 אַ „יתגדל ויתקדש“, איז ווי-זשע שטעלט מען זיך נישט אַפ און מען ענטפערט

נישט אן „אָמן יהא שמיא רבא“ ?

— יא, אונדזער ברוד האָט זיך טאַקע אָפגעשטעלט, און צוזאַמען מיטן „אָמן יהא שמיא רבא“ איז אַוועק זיין כעס, און סע איז צערונגען געוואָרן די דראַמע.

מיט אָט דעם מעשהדע האָט פּרץ געוואָלט באַווייזן, אָן אינעם יידישן לעבן אַרום אים איז נישט געווען קיין מאַטעריאַל פאַר קיין דראַמע, און ער האָט דערפאַר געמוזט זיך ווענדן נאָך דראַמאַטישן מאַטעריאַל צו דעם לעבן פונעם נעכטן, אָדער גאַר צום בית-עולם.

ה.

איז מיר נאָך וויין לעקציע קלאַר געוואָרן דער זין פון זיין „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“ ? ניין, מיר איז דעמאָלט גאַרנישט קלאַר געוואָרן. אָבער אין יענעם מאַמענט בין איך אַזוי שטאַרק געווען באַרוישט מיט אים אַליין, אָן איך האָב נישט געוואָגט צו שטעלן קיין פראַגע. אין מיין דורשט נאָך אים אַליין, האָב איך געוואַרט ביים אַרויסגאַנג, כדי צו קאָנען כאַפן נאָך אַ קוק אויף אים.

ביים אַרויסגאַנג פונעם זאַל איז ער געווען אָנגעשפאַרט אויפן אַרעם פון אַ יונגמאַן אין אַ ברוינעם מאַנטל מיט אַ געבויגענעם קאַפעליוש פונעם זעלבן קאַליר, איבער די אויגן, פון אונטער וועלכן עס האָבן זיך געשפיצט צוויי טונקעלע וואַנצעס.

— דר. א. מוקדוני, — האָט מיר מיין חבר געלאָזט וויסן, און איך בין נאַכגעגאַנגען ביז זיי זיינען פאַרשוואַנדן.

איך בין נאַכדעם געשטאַנען נאָך עטלעכע מאָל ביי דער טיר פון פּראַעס היים, אָבער אַריינגעגאַנגען בין איך דאָך נישט.

נישט געהאַט דעם מוט און נישט געוואָגט, כאַטש נאָך זיין לעקציע איז שוין די פּראַגע נישט געווען בלוזי וועגן מיינע יוגנטלעכע לידער, נאַר אויך אַ צאָף פּראַגן, וואָס איך האָב דעמאָלט געוואָלט ביי אים פּרעגן.

ביי מיר איז אויסגעקומען, אָן ער איז נישט געווען אינגאַנצן גערעכט צו דעם יידישן לעבן פון זיין צייט, ווייל איז דען אין יענער צייט טאַקע גאַרנישט געווען אַזוינס אין אונדזער יידיש לעבן, וואָס האָט זיך געבעטן צו דראַמאַטיזירן ? איז דען דאָס גאַנצע יידישע לעבן אונדזערס אונטער דעם קנאַפּל פונעם צאַריזם נישט געווען איין גרויסע דראַמע ? און איז דאָך שוין אויך אין יענער צייט געווען אַ שטאַרקער יידישער רעוואָלט אין אונדזער לעבן. עס זיינען שוין געווען יידישע רעוואָלוציאַנערע פאַרטייען אין אונדזער לעבן, וואָס האָבן שוין געהאַט אפילו צו פאַרצייכענען גרויסע העלדן, וועגן וועלכע דאָס פאַלק האָט שוין אפילו לידער געזונגען — הירש לעקערט, ברוד

שוואַמאַן און נאָך און נאָך.

אַט די און ענדלעכע פראַגן האָט זיך מיר געוואַלט פּרעגן, אָבער אַרייַנ-געגאַנגען בין איך נישט.

היינט, נאָך אַזוי פיל יאָרן, אַז איך דערמאַן זיך אַן יענע פּראַגן, וואָס האָבן מיך דעמאָלט געמאַטערט, שמייכל איך צו זיך. עס שמייכלט זיך מיר וועגן מיין דעמאָלטידיקער מוטלאַזיקייט און נישט-געוואַנטקייט אַרייַנצוגיין, און עס שמייכלט מיר וועגן די פּראַגן, וואָס האָבן מיך דעמאָלט געמאַטערט. היינט איז דער ענין פאַר מיר קלאָר: אמתע קינסטלער שאַפן נישט זייערע ווערק לויט אַ טעאָריע, נאָר באַשאַפן די טעאָריע לויט די ווערק, וואָס עס שאַפט זיך דורך זיי.

היינט איז פאַר מיר קלאָר, אַז די פּאַלקסטימלעכקייט און דאָס חסידיש פון וועלכע יצחק לייבוש פּרץ האָט געשאַפן זיינע גרויסע ווערק, זיינען גע-ווען אין אים, זיינען געווען זיין רעאַצע וועלט און ער האָט זיך גאַרנישט גע-דאַרפט פאַרענטפערן הלמאי זיי זיינען געווען דאָס ליים, פון וועלכער ער האָט געקנאַטן זיין גרויסע קונסט.

גייט עס דען באמת בלויז אין דעם פידעלע? ניין, עס גייט אַ סך מער אין דעם, וואָס אין דעם פידעלע שטעקט!

און אין דעם פידעלע שטעקט אַלצדינג. עס שטעקט אין דעם דער היינט און דער מאַרגן אפילו, ווען עס שפילט דעם נעכטן. נישט מער, עס ווענדט זיך ווער און ווי אַזוי ער שפילט אויף דעם.

לײענט מיט כוונה די „דריי מתנות“ און איר וועט ביסלעכווייז דערזען, אַז דאָס זיינען נישט בלויז מתנות פונעם נעכטן, נאָר אַז זיי זיינען אויך די מתנות פון אונדזערע היינטיקע טעג. דאָס אייגענע מיט „אַראַפּגעלאַזטע אויגן“, מיט „אויב נישט נאָך העכער“ און נאָך און נאָך. די „צוויי בערג“ זיינען אויך בערג פון אונדזער היינטיקע לעבן. דער ביאַלער רבי און דער בריסקער רב האָבן בלויז געביטן זייערע אויסזענס, אָבער זיי לעבן דאָך אויך היינט ביי אונדז אין זייער אַנדערשקייט. און גאַרנישט איז געמינערט געוואָרן פון זייער באַרגיקייט.

און איז דען „אין פּאַליש אויף דער קייט“ נישט קיין היינטיקע דראַמע? כאַפט אַ טיפּערן קוק אין אונדזער לעבן און איר וועט דערזען דעם פרוש, כאַטש ער איז היינט אַנדערש געשלייערט. דעם „בטלן“ אויך, און נאָך און נאָך פון יצחק לייבוש פּרצעס פיגורן.

נעמט דעם רבין ר' שלמהלען פון דער „גאַלדענע קייט“, הערט זיך צו פאַרוואַס ער וויל קיין הַבדלה נישט מאַכן, און די געפייניקטע נשמות אינעם גיהנום פאַרוואַנדלען זיך אין די לעבעדיק-געפייניקטע אויף דער ערד. אין וועמענס נעמען מען איז זיך מקריב. אינעם לייכט פון דער היינטיקער

צייט איז דער רבי ר' שלמה'לע אַ גרויסע רעוואָלוציאָנערע פיגור.

„אַט אַזוי גייען מיר, —
מיר גרויסע, גרויסע יידן,
טאַנצנדיקע,
זינגענדיקע“.

ז.

דרייסיק יאָר!

סאַראַ מוראדיקע דרייסיק יאָר דאָס זיינען געווען אין אונדזער יידיש
לעבן!

נישטאָ שוין אויך די אלמנה, נישטאָ מער אַלטער קאַצינע, ווי עס
זיינען נישטאָ מיט אונדז אַזוי פיל אַנדערע.

ווער ווייס, צי אפילו די מצבה איבער יצחק לייבוש פרצן איז נאָך דאָ.
אפשר האָבן זי די נאַצישע רשעים גאָר איינגעמויערט אין דעם ברוק אויף
איינער פון זייערע גאַסן.

אַבער יצחק לייבוש פּרץ איז דאָ, פונקט ווי עס איז דאָ זיין פּאַַק, און
זיין וועט דאָס אייביק, און טראַגן וועט דאָס אומעטום די שבת-יום-טובדיקייט
פון אונדזער גרויסן טאַטן יצחק לייבוש פּרץ.

1945.

שְׁלוֹם-עֲלֵיכֶם

א.

אין זיין צוואה האָט שְׁלוֹם-עֲלֵיכֶם אָנגעזאָגט, מען זאָל נאָך אים ניט טרוי-
ערן, נאָר לייענען זיינע ווערק און לֶאָכֵן!
— לאַכט, יידן, לאַכט, — דאָקטוירים הייסן לאַכֵן! — האָט ער גערופן נאָך
ביי זיין לעבן. און יידן האָבן אים געפּאָלגט און מען פּאָלגט אים אויך איצט.
מען לייענט נאָך איצט זיינע ווערק און מע לֶאָכֵן. אמת, אָפּטמאָל לאַכט
מען דורך טרערן, — מען לאַכט „מיט יאָשטשערקעס“, ווי מען זאָגט ביי אונדז,
אַבער לאַכֵן לאַכט מען סיי-ווי.
עס איז, ווי מען וואָלט אַרויסגעלאַכט פון זיך אַלע פיינען, אַלע בזיונות,
לייענענדיק שְׁלוֹם עֲלֵיכֶמען. עס איז אַ מין להכעיס-געלעכטער אין פנים אַרין
דער רשעות פון דער וועלט צו אונדז.
עס דערמאָנט זיך מיר דאָס ערשטע שְׁלוֹם-עֲלֵיכֶם-געלעכטער אין מיין
לעבן.

עס איז געווען אַ קאַלטער ווינטער-אַוונט אין מיין וואָסינישן היים-שטעטל
טריסק. איבער אַ פּאַרקילונג איז מיר דערלויבט געווען צו בלייבן אין שטוב
און ניט גיין צום גמרא-מלמד, ביי וועמען איך האָב דעמאָלט געלערנט. די
זעלבע פּאַרקילונג האָט מיר אויך געגעבן די פּריווילעגיע זיך צו פּאַרשפּילן מיט
אַזאַ זאַך, ווי אַ „זשאַרגאַניש“ ביכל אָנשטאַט צו זיצן איבער אַ בלאַט גמרא.
וויפּיל בין איך דעמאָלט אַלט געווען? מסתמא, אַ יאָר צוועלף! ווי אַזוי איז
אַריינגעפּאַלן שְׁלוֹם-עֲלֵיכֶם אַ ביכל צו אונדז? מסתמא איז דאָס געווען ברוך
דעם סטעלמאַכס, וואָס האָט געהאַט זיין סטעלמאַכניע אין אונדזער הינטער-
שטער דירה.

אַ מאַדנער יונגערמאַן איז געווען אַט דער ברוך!
געהאַט האָט ער זיין אייגנס אַ ווייבל, אַ קינד אין אַ וויג, אַ סטעלמאַכניע
אין אונדזער הינטערשטער דירה מיט אַ שטעלכל ביי דער זייט, וואו ער פּלעגט
פּאַרריכטן צעבראַכענע פּויערשע וועגענער, און כאַטש ער האָט געהאַט אַ קליין
געל בערדל און פּאהרעך אַרום די אויערן, האָט ער אַבער געהאַט אַ טבע צו
קויפּן ביי יעדן פּאַרבייפּאַרנדיקן פּאַקנטרעגער „זשאַרגאַנישע“ ביכלעך און
זיי לייענען אויפן קול אין די אַוונטן פּאַר זיין ווייבל.
— ברוך לערנט שוין ווידער אַ „פרק משניות“ מיט זיין ווייבל! — פּלעגט

אמאָל מיין פעטער יצחק הלצהדיק אַ ברום טאָן אין זיין שוואַרצער באַרד אַרײַן, ווען ברוכס קול פלעגט זיך אַרײַנרייסן צו אונדז אין דער פעדערשטער דירה אַרײַן.

מיין מאַמע, ביי וועמען דער פעטער יצחק — איר צווייטער מאַן — איז געווען זייער געהויבן צוליב זיין למדנות, האָט פונדעסטוועגן באַמײַט זיך צו פאַרענטפערן דעם שכן.

— נו, מילא... אין תוך אַן ערלעכער ייד... פראַצעוועט שווער אויף זיין שטיק ברויט... און אַז קיין בלאַט גמרא קען ער נעבעך ניט, איז אַ יידיש־טייטש ביכל וועגן צדיקים אויך אַן ענין.

אַט אַזוי פלעגט מיין גוטע מאַמע זיין אַ מליץ־טוב פאַר דעם שכן ברוכן, און דער פעטער יצחק האָט שוין גוטמוטיק געשמייכלט:

— נו, מילא!

הכלל, דאָס שלום־עליכם ביכל האָט אַוודאי פאַרבלאָנדזשעט צווישן די מעשה־ביכלעך פון דעם שכן ברוך און פון דאָרטן אַריבערגעבלאָנדזשעט אין דער פעדערשטער דירה אַרײַן.

מיין מאַמע — אַ פלייסיקע לײענערין פון דעם טייטש־חומש, צאִינה־וראִינה, קב־הישר און ענלעכע אַזעלכע ווייבערשע ביכלעך, האָט דאָס זיכער געבאַרגט ביים שכן, מייענדיק אַוודאי, אַז דאָס איז עפעס אַ מעשה פון אַ צדיק, און ביז וואָס, האָב איך דאָס דערווייל אין יענעם ווינטער־אָונט אַן עפן געטאָן.

און אַז איך האָב דאָס אַן עפן געטאָן, איז גלייך די גאַנצע שטוב אַן אַנדערע געוואָרן.

די מאַמע, וואָס איז פריער געזעסן אויף דער באַנק לעבן דער אָנגעהייצ־טער חרובע און שווייגנדיק געפליקט גענדזענע פעדערן אין אַ זיפל אַרײַן, האָט פלוצלונג אויפגעהויבן אויף מיר אירע בלויע ואויגן, און אידער זי האָט באַוויזן צו זאָגן דאָס, וואָס זי האָט געוואַלט זאָגן, האָט זי זיך דערווייל צעלאַכט.

צעלאַכט האָט זיך אויך מיין שוועסטערל חנהקעלע, וואָס איז געזעסן לעבן דער מאַמען, אונטערטראַגנדיק מיט אירע הענטלעך אַלע וויילע אַ בינטל פעדערן פונעם זיפל דערביי. צעלאַכט האָט זיך אויך דער נאַפט־דאַמפ, וואָס האָט פריער אַזוי שטיל און שטום געשיינט. אַפילו די פעדערן פונעם זיפל אַרויס האָבן זיך אָנגעהויבן אויפצוהויבן מיט אַ טענצלדיקן געלעכטער, און איך, דער לײענער אויפן קול, האָב זיך ממש געקאַטשעט פון געלעכטער.

דאָס ביכל, וואָס שױם עליכם האָט שפעטער איבערגעאַרבעט אונטערן נאָמען „דאָס פאַרכישופטע שניידערל“, האָט דעמאָלט געהייסן „אַ מעשה אַן אַן עק“, און שמעזן־עלי „שמע־קולנו“, וואָס האָט געשפאַנט אַהין און צוריק

צווישן קאָזאָדאָיעווקע און זלאָדייעווקע מיט דער ציג צוגעבונדן צו זיין גארטל, וואָס האָט זיך אין שטעפֿכל פון זיין קרוב, דעם אַרענדאָר, פאַרוואַנדלט אין אַ צאָפּ, האָט פּלוצלונג אַריינגעשפּאַנט מיט זיין גאַנצער קאַמישער טראָג-גישקייט אין אונדזער פרומער, למדנישער שטוב אַריין און אַנגעמאַכט אַ גאַנצע איבערקערעניש.

איך געדענק דאָס פאַרקייטע געלעכטער פון מיין פעטער יצחקן אינעם דערבייאַיקן אַלקערל, וואו ער איז שוין געלעגן אין בעט.
אַ ביסל שפעטער האָט ער זיך באַוויזן אויף דער טיר אין זיינע גאַטקעס און גרויסן טלית-קטן, האַלטנדיק מיט דער האַנט די יאַרמעלקע, וואָס האָט ממש געטאַנצט איבער זיין קאָפּ פון געלעכטער.
— ווער איז דאָס, אָט דער לץ? — האָט דער פעטער געפרעגט, שאַק-לענדיק זיך פון געלעכטער, און דערביי צוגעלייגט:
— נו, אַ לץ! נו, אַ מה־יעשהניק! ווער איז ער דאָס, אַטאַ דער? כאַ!
כאַ! כאַ! אַז דאָס מויל זאָל ביי אים אָפּגענומען ווערן! כאַ! כאַ! כאַ!

ב.

אין אונדזער קלאַסישער יידישער ליטעראַטור ווערט שלום עִיכּם באַ-צייכנט ווי דאָס אייניקל. ער אַליין האָט אין יענע טעג, ווען ער האָט אונטער-געטראָגן מענדעלען די קרוין פונעם זיידן אין דער יידישער ליטעראַטור, האָט זיך באַצייכנט ווי דאָס אייניקל.
און אייניקלדיק איז ער ווירקלעך געווען סיי אין זיין עררייבן און סיי אין זיין אויסזען.

פאַראַן אַזאַ חנעוודיקע שטיפּערישקייט ניט נאָר אין זיין „מאַטֿ פייסי דעם חזנס“, נאָר אַפילו אין זיין „מנחם-מענדל“, אין זיין „טביה“, זיין „רב יוזעפל“, אין אַדני, אין אַלץ, וואָס ער האָט געשריבן, איז פאַראַן אַ חנעווד-דיקע, יינגלשע שטיפּערישקייט. זיין גאַנצער סטיף איז אַ יינגלש-שטיפּע-רישער. אַפילו ווען ער לאַכט דורך טרערן איז ער יינגלש-שטיפּעריש. אין דעם זינען איז ער דאָס אייניקל ניט נאָר פון זיידן מענדעלען, נאָר אַפילו איצט איז ער דאָס ליבע אייניקל פון אַשן, בערגעלסאַנען, אַפּאַטאַשון, ראַבאָיען און פיל אַנדערע וויכטיקע שרייבער, וואָס זיינען געקומען נאָך אים.
זיין אויסזען איז אויך געווען אייניקלדיק.

ווען איך האָב דאָס ערשטע מאָל אים דערזען פנים אל פנים, האָב איך אַנשטאַט יענעם דרך-אָרץ, וואָס מען דאַרף דערפילן ביים שטעפֿן זיך פאַר אַזאַ גרויסן שריפטשטעלער, ווי ער איז געווען, גאָר דערפילט אין זיך אַ געוואַלדיקע, צערטשעכע, פריידיקע ליבשאַפט. עס איז געווען די צערט-לעכע ליבשאַפט און היימישקייט, וואָס מען דערפילט צו אַ זייער חנעוודיק

און געראטן קינד.

א קליין-געוויקסיקער מיט א צארטער, בלייכער הויט אויפן פנים. אפילו די קנייטשלידיקייט פון דער הויט האט גיכער געגעבן דעם איינדרוק פון שטיי-פערישער לאַכנדיקייט, איידער פון עלטער. אויך די דורכדרינגלעכע בליקן דורך זיינע ברילן האבן געגעבן דעם איינדרוק מער פון נייגעריקייט איידער פון עפעס אנדערש, וואָס דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר קלוגער יוגנטלעך-קייט. דאָס איינציקע, וואָס איז געווען ביי אים מאַסיוו אין פּראָפּאָרציע צו זיין וואַוקס איז געווען זיין קאַפּ. זיינען אַבער די האַר איבער אים געווען טונקל-בלאַנד און קוטשעראַווע-ווייך, ווי ביי אַ יונג הענעוודיק פאַרשייט יינגל. אַ ווייכקייט איז אויך געווען איבער זיין קליין אַרומגעשוירן בערדל און וואַנצעס.

אפילו איצט, ווען מיר קומט אַמאָל אויס צו קוקן אויף זיין פאַרטעט, זע איך דאָס אייביקע זשוואַוועדיקע און שטיפּערישע אייניקל. ספּעציעל ווען איך קוק אויף אים לעבן די פאַרטעטן פּונעם זיידן מענ-דעלע, און דעם טאַטן פרץ איז ער דורכאויס דאָס אייניקל. אדרבא, שטעלט זיך אַמאָל אַוועק און באַטראַכט רואיק די פאַרטעטן פון אונדזערע דריי ערשטע גאונים אין דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור. איר וועט דעמאָלט איבערראַשט ווערן פון דער טרעפלעכקייט אין די נעמען, וואָס דאָס פאַלק האַט זיי געגעבן.

מענדעלעס פנים — קלוג און שאַרף. די קנייטשעלעך אויפן פנים דער-צייילן פון דורותדיקער דערפאַרונג. קוקסט אויף די ברילן איבער זיין נאָז און האַסט דאָס געפיל, אַז אַט, אַט און זיי וועלן זיך אַ הויב טאָן צו זיין שטערן און די אויגן וועלן זיך אַזוי זידיש צעקלינגען און פון זיין מויל וועלן זיך צעציטערן די ווערטער :

— זעצט זיך אַרום, ליבע קונדסים מיינע, און איך וועל איך דערציילן אַ מעשה פון . . .

— אוי, אַמר רב מענדעלע! — צעקלינגט זיך שוין אין אייערע אויערן, און איך ווערט אויפן געמיט אַזוי זיס און ביטער. זיס — פון זיין טייערן, זיסן, זיידעשן קול, און ביטער — פאַרוואָס ער איז אין די איצטיקע, מוראדיקע, שווערע טעג אונדזערע ניטאָ אונדז צו טרייסטן.

נו, און דער פאַרטעט פון פרצן ?

ספּעציעל יענער, וואָס מיטן פולן פנים צו איך, — קוקט ניט אַרונטער

קיין טאַטעדיקייט פון אים אויף איך ?

ניט געקוקט אויף דער ראַמאַנטישקייט אין זיינע צוויי גרויסע אויגן, קוקט דאָך אויף איך פון זיין הויכן שטערן און פולן, אַפּענעם פנים מיט

טאטעדיקער תכליתדיקייט.

און טאטעדיק-תכליתדיק איז ער דאך געווען אין זיין שרייבן. ווען ער איז געקומען צו דער יידישער לייטערטור, איז ער געקומען ווי א בא- לעבאט, וואס נעמט קודם-כל א סך-הכל פונעם פארמעגן און דערנאכדעם הויבט ער אן אריינצוברענגען דאס וואס עס פעלט אויס.

פון אנהייב האט זיך אים געדאכט, אז דער עיקר פעלט אויפקלערונג, איז ער געווארן אן אויפקלערער. שפעטער האט ער דערזען, אז דעם יידישן לעבן פעלט זעלבסט-השיבות, האט ער דורך זיינע „פאלקסטמלעכע גע- שיכטן“ און „חסידיש“ אָנגעהויבן צו געבן די דערהויבנקייט פון דעם איי- גענעם פאלק.

מיט איין ווארט, — א טאטע א בעל-תכלית, וואס האט זיך באוואוסט- זיניק באמיט צו בארייכערן דאס פארמעגן פאר אונדז, זיינע קינדער, און צווישן זיי — דאס שטיפערישע פנים פונעם אייניקל שלום עליכם, וואס גיט אייך דעם איינדרוק, אז אט, אט וועט ער אַרונטערנעמען די האנט פון אונטער זיין קין און זי געבן א פרייעכען שטרעק אויס צו אייך, זאגנדיק מיט א דאכנדיקער ברייטקייט :
— שלום עליכם, ש'ום עליכם ! איז וואס זשע הערט זיך עפעס ביי אונדז, די יידעלעך פון דער וועלט ?

ג.

וויפיל מאָל האָב איך געהאט די זכיה צו זען אים פערזענלעך ? אַקוראַט וויפיל מאָל — געדענקט זיך מיר ניט גענוי, אָבער אַט זע איך זיך אויף אַן אָונט, אין קלינטאָן-זאַל אין דער ערשטער ריי, און ער אויף דער פּלאַטפּאָרמע לייענט זיין „זעקס און זעכציק“.

דער עולם האָט געקראַכט פון געדעכטער, און ער מיט דער רעכטער האַנט אויף דעם ביכל, דאַכט אויך מיט אַזאָ ווייך און דין געלעכטער ביים לייענען. עס גייט אויף אַ קורצער באַזוך ביי אים מיט משה לייב האַלפּערן אין עפעס אַ וואַרעמען נאַכמיטאַג.

עס געדענקט זיך זיין שטענדער, די ווייסע, באַפּינטטע שטיקלעך פּאַפּיר, און ער אַ צעשוּבערטער, אַ קרענקלעכער און דאָך אַזאָ שמיכלענ- דיקער און אַזאָ פּריינטלעכער.

אַט דערזע איך זיך לעבן אים יום-כיפור צו כל נדרי אין אַ געפּאַקטער שול ערגעץ אויף וואַשינגטאָן-הייטס, זיך צוהערנדיק צום וואונדערלעכן גנינהדיקן „זאָגן“ פון יאַסעלע ראָזענבאַט.

ווי אזוי איך בין אַריינגעפּאַזן אין יענער שול, געדענקט זיך מיר ניט גאַנץ קלאָר, אָבער אַדאַנק דעם, וואָס שלום עליכם האָט מיך דערזען און

מיך גענומען אונטער זיין שוץ, האָט מען באַלד מיך צוגעפירט צום סאַמע אויבנאַן.

איך געדענק אים אין היפּשן, האַרטן טונקעלן קאַפּעלען אויפן קאַפּ, און מיט אַ טלית אויף די אַקסל.

— אַ וואַזשנע כלי! — האָט ער צו מיר באַמערקט אין התּפּעלות פאַר יאַסעלע ראַזענבלאַט.

בלויז איין מאָל האָב איך אים געזען זייער אַ צעבראַכענעם און זייער אַ טרויעריקן.

דאָס איז געווען אויף דעם אַוונט פון די שלשים אין קאַרנעגיי-זאַל נאָך פּרצעס טויט.

ער איז געזעסן אַ ציטערדיקער אויף דער שטול צווישן די קאַלעגן אויף דער בינע און מיט צוגעמאַכטע אויגן, אַן אויסגעבלייכטער, זיך צוגעהערט צו דעם וואונדערלעכן רעפּעראַט, וואָס דר. חיים זשיטלאָוסקי האָט געהאַלטן וועגן די „דריי“, וואָס האָבן געלייגט דעם יסוד פאַר אונדזער נייער יידישער דיטעראַטור.

די „דריי“ זיינען, פאַרשטייט זיך, געווען: דער זיידע מענדעלע, דער טאַטע פּרץ און דאָס אייניקל שלום עליכם.

ווען עס איז געקומען שלום עליכמס ריי צו רעדן, האָט ער זיין רעדע געהאַלטן זיצנדיק, און די ערשטע ווערטער זיינען זיינען געווען:

— דער חשובער דר. זשיטלאָוסקי האָט היינט גערעדט וועגן „דריי“, און מיר איז אַזאַ ווייטיק צו טראַכטן, אַז איצט זיינען געבליבן בלויז צוויי. אָבער אַפילו דעמאָלט, אין זיין גרויסן צערפולן טרויער, איז ער געווען אייניקלדיק.

אייניקלדיק אין זיין צעצאַפּלטן ציטער און אייניקלדיק אין דער אומ-געהויערער ליבשאַפט, מיט וועדכער אַדע, סיי פון דער בינע און סיי פונעם עולם אין דעם גרויסן זאַל, האָבן געקוקט אויף אים.

ד.

שוין דרייסיק יאָר!

און אפשר וואָלט מען גאָר געדאַרפט אַנדערש שטעלן די פּראַגע:

— ערשט דרייסיק יאָר?

גאָט, וואָס פאַר אַ דרייסיק יאָר דאָס זיינען געווען אינעם לעבן פון

אונדזער יידיש פּאַלק!

אינעם טשאַד און אינעם פּלאַם פון די מוראדיקע געשעענישן אין אונדזער לעבן פאַר די צעצטע יאָרן איז דער גרעסטער וואונדער, וואָס מיר, אַפילו די איבערגעבליבענע, האָבן נאָך דעם כּוח אַנצוצינדן אַ ליכט לזכרון איינעם

פון די דיכטיקסטע געשטאלטן, וואָס האָט צוגעמאַכט די אויגן מיט דרייסיק יאָר צוריק.

קיין כוח איז אפשר טאַקע ניטאָ. נאַכדעם ווי אַ דריטל פון דעם שלום-עליכם-פּאַק האָט צוגעמאַכט די אויגן, נאַכדעם ווי אַזוי פיל יידישע שריפט-שטעלער און קינסטלער זיינען מיט אַ גרויסן טייל פון פּאַלק צעאַשט געוואָרן אין די גאַז-אויונס, איז טאַקע קיין כוח ניטאָ.

אַבער מען טוט זיך אָן אַ כוח און מען מוז זיך אַט דעם כוח אַנטאָן. ווייל דאָס פּאַלק פון שלום עליכם טאָר ניט, וויל ניט און וועט ניט אָפּגעווישט ווערן פון דער ערד.

— ניט טרויערן נאָך מיר, — האָט ער אַנגעזאָגט אין זיין צוואה, און מיר האָבן זיך באַמיט זי אויסצופאַלגן.

איך זאָג „זיך באַמיט“, ווייל ניט גרינג איז פאַר אונדז געווען ניט צו טרויערן נאָך זיין ליכטיקער, טרייסטנדיקער שפּיערעוודיקייט. מיר האָבן זיך אָבער יאָ באַמיט, ווייל אין אונדזער באַוואוסטזיין ווייסן מיר, אַז טרויער קאָן זיך ניט פאַרוואַנדלען אין קיין רידל און האַמער אויף צו בויען ווייטער אונדזער לעבן.

אויך איצט מוזן מיר זיך באַמיצען ניט איבערצוגעבן זיך אינגאַנצן דעם טרויער אויף אונדזער גרעסטן חורבן.

מיר וואַלטן אפשר געדאַרפט דעם אַנזאָג פון שלום עליכם אַיבערוואַרפן אין אַ צוואה אין די מיילער פון אַלע אונדזערע אומגעקומענע קדושים, וועל-כע האָבן אַוואַי געוואַלט, אַז דאָס פּאַלק, פאַר וועלכן זיי זיינען אומגעקומען, זאָל ווייטער לעבן.

לעבן, כדי זיי צו געדענקען, כדי אַנצוצינדן ליכט זיי לזכרון, ווי מיר צינדן דאָס ליכט לזכרון דער געשטאַלט פון אונדזער שלום עליכם.

ה.

ערשט דרייסיק יאָר, אַז ער האָט אונדז פאַרלאָזן ?

עס איז דאָך אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג, זינט איך האָב געקוקט אויף זיין קליינעם פאַרגליווערטן גוף און אויף זיינע צוויי נאָר-וואָס צוגעשלאָסענע אויגן, אַ קליין זייטיק צימערל אויף אַן אויבערשטן שטאַק ערגעצוואו אין קעלי גאַס, אין די בראַנקס.

אין די פּעדערשטע צימערלעך איז געווען אַ געטומל פון פאַרשיידענע מענטשן, וואָס זיינען געקומען צו לויפן, און אינעם קליינעם זייטיקן צימערל איז געלעגן דער קליינער גוף פון דעם גרויסן נפטר אויף דריי היצערנע צונויפגערוקטע שטופן איבערגעדעקט מיט אַ ליילעך, און לעבן אים צו-קאַפּנס פּרץ הירשביין.

נאך א יונגעראמאן געווען דעמאלט פריץ הירשביין. די האר נאך שאטענע
און קרויזיקע, אבער דעמאלט האט אזא פארעלטערטקייט אַרונטערגעקוקט
אויף מיר פון זיין קנאַכיק פנים.

— ניטאָ מער אונדזער שלום עליכם! — האָט ער מיט ציטער אויף די
ליפן זיך צעמורמלט צו מיר.

די זעלבע נאכט האָבן מיר, אַ גרופע עלטערע און יינגערע יידישע
שריפטשטעלער, געוואַכט איבער זיין בעט, אין וועלכן מען האָט אים שפע-
טער איבערגעטראָגן.

מיר האָבן זיך צוגעקוקט, ווען דער באַרימטער יידישער פאַרטרעטיסט
יואל דעוויט האָט אַרונטערגעצייכנט דאָס טייערע, פאַרגליווערטע פנים פאַר
דער אייביקייט אויף אונדזער ערה.

דאָס פאַלק האָט געשטראָמט און געשטראָמט מאַסנווייז דורך די פאַר
טעג און נעכט, וואָס מען האָט אים געהאַטן אין שטוב.
און דאָן די לוויה!

זינט ניר-יאָרק איז אַ שטאָט, האָט זי נאָך אזאָ לוויה ניט געזען.
עס איז געווען אַ שיינער, זוניקער טאַג, און דאָס פאַלק אַ פאַראייניקטס
אין זיין צער אויף דער גרויסער אבדה, האָט געטראָגן דעם אַרון אויף די
אַקסס.

די לוויה האָט זיך געצויגן פון קעלי גאָס אין די בראַנקס ביז אַרונטער
דורך איסט-בראָדוויי צו דער בריק אויף דילענס.

די ענגלישע צייטונגען זיינען געווען פול מיט אַט דער לוויה. גרויסע
פעטע „קעפּ“ איבער די ערשטע זייטן האָבן געלאָזט וויסן, אַז דער „יידישער
מאַרק טוועיך“ איז געשטאַרבן, און געשאַצט האָט מען די נאַכגייער אין מי-
ליאַנען.

פאַר מיינע אויגן שטייט דאָס בילד אויפן אַרבעטער רינג בית-עולם.
אַ ריזיקער, ריזיקער עולם.

די זון האָט געשיינט פון אַ בלויען הימל אַרונטער, אַבער פון די צענד-
ליקער טויזנטער אויגן האָט גערעגנט מיט טרערן.
ערשט דרייסיק יאָר?

גאָט מיינער, ווי לאַנג, ווי לאַנג צוריק דאָס איז געווען!

אלעקסאנדער האַרקאָווי

א.

אויף איינעם פון די יידישע בית-עולםס אַרום ניו-יאָרק, וואָס געהערט צום „אַרבעטער-רינג“, האָב איך מיט עטלעכע יאָר צוריק זיך אָפגעשטעלט לעבן אַ מצבה — אַ טאַפּלדיקע פון איין שטיין, וואָס האָט אויף דער לינקער זייט דערציילט, אַז דאָ ליגט די פרוי פון אַלעקסאַנדער האַרקאָווי, און אויף רעכטס איז געווען אַנגעשריבן דער נאָמען אַלעקסאַנדער האַרקאָווי. דער טאַג פון זיין געבורט, און אַ ליידיקע שורה, וואָס האָט געוואָרט, אַז איבער איר זאָל אויסגעקריצט ווערן דער טאַג פון זיין טויט.

הינטער דער טאַפּלדיקער מצבה אויף לינקס — אַן אויפגעהייבן בער-געלע, און אויף רעכטס — אַ גראַזיקע פּלאַך, וואָס האָט געוואָרט אויפגעהויבן צו ווערן, ווי דאָס בערגעלע אויף לינקס.

אַ מאָדנע בילד.

אַ בילד, וואָס האָט גערעדט וועגן דעם טויט מיט אַ סטאַנאַישער רוי-איקייט, ווי מען רעדט רואיק וועגן איבערפאַרן פון איין שטאַט אין דער אַנדערער.

פון דעמאָלט אָן, אַז מיר איז אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען מיט אַלעק-סאַנדער האַרקאָווי, האָב איך שטענדיק געהאַט דאָס געפיל, ווי ער געזעגנט זיך מיט מיר, און אַז באַלד, באַלד וועט ער אַריבערפאַרן צו יענעם אויפגע-הויבענעם בערגעלע, און הינטער דער טאַפּלדיקער מצבה וועט זיך אויפהויבן נאָך אַ בערגעלע, וואָס וועט קוקן צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע בערגעלעך אין דער אייביקייט אַריין.

ב.

ער האָט געלעבט די לעצטע פאַר יאָר אין דעם „בראָדוויי צענטראַל האַטעל“, וואו עס איז דער הויפט-אַפּיס פונעם איקוף, און יעדעס מאָל, ווען מיר איז אויסגעקומען דורכצוגיין די לאַבי, האָבן מיר זיך געגריסט. פון צייט צו צייט האָב איך זיך אָפגעשטעלט לעבן אים, גלאַט אַזוי זיך אָפגע-שטעלט, אַט אַזוי ווי מען שטעלט זיך אָפ לעבן אַ זייער חשובן עלטערן משפּחהניק, כדי ער זאָל וויסן, אַז ער איז, חלילה, נישט קיין פאַרלאָזענער, קיין אַלייניקער, אַז ער מיינט עפעס ביי אַן אונדזעריקן מענטשן.

דאָס פאַרלאָזנקייט און אַלייניקייט איז געווען אויסגעשפּרייט איבער אים אַזוי מאַסיוו, אַז מען האָט עס געקאָנט אַנטאַפן מיט די הענט.

קוקנדיק אויף אַט דעם דינעם, גרויען אַלטיטשקן, וואָס איז די מערסטע צייט געזעסן אין לאַבי אויף דער אַלט מאַדישער שטול מיט רויטן פּליוש גע- בעט, אַנגעשפּאַרט מיט ביידע דאַרע הענט אויף זיין שטעקן, פּלעגט אויפשטיין דער זעלבער אַלעקסאַנדער האַרקאַווי פון די פּריערדיקע יאַרן.

ער האָט אין די פּריערדיקע יאַרן אויך ניט געשטראָצט מיט קיין העל- דישן אויסזען, אָבער דאָס טונקל-אינטעליגענטישע פּנים, די נעטע הלבשה אויף זיין דינער פיגור און דאָס שטענדיקע שוואַרצע, קינסטלעריש-אויסגע- בונדן שניפּסל, וואָס האָט נאָך שאַרפּער אַרויסגעבראַכט די וויסקייט פון זיין העמד, האָט געוועקט נייגיר און דרך-אַרץ.

קיין רוישנדיק לעבן האָט ער, אויף וויפל איך געדענק אים, נישט גע- האָט. אין דעם ברויזנדיקן קאָך פון אונדזער יידישער עפנטלעכקייט, האָט ער קיינמאָל נישט מיטגעברויזט, אָבער אַלע האָבן געוואוסט זיין ווערט און מען האָט זיך באַצויגן צו אים מיט גרויס השיבות.

נישט געווען קיין איין אויפטריט פון יידישע אינטעלעקטואַלן, אָז אַלעק- סאַנדער האַרקאַווי זאָל נישט זיצן אויף דער פּלאַטפּאָרמע צווישן זיי.

די, צווישן עופּם, וואָס האָבן נישט געוואוסט, ווער ער איז, האָבן זיך שטענדיק נאָכגעפרעגט:

— ווער איז אַט דער ?

— וועלכער ?

— אַט דער טונקלער, וואָס קוקט אויס, ווי אַן אַראַבישער פּראָפּעסאָר אין אייראָפּיאישע קליידער.

— אַ, דער ? דאָס איז דאָך אַלעקסאַנדער האַרקאַווי !

— פונעם ווערטערבוך ?

— יא, פונעם ווערטערבוך און אַנדערע אַרבעטן, — האָט מען געגעבן צו פאַרשטיין.

— אַזוי, אַזוי, דאָס איז ער ?

קיין שטאַרק קול האָט אַלעקסאַנדער האַרקאַווי נישט געהאַט אויך אין זיינע פּריערדיקע יאַרן, אָבער, אַז ער האָט גערעדט, איז געווען שטילער פון שטיל.

אַלע האָבן געוואַלט הערן, וואָס אַט דער שיינער און געלערנטער ייד מיט דעם גאַר באַזונדערן אויסזען האָט אַזוינס צו זאָגן.

ג.

קיין אויסערגעוויינלעכע זאַכן האָט ער נישט געזאָגט, אָבער דאָס וואָס ער האָט יאָ געזאָגט, איז געווען אַזוי ריין און ערלעך, ווי ריין און ערלעך עס איז די אַרבעט פון אַ האַרעפּאַשניק. אין אַ סך היבזיכטן איז ער טאַקע געווען דער קולטור-האַרעפּאַשניק צווישן די פּירנדיקע פיגורן פון זיין דור.

איינער פון די ערשטע אינטעלעקטואַלע יידישע אימיגראַנטן, האָט ער זיין וויסן און זיינע פּיאיאָקייטן קיינמאָל נישט געזוכט אויסצונוצן, כדי צו מאַכן פאַר זיך אַ קאַריערע, נאָר ער האָט זיין וויסן און פּיאיאָקייטן געשטעצט אין דינסט פון דער יידישער געזעלשאַפט, נישט מאַנענדיק ביי איר קיין באַ-זונדערע אָנערקענונג פאַר זיינע אַרבעטן.

איך האָלט זיך נישט פאַר גענוג בר-סמכא צו געבן אַן אַפּשאַצונג וועגן דעם באַטייט פון זיין ווערטערבוך, אָבער איך געדענק זייער גוט די ניצ-לעכקייט פון זיין ווערטערבוך פאַר די יידישע אימיגראַנטן, וואָס האָבן זיך געזעצט ענגליש. דער נאָמען אַלעקסאַנדער האַרקאָווי איז מיט יאָרן צוריק געווען פאַר טויזנטער און טויזנטער יונגע יידישע מיידלעך און יינגלעך דער לאַמטערן איבער דעם נאַכטיקן וועג צו דער שפּראַך און קולטור פון דעם נייעם לאַנד, אין וועלכן מען איז געקומען אויף צו פאַרבלייבן.

און דער דאַמטערן איז נישט געווען אַזאַ, וואָס באַשיינט בלויז דעם פאַר-אויס, נאָר אַ לאַמטערן אַ זיך וויגנדיקער פאַראויס און צוריק. פון איין זייט די מעגלעכקייט זיך צו לערנען אַ גוטן ענגליש, און פון דער צווייטער זייט — אַ ריינעם און אָפּגעהיטן יידיש, וואָס האָט געוועקט חשיבות צו זיך. אַזוי, אַז לערנענדיק זיך ענגליש, דורך אַ ריינעם און גוטן יידיש, איז אויך די חשיבות צו דער אייגענער שפּראַך געוואָקסן און שטאַרקער געוואָרן.

און עס איז ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש פאַר אַלעקסאַנדער האַרקאָווי, וואָס אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האָט ער אין אַ סעריע געדרוקטע לעקציעס אינעם „מאָרגן זשורנאַל“ געזעצט די אַמעריקאַניזירטע יידן, ווי אַזוי צו פּייענען און שרייבן יידיש.

עס איז געווען, ווי ער וואָלט דורך אַט-די לעקציעס געוואָלט דערמאָנען די טויזנטער טאַטעס און מאַמעס, וואָס האָבן אַדאַנק אים זיך אויסגעלערנט מיט יאָרן צוריק די ענגלישע שפּראַך, אַז ער האָט ניט געמיינט, אַז ענגליש זאָל איינשלינגען יידיש, נאָר — יידיש און אויך ענגליש.

ד.

איז אַלעקסאַנדער האַרקאָווי געווען אַן אויסגעשפּראַכענער יידישיסט ? ניין.

ער האָט פון דער יידישער שפּראַך קיין פעטיש נישט געמאַכט. נישט מער, מיליאָנען יידן רעדן יידיש, האָט ער אויס פּיעטעט פאַר דעם פּאָלק דיב געהאַט און דרן-אַרץ געהאַט פאַר דער שפּראַך, אויף וועלכער דער גרעס-טער טייל פון זיין פּאָלק רעדט. עס האָט זיך אָנגעוואַמלט אַ גרויסער קולטור-אוצר אויף יידיש, האָט ער געהאַט ליבשאַפט און אַכטונג פאַר אַט דעם אוצר. פונקט אַזאַ ליבשאַפט און דרן-אַרץ האָט ער געהאַט פאַר די נייע ווערטן,

וואָס ווערן געשאַפן אין יידיש איבער דער גאַרער ערד. צו ליינען און נאַכצופאַלגן האָט ער אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן פשוט קיין פיזישע כוחות נישט געהאַט, אָבער אינטערעסירט האָט ער זיך ביז גאַר.

— גרויסע יידישע שרייבער אין סאַוועטנפאַרבאַנד? — האָט ער נישט איין מאָד זיך נאַכגעפרעגט, און אַז מען האָט אינפאַרמירט וועגן די נייע יידישע שריפטשטעלער אינעם סאַוועטנפאַרבאַנד, אָדער ערגעץ-אַנדערש-וואו, זיינען זיינע האַלב-אויסגעלאַשענע אויגן גליאיק געוואָרן.

ער האָט זיך ביז גאַר אינטערעסירט מיטן איקוף, און עס איז געווען צוליב דעם, וואָס דער איקוף אָפּיס איז אין „בראַדווי צענטראַל האַטעל“, וואָס אים האָט געצויגן דאָרטן צו וואוינען.

ווען ער האָט איין מאָל אין די הייסע זומער-חדשים זיך איבערגעצויגן אין אַן אַנדער האַטעל, ביים ים, האָט ער זיך דערפֿירט זייער אומעטיק דאָרטן, און ער האָט זיך באַד אומגעקערט.

— דאָ איז דער איקוף... עס קומען און גייען אַלערליי יידן... און שריפטשטעלער זעט מען אויך פון צייט צו צייט...

אַט אַזוי האָט ער זיך פאַרענטפערט, הלמאי ער זיצט שוין דאָ אינעם האַטעל אפילו אין די זומערדיקע הייסע חדשים, ווען עס איז שווער צו אַטעמען.

אָבער טענות האָט ער אויך געהאַט, כאַטש קיין בייזקייט האָט זיך אין זיינע טענות קיינמאָל נישט געפילט.

— וואָס אייט מען זיך אַזוי? — פלעגט ער אָפּשטעלן אַמאָל נחמן מיזילין און אַמאָל מיד, און נישט וואָרטנדיק אויף קיין ענטפער, פלעגט ער זיך שטיל און טיף צעזיפּצן: — שווער, האָ? נישטאַ קיין געלט? נו, יא, די רייכע יידן אינטערעסירן זיך נישט מיט קיין יידיש.

ביז גאַר רירנדיק איז געווען זיין גליק, ווען נחמן מיזיל האָט איבער-געזעצט זיינע זכרונות פון אַ העברייאיש ביכעלע, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן מיט יאָרן צוריק, און זיי אָפּגעדרוקט קאַפיטלעכווייז אין דער „יידישע קול-טור“.* יעדעס מאָל, ווען איך האָב אים צוגעטראָגן אַ נייעם נומער, האָבן זיינע דאָרע הענט געציטערט מיט אַזאַ פרייד, ווי ביי אַ קינד, וואָס מען טראַגט אים אונטער עפעס אַ ניי און אויסטערליש שפּילציג.

און באַזונדער רירנדיק איז געווען, ווען אַלעקסאַנדער האַרקאָוי האָט אַמאָל מיט נחמן מיזיל געלייענט די קאַרעקטורן פון זיינע זכרונות אין זשורנאַל. עס איז געווען אַ שילדערונג, ווי יונגערהייט איז מען געפאַרן אויף דער שיף און איידער די שיף איז צוגעקומען צו די אַמעריקאַנער ברעגן, האָט

* פאַרעפנטלעכט אין „יידישע קולטור“, 1939, אין די נ"ב 6, 7, 8, 10'9.

מען געכאַפט אַ טענצל. א. האַרקאָוויס אויגן זיינען פֿאַר געוואָרן מיט טרערן און האַרבֿ־כליפּענדיק האָט ער זיך צעמורמלט: — אוי, ס'איז דאָך פֿונקט טאַקע אַזוי געווען! ... און ס'איז אויסגעקומען ווי מיטן פֿאַרעפּנטלעכן די בלעטלעך זכּרונות האָט ער פֿונסניי איבערגעלעבט די אַמאָליקע יאָרן. און ווי ער האָט מקפּיד געווען אויף יעדן וואָרט אין די זכּרונות און ווי ער איז געווען געהיט מיט יעדן אויסדרוק! ווען עס איז פֿאַרגעקומען דער קריזיס אינעם איקוף, און אַ גרופּע שריפּט־שטעלער זיינען אַוועק, האָט ער זיך זייער שטאַרק מצער געווען. — נישט געדאַרפט אַוועקגיין! — האָט ער געמורמלט, און דערביי פֿונ־דעסטוועגן געפרובירט געפּינען אַ זכות אויף די אַוועקגעאַנגענע.

ה.

אין אַ ווינקל פֿון דער לאַבי אינעם „בראָדוויי צענטראַל האַטעל“ שטייען עטלעכע אַלטמאַדישע שטופֿן מיט רויטן פֿלוש איבערגעצויגן. אויף איינער פֿון אַט די שטולן איז די פֿעצטע עטלעכע יאָר פֿון זיין לעבן טאַג־טעגלעך געזעסן אַרעקסאָנדער האַרקאָווי. פֿון צייט צו צייט האָט מען געזען זיין לעבן אים אַמאָל אָן אַלטן פֿריינט זיינעם, וואָס פֿלעגט אים קומען באַזוכן, און אַמאָל האָט זיך אויך צוגעזעצט לעבן אים איינער פֿון אונדזערע מענטשן, וואָס האָט געקאַנט אַפֿרייסן עטלעכע מינוט פֿונעם געטומל, אין וועלכן מען איז אַרייַנגעוואָרפֿן.

איינער פֿון אַט־די מאַמענטן שטייט איצט באַזונדער פֿאַר מיינע אויגן: עס איז געווען שפּעט ביינאַכט. איך בין אַרייַנגעקומען אין דער לאַבי און דערזען זיין אַלעקסאָנדער האַרקאָווי אינעם אַליין אויף זיין שטופֿ אָן איינגעהויקערטן. זיין לינקע האַנט האָט גערוט אויף זיין רעכטע, און מיט זיין רעכטער האַנט ער שטיל און פֿאַרטראַכט געגלעט זיין רעכטע קני. איך האָב געוואוסט, ווי שטאַרק ער ליידיט אויף זיין רעכטן פֿוס, און איך האָב זיך צוגעזעצט לעבן אים.

— וואָס זיצט איר אַזוי שפּעט, חבר האַרקאָווי?

ער האָט אויפּגעהויבן זיינע אויגן און זיך שטייַ צעשמייכלט:

— וואָס־זשע, איר הערט זיך גאַרנישט צו צו דער ראַדיאַ?

דאָ האָב איך זיך געכאַפט, אַז די ראַדיאַ ברענגט צו אונדז די קרויננג פֿונעם נייעם פּויפּסט אין דעם וואַטיקאַן.

אין לאַבי פֿונעם „בראָדוויי צענטראַל האַטעל“ אין ניו־יאָרק האָבן זיך געטראָגן דינע, זיפּערנע גלאַקנקלאַנגען, צוגעמישט מיט כאַר־געזאַנגען.

— ער איז שוין אַ זקן, דער נייער פּויפּסט, — האָט ער געמורמלט צו

זיך, און דערביי צוגעגעבן: — און פארן טויט האט ער נישט קיין מורא!
 — מיט וואס זייט איר אזוי זיכער? — האב איך געפרעגט.
 — אז ער האט נישט מורא פארן טויט? — האט ער איבערגעפרעגט,
 און קוקנדיק פאר זיך אין חלל אריין, האט ער שטיל געענטפערט:
 — נו, ער גלייבט דאך אין א יענער־וועלט!
 איצט, אז איך גיי פארביי דער שטול, וואס איז ווי פאריתומט, שטייט אויף
 פאר מיינע אויגן דאס שטיקל גראזיקע פלאכקייט הינטער דער טאפלדיקער
 מצבה, וואס איז איצט שוין א בערגעלע, ווי דאס בערגעלע דערנעבן, איבער
 זיין געטרייער פרוי אין שכנות, ווי די בערגעלעך ארום, וואס קוקן רואיקע
 אין דער אייביקייט אריין.
 נישט מער, די שטול אין דער לאבי פונעם „בראדווי צענטראל האטעל“
 איז עפעס, ווי קלענער געווארן, און פאר מיר איז עפעס זייער א שיינע און
 לויטערע זאך, ווי פארשוואונדן געווארן.
 1940.

דר. חיים זשיטלאָוסקי

א.

איך בין געזעסן אין צימער פונעם פענסילוועיניע האַטעל און זיך צו-
געהערט צו דר. חיים זשיטלאָוסקיין וועגן דעם רוף פון די זעקס-און-צוואנציק
סאָוועטיש-יידישע אינטעלעקטואַלן צו די יידן פון דער גאַרער וועלט.
פלוצלינג האָב איך זיך געכאַפּט, אַז עס זיינען נישט די רייד, וואָס איך
הער, נאָר בלויז דאָס קול הַער איך.

פאַרחידושט האָב איך זיך נישט. וואָרום דאָס, וועגן וועלכן דר. זשיט-
לאָוסקי האָט גערעדט, איז געווען אַ סך שטאַרקער, ווי אפילו די רייד, וואָס
אַ דר. חיים זשיטלאָוסקי קאָן רעדן, — אַ סך שטאַרקער, ווי אפילו דער
מאַניפעסט, וואָס די זעקס-און-צוואנציק קינסטלער פונעם סאָוועטנפאַרבאַנד
האַבן צו אונדז אַריבערגעשיקט.

די געשעענישן פון אונדזערע טעג האָבן ווייט, ווייט אַריבערגעיאָגט
אין שטאַרקייט דאָס לשון, וואָס מיר פאַרמאַגן, און עס וועט נאָך נעמען זייער
לאַנג ביז דאָס וואָרט וועט קאָנען באַווייזן צו ווערן אַ לבוש פאַר אַט-די
געשעענישן.

אַבער אַ קול איז גאָר עפעס אַנדערש. עס איז פיל מער פונעם וואָרט.
דאָרט וואו דאָס וואָרט דערגרייכט נישט, דערגרייכט שטענדיק דאָס קול,
אויב אַזוינס איז דאָ אינעם געבראַכטן וואָרט צו דיר. נישט אַדעמענס ווער-
טער האָבן קולות. פאַראַן אַזעלכע ווערטער, וואָס פאַלן אַרונטער, ווי ווייכער
שניי, אָן דעם מינדסטן ווידערקלאַנג, ווען זיי דערגרייכן דעם גרונט. עס איז,
ווי זיי האָבן גאָר דעם גרונט קיין מאָל נישט דערגרייכט. דאָס איז דערפאַר,
ווייל זיי האָבן נישט קיין קול, איז ממילא קיין ווידערקלאַנג נישט געקומען.
אַבער דאָס קול פון דר. חיים זשיטלאָוסקיין דערהערסטו און דו מוזט
דאָס שטענדיק דערהערן!

אין לויף פון איבער דעם פערטל-יאָרהונדערט, וואָס איך געפיין זיך אין
ניו-יאָרק, האָב איך אַ סך מאָל געהערט אַט דאָס קול. נישט שטענדיק בין
איך דעם קול נאָכגעאַנגען, אַבער אפילו דעמאָלט האָב איך זיך אָפּגעשטעלט
און זיך צוגעהערט צו דעם.

דאָס מאָל בין איך נישט נאָר נאָכגעאַנגען נאָך דעם, נאָר איך האָב גע-
האַט דאָס געפירט, אַז מיין אייגן קול איז פאַרוועבט אין זיינעם.

אבער פארוואס שלאגט היינטיקס מאָל אַזאַ צער פון זיין קול?
 אמת, אונדזערע איצטיקע טעג זיינען געוואָלדיק צעפייניקטע. די נאָ-
 צישע האַרדעס, וואָס האָבן שוין באַוווּזן אויף אַזוי פיל פעלקער אַרויפצו-
 שטעלן זייערע ברודיקע קנאַפּל, גייען שוין איצט אויך אין זייער בלוטיקן-
 פאַראויס איבער דער ערד פונעם סאַוועטנפאַרבאַנד, מיט וועלכן עס זיינען
 פאַרבונדן אונדזערע שענסטע האַפענונגען. אַבער איז דאָך דר. חיים זשיט-
 לאַוסקי זיין גאַנץ לעבן אַ רעוואָלוציאַנער און ווי אַזעלכער וואָלט ער דעם
 צער אין זיך געדאַרפט דערשטיקן, וואָרום צער האָט אַ טבע צו צעברעכן,
 און צעבראַנקייט פירט צו רעזיגנאַציע, צו דעפיטיזם.

— גאָט מיינער! אויף די פּראָנטן האָבן אונדזערע קעמפּער נישט קיין
 צייט פאַר אַזעלכע שטימונגען. און מיר דאָ דאַרפן זיך נעמען אַ ביישפּיל
 פון זיי!

אַט אַזוי האָב איך זיך געטראַכט וועגן דעם צער, וואָס איז דעמאָלט
 אויפגעגאַנגען פון דר. זשיטלאַוסקיס קול און אין דער זעלבער צייט האָב
 איך שאַרף אָנגעשריגן אויפן צער אין דעם אייגענעם געמיט.
 איך האָב באַטראַכט דעם געקליבענעם עולם, וואָס איז געזעסן אינעם
 מאַט-באַלויכטענעם מיטג-צימער און אין מיינע אויגן אַריין האָבן זיך גע-
 וואָרפן דוקא די פּנימער פון יענע, וואָס זיינען נישט געקומען, מער ווי די,
 וואָס זיינען געזעסן שווייגנדיקע אויף די שטולן.

— פאַרוואָס זשע זיינען זיי נישט געקומען?
 אַ רגע האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז אַט די פּראַגע האָט געפּרעגט
 דר. זשיטלאַוסקי. אַבער אַנשטעלנדיק אויף אים די אויגן, איז מיר געוואָרן
 קלאַר, אַז געפּרעגט האָט זי זיך אין מיר אַליין, און ערשט דעמאָלט איז מיר
 קלאַר געוואָרן דער צער אין זיין קול.

ב.

נישט שייך קיין צער אין דעם מאַמענט, ווען מען איז איבערן האַרדז
 אין קאַמף קעגן אַ שונא, וואָס זוכט דיך אינגאַנצן צו פאַרניכטן. נישטאָ קיין
 צייט דערפאַר ביי דעם קעמפּער, און אין קאַמף זיינען מיר דאָך איצט אַלע.
 ווער אויפן פּראָנט פנים אַל פנים מיטן שונא, ווער אין הינטער-לאַנד אין
 זיין רוקן, און מיר, וואָס זיינען פיזיש ווייט אַוועק פון יענע פּראָנטן און פון
 יענע הינטער-לענדער, האָבן אויך אַ סך וואָס צו טאָן.
 דר. חיים זשיטלאַוסקי האָט דאָס פאַרשטאַנען און עס איז געווען ער,
 וואָס האָט גורם געווען אַט-די פאַרזאַמלונג. אמת, ער האָט אויך געשיקט
 איינפאַדונגען צו אַ צאָל מענטשן, וואָס ברוגזן זיך לעצטנס אויף אים, אַבער
 דער ענין, צוליב וועלכן ער האָט די איינפאַדונגען אַרויסגעשיקט, איז פון

אַזאַ קאַלאַסאַלער באַדייטונג, אַז ער איז געווען זיכער, אַז קינער וועט איצט נישט נעמען אין אַכט אַט די אונטערשיידן צווישן זיי און אים, וואָס זיינען אינעם איצטיקן מאַמענט, ווי בלעזלעך אין אַ גלאַז וואַסער לגבי אַ צעשטור-רעמטן און בריוונדיקן ים.

אַבער זיי זיינען דאָך נישט געקומען און זיי איז ניחא אין אַזאַ מורא-דיקער צייט אַנצוהאַלטן ווייטער דעם ברוגז. דאָס ברוגזן זיך אויף אים איז פאַר דר. חיים זשיטלאָוסקי קיין נייעס נישט.

זינט ער האָט זיך באַוווּזן אין דעם עפנטלעכן לעבן, איז שטענדיק גע-ווען דער אַדער יענער צד, וואָס האָט זיך אויף אים געברוגזט.

אַזוי אין דער אַלגעמיינער רעוואַלוציאָנערער וועלט, אין וועלכער ער האָט פאַרנומען אַ ביז גאָר אַנגעזען אַרט און אַזוי אין דער יידישער וועלט, צו וועלכער ער איז שפעטער פון יענער אַלגעמיינער רעוואַלוציאָנערער וועלט געקומען.

עס האָט אים נישט געהאַלפן דאָס, וואָס ער האָט גרינטלעך אויפגעלייזט אין זיך דעם רוסישן „יעפים“ און זיך דורכאויס אַדאַפּטירט צו דעם פשוטן יידישן „חיים“, אַז די, אַדער יענע פאַרשטייער פונעם רעליגיעזן און עקסטרעם-נאַציאָנאַליסטישן יידנטום זאָלן אים נישט באַטראַכטן, ווי אַן עוכר-ישראל. נישט ווייניק פריסיק האָט מען אויך געשאַטן אונטער זיינע טריט אין דער וועלט פון דעם ראַדיקאַלן יידנטום. דער „בונד“ איז געווען קעגן אים אי-בער זיין „עסערישקייט“; דער ציוניזם האָט געקוקט אויף אים, ווי אויף אַ פּרעמדן דערפאַר, וואָס ער האָט נישט געזען אין פאַלעסטינע די גאַרע פאַר-ענטפערונג פון דער יידישער פּראַגע. דער פּוּעלי-ציוניזם, וואָס האָט יאָ אים געפרובירט צוצוואוואַרעמען צו זיך אין פאַרשיידענע פּעריאָדן, האָט אַבער בשום אופן נישט געקאַנט אַרונטערשלינגען זיין יידישיזם; און ווען ער איז שפעטער אַריבערגעקומען קיין אַמעריקע, האָט ער געהאַט קעגן זיך די מערסטע פונעם היגן יידישן גענאַסנטום פאַר זיין יידישע נאַציאָנאַליזם.

הכלל, דר. חיים זשיטלאָוסקי דרך איז שטענדיק געווען אַזאַ אייגנאַר-טיקער און אַזאַ באַזונדערער ביי אונדז, וואָס כאַטש ביז גאָר רייצנדיק און ביז גאָר אינטערעסאַנט פאַר אַ סך צדדים אין אונדזער לעבן, האָבן אַבער די זעלבע צדדים אים בשום אופן נישט געקאַנט אַקצעפּטירן אינגאַנצן, און ווייל גרויס דרך-ארץ איז דאָך געווען ביי אַלעמען צו אַט דעם, וואָס האָט דעם וועג באַשאַפן, איז מען נאָך געווען מער ברוגז, הלמאי מען קאָן דעם וועג נישט אַקצעפּטירן.

אַבער איין טייל, און אַ זייער וויכטיקער טייל פון אונדזער לעבן, האָט יאָ אַנגענומען דר. חיים זשיטלאָוסקי אַט אַזוי ווי ער איז, און נישט נאָר אַנ-

גענומען, נאָר זיך ממש אָנגעשפּאַרט אָן אים.
 אַט דער טייל איז געווען אונדזער יידישע וואַקסנדיקע ליטעראַטור.
 און עס איז געווען זייער נאַטירלעך, וואָס די ליטעראַטור האָט אים אויפֿ־
 גענומען אָן קיין שום רעזערוואַציעס.

פאַר איר איז זיין באַזונדערקייט נישט נאָר נישט געווען קיין שטער, נאָר
 אדרבא. די נייע וואַקסנדיקע יידישע ליטעראַטור האָט זיך גענויטיקט אין
 באַזונדערקייטן, און דר. זשיטאַווסקיס געדאַנקען־וועלט איז פאַר איר געווען
 נאָך אַ געזונטער און זייער וויכטיקער טאָן אין דעם פּאַנאָדערוואַקסנדיקן
 אַרקעסטער.

ג.

איז טאַקע די יידישע ליטעראַטור געווען די וואַרעמסטע היים פאַר דר.
 חיים זשיטאַווסקיין.

דאָ האָט מען נישט נאָר אים אויפגענומען, זיך צוגעהערט צו אים, אָפֿ־
 געשאַצט די קוואַליטעט פון זיין שרייבן און זיין רעדן. נאָר זיך אויך געייחוסט
 מיט אים.

עס איז נישט געווען דווקא צוליב זיין וויסנשאַפטלעכער באַגרינדונג פוֹר־
 נעם יידישיזם, וואָס די בעסטע פאַרשטייער פון דער נייער יידישער דיטע־
 ראַטור האָבן צו אים אַרויפגעקוקט. אויף יידישיזם האָבן די יידישע שריפט־
 שטעלער נישט געדאַרפט קיין הסכמה. זיי זיינען אַליין געווען יידישיזם. זיי
 האָבן געלעבט, געטראַכט און געשאַפן אויף יידיש. הסכמות אויף יידיש האָבן
 געגעבן אויך אַנדערע גרויסע יידן, וואָס האָבן פאַרנומען אָנגעזעענע פּלעצער
 אין דער נישט־יידישער וועלט. אָבער בשעת אַזאָ באַרימטער שריפטשטעלער,
 ווי ישראל זאַנגויל, האָט נאָך זיין וואַרעמער הסכמה אויף דער יידישער
 שפּראַך, דאָך ווייטער געשריבן נאָר אויף ענגליש, האָט דר. חיים זשיטאַווסקי
 זיך אַליין איבערגעפלאַנצט אין אונדזער לשון אַרײַן.

ער האָט אונדז געגעבן נישט נאָר זיין באַגרינדונג פון דעם יידישיזם, נאָר
 ער האָט אונדז געגעבן זיך אַרײַן, — זיין גאַנצע קאָלירייכע געדאַנקען־וועלט
 אויף דער יידישער שפּראַך און אַזוי־אַרום מיטגעבראַכט מיט זיך אין אונדזער
 יידישער ליטעראַטור אַרײַן, וואָס איז געווען ביז אים הויפטזעכלעך אַ בע־
 לעטריסטישע, אויך דעם אָנהויב פון דער פּילאָזאָפּישער און וויסנשאַפטלעכער־
 כּער עסיי.

אויף דעם געביט איז ער ביי אונדז אָן שום ספּק דער ערשטער און וויכ־
 טיקסטער קלאַסיקער. דאָס וואָס מענדעלע, פּרײַז און שלום־עליכם זיינען פאַר
 אונדזער קינסטלערישער ליטעראַטור, איז ער פאַר אונדזער וויסנשאַפטלעכער
 און פּילאָזאָפּישער.

די יידישע ליטעראַטור האָט דאָס שטענדיק געוואוסט און האָט הויך גע-
שאצט די פערזענלעכקייט חיים זשיטלאָווסקי. עס האָט דאָס אויך געוואוסט
די גאַנצע יידישע קולטור-וועלט און צי מען האָט יאָ, אָדער נישט מסכים
געווען מיט דר. חיים זשיטלאָווסקיס ווערט-איינשטעלונג, האָט מען סייזוי
אַרויסגעוויזן אומעטום צו אים גרויס אַכטונג. אָבער דאָס איז געווען פריער,
ווען די יידישע ליטעראַטור איז געווען אַ מין באַזונדערע אויטאָנאָמיע אינעם
יידישן לעבן און ווען די יידישע קולטור-וועלט האָט קודם-כל אָפּגעשאצט
ווערטן, איצט איז דאָס גאַנץ אַנדערש. דער גרויסער געראַנגל צווישן די
פּאָליטישע ריכטונגען אין אונדזער לעבן האָט זיך אויך אַריבערגעטראָגן אין
דער ליטעראַטור אַרײַן און אויך אין דער קולטור-וועלט. איז איצט די פּראַגע
צי ביסטו דאָרט, וואו איך בין פּאָליטיש, אָדער ערגעץ אַנדערש, און ביסטו
ערגעץ אַנדערש, האָב איך מיט דיר גאַרנישט וואָס צו טאָן.

אָט איז איצט אַ מאַמענט, ווען די דראַענדיקע פּויסט פּונעם היטלעריים
דראַט דעם גאַנצן יידישן כלל, און דאָך, ווען דר. חיים זשיטלאָווסקי האָט
אַרויסגעשיקט איינלאַדונגען, אָז מען זאָל זיך צונויפקומען און זיך דורכ-
רעדן וועגן דעם, זיינען נישט אַלע געקומען אויף זיין רוף.

ווייל עס, נישט זען די מַפּלה פּונעם היטלעריים אויפן סאָוועטישן
פּראָנט? ווייל דאָס נישט ה. לייזויק? יוסף אָפּאַטאַשו און דר. א. מוקדוני?
אודאי ווייזן זיי, אָז די סאָוועטישע אַרמײַען זאָלן באַזיגן די פּינצטערע נאָ-
צישע האַרדעס, אָבער זיי זיינען נישט געקומען דערפאַר, ווייל גערופן האָט
דעם מיטינג דר. חיים זשיטלאָווסקי, מיט וועמען זיי זיינען די לעצטע צייט
נישט שוה-בשוה פּאָליטיש.

אָט דערפאַר דער גרויסער צער אין דר. חיים זשיטלאָווסקיס קול.

עס איז נישט איבער דער שווערער לאַגע אויף די פּראָנטן. דאָרטן איז
נישט שייך איצט קיין צער. דאָרטן איז צאָרן און עקשנותדיקער ווילן פאַר
קאַמף ביז אַרונטער, אָבער די צעריסנקייט און די צעבראַכנקייט אין דעם
אייגענעם ווינקל, ווען עס נויטיקט זיך אחדות און גאַנצקייט, איז באמת
מוראדיק פיינלעך. און עס איז נישט קיין וואונדער, וואָס פון זיין קול שלאָגט
איצט אַזוי פיל צער.

ד.

אָט פּייערן מיר איצט דעם 75-יאָריקן געבוירנטאָג פון דר. חיים זשיט-
לאָווסקין און עס וועט זיכער זיין אַ גרויסע פּאַקס-פּייערונג, אָבער עס איז
ביז גאָר פיינלעך, וואָס אַ סך פון זיינע לאַנג-יאָריקע פּריינט און פאַרערער
שטייען אינגאַנצן אָן אַ זייט פון זיין איצטיקן יוביליי.

עס דערמאָנען זיך זיינע פּריערדיקע יוביליי-פּייערונגען.

ווען מען האָט זיך געגרייט צו זיין זעכציק-יאָריקן יוביליי, האָט זיך געווענדט צו מיר דר. א. מוקדוני אינעם נאָמען פונעם קאָמיטעט, איך זאָל אויפֿשרייבן אַ טעקסט פֿאַר דעם ליאָוון דעם מוזיקער, כדי עס זאָל דורך זיין כאָר געזונגען ווערן אַ ספעציעלער זשיטלאָוסקי־נומער.

— פֿאַר אַ זשיטלאָוסקין מעג אַ דיכטער שרייבן אפילו ספעציעל, — האָט ער צו מיר געטענהט און איך בין אָנגעוואַרעמט געוואָרן פון דעם עני־טוויאַזום, וואָס האָט געשלאָגן צו מיר פון דר. א. מוקדוניס רייד.

אַט אזוי איז געווען דעמאָלט און איצט איז דער זעלבער מוקדוני אָן אַ זייט און אזוי ניגער, לייזיק, אָפּאַטאַשו און אַ צאָל אַנדערע, וועלכע האָבן זיך געפילט הויפּט־מחותרים אויף דעם זעכציק-יאָריקן און שפעטער אויף דעם זיבעציק-יאָריקן יוביליי, זיינען איצט אָן אַ זייט, גלייך דר. חיים זשיטלאָוסקי איז געוואָרן גאָר אינגאַנצן אָן אַנדערער.

אַן אַנדערער ?

זיך צוהערנדיק צו אים אינעם מיטינג־צימער פונעם פענסילוועניע האָטעל, האָב איך זיך איבערגעטראָגן אין אַן אַנדער צימער פונעם זעלבן האָטעל, וואו איך האָב פֿאַרבראַכט מיט אים אַ פֿאַר שעה פֿאַרן מיטינג.

ער איז געזעסן אין דעם ווייכן פֿאַטעל אונטערן דיכט פון לאַמפּ און גע־רעדט צו מיר וועגן די איצטיקע וועלט־געשעענישן אין אַ טאָן פון אַ יוגנט־לעכן קעמפער, וואָס גרייט זיך אין שלאַכט־פעלד אַריין. די ריינע קנייטשעלעך אויף זיין ביז גאָר פיינעם ראַזעווען פנים האָבן געגעבן גיכער דעם איינדרוק פון אַנשטרענגונג, ווי פון אַלטקייט. אזוי זיינע אויגן, וואָס האָבן געשלאָגן מיט דיכטיקער בלויקייט דורך זיינע גלאַנציקע ברילן. אפילו די וויסקייט פון זיינע האָר אויפן קאָפּ און דעם נעט־אַרומגעשירן בערדל און וואַנצעס האָט געשלאָגן מיט לעבעדיקן אימפעט.

איך האָב געקוקט אויף אים און פֿאַר מיינע אויגן איז געשטאַנען דאָס בילד פון דעם זעלבן מענטשן מיט אַ פערטל יאָרהונדערט צוריק, ווען איך האָב אים צום ערשטן מאַל געזען. דעמאָלט בלאַנדלעך און איצט — ווייס, אַבער די איצטיקע וויסקייט בלענדט פון אים מיט דער זעלבער שיינקייט ווי עס האָט געבלענדט פון אים די דעמאָלטידיקע בלאַנדקייט.

דעמאָלט עקשנותדיק פֿאַר זיין וועלט־באַנעם, און היינט אויך אזוי. איז מיט וואָס־זשע איז דר. חיים זשיטלאָוסקי איצט אָן אַנדערער ?

יעקב מילך

א.

אין יעקב מידעס „זכרונות“ וויקלען זיך פאָנאָנדער פאַר אונדז פאַרשיידענע פּאָזעס פונעם יידישן לעבן אין דער נאַענטער פאַראַנגענעהייט, וואָס זיינען איצט, אין ליכט פון די גרויסע ענדערונגען פאַר די לעצטע צוויי צענדליק יאָר, שוין כמעט פּרע־היסטאָריש.

פּרע־היסטאָריש איז פאַר אונדז שוין אויך ער אַליין מיט זיין שווערן געראַנגל אין זיין פּרייער יוגנט מיט דער נויט און דעם אַבסקוראַנטיזם, וואָס האָבן געהערשט אין זיין אייגענער יידישער סביבה און אינעם אַלגעמיינעם לעבן אונטער דעם טיראַנישן רעזשים פון דעם צאַרישן רוסלאַנד.

פּרע־היסטאָריש און ממש לעגענדאַריש איז דאָס מעבל־סטאַיער יינגל יאַנקל זויערמידך, וואָס האָט מיט אַזאַ געוואַלדיקער אַנשטרענגונג און עקשנות־דיקן ווילן אויסגעפורעמט פון זיך דאָס שפּעטערדיקע תּלמיד־חכם־געשטאַצט — יעקב מילך.

די מערסטע פון אונדזערע ערשטע יידיש־שעפּערישע שריפטשטעלער זיינען געקומען צו אונדז פון דער טיפּסטער נויט און אַבסקוראַנטיזם, אָבער די, וואָס זיינען געווען געבענטשט מיט דער ברכה פון נאַטירלעכער שעפּע־רישקייט, זיינען פאַר אונדז ניט אַזאַ וואונדער, ווי די, וואָס האָבן אין זיך פאַרמאָגט ניט מער, ווי בלוז דעם ווידן אויפצומאַכן פאַר זיך די טירן צו זי חדר־חדרים פון די אַנגעקליבענע אוצרות דורך דורות. די ערשטע האָבן געהערט, געזען און באַנומען, ווייל די נאַטור האָט זיי באַשאַנקען מיט יענער פאַרשאַרפטקייט אין זייערע חושים, וואָס מיר רופן אָן מיטן נאָמען טאַלענט, און ווען זיי האָבן גענומען די פענעס אין די הענט אַריין, האָט אַ קוואַל גע־טאַן פון אונטער זיי מיט אוצרות, פון וועלכע זיי אַליין זיינען נשתומם גע־וואָרן, ווייל זיי אַליין איז ניט קלאַר געווען, פון וואָנען זיי זיינען געקומען. אָבער די צווייטע האָבן געמוזט שטאַרק האַרעווען זיך אַנצו־אַדן, און ווען די אַנגע־אַדנקייט האָט דערגרייכט צו אָן איבערגעלאַדנקייט, איז זיי אַנגעקומען גאַר ניט גרינג זיך אויסצולאַדן.

זיינען דערפאַר די צווייטע פאַר אונדז אַ פּיל גרעסערער וואונדער ווי די ערשטע.

ספּעציעל זיינען אַ וואונדער יענע, וואָס זיינען געקומען צו אונדז פון דער

סאָמער געדיכטער נויט און דעם טונקלסטן אַבסקוראַנטיזם און ניט געהאַט די מעגלעכקייט פאַר קיין שום סיסטעמאַטישער שולונג און בלוזי מיט דעם אייגענעם ווילן און די אַנגעשטרענגסטע כוחות זיך דורכגעריסן און דורכגעביסן און געוואָרן דאָס, וואָס זיי זיינען געוואָרן ביי אונדז.

ב.

אַזעלכע זיינען געווען ביי אונדז אַן אַ צאַל, און אַ צאַל זיינען נאָך דאָ ביי אונדז אויך איצט, וועמעס ווירקונג עס פילט זיך אויף אונדזער לעבן, איינער פון זיי איז געווען יעקב מילך, אַט דערמאָנט זיך מיר אַ מאַמענט, וואָס איז כדאי, ער זאָל פאַרצייכנט ווערן.

איך בין געזעסן ביי מיין אַרבעט־טיש אין איקו־ה־צענטער אין שכנות מיט נחמן מייזל, וואָס איז געווען פאַרגראָבן מיט די אויגן אין אַ מאָנ־סקריפט. איך בין געווען וואַכיק צו אַ דיספוט צווישן דר. חיים זשיטלאָוו־סקי און יעקב מילך אין צווייטן צימער, וואָס איז געווען אָפּגעטיילט פון אונ־דזערן דורך אַ ווענטל. אַ האַרבסטיקער נאַכמיטיק האָט אַריינגעקוקט דורכן פענצער, וואָס האָט אַנגעזאָגט אויף אַ רעגן, אָבער פון יענער זייט ווענטל האָט אין מיינע אויערן ממש, ווי געדונערט און געבליצט. דער דיספוט איז אַנגעגאַנגען צווישן די צוויי תלמידי־חכמים וועגן דעם, צי דער איקו־ה־דאַרף זיך אַריינרעכענען אין דעם פאַרטישן געראַנגל פון די צדדים אויף דער וועלט, אָדער שטיין אינגאַנצן אָן דער זייט פון אים. ביידע, סיי דר. זשיטלאָוו־סקי און סיי יעקב מילך, זיינען געווען מסכים, אַז קולטור קאָן ניט זיין קיין זאַך, וואָס איז איזאָלירט פון דעם געראַנגל אינעם לעבן, אָבער זיי זיינען זיך שטאַרק פאַנאַדערעגאַנגען אין דעם אופן, ווי אַזוי דער אי־קו־ה־דאַרף רעאַגירן, איך האָב נאַכגעפאַלגט דעם דיספוט מיט פאַרכאַפטן אינטערעס ניט אַזוי צוליב די אויספירן, צו וועלכע ביידע זיינען געקומען, ווי צוליב דעם אופן פון זייערע אַרגומענטן. ביידע זיינען געווען פלינק און שטאַרק, ווי גלאַדיאַטאָרס אויף אַן אַרענע, און ביידע האָבן געהאַלטן מיין באַ־וואונדערונג געשפאַנט צו זיך.

פּר־צולונג איז געקומען פון דר. חיים זשיטלאָוו־סקיס מויל אַן אויסדרוק, אויף וועלכן איך האָב זיך ניט געריכט:

— דרך־ארץ, יעקב!

איך בין געבליבן זיצן דערשטוינט, און זיך שטאַרק פאַרחידושט, און אין מיין מוח איז דורכגעלאָפן די פראַגע:
— האָט דער טיף־דענקענדיקער און פלינקער דר. חיים זשיטלאָוו־סקי

שוין ניט קיין אַנדער אַרגומענט קעגן זיין קעגנער, אַז ער האָרף זיך באַנוצן מיט אַזאַ אויסדרוק ? אָבער באַלד איז געקומען יעקב מילכס ענטפער, וואָס האָט אַרויסגערופן אין מיר אַ פריידיקן שמייכל :

— דרך־ארץ ? פאַרוואָס עפעס דרך־ארץ ? — האָט זיך אַ צי געטאָן דאָס ברוסטיקע קול פון יעקב מילך, און דאָן זיינען געקומען אַזוינע ווער־טער :

— איר האָט דעם דאָקטאָר טיטול, און איך ניט ? נו, יא, אַוודאי, ווען איך וואָלט געווען אַ קינד פון רייכע עלטערן, ווי איר זייט געווען, וואָלט איך אויך געווען אַ סטודענט אין דער שווייץ און היינט געהאַט אַ דאָקטאָר־טיטול. איז אפשר דרך־ארץ פאַר אייערע פינף־און־זיבעציק יאָר ? וויל איך, אַז איר זאָלט וויסן, אַז אין אַ יאָר אַרום ווער איך אויך שוין אַ פינף־און־זיבעציקער. מיין געמיט איז גרינגער געוואָרן, ווען איך האָב דערהערט גלייך נאָך דעם זייער ביידנס האַרציק געלעכטער, און שפעטער, ווען מיר זיינען צוזאַמען געזעסן ביי אַ זיצונג, האָב איך געהאַט דעם איינדרוק, אַז ביידע קוקן איינער אויפן אַנדערן מיט אַ באַזונדערער וואַרעמקייט.

ג.

דעם נאָמען יעקב מילך האָב איך צום ערשטן מאל באַגעגנט אין מיין יוגנטלעך לעבן אויף יענער זייט ים. אין עפעס אַ ליטעראַרישער אויסגאַבע, וואָס איך קאָן זיך ניט דערמאָן נען דעם נאָמען פון איר, האָב איך איבערגעלייענט אַן אַרבעט וועגן שעקס־פירס „שיילאָק“ פון יעקב מילך, און געקראָגן דעם איינדרוק, אַז ער איז אַ יונגער ליטעראַטור־קריטיקער, וואָס לעבט און ווירקט אין ניו־יאָרק. די אַר־בעט איז געווען געשריבן אין אַ פאַלעמישן טאָן אַנטקעגן יענע, וואָס האָבן זיך באַמיט אַנצוהענגען אויף דעם גרויסן ענגלישן דראַמאַטורג דאָס שאַנד־צעטל פון אַנטיסעמיטיזם. יעקב מילך האָט אויף אַ זייער ווירקזאַמען אופן אַוועקגעשטעלט די פיגור „שיילאָק“ אין אַזאַ מענטשלעכן טראַגזום, און עס איז אַרויסגעקומען, אַז שעקספיר האָט, אדרבא, אדרבא, געהאַט אַ סך מיט־געפיל און פאַרשטענדעניש פאַר אַט דער יידישער פיגור, וואָס ער האָט פאַר אונדז אויסגעמאַלן.

איך געדענק, אַז עס איז ניט געווען אַזוי דער אויספיר, ווי דער אופן פון דער אויפגעשריבענער אַרבעט, וואָס האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק, און עס איז דערפאַר געווען פאַר מיר אַ שטיק אַנטישונג. ביי מיין אַנקומען קיין ניו־יאָרק, צו דערזען יעקב מילכן אין גאַר אַן אַנדער ליכט,

ווי איך האָב זיך אים פריער פאַרגעשטעלט. אפנים, אָ דער פאַקט, וואָס עס איז ניט געווען די פּיטעראַטור אַרײַן, וואָס האָט געהאַלטן זײַן הויפט־אינטערעס, איז געווען גענוג, אָז איך זאָל זיך פילן אָן אַנטוישטער, ווייל אין יענער צײַט איז די קינסטלערישע פּיטעראַטור געווען דער צענטער פון מײַן אייגענעם אינטערעס אין לעבן.

אמת, זײַן סאָציאַליסטישע פּובליציסטיק האָט מיך אימפּאַנירט מיט איר ערנסט לגבי דער וואוּפּאַריזאַציע, וואָס האָט זיך געטראָגן פון די אַרטיקלען בײַ אַנדערע פון דעם מײַן שרייבער. אימפּאַנירט האָט אױך, וואָס ער איז שוין אין יענער צײַט געווען שטענדיק אין אַפּאַזיציע צום קאַהאַניזם, וואָס האָט אַרודעוועט אױף דער יידישער גאַס, און דאָך איז ניט געווען אין אים עפעס אַזױנס, וואָס זאָל באַצױנגען.

אַ הויכער, שטאַטלעכער קרעפטיקער מאַן מיט אַ פנים פון אָן אינטע־לעקטואַל, וואָס איז איינגעשפּאַנט אין ערדישער פּראַקטישקייט, איז דער־פאַר קײַן חידוש ניט געווען, וואָס ער, אַ געוועזענער רעדאַקטאָר פון דעם סאָציאַליסטישן זשורנאַל „צוקונפט“, און פון אַנדערע סאָציאַליסטישע אױס־גאַבן, קאָן גאָר זײַן אַ דערפאַגרייכער פּאַבריקאַנט פון צוקערקעס.

אַבער אײַן זאָך איז באמת געווען צו באַוואונדערן אין אים, און דאָס איז געווען, וואָס דער דערפאַגרייכער פּאַבריקאַנט אין אים האָט ניט אױפֿ־געפּרעסן זײַן סאָציאַליזם און זײַן דראַנג אױסצולאָדן פון זיך דאָס אינטעלעק־טועלע פאַרמעגן, וואָס ער האָט באַוויזן אַנצוזאַמלען אין זיך.

פלוצלינג הערט מען, אָז יעקב מילך זיצט אין די פרייע שעה'ן נאָך זײַנע גרויסע געשעפטן טאַג־טעגלעך עַל התורה ועל העבודה, און דער רעזולטאַט איז געווען — זײַן גלענצנדיקע איבערזעצונג פון פּלאַטאָס דיאַלאָגן, וואָס זײַנען שפּעטער דערשינען אין אַ בוך.

ד.

— הערט זיך אײַן, יונגערמאַן, — האָט ער מיך אײַן מאַל אין אַ הייסן זײַט־מער־נאַכמיטיק אַפּגעשטעלט אױף איסט בראַדוועי, און אַ צײַט־אױס געטאָן צו מײַר זײַן האַנט, — מײַן נאַמען איז מילך, יעקב מילך, איר, יונגע פּאַעטן, האָט אַרדאי צו אַזעלכע, ווי איך בין, אַ קנאַפע באַציאונג, אַבער איך האָב געלייענט אײער זשורנאַל „אויפקום“, וואָס איז אַריינגעפאַלן אין מײַנע הענט, און איר אינטערעסירט מיך דווקא זײער שטאַרק.

איך געדענק זײער גוט, ווי שטאַרק איך בין צעטומלט געוואָרן פון אַט דער באַגעגעניש. און קײַן חידוש איז דאָס ניט געווען. וואָרים די מערסטע יידישע שרייבער פון יעקב מילכס קאַליבער, האָבן צו די יונגע יידישע דיכ־

דער באַגעגעניש. און קיין חידוש איז דאָס ניט געווען. וואָרום די מערסטע ווילן, איז אַבער זיכער געווען אַ ביטול-באַציאונג, און דאָ — אַזאַ מין אָפֿ-שטעלן מיך אינמיטן גאָס!

ער האָט מיך פאַרבעטן אין אַ דערבייאַקן מיפֿליקן רעסטאָראַנדל, מיך מכבד געווען מיט קאַווע, און דערביי אין אַ גאַר חברשן טאָן אָנגעהויבן רעדן צו מיר :

— די מערסטע לידער פון די „יונגע“ דענערווירן מיך. שיינע, קליינ-גענדיקע פּערזן זיינען פאַר מיר ניט גענוג. איך מוז עפעס אַרויסקריגן פון דעם איבערגעלייענטן. אין אייער „אויפקום“ זיינען מיר צום האַרצן אייערע לידער און ביאַראַסטאַצקיס. קיין קלאַרן גאַנג זע איך ניט אויך ביי איך ביידן, אַבער עס איז פאַראַן אַ לעבעדיקער אַטעם, און דאָס ווירקט.

איך האָב אים דערציילט וועגן מיין איינדרוק פון זיין אַרבעט איבער שעקספּירס „שיילאַק“ און ער האָט זיך זייער שטאַרק דערפּרייט.

— אַזוי, אַזוי, האָט איר הייסט עס געלייענט מיין אַרבעט נאָך אויף יענער זייט ים, — האָט ער זיך געפּרייט, און דערביי צוגעלייגט :

— דאָס מוז איך דערציילן מיין פענין, — זי וועט דערפון שטאַרק הנאה האָבן.

זינט יענער באַגעגעניש איז געקומען אַ וואַרעמקייט צווישן אונדז, און יעדע צופעליקע טרעפעניש איז געוואָרן אַ באַגעגעניש ביי אַ טעפּל קאַווע אין אַ רעסטאָראַן און אָפּט מאַל אַ היפשער דיספּוט וועגן דער שליחות פון אַ שעפּערישן מענטשן.

ה.

— וואָס האָט אייך באַוואויגן איבערצוזעצן פּלאַטאַס דיאַלאָגן? — האָב איך אים אים אַ מאל אַ פרעג געטאָן.

— איר, יונגע פּאַעטן, זינגט, ווייל עס זינגט זיך אייך. אויף וויפּיל אייער זינגען איז ווערטפול, איז דאָס אַ צושטייער אין דעם שיייער פון אונדזער פּאַדקס-קולטור, איך אַבער געהער צו אַ דור, וואָס פּילט אין זיך די שליחות עפעס צוצוטראַגן, די פּלאַטאַ-דיאַלאָגן זיינען פון אומגעוהויערער באַדיי-טונג פאַר יעדער פּאַלקס-קולטור.

דער דור מיט דער שליחות אין זיך!

ניט יעדער האָט דערפּירט אַט-די שליחות, וואָס האָט אויפגעגליט אין זיין האַרצן אין דער יוגנט צו דעם זעלבן אָנגעצייכנטן ציל אויף זיינע עלטערע יאָרן.

געווען גענוג צווישן אַט-דעם דור, און אַ צאל פון זיי איז נאָך איצט דאָ

אפילו, וואס האָבן אָט די שפּיחות פאַרלוירן אין דער מיט פון זייער לעבן. ווער פון אַט-דעם דור איז דערגאַנגען צו קראַנקשאַפטן צייגום און ווער — אפילו צו נאָך עפעס ערגערס, ווי דאָס. יעקב מילך איז צווישן די געציילטע, וואָס זיינען דורכגעגאַנגען זייער לעבן ביזן סוף אָט אזוי לויטער ווי זיי האָבן אָנגעהויבן אין זייער פריער יוגנט.

אַפּטמאַל איז זיין גאַנג געווען שוין אַביסל צו גראַדליניק, אָבער אפילו ווען אַט-די גראַדליניקייט האָט אַרויסגערופן אַ געוויסע איריטילטקייט, איז אָבער דער דרד-ארץ צו אים קיינמאַל ניט געמינערט געוואָרן. זיין טוואונג אינעם איקוף דורך די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן איז געווען פון אומגעוהייערן ווערט. אין אים האָט זיך קאַמבינירט די פראַקטישקייט פון אַן אונטערנעמער, די ערעכקייט פון אַ צדיק און די דינסטע פאַרשטענדעניש פאַר מענטשן. אָט האָט ער געשטורעמט קעגן נחמן מייזל, הלמאי ער האָט אַרויסגענומען אַ פאַראַגראַף פון זיינעם אַן אַרטיקל אין דער „ידישער קול-טור“ און אין דער זעלבער צייט אים געגעבן די אויפריכטיקסטע אַנערקענונג, ווי אַן אחריותפולן און געענצנדיקן רעדאַקטאָר פונעם זשורנאַל. איך בין אַמאַל געטאָלט געוואָרן, הלמאי איך האָב אויף מיין אייגענער אחריות, אַן דער הסכמה פונעם פרעזידיום, אַרויסגעשיקט אַן אַלאַרם-בריוו צו עטלעכע הונדערט מענטשן וועגן דעם שווערן צושטאַנד פונעם איקוף, האָט ער זיך פאַר מיר איינגעשטעלט:

ער האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן מיט אויפגעלויכטנקייט אויף זיין פנים, און געזאָגט:

— קיין זיגער משפט מען ניט! — האָט ער פראַטעסטירט קעגן דער טאָדלונג, און פאַרלאַנגט פון פרעזידיום מיר צו באַדאַנקען פאַר דער וואַכ-זאַמקייט, און דער רעזולטאַט איז געווען אַ ספעציעלע רעזאָלוציע פון צו-טרוי און אַנערקענונג. אין די פאַרפלאַנטערטע פראַגן איז ער געווען דער פלינקסטער אויס-פלאַנטערער, און דאָ האָט מען שטענדיק דערזען, ווי זיין גראַדליניקייט ווערט געפירט פון אַ געזונטער גראַדער שכלדיקייט, וואָס האָט אים קיינמאַל ניט פאַרלאָזט.

אַזוי אין זיינע שמועסן, אַזוי אין זיינע רעדעס, און אַזוי אין זיינע אַר-טיקלען.

אפילו אין זיינע פאַרעמישע שאַרפקייטן קעגן זיינעם אַ קעגנער האָט ער ניט אויפגעהערט צו שפרודלען מיט געזונטער שכל-הישרדיקייט.

ו.

אויף מענטשן, וואָס זיינען בלויז צופעליק געקומען מיט אים אין קאַבן-טאַקט, האָט ער אָפּטמאַל געמאַכט דעם איינדרוק פון האַרטקייט און טרוקנ-קייט, אָבער די, וואָס האָבן געאַרבעט מיט אים אין נאַענטקייט, האָבן געפילט דעם ציטער-צאַפּל פון זיין געמיט, וואָס איז אָפּטמאַל דערגאַנגען צו סענטי-מענטאַלקייט.

דער אַלגעמיינער איינדרוק וועגן אים איז געווען, אַז אויסער וויסנ-שאַפּטלעכער לייטעראַטור לייענט ער ניט. קיין חידוש איז דאָס ניט געווען. זיינע מערסטע אַרטיקלען האָבן אָפּערירט בלויז מיט וויסנשאַפּטלעך און פּי-לאַסאַפּן. מאַרקס און ענגעלס זיינען, פאַרשטייט זיך, געווען זיין גרעסטער אַנשפּאַר, אָבער ווער עס איז געווען אין זיין נאַענטקייט האָט אים געהערט רעדן מיט גרויס ליבשאַפּט וועגן דעם ענגלישן שעלי, דעם אַמעריקאַנער וואָלט ווהיטמאַן, דעם דייטשישן פּרייגראַט. פון די עלטערע יידישע שריי-בער און פּאָעטן זיינען אים געווען נאַענט: פּרץ, באַוושאַווער, מאַריס ראָ-זענפעלד און טיילווייז אברהם ליעסין. וואַרעמע באַמערקונגען האָב איך פון אים געהערט פון צייט-צו-צייט וועגן א. קורץ, מ. א. סול, שלום שטערן. מיין פּאָעמע „אלה אומרה“ האָט ער אויסגעשניטן פון דער „מאַרגן פּרייהייט“, און זי אַ לענגערע צייט געטראָגן אין קעשענע, טענהנדיק, אַז מען דאַרף זי אַריינעמען אין די יום-כיפּורדיקע תּפּילות. ווען ער האָט מיך געהערט אי-בערזיינען אין מאַנוסקריפּט מיין ליד „קאַרל מאַרקס“ האָט ער מיך געבעטן אים דאָס געבן אַ מתנה, וואָס איך האָב גערן געטאָן.

— איך וועל איך נאָך איבערראַשן מיט אַ גרעסערער אַרבעט איבער דער יידישער פּאָעזיע, — פלעגט ער פון צייט צו צייט אַ זאָג טאָן צו מיר. צי ער האָט אזאָ אַרבעט אָנגעהויבן, איז מיר ניט באַקאַנט. מען דאַרף איבער-קוקן די ירושה, וואָס ער האָט געלאָזט נאָך זיך אין מאַנוסקריפּטן. אַז עס זיינען געבליבן אַ צאָל וויכטיקע מאַנוסקריפּטן, בין איך זיכער.

ז.

עס איז איצט צען יאָר, אַז ער איז אַוועק פון אונדזער לעבן. שווערע, גורלדיקע צען יאָר, אַזוי פיל געשעענישן! אַזוי פיל ענדערונגען! ווי וואָלט ער אויף זיי רעאַגירט?

איך האָב באַזוכט זיין היים אין ברוקלין אין די לעצטע וואָכן פון זיין לעבן. אויף זיין אויסגעבלייכט פנים איז געווען צו זען די שווערע אַנשטרענגונג פון

גערענגל פאר זיין לעבן, וואָס כאַטש עס איז געווען רייך מיט דערפאַרונג, איז דאָס נאָך ניט געווען פאַרטיק פאַרן סוף.

קיין חידוש ניט. אין שטוב אַרום אים האָט זיך באַוואויגן זיין וואונדער־באַרע פרוי פעני, צו וועלכער ער האָט געפילט אַן אומגעווערע ליבשאַפט. אין דעם דרויסן פון זיין שטוב איז געווען די וועלט, וואָס איז אים אָנגעגאַנגען גען ביזן ביין. אין דער וועלט — דאָס יידישע לעבן, אין וועלכן ער איז געווען טיף פאַרוואַרצלט, דער איקוף, וואָס איז געוואָרן זיין באַליבטסטע באַוועגונג. — לאַמיר נאָר קומען צו זיך, און מיר וועלן אַן אַרבעט טאָן! — האָט ער עטלעכע מאָל באַמערקט צו מיר.

איך האָב געקוקט אויף אים און פאַר מיר איז אויפגעשטאַנען דער שניי־איקער ווינטער פרימאַרגן, ווען ער איז געקומען אין מיין שטוב אַריין מיך מבקר חולה זיין.

אין אונדזער פרעסע איז געווען אַפגעדרוקט אַ בקשה, מען זאָל פאַר אַ צייט מיך ניט באַזוכן, ווייל עס איז נויטיק געווען פאַר מיר פולשטענדיקע רו נאָך אַ שווערער קראַנקהייט, וואָס איז מיך באַפאַלן אויף מיינעם אַ באַ־זוך אין מאַנטרעאַל, קאַנאַדע. און מיינע פריינט האָבן אויסגעפאַלגט די בקשה.

פלוצלינג הער איך יעקב מילכס קול ביי דער טיר פון מיין היים צו מיין פרוי:

— אויב מעגלעך, כאַטש אַ פאַר מינוט, — עס ווילט זיך מיר אומבאַ־דינגט אים זען.

אַ שטילע, ליבע וואַרעמקייט האָט מיך אַרומגענומען, און נאָך וואַרעמער איז מיר געוואָרן, ווען ער איז געזעסן לעבן מיין בעט, און מיט גרויס צערט־לעכקייט אין זיין קול געהאַט טענות צו מיר:

— ווי בעמט אַזאַ, ווי איר, און ווערט פלוצלינג אינמיטן דרינען אַזוי קראַנק? ווער האָט איך געגעבן דער־ויבעניש, האָ? ווייסט איר גאַרניט, ווי נויטיק איר זייט אונדז?

— אַ זיגער משפט מען ניט, — האָב איך אין מיין שוואַכקייט זיך צע־שמייכלט צו אים.

פון זיינע אויגן האָבן אַ טריף געטאָן טרערן, וואָס האָבן אַ וואַש געטאָן דעם גוטן שמייכל, וואָס עס האָט זיך באַוויזן אויף זיין פנים.

צום באַדויערן איז ער איבער זיין פלוצלונדיקער קראַנקהייט קיין זיגער ניט געוואָרן, און איז אַוועק פון אונדז איבער־אַזנדיק נאָך זיך די לויטערקייט צווישן די סאַמע געלויטערטסטע פון זיין שליחותדיקן דור.

ה.

יענער דור!

עס גייען דורך פאר די אויגן אַזעלכע ליכטיקע געשטאַרטן, ווי אַ לעאָן מאַיסעיעף, אַ יצחק אייזיק בן אריה צבי הלוי הורוויטש, אַ דר. נחמן סירקין, אַ דר. חיים זשיטלאָוסקי, רב צעיר, אַ חיים גרינבערג, אַ בער באַראַכאָוו, וועלכער האָט מיט אונדז געלעבט אַ צייט דאָ הי און געווירקט אויף אונדז מיט זיין גרויסן וויסן און לויטערן אידעאָליזם, אַ משה אַלגין און נאָך און נאָך.

זייט ביי זייט מיט דער גרויסער שפרודלדיקער שעפּערישקייט פון אונדזערע דיכטער-קלאַסיקער, זיינען זיי געווען די פּראָזשעקטאָרס, וואָס האָבן געלויכטן און באַלויכטן אונדזער לעבן יעדער איינער אויף זיין אופן.

אַז מען טוט אַ טראַכט, וואָס פאַר אַ פאַרמעגן פון אונדזער יידישער קולטור איז באַהאַלטן אין די קברים פון אונדזערע בית-עולםס אין אַמעריקע, ווערט די ערד דאָ אונדז אַזוי הייליק און אייגן.

זאָרן זיין געבענטשט די אַלע, וואָס באַמיען זיך צו ציען ווייטער דעם המשך פון זייער גייסט, אָבער כדי אַנצוהאַלטן זייער השפּעה איז נויטיק, אַז זייערע ווערק זאָלן דערשיינען און געלייענט ווערן.

וועלן די איבערגעבליבענע מאַנוסקריפטן פון יעקב מילך אַרויסגעגעבן ווערן? סאַראַ עשירות עס וואָלט צוגעקומען אין אונדזער קולטור-שייער!
לאַמיר זיך אַנשטרענגען און דאָס באַווייזן!

1955

י ה ו א ש

א.

און אַט איז שוין אַ פּערטל-יאָרהונדערט, אַז מיר האָבן געפירט יהוּאַשן צו זיין אייביקער רו.

כ׳האַב אין אייזערנע טירן געקלאַפּט
און די הענט זיך צעבלוט ;
כ׳האַב געפּאַכטן מיט ווינט און מיט שפּריי
און אַליין זיך פּאַרשפּאַט.
באַשער מיר איצט די רו.
נישט געפּעכט, נישט געלוסט,
נאָר רו.

נאָך וועלכער רו האָט ער געבענקט ? זיכער נישט נאָך דער רו, אין וועלכ־
כער ער האָט זיך פיזיש אויפגעלייזט מיט אַ פּערטל-יאָרהונדערט צוריק. עס
איז פּאַראַן אַן אַנדער מין רו, — אַ רו, דורך וועלכער דאָס לעבן זינגט אין
מענטשן-מסיבה „מנוחה ושמחה“.

עס דערמאָנט זיך אַן אַוונט ביי אים אין שטוב אין דער צייט, ווען עס איז
דערשינען דאָס ליטעראַרישע זאַמליכל „איסט בראַדוועי“, וואו איך האָב,
אונטער דער רעדאַקציע פון משה לייב האַלפּערן און מנחם, געמאַכט מיין
אויפטריט מיט מייער ערשטע לידער פון אוקראַינע. איך בין געזעסן און זיך
צוגעהערט צו זיינע רייד, וואָס זיינען געווען וועגן דעם, אַז אין אונדזער יידי-
שער פּאַעזיע פעלט דאָס ליד, וואָס זאָל זיין דורכאויסיק געזאַנג : — געזאַנג
פון מנוחה ושמחהדיקייט.

אַ באַרג קעגן ים,
און אַ פעלז אין דער הויך אויפן באַרג,
און אַ גראַזיקער טאַל אין דער גינדער,
און הימל אַ סך,
און רו,
און רו.

נו, יא, אַז אַ גרויסע דיכטערישע ענערגיע איז איינגעשפּאַסן געווען אין
אַן ענגער דירה פון דער שטיינערדיקער בראַנקס, און דאגת-פרנסה איז אַוודאי
אויך געווען, און די סביבה אַרום זיך אַזאַ דאַרנדיקע געווען, איז קיין חידוש

נישט די בענקשאפט נאך א בארג קעגן ים, א גראַזיקן טאָל אין דער נידער, — הימל און ווייטקייט און רו.

ב.

אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן איז די סביבה אַרום אים אַביסל ווייכער און וואַרעמער געוואָרן.

עטלעכע יינגערע דיכטער און שריפטשטעלער, וואָס האָבן זיך קיינמאָל נישט געהאַט איינגעלעבט אין דער סביבה פון די „יונגע“, האָבן זיך אָנגע-הויבן צו גרופירן אַרום יהואשן, און כדי די גרופע זאָל נישט זיין גלאַט אַזוי אַ „שבת-אחים“, האָט מען צוגעטראַכט אַן אידעאָלאָגיע, וואָס האָט זיך אויסגעדריקט אינעם וואָרט „שלימות“, — דאָס האָט באַדאַרפט מיינען, אַז דיכטער זיין, דערציילער זיין, אַדער גלאַט קינסטלער זיין איז נישט גענוג, נאָר מען דאַרף זיין מענטש, וואָס זוכט דעם וועג צו שלימות.

צו אַט-דער גרופע האָבן געהערט שריפטשטעלער און דיכטער פון באַ--דייטונג, ווי יוסף אַפאָטאַשו, ה. ליוויק, א. גלאַנץ-לעיעלעס, מנחם באַרישא, יהואשן איז אַביסל וואַרעמער געוואָרן אין זיינע לעצטע יאָרן.

אמת, — ער איז נאָך אַלץ געבליבן אַ צילברעט פאַר די פּיילן, וואָס עט-לעכע פון די „יונגע“ האָבן נישט אויפגעהערט צו ציין אינעם לאַגער פון די „אַלטע“, אָבער אין די לעצטע יאָרן זיינען די פּיילן שוין נישט געווען אַזוי ווירקנדיק, ווייל באַגעגנט זיינען זיי געוואָרן פון אַ גאַנצער מסיבה.

אָבער ביז אַט-דעם פּעריאָד האָט יהואש שטענדיק געמאַכט דעם איינ-דרוק פון אַליינקייט, פון איינזאַמקייט.

מיט די קאַריפּיען אין דער יידישער דיכטונג פון זיין אייגענעם דור אין ניו יאָרק האָט ער זיך אויך ווייניק געהברט, ווייל קיינער פון זיי האָט זיך בכלל איינער מיטן אַנדערן נישט געהברט. מאַריס ראָזענפעלד איז געווען פּוּל מיט ביטערניש אויף יעדן איינעם. א. ליעסינען, וועלכער האָט ווי דער רעדאַקטאָר פון דער „צוקונפט“, געדרוקט יהואשעס לידער אָפּט און פּראָמי-נענט, האָט געפּעלט דאָס, וואָס שאַפט מיט אַ קאַלעגע-דיכטער די פּערזענלע-כע פּריינטשאַפט, און מאַריס ווינטשעווסקי האָט געהערט צו גאָר אַן אַנדער לאַגער און איז געווען פּיל ערטער פון יהואשן.

ווען מען ליענט איצט יהואשעס לידער, — ספּעציעל פון „אין געוועב“, — ווערט אומפאַרשטענדלעך, פאַרוואָס די גרופע „יונגע“ האָט זיך ביי איר סאַמע אויפקום צו אים נישט צוגעטויליעט.

נישט נאָר איז געווען אַ סך געמיינזאַמס שוין אין יענער צייט צווישן אים און די „יונגע“ אין דעם באַנעם פון פּאָעזיע, נאָר אינעם ליד גופא איז דאָ אַ היפשע נאָענטקייט און משפּחהדיקייט מיט די בעסטע לידער פון זישא לאַג-

דו, מאני לייב, ראובן אייזלאַנד און די אַנדערע פון דער דעמאָליטיקער גרו-
פע „יונגע“.

אַ מיר וועלן זיצן פאַרנאַכט,
וואָס וועלן מיר זיך דערציילן ?
אַ מיר וועלן זיצן פאַרנאַכט
אין בלויען טונקל-ליכט,
וואָס וועלן מיר זיך דערציילן ?
איינער וועט קוקן צום הימל,
און איינער וועט קוקן צום טייך
און איינער וועט קוקן צום רויך,
וואָס קרייט זיך פון זיין ליולקע,
און אזוי וועלן מיר זיצן פאַרנאַכט
און וואונדער זיך וואונדער דערציילן.

מיט וואָס אונטערשיידט זיך אַט-דאָס פּרעכטיקע ליד פון די בעסטע ליד-
דער פון די דעמאָליטיקע „יונגע“ ? סיי אין דער פאַרם און סיי אין דער שטיי-
מונג איז דאָס דער זעלבער דרך.

און דאָך איז יהואש אַ היפשע צייט געווען די ציף-ברעט פאַר שאַרפע פּיילן
מצד „יונגע“.

— האַרט-לשונדיק ! — האָט זיך איינער געקרימט.
— צופרי געדאַנקלעכקייט ! — איז אַ צווייטער געווען אומצופרידן.
און משה נאָדיר ? — ער האָט גאָר געשניטן פאַסן ביי יעדער געלעגנ-
הייט פון יהואשן.

ווער געדענקט נישט זיינע חזק-אַרטיקלעך וועגן יהואשעס „אויפן וועג
קיין רחובות און צוריק ?“

איז דערפאַר קיין חידוש נישט, וואָס אין אים איז געווען אַזאַ בענקעניש
נאָר אַ באַרג איבער אַ פעלז, נאָר אַ גראַזיקן טאַל און רוי, און רוי.

איך וויקל זיך אין זומער-פינצטער איין
און טרינק פון שוואַרצע בעכערס שוואַרצן וויין
צווישן גראַז און שטערן,
און לוינע עפעס צו דערהערן,
עפעס צו דערפאַנגען.
וואָסערע געוואַנגען
גאָר איך צו פאַרנעמען,
פון וועמען ? און צו וועמען ?

וויפיל טיפקייט און איינזאַמקייט ציטערן אַרויס פון אַט-די שורות !

א בלינדע, טויבע נאכט . . .
 און שטום.
 אן איינזאם אויג שווימט אום
 און קוקט אויף מיר און וואַרט . . .

ג.

א פערטל-יאַרהונדערט איז פאַרגאַנגען זינט ער האָט איבערגעלאָזט אונ-
 דער ערדיש לעבן. מיינע אויגן גלעטן איצט די רוקנס פון זיינע לידער-
 ביכער און די תנ"ך-איבערזעצונג. איך האָב געהאַט די זכיה צו קענען אים
 ביים לעבן, שטייט פאַר מיר אַ לעבעדיקס זיין געשטאַלט.
 אַ דין מיטלואוקסיק געשטאַלט מיט אַ פיין, סענסיטיוו, אויסגעבלייכט
 פנים. אַ הויכער תלמיד-חכם שטערן, טונקל-פינקלדיקע אויגן, וואָס בלאַנדזשען
 פון צייט צו צייט אַוועק אין טרויעריקייט, און דער שטענדיק פאַרויכטיק
 אויסגעבונדענער שוואַרצער ווינדזאָר-שניפס, וואָס לאָזט דיר וויסן, אַז ער איז
 פול מיט יחוס, ווייל די פינגער, וואָס בינדן אים אויס יעדן פרימאַרגן,
 זיינען די זעלבע פינגער, וואָס כשופן מיט אַ פען צווישן זיי וואונדער איבער
 וואונדער איבער ווייסע שטיקלעך פאַפיר.
 און נישט נאָר זעען די אויגן, נאָר אויך די אויערן הויבן אָן צו הערן אַ
 שאַרף-באַטאַנענדיק קול מיט דער קורלענדישער אויסשפראַך.

בין איך די בריק.
 אַריבער מיין געניק
 די מחנה ציט פון ברעג צו ברעג
 צו גרויסע טעג,
 צו גליק.

אַט די שורות רופן זיך אָפּ אין מיינע אויערן מיט דער זעלבער באַטאַ-
 נונג, ווי איך האָב זיי געהערט פון זיין מויל ביי אים אין שטוב, ווען איך
 בין נאָך אַן אַנפאַנגער געווען.
 אַ פערטל-יאַרהונדערט!

אַט דאַכט זיך דיר, אַז ערשט נעכטן איז דאָס געווען, ווען איך בין גע-
 שטאַנען ביי זיין אַרון, געקוקט אויף אים, אויף דעם פאַרשטיינערטן פיינעם
 פנים פון זיין פרוי פלאַראַ, אויף דער יונגער טאַכטער עוועלין, וואָס האָט
 געציטערט ווי אַ גרינע פריילינגס-בלאַט אויף אַ בוים פון אַ פּוּצלינגדיקן שטוו-
 רעם, אויף די אַרומיקע, צווישן וועלכע עס זיינען געווען אויך נעכטיקע פּיילן-
 וואַרפער, און איצט זיינען זיי געווען שווינגנדיקע און אַנגעפּילט מיט טיפן
 יראַת-הכבוד.

ביי דער וואַנט האָט פון דער אַטער שרייב-מאַשין אַרויסגעשטעקט

א פאריתומט ווייס בלעטל פאפיר, אויף וועלכן עס האבן זיך געפינטלט אב-
 געהויבענע שורות פון א ניי ליד. זיי האבן עדות געזאגט, אז די גרויסע אר-
 בעט פון זיין תנ"ך-איבערזעצונג האט נישט אפגעשטעלט אין זיין דיכטעריש
 געמיט די שאפונגס-ענערגיע אויך פון פערזענלעכן אויסדרוק.
 א פערטל-יארהונדערט!

איז דאך אזוי פיל געשען אין אט-דעם פארגאנגענעם פערטל-יארהונ-
 דערט אויף דער וועלט, און אודאי — אין אונדזער יידישער וועלט!
 די „יונגע“, וואס האבן קעגן אים אזוי יוגנטלעך געקעמפט, זיינען שוין
 זקנים. א צאָץ פון זיי רוען שוין, ווי עס רוט ער אליין אין דער אייביקייט.
 אפילו איבער די יינגערע פון די „יונגע“ טראַגט זיך שוין דער האַרבסט און
 זאָגט אָן דעם אַנקום פונעם קאַלטן ווינטער, און דאָך :

כװעל קומען פון דער וואַנדער
 און זאָגן וועל איך פול!
 „נעם צו דעם קנויל,
 און דריבל אים פאַנאָדער.“

לייען איך אַט-די שורות, און איך פרעג: — ווער וועט נעמען אַט-דעם
 קנויל און אים פאַנאָדער-דריבען?

דאָ ביי אונדז אין ניו יאָרק האָט מען לעצטנס מקבל פנים געווען עטלע-
 כע נאַכקומער פון אונדזער איצטיקן דור, וואָס האָבן באַוויזן זיך צו ראַטעווען
 פונעם גרעסטן חורבן אונדזערן אין אייראָפּע. פון ישראל דערגייט צו אונדז
 די בשורה, אַז דאָרטן האָט זיך צעמענטירט אַ ניי-געגרינדעטע גרופּע יידישע
 שאַפער אונטערן נאָמען „יונג-ישראל“ — וועלן זיי פאַרזעצן? וועלן זיי וויי-
 טער דעם געוועב וועבן?

דוד פינסקי

א.

איך האָב איבערגעלייענט דעם אינטערוויו, וואָס אַשר פֿען האָט אָפּגע־
דרוקט אין „טאָג“ מיט דוד פינסקי, צו דער געלעגנהייט פֿון זיין 75טן גע־
בוירנטאָג, און בשעת־מעשה געטראַכט פֿון פינסקיס זייער פֿייער דער־
ציילונג „ער לעבט“.

אין דער דערציילונג שילדערט דוד פינסקי אַ שריפטשטעלער, וואָס
ראַנגלט זיך מיט אַ טעמע וועגן אַ רב, וואָס די נאַצישע רוצחים האָבן באַ־
גראָבן ביזן האַלדז. אין זיין געראַנגל מיט דער טעמע רופט דער שריפט־
שטעלער זיינעם אַ פֿריינט אַ דאָקטאָר אויפֿן טעלעפֿאָן און וויל ביי אים וויסן,
ווי לאַנג דער רב קאָן לעבן אַ באַגראַבענער ביזן האַלדז אין דער ערד.
די דערציילונג איז אַ קליינע, אינגאַנצן עטלעכע זייטלעך, און דאָך רופט
דער שריפטשטעלער זיין פֿריינט, דעם דאָקטאָר, צוויי מאָל אין איר, און דאָס
צווייטע מאָל איז שוין ביים שריפטשטעלער מער קיין פֿראַגע ניט, נאָר אַ
טריאומף:

— איר ווייסט — זאָגט ער צום דאָקטאָר — ער לעבט נאָך, און היינט
איז שוין דער דריטער טאָג!

אָט אַזוי רופט אויס דער שריפטשטעלער צום דאָקטאָר דורכן טעלעפֿאָן
וועגן דעם באַגראַבענעם רב, און ווען דער דאָקטאָר וואַרפט אַריין צווישן
זיינע ווערטער דאָס וואָרט „אויב“, ענטפֿערט אים דער שריפטשטעלער מיט
פֿאַרזיכערונג:

— אָן אויבס! ער לעבט!

איך געדענק, ווי שטאַרק איך בין גערירט געוואָרן פֿון אָט דער מערק־
ווירדיקער דערציילונג. איך האָב פֿון איר אַרויסגעלייענט אַ טיפֿן גלויבן אין
דעם אייביקן לעבן פֿון יידן, אַז דער נאָמען דוד פינסקי איז ביי מיר אויסער
שריפטשטעלער, דראַמאַטורג, קולטור־בויער, אויך געוואָרן דער גרויסער
מאַמין אין דעם אייביקן לעבן פֿונעם יידישן פֿאָלק, אָבער זעט נאָר זעט, ווי
גרינג דער זעלבער דוד פינסקי טוט אין זיין אינטערוויו מיט אַשר פֿען
אינעם „טאָג“ אַ זאָגאַפֿ דאָס לעבן פֿון דעם גאַנצן סאָוועטישן יידנטום, וואָס
איז ניט נאָר חס־ושלום ביזן האַלדז אין דער ערד, נאָר אדרבא, עס שפּאַנט
אום אויף געזונטע פֿיס, אויף אַ פעסטן באַדן, נעמט אַ לעבעדיקן אַנטייל אין

דעם איבערבוי פון לאַנד, טוענדיק דערביי היפש פאַר זיך, ווי יידן אויך, — איז סטייטש? היתכן?!

אינעם פאל מיטן סאָוועטישן יידנטום האָט דוד פינסקי אָפּיזירט ניט נאָכ־געטאָן דעם ביישפּיל פון דעם שריפטשטעלער אין זיין אייגענער דערציילונג „ער לעבט“, וואָס האָט אָפּגערוּפּן דעם דאָקטאָר זיך שוואַל־עצה צו זיין, נאָר אַליין ענדגילטיק באַשפּאַסן, אַז דאָס סאָוועטישע יידנטום איז אויס! ניטאָ! טויט!

ב.

איך האָב אויפגעשריבן דאָס ערשטע קאָפיטעלע פון אַט דעם אַרטיקל וועגן דוד פינסקיין און אוועקגעלייגט די פען.

איך האָב ביי זיך געטראַכט, אַז וועגן אַ 75טן געבוירנטאָג פון אַזאַ, ווי דוד פינסקי איז, שרייבט מען בלויז וועגן דעם גוטס אין אים — וועגן זיינע פאַרדינסטן פאַר אונדזער יידישער ליטעראַטור, וועגן זיין יידישער קולטור־טעטיקייט פאַר לאַנגע יאָרן, — אָדער מען שרייבט גאַרניט. גאַרניט וועגן דוד פינסקיין צו זיין 75־יאָריקן געבוירנטאָג? וואָס הייסט גאַרניט?

איז ער ניט ביי אונדז איינער פון די ערשטע און וויכטיקע יידישע שריפטשטעלער?

אַט שטייט דאָך פאַר מיינע אויגן זיין „יאַנקל דער שמיד“, און ווי גיט מען ניט דוד פינסקיין קיין אַנערקענונג, קיין דאַנק פאַר אַט דער קרעפטיקער פיגור, וואָס ער האָט געגעבן אונדזער טעאָטער־בינע? און פאַר זיין „אייזיק שעפּטל“?

קומט דאָך דורך זיין אייזיק שעפּטל־געשטאַלט צום אויסדרוק גאָר, גאָר עפעס אַנדערש, ווי עס איז געקומען דורך זיינע מיטציטלער. אייזיק שעפּטל איז דיר ניט שלום עִיכּמס אליהו, וואָס מאַכט אַלער־יי פאַבריקאַ־ציעס לויט די פאַרשריפטן פון עפעס אַ ביכל פאַר פרנסה, נאָר דער אויס־דרוק פון דער טאַלאַנטפולער דערפינדערישקייט אין אונדזער פשוטער פאַלקס־מאַסע פון יענער צייט.

עס וויעט דאָך מיט גרויסער ליבשאַפט צו אַט דעם טאַלאַנטפולן אַר־בעטער־ייד אייזיק שעפּטל!

און איז דען דוד פינסקי ניט ביי אונדז אין דער ליטעראַטור איינער פון די סאַמע ערשטע, וואָס האָט אונדז געגעבן דעם יידישן אַרבעטער און אַר־בעטס־מענטש אין זיינע דערציילונגען?

וויפּיל פון אונדז זיינען עס ניט גערירט געוואָרן און טאַקע אויך באַ־ווירקט געוואָרן פון זיין זייער וויכטיקער דערציילונג „דראַפּקין“, וואָס וועט

פארבלייבן קלאסיש אויף אַט דעם געביט אין אונדזער לייטערטור!

ג.

אמת, אַז ניט צו גרויס איז די גאַלערייע פון אויסגעפורעמטע פיגורן אין דוד פינסקיס ווערק.

אַפילו אין די דראַמען „יאַנקל דער שמיד“ און „אייזיק שעפטל“ זיינען בלויז טאַקע יאַנקל דער שמיד און איזיק שעפטל וואָס בלייבן אין דיין זכרון ווי פּול-בלוטיקע, בשעת די איבעריקע אַרום זיי זיינען ניט מער ווי שאַטנס, אַן פלייש און בלוט, אַפּגערעדט פון זיינע אַנדערע דראַמאַטישע ווערק, וואָס זיינען אַנגעפילט מיט פּראַבלעמען און אידייען, אָבער די טרעגער פון זיי זיינען ניט מער ווי מעדיומס און ניט קיין לעבעדיקע מענטשן.

אַט באַמי איך זיך אויפצולעבן אין זיך זיין דראַמע „די פּאַמיליע צבי“, וואָס ער האָט געשאַפן נאָכן קעשענעווער פּאַגראַם, און עס זיינען די פּראַ-בלעמען וואָס געדענקען זיך מיר אַמשטאַרקסטן, בשעת די מענטשן, וואָס טראַגן אַט די פּראַבלעמען, גייען דורך אין מיין זכרון ניט מער ווי שאַטנס, וואָס פאַר אַ פּראַבלעמען פון אונדזער יידיש, לעבן האָט איר ניט אין

יענעם ווערק?

דאָס פּראַבלעם פון אַסימילאַציע, וואָס דוד פינסקי האָט אַוועקגעשטעלט אין יענעם ווערק מיט איבער פּערציק יאָר צוריק, איז היינט אַזוי אַקטועל ווי דעמאָלט, אָבער אַזוי בלייך און שאַטנדיק איז דער בּחור לעאַן, וואָס טראַגט עס, אַז אים אַליין דערזעט מען אינגאַנצן ניט.

און ווי מיטן אַסימילאַטאָר לעאַן, אַזוי איז מיטן ציוניזם פון ליפּמאַנען, מיטן סאַציאַליזם פון ראובנען.

עס איז דאָ דער ציוניזם, עס איז דאָ דער סאַציאַליזם, אָבער מען זעט קוים, קוים אַן ליפּמאַנען מיט ראובנען.

אַפילו די צענטראַלע פיגור ר' משה, וואָס איז די בעסט-געצייכנטע פּי-גור אין דער דראַמע, הערט מען אַ סך, אַ סך מער זיינע אימפעטיקע רייד, ווי מען זעט אים, דעם יידישן מגיד, פּערזענלעך.

איבער פון זיינע פיינסטע היסטאָרישע דראַמען איז זיין „דער שטומער משיח“.

אָבער אויך אין אַט דער אויסגעצייכנטער דראַמע איז מער די בענק-שאַפט, די טראַגישע בענקשאַפט נאָך דער משיח-אידיע, ווי דער משיח פּניני אַליין.

און וואָס איז „דער פרעמדער“, אויב ניט די אַבסטראַקטע משיח-זוכעניש פונעם פּאַלק אין די טעג ווען דער בית-שני איז חרוב געוואָרן, בשעת דאָס פּאַלק אַליין אינעם קאַמף, אינעם אונטערגאַנג, זעט זיך גאַרנישט ניט אַן?

אַזוי אין די ווערק, וואָס איך באַריר אַט דאָ, און אַזוי אין אַלע אַנדערע ווערק, וואָס איך באַריר ניט.

אבער זיינען דען פראבלעמען אליין ניט וויכטיק ? זיינען דען אידיען
ניט וויכטיק ?
זיי זיינען !

דוד פינסקי האָט מיט דעם אַרויסשטעלן די פראַבלעמען אין זיינע ווערק
זיי געבראַכט ניט נאָר אינעם לעבן פון פּאָלק, נאָר אויך סטימולירט דעם
יינגערן דור שריפטשטעלער זיך צו פאַרנעמען מיט זיי. ניט איין וויכטיקער
יונגער שריפטשטעלער אין אונדזער יידישער ליטעראַטור איז באַווירקט
געוואָרן פון דוד פינסקי אידיען-טרייב-קראַפט פאַר זיינעם אַ ווערק, —
צי דאָס איז ליד, דראַמע, אָדער נאָוועלע.

ד.

די גרויסע מעשה פון דוד פינסקי ווערק איז, וואָס הינטער זיי שטייט
די וויכטיקע פערזענלעכקייט דוד פינסקי אַליין.
ניטאָ ביי אים קיין ווערק, אין וועלכן איר זאָלט אים אַליין, דעם באַשאַ-
פער פון דעם, ניט דערפילן.

אַפטמאַל האָט איר דעם איינדרוק, אַז ער, דער באַשאַפער אַליין, איז
עפעס ניט אַזוי זיכער, אַז די פיגורן, וואָס זיינען אַרויסגעקומען פון אונטער
זיין פען, זיינען גענוג גאַנץ, און ער זוכט זיי צו דערגאַנצן מיט זיך אַליין,
רעדנדיק פאַר זיי. און ווייל עס איז אַזוי ביי אים, פאַרדעקט ער זייער אַפט
מיט זיין אייגענער פערזענלעכקייט די פיגורן, וואָס זיינען אַרויסגעקומען פון
אונטער זיין פען.

און וואָס איז די פערזענלעכקייט דוד פינסקי ?

זי איז גרויסע אַנגעלאַדנקייט, וואָס לאַדט זיך פון אים אויס אויף אַ
גוואַלדיק-שווערן אופן. יעדעס מאַל ווען איך פאַרטראַכט זיך וועגן אים,
דערזע איך פאַר זיך אַ מענטשן מיט אַ גרויס און פול געפעק, וואָס האָט
אין זיך אַלאַס גוטס, מסתמא, נאָר די הענט ביי אים זיינען ניט גענוג פלינק
פאַנאָדערצובינדן די קנופ, כדי ער זאָל קאַנען באַווייזן זיין פאַרמעגן.
איך האָב שטענדיק דעם איינדרוק, אַז ער פאַרמאַגט פיל מער אין זיך,
ווי ער גיט אונדז. און ניט דערפאַר, ווייל ער איז, חלילה, קאַרג, נאָר דער-
פאַר, ווייל די הענט זיינען ביי אים ניט גענוג פלינק אַרויסצונעמען און סער-
וירן.

פאַראַן אין אים אַ גוואַלדיקער אומרו, אָבער ער איז ביי אים שטענדיק
צוגעבונדן צו עפעס. פאַראַן אין אים אַ גוואַלדיקער אימפעט, אָבער ער איז
אין דער בחינה פון אַן אימפעטיקן גבור, וואָס שפאַנט אַ באַרוועסער איבער
אַ וועג פון צעבראַכענעם גלאַז. דער אימפעט טרייבט פאַראויס, אָבער דאָס
צעבראַכענע גלאַז בלוטיקט די באַרוועסע פיס און לאַזט ניט גיין פאַראויס.

אפילו אין זיין לשון איז דאָ אַט דער אומרו, איז דאָ דער אימפעט, און דאָך איז דאָס שווער.

דאָכט זיך, אַז ער האָט גענוג ווערטער אויף אַרויסצוברענגען פון זיך אַלץ וואָס ער וויל, און דאָך איז יעדעס וואָרט פון אונטער זיין פען אַזוי אויס-געמאַטערט, אַז עס שרייט ממש געוואָרד, אַז מען זאָל דעם לאָזן אַביסל קור-מען צו זיך.

ה.

ל.

און ניט נאָר דאָס געשריבענע וואָרט ביי אים, נאָר אויך דאָס גערעדטע וואָרט, וואָס קומט פון זיין מויל.

יעדעס מאָל, ווען מיר איז אויסגעקומען אים צו הערן רעדן, צי עס איז גע-ווען פון אַ פּלאַטפּאָרמע צו אַן עולם, צי פּה אל פּה ביי אַ טיש, האָב איך שטענ-דיק געהאַט דעם איינדרוק, ווי דער אימפעט פּויפט איבער די ווערטער פון זיין מויל און פּאַזט זיי ניט גיין זייער וועג. ער ווייסט דאָס אָפּנים, און ניט איין מאָל חזרט ער איבער נאָכאַמאָל דאָס געזאָגטע, כדי זיך קלאָרער צו מאַכן.

טראַכטנדיק איצט וועגן אַט דער שווערקייט זיינער, וועקט זיך אין מיר אַ האַפענונג, אַז אפשר איז דאָס, וואָס איז ציטירט געוואָרן וועגן דעם סאָ-וועטישן יידנטום אין אינטערוויו מיט אים, ניט מער ווי אַ מיספּאַרשטייעניש, און דוד פינסקי וועט דאָס נאָך פאַריכטן.

הלוואי זאָר ער דאָס טאָן. ווייל האַבנדיק אַט די באַציאונג צו אים, וואָס איך האָב, וואָרט איך זיך באמת געפרייט צו הערן, אַז דוד פינסקי, דער גרוי-סער מאמין אין דעם לעבן פון אונדזער פּאַלק, טוט ניט, מיר-ניט, דיר-ניט, אַ פּייג אַוועק דאָס גאַנצע סאָוועטישע יידנטום אויפן טויטן-בעט און אויס מיט דעם.

וואָרים וואָס איז דען אמתע אמונה, אויב ניט קיין ליבשאַפט? און וואָס איז דען אמתע ליבשאַפט, אויב ניט קיין גלויבן און צוטרוי?
איך קען דוד פינסקיין זינט איך בין געקומען אין דער יידישער ליטע-ראַטור אַרײַן.

איך קען אים, ניט נאָר ווי אַ שריפטשטעלער, נאָר אויך ווי אַ כלל-טוער און דער עיקר — ווי אַ יידישן קולטור-טוער.
און וואָס איז כלל- און קולטור-טועריי, אויב ניט גלויבן און צוטרוי אין דעם, וואָס מען טוט?

נאָר בויען! בויען! — קיינען מיר ביז היינט נאָך אין די אויערן דוד פינסקיס אויסרופן ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן.

.1

און דוד פינסקי איז אין אַלע זיינע יאָרן ניט נאָר אַ שריפטשטעלער, וואָס זיצט אין זיין קאַבינעט ביים שאַפן זיינע ווערק, נאָר אַ לעבעדיקער, אימפע-טיקער אַנטיילנעמער אין פאַרשיידענע יידישע אונטערנעמונגען, וואָס האָבן אַ שייכות מיט דער פאַרשענערונג און פאַרבעסערונג פון אונדזער יידיש לעבן.

זיין גאַנץ לעבן מיטן פנים צום יידישן פּאָלקס-לעבן ניט נאָר מיט דער פען, נאָר אויך מיט פשוטער טואונג.

עס איז נאָך ביז איצט דאָ אין מיר די וואַרעמקייט, מיט וועלכער ער האָט זיך באַצויגן צו מיר און צו דעם דיכטער ב. י. ביאַלאַסאַצקי אין יענע יאָרן, ווען מיר האָבן אַרויסגעגעבן דעם חודש-זשורנאַל „אויפקום“.

דוד פינסקי איז געווען צווישן די ווייניקע יידישע עלטערע שריפטשטע-לער, וואָס האָבן ניט נאָר געגעבן זייערע אַרבעטן, נאָר אויך גענומען אַן אַב-טייל אין דער זאָרג פאַר געלט-מיטלען.

— נאָר בויען! בויען! — פלעגט ער אונדז דערמוטיקן.

נו, און אַרום דער בויאונג און באַזאָרגונג פון די יידישע קינדער-שוילן?

וויפיל מאָל איז ער דאָס אויפגעטראָטן מיט רעפּעראַטן און פאַרלייענונג-

גען פון זיינע ווערק אין די קינדער-שוילן, וואו איך בין געווען אַ לערער!

איך געדענק אַ שניי-שטורעמדיקן אָונט. דאָס צימער פון דער שלום עליכם שול אין בענסאָנהויסט איז ניט געווען אַנגעפילט. יידן פון דער זעלבער גאַס האָבן ניט געוואָלט איבערלאָזן זייערע וואַרעמע שטיבער, אָבער

דוד פינסקי איז געקומען לייענען זיינס אַ ווערק אַזש פון דער ווייטער באַאַנסקס. — נאָר בויען! בויען! — קלינגט מיר זיין קול פון זיין רעדע נאָך דער פאַרלייענונג צום קליינעם עולם.

ביים געזעענען זיך, האָט די פאַרוואַלטונג אומבאַדינגט געוואָרט דינגען אַ טעקסי, וואָס זאָל אים אַהיים פירן.

— אַ שאַד שול-געלט. — האָט ער זיך אַפּגעזאָגט. און גייענדיק מיט אים

צו דער סטאַנציע פון דער אונטערבאַן, בין איך געווען אַנגעפילט מיט גרויס באַוואונדערונג צו דער ענערגישקייט פון זיין טראַט און די אויפגעהויבנ-קייט פון זיין שיינעם קאַפּ אַנטקעגן דעם שניי-שטורעם.

ס'אַראַ אומגעהויערע אימפעטיקע ענערגיע עס האָט פון אים געשאַגן ביי דער בויאונג און אויפּהאַלטונג פון דער „קולטור-געזעלשאַפט“ אין ניו-יאָרק!

ער האָט מיט זיין אימפעטיקער ענערגיע סטימולירט די ינגערע אַרום זיך צו אַשטענדיקער אַרבעט.

ז.

איצט פייערט מען זיין 75-יאָריקן געבוירנטאָג. אַ שאָד, וואָס אונדזער לעבן איז אַזוי צעריסן און צעפיצלט און ניט אַלע נעמען אַ דירעקטן אַנטייל אין דעם יום־טוב. און ביי דער געלעגנהייט מוז מען, ליידער, קאָנסטאַטירן, אַז דוד פינסקי פּראַווט ניט מיט זיין אויטאָרי־טעט די צעריסנקייט מילדערן, פאַרגאַנצן. ער שטייט די אַלע יאָרן אין אַן אָפּגעזונדערטן לאַגער, אין לאַגערן, וואָס דערלאָזן ניט קיין אייניקייט. איז דאָ דוד פינסקי מאַכטלאָז, ווערט ער געטריבן פון צעשטערנדיקע כוחות קעגן זיין אייגענעם ווילן? אָבער דערווייל איז ער אַ שותף צו זייערע טאַטן...

אמת, עס יום־טובט זיך איצט ניט ביי קיינעם. צו גרויס איז דער אומ־גליק, וואָס אונדזער פּאָלק איז דורכגעגאַנגען, און צו גרויס זיינען די שווע־ריקייטן, וואָס מיר לעבן נאָך איצט איבער אומעטום. אָבער דער יוביליי פון דעם 75-יאָריקן דוד פינסקי וואָלט געדאַרפט זיין דער שייטער אַרום וועלכן מיר אַלע זאָלן זיך אַרומזעצן און זיך דערוואַרעמען.

מען דערציילט מיר, אַז דוד פינסקי קאַפּ איז איצט ווייס, ווי שניי. איך האָב אים פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר פּערזענלעך ניט געזען, אָבער איך שטעל זיך פאַר, אַז אונטער דער וויסקייט איז זיין פנים איצט נאָך שע־נער, ווי עס איז שטענדיק געווען.

דאָס פנים פון דוד פינסקי האָט שטענדיק געבראַכט שבת־יום־טובדיקייט. אַפילו די אימפעטיקע ענערגיע דערפון האָט געבלענדט מיט התהבהבותדיקער שבת־קודשדיקייט.

ווען מען האָט מיך צום ערשטן מאל פאַרגעשטעלט פאַר אים אין דער רעדאַקציע פונעם „יידישער קעמפּער“ אויף גרענד גאַס, ניו־יאָרק, איז ער געווען נאָך פאַר פּופציק.

אַנטקעגן מיר איז געזעסן אַ נעט־געקליידעטער, מאַנירפולער מענטש מיט אַ פּיין פאַרמעט־פנים, וואָס האָט גיכער דערמאַנט אַן די אַריסטאָקראַטי־שע פנימער אין דעם סקאַנדינאַווער איבסענס אַ דראַמע, איידער דאָס פנים פון אַ יידישן שרייבער.

דאָס מערקווירדיקסטע איז געווען, וואָס ער האָט זיך גראַד צעוויצלט אויפן אַדרעס פון מיין פנים.

— איר קוקט דאָך אויס ווי אַן אוקראַינישער יונג פון די סטעפּעס — האָט ער זיך געוויצלט מיט מיר.

פאַר מיניע אויגן שטייט די היים פון דוד פינסקי, וואָס איך האָב עטלע־כע מאל באַזוכט.

נעט און געשמאַקפול, ווי ער אַליין, אַזוי אויך זיין שטוב. ציכטיקע ריינ־

קייט אין יעדן ווינקל און אזוי פיל געשמאק אין דער אויסשטאטונג.
די זעלבע מאנירלעכקייט אויך ביי זיין פרוי, ביי האַדל פּינסקי, אַ שלאַג-
קע, אידעלע פיגור און אויך אזוי איר פנים, איר האַטונג די זעלבע, זוי ביי
איר באַרימטן מאַן.

מען דערציילט מיר, אַז די פרוי פּינסקי איז לעצטנס געווען ניט ביים
פולן געזונט, אַבער אינעם אינטערוויו רעדט דוד פּינסקי וועגן אַריבערציען
זיך צוזאַמען מיט איר קיין ארץ-ישראל.

ווינטש איך זיי אַ לאַנג און גליקלעך לעבן אין דער מיט פון אַ פאַר-
שטאַרקטן און גליקלעכן ישוב אין ארץ-ישראל און אַז זיי זאָלן דערלעבן אויך
צו זען אַ געזונט, אויפבויענדיק יידיש לעבן אויף דער גאַנצער ערד, וואָס
נעמט אין זיך אַריין אויך דעם גרויסן וויכטיקן יידישן ישוב פונעם סאַוועטן-
פאַרבאַנד מיט יידישער מלוכהשאַפט אין ביראַבידזשאַן.

ט. אַל גיין

א.

מיטוואך אינדערפרי, דעם 22טן נאוועמבער, 1939, האָט מ. אַל גיין, ווי זיך אינדערפרי, אין דער צייט פון זיין קראַנקהייט, זיך געפיעשטשעט פאַר זיינע אינטימסטע פריינט, די האַרקאוויס, ביי וועמען ער האָט געוואוינט. הלמאי מען וועגט און מען מעסט אים צו דעם פרישטיק לויט דעם אַנזאַג פון די דאָקטוירים.

דאָס איז געווען ביי אים אַ מאַניער אַזאַ, כדי צו מאַכן דעם איינדרוק, אַז ער איז שוין געזונט, און מען דאַרף זיך מער נישט זאָרגן וועגן אים. יענעם אינדערפרי האָט ער געהאַט גאָר אַ באַזונדערע כוונה צו שאַפן אַזאַ איינדרוק:

די זון האָט אַ ליכטיקע אַריינגעשיינט דורך זיין פענצטער, און אים האָט אַ צי געטאַן צום דרויסן.

— מען וועט זיך דורכגיין אַביסל אינעם ליכטיקן דרויסן, און דערנאָך וועט מען זיך אַרויפכאַפן אין דער רעדאַקציע, און טאַקע אַפּטאַן אַביסל אַר-בעט אויך.

אמת, ער האָט געטאַן אַרבעט אפילו ווען ער איז געווען צוגעשמידט צו דער בעט. אָט האָט ער ערשט נעכטן אַנגעוואָרפן נאַטיצן אויף גאַנצע דריי-און-צוואַנציג זייטלעך פאַר אַ גרעסערער אַרבעט וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין סאָוועטנפאַרבאַנד. ער וואָלט אייגנטלעך געקאַנט בלייבן אין הויז און טאַקע אָנהייבן אָט די אַרבעט, אָבער די זון שיינט היינט אַזוי העל, און עס ווילט זיך אַזוי שטאַרק אַרויס אין דרויסן. דערצו איז איצט אַ צייט, ווען מען קאָן זיך גלאַט נישט פאַרגינען צו גיין אין בעט. אין דער רעדאַקציע פון דער „מאַרגן פרייהייט“ איז דאָ אַזוי פיל אַרבעט! אַ וועלט מיט אַרבעט!

ער האָט דערפֿיט אַ שטאַרקן צופלוס פון ענערגיע אין זיך. ער האָט געמאַכט אַ באַוועגונג זיך אויפצוהויבן פון בעט, און זיך דער-פילט, ווי ער איז שוין אויפן וועג צו גרויסע מעשים. אין זיין מוח האָבן אַ שטאַג געטאַן די טעמעס פון די אַרטיקלען, וואָס ער וועט היינט דיקטירן אויף ענגליש און אויף יידיש, אָבער פריער וועט ער באַזוכן זיין דאָקטאָר. נישט מחמת ער פילט זיך שלעכט, נאָר וועגן דער נייער דערפינדונג צו

אָפּערירן אויפן האַרצן, וועט ער זיך דורכריידן מיט אים. אַ וואונדערלעכע צייט די היינטיקע! אַ צייט פון גרויסע ענדערונגען און גרויסע דערפינגערונגען! דערנאָך וועט ער אַביסל שפּאַצירן. אפשר וועט ער זיך אויך היינט באַגעגענען מיט אַ טייערן פּריינט און האָבן אַ שמועס אָן אינטימען. מען וועט זיצן צוזאַמען אין עפעס אַן אַנגענעמען רעסטאָראַן, מען וועט עסן און שמועסן, און די זון וועט שיינען דורך די פענצטער. אין די פּריערדיקע יאָרן פלעגט ער זיך קאָנען פּאַרגינען אַזאַ פּאַרגעניגן, אָבער לעצטנס איז מען אַזוי פאַרוואַרפן מיט אַרבעט, — אַ וועלט מיט אַרבעט! אָבער היינט וועט ער דאָס טאָן. ער וועט טאַקע היינט אַנטאָן דעם נייעם, גרויען אַנצוג, וואָס פאַסט אים אַזוי, וואָס גיט אים צו אַזאַ יוגנטלעכקייט. אַ שניפּס וועט ער היינט טראָגן אַ רויטן. און דאָס שטעקל מיט דעם זיבערנעם הענטל וועט ער אויך היינט טראָגן. ער האָט אַזוי ליב אַט דעם שטעקל מיטן זיבערנעם הענטל. ער האָט זיך דערמאַנט, ווי שטאַרק ער האָט זיך איבערגעשראַקן מיט אַ פּאַר טעג צוריק, ווען ער האָט זיך געכאַפּט, אַז ער האָט דאָס איבער-געלאָזט ערגעצוואו, און ווי שטאַרק ער האָט זיך דערפּרייט, ווען ער איז שפּעטער געקומען אין אַפּיס פון דעם איקוף, און וויינפער האָט דאָס אים אַנטקעגנגעטראָגן.

— יא, דער איקוף!

מען וועט זיך היינט אויך דאַרפן אַריינכאַפן אַהין. מען דאַרף צוליגן אַ האַנט, אַז אַט די שיינע קולטור-אַרגאַניזאַציע וואָל זיך צעוואַקסן. וויינפערס לעצטע ריזע איבער עטלעכע שטעט איז געווען אַ גרויסער דערפאַלג. דאָס איז גוט! איצט איז ער אין באַסטאָן. מען וועט זיך אַריינכאַפן הערן, וואָס ער שרייבט פון באַסטאָן. אגב, וועט מען זיך דורכריידן מיט נחמן מיזילען וועגן דעם קומענדיקן נומער „ידישע קולטור“.

ווען ער האָט שוין אַנגעהויבן אַרונטערצולאָזן די פּיס פונעם בעט, האָט זיך באַוויזן לואי האַרקאָוי מיט אַ טעפעלע קאַווע אין די הענט.

— מאַיסע! — האָט האַרקאָוי זיך אַ ביזער געטאַן, ווי עס ביזערט זיך

אַ טאַטע אויף זיין קאַפּריזנעם, קראַנקן קינד.

אַלגין האָט אינטטינקטיוו אַרויפגענומען זיינע פּיס אויפן בעט און איי-

בערגענומען דאָס טעפעלע קאַווע.

די זון האָט זיך געשפּילט אויפן ראַדיאָ-קעסטל און דערגרייכט דעם טיש לעבן אַלגיןס בעט. ער האָט געזופּט מיטן מויל די קאַווע, און מיט די אויגן האָט ער געזופּט די זון, וואָס האָט זיך איצט צעשפּילט איבער די גלעזלעך פון זיינע ברילן.

— מאַדנע, מאַדנע מענטשן! — האָט אַלגין געמורמלט, איבעררייסנדיק

אַלע ווילע דאָס טרינקען.

לואי האַרקאָווי אַ דינער, ווי אַ דראַט, איז געשטאַנען און אַלע וויילע אַ פיר געטאָן מיט זיינע נערוועזע קנאַכיקע פינגער איבער זיינע ברוינלעכע האַר. פון צייט-צו-צייט האָט ער אַ טאַפּ געטאָן זיינע ברילן, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט איבערצייגן, אָז זיי זיינען נאָך אויפן ריכטיקן אַרט, און זיינע בליקן האָבן בייזשעך געקוקט אויף די צייטונגען, וואו מען האָט אַטאַקירט זיין מאַיסעיען.

— יא, מאַדנע, מאַדנע מענטשן זיינען דאָ אויף דער וועלט! — האָט ער מיט פיינלעכקייט אין זיין קוץ מסכים געווען.

ענדלעך האָט אַלגין איבערגעגעבן האַרקאָווי דאָס אויסגעליידיקטע טע-פעלע, און כדי אויפן מאַמענט צוליב-צו-טאָן זיין פריינט, איז ער געבליבן ליגן נאָך אַ וויילע אין בעט, און גענומען אַ בוך אין די הענט.

ער האָט צוגעריכט די ברילן און גענומען מישן די בלעטער. אָבער פלוצלינג האָט עפעס אַ שטאַרקער פאַר געטאָן. וואָס איז געשען? פאַרוואָס דרייט זיך אַזוי שטאַרק דאָס צימער? אַט, אַט, און די ביכער וועלן אָנהייבן צעפאלן פון די פאַליצעס. זיי פאלן שוין. זיי פאלן איבער דעם זונליכט אויפן טישל, זיי פאלן איבער זיין בעט, איבער זיין האַרץ.

— לואי!

לואי האַרקאָווי איז צוגעלאָפן.

— מאַיסע! — האָט ער היסטעריש אַ געשריי געטאָן, אָבער מאַיסעיס קאַפּ איז שוין געפאלן צום קישן. פון זיין האַנט האָט זיך אַרונטערגעגרייטשט דאָס בוך, און די האַנט אַליין איז אויך מאַכטלאָז אַרונטערגעפאלן און איז געבליבן הענגען צום דיל צו, וואו דאָס בוך איז געלעגן אַ צעעפנטס.

באַלד איז אויך אַריינגעלאָפן מינאַ האַרקאָווי. איר שדאַנקע פיגור האָט זיך קאַנוואָלסיוו אַ צאַפּל געטאָן. איר פייך, אויסדרוקספּור פנים איז אין איין רגע אין ליים פאַרוואַנדלט געוואָרן. באַלד האָט זי אינגאַנצן אויסגעקוקט, ווי אַ שטיק ליים. זוי דער ליים, פון וועלכן זי קלעפט אַזוי מייסטערהאַפט אויס אירע סקולפּטור-אַרבעטן.

— מאַיסע! מאַיסע! — האָט לואי נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט צו שרייען.

די זון האָט, זוי פריער געשיינט אויפן ראַדיאָ-קעסטל, זיך אַריבערגע-גנבעט צום טיש צו, און פון דאָרט אויך צו אַלגיןס בעט. אָבער זיינע אויגן האָבן דאָס שוין מער נישט געזען.

ב.

די טעג פון מיטוואַך ביז זונטיק, ווען עס איז געווען די לוויה, זיינען געווען טעג פון גרויסן פאַלקס-געיאַמער.

אזוי פיל געוויין האב איך נאך קיינמאל נישט געהערט. אזוי פיל אויפריכטיקן צער האב איך נאך קיינמאל נישט געזען. עס האט אויך קיין צארן נישט געפעלט אין די צעבראכענע געמיטער פון טויזנטער און טויזנטער יידישע ארבעטער און פאלקס־מענטשן. דער פארלוסט האט אזא קלאפ געטאן איבער די קעפ, אז מען האט גענומען זוכן שוודיקע אין מ. אהינס טויט. מען האט גערעדט מיט ברויזנדיקן צארן וועגן די אומאויפהערלעכע אטאקעס אויף אים פערזענלעך, און מען האט געוואלט האבן, אז זיי האבן פארשנעלערט זיין סוף. אויף וויפל עס איז פאראן אמת אין דעם, נעם איך זיך נישט אונטער צו ארטיילן. אַלגין איז געווען אוי־סער עקשנותדיקער קעמפער, אויך אַ קינסטלערישער מענטש. און קינסט־לערישע מענטשן זיינען מערסטנס עמפינדלעכע מענטשן. אָבער פונדעסט־וועגן דארף מען נישט דאָן די געמיטער אוועקפליען אויף די בייזע פּהיג־פון צארן.

מ. אַלגין איז שוין אַ לענגערע צייט געווען אַ קראַנקער מענטש. אַ זייער קראַנקער מענטש.

נאך לעצטן פּרילינג האָט אַ שווערע האַרץ־אַטאַקע אים אַריינגעדייגט אין בעט אַריין אויף אַ לענגערער צייט. ווען נישט דאָס אויסערגעוויינלעכע וואַכן איבער אים פון די האַרקאַוויס, וואָלט אפשר דער סוף געקומען פיל פיל פריער. די האַרקאַוויס האָבן זיך ממש אויפגעלייזט צוליב זייער מאַיסע. איך האָב אין יענער צייט אָפט באַזוכט דאָס הויז, און נישט געקוקט אויף דער וואַרעמער פּריינטשאַפט פון די האַרקאַוויס צו מיר, האָט מען מיך דאָך נישט צוגעלאָזן אין דעם צימער פונעם שווערן חולה. — ער טאָר זיך נישט באַוועגן! — האָט מען זיך פאַר מיר פאַרענטפערט. בלויז איין מאל האָט מען מיך צוגעלאָזן צו אים. אַלגין איז געוואויר געוואָרן, אַז איך קלייב זיך אויף אַ לענגערן טור איבערן לאַנד פאַר דעם איקוף, און געבעטן מען זאל אומבאַדינגט מיך צוּלאָזן צו אים. כאַראַקטעריסטיש פאַר אים איז געווען, ווי אזוי ער האָט מיך אויפ־גענומען.

ווען מען האָט אים געלאָזט וויסן, אַז איך בין שוין דאָ אין הויז, האָט ער געבעטן די קראַנק־שוועסטער אים צוצופוצן אַביסל, כדי ער זאל נישט איבערלאָזן קיין שווערן איינדרוק אויף מיר. מ. אַלגין דער עסטעט, דער גרויסער ליבהאַבער פון שיינקייט, האָט נישט געקאָנט איבערטראַגן, אַז אפילו זיינער אַן אינטיםער פּריינט זאל אים זען נישט קיין צוגעפוצטן. ווען איך בין אַריבער די שוועל, האָט ער אזאַ ציכטיקער פון זיין ציכ־טיקן בעט אויף מיר געקוקט מיט אזאַ אַנגעשטרענגטן שמייכל. איך האָב אים

געגעבן אַ צייכן מיט אַ פינגער איבער מיין מויל, ער זאָל זיך נישט באַמיען
צון רעדן, און זיינע אויגלעפלעך האָבן זיך צעפֿינטלט.

איך האָב דערפֿילט אַ טיפֿן ווייטיק אין זיך, אָבער איך האָב דעם ווייטיק
פֿאַרדעקט מיט אַ שמייכל צו אים, אָבער דער שמייכל האָט דעם ווייטיק נישט
פֿאַרדעקט, וואָרום אין אַ פֿאַר חדשים אַרום, ווען איך האָב זיך מיט אים
באַגעגנט, האָט ער מיר אַט־דעם געמאַכטן שמייכל מיינעם דערמאָנט:

— וואָס־זשע, איר האָט געמיינט, אַז איך שטאַרב שוין טאַקע?

ווען איך האָב אים, ביים צוריקקערן זיך פֿון מיין טור, דערזען ביי דער
אַרבעט, האָט ער אויסגעקוקט אין מיינע אויגן, ווי אַ גרויסער נס, אָבער
ער אַליין האָט אויף זיין געזונט ווערן געקוקט, ווי אויף אַ נאַטירלעכער און
זעלבסטפֿאַרשטענדלעכער זאָך.

— ווי קאָן מען זיך דערלויבן אין אַזאַ צייט אַוועקצוגיין פֿון דער וועלט?

— האָט ער זיך געוויצלט.

די זון האָט אַריינגעשיינט דורכן פענצטער פֿון זיין צימער אין
דער רעדאַקציע, און זיך געשפֿילט אויף די בערג צייטונגס־אויסשניטן און
מאַנסקריפטן איבער זיין טיש, און ער, אַן אויסגעבלייכטער אפֿילו, אָבער
פֿאַרט דער אַלטער ענערגישער אַלגין, איז געזעסן און געחלומט קעגנאיבער
מיר וועגן די טעג פֿון רו, וואָס וועלן אינגיכן אַנקומען אויף דער ערד, און
ער וועט זיך ווידער אַריבערכאַפֿן אין דעם סאָוועטנפֿאַרבאַנד און מיט די
אייגענע אויגן דערזען דעם קאַזאַסאַלן וואַקס פֿאַר די עטעכע יאָר, וואָס
ער איז דאָרטן נישט געווען.

— איר הערט, וויינפֿער, — האָט ער זיך פֿלוצלינג אַ ווענד געטאָן צו

מיר, — איר וועט אויך פֿאַרן. מיר וועדן גאָר פֿאַרן צוזאַמען.

— איך?

— יאָ, איר. עס איז שוין צייט איר זאָלט זען דעם סאָוועטנפֿאַרבאַנד.

דאָ האָט ער זיך, אַפֿנים, דערמאָנט אין דער „איקאָר“־דעלעגאַציע קיין

ביראַבידזשאַן, אין וועלכער איך בין אויסגעקליבן געוואָרן.

— די דעלעגאַציע וועט נאָך אויך פֿאַרן. איר וועט זען!

ער האָט גענומען מיט אַזוי פֿיל האַרציקייט מיר דערקלערן, פֿאַרוואָס

די „איקאָר“־דעלעגאַציע האָט דעמאָלט געמוזט אַפֿגעשטעלט ווערן.

— געווען אַ זייער שווערע צייט. שפּיאַנאַזש, קאַנטר־רעוואָלוציע, —

האָט ער גערעדט, און ווי געוואָלט מיך טרייסטן, האָט ער צוגעלייגט: — די

„איקאָר“־דעלעגאַציע וועט נאָך פֿאַרן. איר וועט זען.

דער חלום צו זען נאָך אַמאָל דעם סאָוועטנפֿאַרבאַנד האָט אים, זעט אויס,

געהאַלטן אַזוי שטאַרק אין שפּאַן, אַז ער האָט אַ לאַנגע צייט נישט אויפֿגע־

הערט דערפֿון צו רעדן.

פלוזלינג האט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן, אַז ער דאַרף נאָך היינט דיקטירן צוויי אַרטיקלען, און עס האָט אים אַ הייב געטאָן פון דער שטול. — עס איז דאָ אַזוי פיל אַרבעט, אַ וועלט מיט אַרבעט! — האָט ער זיך ווי פאַרענטפערט פאַר מיר.

ג.

יאָ, אַ וועלט מיט אַרבעט איז געלעגן אויף מ. אַלגינס פלייצעס, זינט ער איז צו זיין שכל געקומען.
אַ וועלט מיט אַרבעט, און די אַרבעט טאַקע פאַר דער וועלט.
אוי, ווי ער האָט דאָס ליב געהאַט אַט-די וועלט! און ווי ליב ער האָט געהאַט זיין אַרבעט פאַר דער וועלט!
דערמיט דערקלערט זיך זיין שטענדיקע אָנגעהערדיקייט מיט אַ פאַרטיי. אַ וועלט נעמט מען נישט איין אַליין, און וואָס קאָן מען דען טאָן איינער אַליין מיט אַ גאַנצער וועלט? אַ וועלט נעמט מען איין מיט אַלעמען צוזאַמען פאַר אַלעמען צוזאַמען. און מ. אַלגיין איז זיין גאַנץ לעבן געגאַנגען מיט גרויסע מאַסן צוזאַמען לויט די אָנגעצייכנטע געזעצן פון דער פאַרטיי, וואָס דריקן אויס דורך זיך דעם ווילן לטובת דעם כלל.
אין זיין יוגנט איז די פאַרטיי זיינע געווען דער „בונד“, וואָס האָט אויס-געדריקט זיינע צוויי גרעסטע באַגערן — זיין באַגער צו זען אַ באַפרייטע מענטשהייט לויט די געזעצן פון סאָציאַליזם, און זיין באַגער צו זען זיין אייגן פאַק מיט אַלע פעלקער גלייך סיי סאָציאַל-פאַריטיש און סיי קולטורעל. און ווי שפעטער דער קאָמוניסטישער פאַרטיי, — האָט ער אין זיין יוגנט געדינט דעם „בונד“ מיט די בעסטע כוחות, וואָס זיינען אין אים געווען. קיין זאָך איז אים ניט שווער געווען, אויב עס האָט זיך געהאַנדלט אין די אינטערעסן פון דער פאַרטיי. ער, דער מענטש מיט דער גוואַלדיקער ליב-שאַפט פאַר העכערע און מער-קאָמפליצירטע פאַרמען פון אויסדרוק, האָט זיך נישט אָפגעזאָגט צו זיין דער פראַקלאַמאַציע-שרייבער פאַרן „בונד“.
ערשט איצט זע איך איין, ווי נאַאיוו מיר, יונגע שריפטשטעלער מיט אַ צוואַנציק יאָר צוריק, זיינען געווען צו באַטראַכטן זיין פראַקלאַמאַציע-שריי-בעריי פאַר אַ מין דעגענעראַציע, רחמנא ליצלן. מיר, יונגע שריפטשטעלער, וועלכע זיינען געפלוּיגן רייטנדיק דעמאָלט אויף גאַלד-באַזוימטע ווערטער, האָבן נישט געקאַנט באַנעמען, ווי אַזוי מען נעמט דאָס וואָרט און מען שאַפנט דאָס איין ווי אַן אַקס אין אַן אַקער. עס זאָר אויפרייסן רוי-ערד.
מיר זיינען געווען אַזוי בלינד און טויב, אַז מיר האָבן אפילו נישט גע-הערט און נישט געזען דעם כוח, וואָס זיינע פראַקלאַמאַציעס האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט.

זיינען דאך זיינע פראקלאמאציעס נישט געווען קיין גראט־אזוי פלוג־בלעטלעך, נאָר פייערדיקע ראַקעטן, וואָס האָבן געצוואונגען טויזנטער מענטשן אויפצוהויבן די אויגן צו זיי, נישט נאָר פאַר דער באַלייכטונג, נאָר אויך צוליב דער שיינקייט, וואָס האָט זיך געטראָגן פון זיי.

עס גייט אויף פאַר מיר אַ בילד פון מיין פריסטער יוגנט, ווען איך האָב נאָך געלעבט ביי מיין מאַמען אין שטוב אין מיין וואַלינישן שטעטל טריסק. אַ יינגל מיט אַ פאַר יאָר עלטער פון מיר איז געקומען צו זיינע ער־טערן צוריק פון וואַרשע, וואו ער האָט געאַרבעט אין עפעס אַ פאַבריקל. דאָס אַהיים קומען פון אַט־דעם יינגל צו גאַסט איז געווען אַ שטיקל סענסאַציע אין שטעטל. ערשטנס, שוין דערמיט אַליין, וואָס עס איז געווען דאָס ערשטע יינגל פון אַ באַלעבאַטישער משפּחה, וואָס האָט זיך נישט געשעמט צו דער־צייַל, אַז ער איז אַ באַלמעלאַכע אין וואַרשע. צווייטנס, איז ער געקומען קורץ־געקליידט און אין אַ קאַפּעל־ווש. אָבער די אמתע סענסאַציע איז גע־ווען, וואָס מען האָט זיך געשושקעט, אַז אין וואַרשע איז ער געווען אַרעסטירט פאַר „ציציליסטישע“ מעשים.

איך געדענק, מיט וואָס פאַר אַן אויפגעריסענע אויגן איך האָב נאָכ־געקוקט דעם יינגל. וואו ער האָט זיך געפונען, האָב איך אים נאָכגעקוקט. און עס איז געווען טאַקע ער, וואָס האָט מיר געגעבן די ערשטע אומלעגאַלע ליטעראַטור אויף יידיש.

— זע, ווי געפעלט דיר אַ שרייבן פון אונדזער חבר אַלגין? — האָט ער מיך שפעטער מיט אַ פאַר טעג געפרעגט.

— זוער־זשע איז ער, אַט־דער אַלגין? — האָב איך אויך געוואַלט וויסן.
— אַ, אַלגין! — האָט ער אַרויסגערעדט מיט אַן עקזאַלטירטן טאָן, און אַ ציי־טוענדיק דאָס קאַפּעל־ווש איבערן שטערן, האָט ער צוגעלייגט אין אַ טאָן, ווי אַ חסיד פלעגט ביי אונדז רעדן וועגן דעם רבין:
— ער איז... ער... אַ, אַלגין!

ד.

אַט אזוי האָבן די מאַסן גערעדט וועגן אים אין יענע יאָרן, ווען ער איז געווען מיטן „בונד“ און אזוי אויך שפעטער, ווען ער איז געגאַנגען מיטן קאַמוניזם.

וואָס־זשע אַזוינס האָט ער פאַרמאַגט אין זיך, וואָס די מאַסע האָט אים אזוי שטאַרק ליב געהאַט?

ווען איך האָב אים איבערגעלאָזט לעצטן פּריילינג אַזאַ שווער־קראַנק, האָט מען אין יעדער שטאַט איבערן לאַנד, וואו איך בין געווען, זיך געהאַלטן אין איין נאָכפרעגן אויף אים:

— וואָס מאַכט חבר אַלגין?

— האָט איר געזען חבר אַלגינען ?

— גיט מען גענוג אַכטונג אויף אים ?

אַט אַזוינע פראַגן האָט מען געשטעלט אומעטום און מיט וואָס פאַר אַ באַזאָרגטקייט מען האָט זיי געשטעלט ! עס איז געווען פאַר מיר קלאַר, אַז מ. אַלגיין איז פאַר אַ סך, אַ סך נישט גלאַט עפעס אַ גרויסער מענטש, צו וועמען מען האָט באַציאונג און דרך־ארץ פאַר אים, נאָר אַ מענטש אַ ביוז־גאַר־נאָענטער און אייגענער — אַ מענטש פון דער אייגענער משפּחה.

און איז דען געווען בלויז אַזוי אויף דער פראַווינץ, וואו דער יידישער עולם איז אין אַ היפשער מאַס וואַרעמער, ווי אין ניו־יאָרק ?

די ליבשאַפט און די פאַרערונג, מיט וועלכער עס האָבן אים אַרומגע־רינגלט די יידישע פּאָלקס־מאַסן אין ניו־יאָרק איז אַ באַקאַנטע זאַך. זי איז נישט געקומען צום אויסדרוק בלויז דורך דער ריזיקער לוויה, וואָס ער האָט געהאַט ; זי איז שטענדיק געקומען צום אויסדרוק אויך ביי זיין לעבן. יעדעס מאָל, ווען אַלגיין האָט זיך באַוויזן אין אַ זאַל, איז מען שוין גע־שטאַנען אויף די פיס, און ווי אַנגעצונדן מען פלעגט ווערן, אַז ער האָט זיך באַוויזן אויף אַ פּלאַטפאָרמע !

וואָס־זשע איז פאַרט געווען אין אים אַזוינס, וואָס האָט אים אַזוי שטאַרק באַליבט געמאַכט ביי די מאַסן ?

ווען איך בין געזעסן אין דעם „ראַיאַל ווינדזאָר“ זאַל, און געקוקט אויף דעם אומאויפהערלעכן שטראַם פון צער־פולע מאַסן אַרום זיין אַרון, איז מיר געקומען פאַר די אויגן דער אַרון פון אַן אַנדער זייער טאַלענטירטן יידן — ד״ר אברהם קאַראַלניק.

אין געוויסע הינזיכטן זיינען קאַראַלניק און אַלגיין געווען אַביסל ענ־לעך איינער צום אַנדערן.

ביידע זיינען זיי געווען געבענטשט מיט דעם וויכסטן און זאַפטיקסטן יידיש אין אונדזער פּובליציסטיק, ביידע רוסישע אינטעליגענטן, וואָס האָבן אויך איינגעזאַפט אין זיך אין אַ גאַר־גרויסער מאַס די קולטורן פון מערב־איראָפּע. ביידע מענטשן מיט פיינע מאַניערן און אַריסטאָקראַטישקייט אין זייער באַנעמונג מיט מענטשן, ביידע פאַרליבטע אין דער שיינקייט און גראַנדיעזקייט פון לעבן.

און דאָך, סאַראַ אונטערשייד אין דער ווירקונג, וואָס אַט־די ביידע גלענצענדיקע יידן האָבן געהאַט.

אַרום ד״ר אברהם קאַראַלניקס אַרון, וואָס איז געשטאַנען אין אַ קליינעם ציימער, האָבן זיך געפונען בלויז די סאַמע נאָענטע און פערזענלעכע פריינט זיינע. ערשט אַ פאַר שעה איידער מען האָט דעם אַרון אַרויסגעטראָגן, איז דער עולם אַביסל גרעסער געוואָרן.

וואו זיינען געווען די באַוואַנדערער פון זיינע גלענצנדיקע אַרטיקלען? אַבער אַזאָ טבע האָבן שוין באַוואַנדערער. צום באַוואַנדערן עפעס מוזן זיי אויך האָבן די ווייכע שטורף אונטער זיך, און דעם פיינעם אַבאַזשורטן קאַמפּ איבערן קאַפּ. זיך אויפהייבן פון אַרט און זיך אַביסל לאָזן אין דרויסן, איז אַ צורגרויסע אַנטרענגונג פאַר דעם באַוואַנדערער.

און ד"ר אברהם קאַראַלניק האָט געהאַט בלוזי באַוואַנדערער, אַבער קיין נאַכגייער האָט ער נישט געהאַט. אפשר איז דאָס אויך געווען דערפאַר, וואָס ער אַליין איז געווען נישט מער, ווי אַ זייער עלעגאַנטער שפּאַצירער און נישט קיין גייער צו אַ באַשטימטן ציל?

שפּאַצירער גייט מען נישט נאָך אפילו, ווען זיי פאַרכאַפּן דאָס אויג. מען ווייסט, אַז זיי וועלן נישט אַוועקגיין צורויט, און אַז באלד וועלן זיי זיך אומקערן צוריק. איז מען זיך דערפאַר נישט ממריח. מען בלייבט זיצן אויף דער וועראַנדע, אַדער לעבן אַפענעם פענצטער און מען וואַרט, ביז זיי וועלן ווידער פאַרביגיין, וועט מען נאָך אַמאָל כאַפּן אַ קוק.

ד"ר אברהם קאַראַלניק איז געווען איינער פון די אינטערעסאַנטסטע שפּאַצירער. אמת, אַז שפּאַצירנדיק האָט ער שטענדיק עפעס געזוכט, אַבער מער, ווי דעם הונגער פאַר אַ גרעסערער זוכעניש, האָט ער קיינמאָל נישט געפונען, בשעת מ. אַלגין איז זיין גאַנץ לעבן געווען אַ גייער צו אַ באַשטימטן ציל, און אומגעטום, וואו ער איז געגאַנגען, האָט ער עפעס געפונען, און מיט אַזאָ ליכטיקן ענטוואַרען דאָס געפונענע שטענדיק באַוווּן פאַר אַלעמען:

— נאָט, זעט, וואָס מיר פאַרמאַגן!

ה.

מ. אַלגין האָט ביים סאַמע אַנהויב פון זיין באַנעמען די וועלט געפונען אין איר עטוואָס אַזוינס, וואָס האָט אים אַנגעפילט מיט ליכטיקן אַפטימיזם. אמת, אַז דאָס געפונענע איז נישט געווען אין דער בעסטער אַרדענונג. נו, איז וואָס? אַנשטאַט אַריינצופאַרן אין פאַרצווייפלונג, האָט ער גלייך געפונען פאַר זיך אַ מיסיע אַריינצוברענגען אַרדענונג אין דעם געפונענעם. ער האָט געפונען אַ וועלט, אַ שיינע וועלט. נאָר וואָס-זשע דען? די סיסטעם, וואָס פירט אָן מיט דער וועלט, איז ניט קיין גערעכטע, האָט ער זיך גלייך געשטעלט אין די רייען פון די, וואָס זוכן די סיסטעם איבערצואַנדערשן, זי אויסצובעסערן.

צום אַנהייב איז דאָס געווען דער „בונד“, ווייל אַט-די פאַרטיי האָט געענפערט זיין באַנעמען די וועלט סיי ווי אַ מענטש און סיי ווי אַ ייד. ער האָט געפונען אַ פראַכטפולע קאַליריקע יידישע מאַסע, וואָס נישט קוקנדיק אויף דעם שווערן יאָר, וואָס זי האָט אויף זיך געטראָגן, האָט זי

דאך פארמאגט אין זיך זאפט און קראפט ארויסצוגעבן מענטשן פון גרויסן טאט, ווי די לעקערטס, שולמאנס און באטווינס זיינען געווען, און אויך מענטשן פון לויטערן גייסט, ווי די יידישע שריפטשמעלער, שוישפילער און אנדערע קינסטלער, וואס זיינען געקומען פון דער יידישער ארעמשאפט. און ער האט ליב געקראגן אט-די יידישע מאסע, און זיך איר אפגעגעבן מיט זיין גאנצן לייב-און-לעבן.

אזיין א זון פון אט דער מאסע, זיינען אירע געזונטע און לעבנס-פולע כוחות גלייך געווארן זיינע כוחות. דערמיט דערקלערט זיך, וואס מ. אלגין האט קיינמאל נישט געזוכט צו שפילן דעם סאליסט, נאר איז געווען צו-פרידן צו זיין איינער פון אן ארקעסטער. און טאמער איז אים יא אמאל אויסגעקומען צו שפילן סאלא, איז זי אפילו דעמאלט געווען באגלייט פון דעם ארקעסטער, פון וועלכן ער האט זיך קיינמאל נישט אפגעטיילט. און נישט געווען איז ער קיינמאל נישט אליין, נישט וויל ער האט מורא געהאט פאר דער איינזאמקייט, נאר פשוט, ווייל ער איז קיינמאל קיין איינזאמער נישט געווען.

אין מ. אלגיןס לאנגיאריקער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט איז קיינ-מאל נישט פארגעקומען קיין אנטווישונג ביי אים אין דער געזעלשאפט, פאר וועלכער ער איז טעטיק געווען. אפילו זיין איבערגאנג פון דעם "בונד" צום קאמוניזם און נישט געווען מחמת ער האט זיך אנטוישט אינעם "בונד", נאר וויל אין דעם ליכט פון דעם קאמוניזם איז דער גאנצער פארנעם פונעם "בונד" בטל בשימים געווארן.

ער האט זיך פשוט איבערגעצויגן פון אן אלקער אין א גרויסער, רחבות-דיקער דירה.

קומענדיק פון פאלק און האבנדיק שטענדיק פאר די אויגן די אינ-טערעסן פון פאלק, האט ער זיך אריינגעוועבט, ווי א פאדעם אין דעם גרויסן פאלקס-געוועב. דאס, וואס זיין פאדעם איז באזונדערס אנוועזנדיק און קא-ליריק, האט אים נישט פארדרייט דעם קאפ, און ער האט דעם שיינעם פא-דעם זיינעם נישט ארויסגעצויגן, נאר, אדרבה, אים נאך מער פארוועבט צווישן אלע, כדי די איבעריקע זאלן דורך אים דערהויבן ווערן.

מ. אלגין האט קיינמאל נישט געטראגן זיין גרויסע באגאבונג און זיין וויסן, ווי מעדאלן, וואס עמעצער האט אים אנגעזאגט, נאר ווי אן אוצר, וואס ער האט אויפגעזאמלט אין די קוואלן, וואס האבן געשלאגן פונעם פאלק גופא.

ער איז געווען ווי א געלערנטער זון, און ברודער, וועמען פשוט טאטע-מאמע און שוועסטער און ברידער האבן א צייט-לאנג אויסגעהאפטן, כדי ער זאל האבן די געלעגנהייט א געלערנטער צו ווערן, אזעלכער בלאזט זיך

נישט קעגן דער משפחה. אזעלכער האָט שטענדיק דאָס געפֿיִר, אָז ער קומט אַ גרויסן חוב צו זיינע טאָטע-מאָמע, שוועסטער און ברודער, און ער זוכט מיט אַלע מעגלעכקייטן זיי דעם חוב אָפצוצאָלן.

און מ. אַלגין האָט זיין חוב געצאָלט זיין גאַנצן לעבן. ער האָט געצאָלט דער מאָסע מיט ליבשאַפט, לאַיאַליטעט, אין דער סאַמע לויטערסטער פּשטות, כדי דאָס פּאַק זאָל באַנעמען.

און אזוי ווי די טבע פון זיין פּאַרטיי איז געווען צו דינען די אינטע-רעסן פון די מאָסן, האָט ער דערפאַר שטענדיק זיך אויפגעלייזט אין דעם געבאַט פון דער פּאַרטיי.

ווען ער איז געווען מיטן „בונד“, איז ער געווען דורכאויס בונדיסט, און ווען ער איז שפעטער איבערגעגאַנגען צום קאָמוניזם, האָט ער דער פּאַרטיי געדינט מיט אַלצדינג, וואָס ער האָט פּאַרמאַגט אין זיך.

1.

און עס איז זייער נאַאיוו, ווען מען פרובירט מינימיזירן אַ פּערזענ-לעכקייט בלויז דערפאַר, ווייל זי איז שטענדיק געשטאַנען אין דינסט.

עס ווענדט זיך אין וואָס פּאַר אַ דינסט מען שטייט.

ווען איינער באַדינט אַ באַוועגונג נישט דערפאַר ווייִל ער איז אַ טייל פון איר, נאָר צוליב זייטיקע אָדער פּערזענלעכע אינטערעסן, איז זיין פּער-זענלעכקייט פּאַרמשפט צו שטויב. אָבער ווען איינער באַדינט אַ באַוועגונג, פון וועלכער ער איז אַליין אַ טייל; אַ באַוועגונג, וועלכע טראָגט אין זיך אידייען, וואָס זיינען אויך זיינע, וואָס טראָגט אין זיך אַ גרויסן גלויבן, וואָס איז אויך זיין גלויבן, איז נישט שייך צו זאָגן, אָז די פּערזענלעכקייט פון דעם באַדינער פּאַרלירט עפעס מיט דעם, וואָס ער באַדינט זיין באַוועגונג. — אַלגין איז אַ הויך-באַגאַבטער מענטש, אָבער אַרץ, וואָס ער טוט איז לויט דעם ווילן פון זיין פּאַרטיי. — פּלעגן קעגנער זאָגן.

— אַלגין איז אַ גלענצנדיקער פּובליציסט, אָבער דורך זיין פּען קומט קיינמאָל נישט צום אויסדרוק זיין אייגענע פּערזענלעכקייט, נאָר די אידעאַ-לאַגיע פון זיין פּאַרטיי.

— אַלגין איז אַ גרויסער רעדנער, אָבער דורך זיין מויל רעדט די פּאַרטיי.

— ער באַנעמט לייטעראַטור אויסגעצייכנט, אָבער וואָס קומט אַרויס, אָז אין זיינע לייטעראַרישע אַרבעטן פילט זיך די אידעאַלאַגיע פון דער פּאַרטיי. אָט אזוי האָט מען אין געוויסע קרייזן שטענדיק גערעדט וועגן מ. אַלגיןען. פון איין זייט האָט מען זיך נישט געקאַנט פאַרגינען אָפצולייקענען דעם

ווערט פון אַלגינען, און פון דער צווייטער זייט זיינען שטענדיק געקומען די „אַבערס“, וואָס האָבן געדאַרפט מינימיזירן זיין ווערט.

מיר איז אַמאָר אויסגעקומען צו הערן, ווי איינער האָט געצויגן די אויפֿ־ מערקזאַמקייט אויף אַלגינס פּאַרדינסטן אויפן חשבון פון יידיש דערמיט, וואָס ער האָט דער ערשטער צונויפגעשטעלט אַ יידישע כרעסטאַמאַטיע. איז באלד געקומען אַן ענטפער :

— נו, יאָ, אַוודאי, אַבער ער האָט דאָס געטאָן אויפן באַפעל פונעם „בונד“, וועלכער האָט דאָס באַדאַרפט האָבן פאַר די בונדישע לייען־קרייזלעך. עפעס ווי אַ מין סאַדיום איז געווען אין דעם אופן, ווי מען האָט געזוכט צו מינימיזירן אַלגינען.

און נישט נאָר אויפן געביט פון זיין געזעשאַפטלעכער און לייטעראַר־ שער אַרבעט האָט מען אים געזוכט קלענער צו מאַכן, נאָר אפילו זיין אייגענע פּערזאָן האָט מען נישט געשאַנעוועט. שטענדיק נאָר שפּילקעלעך אויף זיין חשבון.

— זעט נאָר, זעט, סאַראַ קנייטש אויף זיינע הויזן!

— ווי זאָרגפּעליק אָט דער גרויסער וועלט־פּאַרזאָרגער בינדט עס אויס

זיין שניפּט!

מיט אַזאַ הנאהדיקן ציניזם האָט מען זיך געוויצלט וועגן אַלגינס פיינע מאַניערן אין דער געזעשאַפט פון פרויען, גלייך זיי האָבן אַלע בפּירוש גע־ לייענט ביי מאַרקסן, אַדער ביי לענינען, אַז מען דאַרף זיך האַלטן אין דער געזעשאַפט פון פרויען ווי ביליקע הפּר־יונגען.

עס איז געווען קלאַר, אַז מ. אַגיין איז געווען פאַר זיי, ווי אַ גראַנדיעזע פעסטונג, צו וועלכער עס איז זיי געווען שווער צוצוקומען מיט זייער אַרעם געווער, און מען האָט דערפאַר געהאַלטן אין איין זוכן אַ זייטיקע טיר, דורך וועדכער מען זאָל קאָנען אַריינשיסן אַביסל גאָז.

האַט מ. אַלגיין געליטן פון אַט־דער גאָז?

יאָ, ער האָט געליטן!

איך בין אַן עדות, אַז ער האָט געליטן. נאָר די ליידן זיינען נישט געווען, ווייל די גאָז האָט אים געטראָפן, נאָר פון דער קליינע־כער בייזוויליקייט, וואָס געפינט זיך ביי באַגאַבטע מענטשן האָט ער געליטן.

וואָרום מ. אַלגיין האָט ליב געהאַט מענטשן, און ספּעציעל האָט ער ליב געהאַט באַגאַבטע מענטשן.

— אַ שאַד, אַ שאַד! אַזאַ טאַענטירטער מענטש און מאַכט אַליין אַ

תּל פון זיך! — האָט ער נישט איין מאָל באַמערקט וועגן מענטשן, וואָס האָבן אויף אים שטיינער געוואָרפן.

ז.

איך בין געשטאנען צווישן דעם פאלק אין „ראַיאָר״ ווינדזאָר-זאָל נעבן זיין אָפּענעם אַרון און לאַנג געקוקט אויף זיין געליניעט פנים מיט די צור-געשלאָסענע אויגן. ווען נישט דאָס שטיל געוויין און היסטערישער יאָמער, וואָס האָט זיך פון צייט צו צייט דורכגעריסן, וואָלט איך געמיינט, אַז ער איז בלויז אויף אַ וויילע איינגעשלאָפּן, און אַז באַלד, באַלד וועט ער אויפֿ-שטיין, און מיט אַזאַ וואַרעמקייט אין זיין קול אַ זאָג טאָן :

— אַ, וויינפער, איר וואַרט שוין לאַנג ?

האָב איך אים דאָך אַזוי פיל מאָל געזען ליגן אַט אַזוי אויף דעם שמאַלן סאָפּקעלע אין זיין צימער פון דער „מאַרגן־פרייהייט“-רעדאַקציע, ווען ער האָט זיך דערפילט פאַרמאָטערט פון דער שטענדיקער אַרבעט.

איך האָב געקוקט אויף דעם פיינעם אַרון מיט דער זיידענער אויסבע-טעכץ, וואָס דאָס פאַלק האָט אים באַשאַנקען אויף זיין רייזע אין דער איי-ביקייט אַריין. איך האָב באַטראַכט דעם פיינעם אַנצוג, אין וועלכן ער איז געווען אַנגעטאָן, דעם שיינעם רויטלעכן שניפּס, און באַזונדער זיינען גע-האַנגען מיינע בליקן אויף דעם טיכעלע, וואָס מען האָט נישט פאַרגעסן אַריינצושטעקן אין דעם אויבערשטן קעשענקעלע פון דעם רעקל, און איך האָב נישט אויפּגעהערט צו האָבן דאָס געפיר, אַז אַט, אַט און ער וועט זיך אימפעטיק טאָן אַ הייב־אויף און זאָגן :

— נו, איר זעט, אַט בין איך פיקס און פאַרטיק צו גיין !

— וואוהין, חבר אַלגין ?

— וואָס הייסט, וואוהין ? צו דער אַרבעט ! — עס איז דאָך דאָ פאַר

אונדזערטוועגן אַ וועלט מיט אַרבעט !

ער איז אַבער דאָס מאָל נישט אויפּגעשטאַנען, מיינ וואַרטן איז געווען אומזיסט.

דאָס שטיף געוויין און געיאָמער פונעם פאַלק אַרום אים, האָט קלאָר געלאָזט וויסן, אַז ער וועט שוין נישט אויפּשטיין.

דאָס זעלבע געוויין און דעם זעלבן געיאָמער האָב איך שפּעטער געהערט פון טויזנטער און טויזנטער, וואָס האָבן אים באַגלייט איבער די גאַסן און סקווערן פון ניו־יאָרק צו זיין אייביקער רו, אַבער דעמאָלט האָב איך אין דעם געוויין און אין דעם געיאָמער שוין געהערט אַחוץ גרויסן צער אויך עפעס אַנדערש.

דאָס עפעס אַנדערש, וואָס איך האָב דעמאָלט געהערט, איז געווען, אַז מ. אַלגינס גאַנג האָט זיך נישט אַפּגעשטעלט, אַז טויזנטער, און טויזנטער וועלן אים פאַרזעצן.

ש ל ו ם א ש

א.

שלום אש באגעגנט זיין 75טן געבוירנטאג אין ישראל, און עפעס הערט מען נישט, אז מען זאל זיך גרייטן דארטן צו באצייכענען אט די וויכטיקע דאטע.

אז מען האלט נישט צוגעמאכט די אויגן דארטן צו אים, ווייסן מיר פון די ידיעות, וואס זיינען אנגעקומען וועגן אים פאר דער ניו-יארקער יידישער פרעסע. אבער אין יענע ידיעות איז נישט דערמאנט געווארן, אז ער ווערט היי-יאָר 75 יאָר, און אוודאי נישט די 55 יאָר פון זיין פרוכטבארן שאַפן, וואָס האָט אונדזער יידישן קולטור־שייער אנגעפילט מיט אַזוי פיל אוצרות. דאָס וואָס מען האָט געפונען פאַר נויטיק צו דערציילן וועגן אים, איז פון דעם שטאַף, וואָס אונדזער ניו-יאָרקער וואָרטער ווינטשל שטעלט צו טעגלעך אין דער אַמעריקאַנער פרעסע פאַר די סאַרטן לייענער, וואָס האָבן ליב צו וויסן, וואָס ביי יענעם קאַכט זיך אין די טעפלעך.

א מעשה נורא! שלום אשן איז געגאנגען אין לעבן צו קריגן אן עליה אין א שול פון פרומאקעס, און נישט געקראָגן, כאַטש ער איז געווען וויליק צו באַצאָלן מזומן, ווייל —

נו, אונדז אַלעמען איז גוט באַקאַנט אַט דער ״ווייל״. פאַר דעם זעלבן ״ווייל״ זיינען אים יידישע פרומאקעס באַפאַן אין מיאַמי מיט אַזעלכע עפֿי־טעטן, ווי:

— דער עוכר ישראל איז מטמא דאָס וואָסער!

— וואָס וויל דער משומד צווישן יידן?

אין מיאַמי האָט זיך כאַטש געפונען עמעצער, וואָס האָט זיך איינגעשטעלט פאַר זיין כבוד.

— גראַבע יונגען, ווי וואָגט איר! — האָט יענער געשריגן אויף דער צע־יזשעטקייט, בשעת אין דעם אופן, ווי אייניקע ידיעות פון ישראל זיינען גע־שריבן געוואָרן, האָט זיך געפילט הנאה, שאַדן־פרייד.

ב.

פונדעסטוועגן קאָן איך זיך נישט פאַרשטעלן, אַז אַט די דאָטע וועט דורכ־גיין אין ישראל אינגאַנצן אָן באַצייכנט צו ווערן. איך גלויב, אַז די ערנסטע העברייאישע שריפטשטעלער אינאיינעם מיט דער היפשער צאל יידישע, וואָס געפינען זיך דארטן, וועלן זיך דאָך טאָן אַ צעוויג און זיך אַנטאָן די שבת־יום־

טובדיקע בגדים לכבוד אט דעם גרויסן שריפטשטעלער, פון וועמעס קוואַלן זיי האָבן געטרונקען, און טרינקען נאָך איצט. און וואָס שייך די יידן אין די „תפוזות“, איז נישט צו יום־טובן אָט די דאָטע, וואָלט געווען, ווי נישט צו יום־טובן דאָס אייגענע לעבן פאַר די לעצטע 55 יאָר, וואָס האָט אַרויסגע־בראַכט דורך שלום אַשן פון זיך אַזוי פיל שיינקייטן. וואָריים, וועמעס שיינ־קייטן האָט ער אַזוי מייסטערהאַפט פאַרקערפערט לדורות, אויב נישט אונדזער אייגענע ?

און די שיינקייטן אונדזערע זיינען געווען דער הויפט־כוח, וואָס האָט באַ־וואויגן שלום אַשם פרוכטבאַרע פען. זיינע דערציילונגען וועגן יידישן שטעטל און דורך זיין גאַנצן גאַנג דורך שטעט, לענדער און קאָנטינענטן און אויך אפילו אין די לעצטע יאָרן אין זיין אַוועקוואַנדערן אין די לאַבירינטן פון אונדזער עבר זיינען פול מיט אונדזערע שיינקייטן.

עס האָבן זיך אויך דורכגעריסן שטיקער ברודיקייט, אָבער נישט זיי זיינען דער עיקר. מערסטנס זיינען זיי נישט מער ווי מיטלען, כדי די שיינקייט זאָלן זיך שטאַרקער אָנווען. זיי זיינען, ווי די שאַטנס ביים זייט פון ליכט, וואָס מאַכן, אַז דאָס ליכט זאָל זיך נאָך ליכטיקער צעבלענדן פאַר די אויגן.

אין מיינע יונגע יאָרן האָב איך אָפטמאָל זיך פאַרטראַכט וועגן אָט דער שפע'דיקער שיינקייט, וואָס איז אויפגעגאַנגען פון שלום אַשם פען וועגן אונדזער לעבן, וואָס איז אין מיינע אויגן נישט געווען אַזוי שייך, ווי ער האָט דאָס גע־מאַלן, און אויך האָב זיך נישט איין מאל געחידושט. הנאה געהאַט האָב איך, און דאָך זיך געחידושט. איך האָב אויך געקענט די יחזקאָ גאַמבינערס, — געזען אין זיי שיינקייט און גוטסקייט, אָבער ווייט נישט אַזוי, ווי שלום אַש האָט זיי אונדז געוויזן. דאָס אייגענע מיט אַ „שלמה נגיד“, מיט אַ „יאַטישע טאַכטער“, מיט אַ „מערין“. געווען שיינקייט אין זיי, אָבער ווייט נישט אַזאַ שפע'דיקע, און כאַטש איך האָב הנאה געהאַט פון זיי, האָט מיך דאָך גע־גראַבלט. דאָס באַצייכענען אים, ווי דעם „גרויסן ראַמאַנטיקער“ האָט נישט אינגאַנצן קלאָר געמאַכט פאַר מיר די פאַרכלינעטע גלאַריפיקאַציע, און נישט איין מאל פלעג איך דאָס אַרויסזאָגן פאַר מיינע דעמאָלטיקע קאַלעגן. אָבער אַ גאַנץ צופעליקע מעשהלע, וואָס אברהם רייזען האָט איין מאל דערציילט ביי אַ טישל פאַר אונדז יינגערע פון אים, האָט מיר געגעבן דעם שפּיסל צו שלום אַשם געמיט, און מיר איז קלאָר געוואָרן זיין גלאַריפיקאַציע פונעם יידישן לעבן.

ג.

מיר זיינען געזעסן שפעט בינאַכט אין דער אַרעמער וואַרשעווער „קאַ־וואַרניע“, — האָט אברהם רייזען דערציילט, ציענדיק דעם פאַפיראַס מיט

זיינע באוואקסענע לייפן, און זיינע טונקעלע אויגן האָבן געקוקט אין דער ווייטקייט, ווי זיי וואָרטן געזען אין יענעם מאַמענט די "קאָוואַרניע" און זיינע צוויי יונגע חברים ה. ד. נאַמבערג און שלום אַש.

— די אויסגעליידיקטע גלעזער זיינען געשטאַנען פאַר אונדז אויפן טישל, דער קאַמפּנשיין האָט זיך געוויקלט אין דעם רויך פון אונדזערע רויכערדיקע פאַפּיראַסן, און מיר האָבן גערעדט צווישן זיך וועגן דעם באַזוך ביי פּרצן אין יענעם פאַרנאַכט.

— יאָך וואָלט געטרונקען נאָך אַ גלאָז קאַווע, — האָט נאַמבערג באַמערקט, און דער אופן, ווי ער האָט די באַמערקונג געמאַכט, האָבן מיר באַנומען, אַז ער האָט נישט קיין געלט. אַש און איך האָבן גענומען זוכן אין אונדזערע קעשענעס, און אויסגעפונען זייער גיך, אַז מיר האָבן אויך נישט מער, ווי בלוז אַפּצוצאָלן פאַר די אויסגעטרונקענע. פאַרלאָזן גלייך די "קאָוואַרניע" האָט זיך אונדז נישט געגלוסט, זיינען מיר געבליבן זיצן און אַריינגעפאַלן אין עצבות.

אברהם רייזען האָט פאַרקוועטשט דעם פאַפּיראַס אינעם אַש־טעצעלע, אַ זופּ געטאַן פונעם וויין אינעם גלעזל, און זיינע טונקעלע אויגן האָבן גע־שיינט, ווי צוויי אַנגעצונדענע לעמפלעך.

— און אַז מען איז אין עצבות, קלאַגט מען זיך. דער עיקר נאַמבערג, און איך, אויך אַביסל. בשעת אַש האָט זיך צוגעהערט, און פאַרטראַכט געטרונקען. — אַן אַרט פּאַלק זיינען מיר. עליות געהאַט, און שטענדיק נאָך זיי — שווערע ירדות, און איצט רייסן מיר זיך צו אַ נייעם בראשית, — האָט נאַמבערג געקרעכצט.

— נו, יאָ, אונדזער אויפגייענדיקע נייע יידישע ליטעראַטור! — האָב איך אים צוגעהאַפּטן.

— משטיינס געזאַגט, — האָט ער אַ כריפע געטאַן, און קנאַקנדיק די פינגער פון זיינע דאַרע הענט געמורמלט:

— פעקער, פיל יינגערע פון אונדז, האָבן אַ שלל. אַ קלייניקייט די רוסן! — אַ פּושקין, אַ לערמאַנטאָוו, אַ טאַלסטאָי און נאָך און נאָך. פון די ענגלענדער איז דאָך אַפּגערעדט. נו, און די פּראַנצויזן, און די דייטשן? אַפילו די סקאַנדינאַויער. ביי אונדז? אַך און וויי! — עס לעבט דאָך נאָך אונדזער ערשטער, — דער "זיידע", און וואָס? אַן אויפזעער אין אַדעס פון אַ תּלמוד־תּורה; דער "טאַטע" מוז אַרבעטן ביי דער גמינע, — פאַר־שרייבן די מתיים.

אַט אַזוי האָט זיך נאַמבערג געקלאַגט, און פּלוצלונג אַ טראַסק איבערן טיש, אַז די גלעזער האָבן זיך איבערגעקערט. אַש איז געשטאַנען. זיינע אויגן — שטורקאַצן איבער אונדזערע פּנימער, און מיט געבילטע פּויסטן אַרויף, האָט ער געשריגן:

— יאך וועל זיי באוואַזן! יאך וועל באוואַזן דער וועלט, וואָס פאַר אַ שיינע ליטעראַטור מיר וועלן האָבן!

ד.

— יאך וועל זיי באוואַזן! — האָט שלום אַש אויסגעשריגן אין זיין פריער יוגנט, און נישט נאָר האָט ער אַזיין באוויזן, נאָר אַ גרויסע צאָל אַנדערע אויך.

אין משך פון אַ האַלבן יאָרהונדערט איז אונדזער יידישע ליטעראַטור פון עטלעכע געציילטע צעבאַטערטע דעמבען־בוימער אויפגעגאַנגען אין אַ קאָליריקן וואַד, וואָס איז אַן אומגעהויער פאַרמעגן געוואָרן אין דער חשיב־בות פון אונדזער לעבן.

אַבער דעם יונגן שלום אַשס אויסרוף, אַז ער וועט זיי באווייזן האָט פאַר מיר קלאָר געמאַכט דעם אופן פון זיין שאַפן, און איך נעם אים פון דע־מאַלט אַן אַזוי ווי ער איז, און האָב הנאה אפילו, ווען איך האָב פון אים עגמת־נפש.

די עגמת־נפשן וואָרפן זיך דורך אין אַ צאָל פון זיינע ווערק, דורך זיין אויסטייטשן וועט־געשעענישן, וועלכע איך קאָן נישט אָננעמען. אַבער דאָרט וואו ער איז דורכאויס שילדערער, איז ער פון יענער גרויס וואָס רייסט מיט און גיט גענוס פונעם העכסטן פאַרנעם.

דער באַגער אין אים צו באווייזן האָט ביים סאַמע אָנהייב פון זיין שאַפן געווענדט זיין אויג ווייט איבער די גרענעצן פונעם יידישן לעבן, מיטן אויג צו דער ברייטער וועלט, נישט כדי זי צו מאַכן פאַר אַן אַביעקט פאַר זיין שאַפן, נאָר כדי זיך צו באווייזן מיט אונדזער יידיש לעבן אינעם ליכט פון זיינע שילדערונגען:

— נאָ, קוק אָן, ברייטע וועלט, ווי שיינ מיר זיינען, און האָב דרך ארץ און באַוואַנדער אונדו!

דערפון די שפּע־דיקע שיינקייט אין זיין שילדערן אונדזער יידיש לעבן און אונדזערע יידישע געשטאַלטן, אַפילו אין אַזאַ מגושמדיקייט ווי יאַנקל שאַבשאַוויטש האָט ער אַריינגעגעבן אַ בלענד פון מענטשלעכער ווירדע.

— אונדזערער אַ שאַבשאַוויטש ווייסט וועגן זיין געפאַלנקייט, און עס גייט אים אין לעבן צו ראַטעווען זיין קינד פון דעם לעבן, וואָס ער פירט.

אַט דער באַגער צו באווייזן דער וועלט איז דאָ אין כמעט אַלי, וואָס ער האָט געשריבן, און עס איז דער זעלבער באַגער אין אים, וואָס האָט אים דערפירט צו זיין „מאַן פון נצרת“, „אַפאַסטאַל“ און די איבעריקע בי־כער וועגן קריסטנטום, עס זיינען דורכאויס פאַרש די אַלע אַריינטייטשונגען און אויסטייטשונגען, וואָס האָבן דערפירט אויפצוהייבן קעגן אים האָס צווישן

געוויסע יידישע עלעמענטן, — ספעציעל צווישן דער יידישער אַרטאָדאָקסיע. איך באַשולדיק נישט די אַלע אַרייַנטייטשער און אויסטייטשער אין באַ- וואַסטזיניקער פאַלשקייט. אַ טייל פון זיי זיינען אויפריכטיק אַנטריסטעט, אָבער שלום אַש איז אין דעם נישט שולדיק, וואָרים זיין מאַטיוו איז געווען פּונקט דער היפּוך, וואָס מען טייטשט אין אים אַריין. עס איז דער זעלבער מאַטיוו, וואָס דאָמינירט דעם גאַנצן אופּן פון זיין שאַפּן.

די קריסטלעכע וועלט האָט דורך דורות אַזוי געפּייניקט זיין פּאָלק, איז ער געקומען זיי באַווייזן, אַז זייער אויסלייזער איז אין תּוך געווען אַ טיף- רעליגיעזער יידישער מענטש, אַזוי די אַפּאָסטאָלן, אַזוי אַלע אַרום אים. אפילו יהודה איש קריות גיט ער אַ נייע געשטאַלטלעכקייט, כדי אַרויסצו- שלאָגן דעם צאַרן קעגן אים, וואָס איז דורך דורות געוואָרן ביי די שונאי ישראל דער סינאָנים פּונעם גאַנצן יידנטום.

ווי זינלאָז זיינען די עפּיטעטן אויף זיין אַדרעס פון די אויפּגערייצטע אַנטקעגן אים, ווי: „עוכר ישראל“, „משומד“ און נאָך אַזעלכע, בשעת דער מאַטיוו, וואָס האָט אים געפּירט צו אַט דער טעמאַטיק איז דווקא זיין טיפע אהבת ישראל.

— קוק און זע, קריסטלעכע וועלט! אייערע פאַרהייליקטע, אין וועמענס נאַמען איר האָט אונדז דורך אַזוי פיל דורות געפּייניקט, זיינען פלייש פון אונדזער פלייש און ביין פון אונדזער ביין!

ה.

אַ וואַרעמקייט פליסט אין געמיט ביים טראַכטן, אַז ער איז ביי אונדז פינף-און-זיבעציק יאָר.

אַ ריי סיבות זיינען גורם אַט די וואַרעמקייט אין מיר, און זיי זיינען אַזעלכע נאַטירלעכע אַט די סיבות.

ערשטנס, איז גלאַט גוט, וואָס אַ יידישער שרייבער דערלעבט ביי אונדז צו אַזאַ עלטער און איז נאָך קיין עין-הרע אַ פיגור, אויף וועלכער עס איז אַ מחיה צו קוקן און איז אַזוי פּול מיט שאַפּונגס-כות אין זיך.

צווייטנס — אַ שרייבער פון אַזאַ פאַרנעם און אַזאַ גרויסקייט, וואָס פילט אַן זיין האַרץ מיט חשיבות צו זיך אַליין, וואָס ביסט זוכה צו געהערן צו דער יידישער ליטעראַטור, פון וועלכער ער איז איינער פון אירע פאַטערס.

און דריטנס — די דריטע איז אַ ריין פּערזענלעכע, און זי איז, וואָס איך האָב געהאַט די פרייד צו פילן זיין באַציאונג און טאַקע פשוטע גוטסקייט אין פאַרשיידענע פּעריאָדן פון מיין לעבן.

אַט לעב איך איצט איבער דעם באַריר פון זיין האַנט איבער מייע האַר, ווען איך בין נאָך גאָר אַן אַנפאַנגער געווען.

איך בין געזעסן ביי אַ טישל אין שלומס קאפע אָנהייב דער ערשטער וועלט-מלחמה אַנטקעגן יאַנאַווסקין, דעם דעמאָלטדיקן רעדאַקטאָר פון דער „פרייע אַרבעטער שטימע“, און פּלוצלינג אַ באַריר איבער מיינע האַר, און דאָס אימפרעסיווע פנים פון שלום אַשן מיט וואַרעמקייט אין זיך איז צו מיר געווענדט:

— יאָך האָב הנאה געהאַט פון אייערע לידער לעצטן פרייטיק אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע“.

איך בין דערציטערט געוואָרן. הגם מיט אַ וואָך צוריק האָט אברהם רייזען מיך פאַר אים פאַרגעשטעלט, האָב איך נישט געטראַכט, אַז ער גע-דענקט מיך, און דאָ אַזאַ צוגאַנג צו מיר. ש. יאַנאַווסקי וואָס האָט געהאַט אַ טבע צו רעדן נאָדליק צו מענטשן, האָט אַ הייב געטאַן צו אים זיינע שאַרפע שפּיזלדיקע אויגן, און אַ ברום גע-טאַן:

— אַנשטאַט קאָמפּלימענטן, וואָלט געווען אַ יושר, איר זאָלט העלפּן קריגן פאַר אים אַרבעט.

— אַרבעט? — האָט שלום אַש איבערגעפרעגט.

— יאָ אַרבעט. אַ דיכטער דאַרף אויך עסן, — האָט ער זיך צעביי-זערט, און איך האָב זיך געפילט פאַרשעמט, וואָס מיין רעדאַקטאָר מאַכט קאַליע די דערהויבונג אין מיר פון די וואַרעמע ווערטער, וואָס איך האָב ערשט געהערט.

— וואָס פאַר אַן אַרבעט וואָלט מען געקאַנט קריגן פאַר אים? — האָט שלום אַש געפרעגט מיט מיטגעפיל אין קול.

— יעדע אַרבעט, — האָט ש. יאַנאַווסקי בייז געברומט, און צופּנדיק דאָס קליינע בערדעלע איבער זיין שאַרפן קיין, האָט ער געזאָגט:

— מיט אַ פאַר וואַכן צוריק האָט ער געשאַרט שניי איבער די גאַסן. איך האָב זיך אָנגעהויבן צו פּיזן אומגליקלעך פון אַט דעם שמועס וועגן זיך, אָבער דאָ האָט מיך שלום אַש אַרומגענומען און פּאַטערלעך געזאָגט:

— קומצט מיט מיר!

ער האָט מיך אַריינגענומען אין גרויסן וויין-געשעפט פון יצחק גאַד-בערג אויף איסט בראַדוויי, וואו מען איז אים געדאָפּן אַנטקעגן.

— יאָך דאַרף אַ שטעצע! — האָט ער באַפּעלעריש געזאָגט. עס האָט געדויערט אַ פאַר מינוט, האָב איך געהאַט אין האַנט אַ צעטעלע צום פאַר-וואַלטער פון זייערס אַ געשעפט, וואָס האָט זיך געפונען אין בראַנזוויל.

דעם גאַנצן וועג אַהין בין איך געווען אין אויפּרעגונג קעגן ש. יאַנאַווס-סקין, הלמאי ער האָט מחלל געווען פאַר מיר דעם דערהויבענעם מאַמענט מיט אַזאַ פּראַזאַאישער זאָך, ווי אַרבעט.

— יאך האב הנאה געהאט פון אייערע לידער לעצטן פרייטיק אין דער „פרייע אַרבעטער שטימע“, — האָט נישט אויפגעהערט צו קלינגען אין מיינע אויערן, און דאָס האַרץ האָט אָפגעעכאַט די זעלבע ווערטער אין גרוי-סער דערהויבונג.

קיין חידוש איז דאָס נישט געווען, וואָס דער איינדרוק איז אויף מיר געווען אַזאַ שטאַרקער.

אַ יינגל אין די צוואַנציקער יאָרן, וואָס דרוקט לידער אין די וואַכנבלע-טער און האָט נאָך קיין געשריבן וואָרט וועגן זיך נישט געלייענט. די איינציקע, פון וועלכע מען האָט געהערט אַמאָל אַ גוט וואָרט איז פון די קאַלעגן אין די זעלבע יאָרן, ווי ב. י. ביאַלאַסטאַצקי, נפתלי גראָס, א. ניסענזאָן און י. י. סי-גאַל. אמת, שוין געווען איינער אָן עלטערער אויך — משה לייב האַלפערן, אַבער אַזאַ ווי שלום אַש?

ער איז דאָך אין יענער צייט געווען דער געקרוינטסטער אין אונזער ליטעראַרישער סביבה. צווישן די אַריבערגעקומענע פון יענער זייט ים, איז ער דאָך געווען דער איינציקער שוין מיט אַ וועלט-נאַמען. מען האָט צי-טירט, וואָס מאַקסימ גאָרקי האָט געזאָגט וועגן זיין „שטעטל“, איבערגעזעצט אויף רוסיש, וועגן זיין „גאַט פון נקמה“, וואָס איז אויפגעפירט געוואָרן אויף רוקיש און אויף דייטש, און דאָ ביי אונדז האָבן דאָך זיך צעעפנט פאַר אים אַזעלכע טירן, וואָס קיין איין יידישער שריפטשטעלער האָט גאַרנישט גע-פרוואוט חלומען פון זיי. זיך געדרוקט אין „פאַרווערטס“ און נישט באַטראַכט געוואָרן פון קיינעם, ווי אַ „פאַרווערטס“-שרייבער, ווייל דער נאָמען זיינער איז געווען פון אַזאַ פאַרנעם, וואָס האָט זיך נישט געלאָזט אינגרענעצן. מען האָט זיך מיט אים פונקט אַזוי געיווסט אין די ציוניסטישע קרייזן, ווי אין די קרייזן פון יידישע יוניאַניסטן און סאַציאַליסטן.

און אין די יאָהודישע קרייזן אויך!

עס איז אַרומגעגאַנגען אַ מעשה, אַז מען האָט אים פאַרבעטן אויף מיטאַג ביי דער יעקב שיף-משפחה, און כדי ער זאָל זיך פילן היימיש, האָט מען דאָרטן געשיקט אַ ספעציעלן מענטשן אויפצוזוכן זיינע ביכער אין איבערזע-צונגען און מען האָט זיך דאָרטן זייער משמח געווען, וואָס עס איז זיי גע-זונגען צו קריגן אָן עקזעמפליאַר פון זיינע חומש-מעשהלעך אויף דייטש. — עס העלפט אים שטאַרק אַרויס זיין אימפּאַזאַנטע פיגור, — האָבן נישט-פאַרגינער געפרוואוט אויסטייטשן זיין גרויסן דערפאַנגל.

די באַמערקונג איז אַודאי געקומען פון נישט-פאַרגינעריי, אַבער אַז זיין אויסערלעכער אויסזען און זיין האַלטונג זיינען געווען ביז גאַר איינ-דרוקספול — איז דאָך געווען אַ פאַקט.

נישט קיין אויסדרעסירטע עפעקטאַציע, נישט קיין אַדאַפּטירטע מאַ-

ניערלעכקייט, וואָס אַנדערע האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך פון די גרויסע איי-ראַפּיאישע צענטערס, נאָר אַ ברכהדיקע נאַטירלעכקייט, וואָס האָט אויפגע-הויבן אויף זיך אויגן און געוועקט חשיבות.

די גוט-געבויעטע הויכע, קרעפטיקע פיגור, דער מאַסיווער קאָפּ, וואָס איז דעמאָלט נאָך געווען באַדעקט מיט געדיכטע שוואַרצע האַר, דאָס שאַרף-געשניצטע פנים, וואָס כאַטש עס האָט דורך דער היפש-פאַרמירטער נאָז און גרויסע טונקלע אויגן פאַרגעשטעלט סעמיטישקייט, האָט אויך געהאַט אין זיך בויעטע סימנים פון רוימישער אַגרעסיווקייט. און אָנגעטאָן שטענ-דיק זויבער, נעט און מיט ביז גאָר פיינעם געשמאַק, וואָס איז כאַראַקטעריס-טיש פאַר מענטשן מיט איינגעבוירענעם חוש פאַר שיינקייט פון פּשטות. אין די קרייזן פון די „יונגע“, וואו מען האָט שטענדיק געפירט מלחמה קעגן די „אַלטע“, האָט מען מיט שלום אַשן זיך נישט געקאָנט קיין עצה געבן. מינימיזירן זיין טאַלאַנט האָט מען נישט געקאָנט, האָט מען זיך גע-טשעפּעט צו אים אויף אַנדערע אופנים.

— ער האָט בלויז אינטערעס אין שלום אַשן און נישט אין דער ליטעראַ-טור, ווי אַ גאַנצע!

— עס שרייט פון אים עולם הזה אויף מיינן!

— דער אויסזען פון אַ פרינץ, און אין תוך אַ יונג פון זיין קוילער-געסל!

אַט אזוינע באַמערקונגען האָט מען אָפּט געהערט ביי די טישלעך אין דעם קעלערדיקן מיכטיקן רעסטאָראַנדל אויף איסט בראַדוויי, און דערביי אויך צוגעלייגט:

— זיצט מיט אָנגעפרעסענע צייטונגסלייט ביי שלומען אין קאַפּע, און וואָס גייען מיר אים אָן!

אַבער, אַז עס האָט זיך דאָך געטראָפּן, און ער איז אַרונטערגעקומען צו די „יונגע“, איז פונדעסטוועגן געווען אַ יום-טוב, וועגן וועלכן מען האָט אַ לענגערע צייט גערעדט מיט דערהויבונג.

— פאַראַן אַזאַ פיינע מילדקייט אין די אָנגעבלאָזענע בייטעלעך אונטער זיינע אויגן, — האָט דער שטענדיק ברומענדיקער משה לייב האַלפּערן אין מאָל צו מיר באַמערקט וועגן אים.

ז.

וואָס-זשע איז דער חידוש, וואָס איך בין דעם גאַנצן וועג צו מיין נייער שטעלע געווען דערהויבן פון זיינע גוטע ווערטער צו מיר?

נישט דער פאַקט, וואָס איך פאַר קריגן אַרבעט האָט מיך געפרייט, אפילו נישט דאָס וואָס אין צעטעלע איז געשטאַנען, אַז מען זאָל מיך גוט באַ-

האנדערען, איז דעמאלט געווען וויכטיק, נאָר דער פּאַקט, וואָס ער האָט גע-
האַלטן פאַר נויטיק צו קומען צו מיר און זאָגן אַזעלכע גוטע ווערטער.
75 איז ער שוין, און שרייבנדיק אָט די שורות האָב איך דאָס געפיל,
אַז עס איז שוין יאָרהונדערטער זינט יענעם נאַכמיטאַג, וואָרום אַזוי פיל
איז דאָך געשען זינט דעמאָלט.

געשעענישן גייען אויף, ווי כוואליעס, וואָס ווערן פאַרטרונקען פון נאָך
אַנדערע כוואליעס, און אין דער בייטעניש פון כוואליעס אויף כוואליעס,
לויכט כסדר דאָס געשטאַלט פון אָט דעם גרויסן שריפטשטעלער, און אין די
ווערק זיינע, וואָס האָבן דורך אָט די יאָרן געהאַלטן אין איין קומען איינס
נאָכן אַנדערן, איינס איבער דעם אַנדערן, איז פאַרפיקסירט אויף אַזאַ גרויס-
קינסטלערישן אופן דער געראַנגל פון די כוואליעס מיט כוואליעס.
אָט הילכן אָפּ איצט אין מיר די ווערטער פון דעם קינסטלער קאַוואַל-
סקי אין זיין בוך „מערי“, ווען ער רעדט צו איר אין זיין פּוֹלֶער אויפריכ-
טיקייט:

— איך ווייס נישט, אויב איר וועט מיך פאַרשטיין, וואָרום איך אַליין פאַר-
שטיי זיך אויך נישט. אין בין נישט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר מיין לעבן, ווייל
איך נעם דאָס נישט, נאָר עס נעמט מיך. טייל מאָל האָב איך דאָס געפיל,
אַז איך גיי אויף אַ לאַנגן וועג. דער ציר איז אַ בת-מלכה, וואָס וואָרט אויף
מיר, — זי איז די רוי.

אָט אַזוי רעדט ביי אים קאַוואַלסקי צו מעריין, און איך הער אין אָט די
ווערטער שלום אָשס קול צו זיך אַליין.

דורך די 75 יאָר פון זיין שאַפן ווערט ער געטראָגן פון אַן אומגעצאַמטן
אימפעט און זוכעניש פון דער בת-מלכה. אָט דערזעט ער זי אין דעם גע-
שטאַלט פון דער שטעטלדיקער „יאַטישע טאַכטער“, און באַלד איז זי דאָס
געשטאַלט פון „מערי“, וואָס בענקט קיין פעטערבורג. עס איז אַן אייביק
געיעג פונעם שטעטל צו גרויס-שטאָט, פון גרויס-שטאָט צו מרחקים. אַן
אַפשטעלן זיך אויף אַ ווייז אין ישראל ביי די הלוצים, וואָס כישופן אים אָפּ,
און באַלד ווידער שוין ערגעץ אַנדערש, — פאַריז, לאַנדאָן, ניו-יאָרק, און
ווידער און אַבער צוריק אין שטעטל אַריין, און מיטאַמאָל גאָר אין דעם
ווייטן עבר אַריין. אַבער אומעטום איז מיט אים זיין טיפע פאַרוואַרצלעטע
ידישקייט.

מעריס אויפגעוועקטע בענקשאַפט אונטער דעם דרוק פון דעם שטעטל-
דיקן קלויסטער-גאַק פירט זי נישט אין קלויסטער אַריין, נאָר יאָגט זי צו
דער קינסטלער - געזעלשאַפט אין פעטערבורג, און זיין געשטאַלטיקן יעזוסן
און די אַפּאָסטאָלן פירט אים נישט צום קריסטנטום, נאָר צו אַ שטאַרקערן
פאַרמעסט אויף פאַרטיפטערער ידישער גרויס-קינסטלערישקייט.

— גרויבט איר באמת אין אַ בורא עולם? — האָב איך מיט אַ פאַר יאָר צוריק ביי אים געפרעגט, זיצנדיק מיט אים אין זיין מיאָמער היים. ער האָט זיך אויפגעהויבן פונעם טאַפּקעלע, אויף וועלכן ער איז די גאַנצע צייט געזעסן, און געזויגן אַ ציגאַר צווישן זיינע פעטע נאָך גאַר פרישע ליפּן, און ציענדיק די זילבערנע האָר איבער זיין קאַפּ, האָט ער זיך צע-שפּאַנט איבערן רחבותדיקן צימער, וואָס האָט זיך געבאָדן אין דער גאַלדנ-קייט פון דער אונטערגייענדיקער זון, און מיט אַ ציטער אין זיין קול האָט ער גערעדט:

— איך גלויב באמונה שלימה, אַז די וועלט ווערט געפירט פון אַ הער-כערן כוח, וואָס איז געצייטערטער באַוואוסטזיין.

— נו, און שכר ועונש? — האָב איך געוואָלט וויסן, ער איז געבליבן שטיין און געקוקט אויף מיר מיט אַ סך מילדער קלוג-שאפט אין זיינע אויגן, און זיינע רייד צו מיר אין יענעם מאָמענט זיינען געווען אין אַ טאָן, וואָס אַז מען וויל קאָן מען אים נעמען אין פולן ערנסט, און אַז מען וויל איז ער נישט מער, ווי גוטמוטיקער, שפּאַסיקער פיעשטשען זיך:

— אי וועט מען מיך שמייסן אויף יענער וועלט, וואָרום זינד זיינען דאָ גענוג, און אַלערלייאיקע.

ער האָט זיך צעלאַכט מיט אַ פול געלעכטער, וואָס האָט פונדעסטוועגן געהאַט אין זיך אַ היפשע מאָס טרויער.

— אויף דעם ליבעס-געביט איז גאַר ביטער... געווען, געווען... מיידלעך, ווייבעך, אַבער...

און דאָ האָט ער אַ הויב געטאָן זיינע הענט אין דער הויך און זיין קול האָט געציטערט:

— איך וועל זיך שטעלן פאַרן רבונו של עולם, און אים זאָגן אין דער פולער אויפריכטיקייט, אַז איך בין געווען אַ זינדיקער מענטש, אַבער טאָ-טעניו, פאַטערניו, די שענסטע מתנה, וואָס דו האָסט מיר געגעבן, מיין טאָ-לאַנט, האָב איך געהיט, ווי אַ דימענט.

ה.

צי האָט ער אָפּגעהיט די מתנה, ווי מען היט אָפּ אַ דימענט, אָדער די דימענטענע מתנה האָט אים אָפּגעהיט, איז אַן ענין פאַר אַ טיפּערער באַ-טראַכטונג, אַבער אַז ער האָט די מתנה געטראָגן זיין גאַנץ לעבן מיט יענעם שטאַף, וואָס לאָזט זיך קיינמאָל נישט בויגן פאַר קיינעם, — איז זיכער אמת.

אַט דער שטאַף איז ביי אים נישט קיין גדלות, וואָס קוקט פאַרריסן

אויף אלץ און אלעמען פון אויבן אַראָפּ, נאָר אַ גרויס חשיבות פאַר דעם, וואָס ער האָט אין זיך, און איז אַ פּקדון, פאַר וועלכן ער טראַגט גרויס אחריות.

ב. ריווקינס חלום וועגן דער יידישער ליטעראַטור, ווי אַ טעריטאָריע, איז פאַר אים שטענדיק געווען אַ נאַטירלעכע רעאַקטיווע. זיין טעריטאָריע איז געווען און איז ביו איצט דאָס יידישע פּאָלקס־לעבן און דאָס גייסטיקע אין דעם, וואָס קומט צום אויסדרוק אויף יעדן אַרט און אויף אַלערליי אופנים. דאָ איז דאָס דורך דעם „הייטיקן שניידערל“ אין זיין „קידוש השם“, דאַרטן דורך דעם דאַרפס־יונג, וואָס רעדט צו גאָט דורך אַ פייף פונעם מויל, ערגעץ אַנדערש איז דאָס דורך יחיאל דעם תהילים ייד, און אויך דורך „יעזוסן“, וואָס זיי האָבן צוגענומען, קומט צום אויסדרוק די יידישע פּאָלקס־גייסטיקייט.

שלום אַש, כאַטש קיינמאָל נישט אין זיין לעבן ענג פאַרבונדן מיט דער אַדער יענער ריכטונג אין דעם יידישן לעבן, איז דאָך שטענדיק געשטאַנען אין באַענטער באַאָרונג מיט אַלע פון זיי, ווייל אין אַלע זעט ער די גאַנצקייט פון זיין יידישער טעריטאָריע. פאַרשטייט זיך, אַז ער זעט צוזאַמען מיטן ליכט אויך דעם שאַטן, און עס טרעפט זיך ביי אים, אַז די קאָלירן בייטן זיך פאַר זיינע אויגן. דאָס וואָס האָט נעכטן געלויכטן, איז היינט פאַר אים טונקל און דאָס פאַרקערטע אויך, אַבער אַלץ, אַלץ איז זיינס, און איבער אַלץ איז דאָס שאַפּערישע, וואָס פאַרפיקסירט און זאַמלט איין אינעם שייער פון זיין טעריטאָריע דורות, און דערפאַר אַזאָ שטאַלץ מיט דעם שאַפּערישן כוח, צו וועלכן ער, שלום אַש, געהערט אין אַזאַ גרויסער מאָס.

איך האָב אים געזען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אויף אַ צוזאַמען־פאַר אין פּילאָדעלפיע פונעם „דזשאַינט“ און „פּילס־רעליף“, וואו עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַ פאַראייניקונג. געווען אַ סך רעדנער אויפן צעטל, האָט מען באַשרענקט די רעדנער אויף פינף מינוט, וואָס דער פאַרזיצער האָט שטאַרק אָפּגעהיט. נאָך אַ צאָל רעדנער ווערט אַש גערופן צום וואָרט, אַבער ער קאָן נישט אויסקומען מיט די באַשטימטע פינף מינוט, און ער רעדט ווייטער. דער פאַרזיצער קלינגט מיטן גלעק, שלום אַש בעט זיך ביי אים מיט די אויגן, אַז מען זאָל אים לאָזן ענדיקן, אַבער דער פאַרזיצער איז שטרענג, און מען שלאָגט אים איבער קלינגענדיק אַלץ שטאַרקער.

פּלוצלונג אַן אויפגעברויזטער געשריי אין דער לופט:

— דרך־ארץ פאַר דער יידישער ליטעראַטור!

דער גרויסער עולם בלייבט פאַרשטיינערט אויף אַ רגע, קוקט אויף שדום אַשס אַנגעצונדענע אויגן, אויף דער בלייכקייט פון זיין פנים, און אַ געוואַלדיקע אַוואַציע ברויזט אויף פאַר אים:

— רעדט, שלום אַש! רעדט!

און דאָן איז געקומען זיין רעדע אין געוואָרדיקן ציטער איבער דער צעריסנקייט פון אונדזער יידיש לעבן אין טאָג פון גרויסער יידישער קאַטאַסטראָפּע, ווען עס נויטיקט זיך גאַנצקייט און פאַרשטענדעניש צווישן צדדים, וואָס האָט אַריינגעבראַכט אַ גאַנץ נייעם טאָן אין דעם גאַנג פון דער סעסיע.

ט.

דער צופאַל איז געווען, אז איך בין בייגעווען ביי זיין ערשטן באַזוך אין דער רעדאַקציע פון דער „מאָרגן-פרייהייט“.

איך בין געשטאַנען אויפן ראַג פון בראָדוויי און צוועלפטער גאַס און גערעדט מיט עמעצן, ווען איך האָב דערפילט אַ האַנט אויף מיין שולטער. שלום אַש אין אַ לייכטן מאַנטל איבער זיינע אַקסס האָט געקוקט אויף מיר מיט וואַרעמקייט אויף זיין פנים.

— טוט אַ טובה, און קומט מיט מיר אַרויף אין דער רעדאַקציע.

איבערגעבנדיק פסח נאַוויקן זיין ערשטע דערציילונג, האָט ער געזאָגט: — איך טייל נישט אייער פאַריטישע אידעאָלאָגיע, נאָר איר זייט דער כוח, וואָס ראַנגלט זיך אויף טויט פאַרן לעבן פון דער וועלט, און פון אונדזער פאַלק, און איך וויל זיין אין אייער הייליקן געראַנגל.

אַ צייט שפעטער האָט ער מיך גערופן צו זיך אַהיים קיין סטעמפאַרד וועגן אַרויסגעבן זיינע ווערק ביים איקוף-פאַרלאַג. עס איז מיט מיר מיט-געפאַרן ראובן זאָלצמאַן, וועלכער האָט זיך שטאַרק געפרייט, וואָס שלום אַש גיט איבער דעם „איקוף-פאַרלאַג“ דאָס רעכט אויף זיינע ווערק.

— בעט נישט ביי אים קיין געלט-שטיצע, — האָט זאָלצמאַן באַמערקט, און דערביי פאַרזיכערט:

— מיר וועלן קריגן די מעגלעכקייטן!

אַבער נאָכדעם, ווי מיר האָבן אויסגעפלאַנירט די ערשטע צוויי בענדער, פרעגט שלום אַש ביי מיר:

— האָט איר געלט-מיטלען?

איך האָב אים אויפריכטיק דערציילט וועגן די מאַטעריעלע שוועריקייטן פון דעם איקוף, האָט ער מיר געגעבן אַ טשעק אויף צוועלף הונדערט דאָלאַר, און מיר געמוטיקט:

— איר טוט הייליקע פאַלקס-אַרבעט, און מען וועט דאַרפן געפינען וועגן, ווי איך צו העלפן.

מיט אַ צייט שפעטער נאָכדעם, ווי עס איז דערשינען זיין ערשטער באַנד, האָט ער מיך געלאָדן צו זיך אין שטוב אַריין, וואָס איז געווען אין אַ

וואונדער-שיינעם ווינקל אין מיאמי. יענער טאָג איז פאַררעגיסטרירט אין מיין געמיט אין אַ בלענד פון אויסערגעוויינלעכער שיינקייט, נשמהדיקער מנוחה און זייער אַ סך גוטסקייט.

די פרוי מאַדזשאַ אַש מיט איר שטאַלטנער פיגור און דורכזיכטיק פנים האָט פון צייט צו צייט אַנטייל גענומען אין אונדזערע שמועסן, וואָס האָבן געהאַטן כסדר אין איבערגיין פון ערנסטע ענינים צו געשמאַקן שיחת חורין און ווידער צו ערנסטע ענינים. דער עיקר אָבער איז זי געווען פאַר-אינטערעסירט, אַז איך זאָל נישט פאַרשעמען די פרוכט און די צובייסנס, וואָס זיינען געווען סערווירט אין אַפעטיטנער שיינקייט אויף אַ נידעריק מאָ-האַנגעני-טישעלע אין דעם געשמאַקפולן צימער, וואָס האָט געפירט צו דער ביבליאָטעק און אַרבעט-צימער פון איר שלומען. די מיאָמער נאַכמיטאָג-זון האָט זיך דורכגעפילט דורך דעם קאַלירטן גלאַז פון דעם פענצטער. אין דעם ביבליאָטעק-צימער האָבן מיינע אויגן אויפגעכאַפט אַ ברייטע פאַרציע מיט איבערזעצונגען פון „נצרת“ און דעם „אַפאָסטאָל“ אין אַ צאָל שפראַכן.

איך האָב זיך פאַרשפילט מיט אַ מיניאַטור-תנ"כל, געדרוקט אין ישראל, און ער האָט געפרעגט:

— געפעלט אייך?

— הנעוודיק! — האָב איך באַמערקט.

— נעמט דאָס אייך אַ מתנה פון מיר, — האָט ער געזאָגט.

שפעטער זיינען מיר געזעסן אויף דער אַפענער וועראַנדע און געשמועסט וועגן דעם גורל פון יידיש אין ישראל און בכלל וועגן דעם גורל פון דער יידישער ליטעראַטור, און אין שמועס איז מען אַריבער צו דעם פעריאָד פון פרצעס אויפשטייג און זיין באַציאונג צו נאַכקומער.

— ער איז געווען ביז גאַר בלענדנדיק, נאָר זיין ליבשאַפט צו פראַווען טישן האָב איך נישט איבערגענומען. אַ רבי איז נישט מיין טבע. דערצו האָט פּרץ אין זיין האַדעווען נאַכקומער נישט שטענדיק געראַפּן. עס דרייען זיך ביי אונדז אַרום אַ צאָל האַלבע גראַפאָמאַנען מיט סמיכה פון פרצן.

פלוצלונג טוט ער אַ דורכדרינגלעכן קוק, און פרעגט:

— איר האָט געקראָגן אַ פרייז פון דעם דעטראַיטער מעבל-מאנס

פאַנד?

איך האָב זיך צעלאַכט פון זיין פראַגע, און אים דערקלערט:

— די אויסטיילער דערלאָזן נישט!

— איר מיינט, אַז פאַר אייער „גרענד-קעניאָן“ האָבן זיי אייך נישט גע-

געבן קיין פרייז?

— ניין!

— אַ גוט בוך, אַ גוט בוך, — פאַר אַזאַ בוך האָבן זיי בפירוש געדאַרפט.
 דאָ האָט ער זיך גוטמוטיק צעלאַכט, און אַרויפלייגנדיק זיין האַנט אויף
 מיין אַקסל, האָט ער געזאָגט מיט אַ ווייכקייט אין זיין קול:
 — נעמט זיך נישט צום האַרצן. יאָך האָב אויך ביי זיי קיינמאָל גאַרנישט
 געקראָגן. קומט וועדן מיר עסן מיטאַר!

פינף-אויף-זיבעציק יאָר אַלט געוואָרן. און ער איז אין ישראל, און עפעס
 איז אַזוי שטיל.

אַט דערמאָן איך זיך:

איך זיך אין מיין לעגיאָנערן-אוניפּאָרם אין דעם יאָר פון 1917 פאַר
 מיין אָפּפּאַרן קיין ארץ-ישראל אין סטעטן איילאָנד מיט שלום אַשן אויפן
 גראָז.

— דענקט איר נישט, אַז מיר וואָרטן געדאַרפט אָנהויבן אונדזער מלוכה-
 לעבן מיט אַ מלך? — האָט ער געפרעגט מיט קינדערשער פאַרהלומטקייט אויף
 זיין פנים.

איך האָב געלאַכט, און ער האָט מיטגעלאַכט פון דעם שיינעם מעשהלע,
 וואָס ער האָט זיך אַריין דערציילט:

— אַמאָל איז געווען אַ מלך מיט אַ מלכה.

אַמאָל, אַמאָל, — עס ווילט זיך נאָך דערציילן און דערציילן, נאָר זאָל
 זיין איצט גענוג. אם ירצה השם, ביי זיינע אַכציק, וועלן מיר ממשיך זיין,
 און ביי זיינע הונדערט וועט נאָך אַלץ זיין וואָס צו דערציילן.

פּרץ הירשביין

איז דער טויט דער לעצטער סך-הכל? צי ער איז גאר אַ נייער אָנהויב פאַר דעם, וועמענס פיזיש לעבן האָט זיך געענדיקט?

— פּרץ הירשביין איז טויט! פּרץ הירשביין איז טויט!

אַט די ווערטער הערן נישט אויף צו האַמערן אין קאָפּ פאַר די לעצטע טעג, און דאָך איז ער דווקא אין אַט די לעצטע טעג אזוי שטאַרק לעבעדיק פאַר די אויגן און אין געמיט.

פאַר די אויגן שטייט ער, ווי אַ שטייגער, אַ משפּחה-פאַרטרעט, וואָס איז אין לויף פון יאָרן געוואָרן אַ זייער וויכטיקער טייל פון דער שטויב-ווירט-שאַפּט. און איצט, אַז ער איז פּלוצלינג אַרונטערגענומען געוואָרן, קוקט סיי-ווי זיין פנים אַרונטער דורכן אַפּדרוק אויף דער וואַנט, וואָס די ראַם האָט געלאָזט.

דער פאַרטרעט איז ווי פון מאָדילאָנין געמאַלן. דינער, הויכער האַלדזן, וואָס ציט זיך אַרויף, אַרויף. שאַרף-געצייכנטע ליניעס פון אַ פיין-בייער-דיקן פנים און אַ פּולע נאָז, וואָס ציט זיך מיט די שאַרפע אַטעם-לעכער אַראָפּ, אַראָפּ, ווי זי וואָלט געהאַלטן אין איין אויפגעמען די פאַרשיידנסטע ריחות פון דער גאַרער ערד.

אַזאַ פאַרטרעט, אַז מען זעט אים איין מאָל, בלייבט ער שוין פאַר די אויגן, קיינמאַל נישט אָפּגעווישט צו ווערן.

אויף מיין ריזע איבער אַרגענטינע בין איך אַריינגעפאַלן אין דעם יידישן שטעטל מאָזעסוויל, וואָס פּרץ הירשביין האָט מיט יאָרן און יאָרן צוריק באַ-זוכט און איז געבליבן ביי די דאָרטיקע תושבים ווי אַ לעגענדע. איך בין פאַרבעטן געוואָרן פון דער משפּחה טרומפּער אויף מיטאַג און אין שטוב האָב איך געטראָפּן זיצן אַן איינגעהויקערטע זקנה, וואָס האָט אויסגעקוקט גיכער ווי עפעס אַ פאַרשטיינערטע פּלאַנץ, איידער אַ לעבעדיקער מענטש.

— מאַמע, מיר האָבן אַ יידישן שרייבער פון אַמעריקע ביי אונדז צו גאַסט, — האָט דער עלטסטער פון דער משפּחה, שוין אַליין אַן עלטערער ייד, אַריינגעשריגן דער זקנה אין אַן אויער אַריין.

די זקנה איז געזעסן אַ פאַרשטיינערטע און געקוקט פאַר זיך מיט אירע אויגן, וואָס זיינען געווען אַפּן, אָבער ווי עס איז געווען קאַנטיק — גאַרנישט געזען.

— מאַמע דו הערסט מיך?

— האָ? — האָט זי אַ ציטער געטאַן, און ווען דער זון האָט עטלעכע

מאָל איבערגעחזרט די נייעס צו איר, האָט זי ביסלעכווייז אויפגעוואַכט און געפרעגט:

— ווער, פרץ הירשביין?

דער זון האָט זיך געקליבן איר דערקלערן, אָן איך בין נישט פרץ הירש-ביין. אָבער זעענדיק די אויפגעוואַכטע פרייד אויף דער אַלטער מאַמעס פנים, איז ער אַנטשוויגן געוואָרן און זי האָט געשטרעקט צו מיר אירע ביינערדיקע הענט און נישט אויפגעהערט צו מורמלען:

— אַזוי, אַזוי! פרץ הירשביין איז נאָכאמאָל צו אונדז געקומען, און איך האָב דאָס דערלעבט!

אַזוי איז ער געווען פאַרן אויג און במילא אויך פאַרן געמיט ביי יעדן, וואָס איז געווען אין זיין נאַענטקייט.

פאַר אַ סך, אַ סך פון אונדז איז ער אַליין געווען פיל מער, מער אַפילו פון זיינע בעסטע ווערק, וואָס ער האָט אונדז געגעבן. און דאָס איז געווען דערפאַר, וואָס ער אַליין איז געווען אַ שיינן אויסטערדיש ווערק, וואָס האָט היפש קאָנקורירט מיט די ווערק, וואָס ער האָט פאַר אונדז געשאַפן.

ער אַליין האָט זיך אַנטפּרעקט מיט זיין פּערזענלעכקייט פאַר אונדז נאָך שענער, ווי דאָס שיינע „פאַרוואַרפענע ווינקל“, וואָס ער האָט פאַר אונדז אויפ-געדעקט. און יעדעס מאָל, ווען מיר האָבן געקוקט מיט גרויס גענוס אויף דעם „פאַרוואַרפענעם ווינקל“, האָבן מיר סיי-ווי געזען אים אַליין.

עס איז געווען, ווי מיר וואַלטן נישט געקאָנט אַפרייסן די אויגן פון דער כישופדיקער טראַנספּאַרמאַציע, וואָס דאָס דאַרפסיינגל, דאָס זינדל פון אַ פשוטן יידישן מילנער, איז דורכגעגאַנגען ביז ער איז געוואָרן דאָס שיינע געשטאַצט פון אַ פרץ הירשביין.

נישטאָ מער פרץ הירשביין?

ער איז דאָ! ער איז דאָ!

ער איז דאָ אין זיינע דראַמען, אין זיינע רייזע-בילדער און אין אַלע אַנדערע ווערק, וואָס זיין פען האָט פאַר אונדז געשאַפן.

— איך וואַלט געוואַלט זען מיינע ווערק אַרויסגעגעבן ביים איקוף-פאַרלאַג, — האָט ער זיך געווענדט צו מיר מיט צוויי יאָר צוריק, ווען איך האָב אים באַזוכט אין זיין היים, וואָס איז די לעצטע יאָרן געווען לאַס-אַנדזשעלעס.

ער איז שוין דעמאָסט געווען טיף קראַנק, אָבער זיין פנים האָט דאָס נישט אויסגעזאָגט. איך האָב זיך דערפאַר דערלויבט צו רעדן אין אַ פריי-לעכן טאָן וועגן דער גרויסער פייערונג, וואָס דער איקוף וועט דורכפירן צו דער דערשיינונג פון זיין צענטן באַנד:

— איר וועט שוין דעמאָלט האָבן אַ נייעם צענדליק ביכער אַרויס-

צוגעבן, — האָב איך געזאָגט אין אַ שפּאַסיקן טאָן.
 אויך ער האָט זיך באַמײט צו שפּאַסן וועגן דעם, כאַטש פון זײנע אויגן
 האָט דעמאָלט זיך אַ צי געטאָן אַזאָ דינער, לירישער טרויער:
 — וואָס זאָגסטו, אסתרל, האָ? — האָט ער זיך אַ ווענד געטאָן צו זײן
 פרוי, דער דיכטערין אסתר שומיאַטשער.
 — מיר זועלן פּייערן, פּייערן! — האָט זי אים דערמוטיקט, און פון אײ-
 רע טונקעלע אויגן האָט זיך אַ שפּרייט געטאָן אַזאָ ווייכע צאַרטקייט איבער
 אים.

— איך וועל גאָר עפעס שפּילן פאַר וויינפערן, — האָט ער געזאָגט
 און זיך געלאָזט צום קליינעם אַרגל, וואָס איז געשטאַנען קעגנאיבער בײ-
 דער וואַנט.
 אסתר שומיאַטשערט פנים איז אומרואיק געוואָרן. זי האָט אים אָנגע-
 הויבן בעטן:

— פּרצל, מען דאַרף נישט, מען דאַרף נישט!
 אָבער זײנע פּינגער האָבן זיך שוין דעמאָלט שווער באַוואויגן איבער
 די קלאַווישן און דאָס צימער האָט אויפגעציטערט פון האַלב־טענער, וואָס
 זײנען ביסלעכווייז געוואָרן אַלץ ווייניקער און ווייניקער.
 — איך קאָן נישט מער! — האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און אַ ווייל געקוקט
 אויף זײנע הענט.
 און עס איז געווען אין יענעם מאַמענט, ווען איך האָב דערפּילט אַ צי-
 טער אין זיך, וואָס איך האָב געזוכט צו באַהאַלטן, אַז מען זאָל אים נישט
 באַמערקן.

איך האָב שוין נאָכדעם די גאַנצע צײט נישט געקאָנט אָפּרייסן מײנע
 בליקן פון זײנע פּינגער, — די פּינגער, וואָס האָבן אויסער אַזוי פּיל ווערק
 געשריבן, אויך מטבעות געקאָנט ברעכן, זײנען איצט נישט בכוח געווען זיך
 צו באַוועגן איבער די קלאַווישן.
 אין צימער האָבן נאָך געציטערט די האַלב־טענער, וואָס זײנע פּינגער
 האָבן מיט געוואָלט אַרויסגעצויגן פון די קלאַווישן איבערן אַרגל, און אַלץ
 אין מיר האָט מיטגעציטערט מיט זײ.

יוסף ראָלניק

א.

דער „יונגער“ דיכטער יוסף ראָלניק — אַ זיבעציקער. אַט אַזוי זיינען די פּאָעטן און דערציילער פון דער גרופע „יונגע“, וואָס האָבן מיט אַ יאָר פּערציק צוריק געפירט אַזאַ פּייערדיקן קאַמף קעגן די דעמאָלטיקע „אַלטע“, שוין אַליין, ברוך-השם, אַלטע. און דאָס טרויעריקע דערביי איז, וואָס היינט זיינען ביי אונדז ניטאָ קיין נייע „יונגע“, וואָס זאָלן פירן אַ קאַמף קעגן די איצטיקע „אַלטע“.

מיט אַ צוויי יאָר צוריק איז יוסף ראָלניק געקומען אין איקוף וועגן אַרויסגעבן אַ זאַמלונג פון זיינע לידער.

— איר וויסט? — האָט ער ביי מיר געפרעגט, און קוקנדיק אויף מיר מיט זיינע שטילע, קלוגע אויגן, האָט ער אַרויסגעמורמלט:
— איך ווער דאָך שוין באַלד, באַלד אַ זיבעציקער.
— אַ זיבעציקער? — האָב איך זיך געוואונדערט.
— נו, יאָ, ווי דען? — און שמייכלענדיק שטייל איז זיינע געדיכטע, גרויע וואַנצעס אַריין, האָט ער מיר גענומען דערמאָנען:

— איר האָט אַפנים פאַרגעסן, אַז ווען איר און די איבעריקע פון אייער גרופע זייט געקומען צו אונדז, זיינען מיר, די „יונגע“, שוין דעמאָלט קיין שיפע-זיבעצעך ניט געווען.

— יאָ, יאָ, — האָב איך מסכים געווען, דערמאָנענדיק זיך, אַז די מער-סטע פון מיין גרופע האָבן שוין אויך הינטער זיך די אָפּגעפּייערטע פּופציק-יאָריקע יוביליען.

— איז ווילט איר אַן אָפּגעקליבענע זאַמלונג פון אייערע לידער ביים איקוף-פאַרלאָג? — האָב איך געפרעגט.
— איך וואָלט זייער געוואָלט, — האָט ער שטיל געזאָגט און דערביי צוגעלייגט:

— דער איקוף-פאַרלאָג טוט אַ ביז-גאָר פּינע אַרבעט. די ביכער, וואָס ער גיט אַרויס, זיינען דאָך פון אונדזערע בעסטע, און ווען פּריער האָט דאָס אַ יידיש בוך ביי אונדז געהאַט אַזאַ פאַרשפּרייטונג?

ב.

און אַט ליגט שוין פאַר מיר אויפן טיש די אָפגעקליבענע זאַמלונג אויף 260 זייטן אין אַ שיינ־אַרויסגעגעבן און פיינ־געבונדענעם בוך ביים איי־קוף־פאַרלאַג, וואָס טראַגט דעם נאָמען: „יוסף ראָלניק — געקליבענע לידער“. אָפגעקליבן פונעם דיכטער אַליין צו זיין זיבעציקסטן געבוירנטאָג, איז די אָפגעקליבנקייט אַזאַ, וואָס זאָגט צו אונדז:

— זעט, אַט דאָס איז דער קרן־קימת פון מיין לאַנג־יאָריקן גאַנג, און אויב אייך איז ניחא אין דער מיט פון וועלט־דערשיטערונג זיך אַפּרוקן אָן אַ זייט און פאַרברענגען מיט מיר אַ וויל, איז — אדרבה.

און ווען איר הויבט אָן מיט דער אָפגעקליבנקייט פון י. ראָלניקס שאַפן צו פאַרברענגען, ווערט איר דערשטוינט פון דעם גענוס, וואָס איר נעמט דערפילן פון די קלייניקייטן און פון דעם זייטיקן, וואָס דער דיכטער לעבט אויף פאַר אייך:

אין יענעם טאָג איז אין דער פרי
די זון נישט אויפגעגאַנגען.
דער הימל, ווי אַ ברודנער טייך,
איז ביי דער ערד געהאַנגען.

נאָך מיטאַג האָט אַ ווינט געבראַכט
דעם ערשטן שניי צו טראַגן.
אָן דאָך פון מיל האָט זיך ביז טויט
אַ פייגעלע צעשלאָגן.

און שוואַרץ איז געוואָרן מיט אַמאַל דער טייך
און שווימעדיק געוואָרן.
געפאַלן זיינען שנייעלעך
און זיך אין טייך פאַרלאָרן.

ווי קליין עס קוקט אויס אין אייערע אויגן די טראַגעדיע פונעם געהרגעטן פייגעלע לגבי דעם געהרגעטן יידישן פאַלק דורך די לאַפעס פון די נאַציס, און דאָך רירט אייך דאָס בילד ביז גאַר, ווייץ טיף אין געמיט גייט־אויף די בענקשאַפט נאָך יענער צייט, ווען אַזאַ קלייניקייט איז געווען אַ געשעעניש אַנצורירן דאָס סענסיטיווע האַרץ פון אַזאַ פיינעם דיכטער, ווי יוסף ראָל־ניק איז.

ג.

די גאַנצע אָפטיילונג „אַרום דער מיל“ גייט אויף איצט פאַר אייערע אויגן מיט אַזאַ ווייטיקייט, וואָס קלינגט פאַר אייערע אויערן מיט — אַמאַל

און אַמאָל איז געווען אַ מעשה.
 די מעשה איז אַ טרויעריקע, אַבער שייך איז זי אין איר טרויער און די
 שיינקייט איז אין דער ווייטער ווייטקייט, וואָס קוקט אויס קעגן די לעצטע
 געשעענישן אַזוי רירנדיק־קליין:

אַ נייער טאָג? ! — גיין: אַנגעצונדן
 האָט זיך אין געסעלע אַ שייער;
 און האָב און גוטס געזאַמלטע
 וועט צונעמען דאָס פייער.

אַט קייקלען זיי זיך אין דער הויך,
 די פייערדיקע וואָלן;
 עס שטירצט דער דאָך און איינציקווייז
 די באַלקנס פאַלן, פאַלן.

אַ שוואַרצער רויך — דער גאַרבן־טאָפּ
 האָט אויך זיך אַנגעצונדן;
 און מיט דעם טויבן־שלאַק איז אויך
 די טויבן־פאַר פאַרשוואונדן.

און רויטע בלעטער שטרעקן זיך
 פון פייער רויטע פלאַנצן;
 און קינדער פרייען זיך מיט זיי,
 און וואַרעמען זיך און טאַנצן.

ווי ווייט אַט דאָס טרויעריק־שטיל און שייך בילד איז פון דער גרויסער
 שרפה אין אונדזערע לעצטע יאָרן, ווען קינדער — ניט געוואַרעמט האָבן
 זיך און ניט געטאַנצט, נאָר זיינען געוואַרפן געוואָרן לעבעדיקע אין די אַנגע־
 צונדענע פייערן.

ד.

יא, ווייט, אַזוי ווייט און דאָך אַזוי נאָענט און אַזוי אייגן, ווי ווייט און
 נאָענט עס איז דער דיכטער יוסף ראָלניק אַליין און די צייט, ווען ער האָט
 אַט די קליינע, שיינע טרויעריקייטן מיט אַזוי פיל קינסטלערישקייט פאַר־
 פיקסירט אין זיין אַפטיילונג „אַרום דער מיל“.

און ניט קיין חידוש, וואָס ער האָט דאָס אין יענער צייט געטאַן. געטאַן
 האָבן דאָס די מערסטע פון יענער גרופע „יונגע“, צו וועלכער ער האָט גע־
 הערט און איז אַליין געווען אַ טייל פון איר.

דורך די צוויי פענצטער צום קעָדער־רעסטאָראַנדל, וואו די מערסטע
 „יונגע“ האָבן געלעבט אין דער צווישן־צייט פון אַרבעט און שלאָפן, האָט

אַריינגעקוקט איסט־בראַדוויי. אַבער אַט די יידישע גאַס פון ניו־יאָרק האָט נישט נאָר גאַרנישט נישט געגעבן די „יונגע“, נאָר געווען איז זי אין זייערע אויגן אַ ציינערדיקע ראָד, וואָס מאַלט, צעמאַלט דאָס ביסל גאַנצקייט אין זיך, וואָס מען האָט מיטגעבראַכט פון די אַלטע היימען.

דאָס ביסל גאַנצקייט, וואָס מען האָט מיטגעבראַכט מיט זיך, איז אינעם גערויש פון אַט דער ציינערדיקער ראָד נאָך טייערער און ליבער געוואָרן, ווי ווען מען האָט דאָס מיטגענומען מיט זיך פון די היימען אַרויס, און מען איז דערפאַר געווען צופרידן, וואָס די פענצטער זיינען געווען טיף־אַריינגע־זעצט אינעם קעלער אַריין און מען האָט דערפאַר אין דער טונקעלער אַפֿ־געזונדערטקייט זיך געקאָנט אָפגעבן מער מיט דער בענקשאַפט נאָכן נעכ־טיקן, ווי מיטן קוקן אויפן אַרומיקן אין דער דעמאָלטיקער קעגנוואַרט. איז דאָס נישט געווען בלויז די „מיל“, וואָס יוסף ראָלניק האָט אינעם קעלערדיקן רעסטאָראַן קינסטלעריש אויפגעלעבט אַרום זיך, נאָר עס איז אויך געווען די רו אַרום דער מיִ, — אַ רו, אין וועלכער דער חלום נעמט די אויבערהאַנט איבער דער וואַר, און דעמאָלט?

דער טראָן איז גרייט, דער סצעפטער וואַרט,

עס פעלט נאָר בלויז די קרוין.

צי הערסטו נישט, ווי ס'רופט דאָס פּאַלק?

אַ קום צוגיין, און קרוין.

און יוסף ראָלניק האָט געפּאָלגט. ער איז געקומען און איז אַ קעניג גע־וואָרן פון זיין מיל, פון דעם אַרום דער מיִ, פון דעם שטילן חלום אַרום איר.

ה.

געזעסן אינעם קעלער־רעסטאָראַנדל ביי אַ ווייס־שטיינערדיקן טישל, דאָס טעפל קאַווע האָט געציטערט אין זיינע אויסגעבלייכטע פינגער אויפן וועג צו זיין געדיכט־באַוואַקסענעם מוִ, ווי עס וואַלט געווען נישט קיין פשוטע קאַווע, נאָר דער פיינסטער נעקטאַר אין אַ גילדערנער כּלי, ווייִ:

כּיבין אַ קעניג. מיינע לענדער

ציען זיך אויף טויזנט מיילן.

קוקט נישט קיינער, וואָס איך האָב נישט

וואו אַ שטונדע צו פאַרוויילן.

כּיבין אַ קעניג. שטעט, געמיינדעס

קומען מיר אַנטקעגן גרייסן.

קוקט נישט, וואָס איך שלעפּ זיך איינזאַם,

גיי צופּוס און אָפּגעריסן.

כיבין אַ קעניג. האָב אַ האַרעם
 פול מיט יונגע, שלאַנקע פרויען.
 קוקט ניט, — קוקט נישט... איך דאַרף קיינעם
 מיין פאַרמעגן ניט פאַרטרויען.

און אַנדערש האָט דאָס גאַרניט געקאַנט זיין, אַז די אַרומיקייט האָט גאָר־
 ניט געהאַט וואָס צו געבן און געלעבט האָט מען אַרום דער נעכטיקער מיל
 אין דעם היים־דערפֿ, וואָס האָט דאָך זיך געמוזט אַמאָל צועסן אויך, האָט
 מען זיך געלאָזט אויף גאַטס באַראַט.

וואָלט יוסף ראָלניק זיך געווען געלאָזט אויף גאַטס באַראַט אין דעם
 לעבעדיקן לעבן אַריין, וואָלטן מסתמא גאָר אַנדערע לידער געווען געקומען.
 אָבער אַזוי ווי דאָס אַרומיקע לעבן האָט ניט געלאָקט, איז דער גאַנג „אויף
 גאַטס באַראַט“ געווען אין דער אייגענער אויסגעטראַכטער וועלט אַריין, אין
 וועלכער מען איז געווען אַט אַ קעניג מיט געוואַלדיקע רייכטימער, און אַט
 — דער איינזאַמסטער צווישן די איינזאַמע :

און קיינער גייט.
 אין הויז איז אויפגעראַמט און ווייט,
 די דילן זיינען ריין,
 די שטולן שטייען אויף אַן אַרט
 און איך — איך בין אַליין.

און קיינער קלאַפט.
 וואָלט דורכגעלאָפן כאַטש אַ מויז
 און וואָלט די רוי צעשטערט,
 וואָלט אין וואַנט אַ גריל גערעדט —
 איך וואָלט זיך צוגעהערט.

פֿון איינזאַמקייט צו דער באַהעפטקייט מיט גאַט. און יוסף ראָלניקס
 גאַט איז אַזאַ, פֿאַר וועלכן מען שטייט ניט פֿאַרגאַפֿט און געפלעפט. ער איז
 אַן אייגענער, אַן אינטימער. ער וואוינט אַרום דער מיל און עס איז אַזוי
 גרינג דאָס געבעט צו אים, דאָס זיך פֿיעשטשען פֿאַר אים, און אַפֿילו דאָס
 בייזערן זיך אויף אים איז אויך אַ גרינגער.

און יוסף ראָלניק בייזערט זיך אַמאָל אויף זיין גאַט, אָבער עס איז דאָס
 געבייזער אויף אַן אייגענעם, מיט וועלכן מען מאַכט באַלד שלום :

מיינע ימען זיינען שטילע,
 מיינע שיפן — צו דער האַנט ;
 מיינע שיפן וועלן קומען
 צום געוואונטשטן לאַנד.

גאָט פירט זיי אויף שטילע וועגן,
 גאָט ווייסט דאָך די וועגן גוט.
 וואָס־זשע האָב איך זיך צו זאָרגן ? —
 ס'וועט שוין אַלץ זיין גוט.

און עס איז אים גוט, אונדזער יוסף ראָאָניקן. אין זיין גאַנצער איינ-
 זאַמקייט איז אים גוט. אַפילו ווען ער וויינט זיך אויס אין זיינע קישנס איז
 אים גוט.

וואָרים עס איז דאָך בשום אופן ניט אַזוי שעכט, ווען מען קאָן אַ זאָג
 טאָן אַזוי :

נאָך דאַנקען גאָט,
 וואָס קיינער ווייסט
 אַוואו איך וואוין,
 און וואו איך וויין ;
 איך בין אַליין,
 נאָך דאַנקען גאָט.

ווען ס'ווערט מיר ענג,
 קום איך צו גיין
 צו זיך אַליין
 און וויין זיך אויס
 אין קישנס שוים :
 נאָך דאַנקען גאָט,
 נאָך דאַנקען גאָט.

ז.

אין ליכט פון אונדזערע היינטיקע טעג זיינען אָט די מאַטיוון אַזעלכע
 ווייטע, אָבער קיין פרעמדע זיינען זיי אַפילו אויך היינט ניט.
 עס איז דאָ אין אָט די מאַטיוון דער באַוואוסטזיין פון דער אייגענער
 מאַכטלאַזיקייט אַנטקעגן דער ציינערדיקער ראָד, וואָס האַלט כסדר אין גיין
 איבער דיר.

אָודאי זיינען אין דעם לעצטן פערט־יאָרהונדערט געקומען ביי אונדז
 דיכטער, וואָס האָבן מיט זייערע אייגענע ציינער זיך איינגעביסן אין די ציי-
 נער פון דער ראָד, אָבער אויך פאַר אַזעלכע דיכטער זיינען אָט די ראָאָניק-
 מאַטיוון ניט קיין פרעמדע. ווייטע, דערווייטערטע פון זיך אפשר יא, אָבער
 קיין פרעמדע ניט, וואָרים ניט כסדר איז מען אין דעם ברויזיקן געראַנגל.
 יוסף ראָאָניק איז דורכאויס דיכטער פון אָט דער מאַכטלאַזיקייט. ער
 געהערט צו אַ פּלעיַאָדע דיכטער, וואָס האָט מיט יאָרן צוריק געמאַכט אָט

די מאַכטלאַזיקייט פאַר אַ קולט, וואָס האָט צום ערשטן מאָל אין אונדזער
יידישער דיכטונג גלאַרפּיצירט דאָס ליד בלויו צוליב ליד און ניט פאַר
עפעס מער.

ניט אומזיסט זיינען דאָ אַזוי פּיל לידער וועגן לידער אין יוסף ראָלניקס
בוך, וואָס ער אַליין האָט איצט אָפּגעקליבן.

איך האָב געפרעגט : פון וואָנען קומען

די לידער ווייגענדיק אַזוי ?

— זיי קומען פון אַ לאַנד אַ גרויסן

אין יענעם לאַנד — עס רופט זיך : זיי.

ער פרעגט וועגן זיי, זינגט צו זיי, וועגן זיי, בעט גאָט, אָז ער זאָל אים
באַשרען וואָס-מער לידער, ווייל פאַר אים איז דאָס ליד דער סאַמע קרן פון
זיין לעבן :

אַזוי ווי ער, — מיט קראַנקע גלידער

ליג איך צום קאַלטן בעט געשמידט.

פון ביימער, בלומען, זונען, פרויען

געבליבן איז ביי מיר — אַ ליד.

ליד, ליד! ניט אַזוי דאָס לעבן גופא, ווי דאָס ליד וועגן לעבן. דאָס
גאַנצע לעבן האָט ביי יוסף ראָלניקן נאָר אויף אַזוי פּיל אַ ווערט, אויף וויפּיל
עס קאָן פאַריוואַנדלען ווערן אין אַ ליד.
איז דאָס געזונט ?

יוסף ראָלניק אַליין טראַכט ניט כסדר אַזוי, — אַ סימן? —

ווען איך בין געווען זעכצן יאָר אַלט

בין איך אויף לידער קראַנק געוואָרן.

ז.

און דאָך איז אפילו אַט דער קולט פון ליד צוליב ליד אויך געווען מזל-
ברכהדיק פאַר דעם ווייטערדיקן גאַנג פון דער יידישער פּאָעזיע, וואָס האָט
שוין לאַנג אויפּגעהערט צו זיין בלויו ליד פאַר ליד וועגן.
אַדאָנק דעם קולט פון יענעם פּעריאָד איז די ווייטערדיקע יידישע פּאָ-
עזיע פונעם לעבן, וועגן לעבן, פאַרן לעבן געוואָרן מער ליד, ווי דאָס איז
געווען פאַר יענעם פּעריאָד.

אין דעם הינזיכט האָט דאָס איצטיק אָפּגעקליבן בוך פון יוסף ראָלניקן
אויסער דעם פּאָעטישן, אויך אַ קולטור-היסטאָרישן ווערט. עס איז אַ בוך,
וואָס ברענגט אונדז סיי די פּילאָסאָפּיע און סיי דעם בעסטן מוסטער פון

דער גרופע, וואָס איז מיט אַ פּערציק יאָר צוריק אויפגעגאַנגען און געהאַט אַ גרויסע השפּעה אויף דעם ווייטערדיקן גאַנג פון אונדזער יידישער פּאַעזיע. ניט אַלע דעמאָלטיקע „יונגע“ זיינען געבליבן מיט יענער פּיטאַסאָפּיע. אַ צאָל איז אַוועק פון איר און זיך געלאָזט אויף פאַרשידענע אַנדערע וועגן און אומוועגן. ווער עס איז געווען מזל-ברכהדיק אין זיין אויסוואַנדערונג און ווער עס איז פאַרטריקנט און פאַרדאַרט געוואָרן אין דער נייער לופט. יוסף ראָלניק איז פון די געציילטסטע, וואָס האָט אָנגעהאַלטן פאַר די אַלע יאָרן יענעם דרך. אַפילו אין די שפּעטערדיקע לידער זיינע, וואָס האָבן שוין צו טאָן דאָ און דאַרטן מיטן פּעבעדיקן פּעבן, איז דער טאָן אין זיי דער טאָן פון די דעמאָלטיקע „יונגע“:

מייע געדאַנקען גייען אהיים,
ווי סטאַדעס רינדער און שאָף,
ווען די זון שטייט ביים זוימ,
און דער טאָג איז ביים סוף,
אין וואַכן און אין טרוים
גייען זיי אהיים.

זיי זיינען געפאַרן אַרום און אַרום
איבער לאַנדאָן און פאַריז און איראַק —
איצט קומען זיי פון אומעטום
מיט אַ ליידיקן וואַנדער־זאַק.
זיי האַלט ניט אַפּ קיין שוים —
זיי גייען אַלע אַהיים.

זיי האָבן גאַרנישט ניט געבראַכט
פון ימען, לענדער, וועלט.
זיי קומען אויף דער נאַכט
אין צעלעכערטן געצעלט,
אין האַרטן בעט פון ליים
צו ליגן אין דער היים.

און וואו איז יוסף ראָלניקס היים? זי איז אין דעם קעלער־רעסטאָראַנדל פון איסט־בראָדוויי, אין וועלכן עס איז אויפגעגאַנגען אין זיין ליד — די מיל, די קלוגע רייד פון „תנא“. אין אַט דעם קליינעם קעלער־רעסטאָראַנדל איז דאָך אַפילו צו אים געקומען צו גאַסט דער פּערסיער האַפּיז מיט זיין ליד.

ה.

וויפיל יאָר איז דאָס שוין, אָז מיר האָבן זיך געטראָפן ביי יענעם שטיי-
נערדיקן טישל אינעם קעלער־רעסטאָראַנדל, ליבער יוסף ראָלניק?

שוין לאַנג, זייער לאַנג, אָבער בלעטערנדיק איצט אייער בוך, בין איך ווידער מיט איך דאַרטן.

איך זיך מיט משה לייב האַלפערן ביי אַן אַנדער טישל, מיינע אויגן פאַרן אַמאָל אויף דעם טישל, ביי וועדכן עס זיצט די באַרימטע „יונגע-טראַיקע“ מאַני לייב, זישאָ לאַנדוי און ראובן אייזלאַנד. אָבער אַט זע איך איך אַן אַלייניקן אין אַ ווינקל ביי אַ זייטיקן טישל. די אויגן ביי איך אַרונ-טערגעדאַזטע אין זיך אַריין, און די ליפן ביי איך צעציטערטע, ווי ביי אַ שטי-לער תפילה.

וואָס איז געווען אייער דעמאָלטיקע תפילה ?

איך ליינען זי איצט אין אייער בוך, וואָס ליגט פאַר מיר.

ווייט, ווייט, אָבער אַזאָ שיינע איז די ווייטקייט. און ווייל זי איז אַזוי שייך, איז זי ניט פרעמד. אַפּטמאָל ווערט מען אויפגעצייזט אין איר דורך די וואונדער־שיינע און הערלעכע לידער אין אייער בוך.

.1950

מאני לייב

א.

די נייעס, אן מאני לייב האט צוגעמאכט אויף אייביק זיינע אויגן, האט מיד דערגרייכט אינעם זאל, וואו עס איז באצייכנט געווארן מייע זעכציק יאר. איך בין געזעסן ביי דעם סבוד-טיש צווישן נאָענטע און אייגענע, און מאַמענטנווייז געווען אַוועקגעטראָגן ווייט, ווייט פון דער יום-טובדיקייט, וואָס האָט זיך געטראָגן פון דעם אַרום.

— איז, הייסט עס, שוין נישטאָ מאַני לייב, — האָב איך זיך געפרעגט און איבערגעפרעגט :

— טאַקע שוין מער נישטאָ ?

טויבן שטילע, בלויז אַונט-שטונדן !

שפרייט מין אַונט שטילן טרוים צעשפרייטער —

איצטער בליען בלוטיקער און רויטער

מייע רויטע רויזן — מייע וואונדן.

אַט די שורות האָב איך דאָך געדאַוונט פאַר זיך ביחידות לאַנג, לאַנג צוריק, נאָך איידער איך האָב זיך געצאַפלט אינעם קעלערדיקן מיסדיקן רעס-טאַראַנדל אויף איסט בראָדוועי, ווען ער, צוואַמען מיט זישאָ לאַנדוי האָבן געבלעטערט מינס אַ באַשריבן העפטל, און זיך איבערגעוואָרפן צווישן זיך מיט אַזעלכע ווערטער, ווי „לירישקייט“, „בילדערישקייט“, „עכטער טאַן“ און דערביי צוגעלייגט אַן „אַבער“.

די אַזע אַרויסגעמורמלטע ווערטער זיינען געפאַלן איבער מיר, ווי טראַ-פענס האַניק, צו ווערעך איך האָב געפילט אַ צי צו טאַן דעם צונג, אַבער דאָס וואָרט „אַבער“ איז געווען, ווי אַ ביטערע פיל.

— איז וואָס-זשע איז דער „אַבער“ ? — האָב איך זיך געצאַפלט.

זישאָ לאַנדויס פּוכקע האַנט האָט פאַרשאַרט די באַאַנדע, קרויזיקע האַר, וואָס האָבן זיך געוויקלט, ווי דינע, יונגע שלענגעלעך צו זיין שטערן, און מאַני לייבס אַליוויקאַלירנדיק פנים האָט זיך צעצוקט, ווי ביי אַ יונג שיין מיידל, וואָס איז געצוואונגען אַפּצוואַנגן אַ ראַנדעוואו, כאַטש דער בחור, וואָס בעט אים ביי איר, איז איר דווקא צום האַרצן, נאָר וואָס-זשע דען ?

זאַל אים נישט אַנקומען אַזוי גרינג !

העי, איר, ביי מיינע הויכע טויערן,
די גאַנצע נאַכט מיט פּאַקלען וואַכט!
מיינ ווייסע פרייד אין דרייצן שלייערן
דאַרף קומען היינט צו מיר באַנאַכט.

איר פאַרשטייט? ער, מאָני לייב, וועמענס טויבן שטילע האָבן אים גע-
פירט אינעם טרוים-לאַנד אַריין, וואו עס האָבן אויפגעבלייט פאַר אים גלוי-
טיקע, רויטע רויזן, וואָס זיינען אין דער אמתן גאַר קיין רויזן נישט געווען,
נאָר וואונדן זיינע אייגענע, האָט דאָך טאַקע נישט געקאַנט אויפנעמען די
פשוטע וואַרקענדיקע טויבן, וועגן וועלכע איך האָב געזונגען. אַז איך האָב
געוואָלט איבערגעבן די פרייד, וואָס איז אין מיר געווען, איז די פרייד געווען
אַ פשוט מיידע, ווי אַ שטייגער מאַרוסיע, די גענדזאָפּהיטערין אויף דער
גרינער לאַנקע פון מיינ וואַלין, וואָס איז נישט געווען פאַרצאָמט פאַר קיי-
נעמס אויג מיט קיין הויכע טויערן, נישט געווען באַהיט דורך די נעכט פון
קיין היטער מיט פּאַקלען אין די הענט, און אַנשטאַט איינגעוויקלט אין דרייצן
שלייערן, האָט איר פאַרברוינט לייב געברייט דורך דעם איינציקן, דינעם
טאַראַפּאַן, וואָס זי האָט אויף זיך געטראָגן. איז ווי-זשע טאַקע האָט זיין פּאַני-
טאַזיע זיך געקאַנט באַנוגענען מיט דעם פשוטן פאַרמעג, וואָס איך האָב מיט
זיך געבראַכט!

— לירישקייט, בילדערישקייט, עכטער טאָן, נויאָ, — האָט ער באַווי-
ליקט זיין הסכמה אויף דעם יינגערן, ניי-צוגעקומענעם, אָבער:
— גייט מיט די פיס אויף דעם אָפענעם שליאַך, און האָט נישט קיין
פּליגל זיך אַ הויב צו טאָן אין די הויכן איבער די וואַלקנס, וואָס מען קאָן
זען בלויז מיט צוגעמאַכטע אויגן.

מאָני לייב האָט נישט גענוצט אַקוראַט אַט די ווערטער, וואָס איך גיב
איצט אין זיין מויל אַריין, גענוצט האָט ער האַלב-ווערטער, און פאַרשליי-
ערטע זיינען זיי געווען, ווי זיין אויסגעחאָמטע פרייד, אָבער דער מיינ איז
געווען אַט אַזוי, ווי איך פאַרמוליר אים איצט.

פאַרדריסט מיך איצט, וואָס איך האָב דעמאָלט בשום אופן נישט געקאַנט
בייקומען אַט דעם „אָבער“, וואָס האָט געשטערט מאָני לייבן מיך אויפצונע-
מען אינגאַנצן ווי איך בין?

ניין! עס פאַרדריסט מיך שוין גאַרנישט. וואָרום וואַלט איך דעמאָלט גע-
ווען בייגעקומען אַט דעם „אָבער“, וואַלט איך אַרונטער פון דעם אָפענעם
שליאַך, וואָס האָט אין לויף פון די יאַרן מיך גענערט מיט דעם פאַרביק-רייכן
לעבן אויף אים. וואָס שייך פליגל, זיינען קיינמאַל מיר נישט געווען צום
האַרצן יענע, וואָס פליען אַוועק אויף יענער זייט פון אונדזער ערד, און
לאָזן זיך נישט דערזען מיט די אָפענע מענטשדעכע אויגן.

ב.

איצט, ווען איך זיך אין די שפעטע שעה'ן פון דער נאכט מיט זיך אליין, פיל איך נאך טיפער דעם צער אין מיר.

דער טאג פארגייט, דער טאג פארגייט... ער מוז פארגיין...
און אויב דיר ווילט זיך וויינען, וויינען, וויינען — וויין, —
דער טאג פארגייט.

איז אורדאי אַ גרויסער צער, וואָס דער טאָג פאַרגייט, און פאַר מיינע אויגן גייט אויף נישט נאָר דער העלער טאָג פון מיין באַוועגן זיך אין דער סביבה פון מאַני לייבן, נאָר אויך מיין קאַיאָר, וואָס איז אויפגעגאַנגען ביי די שוועלן פון די שוין עטאַבלירטע „יונגע“, פון וועלכע ער איז דעמאָלט גע- ווען איינער פון די צענטראַלע פיגורן.

עס שטייט אויף אין זכרון די אַגאַניע פון אַ יונג פאַרליבט האַרץ, וואָס שלאָגט זיך אָן אַן דעם קיפן שולטער פון דעם, וואָס ער באַגערט צום שטאַרקסטן.

איך יענעם פעריאָד פון מיין קאַיאָר איז מאַני לייב געווען מיין באַגערט- סטער צווישן אַלע אַרום די „יונגע“. איך האָב געדאַונט זיינע לידער מיט דער דבקות פון אַ חסיד, און ביו גאָר פאַרליבט בין איך געווען אין זיין אויסזען, זיין קול, און דעם אופן, ווי ער האָט זיך געהאַלטן, ווי ער האָט גע- רעדט, און אפילו אין די קליידער, וואָס ער האָט געטראָגן. אַלץ, אַלץ אין אים האָט זיך צונויפגעגאַסן מיט דער גראַציעזקייט פון זיינע פערזן, און פאַר מיר איז ער געווען די פערפעקציע פון אַ שיינער גאַנצקייט.

מיד בין איך, בלייך בין איך,
נו, בין איך מיד, בין איך בלייך.

דאַכט זיך וואָס? וואָלטן אַט די שורות געווען געקומען פון עמיצן אַנדערשס פען, וואָסטן זיי אַרויסגערופן אַ שמייכל, אויב נישט קיין ווידער- געפיל, אַבער, ווייל זיי זיינען געווען זיינע, האָבן זיי געהאַט אַלע טעמים פאַר מיר.

ער האָט געהאַט אַ דינע, שאַנקע פיגור, אַן אַליווילענגלעך פנים מיט צוויי גרינלעך-טונקלע אויגן, אין וועלכע עס איז שטענדיק געווען אַ שייך, וואָס האָט זיך געוויגט פון אומרו און איבערגעלאָדענע עמאַציעס. זיין אויבערשטע ליפ איז געפאַלן איבער דער אונטערשטער, ווי אַ דעקל, וואָס דריקט אַרונטער די איבערגעפילטקייט, און זיין קול ווייך — אפילו אין אויפ- גערייצטקייט. אין ענטוויאָזם אַן „אַך“ מממעקים, פון די סאַמע טיפענישן,

אין ווידעִה־געפֿיֿר אַ ״ברִי״, ווי אָנגערירט פֿון אומרִיינקייט, אין שעה׳ן פֿון מנוחה לאַשטשענדיק און פֿיעשטשענדיק, ווי ביי אַ מיידל, וואָס ווייסט, אָן אַלע זיינען אין איר פֿאַרליבט, און האָט דערפֿאַר גרויס הנאָה זיך צו קלאַגן אויף דער מוראדיקער לאַנגווייליקייט, וואָס מאַטערט זי.

פֿאַרוואָס איך בין ביי מיין פֿאַעטישן קאַיאָר געווען אַזוי פֿאַרכישופֿט פֿון מאָני לייבן, האָב איך אָנגעהויבן צו באַנעמען אין אַ פֿאַר יאָר שפּעטער, ווען איך האָב זיך אָנגעהויבן צו באַפֿרייען פֿון אים.

די באַפֿרייאַונג איז געקומען מיט דער אויפֿגעוואַכטקייט אינעם באַ-וואוסטזיין, אָן קונסט, וואָס איז עסקעפֿיזם פֿון דער ווירקלעכקייט, איז פֿאַרמשפֿט שטענדיק צו וואַגלען אונטערוועגנס פֿון איין ערגעץ־אַנדערש צו אַן אַנדער ערגעץ־אַנדערש און נישט פֿילן די וואַרעמקייט פֿון היימישקייט. פֿלוצלינג האָב איך דערפֿיֿרט, אַז מאָני לייבס ״שטילער, שטילער!״ איז מיר דערווידער.

שטילער, שטילער ! רעדט נישט הויך,
שטייט געבויגן שוואַרץ און בלייך.
איינגעבויגענע אין פיין,
שווייגט און האַלט דעם אַטעם איין.

פֿון דער טיפֿער נאַכט אַרויס
און פֿון קיינעם נישט געהערט,
וועט ער אויף אַ ווייסן פֿערד
קומען שטיל צו אינדנער הויז.

ווער וועט קומען אויפֿן ווייסן פֿערד ? ווי קוקט ער אויס ? און פֿאַרוואָס עפעס פֿון דער טיפֿער נאַכט, און נישט מיטן קאַיאָר ? און פֿאַרוואָס דאַרפֿן מיר דווקא זיין שטיצער, און שטיין איינגעבויגן, — שוואַרץ און בלייך, און איינגעהאַטן דעם אַטעם ?

גראַדע איז אין יענער צייט געקומען דער ערשטער שאַרפֿער רוף זיך צו שטעלן מיטן פֿנים צו דער ווירקלעכקייט פֿונעם ייִדישן לעבן אין אַמע-ריקע, וואָס איז דעמאָלט געווען אַ גרויס געשעניש.

דר. חיים זשיטלאַווסקיס באַגרינדונג פֿון דעם ייִדישיזם, און יואל ענ-טינס נאַציאָנאַלער ראַדיקאַליזם האָבן אויפֿגעוועקט די איינגעדרימלטע ענערגיע אין די געמיטער פֿון אַ צאָל ייִנגערע ייִדישע געלערנטע, ווי חיים ליבערמאַן, לייבוש לעהרער, מ. האַלמשטאַק, יעקב לעווין און אַ צאָל אַנדער-רע, וואָס האָבן אַ צי געטאָן די גלעקער פֿאַר אַ וועלט־עכער ייִדישער דערצי-אונג. עטלעכע פֿון דער גרופֿע ״יונגע״ האָבן זיך אַ טשוכע געטאָן, און אויב אפֿילו נישט גלייך אַנטקעגנגעגאַנגען דעם קלאַנג פֿון די גלעקער, האָבן זיי אָבער געהאַלטן צעוואַכט דעם געהער צו אים, אָבער די מערסטע האָבן נאָך

שאַרפער פאַרשטאַפּט די אויערן, און מאַני לייב האָט זיך געפיעטשטשעט;
 „שטילער, שטייער, רעדט נישט הויך“;

און עס איז געווען אפנים, וואָס איך בין יאָ אַנטקעגנגעגאַנגען, און גע-
 וואָרן איינער צווישן די ערשטע לערער אין די וועלטלעכע יידישע קינדער-
 שולן, וואָס האָבן צוזאַמען מיט די ערשטע טוער געדאַרפט רייסן רוי-ערד,
 ווען איך האָב באַנומען די סיבה פון מיין פריערדיקער פאַרכישופדיקייט.
 דער פשט פון מיין פאַרענטפערן זיך אליין איז געווען: אַ יינגל וואָס
 איז אויסגעוואַרצלט געוואָרן פון אַן ערד אויף יענער זייט ים, אַנגעפילט
 מיט היימישע זאַפטן, האָט דאָ, אין יענער צייט, נישט געפונען פאַר זיך קיין
 ערד זיך איבערצופאַנצן, האָט געזוכט זיך צו ראַטעווען אין דעם לאַנד פון
 פרייד אין דרייצן שטייערן, אין אַ הונט, וואָס טראַגט צוזאַמען מיט מאַני
 לייבן די לבנות איבער טייכן פון טרויער, און לאַנדישן, וואָס זיינען ביי
 אים אויפן הויף קיינמאַל נישט געוואַקסן, אַ וויינרעב, וואָס קלעטערט איי-
 בער די ווענט פון עמעצן-אַנדערש אַ פאַלאַץ.

אויסטראַכטענישן? אויסטראַכטענישן? נו, יאָ! אַז די ווירקלעכקייט איז
 געווען אַזאַ צעקרישטע און אַזאַ צעשטויבטע, האָט מען געמוזט זיך ראַטע-
 ווען אין די פאַלדן פון אילחיעס.

אפילו דער טרויער, וואָס האָט זיך באַוווּן נאָכצושלעפן אַמאַל פון דער
 אייגענער ווירקלעכקייט, איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַזאַ זייד, אַז פון די
 פעדים האָט זיך אויסגעוועבט אַן אוזארישער כישוף-טעפּיך, איבער וועלכן
 מען האָט זיך אַוועקגעלאָזט ווייט פון דער אַרומיקייט.

שטיל און פינצטער איז אין חדר.
 — האָ! ווער שאַרט זיך דאָרט כסדר, —
 ליולינקע, מיין יינגעלע.

שישאַרט אַ מיזל אין די ספרים
 — מתים קומען פון די קברים, —
 ליולינקע, מיין יינגעלע.

דיולינקע, דיולינקע, נישט נאָר מיין יינגעלע, נאָר אויך אייגן געמיט,
 און שפּילט זיך, פאַרשפּילט זיך!

יאָ, כל זמן עס איז געווען שטיל און פינצטער אינעם חדר, וואו דאָס
 מיזל האָט זיך געשאַרט אין די ספרים, און מתים בדווּי זיינען געקומען פון
 די קברים, איז געווען נאַטירלעך פאַר אַזאַ ווי איך בין דעמאַלט געווען,
 באַווירקט צו ווערן פון מאַני לייבס פיעשטשען זיך, אַבער אַזוי גיך, ווי איך
 האָב זיך אַנגעשלאָסן אין די רוי-ערד-אויפרייסער מיטן רידל, מיטן שאַרף

פונעם אַקער, איז דאָס פּיעשטשען זיך געוואָרן אומזיניק, און היפש דער-
ווידער.

ג.

אַבער דאָס ווידערגעפּיל צו זיין פּיעשטשען זיך און צו זיין עסקעפיזם
האָט פּונדעסטוועגן נישט פּאַרשטעלט זיין שיינ פּאַר מיינע אויגן. פּאַרקערט,
איך האָב דעמאָלט אים נאָך שאַרפּער דערזען. נאָר וואָס-זשע דען? אַנ-
שטאַט מיטצוגיין מיט אים אין חלל אַריין, וואו ער האָט נישט געהאַט קיין אַפּ-
שיין, האָב איך זיך געפּרייט מיט אים, ווען ער האָט זיך אָנגעשלאָגן, — זאָל
זיין כאַטש אויף אַ ברעג פּונעם לעבן, וואָס האָט אויפגעברענדט אונטער אים.
איך געדענק, מיט וואָס פּאַר אַ פּרייד איך האָב אויפגענומען זיינע קינ-
דער-לידער און באַצאָן, און וויפל נחת איך האָב געהאַט צו הערן די קינ-
דערישע קולעכלעך אין מיינעם אַ קלאַס אַרויסברענגען די פּאַרביקע און
קלינגענדיקע פּערזן פון זיין „יינגל, צינגל, כוואָט“, „בלימעלעך קרענצע-
לעך“, „דער פּרעמדער“, „גזלנים“ און די עטלעכע אַנדערע. דאָס זעלבע
מיט זיינע קלענערע, קלינגענדיקע, זינגענדיקע און פּריידיקע לידער פּאַר
די קינדער:

געמען פּולע פּורן פּאַרן,
פּורן פּאַרן, פּירן קאַרן
דורך די בערג און דורך די טאַלן
אין די מילן אויסצומאַלן;
הויבן אָן די ווינטן ווייען,
און די מילן פּלימלען דרייען,
מאַלן מילן, מאַלן שנעל
פּונעם קאַרן ווייסע מעל.

סאַראַ מחיהדיקייט עס איז דעמאָרט אויפגעגאַנגען פון מאַני לייבן. און
מערקווירדיק, וואָס אין יענעם פּעריאָד האָט אים דאָס פּיעשטשעניש אויך
איבערגעלאָזן, און ער איז געוואָרן אויף אַזוי פּיך מענטשעך, אַז דאָס האָט
זיך אָנגעהויבן אויך פּילן אין זיינע ריין-פּערזעלעכע לידער.

טרויער? יאָ! אַבער איצט איז דאָס געוואָרן דער טרויער פון מענטש-
לעכן לעבן אַרום זיך.

עס איז געוואָרן דער טרויער פון אַרבעטער-מיידלעך אויף דער פּינפּ-
טער עוועניו ערגעץ אויף אַ דרייצנטן שטאַק, וואָס „גייען און וואַרטן אין
דער בלייכקייט פון טרויער אויפן סיגנאַל פּונעם אַוונט-גלאַק“, פון דעם
אַרעמען אַנדזשעלינאַן, דעם איטאַליענער, וואָס ווערט געפירט אונטער די
קלאַנגען פון אַן אַרקעסטער צו זיין אייביקער רוב און

וועט שוין דרייסיק יאָר נישט זיצן
מיט האַמער אויף זיין בענקעלע
איבער אַלטע שיד פון שכנים.

און די פרייד אויך גאָר אַן אַנדערע, און נישט פאַרשלייערט אין קיין
דרייצן שטייערן:

אין הייזער אַרעמע אין דאָ אַזוי פיל שיינקייט,
די הונגעריקע ליפן איידלט דער בטחון.
די האַנט, וואָס איז געשלאָגן אין דער קוואַליקער ריינקייט
האַלט אַלע טירן אָפן פאַר דעם אַרעמערן שכן.

אין יענעם פעריאָד האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז ער האָט זיך ענדלעך באַ-
פרייט פון זיין פאַרשטייערטקייט, און זיך אומגעקערט צוריק צו דעם לעבן,
פון וועלכן ער איז געקומען, און וואָס רינגלט אים אַרום, און באַלד, באַלד
וועט אויפגיין פון זיין ליד פאַר אונדז די פיין און די פרייד, וואָס האָבן גע-
נערט זיין פרייע יוגנט, דער געראַנגל פון זיין יוגנטלעכקייט, וואָס האָט אים
אפילו אויף אַ צייט איינגעשטאַסן הינטער תפיסה-גראַטעס. סימנים אַז ער
שטעלט זיך מיטן פנים צום לעבן האָבן געוויזן סיי אַ צאָל פון זיינע לידער,
ווי דאָס פאַקט-ליד וועגן די ווילנער יידן, וואָס פאַרענדיקט זיך אַזוי גע-
שמאַק:

— אַ געזונט זיי אין די ביינער,
אַלע די ליטוואַקעס,

וואָס זיי לערנען זייער תורה
מיט די נייעשינער פראַסטאַקעס.

עס האָט זיך געוואַלט גלויבן, אַז וויבאַלד ער האָט זיך שוין צוריקגע-
קערט צו זיין נייעזשיין, וועט ער אונדז שוין געבן זיינע שוסטער-יונגען, צווישן
וועלכע ער איז געווען איינער פון זיי, אָבער דאָס איז געווען בלויז אַ קורצער
פעריאָד. באַלד האָט אים אַ צי געטאַן צוריק צו די שטייערן, און פון דאָרטן
האַט ער אונדז געלאָזט הערן:

די שוסטער-יונגען, די געטרייע געזעלן,
זיי האָבן געגאַפט, ווי איך זינג מיט גוסט.
זייער ביטער האַרץ איז מיין ליד געפעלן,
נאָר צו וואָס איך זינג האָבן זיי נישט געוואוסט.

און גערייצט פון אומעט און מיזאַמען לעבן,
האָבן זיי מיט חוזק מיך אויסגעשפּעט,
און אויף אייביק אַ צונאַמען מיר געגעבן:
גראַם-שטראַם, לאַטוטניק, גראַם-שטראַם פאַעט.

איז זייט מיר געזונט, מיינע טייערע ברידער,
 ביים ווערקשטאָט מיט אייך — גייט מיר נישט איין.
 אין האַרצן די מווע, אין ברוּעם לידער, —
 איך גיי צו פּאָעטן אַ פּאָעט צו זיין.

אָודאי האָבן די שוּסטער־יונגען געגאַפּט, וואָס זייערער אַ שוּסטער־
 יונג זינגט אַזוי שייך, אָבער אַז די שיינקייט איז נישט געווען פון זיי, און
 זיי האָבן נישט געוואוסט צו וואָס און פון וואָס ער זינגט, איז ער זיי
 פרעמד געוואָרן און זיי האָבן געחוקט, און זיך נישט גענומען צום האַרצן,
 ווען ער איז אַוועק פון זיי צו די פּאָעטן אַ פּאָעט צו זיין.
 אַ פּאָעט פון וואָס? און צו וואָס? אַ פּאָעט פון וועמען? און פאַר
 וועמען? אַ פּאָעט פון פּאָעטן פאַר פּאָעטן?
 אין יענעם פעריאָד, ווען די גרופּע „יונגע“ האָט זיך געשטעלט מיטן
 רוקן צום לעבן און גלאַריפּיצירט די רעזיגנאַציע פונעם אייגענעם אונטער־
 גאַנג, איז טאַקע מאָני לייב געווען דער כוהן גדול צווישן די כוהנים.

איך בין פון זייערע משוגענע געשרייען
 אין פאַרק אַנטלאָפּן. האַרבסט. איצט גייט דאָ קיינער ניט.
 די הענט פאַרלייגט אַזוי, מיט שטילע, מידע טריט,
 גיי איך אַרום אין שטילע, ליידיקע אַלייען.

אָבער ווי לאַנג קאָן מען גיין אין שטילע, ליידיקע אַלייען אפילו, ווען
 די לבנה לייטערט אַרום דאָס ווינטיקע שווייגן?

און מיד פון דער לבנהס כישופדיקע שטראַלן,
 אַ שטילער און אַ ציטערדיקער בלייב איך שטיין,
 איך שטיי און האַרץ אַ גליקלעכער, און קאָן פאַרשטיין,
 פאַרוואָס די שאַרנדיקע געלע בלעטער פאַלן.

אַ גליקלעכער מיטן פאַרשטיין, פאַרוואָס שאַרנדיקע, געלע בלעטער
 פאַלן? דאָס איז אַ מדרגה, אָבער ווען מען איז אַליין שוין נישט מער ווי
 אַ געלע בלאַט?

ד.

דער פּאָעט פאַר פּאָעטן איז געבליבן אין דער שטילער, ליידיקער
 אַלייע פון דעם האַרבסטיקן פאַרק, וואו קיינער גייט נישט, ווייל די מער־
 סטע פּאָעטן פון זיין דור האָבן זיך פאַרנומען אויפן ברייטן שליאַך, וואו
 עס האָט גערוישט מיטן געראַנגל פון דער צייט. איז ווי־ושע לאַנג האָט ער
 געקאַנט דאַרטן בלייבן? זיך צו פאַרנעמען אויפן ברייטן שליאַך האָט ער
 זיך געפילט מיד און אויסגעשעפּט, און דער וועג האָט אים געפירט אין

דער לידיקייט פון לאַנגווייל, וואו מער קיין פרייד איז שוין נישט געווען צו געפינען אפילו הינטער די דרייצן שליערן, וואָס זיינען איצט געלעגן ערגעצוואו אין אַ ווינקל פאַרוועבט אין אַלטן שפינוועבס, און דער נייער עסקעפיוזם איז געוואָרן ביים קאַרטנטיש.

דו האָסט אַזוי פיל נעכט ביים קאַרטן־טיש צעפטרט ביים געלן ליכט מיט פרעמדע און מיט גוטע פריינט. די קאַרט האָט הייס גערייצט, פון האַנט צו האַנט געפלאַטערט, פאַר דעם געלאַשן זיך, פאַר יענעם אויפגעשיינט.

דו ביסט געזעסן נעכט אין רעגונג אויפגעהעלטער, געפלאַנטערט זיך פון שטריק, געפלאַכטן יענעם שטריק! אין לידיקייט פון האַרץ, אין גייציקייט פאַרשטעלטער אַ לעק צו טאָן די פיס פון כלומרשטן גליק.

אין יענעם אויג אַ וואונק, ווי גאַלד האָסטו געוואויגן, געמאַסטן האָסטו, ווי אַ חיה מעסט דער צווייטערס טריט. און יענעם הענט האָסטו מיט נישט פאַרשעמטע אויגן, ווי אין דער פינצטערניש' גובימלעך געהיט.

דו האָסט פאַרזעסן קאַלט דיין פריינטשאַפט מיט זיין שיינקייט, דיין אַרבעט און דיין רום, דיין האַפט פון הויכן וואָרט, און קלייניקייט נישטיקע אַנטקעגן פרעמדער קלייניקייט, אַנטקעגן יעדע קאַרט האָסטו געצויגן קאַרט.

נעכט ביים קאַרטן־טיש ביז בלוען פון פאַרטאָגן, און ביז דאָס העלע ליכט פון זון האָט אויפגעברענט, ווען דו האָסט דאָס געווינס אַהיים צו זיך געטראַגן מיט קלעפיקע, ווי שימל וויינענדיקע הענט.

אַט האָט איר די גרויסע טראַגעדיע פון איינעם, וואָס איז געווען גע־ בענטשט מיט אַזוי פיל מעגלעכקייטן, וואָס זיינען פאַרשווענדט געוואָרן אין טשאַדיקן ציגאַרן־רויך יאָרן לאַנגע ביים קאַרטן־טיש.

— מאַני לייב האָט פאַרשפילט זיין גרויסן טאַלאַנט אין קאַרטן, — האָט מיר מיט אַ צייט צוריק געזאָגט איינער פון זיינע אינטימסטע פריינט מיט אויפריכטיקן באַדויער אין זיין קוֹל, און עס איז געווען פאַר אים ממש אַן איבעראַשונג, וואָס דווקא איד, שוין יאָרן אַזוי אַפּגעזונדערט און דערווייטערט פון מאַני לייבן, האָב גענומען אַפּדינגען.

— ניין, צום גליק נישט דעם גאַנצן טאַלאַנט! — האָב איך זיך גע־ דונגען, און גענומען רעדן וועגן די וואונדערלעכע קינדער־לידער, און אַ צאַל אויך פאַר דערוואַקסענע, וואָס שיינען און וועלן נישט אויסגעלאַשן ווערן אַזוי לאַנג, ווי אונדזער יידיש וועט לעבן.

אבער, אז א גרויסן טייל פון זיין טאלאנט האט ער צעפאטערט איז קיין שום ספק נישטאָ. דאָס ביסל, וואָס איז געקומען אין דער עפנטלעכ־ קייט פאַר די לעצטע צוואַנציק יאָר, איז געווען נישט מער, ווי אַ בליי־ כער אָפשיין פון זיין פריערדיקן שיין. און ביז גאָר היִפּלאָז האָט ער אויסגעזען מיט זיינע עטלעכע לידער, וואָס האָבן זיך פאַרמאַסטן צו זיין אַ צד אין דעם גרויסן אידייען־געראַנגל אין אונדזער לעבן פאַר דעם לעצטן פערטל יאָרהונדערט.

אין די מערסטע אַרטיקלען, וואָס ווערן איצט געשריבן נאָך זיין טויט, ווערט שטאַרק באַטאָנט, מען זאָל זיך אָפּהאַלטן מיט אונטערציען דעם סך־ הכל ביז עס וועלן נישט צונויפגעזאַמלט ווערן אַלע זיינע לידער אין די ביכער, וואָס וועלן בקרוב דערשיינען. מען זאָגט צו אַ גרויסע צאָל סאָ־ נעטן, וואָס ער האָט געשאַפן אין די לעצטע יאָרן זיינע, דורך וועלכע עס וועט זיך באַווייזן פאַר אונדז אַ דורכאויס אויסגעצייטערטער מאַני לייב.

הלוואי זאָל דאָס אַזוי זיין.

איך וועל זיך אוודאי פרייען, אָבער דעם אמת געזאָגט, בין איך שטאַרק אין ספק, צי עס קומט צו אונדז אַזאַ מתנה, דער פאַקט, וואָס זיי זיינען דורכאויס אין סאָנעטן־פאַרם, פאַרשטאַרקט אין מיר די ספקות.

איז דער סאָנעט מיט די פערצן שורות און באַשטימטע רעגולאַציעס פאַר דעם גראַם, מסוגל צו געבן אויסדרוק דורך זיך דעם גרויסן שטור־ רעמדיקן געראַנגל, ווי ער איז אין אונדזער עפאַכע? איך גלויב קוים, צי דאָס איז מעגלעך. גיכער וועלן זיי זיין אַ צוריקקער צו זיין אַמאָליקער גע־ שליפנקייט, וואָס וועט מיט זיך ברענגען אין בעסטן פאַל אַ צוגאַב צו דעם, וואָס ער האָט אונדז שוין געגעבן, און דאָס וועט נישט רייכער מאַכן זיין ירושה.

ה.

בלויוז איין חודש האָט געפעלט, אַז מאַני לייב זאָל דערגרייכן דעם קיילעכדיקן סכום פון פּוֹלֶע 70 יאָר, און וועדליק דעם גרויסן טאַלאַנט, וואָס ער האָט פאַרמאַגט, האָט זיין ירושה, אפילו ווען די צוגעזאַגטע סאָנעטן זאָלן זיין פון הויכער קוואַליטעט, געקאָנט זיין אַ סך רייכער און אַ סך פאַרביקער. עס שטייט אויף פאַר די אויגן דער דעצעמבער אָונט, ווען ער האָט אינעם קעלערדיקן רעסטאָראַנדל אויף איסט בראַדוועי געלאָזט וויסן די קאָלעגן זיינע, די עלטערע און יינגערע, אַז עס איז זיין פינף־און־דרייסיק־ סטער געבוירנטאָג, און דערביי זיך אַזוי מיידלש געחנדיגט:

מיד בין איך, בלייך בין איך,
נו, בין איך מיד, בין איך בלייך.

חברה איז אויפגערייצט געוואָרן. מען האָט גענומען זוכן אין די קעשענעס, און אַרויסגעשלעפט יעדער איינער זיין פאַרמעג, וואָס איז באַ- שטאַנען נישט מער, ווי פון קופער און אַביסל זילבער.

— וויין! וויין! — האָט אברהם משה דיִלָאָן זיך צערוישט, און דער פּוּכ- קער זישאָ לאַנדוי איז באַשטאַנען, אַז עס זאָל זיין צובייסן אויך.

איך בין יענעם אָונט גאָר באַזונדער געווען גערירט פון דער געשעע- ניש, און איך געדענק, אַז די באַזונדערקייט איז געקומען פון דעם, וואָס מיט אַ פאַר אָונטן צוריק האָט ער צום ערשטן מאָל באַווייליקט אַ פאַר ווערטער פון לויב צו מיר פאַר עטלעכע לידער מיינע וועגן וואָלין, וואָס זיינען דער- שינען אין אַ זאַמל-ביכל אונטער דער רעדאַקציע פון משה לייב האַלפּערן און מנחם באַריישאָ.

— אַך, סאַראַ פיינע לידער! — האָט ער אויסגערופן אין זיין כאַראַק- טעריסטיש-עקזאַלטירנדיקן טאָן.

איז דאָך שוין נישט שייך צו דערציילן, אַז איך האָב זיך געפילט גע- וואַטיק משפּחהדיק צו אים יענעם אָונט, און נישט נאָר האָב איך אויסגע- ליידיקט מיינע קעשענעס, נאָר אויך געווען דער ווייץ-ברענגער פון יצחק גאַלדבערגס ווייץ-געשעפט, וואָס איז געווען בשכּנות מיטן קעלערדיקן רעס- טאָראַנדל.

אין יענעם אָונט האָבן זיך צונויפגעגאַסן אַרע, אַלע אַרום די צוויי צו- נעפּגערוקטע טישעך און ליבשאַפט האָט געפלאָסן צו מאַגי לייבן אפילו פון די, וואָס האָבן מיט אים געהאַט אַפטע פּאַעטישע סיכסוכים.

— מאַדנע, מאַדנע, — מורמלען איצט מיינע ליפן, זעענדיק קלאַר פאַר זיך יענעם אָונט אין דעם קעלערדיקן רעסטאָראַנדל אויף איסט בראַדוועי.

— אין אַ חודש אַרום וואָלט ער געוואָרן זיבעציק יאָר! — שלאָגט מיר אין מוח אַריין אין דעם איצטיקן מאַמענט.

טאַקע שוין פולע זיבעציק יאָר? אַט זע איך אים דאָך זיצן אַזאַ יונגן מיט דעם לויזן ספּאַרט-מאַנטל איבער זיינע שמאַרע ציטערדיקע אַקסל.

— מיר איז קאַלט, — פאַרענטפערט ער זיך אין זיין פיעשטשענדיקן טאָן, און יעדער איינער איז גרייט אים אַרומצונעמען און אים דערוואַרעמען.

— להיים! — רופט צו אים דאָס טיפע באַריטאַן-קול פון משה לייב האַלפּערן, וועמעס פנים איז שוין היפש פאַררויטלט און זישאָ לאַנדוי קאַגט זיך, אַז דער וויין איז נישט קיין געראַטענער.

— ווען מען זאָל מיך געווען פּאַלגן, וואָלט מען בעסער געווען גע- בראַכט אַ פשוט ביסל בראַנפן, וואָרום בראַנפן, פאַרשטייט איר מיך?

אַט אַזוי טוט זיך אַ לאַז אַוועק משה יונה כאַימאַוויטש אין אַ לעקציע וועגן דער קוואַליטעט פון משקה, און א. ראַבאָי, נעמט אַרויס די לילוקע פון

מויז, און בעט זיך ביי אים, ער זאל אויפהערן.
 — וואָס איז דער חילוק, וואָס מען טרינקט, — שטראַפּט ער סיי זישאָ
 לאַנדוין און סיי משה יונה כאַימאַויטשן, און לייגט צו מיט באַטאַנונג און
 דיבשאַפּט אין זיין ווייכן קול :

— אונדזער משקה איז איצט מאָני לייב!
 — ריכטיק! — איז מסכים ראובן אייזלאַנד, אויף וועמעס אויסגע-
 בלייכטן פנים עס רוט ממש די שכינה פון דערהויבונג.
 שפעטער האָט זיך אַרונטערגעלאָזט אין דעם קעלערדיקן רעסטאָראַנד
 די אימפּאַזאַנטע פיגור פון דעם שוין אַביסל עלטערן, אָבער דאָך גענוג יונג,
 פּרץ הירשביין, און אויסגעפינענדיק די סיבה פון דער שמחה, האָט ער אויף
 זיין פאַמעלעכדיקן אופן גענומען דערציילן :
 — ווי דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, — האָט ער אָנגעהויבן, און פאַר-
 שפּילענדיק דאָס אויבערשטע קנעפּל פון זיין ברוין, אויסגעפרעסט רעקל,
 האָבן זיך זיינע ווערטער געצויגן :

— זיצט אַ מענטש, ווי איך, אין שלומס רעסטאָראַן, אַרומגערינגלט פון
 צייטונגס-מענטשן, און דאָס האַרץ באַגערט זיך מתיחד צו זיין מיט אַ האַרץ
 פון אַ קינסטלער. איז באַמת, ווי דאָס האַרץ האָט מיר אונטערגעזאָגט, זיך
 אוועקצולאָזן צו איך, קאַלעג.

איז שוין טאַקע גאַנצע פינף-און-דרייסיק יאָר זינט יענעם אָונט אין דעם
 קעלערדיקן רעסטאָראַנד ?

אַזאָ נאָגענדיקער צער שפּרייט זיך אויס איצט אויפן געמיט. עס איז דער
 זעלבער צער, ווי אין יענעם אָונט אינעם יום-טובדיקן זאל, ווען מען האָט
 מיר אונטערגעטראָגן די נייעס.

איז, הייסט עס, שוין טאַקע נישטאָ מער צווישן די זעבעדיקע מאָני לייב ?
 נו, און משה לייב האַלפּערן איז דאָך אויך שוין נישטאָ, אַזוי זישאָ לאַנדוין, א.
 ראַבאָי, אברהם משה דילאָן און פּרץ הירשביין.

פאַר די אויגן גייט אויף די ירושה, וואָס זיי האָבן געלאָזן, און געלאָזן
 האָבן דאָך אַלע. ווער מער, ווער ווייניקער. און אַז מאָני לייב האָט גע-
 לאָזט ווייניקער, ווי ער האָט געקאָנט און געדאַרפט לאָזן, איז דאָך אָבער
 דאָס, וואָס ער האָט יאָ געלאָזט — פון אומגעהויערן ווערט, און דער צער
 ווערט נאָך שווערער, און נאָך ווייטיקדיקער, און פאַר די אויגן שוועבט אַ
 פייערדיקער פרעג-צייכן, וואָס וויל אומבאַדינגט אָן ענטפּער :

— וואָס טוט מען אַזוינס, אַז עס זאָלן זיין יורשים איבערצונעמען אַט די
 ירושות און זיי ממשיך צו זיין ?

איך געדענק, אַז אַהיים געקומען בין איך פון יענער שמחה לכבוד מאָני
 לייבן, ווען דער קאַיאָר האָט שוין אַריינגעקוקט דורך דעם איינציקן קליינעם

פענצטער פון מיין צימער אויף דער פערטער גאס אין וויליאמסבורג, און
איידער איך האָב זיך געלייגט אַפּרוען אויף מיין שמאַלן בעטל ביי דער
וואַנט, פון וועלכער די פאַרב האָט זיך געשיילט, איז מיין האַרץ אויפגעגאַנג־
גען אין אַ מאַרגן־תּפילה פאַר מאַני לייבן :

דאָס שטילע ליד פון מאַני לייב, —
אַ זילבער־שפּילעוודיקע פלייט,
דורך בלויער און דורך ווייסער פרייד
דער קרעאַטור אַ לויב.

אַ קינד, פאַרחלומט ביי אַ שויב
מיט אויגן אַפענע און שווייגנדיקערהייט.
אַ שוואַן — די פליגל אויסגעשפּרייט,
טוט צו דעם הימל זיך אַ הויב.

די זון גייט אויף, די זון פאַרגייט,
אַ שטראַל רירט אַן אַ טיר אַ שויב,
און אין אַ ווינקל זיך פאַרקלייב,
און שאַ און שטיל און שווייגנדיקערהייט,
פאַרנעם די פיין, פאַרנעם די פרייד, —
דאָס שטילע ליד פון מאַני לייב.

די תּפילה פון יענעם קאַיאָר איז אויך איצט אין מיר די זעלבע, וואַרים
אויב עס וועלן זיין יורשים צו פאַרנעמען און איבערנעמען דאָס שטיצע ליד
פון מאַני לייב, וועט במילא קומען נאָכדעם דאָס היזכעדיקע, יובלדיקע גע־
זאַנג פון אונדזער המשך און קיום.

1953.

ראובן אייזלאַנד

א.

זיינע סאָמע נאָענטסטע, וואָס האָבן צוזאַמען מיט אים געפרובירט אויפֿ-
צומישן אַ נייַ באַט אין דער געשיכטע פון אונדזער יידישער ליטעראַטור, זיי-
נען מער דאָ נישטאָ, און ער, דער פאַרמולירער פון דער באַזונדערקייט אין
יענער גרופע, וואָס האָט אויפגעהויבן די פּאָן פון „יונגע“ קעגן „אַלטע“, איז
איצט אַ בן־שבעים, וואָס ציט אונטער נישט נאָר זיין אייגענעם סך־הכפּ,ּ
נאָר אויך דעם סך־הכל פון יענע אַלע, וואָס זיינען מער ניטאָ.
קומט דאָך אים טאַקע אַ סך כוח, און יעדער איינער פון אונדז איז פול
מיט ברכות, אַז אַט אַזא כוח זאָל זיין מיט אים, און דינען זאָל ער אים נאָך
אויף לאַנגע יאָרן.

נישטאָ מער דער ווינטלדיקער, שפּיטעוודיקער מאַני לייב, וואָס
פּלעגט אין זיין אומזיכערקייט ברענגען זיין אומרו צו דער רואיקער
שוועל פון ראובן אייזלאַנד. נישטאָ מער דער חכמהדיקער זישאָ לאַנדוי,ּ
וואָס האָט געזוכט ביים באַדאַכטן ראובן אייזלאַנד דערמוטיקונג פאַר זיין
חכמה, און נישטאָ אויך שוין מער דער אין זיך אַזוי פאַרגלויבטער דוד איג-
נאַטאָוו, וואָס האָט געקוקט אפּיִל אויף זיינע נאָענטסטע מיט אַ מינע פון
אויבנאַראַפּקייט, און געקאָנט געצאַמט ווערן בלויז פון דער קילער דורכגע-
טראַכטקייט אין ראובן אייזלאַנדס בליק, נישטאָ מער דער שטענדיק סטי-
כישער אברהם משה דילאָן.

נישטאָ שוין אַ היפשע צאָל פון יענע, וואָס כאַטש מען איז נישט געווען
אין דער גרופע „יונגע“, איז מען דאָך געווען אין נאָענטקייט מיט איר, און
מיטגעגאַנגען איז מען מיט איר אין איר רעוואָלט קעגן די „אַלטע“.

נישטאָ מער דער האַמערדיקער משה לייב האַלפּערן, דער מנוחהדיקער
אייזיק ראַבאָי, דער צעשוויבערטער יואל סלאָנים, דער מעטאַפיזישער בערל
לאַפּין, דער דורכזיכטיק בין־השמשותדיקער י. קיסין, דער סאַפּיסטישער
דוד קאַזאַנסקי, דער קונציק־שעמערירנדיקער משה נאָדיר, דער שפּעטער
צוגעקומענער, שטענדיק־זוכנדיקער מנחם באַרישא; און נישטאָ אויך מער
דער עגאַצענטרישער קאַליא טעפּער, וואָס האָט אין זיין ווידערזוילן צו דעם
פלעבייער זיך פאַרשטעלט פאַר דעם „הערצאַג־ד'אַברוצי“, און שטשעגאַלירט
מיט אַן עֶעגאַנץ, וואָס כאַטש זי איז געווען אַ געבאַרגטע, האָט זי זיך אַזוי

אריינגעהיימישט, אז זי האט געקראגן דעם טעם פון אייגנס.
פאר די געצייכטע, וואס זיינען געבליבן פון יענעט פעריאד איז ראובן
איזלאנדס זיבעציקסטער געבוירנטאג א יום־טוב פון איינעם פון די גע-
ציילטע לעבן-געבליבענע אריגינעלע „יונגע“, אבער אויך א דערמאנונג פון
גרויסן צער אויף אזויפיל פארשניטנקייט פאר דער צייט.

ב.

אט ליגט פאר מיר מיין צווייט בוך „יידישע שריפטשטעלער“, און איך
לייען, וואס איך האב געשריבן מיט צוואנציק יאר צוריק וועגן ראובן איזלאנד
צו זיין פופציק-יאריקן געבוירנטאג.

סארא גרויליקע צוואנציק יאר עס ליגן הינטער אונדז, — די לעבנע-
בליבענע!

סארא פעלד מיט קברים עס שפרייט זיך אויס פאר די אויגן אויך ארום
זיך אפילו, וואו היטלעכעס מלאך-המות האט נישט באוויזן צו דערגרייכן מיט
זיין קאסע!

און דאך איז דא אינעם אויפגעשריבענעם מיט צוואנציק יאר צוריק
עפעס אזוינס, וואס קאן איצט איבערגעחזרט ווערן.

וועגן זיין אויסערזעכן אויסזען, צום ביישפיל, איז איצט נישטא קיין סך
צו ענדערן אויסער אפשר, וואס זיין שיינער שטערן איז ביי אים אביסל הע-
כער געווארן, אבער די האר זיינען ביי אים נאך פונקט אזוי טונקל, ווי מיט
צוואנציק יאר צוריק, ווען איך האב געשריבן וועגן די ערשטע צוואנציק יאר
פון אונדזער נאענטקייט. דאס קול — אויך דאס זעלבע. שטיצע, לירישע
רואיקייט, ווען אפילו די ווערטער, וואס עס ברענגט פון זיך ארויס, זיינען
אנגעלאדן מיט געראנגל פון דער צייט און מיטן צער פון דעם דורכגעלעבטן.
עס איז ווי געוואלטקע געשעענישן פונעם לעצטן פערטל יארהונדערט האבן
גארנישט געענדערט די טעאריע, וועלכע ער האט מער, ווי יעדער אנדערער
פון דער גרופע, אזוועקשטעלט פאר איר דרך אין דער יידישער ליטעראטור.

די גרויסע יידישע קאמאסטראפע? אוודאי איז זי אים נישט פארבייגע-
גאנגען אן א זייט. די עטאבלירונג פון מדינת ישראל? זיכער איז ער טיף
באזעלט פון אט דער גרויסער היסטארישער געשעעניש. און דעם גרויסן גע-
ראנגל פון אונדזער צייט? נישט נאר זעט ער אים און פילט אים, נאר ער
באנעמט אים אויף א פראגרעסיוון אופן, און דאך איז זיין צוגאנג צו קונסט
דער זעלבער, ווי ער האט אים פארמוזירט אין דער פראגראם פאר די
„יונגע“.

דאס לעבן מעג זיך ענדערן, און די ענדערונג ברענגט מיט זיך אוודאי
אן אנדערן קוק אויף דעם אלעם, אבער די קונסט איז געשמידט אין קייטן
פון גזעצען, וואס זיינען אייביקע און אומפארענדערטע, און דערפאר איז זיין

ליד פון איצט, ווען אפילו אָנגעלאָדענער, ווי אין די פריערדיקע יאָרן, פונקט אזוי אָפגעהיט אין דער געשליפנקייט פונעם וואָרט, אין דער מוזיקאַלישקייט פונעם טאָן, און אפילו אָט די סטאַאישע רואיקייט פון זיין פערז, מיט וועלכער ער איז געקומען ביים בראשית פון זיין פּאַעטישן שאַפן, איז ביי אים אויך איצט די זעלבע.

ג.

מיט צוויי יאָר צוריק, אָז מיר האָבן זיך צופעליק באַגעגנט אין מיאָמי אויף דער גאַס, נאָך אַ היפשער צייט נישט זעען זיך, האָבן מיר ביידע זיך אזוי צעצאָפלט, געקושט און געהאַלדזט.

עס איז געווען אזוי ווי מיר וואָלטן ביידע פּלוצלונג געפונען עפעס אַזוינס, נאָך וואָס מיר האָבן געבענקט און שוין אויפגעגעבן די האַפענונג.

אין די ווייטערדיקע טעג פון מיין זיין אין יענער זוניקער שטאָט, האָבן מיר זיך אָפט באַגעגנט, און זיך גאָר נישט געקאָנט אָנזעטיקן איינער מיטן אַנדערן און מיט די זכרונות, וואָס איינער האָט פאַרן אַנדערן פאַנאָדערגע-וויקלט פון יענע טעג, ווען אונדזער וועלט איז אויפגעגאַנגען פון דעם קע-דערדיקן רעסטאָראַנדל אויף דער ניו-יאָרקער איסט-בראָדוויי אין אַטאַקע אויף „שלומס קאַפע“, וואָס האָט זיך געפונען אין דער שכנהדיקער דיווי-זשאַן גאַס.

מיר, די „יונגע“, יינגערע און גאָר יונגיטשקע, האָבן עקשנותדיק געהאַלטן אין איין אָפברעכן שטיקער פון דער פעסטונג, וואָס די „אַלטע“ האָבן אויפגע-שטעלט.

וואָס איז געווען דאָס פאַרמעגן פון יענער פעסטונג ?

היינט, אין די יאָרן פון אונדזער אייגענער עלטערקייט און דערוואַקסנ-קייט, ווייסן מיר, אָז די פעסטונג איז געווען נישט מער, ווי אַ ווינטמיר, און מיר, דאָן-קיכאַטן, מיט אויפגעשרויפטע אילוזיעס.

וואָרום, וועמען משטיינס געזאָגט האָט די פעסטונג אין זיך פאַרמאָגט אויסער די רעדאַקטאָרן, און אַ צאָל יוצר-משרתים זייערע ? די אמתע שע-פּערישע מענטשן זיינען דאָך געווען פונקט אַזעלכע עלנטע און דאַכלאַזע, ווי די „יונגע“.

דער זיידע מאָריס ווינטשעווסקי האָט פאַרדינט זיין שטיקל ברויט פון צונויפשטעלן דאָס וועכנטלעכע צייטונגל „גלייכהייט“ פאַר די יידישע שניי-דערינס, און האָט גערן אָפגעדרוקט ביי יעדער געלעגנהייט עפעס פון אַ יונגן, אברהם ליעסין האָט אין דער „צוקונפט“, וואָס איז געווען אַן אַרויפ-געצוואונגען שטיפקינד ביים „פאַרווערטס“-רעדאַקטאָר אב. קאהאַן, גע-דרוקט די „יונגע“. דער האַלב-בלינדער מאָריס ראָזענפעלד האָט זיך אַרומ-

געדרייט אַ פאַרלוירענער אויף איסט-בראָדוויי און איז געווען די צייל-ברעט פון די פלאַכע וויצן אין די מיילער פון צווייטראַנגיקע צייטונגס-זשורנאַליסטן. יהואש, אַן אויסגעבלייכטער און אַ שטענדיק שוואַכער, האָט געלעבט אין נויט אין זיין קליין, באַשיידן דירהלע אין די בראַנקט. דר. חיים זשיטלאָוו-סקי האָט געמוזט אויפגעבן זיין זשורנאַל „דאָס נייע לעבן“ און געלעבט אויף די חסדים פון זיינע געציילטע חסידים און תלמידים. איז קעגן וועמען-זשע איז געווען דער גרויסער קאַמף, וואָס מען האָט אָנגעהויבן ?

אויף אונדזערע באַגעגענישן אין מיאַמי האָבן מיר אַט דעם ענין נישט באַריט. ווייל די זכרונות אונדזערע האָבן זיך געוויקלט מער אַרום מען-טשען פון יענער צייט, ווי אַרום דעם תוך פון יענעם פּעריאָד, וואָס האָט אין ליכט פון די היינטיקע טעג גאַר אַן אַנדער פנים.

ד.

ביי די באַגעגענישן מיט צוויי יאָר צוריק מיט אים אין מיאַמי האָבן נאָך געלעבט מאַני לייב און דוד איגנאַטאָוו, האָבן איך דערפאַר דעמאָלט נישט גע-פילט אין אים די איינזאַמקייט און די אַליינקייט, וואָס איך האָב דערפילט אין אים ביי אונדזערע באַגעגענישן שפעטער אין דער זעלבער מיאַמי, וואו מיר האָבן זיך ווידער אַמאַל געטראָפן.

דערצו האָט ביי יענער באַגעגעניש געשטראַלט פון אים פרייד פון ערב-חתונה מיט דער פרוי, וואָס איז אים אַנטקעגנגעקומען טאַקע אין מי-אַמי, וואוהין ער איז געקומען זיך דערהאַלן פון אַ שווערער קראַנקהייט, וואָס ער האָט אַדורכגעמאַכט.

גאַנץ אַנדערש האָבן איך אים געזען ביי די באַגעגענישן פון דעם פאַר-גאַנגענעם זומער.

אמת, דאָס מאָל איז זיין וואוינונג געווען נישט מער דאָס בתורישע צי-מערל פון דער באַשיידענער אכסניא, נאָר אַ ליבע, באַקוועמע דירה, וואָס האָט געווייעט מיט דער וואַרעמער היימישקייט אַדאַנק די געטרייע הענט פון זיין ליבער פרוי. אַבער דאָס אַלץ האָט דאָך נישט פאַרשטעלט דעם צער אין זיין אויסזען און אין זיין האַלטונג.

אַפנים, אַז דער פאַרלוסט פון זיינע צוויי נאַענטסטע — מאַני לייב און דוד איגנאַטאָוו, האָט אַרויפגעלייגט אַ שווערן חותם אויף זיין געמיט, אַזוי, אַז זיין סטאַאַישע רעזיגנירטקייט, וואָס איז נישט נאָר געווען די הויפט-כאַראַק-טעריסטיק דורך אַלע זיינע יאָרן אין זיין ליד, נאָר איז אויך געווען די סאַמע באַזע פון זיין טעאָריע פאַר קונסט, האָט ביי אַט די באַגעגענישן אויסגע-קוקט אין אַ היפש צעטרייסלטן צושטאַנד.

צופיל ווייטיק האָט אַרויסגעשריגן פון זיין טאַן, ווען ער האָט גערעדט

וועגן אַט דעם פאַרלוסט. ספּעציעל ווען ער האָט גערעדט וועגן דעם פּריציפּ-טיקן טויט פון מאַני לייבן, האָט זיך אַט דער ווייטיק פון אים אַרויסגעריסן. ה.

אַט זיך איך און מיש די בלעטלעך פון דעם קאַפּיטל „ראובן אייזלאַנד“ אין דעם בוך וועגן די „יונגע“, וואָס איך האָב אַרויסגעגעבן מיט צוואַנציק יאָר צוריק, און פאַר מיר אַליין איז דער גרעסטער חידוש, וואָס איך קאָן איבערחזרן זייער אַ סך פון דעם, וואָס איך האָב דעמאָלט וועגן אים געשריבן. „ראובן אייזלאַנד איז ניט נאָר געוואָרן דער פּאָעט פון שטיל לעבן אין אונדזער דיכטונג, נאָר ער איז אויך דער טעאָרעטיקער און באַגרינדער ביי אונדז פון אַט דעם מין אין דער קונסט“, — האָב איך וועגן אים געשריבן אין יענער צייט. און איצט ?

אַט קלינגט אין מיין געהער דאָס שיינע ליד, וואָס ער האָט פאַר מיר געלייענט ביי מיין לעצטער באַגעגעניש מיט אים אין זיין וואוינונג פון מיאָמי וועגן דעם גרינעם, צעבלעטערטן באַנאַנע-בוים ביי זיינע פענצטער, און דער קלאַנג איז אַזאַ שטילער און אַזאַ דורכזיכטיק-געלייטערטער.

— דער זעלבער ראובן אייזלאַנד, — האָב איך אין יענעם מאָמענט געטראַכט אין זיך וועגן אים. און איצט, ווען איך מיש די בלעטלעך פון דעם, וואָס איך האָב וועגן אים געשריבן מיט אַזוי פיל יאָרן צוריק, גייט אויף אין מיין געהער זיין קורץ פון דעמאָלט און גיסט זיך צונויף מיט דעם קול, וואָס האָט פאַר מיר געלייענט דאָס ליד וועגן דעם באַנאַנע-בוים, און איך הער אים איבערחזרן:

— דער פּאָעט דאַרף געבן דורך זיין ליד זיך אַליין, און בלויז זיך אַליין, די העכסטע תפילה איז די תפילה בלחש, ווייל בלויז דורך שטיל-קייט דערגייט מען צו דער העכסטער מדרגה אין דער קונסט, — הער איך אים איבערחזרן דאָס זעלבע, וואָס ער האָט געזאָגט אַמאָל-אַמאָל, און מיר דאַכט זיך, אַז ער רעדט ווייטער, און זוכט צו באַגרינדן זיינע רייד מיט אַ פאַרגלייך צווישן די וועלט-איבערקערענישן פאַר די לעצטע יאָרן מיט דער איבערקערעניש, וואָס קומט פאַר יאָר-אין יאָר-אויס מיט דעם באַנאַנע-בוים ביי זיינע פענצטער, וואָס גרינט און בליט, ווערט פאַנאָדערגעפאַלן, און קומט ווידער אויף אין זיין גרינקייט און אין זיין בליאונג שאַ שטיל אָן געוואַדע-ווען, וואָס זאָל איריטירן דאָס געמיט.

ברויט און קעז און האַניק אויפן פּראָסטן טיש.

גאַלדיק רופט צו זיך די טיי

אין די גלעזער צוויי.

און גרינלעך, קיל און פריש

ווינקט דער וואסער־קרוג באצויגן מיט אַ טוי.
 אויף אַ קאנט דאָס טאַשנטיכל פון אַ פרוי,
 און דערביי אַ קליינע, קלוגע האַנט
 אויף אַ שמאַלן, לידער־באַנד
 אין ווייסקאַלירטן זייד.

מיט זויפֿל יאָר צוריק האָט ער אַט די שיינע, קילע שורות אויפגעשריבן?
 זיי זיינען אין דער לידער־זאַמלונג, וואָס איז דערשינען לאַנג צוריק, נאָך
 איידער מיר האָבן געוויבט זיינע חמישים, און מיר דאַכט זיך, אַז איך הער
 אים אַט אַזוי רעדן צו זיין אידאָ איצט ביי זיינע שבעים שנה.

ו.

עס דערמאָנט זיך מיר אַ שבת־נאַכמיטיק מיט יאָרן צוריק. אַ כמאָרנע
 שבת־נאַכמיטיק געווען, איך בין אַריינגעקומען אין דער רעדאקציע פון
 „טאַג“, וואו איך בין געווען אין יענער צייט אַ דרויסנדיקער מיטאַרבֿעטער,
 און געטראַפֿן די פנימער פון די קאַלעגן פאַרכמאַרעטע און שווייגנדיקע.
 אויך מיין געמיט איז געווען אַזוי. איינער פון זיי האָט געהאַלטן פאַר זיך
 צעעפנט זלמן רייזענס לעקסיקאָן מיט ראובן אייזלאַנדס ביאָגראַפיע און
 אַרונטערגעשריבן דאָטעס אין זיין נאַטיץ־ביכעלע.
 וויסנדיק, אַז אייזלאַנד איז אין אַ שווערער פאַגע שוין עטלעכע טעג אין
 שפּיטאַל, בין איך געבליבן שטיין אַ פאַרגליווערטער.
 — וואָס איז דער לעצטער באַריכט? — האָב איך געפרעגט אן אומרו־
 איקער און אַ צערודערטער.
 — מען דאַרף רחמים! — האָט יענער געענטפערט מיט אַ שטיִלן ציי־
 טער אן זיין קול.

זינט יענע יאָרן האָט ער דורכגעלעבט אַ פאַר מאָס אַזעלכע פאַלן. איז
 טאַקע באמת אַ גרויסע פרייד ביי אַלע זיינע נאָענטע צו יובלען זיינע זיבעציק
 יאָר, און אונדזערע ברכות צו אים זיינען — נאָך אַ סך יאָרן פון געזונט און
 פרוכטבאַרקייט.

אַז עס שלאָגט איצט פון אים מיט פרוכטבאַרקייט, האָב איך געהאַט די
 געלעגנהייט צו זען ביי אונדזער באַגעגעניש מיט אַ קורצער צייט צוריק אין
 זיין היים אין מיאַמי.

דאָס נידעריק שיי־געשניצט טישעלע צווישן אונדז איז געווען יום־טובֿ־
 דיק געדעקט, און די משקאות און זיסע צובייסנס אין די פיי־געשליפענע
 פֿעשעלעך און חנעוודיקע טעלערלעך און טעצעלעך, האָבן אויסגעקוקט, ווי
 קאַפּירט פון זיינע „שטיל־לעבן־לידער“. דער באַנאַנע־בויס האָט אַריינגע־
 קוקט דורכן אָפענעם פענצטער מיט דערהויבענער פרייד פון אַ באַזונגענער

געדיבטער, אָבער נאָך דערהויבענער און פריידיקער איז געווען זיין אידאָ, וועגן וועלכער ער האָט פאַר מיר געלייענט אַ נאַר-וואָס אויפגעשריבן ליד.

אַט אַזוי ביים שפיגל שטיי
מיט דינע ווייבערישע שאלמוין,
די זאַלבו, די פודערן
און שמעקנדיקע אוילן,
און איך וועל פונדערווייטנס שטיין
און פרוואון דיר דערציילן.

און דאָס ליד דערציילט, דערציילט, שפילנדיק זיך דערביי אויף אַ שטיי-
פערישן אופן מיט איר רוסישן יעקאטערינאַסלאָוו און זיין גאַליצישן גרויס-
ראַדאָמישלע, וואו עס איז זיין וויג געשטאַנען.

אַ גרויסער מאַרק מיט קלייטן פיל,
אַ אונטערגאַס מיט דלות,
פאַרשיטע יידן, ערלעכע,
און צביעות אין אַ טליח.

אַט אַזוי שידערט ער פאַר זיין יעקאטערינאַסלאָווער אידאָ זיין גרויס-
ראַדאָמישלע, און אין דער שילדערונג ווערט ער אַזוי אַריבערגעטראָגן אַהין,
אַז ער נוצט דאָס וואָרט „פאַראַנען“. אָבער באַלד כאַפט ער זיך און פאַרענ-
דיקט :

נאַר ווי איז מיר און חוינד, ווען איך זאָג,
אַז דאָרטן איז פאַראַנען !
געווען, געווען, — אַט ערשט נאַר וואָס,
און שוין איז דאָס לעגענדע, —
לעגענדע, — באַדראַעט אויך אונדו, —
אויך דאָ פירט די פאַרלענדונג די גרענדע.

— נו, יאָ, — אויך דאָ פירט די פאַרלענדונג די גרענדע, און דראַעט
אונדו אויך דאָ צו ווערן לעגענדע, — קאָמענטירט ער שפעטער פאַר מיר די
שורות פון זיין ליד, און זיין שמועס גייט איבער וועגן דער כרוניקער רשעות,
וואָס הערשט און דאָמינירט לעצטנס דאָס לעבן אונדזערס דאָ הי.
דעם זעלבן אָונט האָט מען איבערגעלייענט זיינע אַ באַגריסונג צו מיר
אויף אַ צונויפקום אין שייכות מיט מיינע זעכציק יאָר, און איך האָב זיך גע-
וואונדערט וואָס איך בין שוין טאַקע אַ בן-ששים, און ער איז שוין טאַקע אַ
בן שבעים.

— ווען? ווי אַזוי? — האָב איך זיך געפרעגט, און פאַר מיינע אויגן איז
אויפגעגאַנגען יענער ווינטערדיקער אָונט, ווען איך, אַ צוואַנציקער, בין גע-

שטאנען פאר אים, דעם דרייסיקער, אין דעם קעלערדיקן רעסטאראנדל פון איסט בראדוויי און געטרונקען אין דערהויבענער פרייד זיינע ווארעמע ווער-טער וועגן מיינער א סעריע אפגעדרוקטע לידער וועגן דער ערד פון „אוק-ראינע“.

זאל איך אנהויבן דערציילן וועגן אים אין יענע טעג פון מיין בראשית אין דער יידישער ליטעראטור?
ניין, ניין, נאך נישט איצט!

דאס וועל איך טאן, ווען ער וועט ביי אונדז ווערן א בן-שמונים!
דערווייל איז ער ביי אונדז נאך א יונגער זיבעציקער, וואס גרייט צום דרוק א נייעם באנד פאעזיע, פון וועלכן ער וועט אויפגיין פאר אונדז אין זיין פולער רייפקייט, און אין א נייער, באנייטער ליבשאפט.
די פולע רייפקייט אין דעם צמצום פון זיין אנגעלאדן ווארט אין זיין ליד, און די ליבשאפט צום מענטשן, וואס גייט עקשנותדיק דורך די טונקלסטע קער-מערלעך פונעם לאבירינט, וואס איז אין אים גופא די ליכט אין זיין אייביקער בענקשאפט נאך שלימות.
1954.

דוד בערגעלסאן

דער יום־טוב פון דיין געלייטערט וואַרט, —
פון אונדזער אַלעמענס וואַרט,
איז דער יום־טוב פון דער קוואַרט,
וואָס שעפט געטראַנק פאַר דעם דורשטיקן גומען.
ווען די בשורה פון דיין יום־טוב איז געקומען,
האַב איך צוזאַמען מיט דיר באַגריסט דאָס לאַנד,
וואָס האָט ביי דער האַנט
דיין „נאָך אַלעמען“ גענומען
און איז מיט אים צו אַ נייעם אָנהייב געקומען.

די טריט פון יעדן אָנהייב זיינען שווער, —
זיי זיינען, ווי די טריט פון אַ בער,
וואָס וואַליען איין ביימלעך צעהוילטע
און בריקלעך צעפּוילטע,
וואָס זיינען פאַרמשפט צום אונטערגאַנג סייזוי.

אַ, גאַלדענער פּאָדעם, פאַרצי
זיך אין דער נאָדל און פאַרניי,
און זאָל דאָס נייע זיך טאַן אַ צעוויי
אין פרימאַרגנדיקן בלענד
איבער אַרע דעכער און ווענט
אויך אַט דאָ.

אַ שווערע איז ביי אונדז די שעה.
אַזוי פיל טשאַד און אַזאַ רויך.
און נישט יעדער האָט דעם כוח
בייצושטיין דעם נסיון.
ציגל געביידעס צו בויען
זיינען געוואָרן שטיינער אויף קעפּ.
איבער אונדזער הימל, דעם בלויען,
האַט זיך, ווי אַ שוואַרצער קרעפּ
אַ כמאַרע פאַרשפּרייט.
פאַלשע נביאים האָבן פאַרוואַרפּן אַ קייט
איבערן האַלדז פון אונדזער פרייד.

ביי יעדן טיר און טויער
כריפעט דער טרויער
און שעלט
די וועלט.

אזא קאלטער, ווינטיקער רעגן
אויף אונדזערע וועגן
דאָ הי.
יעדן גלי
פארוואַנדלט מען דאָ אין פייער
איבערן דאָך פון אונדזער שייער.
אַ וואונדער איז נאָר, וואָס אונדזער קאָרן
איז נאָך פאַרברענט נישט געוואָרן.

דער וואונדער איז אין אונדזער בלוט, —
ער צערויטלט נישט איין מאָל אפילו די רוט,
וואָס פאַלט אויף אונדזערע גלידער.
ביז זי ווערט אַזיין אַ שוועסטער צווישן ברידער.
עס האָט נישט איין מאָל געטראָפן, אַז זי
האָט זיך אַנגעצונדן אינעם דיכטיקן גלי
און אַנשטאַט אויף אונדז צו פאַלן
האָט זי זיך גענומען צעשטראָלן
מיט דיכט
אומגעריכט.

נעכטן האָט מיר אַ יידישער שטעפער
דערציילט, אַז דיין בוך: „ביי דעם דניעפער“
האָט אים באַפרייט פון אַ טשאַד.
— אַ קאַפֿ־שווינדל געהאַט,
איז געקומען פענעק און דעם שווינדל פאַרטריבן,
און איצט ווייסט ער שוין קלאַר, אַז זיבן מאָל זיבן
איז נישט קיין שפרוך פאַר אַ שד אינעם קוימען,
און אַז גלאַט אַזוי פאַנטאַסטישע טרוימען
זיינען, ווי קיצלען די הויט,
כדי צו האָבן אַ גרינגערן טויט.

אַנטקעגן דער ליכטיקער פרייד
 אַנטקעגן וואָס־זשע איז דאָס געקומען צורייך ?
 פון דעם יום־טוב אָט דאָרט, וואו דו ביסט.
 זאָל זיין געגריסט
 דיין איצטיק, דערפרישנדיק געטראַנק, —
 עס ווערט דערפון אויך אונדז לייכטער דער גאַנג
 מיט דעם געפעק
 אויפן וועג
 אַהין,
 וואוהין
 דו ביסט דערגאַנגען.

מען זאָגט, אַז גאַלדענע זאַנגען
 וויגן זיך שוין איצט אין ביראַבידזשאַן,
 און אַ פאַראַן
 איז אַ באַן
 און אַ וואַקזאַל אויך דאָרט.
 אָבער ווי אַנדערש איז דיין וואָרט
 איצט פאַר זייערטוועגן,
 עס יאָגט נישט מער קיין אומעט אַנטקעגן,
 ווי עס פלעגט יאָגן פון די שפאַצירן
 מיט מירל האַראַוויץ און ליפסקי דעם קרומען.
 נייע טעג און בונטע קאַלירן
 זיינען געקומען
 און זיי גייען מיט ראַשיקע טריט,
 און די זון איז צעגלייט.
 ווי מען וואַלט זי איבערגעוואַשן,
 כאַטש נעם און לייג אַן פולע טאַשן
 מיט שטראַלן פון איר.

סאַראַ פיינער שפאַציר
 פון דיין „אַפגאַנג“ ביז דיין „פאַראַלעל“, —
 עס איז ווי פון אַ מדבר צו אַ ליכטיקער שוועל.
 און פון „נאָך אַלעמען“ ביז די „ביראַבידזשאַנער“.
 דאָ גריסן די בערגלעך כינגאַנער,
 וואָס איך זע זיי אויך דאָ פאַר די אויגן.

א פאָווע געפלוּיגן, געפלוּיגן, —
 אָט איז זי דאָך די פאָווע.
 דאָס בלוט איז ווי לאַווע
 אין זודיקן ברויז.
 איך שטרעק אויס
 מיין האַנט
 צו דעם לאַנד,
 וואָס האָט געקאָנט
 אַזאַ גרויען האַריוואַנט,
 ווי דיינעם איבערפאַרבן אין אַזאַ העלן קאַליר.
 אַז איך וועל זוכה זיין דיין טיר
 איבערטרעטן, ווי אַמאָל,
 וועל איך אפשר אויפן קוץ
 זיך צעוויינען,
 אָבער דאָס וועט נישט מיינען
 קיין טרויעריק געוויין,
 נאָר אַ פרייד, וואָס מער וועט נישט גיין
 קיין ווינטיקער רעגן
 אויף אונדזערע וועגן.
 1941.

ביים פאַרטערט פון דוד בערגעלסאָן

אַ דיכטערס אַרבעט־צימער. פאַליצעס מיט ביכער. בילדער אויף די ווענט. אַ גרויסע
 פאַטאָ מיטן פנים פון דוד בערגעלסאָן מיט אַן אויפשריפט, קעגנאיבער דעם דיכטערס
 שרייב־טיש. אַוונט. דער טיש איז באַלויכטן מיט ווייכן שיין פון לאַמפּ אויפן טיש. דעם
 דיכטערס בליקן הויבן זיך פאַמעלעך אויף פון מאַנסקריפט צו דער פאַטאָ מיט דער
 אויפשריפט.

דיכטער

די אויפשריפט! אָט ערשט האָט ער דאָך זי
 געשריבן מיט אַזוי פיל פרייד, אין שפּיט־עוודיקן גלי
 אין זיינע גרויסע שוואַרצע אויגן!
 באַגעגנט אונדז אויף אונדזער וועג:
 — אַזאַ מין וואונדער־שיינער רעגנבויען

—עס קומען נייע, גרויסע טעג

פאר דיר,

פאר מיר, —

פאר אונדזער טייער שון יידיש,

און נישט קיין חידוש,

וואָס דו ביסט אזאָ פריידיקער פּאַעט!

אָזוי האָט ער צו מיר גערעדט,

בשעת געציקלט האָט זיך אַ צעזונגענע זיין פען.

ער פארשטעלט דאָס פנים מיט די הענט, צוקט קאָנאָולסנדיק די אַקסל און מורמלט :

אַט ערשט, אַט ערשט איז דאָך אַט דאָס געווען, —

דאָס יאָר — ניינצן ניין און צוואַנציק אין צעלענדאָרף, וואָס ביי בערלין!

אַ קול

זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין!

דיכטער ציטערט אויף, קוקט זיך אַרום, ווי ער וואַלט זוכן פון וואַנען דאָס קול קומט.

דיכטער

ווי ליב איז אים געווען אַט-די שורה פון מיין ליד!

אַ קול

די וועלט גייט אויף מיט נייע און באַנייטע טריט,

און ניי, באַנייט איז דאָס געזאָנג!

דיכטער

ער הערט זיך איין פאַרטראַכט, און מורמלט שטיל אין זיין פאַרטראַכטייט צו זיך.

קיין חידוש נישט, נאָך זיין „נאָך אלעמען“ — אזאָ באַנייטער גאַנג,

וואָס לאָזט אַהינטער זיך דאָס גרוי פון דעם „אַרום וואַקזאַז“,

געדאַכט האָט אים, אַז אַ העל-צעבלענדטער שטראַל

גייט אויף אויף זיין „פאַרגרעבטער שטאַט“

פון „אַפּגאַנג“ צו דעם אויפּגאַנג האָט זיין טראַט

אַ גיי געטאָן מיט אַ באַנייטן זין.

אַ קול

זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין!

דיכטער

דאָס האָט אַוודאי „פענעק“ אַט אָזוי אין אים באַגערט

די וועלט אַהינטער אים געווען איז אויסגעצערט

פון מרה שחורה אין זיין דור.

— פאַרוואָס פאַרענדיקסטו נישט „יוסף שור“? —

האַב איך ביי אים געמאַנט.

— אין דיכט פון נייעם האַריזאָנט

איז „יוסף שור“ נישטאָ שוין מער,
 און נישט כדאי קיין טרער
 פאַרלירן איבער דעם ביי דיר
 און מיר,
 פאַר גלאַט אַזוי אַ פאַר פּיס אין שיק, —
 אַזוי האָט ער גערעדט צו זיך,
 באַוועגנדיק דעם האַריק־שוואַרצן קאַפּ אַהער און היין.
 אַ קול

זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין!
 דיכטער

שמייכלט אַן אויפגעלויכטענער און מורמלט צו זיך אין פריידיקער דערמאָנונג.
 די שורה פון מיין ליד, — זי איז אים אַזוי ליב געווען!
 אַט ערשט, אַט ערשט איז אַט דאָס אַלץ געשען.
 ניין־יאַרקער קאַפּע־הויז „ראַיאַל“, אין ניין־און־צוואַנציקסטן יאָר,
 ווען שמואל ניגער שטעטט מיך פאַר אים פאַר,
 און זאָגט אים ווער איך בין.
 — זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין! —
 האָט דוד בערגעלסאָן

אַ צי געטאָן
 צו מיר די שורה אינאיינעם מיט די הענט.
 דער זומערדיקער בלענד
 פון דער נאַכמיטאַג־שעה אין קאַפּע־הויז „ראַיאַל“
 — עס שלאָגט מיט אַזאַ שלל
 פון יידישן טאַלאַנט
 ביי דיר אין ראַנד, —

האַט ער צו שמואל ניגערן געזאָגט אויף אַ צעהעדטן קול.
 — נו, יא, עס גרינט נאָך אונדזער טאַל, —
 האָט שמואל ניגער זיך צעשאַקלט פרום.
 — עס וועט אַ גרין טאָן אומעטום
 מיט נייעם יידישן געזאַנג. —

האַט דוד בערגעלסאָן געלאָזט אין גאַנג
 זיין חלום אַרום טישל אין דער הויך,
 און שמואל ניגער האָט געקוקט דורך דעם געדיכטן ציגאַרעטן־רויך,
 ווי ער וואַלט אַנגעשטרענגט זיך אויפצוכאַפּן פונעם וואַרט דעם זין.
 — זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין! —
 האָט זיך געוויגט אין רויכערדיקער לופט.

און איצט איז אַט די שורה נאָך אַמאָל צערופט,
 צונויפגעמישט מיט זיינע, וואָס גייען נאָך,
 ווי מענטשן טיף געבוירגענע אין יאָך.
 „האַסט ליב געהאַט קאַבאק, האָב איך פאַר דיר געקאַכט, קאַבאק!״ —
 זיין שור הבר איז געווען, ווי שאַרפער ליאַק
 וואָס בריט און וועקט דעם אַפעטיט.
 זיין וואָרט, ווי אויסגעשמידט,
 און מייסטעריש פרעציז.
 געגאַנגען איז ער מיט געזונטע פיס
 אין סאַמע מיט פון אונדזער ברייטן שליאַך.
 דאָס האַרץ זינס אזוי וואָך
 צו אַרץ און אַלעמען אַרום.
 צום ברויזיקסטן געברום
 ווי צו דעם דינינקסטן ניואַנס
 פון חלום אין אַ טראַנס.
 וואָס וויגט זיך אום אַהער און הין.
 אַ קול
 זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין »
 דיכטער
 פון גאַלד און פון גרין ! וואו זיינען זיי ?
 אַז אַך און וויי
 איז אונדז אין די איצטיקע טעג !
 אַזוי פיל פאַרמעג
 איז איצט אין קייטן פון מידת־הדין.
 פון גאַלד און פון גרין,
 ווען אַרץ איז שוואַרץ, ווי אין דעם טינטער דער טינט.
 עס וויינען אַזוי פיל זינד
 באַגאַנגענע אין דעם געמלט.
 הויבט אויף די אויגן צו בערגעלסטאָנס פאַטאָ מיט דער אויפשריפט, און שרייט :
 הער, הער, ווי וויינענדיק עס איז דאָך איצט דאָס ליד,
 וואָס האָט אַמאָל געזונגען פרייד !
 צעראַיעט האָט די רשעות אין גאַרטן יעדע בייט,
 וואָס האָט אַזוי שפעדיק געגרינט.
 עס ווירבלט אַזאָ שווערער ווינט,
 און לאַזט ניט אַפ, און לאַזט ניט אַפ, —
 דאָס האַרץ קאַנוואָלסנדיק און עס שפאַלט זיך איצט דער קאַפ.

איז וואָס-זשע טוט מען, דוד? דוד, זאָג!
עס באַווייזט זיך דאָס געשטאַלט פון דוד בערגעלסאַנען.

טראָג ווייטער דאָס געפּעק אין וועג, — טראָג, טראָג!

דיכטער

אין דעם זעלבן צושטאַנד, דער זעלבער פּאָזע מיט אַ קול, ווי דורך אַ טראַנס.

צו וועמען? און צו וואָס? עס איז דאָך שוין נאָך אַלעמען!

דוד בערגעלסאַן

ניין! ניין! — נישט איין מאָל שוין אַזוינס געווען

ביי מיר, ביי דיר, און ביי די דורות פון אַמאָל.

אַ שווערער איז דער גאַנג פון טיפּן טאָל

צום שפּיץ פון באַרג, וואָס איז אין זון צעברענדט.

דיכטער

איז וואָס-זשע מיטן קלעטערער, וואָס ווערט אין וועג פאַרדענדט?

דוד בערגעלסאַן

קומט קלעטערער נאָך קלעטערער מיט המשך אינעם טראַט, און

מען קלעטערט ווייטער, העכער, העכער צו דער זון,

ווייל אַט אַזוינס איז דאָס געבאַט פון לעבן, ווען מען לעבט.

דיכטער

ציטערט אויף, הויבט אויף דעם קאַפּ, קוקט זיך אַרום. דאָס בערגעלסאַן-געשטאַלט

פאַרשווינדט.

זאָל זיין, אַז אונדזער פּאָזע איז נאָך צעשוועבט.

כאָטש אַרום איר אַזוי פיל ווינטן אין געבריל?

עס באַווייזט זיך דורך דער אָפּענער טיר פון צווייטן צימער די פרוי פונעם דיכטער,

זי גייט צו מיט שטילע טריט צו אים, לייגט די הענט אויף זיין קאַפּ. ער פאַרדעקט דאָס

פנים מיט די הענט, און בויגט דעם קאַפּ צום שרייבטיש.

די פרוי

נו, שאַ זאָל זיין, נו שאַ זאָל זיין! נו, שאַ, נו, שטיל!

נישט רייך אַזוי אין זיך דעם צאָרן!

דיכטער

גיי רייך נישט, גיי רייך נישט, אַז אַ דאָרן

איז איצט מיין יעדע גליד,

די וואונד — זי בריט,

און איז ווי פּיער הייס.

די פרוי

איך ווייס, איך ווייס, איך ווייס!

אַ שווערער דער נסיון.

עס איז בזיון,

וואָס איז נאָך שווערער פון דער פיין.

דיכטער

איז וואָס-זשע וועט זיין ? איז וואָס-זשע וועט זיין ?

די פרוי

פאַרזינג אים.

פאַרגרינג אים

מיט זיבער-קלאַנג

פון דיין געזאַנג.

וואָס האָט דיך שטענדיק אויפגעהויבן פון דער נידער.

דיכטער

מיט מיינע זינגענדיקע לידער

פון נישט געשטויגן,

און נישט געפלוּיגן, —

אַז וויי איז איצט דאָך צום געהער !

די פרוי

איך ווייס, איך ווייס, ווי שווער.

דער וויסטער, ברויזנדיקסטער שטורעם, —

ער שאַקלט און צעשאַקלט אונדזער טורעם, —

דער סאַמע עיקר

אין שטיקער

פאַלט איצט פאַנאַנדער.

דיכטער

און ווידער שוין אין וויסטן וואַנדער

די פרוי

צי האָט אַזוינס דען נישט געטראָפן ?

נישט איין מאָל איז פון אונדז אַנטלאָפן

דאָס ציגעלע, דאָס ווייסע.

דיכטער

ני, יא, נאָר איצט איז דאָס נישט מער די מעשה,

וואָס לאַזט זיך צו אַ גוטן סוף דערפירן.

די וואונד איז טיף און ווער וועט זי פאַרבאַנדאַזשירן ?

און ווער וועט זי פאַרהיילן ?

די פרוי

מיין ליבע באַבע פלעגט דערציילן

אַ מעשהלע פון זיידן.

דיכטער

אין ליבן, ליכטיקן גן-עדן
 איז לאנג דיין באַבע און אזוי דיין זיידע,
 און מיר ? זע, זע, — עס רויכערט די עקידה
 פון אונדזער גורלדיקן לעבן.

די פרוי

קום, קום, און לאַמיר זיך פאַרוועבן
 אין דינעם שפּיננוועבס, אויסגעשפּינטן,
 און חלומען פון גאַרטן, דעם צעגרינטן,
 ווי ער וואָלט נישט געווען צעראַיעט.

דיכטער

און וואָס איז מיטן ביזן הונט, וואָס וואָיעט
 ביי אונדזער גאַרטן-טויער ?

די פרוי

פאַראַן אַביסל וואַטע נאָך פאַר אונדזער אויער,
 און אַזאָ ווייכע איז זי אַט-די וואַטע.

דיכטער

דערציילט האָט מיר אַמאָל מיין טאַטע
 אַ מעשהלע פון וויסטער רשעות.

די פרוי

פאַרגעס עס און פאַרוויש עס

מיט גוטסקייט, וואָס געדענקט זיך.

דיכטער

די רשעות נישט פאַרשווענקט זיך,
 ווייל פון דער גוטסקייט איז זי מערער.

די פרוי

געווען ביי אונדז אין שטעטל אַ ייד, אַ קוימענקערער

מיט הענט פאַרסאָזשעטע, פאַרשוואַרצטע, —

פלעגט ער אַזוינע לידעלעך באַהאַרצטע

אַרונטערזינגען פונעם דאָך ביים קוימען.

דיכטער

מסתמא זיינען זיינע רוימען

געווען צעלויכטענע און ריינע.

די פרוי

מיר קינדער — יונגינקע און קליינע, —

מיר פלעגן פאַררייסן די קעפלעך,

און ער האָט געוונגען פֿון קרעפלעך,
וואָס מאַמעס וועלן קאָכן פֿאַר הושענא רבה,
און פֿון אַ קו, אַ ראַבע,
וואָס האָט געמאַלקן
ביים וואַלקן
דעם אייטער

און פֿון אַ פֿלאַמיקן שייטער,
וואָס וואַרפט דורך די נעכט זיינע פֿלאַמען,
און פֿון אַ ברויזיקן ווינט, וואָס לאָזט זיך ניט צאַמען.
און פֿון אַ פּויגל, וואָס הערט נישט אויף צו שוועבן,
און קאָן צום אייביקן לעבן
זיך אַלץ נישט דערציען.

דיכטער קוקט מיט אויפגעלויכטנקייט אויף זיין פֿרוי און מורמלט מיט ליבשאַפט.

דיכטער

ווי שייך דו ביסט, — די אויגן דיינע גליען, —
פֿון וואַנען ביי דיר אַזאַ וואַרעמער גלי ?
די פֿרוי

היינט קומט ער צו מיר פֿון נישט־הי.

דיכטער

פֿון וואַנען־זשע, פֿון וואַנען ?

די פֿרוי

פֿון דאַרטן, וואָס איז ווייט פֿון דאַנען,
און טרינקט מיט געטלעכקייטן אָן די געטער.

דיכטער

די געטער פֿאַלן איצט, ווי געלע בלעטער
אויף יעדן אָרט.

די פֿרוי

נאָר נישט אין דיכטערישן וואַרט.

דיכטער

איך האָב היינט אַזוי פֿיל ווערטער געפינט־ט.

די פֿרוי

דו האָסט זיי בלויז געטינטל,

כדי דעם ווייטיק צו פֿאַרשרייען,

און נישט כדי צו באַנייען

אין זיך דאָס געמיט

מיט אויפגעלויכטן ליד

פון געטלעכקייט צעבלענדטער.

דיכטער

מיין גאָט איז היינט אַן אָפּגעברענטער.

זע, זע, ווי עס רויכערט די עקידה,

און צאָרנדיק איז איצט די עדה

אַרום מזבח.

די פרוי

נו, יא, עס טרעפט אַמאָר אַ גאָט — אַ רוצח

אויף געטלעכקייט און מענטשנס תפילה.

פאַר אַט אַזאַ מין גאָט נישטאָ איז קיין מחילה, —

דער מענטש דאַרף אַט אַזאַ צעשטויבן!

דיכטער

איז וואָס־זשע טוט מען מיטן גלויבן,

וואָס גלויבט נאָך אַלץ און גלויבט,

און וויל נישט ווערן דאָ צעשטויבט?

די פרוי

צעשטויבן קאָן זיך נאָר, וואָס שטויביק,

און נישט אַזוינס, וואָס גלויביק.

די גלויביקייט און געטלעכקייט, וואָס דאַררט נישט,

פאַרצערט נישט, און זי שטאַררט נישט, —

זי איז נישט אונטערגאַנג,

נאָר איבערגאַנג

איז זי.

דיכטער

איז דוד בערגעסאָן מיט אונדז דאָ הי?

און מאַרקיש, פעפער, און זיי אַלע, אַלע,

וואָס זיינען אַזוינע ליכטיקע נתגלה

פאַר אונדז געוואָרן

מיט זייערע טענער אין אונדזערע זינגענדיקע כאָרן?

די פרוי

זיי זיינען דאָס געוואָרן!

— אַ סימן? — דו און איך

מיר טראָגן זייער ליכטיקייט אין זיך.

זיי זיינען געטלעכע ירושה,

וואָס איז קדושה

אין יעדן מענטשנס טראָט

דעם גרויסן סוד
פון דרימל אויפצואוועקן,
כדי די געטלעכקייט זאל פאָר יעדן זיך אַנטפלעקן.
דיכטער
דער גרויסער סוד ? נו, יאָ, דער גרויסער סוד, —
וועט ווען נישט איז דעם מענטשנס טראַט
צו אים דערגיין ?

די פרוי
ווען יעקב איז געשלאָפן אין דער מדבר אויפן שטיין
האַט ער געזען אין חלום די מלאכים קלעטערן אויף פייערדיקן לייטער,
און איז געוואָרן אַ דערפרייטער.
דיכטער

און פונקט אַזוי געוואָרן
איז משה פון דעם ליכט אויף מדברדיקן דאָרן,
וואָס האָט גערעדט צו אים אין קלאַרע ווערטער.
די פרוי

די געטלעכקייט, אַפנים, איז אויף אַלע ערטער,
אין זוכעניש דעם וועג צום האַרץ פון מענטשן.
דיכטער

איז וואָס־זשע, ווען־זשע וועלן בענטשן
מיר דאָ מיט אַלעמען מזומן ?

די פרוי
די צייט וועט קומען ! קומען ! קומען !
דיכטער שטעלט אָן די בליקן אויף דוד בערגעלסאָנס פאַטאָ און מורמלט.

דיכטער
איז וואָס־זשע, זאַגסטו, דוד ? דוד, האָ ?
די פרוי

נו, שאַ זאַל זיין ! נו שאַ, נו שאַ, נו שאַ !
עס דערהערט זיך אַ געוויין פון אַ קינד אין צווייטן צימער,
די פרוי איילט זיך און זאַגט :

דאָס קינד אונדזערס שלאָפט עפעס היינט נישט איין.
זי גייט שטיל אַרויס, ער קוקט איר נאָך מיט צעגליטע בליקן.

דיכטער
אַזוי פיל חושך, און דאָך אַ בלענדדיקע שניין,
די געטלעכקייט, — זי בלענדט און גלייט,

וואוהין וואוהין?

א קול

זינג, זינג צו מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין!
דיכטער

ער ציטערט אויף, קוקט שאַרף אַרום זיך, — ווענדט די בליקן צו דער פּאַטאַ :

איז ווער-זשע רופט צו מיר דאָ, — ווער ? —

זאָל זיך, אָז ער ? זאָל זיך אָז ער ?

פאַרמאַכט די אויגן. זיצט אָנגעשטרענגט, ווי ער וואָלט זיך צו עפעס צוגעהערט.

א קול

הער, הער, — עס רעדט געראַנגל אין זיך דראַנג.

די געטלעכקייט איז איצט אין אַ געפאַנג

ביי געטער, וואָס ווילן זי באַהערשן, און

דערפאַר איז איצט די זון

אַזאַ פאַרכמאַרעטע, נאָר אָז זי וועט באַפרייען זיך,

באַנייען זיך,

און מענטש וועט זי דערזען.

דיכטער

איז ווער-זשע וועט דער נס געשען ?

א קול

ער וועט ! ער וועט ! ער וועט !

און דעמאָלט וועט פּאַעט

באַנעמען קדאָר דעם זין.

דיכטער

שטיל צו זיך אין באַנייער האַפענונג, מיט צאַרטקייט, ווי פון תפילה :

זינג, זינג אין מיר דאָס ליד פון גאַלד און גרין !

פיניע קאץ

א.

מיט א צייט צוריק האָט מיך אָפגעשטעלט אַן אָנגעזעענער יידישער דיכ-
טער מיט אַ טענה, הלמאי איך האָב אַ נאָמען געגעבן איינס פון מיינע ביכער
מיטן נאָמען „פיניע“.

— האָטו געהערט אַ נאָמען! — האָט ער זיך צעקאָכט, און אויסגעלאָזט
האָט ער מיט אַ פראַגע:

— און איר ווילט, אַז איך זאָל לייענען אַ בוך מיט אַזאָ נאָמען?
זאָל מיר מיין גוטער פריינט פיניע קאָץ מוחל זיין, וואָס טראַכטנדיק
היינט וועגן אים, האָב איך זיך דערמאָנט אַן אַט דער באַגעגעניש. אַט זיך
איך איצט און טראַכט: וואָס, אַשטייגער, וואָלט געשען, ווען עמעצער שטעלט
פאַר פיניע קאָצן פאַר אַט דעם דיכטער?

— הערט נאָר סאַראַ נאָמען! — וואָלט זיך יענער דיכטער פאַרקרימט,
און ניט נאָר וואָרט צו דער באַקאַנטשאַפט גלייך אַ סוף גענומען, נאָר דער-
הערנדיק, אַז אַט-דער קאָץ, וואָס האָט אויך דעם נאָמען „פיניע“, האָט אין
זיין פאַרמעגנס אַזוי גרויס ווי גאַנצע ניין ביכער, וואָלט דער דיכטער אַוועק-
געחלשט:

— וויי, וויי! אַ ייד מיטן נאָמען „פיניע“ וואָגט צו שרייבן וויכטיקע ביי-
כער אויף יידיש!

נו, איז טאַקע אַ דאָנק און אַ לויב דעם אויבערשטן, וואָס איך בין נישט
געבענטשט מיט אַזאָ דעליקאַטן אויער, וואָס זאָל איריטירט ווערן פון דעם
נאָמען „פיניע“. וואָרום, וואָרט איך, חלילה, יאָ געווען געבענטשט מיט אַזוינס,
וואָלט איך דאָך נישט געקאַנט טראַגן אין זיך די וואַרעמע ליבשאַפט צו
איינעם פון מיינע טייערסטע פעטערס, וואָס האָבן געהייסן „פיניע“, וואָרט
איך מסתמא נישט געווען אויפגעשריבן מיין באַליבט בוך, וואָס טראַגט אַט-
דעם נאָמען, און איך וואָרט נישט געהאַט דאָס פאַרגעניגן צו האָבן צווישן
מיינע נאָענטע פריינט אַזאָ זעלטענעם מענטשן און שריפטשטעלער, ווי פיניע
קאָץ איז.

ב.

זאָל עס האָבן געווען דער נאָמען „פיניע“, וואָס האָט מיך גלייך צו-
געצויגן, ווען מען האָט מיך אין פאַריז אויפן ערשטן אַזוועלטלעכן יידישן קורס-

טור-קאנגרעס פארגעשטעלט פאר אים?

איך גלויב קוים, אז דאס איז געווען די סיבה. מיט מיין גאנצער ליב-שאפט צו אטידעם טייערן יידישן פאלקס-נאמען, וואלט איך צוגעצויגן גע-ווארן צו אים, אפילו ווען ער וואלט געהייסן יחיאל, רחמיאל, אדער גאר יעקב-מרדכי, ווארים נישט אינעם נאמען האט זיך געהאנדלט, נאר אין דער היימישער ווארעמקייט, וואס האט אויף מיר גלייך ביי דער ערשטער בא-געגעניש א גלי געטאן פון אים.

פארשטייט זיך, אז בדיעבד האט מיר שוין אויך הנאה געטאן, וואס ער הייסט פיניע, ווארים וואס דען זאל אזא ווארעמער, פאלקסטימלעכער יידי-שער מענטש הייסן?

פנחס, זאגט איר? גייט שוין, גייט! פנחס איז, פארשטייט איר מיר, עפעס אזוינס, וואס... וואס... ווי קאנט איר גאר פארגלייכן א פנחס מיט אזא טייערן נאמען, ווי פיניע!

ווען מיין שיף האט זיך געשניטן איבער די ברוינלעכע וואסערן פון דער לאַ-פלאטא און זיך ביסלעכווייז דערנענטערט צו די ברעגן פון בוענאס-אירעס, איז דאך געווען א מחיה צו טראכטן, אז באַלד, באַלד וועל איך זיך ווידער באַגעגענען מיט פיניען.

גאנצע עלף יאר זיינען אוועק זינט דער ערשטער באַגעגעניש, און דאך איז די ווארעמקייט נישט קיל געווארן!
איז זאגט-זשע מיר, איך בעט אייך, וואלט אזוינס געווען מעגלעך מיט עפעס א פנחס?

נאָרישקייטן! אזוינס קאָן מען נאָר פילן צו אַ פיניען און נישט צו אַ פנחסן, צו אַן עליען און נישט צו אַן אליהו, צו אַ יאַנקלען און נישט צו אַ יעקבן, צו אַ איציקן און נישט צו אַ יצחקן.

צו די לעצטע מוז מען אַנטאָן די שבתדיקע קאַפּאַטע, און די ערשטע קאָן מען באַגעגענען מיט אַ וואַכעדיק כּאַלאַטל און עס איז סיי ווי שבת.

ג.

איצט, נאָך מיין באַזוך אין בוענאָס-אירעס, וואו איך האָב געהאַט די מעגלעכקייט און די געלעגנהייט זיך צו באַקענען מיט דעם מהות פון פיניע קאַצן, פּאַרטראַכט איך זיך אַמאָל וועגן דער וואַרעמקייט, וואָס איך האָב גע-טראָגן צו אים דורך די יאָרן, ווען איך האָב אים אין דער אמתן גאַנץ ווייניק געקענט. און דעמאָלט ווער איך איבערצייגט, אז דער חוש ביי דעם מענטשן איז זייער אַ וויכטיקער עלעמענט, מיט וועלכן מען דאַרף זיך שטאַרק רעכענען. וואָס, אייגנטלעך, האָב איך געטראָגן אין זיך פון פיניע קאַצן נאָך דער באַגעגעניש, וואָס האָט אַזוי געוואַרעמט?

פאַר די אויגן איז שטענדיק געשטאַנען אַ מיטל-וואַוקסיקער יידישער מענטש מיט אַ בלאַנדן אוקראַינישן פנים, וואָס גלעט מיט דער פשטות פון

א געזונטער שטיק ערד, אויף וועלכער עס וואקסן געזונטע, פשוטע, וויטאָ-מינענדיקע געוויקסן, און זאָגט דערביי מיט אַ הכנסת-אורחמידיקן שמייכל: — נעמט, עסט אייך געזונטערהייט, און קיין דאַנק דערפאַר איז נישט נויטיק.

אין געהער איז פאַרבליבן אַ קוֹף, וואָס כאַטש אַ דינס אַביסל, איז אָבער דאָס וואָרט דורך דעם שטענדיק אויפגעגאַנגען, ווי אַ נאַטירלעך געטראַנק דורך אַ דינער, ריינער רער.

פאַר די עלף יאָר איז, פאַרשטייט זיך, פון צייט צו צייט געקומען פאַר די אויגן אַן אַרטיקל, — אַמאָל אין דער טעגלעכער צייטונג „די פרעסע“, פון וועלכער ער איז דער שעף־רעדאַקטאָר, און אַמאָל אין דעם זשורנאַל „איקוף“, וואָס דערשיינט אין בוענאַס־אירעס אונטער זיין רעדאַקציע.

אַט די אַדע אַרטיקלען זיינען שטענדיק אויפגעגאַנגען פאַר די אויגן, ווי ליבע גרוסן פון אַ פּערזענלעכער באַגעגעניש מיט יאָרן צוריק. מען האָט זיי געלייענט מיט פאַרגעניגן. עס האָט אימפּאַנירט דער מחיהדיקער יידיש און אַודאי האָט אימפּאַנירט דער אידייען־גאַנג אין זיי, וואָס איז דיר אַן אייגענער און אַ נאָענטער.

אָבער, איז דאָס גענוג צו טראַגן אין זיך יענע וואַרעמקייט, וואָס איך האָב צו אים געטראַגן ?

זעט אויס, אַז דאָס אַליין איז אויך גענוג. אַ סימן ? אַט זעט איר דאָך ! אָבער דעם אמתן פיניע קאָץ האָב איך ערשט דערזען אין דער סביבה, אין וועלכער ער לעבט און ווירקט, און אויך נאָכדעם ווי איך האָב זיך באַ-קאַנט מיט די ווערק פון זיין פען, וואָס דער בוענאַס־אירעסער איקוף האָט אַרויסגעגעבן צו זיין זעכציק־יאָריקן געבוירנטאָג.

ד.

ער איז דער שעף־רעדאַקטאָר פון דער גרויסער צייטונג „די פרעסע“, און עס איז זייער כאַראַקטעריסטיש, וואָס אַט־די צייטונג האָט ער אַליין גע-האַלפּן אויפבויען, ווי ער האָט פון זיין סאַמע פּריסטער יוגנט געהאַלפּן אויפ-בויען זיך, זיין אייגענע פּערזענלעכקייט.

„די פרעסע“ איז נישט קיין פריוואַטע אינסטיטוציע, צו וועלכער ער איז געלאָדן געוואָרן צו פאַרנעמען די שטול פון איר אָנפירער, נאָר אַן אַרקעסטער, וואָס ער אַליין האָט געהאַלפּן פאַרמירן, און עס איז דער קאָלעקטיוו, וואָס האָט אים אוועקגעשטעלט אין דער שפיץ.

דיריגירט ער לויט זיין באַנעם. און אַז עס טרעפט זיך דאָ און דאָרטן איינער, וואָס האָט רעוואָלטירט קעגן זיין באַנעם, לאָזט ער יענעם זיך פאַר-

וואַנדלען אין אַ סאָליסט, מיט פרייע רעכט אויף אייגענעם אויסדרוק, אפילו ווען ער האָט עגמת־נפש דערפון.

עס זיינען דאָ פון צייט צו צייט טענות צום שעף־רעדאָקטאָר, אָבער אין דעם טאָן פון די טענות איז שטענדיק דאָ מער מיטגעפיל צו אים, ווי צאָרן. אין די רייען פון די פראַגרעסיווע יידישע עלעמענטן איבערן לאַנד פון אַרגענטינע איז מיר נישט איין מאָל אויסגעקומען צו הערן:

— ווי קומט עס, וואָס פיניע קאָץ לאָזט דורך אין דער „פרעסע“ אַזאַ אַדער אַזאַ אַרטיקל?

אַט אַזוי טוט עמעצער אַ פּרעג, און אין דער פּראַגע אַליין, כאַטש זי איז אַ גרימצאָרנדיקע, איז אָבער דאָ אַ סך אַכטונג צו פיניע קאָצן.

און אויף וויפּל אַט די אַכטונג איז איינגעוואַרצלט צו אים, איז כאַראַק־טעריסטיש די פּאַרטיידיקונג אינעם מויל פונעם זעלבן פּרעגער:

— נו, וואָס־זשע זאָל ער טאָן, האָ? איבערלאָזן די צייטונג, וועט זי דאָך אַוועקגיין אויף גאָר אַנדערע דרכים!

אַט אַזוי פּאַרטיידיקט אים דער זעלבער טענות־האַבער, און ער גייט דערביי נאָך פיל ווייטער:

— עס איז אמת, אַז ער איז נישט אַליין, מיט זיין דעה איז אויך דר. ל. זשיטניצקי, וואָס איז אַ וויכטיקער, פּראַגרעסיווער כּוח אין דער „פרעסע“. און נישט נאָר דער דר. ל. זשיטניצקי אַליין, עס זיינען פאַראַן אַנדערע אויך. אָבער אַז די צייטונג איז אַ קאָאָפּעראַטיווע, קאָן דאָך אפילו אַ שעף־רעדאָקטאָר נישט פאַרבאָטן צו קומען צום אויסדרוק יענע כּוחות, וואָס טיילן נישט זיין איינשטעל.

אַזוי איז מיר אויסגעקומען צו הערן אין די רייען פון אַרגענטינע. און וואָס שייך די עלעמענטן פון דעם קאָנסערוואַטיוון צד, איז אויך דאָס אייגענע: — ער איז טאַקע דורכאויס נישט קיין אונדזעריקער, אַט דער פיניע קאָץ, אָבער...

דאָס וואָרט „אָבער“ קומט אַרויס פון זייערע מיילער אין אַזאַ טאָן, וואָס זאָגט קלאָר:

— קיין סך אַזעלכע, ווי פיניע קאָץ, האָבן מיר נישט אין אונדזער יידיש לעבן פון אַרגענטינע.

ה.

פון וואָנען אַט־די אומגעהויערע אַכטונג צו אים ביי אַלע ריכטונגען פונעם יידישן לעבן אין אַרגענטינע?

זי קומט פון דער טיפּער פאַרערונג, וואָס יעדער מענטש טראַגט אין זיך צו אַדאָץ, וואָס איז לויטער, עכט און פשוט, און דאַרף נישט אַנקומען צו

קיינ ספעציעלע אילומינאציעס, כדי מען זאל דאָס דערזען און מען זאל פון דעם הנאה האָבן.

פיניע קאָץ איז איינער פון די טאָמע פאַרדינסטפולע יידישע קולטור-בויער אין דעם שיינעם יידישן ישוב פון אַרגענטינע. נישטאָ קיין איין וויכ-טיקע דערגרייכונג אויפן געביט פון יידישער קולטור אינעם ישוב, אין וועל-כער עס זאל נישט זיין אַ היפשע מאָס פון זיין ענערגיע. און דאָך, אַז איר באַגעגנט זיך מיט אים, איז ער איינער פון אַלע, אַן דער מינדסטער פרע-טענזיע אויף אַ שטול ביים אויבנאָן.

אפילו ווען אים קומט אויס צו דערציילן וועגן דעם געוואַרדיקן געראַנגל, וואָס דער יידישער ישוב אין אַרגענטינע האָט דורכגעמאַכט פאַר די לעצטע פערציק יאָר אין זיין גאַנג פונעם טאַל באַרג-אַרויף, ווי ער טוט דאָס איז זיין אויסגעצייכנטן בוך „יידישע זשורנאַליסטיק אין אַרגענטינע“, איז דאָס ליכט אין זיינע הענט אַנגעשטעלט אויף אַלץ און אַלעמען, און קיינמאַל נישט אַב-געשטעלט אויף זיך אליין. אומזיסט וועט איר זוכן אַ באַריכט וועגן זיינע אייגענע כוחות, וואָס האָבן זיכער געשפילט אַן אומגעהויערע ראָלע אין דעם גרויסן געראַנגל. אויב איר וועט עפעס געפינען, וועט דאָס זיין בלויז אַן אַנדייטונג, און די אַנדייטונג איז אַזאָ זייטיקע, אַזאָ נישט-ווילנדיקע, ווי איי-נער זאָגט:

— נו, וואָס איז דאָ צו דערציילן וועגן זיך?

פאַר אייערע אויגן גייט דורך אַ גאַנצע גאַלערייע פון פּיאָנערן אויף דעם געביט פון יידישער זשורנאַליסטיק אין אַרגענטינע און בלויז זייטיקע באַ-מערקונגען וועגן זיין אייגענער פּיאָנערישקייט.

בלויז אינעם אויטאָביאָגראַפישן בוך לאַזט ער אונדז אַ קוק טאָן אויף זיך, אָבער אפילו דאָרטן איז זיין ליכט אַנגעשטעלט מער אויף דער סביבה, ווי אויף זיך אליין.

דאָס בחורל פון גראַסעלעס, וואָס האָט דורכגעמאַכט אַ היפשן מהלך, ביז עס האָט זיך דערקליבן קיין בוענאָס-איירעס, אַרגענטינע, וואו עס איז אים באַשערט געווען צו ווערן דער איצטיקער פיניע קאָץ, דערציילט אונדז אין אַט-דעם בוך, וואָס ער רופט אַן „אַ רייזע אין מיין לעבן“, וועגן אַט-דעם מהלך, און דערציילנדיק וואַקסט אויס פאַר אייערע אויגן אַ גאַנצע גאַלערייע פון יידישע שטעטלעך, דאָס שטייגער-לעבן אין זיי, זייערע יידישע מענטשן, דער סאָציאַלער באַשטאַנד פון זיי, די נייע, רעוואַלטירנדיקע שטימונגען ביי דער יוגנט, די ערשטע, שאַרפע אַנוואַגן פון שטורעם, וואָס קלייבט זיך קעגן דעם געמויזעכץ אין דער דעמאָקראַטיקער פעאַדאַלער איינשטעלונג אויף דער וועלט, און אין דעם אַלץ און אַלעמען שפאַנט טרוימערש און עקשנותדיק דאָס יונגע בחורל פון גראַסעלעס, אפילו ווען פיניע קאָץ שטעלט ניט אַן דעם

לאָמפּ אויף דעם, און דורך דעם ווערט אונדז קלאָר די אינפארמירטע פּערזענ־
לעכקייט פון דעם איצטיקן פיניע קאַץ אליין.
און נישט נאָר ער אליין ווערט אונדז קלאָר, נאָר עס ווערט אונדז קלאָר
אויך דער סוד פון דער ליבשאַפט און אַכטונג צו אים פון דער יידישער
פּאַלקס־אינטעליגענץ אין אַרגענטינע, — דער סוד פון דער צוגעבונדנקייט,
וואָס אַן אונדזעריקער דערפילט צו אים ביי דער ערשטער באַגעגעניש.

ז.

דער סוד ליגט אין דער ליכטיקער פּשוטות פון גראַסעלעס, וואָס איז אים
נאָכגעגאַנגען אויף זיין היפּשן מהלך און האָט אים קיינמאָל נישט פּאַרלאָזט
אויך איז זיין פּרוכטבאַרן און שעפּערישן לעבן אין אַרגענטינע.
פיניע קאַץ, איינער פון די אַרגענטיניזירטסטע יידן, האָט אַריינגעבראַכט
אינעם לעבן פון דעם יידישן ישוב אין לאַנד די ווייכע, תּמימותדיקע פּאַלקס־
טימלעכקייט פון גראַסעלעס.

ער האָט נישט איבערגעלאָזט דעם באַגאַזש, וואָס ער האָט מיטגענומען
מיט זיך, ביים ברעג פון לאַפּלאַטאַ, נאָר אים אַרויפגעטראָגן אויף דער אַר־
גענטינער ערד, אים אויסגעפאַקט און דאָס שענסטע און דאָס בעסטע פון
אים אַנגעהויבן אַריינצואוועבן אינעם לעבן אויף דער נייער ערד.
נישט אומזיסט איז דאָ אַזאַ היץ אין זיין יעדער אַרבעט — גרעסערע,
צי קלענערע — וועגן דעם גאַנג פונעם יידישן לעבן אין אַרגענטינע, דער
זעלבער פיניע קאַץ, וואָס קאָן שרייבן אַזוי רואיק וועגן די קלאַסיקער פון
דער יידישער ליטעראַטור, איז ממש אַ צעגליטער, ווען ער שרייבט וועגן
ענינים פונעם יידישן לעבן אינעם אַרגענטינער ישוב, דאָ איז ער נישט
בלויז שריפטשטעלער מיט אַן אייגענעם וועלט־באַנעם, נאָר אַקערער, זייער,
וואָס ציטערט און פּלאַטערט איבער יעדן געוויקסל, פרייט זיך מיט דעם
מינדסטן ביטל גרינס און לייגט ממש איין זעלטן אויף דעם, וואָס פּוילט און
ווערט צערויעט.

לייענט זיין בוך „יידן אין אַרגענטינע“ און איר וועט זיך נישט נאָר
באַקאַנען מיט דעם גאַנג פון דער קאָלאָניאַציע, נישט נאָר מיט דער פּאַר־
מירונג פון די יידישע ישובים אין די שטעט, נאָר איר וועט זיכער אַנגע־
שטעקט ווערן מיט דעם אימפעט פון פיניע קאַצן אליין אַזוי שטאַרק, אַז איר
וועט מיטליידן מיט אים ביי אַלע דורכפאַלן און זיך מיטפרייען מיט אים ביי
יעדער מינדסטער דערגרייכונג.

עס איז דער באַגאַזש, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון גראַסעלעס און
פון דער משפּחה זיינער, עס איז דאָס ליובאַוויטשער חסידות פון זיין זיידן,
די השכּחה פון זיין טאָטן, די פּאַלקסטימלעכע תּמימות פון די פּשוטע, טייערע
יידן און זיין געבורט־שטעטל, וואָס האָבן זיך געשנירלט אין זיין גאַנצן גאַנג

און שנירלעך זיך נאָך ביז איצט, און זיי זיינען דער סוד פון דער וואַרעמקייט, וואָס שלאָגט זיך דורך סיי אין זיין פּערזענלעכער באַנעמונג מיט מענטשן, סיי אין זיין געזעלשאַפּטלעכער טואונג און אויך אין זיין שריפטשטעלעריי-שער אַרבעט.

ז.

עס איז ביז גאָר כאַראַקטעריסטיש די מאַטאָ, וואָס פיניע קאָץ האָט אַוועק-געשטעלט אויפן ערשטן זייטל פון זיינע געזאַמלטע ניין בענדער :

„הוא היה אומר, מיינ טאַטע פלעגט זאָגן : איך ווייס ווער מיין טאַטע איז געווען, איך ווייס ווער איך בין און איך ווייס ווער מינע קינדער זיינען.“

אין אים פּערזענלעך איז דאָ דער סינטעז פונעם טאַטנס השכלה און דעם זיינס חסידות.

קלאַרער, ראַציאָנאַלער צוגאַנג צו די פּראַבלעמען פון אונדזער לעבן, און געוואַלדיקער ענטוויאַזם צו אַלץ, וואָס איז שיינ און דערהויבן.

דער משכיל אין אים קומט שטענדיק צום אויסדרוק, ווען ער טעאָרע-טיזירט. אין אַזעלכע מאַמענטן איז ער אַזוי ראַציאָנאַל, אַז ער קאָן איך אויסלייגן דעם „חיזוק, קיום און המשך“ פאַר אונדזער פאַלק, וואָס לייענט זיך ממש ווי אַ פּראַגראַם. אָבער אַזוי גיך ווי ער הויבט אָן באַגרינדן זיינע טעאָריעס, לייזט זיך גלייך אויף דער ראַציאָנאַליזם, וואָס איז אין אים, און עס באַווייזט זיך דער חסיד, וואָס איז צעשפרודלט מיט פייערדיקן עמאַציאַ-געלן ענטוויאַזם.

אמת, אַז אויך דאָס חסידישע, וואָס איז אין אים, איז באַהויכט מיט אַ שמץ ראַציאָנאַליזם, און דאָס נעמט זיך אַוודאי דערפון, וואָס זיך זיידע איז געווען אַ ליובאַוויטשער, וועמעס חסידים איז געווען אונטערגעבעט מיט ראַציאָנאַליזם.

און פיניע קאָץ ווייסט דערפון, און דערפאַר טאַקע אָט די מאַטאָ ביים אָנהויב פון זיינע אָפּגעקליבענע אַרבעטן, וואָס זיינען אַריין אין די ניין בענ-דער, וואָס דער אַרגענטינער איקוף האָט אַרויסגעגעבן לכבוד זיין ועכציק-יאַ-ריקן געבוירנטאָג.

עס איז, ווי מיט אַט-דעם „הוא היה אומר“ וואָלט ער זיך געוואָלט פאַר-ענטפערן פאַר אונדז, הלמאי ער איז אָט אַזוי, ווי ער איז. אָבער דאָס פאַר-ענטפערן זיך איז נישט נויטיק, ווייל אונדז געפּעלט ער דווקא אָט אַזוי ווי ער איז.

עס איז דאָ אַן אמתע מחיהדיקייט אין אַט-דעם סינטעז פון ראַציאָנאַליזם און ענטוויאַזם, דווקא פון אַט דער סינטעטישקייט שלאָגט מיט אַזאַ גאַנצקייט, וואָס איז טיף און מענטשליעך.

ח.

אַזאַ פאַרשיידנקייט אין די אַרבעטן, וואָס שטעלן צונויף די ניין בענדער, און דאָך שלאָגט די פאַרשיידנקייט מיט גאַנצקייט. עס איז, ווי די פאַרשיידנקייט אין די גלידער, וואָס אַלע אינאיינעם שטעלן זיי צונויף אַ לעבעדיקן גוף.

אָודאי איז דער מעטאָד פון זיין געבן אונדז זיין אויטאָביאָגראַפֿיע, אָדער זיינע ריזעס איבערן סאָוועטן-פאַרבאַנד, אָן אַנדערער זוי זיין געבן אונדז זיינע היסטאָרישע אַרבעטן: „קאָלאָניע און קאָלאָניאַציע“, אָדער „יידן אין אַר-גענטינע“. אין די ערשטע איז ער בעלעטריסטיש, מחיהדיק בילדעריש, בשעת אין די לעצטע איז ער פאַרשעריש און זשורנאַליסטיש. אָבער אויך אין זיינע פאַרשערישע אַרבעטן איז ער נישט קיין טרוקענער פּראָזאַאיקער, און פון זיין זשורנאַליזם שפרודלט מיט אַזאַ ווייכער ליירישקייט, וואָס איז ביז גאַר באַטעמ'ט.

זיין צוגאַנג צו ליטעראַטור איז, זוי זיין צוגאַנג בכלל צו די פּראָבלעמען פון אונדזער לעבן, אַ סאָציאַלער. אָבער אין זיין סאָציאַלן צוגאַנג צו אונדזער יידישער ליטעראַטור זעט זיך ווידער בווילעט אַרויס דער געמיש פון משכיל און חסיד אין אים. אַט דאָכט זיך, אָו ער איז ביז גאַר פּאָדערער און מאַנער, און דאָך, אָו ער טוט זיך אַ שלאָג-אַן אָן דער שיינקייט, גייט-אויף פון אונטער זיין פען אָן אומגעצאַמטע באַגייסטערונג.

און זיין צוגאַנג צו דער יידישער ליטעראַטור דערמאָנט אַביסל אָן אַלגינען. שטאַרקע פּאָדערונג, ביז-גאַר פיינע פאַרשטענדעניש, און איבערשוים-טער ענטוויאַזם.

זיינע עסייען איבער שלום-עליכמען, שלום אָשן און דוד בערגעסאָנען זיינען צווישן די גאַר פיינע און גוטע אַרבעטן אויפן געביט פון יידישער ליטעראַטור-קריטיק.

און דאָס סאַמע וויכטיקסטע איז, וואָס פון אַלע ניין בענדער קוקט אַרויס פיינע קאַץ אַליין — דער מענטש און דער ייד מיט דעם אויסגעשפּראַכענעם באַנעם פון אַ סאָציאַליסט.

ט.

אַזוי אין זיין שרייבן, און פונקט אַזוי אין זיין טאַג-טעגלעכען לעבן, פאַרשיידנאַרטיק און גאַנץ. שפּעף-רעדאַקטאָר פון אַ גרויסער טעגלעכער צייטונג, און אַ פשוטער טוער, ווי יעדער גוטער און אַרנטלעכער טוער פון פּאַלק. פירט מען אָן אַקציע, — צי דאָס איז פאַר די קינדער-שולן, אָדער פאַר

דעם „איפט“, צי גאר פאר דעם איקוף, בשעת איך בין דארט געווען, — איז ער אין דער טואונג צוזאמען מיט אלע טוער.
 א מענטש מיט א גרויסער ערויזציע, און רעדט אזא פשוט פאָקס-
 לשון, אז דער פשוטסטער מענטש דארף נישט קנייטשן דעם שטערן אים צו
 באַנעמען. זיין האַלטן זיך מיט מענטשן אויך אזוי. מיט וועמען ער זאָל
 נישט זיצן, פילט זיך דער מיטזיצער אין דער היים. אַליין אַ באַרעדעוודיקער,
 ווי ס'איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אַן אוקראַינער יידן, און דאָך אַ וואונדער-
 באַרער צוהערער און אויפנעמער, ווען עמעצער רעדט צו אים.
 עס איז געווען גוט מיט אים צו שפאַצירן איבער די גאַסן פון בוענאַס-
 אירעס, צו זיצן מיט אים ביי אַ טישל אין קאַפּע „קאַמערסיאַל“, אַדער אין
 אַן אַנדער קאַפּע-הויז, און ביז גאַר איז מיר גוט געווען אין זיין שטוב.
 אויף די גאַסן איז ער געווען פאַר מיר אַ ביז-גאַר פריינטלעכע אינפּאַר-
 מאַציע-ביוראָ.

בוענאַס-אירעס, און אַורדאי דאָס יידישע בוענאַס-אירעס, איז זיינס. אַלץ-
 דינג איז דאָך געוואַקסן מיט אים צוזאַמען. און אַדאַנק זיין אינפּאַרמאַציע און
 באַלייכטונג, איז יעדעס ווינקעלע אויפגעלעבט געוואָרן פאַר מיר מיט דעם
 גאַנצן הינטערגרונט פון דעם.

אין די שעה'ן מיט אים אין „קאַמערסיאַל“, אַדער אין אַן אַנדער קאַפּע-
 הויז ביי אַ טישל, איז שטענדיק אויפגעגאַנגען דאָס געמיט מיט דער גרינג-
 קייט פון דעם ציגאַרעטן-רויך אין דער לופט, כאַטש נישט איין מאָל זיינען
 די שמועסן געווען דווקא שווער-געוויכטיקע.

וואָס שייך די שעה'ן אין זיין שטוב, האָב איך אויף יעדן וויזט מיינעם
 דאַרטן געטראַכט וועגן דער מאַטאָ איבער זיינע ביכער. וואָרום אין דער
 אַטמאָספּער פון זיין שטוב האָב איך געזען, אז נישט נאָר ווייסט ער ווער
 זיין טאַטע איז געווען, ווער ער איז אַליין, נאָר איך האָב אויך געזען, ווי ווייט
 ער ווייסט ווער און וואָס זיין פרוי לידי, און זיינע קינדער זיינען.

איך האָב געפילט די ברכה אין זיין באַשיידענער וואוינונג פון די ביל-
 דער אויף די ווענט, פון די ספרים אין זיינע ביכער-שאַפּעס, פון דער אי-
 בערזעצונגס-אַרבעט איבער סערוואַנטעסעס בוך „דאָן קיכאַט“, אויף זיין אַר-
 בעטס-טיש, פאַר וועלכער ער גיט לעצטנס אַפּ זיין גרויסע ליבשאַפּט.
 איך האָב אויך געפילט די ברכה פון זיין משפּחה-לעבן, וואָס זינגט
 מיט גאַנצקייט.

די פרוי קאָץ, וועמעס ליב-יונגטלעך פנים הערט נישט אויף צו גליען
 מיט אינטערעס פאַר די קינדער-שולן, אַרום וועלכע זי איז אַ טיכטיקע טו-
 ערין; זיין יונגער, שוין חתונה-געהאַטער זון מיט דער שנור; זיין יונגע
 טאכטער, — וואָס גייען אלע אין די טריט פון טאַטע-מאַמע אין דער בא-

וועגונג פאר אַ שענערער און באַניטער וועלט.

י.

ווען מיין שיף האָט געשניטן די ברוינלעכע וואַסערן פון דער לאַ-פלאַטאַ, האָב איך זיך געפרייט, וואָס באַלד, באַרד וועל איך זיך מיט אים טרעפן. און איצט, שוין באַלד אַ יאָר זינט איך האָב געזען דאָס פאַכען פון זיין האַנט צו מיר, ווען אַ שיף האָט מיך אָפגעפירט פון דעם בוענאַס-אירעסער ברעג קיין מאַנטעווידעאַ, — פריי איך זיך מיט די ניין בענדער, וואָס קוקן אויף מיר אין מיין שטוב.

וויפֿס מאַר האָב איך זיי שוין געבלעטערט? אומצייליקע מאַל שוין אַוודאי. אַבער קיין אויסגעלייענטע און קיין איבערגעלייענטע זיינען זיי נאָך אַרץ נישט, ווי נישט אויסגעלייענט און איבערגעלייענט ער אַליין איז פאַר מיר. נישט איין מאַל דערוע איך פאַר די אויגן די מיטל-וואַוקסיק, קאַנטיק-קרעפטיקע פיגור פון פיניען, איך זע דאָס בלאַנדלעך-אוקראַיניש פנים מיט דעם גוטמוטיקן פאַלקס-יידיש אין זיין מויל, הער זיין געזונט געלעכטער און דעם אויפריכטיקן טאָן פון זיינע ערנסטע רייד.

אין אַזעלכע מאַמענטן צעבענקט זיך דאָס האַרץ, און מען ווינטשט נאָך אַמאָל זיך צו באַגעגענען.

נחמן מברסלב

א.

א צאל חשוּבֵע ייִדישע שריפטשטעלער, קינסטלער און קולטור־טוער האָבן מיך איינגעפֿאָדן צו אַ ספעציעלער זיצונג וועגן איינארדענען אַ יום־טוב לכבוד נחמן מיזיל.

אלע האָבן מסכים געווען, אַז מען מוז דורכפירן אַ זייער אימפּאָזאַנטן און געהויבענעם יום־טוב.

— נו, יא, אַוודאי, שוין לאַנג צייט געווען! — האָט איינער אויסגעדריקט זיין צופרידנקייט, און דערביי באַטאָנט:

— זיין זעכציק־יאַריקן געבוירנטאָג האָבן מיר פּאַרנאַכלעסיקט.

— אַז קיינער האָט נישט געוואוסט! — האָט אַ צווייטער זיך פּאַרענט־פערט, גלייך מען וואלט צו אים פּערזענלעך געהאַט טענות דערפאַר, און אַ דריטער האָט מוסיף געווען:

— וואָרט מען אויפּמערקזאַם געמאַכט!

דאָ האָט עמעצער זיך אַריינגעמישט, און געצויגן אַלעמענס אויפּמערק־זאַמקייט:

— עס איז איצט דאָ אַ גוטע געלעגנהייט.

— נו, יא, זיין ניידערשינען בוך: „יצחק לייבוש פּרץ און זיין דור שרייבער“.

— אַ גלענצנד בוך! — האָט אַן אַנדערער אונטערגעכאַפט.

הכלל, אלע האָבן מסכים געווען, אַז מען דאַרף יום־טובן, און וואָס שייך דעם יום־טוב, דאַרף מען זען, אַז ער זאָל דורכגעפירט ווערן וואָס־אימפּאָזאַנט־טער און וואָס־שענער. אָבער דאָ האָט זיך עמעצער אויפּגעכאַפט פון זיין פּאַר־טיפּטקייט, און אַ פּרעג געטאָן:

— האָט מען זיך אָנגעפּרעגט ביי נחמן מיזיל, צי ער וויל זיך לאָזן יום־טובן?

אלע האָבן אויפּגעהויבן די בליקן צום פּרעגער אין גרויס דערשטוינונג: — וואָס הייסט זיך נאַכפּרעגן ביי נחמן מיזיל, צי ער איז וויליק? איז

דען דאָ אַ שרייבער, וואָס איז נישט וויליק זיך צו לאָזן יום־טובן?

דער פּרעגער האָט זיך נישט פּאַרלוירן און שמייכלענדיק אָנגעוויזן אויף מיר:

— אדרבא, זאָל זאָגן וויינפּער זיין מיינונג.

איצט זיינען שוין די בליקן פון אלעמען געהאנגען אויף מיר. איך האב געמוזט צוגעבן, אז דער פרעגער איז נישט אינגאנצן אויסערן וועג. האב איך שוין געמוזט איבערגעבן נחמן מייזלס ווידערגעפיל צו יוביליי-פיערונגען פאר אים, און פונדעסטוועגן געהאפטן, אז מען דארף זיך מיט אים צונויפרעדן, און טאקע פרובירן ווירקן אויף אים, ווארום אין אונדזער שווערן לעבן איז דאך פאָרט נויטיק, ווען-נישט-ווען אַ יום-טוב צו טאָן מיט אַן איי-גענעם און פאַרדינסטפולן מענטשן.

— נו, אדרבא! — האָט דער פאַרזיצער פון דער זיצונג זיך געווענדט צו מיר. דער עולם איז באַשטאַנען, איך זאָל זיין דער, וואָס זאָל זיך מיט אים צונויפרעדן.

— ווער דען, אויב נישט איר? — האָט מען אָפּעפּירט צו מיר. איך האָב צוגעזאָגט צו פרובירן, אָבער איך בין געווען אין ספק, צי עס וועט זיך מיר איינגעבן.

ב.

צי איך האָב פרובירט? אַוודאי האָב איך פרובירט, אָבער זיין ענטפער איז געווען צו מיר דערזעלביקער, ווי ווען ער איז געוואָרן אַ פּופּציקער. עס איז געווען אין דער צייט, ווען ער איז ערשט געקומען צו אונדז אין דאַנד, נישט טראַכטנדיק נאָך דעמאָלט, אז אים וועט אויסקומען צו ווערן ביי אונדז אַ תּושב. די היגע יידישע ליטעראַרישע וועלט האָט אים דעמאָלט אויפגענומען סיי ווי איינעם פון אונדזערע וויכטיקע ליטעראַטור-קריטיקער, און סיי ווי דעם רעדאַקטאָר פון דער איינציקער ליטעראַרישער וואַכנשריפט, „ליטעראַרישע בלעטער“, וואָס כאַטש זי איז דערשינען אין וואַרשע, איז זי אויך געווען די טריבונע פאַר די בעסטע שריפטשטעלער איבער דער גאַרער ערד און ממילא אויך פאַר אונדז, אַמעריקאַנער. אַז מײן ווייניקייט איז אויך געווען צווישן די אויפנעמער איז געווען זעלבסט-פאַרשטענדלעך. אויסער די פאַרדינסטן פונעם חשובן גאַסט, האָב איך נאָך געפילט צו אים אַ פּער-זענלעכע דאַנקבאַרְקייט פאַר דעם וואַרעמען קבלת-פנים, וואָס די „ליטע-ראַרישע בלעטער“ האָבן מיר געגעבן, ווען איך האָב מיט אַ פאַר יאָר פריער באַזוכט איראַפּע. גראַד האָט זיך געמאַכט, אַז איך האָב אויסגעפונען דורך זלמן רייזענס „לעקסיקאָן“, אַז נחמן מייזלס ווייזט ביי אונדז פאַרט צונויף מיט זיין פּופּציקסטן געבוירנטאָג, האָב איך זיך צונויפגערעדט מיטן דיכטער ב. י. ביאַלאַסטאַצקי, וועלכער האָט צוזאַמען מיט מיר רעדאַקטירט דעם ליטעראַרישן זשורנאַל „אויפקום“, אַז מיר זאָלן דעם קומענדיקן נומער פאַר-וואַנדלען אין אַ מין מייזל-יובל-נומער.

ווי אזוי איז נחמן מייזל וועגן דעם געוואויר געוואָרן? מסתמא האָבן די ווענט פונעם ניריאַרקער ליטעראַרישן קאַפּע-הויז אים געזאָגט וויסן דאַס,

וואָס האָט געדאַרפט זיין אַ סוד און אַ סורפּריז פאַר אים, און ווען ער האָט מיך דאַרטן געטראָפּן, האָט ער מיך פאַרבעטן צו אַ באַזונדער טישל.
 — וויינפּער, טו אַ טובה און מאַך נישט קיין יובל-פּייערונגען פאַר מיר, — האָט ער אַנגעהויבן מיט געבעט.
 — סטייטש? היתכן? — האָב איך זיך געוואונדערט.
 — עס איז נישט אין מיין געמיט. איך האָב אַ ווידערגעפיל צו אַט אַזוינס!

— איז נישטאָ אין אַט אַזא צוגאַנג קיין גדלות? — האָב איך ביי אים געפּרעגט.
 זיין ראַזעווע פנים איז נאָך ראַזעווער געוואָרן. עס איז געווען צו מערקן אויף אים, אַז מיין פּראַגע האָט אים געפּלעפט.
 — גדלות? — האָט ער איבערגעחזרט אין דער שטיל מיין פּראַגע, און דער אופן, ווי ער האָט זי איבערגעחזרט, האָט געגעבן דעם איינדרוק, ווי ער וואַלט זי געפּרעגט ביי זיך אליין.
 ער האָט אַ ווייץ געשוויגן און דערנאָך מיט פאַרשטאַרקטקייט געזאָגט:
 — ניין, וויינפּער, נישט גדלות, נאָר גאָר עפעס אַנדערש.
 — דהיינו? — האָב איך געוואַלט וויסן.
 — זעלבסט־חשיבות וועט זיין ריכטיקער! — האָט ער פאַר מיר דע־פּינירט זיין ווידערגעפיל צו יוביליי־פּייערונגען.

ג.

וואָס אַזוינס ער האָט געמיינט מיטן אויסדרוק „זעלבסט־חשיבות“, האָב איך ערשט געפּערנט אין לויף פון די פּופּצן יאָר, וואָס מיר קומט אויס צו אַרבעטן מיט אים צוזאַמען אינעם איקוף.
 עס איז נישט קיין זעלבסט־חשיבות, וואָס זיצט מיט פאַרלייגטע הענט און פאַרגלאַצטע אויגן אויף די דערגרייכונגען פונעם אייערנעכטן און דעם נעכטן, און בלאַזט זיך, הלמאי מען דערלאַנגט נישט דאָס שעפּל מיט כבוד און אַנערקענונג. ס'איז נישט קיין זעלבסט־חשיבות, וואָס זיצט, ווי אַ געץ פאַר דעם אויפגייענדיקן ווירויך פון אַ באַגלידט שיסעלע, נאָר עס איז זעלבסט־חשיבות, וואָס טראַגט מיט אַ געהויבענעם קאַפּ דעם שווערן עול פונעם לעבן, — דאָס געפּעק פון דער צייט, אין וועלכער מען לעבט, מיט דעם באַוואוסטזיין און אויך מיט דעם געפיל, אַז מען איז אליין אַ טייל פון דער גאַנצער יצירה, וואָס האַלט נאָך אין יוירן, און אין ווערן, און ממיאָ דאַרף יעדער טייל צוטראַגן זיין חלק האַרעוואַניע, כדי עס זאָל דערגרייכט ווערן, וואָס עס דאַרף דערגרייכט ווערן אינעם גאַנג צו שלימות.
 עס איז די זעלבסט־חשיבות, וואָס איז דער דרד־אַרץ און די ליבשאַפט

צו דעם, וואָס מען טוט, ווייל עס איז נישט אַזוי אַ טואונג, נאָר אַ טואונג, וואָס איז אַ בויאונג. און ווייל אַזוי, איז שוין נישט קיין חילוק, וואָס פאַר אַ פאַרם די טואונג נעמט אָן, ווייץ נישט די פאַרם איז דער עיקר, נאָר דער תוך פון דער טואונג איז דער עיקר.

היינט איז דאָס אַ בוך, וואָס מען האַלט אינמיטן שאַפן, מאַרגן איז דאָס אַ שריפט, וואָס מען האַלט אין צונויפשטעפן דורך קלויבן מאַטעריאַל, ליינענען מאַנסקריפטן, פאַריכטן קאַרעקטורן, און אין דער צווישנצייט איז אַ זיצונג מיט מענטשן, אַדער אַ מיטינג, וואָס מען דאַרף אַדרעסירן, — אויך אַ טואונג, ווייל אַלץ איז געבונדן איינס מיטן אַנדערן און מיט דעם תוך אַרבעט, וואָס מען דאַרף צוטראַגן צו דער שרימות.

און נישט נאָר דווקא אַט דאָס אויסגערעכנטע. אַז מען דאַרף, איז אויך דאָ אומגעהויערע חשיבות אין פאַקן פעקלעך, זיי צונויפבינדן מיט שטריקלעך און מאַכן דערביי פלענער, ווי אַזוי אויפצוקלייבן ערגעצואו אַביסל מזומן געלט אויף פאַסט-מאַרקעס צו קויפן, כדי די פעקלעך ליטעראַטור זאָלן וואָס-גיכער אָפגעשיקט ווערן צו די ליינער, פאַר וועלכע זיי זיינען געפאַקט גע-וואָרן און געמיינט געוואָרן.

זענדיק נחמן מייזל ביי דער אַרבעט אַרום דעם איקוף, איז מיר קלאַר געוואָרן, ווי אַזוי ער האָט אין זיינע פריערדיקע יאָרן באַוווּזן אויפצוהאַלטן די וויכטיקע וואַכנשריפט „ליטעראַרישע בלעטער“ אין וואַרשע. עס איז נישט נאָר די גרויסע ליבשאַפט אין אים צום שעפערנישן וואַרט, וואָס דאַרף גע-בראַכט ווערן צוריק צום זעלבן יידישן פאַלקס-לעבן, כדי עס זאָל אַזוי-אַרום באַפֿרוכפערט ווערן דורך די וויטאַמינען פון די אייגענע געוויקסן פאַר נאָך אַ רייכערער פאַנאָדערבדיאונג.

און ווייץ אַט אַזאָ ליבשאַפט און אַט אַזאָ אַחריות אין זיך, איז ממילא די גרויסע אַנזאַמלונג פון וויסן, וואָס ווערט נאָך ברכהדיקער אַדאַנק דעם שאַפערנישן טאַלאַנט, מיט וועלכן מען איז פון דער נאַטור געבענטשט געוואָרן. — איז וואָס-זשע זאַגסטו, נחמן, וועגן דעם באַגער אַ יום-טוב צו טאָן מיט דיר און אַרום דיר? — האָב איך געפרובירט אויספירן די שליחות, וואָס די ספעציעלע זיצונג האָט אַרויפגעלייגט אויף מיר אויסצופירן.

ער האָט אויפגעהויבן זיינע אויגן, וואָס זיינען געווען איינגעגראַבן אין די שורות פון אַ מאַנסקריפט, און געזאַגט:

— נישטאָ קיין יום-טוב אין די איצטיקע טעג! איז ווי אַזוי-זשע זאָל מען זיך איצט לאָזן יום-טובן?

— מען דאַרף דאָך אַבער פאַרט אַמאָל אַנצינדן אַ יום-טוב-דיכט, — האָב איך זיך פרובירט ווערן.

— אַ יאָרצייט ליכט אויף אינדזער חורבן, דאָס באַנעם איך! — האָט ער

שטיל ארויסגעקערעכצט, וואָס האָט מיך דורכגענומען.
 אַ כמאָריקער הימל האָט אַריינגעקוקט דורכן איינציקן פענצטער פונעם
 צימער, וואָס איז דער אַרבעט-ווערקשטאַט פון אונדז ביידן, און עס איז
 געווען, ווי אַט די כמאָרעדיקייט האָט באַשטעטיקט זיין קרעכץ.
 — און ווידער, וואָס עפעס פלוצלינג אינמיטן דרינגען אַ יום-טוב פאַר
 מיר? — האָט ער געוואָלט וויסן.

— עס איז דיין נאָר-וואָס דערשינען בוך „יצחק לייבוש פּרץ און זיין
 דור שרייבער“, וואָס מיר אַלע באַטראַכטן פאַר אַ וויכטיקער דערגרייכונג.
 — האָב איך געזוכט אים אויפצוהייטערן.

— מיין בוך?

ער האָט געפרעגט די פּראַגע מיט פאַרטראַכטיקייט אין זיין קוּל, און
 ער האָט געזאָגט:

— נו, יא, מיין בוך. אַוודאי בין איך צופרידן, וואָס דאָס בוך ווערט
 אויפגענומען אַט אַזוי, ווי איך האָב באַצוועקט מיט דעם. אָבער דאָס איז
 דאָך אַן אַרבעט וועגן פּרצן, וועמעס הונדערט-יאָריקער געבורט סע פּאַלט
 איצט אויס, איז לאַמיר יום-טובן פּרצן, וועמעס פּאַרדינסטן זיינען נישט
 אַפּצושאַצן.

ד.

נחמן מייזילס „יצחק לייבוש פּרץ און זיין דור שרייבער“ איז ביז גאָר
 ווערטפול פאַר די, וואָס האָבן דעם באַגער זיך צו באַקענען מיט דער סביבה
 און מיטן דור, אין וועלכן דער טאַטע פון דער יידישער ליטעראַטור האָט
 געלעבט, זיך גערייפּט, געשאַפּן, באַווירקט געוואָרן און געווירקט.

עס איז אַ בוך, דורך וועלכן עס גייט אויף פאַר אונדזערע אויגן אַ גאַנצע
 גאַלערייע פון פיגורן און פּערזענלעכקייטן, וואָס אַלע אינאיינעם אין זייערע
 פאַרשידנאַרטיקייטן, גיבן זיי אונדז דעם הינטערגרונט אַרום יצחק לייבוש
 פּרצן. מיר דערזעען אים קלאַרער אויף דעם הינטערגרונט.

עס איז דאָ אַ זוניקייט און שפּריי-רעגן איבער אַן ערשט נאָר-וואָס אויפ-
 געאַקערטער רוי-ערד, וואָס נעמט אויף די ערשטע זריעה אַ הונגערדיקע און
 אַ דורשטיקע און איז גרייט צו געבן צוריק דערפאַר מיט אַנגעלאַדענע גע-
 וויקסן, און אין דער זעלבער צייט זיינען אויך דאָ קאַסטע, ווירבלענדיקע,
 זיך איינעסנדיקע ווינטן, — שניי-זאָווערוכעס, און שטעכיקע האַגלען איבער
 רוקנס פון שטורעמס, וואָס זוכן צו פאַרווישן, אַפּמעקן און אויסוואַרצען אַלץ-
 דינג ביז אַרונטער.

עס גייט אויף פאַר אייך אַ גאַלערייע פון פיגורן און פּערזענלעכקייטן,
 וואָס כאַטש נחמן מייזיל האָט זיי אונדז געגעבן בלויז אין זייערע באַציאונגען

צו דער צענטראלער פערזענלעכקייט פון יצחק לייבוש פּרץ, האַלטן זיי דאָך אייך אליין אויך געשפּאַנט ביז גאָר.

אַ קלייניקייט, אַזעלכע פיגורן, זיי שמעון דובנאָוו, אהד העם, חיים נחמן ביאַליק, מענדעלע, שלום עליכם, דוד פּרישמאַן, נחום סאַקאַלאָוו, פּרץ הירש-ביין, יעקב דינעזאָן, יהואַש, בעלי-מחשבות, ה. ד. נאַמבערג, משה ליטוואַקאָוו און נאָך און נאָך, נישט רעדנדיק שוין פון די אַלע, וואָס לעבן און ווירקן נאָך מיט אונדז אויך איצט, אויף לאַנגע יאָר!

סאַראַ דאַנקבאַרקייט עס מוזן פילן צו נחמן מיזיל אַלע די, וואָס באַ-שעפּטיקן זיך מיטן שטודיום פון אונדזער קלאַסיש-יידישער ליטעראַטור! אַפּנים, אַז דאָס שטראַליקע פּרץ-געשטאַלט האָט שטאַרק גערייצט דאָס געמיט און דעם מוח פון נחמן מיזיל.

אַט דאָס בוך „יצחק לייבוש פּרץ און זיין דור שרייבער“ איז דאָך שוין זיין דריטע גרויסע און וויכטיקע אַרבעט וועגן פּרצן אין לויף פון די לעצטע יאָרן.

דאָס ערשטע — די ווערטפולע זאַמלונג „בריוו און רעדעס פון יצחק לייבוש פּרץ“ מיט גענויע דאַטעס און וויכטיקע דערקלערונגען, וואָס איז פאַר יעדן פּרץ-ליבהאַבער ממש אַן אוצר. דאָס צווייטע „פּרץ — זיין לעבן און שאַפּן“, ברענגט אַרויס פּרצעס גאַנג און זיינע דערגרייכונגען אין דער גרויסער שעפּערישער ירושה, וואָס ער האָט אונדז איבערגעלאָזט. עס איז אַ בוך, וואָס ווייזט אונדז, ווי אַזוי דער טאַטע פון אונדזער יידישער ליטע-ראַטור האָט ביים אויספורעמען די אומצאָליקע געשטאַלטן פון זיינע ווערק, דערווייל זיך אליין אויסגעשטאַלטיקט אין זיין פּרעזענטאָר גרויסקייט און ליכ-טיקייט. און דאָס איצטיקע, — דאָס דריטע: „יצחק לייבוש פּרץ און זיין דור שרייבער“, גיט אונדז די סביבה, — די גאַנצע ספּעצע, אין וועלכער ער איז געוואָרן דאָס, וואָס ער איז פאַר אונדז.

וואָלט נחמן מיזיל אונדז געווען געגעבן בלויז אַט די דריי וויכטיקע ווערק אליין און נישט מער, וואָלט זיין אַרט, ווי אַ פאַרשער און קריטיקער שוין געווען זייער אַ חשובּס. אָבער איז דען נאָר דאָס אליין, וואָס ער האָט אונדז ביז איצט געגעבן?

ה.

פון זיין ערשטער אַרבעט איבער דוד בערגעלסאַן, אין יאָר 1910, ביז אַט-די דריי ווערק וועגן יצחק לייבוש פּרצן איז אַ מהלך, וואָס ציט זיך כּסדר ברכהדיק באַרג אַרויף.

זיין בראשית איז געווען מיט דער קיעווער גרופּע, וואָס איז אויפגעקו-מען מיט אַ פינף-און-פּערציק יאָר צוריק און איז אַנטקעגנגעגאַנגען דער

שפע פון יונגן לײטער אַרײַשן אויפקום איבער די יידישע ישובים פון אוקראַינע, פּוילן, ליטע און מזרח־גאַליציע, וואָס איז געווען דער ערשטער פאַרביקער פאַנאַנדערבלי אויף דער פּריש־אויפגעאַקערטער ערד דורך אונדזערע ערשטע קלאַסיקער.

די קיעווער גרופע, וואָס איז אין יענער צייט באַשטאַנען פון די היינט־צייטיקע גרויסע נאַוועליסטן: דוד בערגעלסאָן און דער נסתר, דעם דיכטער אשר שוואַרצמאַן, דעם קריטיקער י. דאַברושין, האָט אין נחמן מייזל גע־פונען אויסער גרויסער ליבשאַפט און קלאַרער פאַרשטענדעניש פאַר לייטערטור, אויך אַ דינאַמישן כוח פאַר אויסשפּרייטונג און בויאונג. אין יענעם פעריאָד האָט זיך נאָך דער יונגער נחמן מייזל געוויגט צווישן דעם יידישן שאַפן און דעם שאַפן אויף העברייאיש. איר טרעפט זיינע אַרבעטן פון יענער צייט אין דער העברייאישער צייטונג „הזמן“ וועגן שלום אש, א. א. קאַבאַק א. אַנד. איר שלאַנגט זיך אָן אויף זיין נאָמען אין י. ה. ברענערס „הצדה“ און יעקב פּיכמאַנס „מולדת“ צוזאַמען מיט די נעמען פון א. נ. גנעסין און י. ה. ברענער. זיין וועלט־באַנעם איז אין יענער צייט היפש אונטער דער השפעה פון מ. י. בערדיטשעווסקי, דר. נחמן סירקין א. אַנד.

פּרֶוצלינג אַ גאַנץ נייער און שאַרפער איבערבייט אין זיין געמיט און מיר זעען אַ גאַר אַנדערן צוגאַנג אין אים צו אונדזער לעבן.

אַ צייט איז ער אונטער דער ווירקונג פון די „ס. ס.“, אַ וויילע באַוועגט ער זיך צווישן די „מינטשווקעס“, אַ ריכטונג פון אַ גרופע אין מינסק, וואָס זיינען אין יענער צייט געווען טעטיק, אַבער גאַר אינגליכן זעען מיר אים שוין אין גאַר אַ נייער קולטור־געזעלשאַפטלעכער סביבה.

דער אויפּוואַכנדיקער אינטערעס צום לשון פון די יידישע פאַלקס־מאַסן דערווייטערט אים פון העברייאיש. זיין קרייז באַשטייט שוין פון מענטשן מיט גאַר אַנדערע אַנשוואונגן: בן־אדיר, משה ליטוואַקאָוו, ש. דאַבין (שמעוני), דוד זאַסלאַווסקי. און עס איז אין יענער צייט, ווען אויך דוד בערגעלסאָן גייט איבער, אונטער מייזלס ווירקונג, פון העברייאיש צו יידיש.

עס הייבט זיך אָן אַן אינטענסיווע שעפּערישקייט אויף דעם לשון פון פאַלק, און ביי נחמן מייזל ווערט דאָס יידיש־שאַפנדיקע וואָרט היפש פאַר־בונדן מיט יידישער טואונג. מיר זעען אים אין דער בויאונג פון דער ערשטער וועלטלעכער קינדער־שול אויף יידיש אין דעמעיעווקע, פאַר וועל־כער ער זעצט איבער קינדער־ביכלעך פון דייטש און גיט זיי טאַקע אַרויס אין קיעוו.

דאָס איז געווען אין דעם יאָר פון ניינצן ניין. שפּעטער מיט אַ יאָר דער־שיינט אַדאַנק אים דער „יידישער אַמאַנאָך“, וואו ער שרייבט זיין ערשטן קריטישן אַרטיקל וועגן דוד בערגעלסאָנס „אַרום וואַקואַל“. ער איז גע־

הילפס-רעדאקטאר צו דוד בערגעלסאָנען ביי די ערשטע נומערן „יידישע וועלט“, וואָס דערשיינט אין ווילנע.

דער קרייז ווערט פאַרביקער. אין יענער צייט האָבן מיר דעם עסיאיסט ש. גאַרעליק, דעם דראַמאַטורג א. ווייטער און דעם פאַרלעגער ב. קלעצקין. שפעטער דערשיינען צוויי העפטן „פון צייט צו צייט“ אונטער דער רעדאַקציע פון נחמן מיזיל און דוד בערגעלסאָנען און אין זיי טרעפן מיר נחמן מיזילס אַרבעטן: „גערעכטע אומצופרידנקייט“ און אַ גרעסערע אָפּהאַנדלונג „דער יידישער אינטעליגענט ביי י. ח. ברענער“.

ו.

אַט אַזוי איז געווען, אומגעפער, דער בראשית פון נחמן מיזילס אויפֿ-טריט אויף דער אַרענע פון אונדזער יידישן קולטור־לעבן. זאַמלער, פאַרשער, קריטיקער און אין דער זעלבער צייט אויך לע-בעדיקער טוער, רעדאַקטאר און אַרויסגעבער גלייך ביים סאַמע אָנהויב. פון וואָנען אַט די געבענטשטע קאַמבינאַציע פון שאַפער און פון טוער? ווער עס גלויבט אין ירושהדיקייט, קאָן דאָס צושרייבן צו זיין טאַטע־מאַמען. דעם טאַטנס צד — די משפּחה מיזילש, — אַ קייט פון לומדי־תורה און באַוואוסטע רבנים, און דער מאַמעס צד — געזונטע, קרעפטיקע און באַלעבטישע אוקראַינישע יידן דורך דורות.

אין דעם פּעריאָד פון דער ערשטער וועלט־מלחמה ווערט נחמן מיזיל פאַרוואַרפן קיין פּערס, ביי די אוראַלער בערג, ווי אַן אָנגעשטעצטער אין אַ גרויסן זעג־זאַוואַד. זיינען אַלע זיינע פרייע שעה'ן דאָרטן געווידמעט גרינ־גער צו מאַכן דאָס שווערע לעבן פון די יידישע פליטים, וואָס האָבן זיך אַהין געראַטעוועט פון די מזרח־געגנטן, וואו דער פייער־מבול האָט געבושעוועט. ווען עס קומט די פּעברואַר־רעוואַלוציע פון 1917 קלויבן אים די אַרבעטער פונעם גרויסן זאַוואַד אין אַרבעטער־ראַט.

די צייט איז אַ שטורעמדיקע און גאַר אינגיכן איז ער שוין צוריק אין זיין היימשטאַט קיעוו.

עס קומט אויף דער „קיעווער פאַרלאַג“. מיר זעען אים אין דעם קרייז פון דוד בערגעלסאָנען, דער נסתר, אשר שוואַרצמאַן, י. דאָברושין, פּרץ מאַרקיש, ל. קוויטקא, דוד האַפּשטיין, ל. רעזניק, און אַנדערע.

עס ווערן געבוירן די זאַמליכער „אייגנס“, אין וועלכע ער איז אַריינ־געטאָן מיט לייב און לעבן, ווי אַ טוער. עס קומט אויף די „קולטור־ליגע“, פון וועלכער ער איז איינער פון די גרינדער און דער הויפּט־לייטער פונעם ביכער־פאַרלאַג. עס ווערן צוגעצויגן נייע פאַרביקע שפּעער און טוער: דר.

מ. זילבערפארב, משה ליטוואקאָוו, זרובבל, ח. ש. קאָזשאַן, יוסף לעשצינסקי, א. ליטוואַק, משה כץ, ז. מלמד א. אַנד. עס ווערט אויך געשאַפן דער קריטיש-ביבליאָגראַפישער חודש-זשורנאַל „ביכער-וועלט“ אונטער דער רעדאַקציע פון נחמן מייזל און י. דאָברושין.
ז.

פאַר די פופצן יאָר, וואָס מיר קומט אויס צו אַרבעטן מיט אים צוזאַמען אין איקוף, בין איך נישט איין מאל אָנגעפילט געוואָרן מיט באַוואַנדערונג פון דער גרויסער ענערגיע, וואָס שלאָגט שטענדיק פון אים. אינעם קליינעם צימער, וואו עס שטייען אונדזערע ביידנס אַרבעטס-טישן, איז זיינער אין שטענדיקן אומרו.

פאַר זייטיקע איז ער בלויז דער הויפט-רעדאַקטאָר פונעם זשורנאַל „יידישע קולטור“ און דער פירער פונעם איקוף-פאַרלאָג, אָבער נאָענטע מענטשן וויסן, אַז ס'איז נישטאָ קיין איין ווינקעלע פון דער אינסטיטוציע, אין וועלכן עס זאל זיך נישט פילן זיין אינטערעס און זיין טעטיקייט.

אַט זיצט ער דאָרט זיך אינגאַנצן אַריינגעטאָן אין אַ מאַנסקריפט, פירן-דיק בשעת מעשה מיטן שפיץ פון זיין פען אַט איבער אַ שורה, און אַט איבער אַ וואָרט און שוין איז זיין מויל איבערן טרייבל פונעם טעלעפאָן צום קינסט-לער פּרענק קוירק, דעם פאַרזיצער פון דער קונסט-עקסציע ביים איקוף :

— דענקט איר נישט, ח' קוירק, אַז די קומענדיקע אויסשטעלונג דאַרף זיין געווינדמעט דעם יידישן טעאַטער ? עס איז איצט... איר פאַרשטייט ... נו, יא, אַוודאי... עס איז בפירוש אַ וויכטיקע דאַטע, וואָס דער איקוף טאָר נישט אַריבערגיין... זיך ווענדן, זאָגט איר, צו ח' יעקב מעסטל ? גוט, אַ גוטער געדאַנק! ... ער איז דאָך ביי אונדז... יא, אַוודאי... מאַטעריאַל וועט זיין גענוג... אַז מען דאַרף וועט מען זיך ווענדן אויך אין דער „יוואָ“... דאַרטן איז דאָ אַ שלל מאַטעריאַל... מענדל עקין וועט זיכער אַרויסהעלפן מיט וויכטיקע מאַטעריאַלן און בילדער.

אַ מינוט שפעטער איז ער שוין פֿעבן דעם פאַרוואַלטער פונעם ביכער-דעפּאַרטמענט נ. הייקין, וואָס איז אינעם שכנהשן צימער :

— ח' הייקין, וואָס זאָגט איר וועגן אַפּקלייבן דעם טעאַטער-מאַטעריאַל פאַר אַן אויסשטעלונג ?

נ. הייקין הייבט-אויף זיינע באַברילטע אויגן פון אַ בוך מיט ציפערן, איבער וועלכן ער איז פאַרטיפט :

— מאַטעריאַל פאַר דער טעאַטער-אויסשטעלונג ? אַוודאי ! אָבער די פּראָגע איז, זוי אַזוי מען קומט צו אים צו ?

— ח' מענדעלסאָן ! — רופט שוין נחמן מייזל דעם אויפזעער פון דעם ביכער-פאַרמעגן.

פֿלוצלינג דערמאָנט ער זיך, אַז ער מוז גאָר אָפּשיקן טאַקע היינט עט־
לעכע דרינגענדיקע בריוו. ער זיצט שוין איבער זיין שרייב־מאַשינקע, וואָס
צערעדט זיך מיט אַ לעבעדיקן, ריטמישן אימפעט:

— ח'טע רעי! — רופט ער בשעת־מעשה צו דער סעקרעטאַרין, — ח'טע
רעי, מאַכט פאַר מיר די אַדרעסן, זייט מוחל!

זיצונגען, מיטינגען, קולטור־אונטערנעמונגען, לעקציעס, רעדאַקטירן,
שטענדיק אינדערמיט פון אַ שעפּערישער אַרבעט, און בריוו, בריוו און בריוו!
אַז עס טרעפט זיך אַמאָל איבער מיינע וועגן און עמעצער באַקלאַגט זיך,
הלמאי נחמן מייזל האָט אים נישט געענטפערט אויף אַ בריוו, וואונדער
איך זיך:

— נישט געענטפערט? ווי איז דאָס מעגלעך?
אָפנים, אַז וויפּל אַ מענטש זאָל נישט טאָן, בלייבט אַלץ דאָך עפעס, וואָס
איז נישט דערטאָן.

אַ סימן?

אַט אפּידו אַזאַ, ווי אונדזער נחמן מייזל איז ביי אונדז!
דאַכט זיך, אַ מענטש פון אַזוי פּיל טואונג, און דאָך געפינט זיך ערגעץ־
וואו אַ מענטש, וואָס קריגט נישט קיין ענטפער פון אים אויף זיינס אַ בריוו.
— וויינפער, לאַמיר זיך אַוועקזעצן און אויספלאַגירן זאַכן. עס זיינען
דאָ אַזוי פּיל באַזיזן ביי אונדז!

— נו, גוט, אדרבא! — זאָג איך, און אַז איך זיך שוין קעגן אים אַ
גרייטער פאַר פּלאַגירונג, טוט ער פּלוצלינג אַ פרעג:

— האָסט איבערגעלייענט דאָס און דאָס בוך?

— איבערגעלייענט!

— אַ גוט בוך! — זאָגט ער און זיין פנים צעשיינט זיך.

— איז וואָס־זשע איז מיט אונדזער פּלאַגירונג? — דערמאָן איך אים.

— עס שלאָגט דערפון מיט געזונטן לעבן.

— נו, יא, — בין איך מיט אים מסכים, און ווער דאָך שוין אַביסל

אומגעדולדיק.

— וואָס פאַר אַ שייכות האָט דאָס צו אונדזער פּלאַגירונג?

— עס האָט! — זאָגט ער אַ פאַרטראַכטער, און פּלוצלינג לאַזט ער מיר

גאָר וויסן מיט אויפגע־וויכטיקייט אויפן פנים:

— דו ווייסט, איך האָב דאָך אַנטדעקט עטלעכע נייע און זייער אינ־

טערעאַנטע פרץ־בריוו, — אַ שאַד, וואָס זיי זיינען נישט אַריין אין מיין
זאַמלונג.

— וועסט זיי אַריינגעבן אין אַ צווייטער אויסגאַבע, — זוך איך אים צו

טרייסטן.

— א צווייטע אויסגאבע! — קרעכצט ער ארויס, און ער הויבט זיך שוין אָן צו באַקלאַגן:

— פאַראַן אַזוי פיל ביכער צום דרוקן און דו רעדסט פון אַ צווייטער אויסגאבע.

אַט אַזוי צעקלאַגט ער זיך, און פלוצלינג שוין ווידער אָן אויפגעשניטער: — מען דאַרף שרייבן וועגן גוטע ביכער פיל מער, ווי מען שרייבט ביי אונדז. מיר מוזן ברענגען צום לייענער זייער ווערט, אָבער דער אומגליק איז, וואָס מען פּוילט זיך צו שרייבן. און וואָס הערט זיך מיט דיר?

— מיט מיר? אַ דאַנק זיין ליבן נאָמען, מיט מיר איז...

— איך רעד, און דו שפּאַסט! — ווערט ער אָן אויפגערודערטער.

— אפשר וואָסטו אָנגעשריבן וועגן אַט-דעם בוך, האַ?

— מיר האָבן זיך דאָך אַוועקגעזעצט אויספלאַנירן טואונג ביי אונדז, — פרוביר איך אים דערמאָנען.

— נו, און אָנשרייבן וועגן די וויכטיקע ביכער, וואָס דערשיינען ביי אונדז, איז נישט קיין איקוף-טואונג? — טוט ער אַ פרעג, און ווערט שוין אָן אַב-געצונדענער.

ח.

עס פּאַלט מיר איין אין געדאַנק ביים שרייבן אַט-די שורות, אַז טואונג איז איינגטלעך דער סאַמע עצם פון נחמן מייזל'ס שעפּערישער פּערזענלעכ-קייט. וואָרים איז דען דער תּוך פון זיין שרייבן נישט די טואונג? יאָ, טואונג! און דאָס איז אַ ביז גאָר הויכע מדרגה אין די ווערק פון אַ שרייבער.

עס גייען דורך אין מיין זכרון די צענדליקער ביכער, וואָס נחמן מייזל האָט אונדז ביז איצט געגעבן, און יעדעס בוך זיינס רעדט צו מיר מיטן לשון פון טואונג.

נעמט, אדריבא, און באַטראַכט נחמן מייזל'ס אָן אַרבעט איבער וועמען איר ווילט. עס קאָן זיין מענדעלע, פּרץ, שלום עליכם, צי וועגן אַש, בערגעץ-סאָן, דעם נסתר, אָדער מאַרקיש, און איר וועט זען אַ פּאַרויכטיק צוגעקלי-בענעם מאַטעריאַל פון זאַמלונג און פּאַרשונג, אין וועלכע עס איז, פּאַרשטייט זיך, אַריינגעוועבט נחמן מייזל'ס אייגענע דורכגעטראַכטקייט, — אַדורכגע-טראַכטקייט, וואָס ווייסט גענוי און אַקוראַט, וואָס זי וויל און מהאי טעמא פירט זי סיי דעם שאַפּער, איבער וועמען ער שרייבט און סיי דעם לייענער, פאַר וועמען ער שרייבט, דורך די זיגזאַגישע אומוועגן אַרויס צום ברייטן אָפּענעם דרך המלך.

פאַראַן קינסטלער, וועמעס כוחות עס ליגן נאָר אין דער בלאַנדזשעניש און זוכעניש. אַזוי לאַנג, ווי זיי בלאַנדזשען און זוכן, זיינען זיי דערפּינדעריש

און שעפעריש. זיי זיינען אין דער בחינה פון וועגן־אויפרייסער, וועמען עס גייט נישט אָן, וואוהין די וועגן וועלן דערנאָך פירן. דער עיקר איז פאַר זיי די קונסט פון אויפרייסן און נישט דאָס זיך דורכרייסן צו אַ באַשטימטן ציל. ווי זאָגט דאָרטן וועגן דעם דער ישראלדיקער דיכטער י. פאַפערניקאָוו:

„עס גייט נישט אין דעם, צי איך זאָל האָבן דעראַנגען, —
עס גייט נאָר אין אייביקן גאַנג!“

און פאַראַן קינסטלער, ביי וועלכע דאָס בלאַנדזשעניש און דאָס זוכעניש זיינען בלויז מיטלען צו דערגרייכן דאָס, צו וואָס זיי צילן. בשעת ביי די ערשטע איז דאָס דערגרייכטע שוין נישט וויכטיק, און די שעפּערישקייט איז ביי דעם שוין אַן איינגעשאַפּענע, ווערן די צווייטע ביי דעם דערגרייכטן ערשט שעפּעריש צעוואַרעמט, און ערשט דעמאָלט גייט אויף פון זיי די ברכהדיקייט, וואָס זעטיקט מיט געזונטן, וויטאַמינענדיקן לעבן. מיט די קריטיקער פון קונסט איז אויך דאָס אייגענע, וואָרום שעפּערישע קריטיקער זיינען דאָך זיכער אויך קינסטלער. ווער עס ווערט באַווירקט בלויז פון דער בלאַנדזשעניש און זוכעניש אַליין און ווערט דער גלאַרפּיצירער פון אַט אַזוינס, און ווער עס ווערט אַן אויפגעלויכטענער און שעפּערישער ערשט, ווען עס אַנטפלעקט זיך פאַר אים די תּוכיקייט.

נחמן מיזיל געהערט ביי אונדז צום צווייטן מין. אים וועסטו נישט נעמען מיט קיין פּליטער־פּלאַטער און מיט קיין זיידענע שפינוועבס אַליין. ער דאַרף תּוך, — די תּוכיקייט, וואָס איז נישט בלויז קונסט פאַר זיך אַליין, נאָר וואָס איז אַ קונסט, וואָס איז אַן און פאַר זיך אַ טאונג, — אַ טאונג פאַרן לעבן.

ט.

ווען מען שטעלט אַן די בליקן אויף דעם שוין היפּשן מהלך, וואָס ליגט הינטער מיזיל, דערזעט זיך אַ גרויס און ברייט פעלד דורך וועלכן ער איז דורכגעגאַנגען מיטן שאַרף פון אַן אַקער, דערזעט זיך אַ האַנט, וואָס האָט געזיט מיט זריעה און כאַטש אַזוי פיל ביזע ווינטן האָבן די זריעה גע־זוכט צו צעווייען, זיינען דאָך שוין דאָ אַזוי פיל געבונדענע גאַרבן, וואָס שטייגן צו די הויכן.

שווערער געראַנגל אונטער דעם צאַרישן רעזשים, און דאָך האָט זיך דער געראַנגל אין אים נישט אַפּגעשטעלט. איר זעט אים אין זיין אימפעט־דיקן דראַנג צו בוואונג אין דעם ערשטן פּעריאָד פון דער רעוואָלוציע, ווען מעגלעכקייטן זיינען געגעבן געוואָרן. און ווען דאָס לעבן ברענגט אים און

זיין משפחה דערנאך קיין וואַרשע שפרודלט אויף זיין שעפּערישע ענערגיע טאַפּליק אויפּסניי.

פון אָנהייב אָן איז דאָס געווען נישט מער, ווי אַ מין המשך פון דער „קולטור־ליגע“, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין קיעוו, אָבער ביסלעכווייז לייזט זי זיך אויף און נעמט אָן דעם ריטם פון דעם שפרודליקן דריי מיליאָניקן יידישן ישוב אין פּוילן.

די ראַשיקע פּאַנאַנדערשפּרייטונג פון די „צישאַ“־שוףן איבער די יידישע ישובים, דער אויפקום פון אַ צאָר נייע טעאַטער־אַנשטאַלטן איבערן לאַנד, דאָס געבורט פון דעם „ייוואַ“ אין דער שטאָט ווילנע, די אויפגייענדיקע יונגע ליטעראַרישע כוחות, דער קלעצקינ־פּאַראַג מיט זיינע גרויסע פּאַרלאַגס־מעגלעכקייטן, און דער עיקר דער אויפגעוואַכטער אינטערעס ביי לייענער צו דעם באַנייטן יידישן שאַפּן, און אַ יוגנט!

דאָס אַלץ האָט אויפגעוועקט אין נחמן מייזיל אַן ענערגיע, וואָס האָט זיך אַ ריט געטאָן איבער אַלע גרענעצן און שטערונגען.

ער איז טעטיק אויף פּאַרשיידענע געביטן. ער אינספּירירט דאָס נייע יידישע טעאַטער, ער איז איינער צווישן די „ייוואַ“־גרינדער, און אין 1924, זייענדיק אַרומגערינגלט פון אַ צאָל יוגנטעכע יידיש־שעפּערישע כוחות, ווערט ער איינער פון די הויפּט־אינזשענערן אין דעם אויפקום פון דער וואַכנשריפט „ליטעראַרישע בלעטער“, פון וועלכער ער ווערט שפּעטער דער פולער רעדאַקטאָר און דער גאַנצער אויפהאַלטער.

איצט, ווען איך אַרבעט מיט אים צוזאַמען אינעם איקוף, וואונדער איך זיך שוין מער נישט, ווי אַזוי די „ליטעראַרישע בלעטער“ האָבן באַוויזן אַרויסצוגיין אַ פּופּצן יאָר, אָבער דעמאָלט איז דאָס געווען פאַר מיר אַ וואונדער.

— אַ שריפט, וואָס איז געווידמעט בלויז ליטעראַטור און קולטור, — ווי דאַנג קאָן זי זיך האַלטן?

נישט איך אַליין האָב געפרעגט אַט־די פּראַגע. אַלע אין ניו־יאָרק האָבן זי געפרעגט, און ביי יעדן איינעם האָט געציטערט דאָס האַרץ פאַר איר, וואָרום אַ קלייניקייט די „ליטעראַרישע בלעטער“!

יעדער נומער, וואָס איז אָנגעקומען האָט מיט דעם פּאַקט אַליין, וואָס ער איז דורכאויס ליטעראַטור און קולטור, געבראַכט חשיבות פאַר די יידישע שריפטשטעלער, וואָס האָבן זיך געהאַלטן אָפּגעוונדערט פון דער טעגלעכער פרעסע. דאָס איז געווען די איינציקע יידישע ליטעראַרישע שריפט, וואָס מען האָט נישט באַטראַכט, אַז זי איז בלויז אַ וואַרשעווער, און נישט קיין ניו־יאָרקער, וואָרום זיינען דען נישט די ניו־יאָרקער געקומען דורך איר צום אויסדרוק פּונקט ווי די וואַרשעווער?

י.

עס דערמאנט זיך די ווירקונג אויף מיין אייגענעם יוגנטלעכן געמיט, ווען מיינס אַ ליד איז פון צייט צו צייט דערשינען אין אַט-דער חשובער שריפט. כאַטש איך בין נישט געווען זשענדע אין קיין פּלאַץ אַפּצודרוקן מיינס אַ זאַך, איז דאָך געווען יום-טוב זיך צו זען אין די „ליטעראַרישע בלעטער“.

נאָך גרעסער איז געוואָרן דער יום-טוב ביי מיר, ווען עס האָבן זיך אויסער מיינע לידער אויך אָנגעהויבן צו דרוקן דאָרטן מיינע פּאַרטערעטן פון יידישע שרייבער. דאָס האָט געבראַכט צו אַן אָפטן דורכשרייבן זיך צווישן מייזילן און מיר און ממילא צו אַ וואַרעמער און נעענטערער באַציי-אונג, וואָס איז גאָר פּאַרשטאַרקט געוואָרן ביי דער פּערזענלעכער באַגעגעניש אין סעפטעמבער פון יאָר 1929 אין וואַרשע.

ווען איך פּאַרטראַכט זיך אַמאָל וועגן נחמן מייזילס אויסזען און האַלטונג אין די איצטיקע טעג, זע איך נישט קיין שטאַרקע ענדערונג, וואָס די פּאַר-גאַנגענע דריי-און-צוואַנציק יאָר זאָלן אויף אים האָבן געמאַכט. אמת, דער דעמאָלטיקער דינער גאָלד-שימער איבער זיינע האָר איז איבערגעגאַנגען אין זילבער-וויסקייט, אָבער די זעלבע רירעוודיקע בויגיקייט און דער זעל-בער אינטערעס צו דעם, וואָס ער טוט, איז היינט פּונקט ווי דעמאָלט.

— ווי איז אַרויסגעקומען דער נומער „יידישע קולטור“? — פּרעגט ער היינט, פּונקט ווי דעמאָלט, ווען איך בין צום ערשטן מאל געזעסן אין דער רעדאַקציע פון די „ליטעראַרישע בלעטער“.

— ווי איז אַרויסגעקומען דער נומער? — האָט ער דעמאָלט ביי מיר געפּרעגט.

— דער נומער? — האָב איך זיך פריידיק צעשמייכלט, און ווי האָב איך געקאַנט דעמאָלט נישט שמייכלען אַ פריידיקער?

— עס איז דורכאויס אַ וויינפּער-נומער! — האָט דער רוישיקער בער האַראַוויץ אויסגערופן.

— און ווירקלעך, — אַן אַרטיקל פון דוד בערגעלסאַן וועגן מיר, אַן אַנדערס אינעווייניק פון דניאל טשאַרני, נחמן מייזילס אַ וואַרט האָט אויך נישט געפּעלט, און צווישן דעם אַדעמען מיינע אַ גרעסערע פּאַעמע.

איך האָב באַדאַנקט פּאַר דער וואַרעמקייט, און דערביי זיך אויפריכטיק געוואונדערט, צי איך האָב גאָר אַזוי פיל פּאַרדינט.

— הער אַ מעשה! — האָט ער אויסגערופן, און לאַכנדיק אַ פריידיקער האָט ער דערציילט:

— איך האָב דערהאַלטן צוויי בריוו, — איינעם פון יוסף אַפּאַטאַשו און

ניו-יאָרק און דעם צווייטן פון דוד בערגעסאָן, וואָס האָט דעמאָלט גע-
לעבט אין בערלין.

— נעם אויף דעם דיכטער זישע וויינפער ! — שרייבן זיי צו מיר.
— איך בין באמת גערירט, וואָס אַזעלכע צוויי שרייבער האָבן מיך
אינזינען, — האָב איך אָנגעהויבן, אָבער ער האָט מיך איבערגעריסן :
— און מיר דאָ ווייסן דען נישט, ווער איז ווער ?

יא.

יענע הערלעכע טעג מיט נחמן מייזיל אין דער פּויליש-יידישער שטאָט
וואַרשע !

אַזאָ קוואַליק, פאַרביק יידיש לעבן אַרום דיר ! אַזאָ מחיהדיק יידיש-
קלינגענדיק לשון פאַר דיין געהער ! אַזאָ שעפּערישע שפּע-דיקייט האָט גע-
שאַנגן אומעטום, און פון יעדן איינעם, מיט וועלכן דו האָסט זיך באַגענגט !
די רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע פון די „ליטעראַרישע בלעטער“ —
עטלעכע קליינע צימערן, ווי ביי אונדז דאָ אין איקוף, אָבער די באַוועגונג
אין זיי !

אַפּגערעדט פון די מיטאַרבעטער, וואָס האָבן אַרומגערינגלט זייער רעדאַק-
טאָר, אָבער דער עיקר די יוגנטלעכע לייענער, וואָס זיינען געקומען און
געאַנגען ! וועמען עס האָט געפּעלט אַ פּריערדיקער נומער, וואָס איז אים
אומבאַדינגט נויטיק געווען און וועמען עס איז געווען עפּעס קושה, און ער
איז געקומען, כדי אויסצוגעפינען.

פאַר די אויגן שטייט דער ינגערער ברודער פון נחמן מייזיל, דער
שטילער און באַשיידענער יעקב מייזיל, וואָס האָט זיך אָפּגעגעבן מיט דער
אַדמיניסטראַציע ; די איידעלע, בלאַנדע רחל מייזיל מיט איר שבתדיקן פנים
ביי דער יידישער שרייב-מאַשינקע. אַט באַווייזט זיך דער נאַוועליסט אפרים
קאַגאַנאָוסקי און וויל דווקא מיך אַוועקנעמען אין דעם ליטעראַטן-פאַראיין
אויף טאַמאַצקיע דרייצן, בשעת דער שטילער אַלטער קאַצינע טענהט,
אַז גראַד איצט וואָלט אַיך מיט אים געדאַרפט צופאַרן אויפן גענשע-בית-
עולם צו פרצעס אוהל. פּלוצלינג אַ טעלעפּאָן פון פּרץ הירשביין, וועלכער
האָט זיך דעמאָלט געפונען צוזאַמען מיט אסתר שומיאַטשער אין וואַרשע,
אַז מייזיל און איך זאָלן וואַרטן, ווייל ער מיט אסתרן זיינען אויפן וועג צו
אונדז, און צווישן דעם אַלעמען כאַפּט דערווייל מייזיל אַריין איבערצוקוקן
אַ מאַנסקריפט, ווייל דער זעצער וואַרט.

פּלוצלינג אַן אַנדער טעלעפּאָן, וואָס איז ? נחמן מייזיל פאַרויכערט,
אַז ער וועט מיך אומבאַדינגט מיטברענגען הינט אַוונט.
— וואוהין ? — ווער איך נייגעריק.

— צו א זיצונג פון דעם „יווא“.

דעם זעלבן אונט זיינען מיר אַרום אַ טיש, — דר. משה זילבערפאַרב, נח פּרילוצקי, יוסף יאַשונסקי, דר. ע. רינגלבלום, יצחק גיטערמאַן א. אַנד. מען טיילט פּאַנאַדער אַרבעטן און נחמן מיזיל קריגט אַ היפּשן טייל פון זיי פאַר זיך.

— גאַט מיינער, וואו נעמט ער אַזוי פיל צייט?

יב.

ווי גוט, וואָס זיינע פליצעס זיינען אויך איצט נישט קיין געבויגענע, און וואָס פון זיין גאַנצן וועזן שלאָגט נאָך אַרץ מיט דער זעלבער ענערגיע. נישט אומזיסט זיינען אים דערווידער יוביליען פאַר זיין כבוד וועגן. יוביליי־יום־טובים זיינען באַצייכענונגען פון אַפּשניטן, און פּרעגט ביי אים, האַלט ער נישט נאָר ערשט אינמיטן, נאָר גאָר ביים סאַמע בראשית. אַ סימן?

אַט האָבן מיר איצט גאָר פון אים עפעס נייעס, — אַן אינטערעסאַנטע און אייגנאַרטיקע זאַמלונג וועגן יידישער מוזיק.

איך קען שרייבער, ביי וועלכע דער פּראָצעס פון שרייבן איז אַן אַפֿ־קומעניש. אַזעלכע שרייבער זיינען נישט קיין אַנגעאָדענע, און ווייל זיי האָבן נישט וואָס אויסצולאָדן פון זיך און מוזן דערפאַר אַנקומען צו אויס־טראַכטענישן, איז ממילא נישטאָ קיין פּרייד, און ווען זיי זעצן זיך אַר־בעטן, איז דאָס שוויסיקע און ביטערע מלאכה. אמתע שרייבער זיינען שטענדיק אַנגעלאָדענע און מהאי טעמא איז דאָס אויסלאָדן זיך אַ גרויסע פּרייד, אפילו ווען דאָס אויסלאָדעניש איז די טיפּסטע פּיין, וואָס מען טראַגט אַמאָל אין דעם אייגענעם געמיט. אַזעלכע שרייבער זיינען בטבע גרויסע בעלי־תּאוהניקעס צו דער פּען איבער וויסן פּאַפּיר, און דער פּראָצעס צו שרייבן איז דער סאַמע עצם פון זייער לעבן.

נחמן מיזיל געהערט ביי אונדז צו אַט־די שרייבער־בעלי־תּאוהניקעס, און דערפאַר איז ער אַזוי פּראָדוקטיוו־שאַפּעריש.

וואָלט דער אָנהויב פון זיין דערציאונג נישט געווען אין דער סביבה פון ספרים און ביכער, וואָלט ער זיך אַנגעטרונקען דירעקט פונעם לעבן און געשריבן לידער, דערציילונגען, ראַמאַנען און דראַמען אין גרויסע צאָלן. האָט זיך אָבער געמאַכט, אַז דער ערשטער קוואַל, פון וועלכע ער האָט גע־טרונקען זיינען געווען ספרים און ביכער, זיינען זיי געוואָרן פאַר אים דער קוואַל פונעם לעבעדיקן לעבן, — זיין אַנלאָדונג און אויסלאָדונג. און ווייל ביכער און ספרים זיינען פאַר אים נישט גלאַט אַזוי קיין צייט־פאַרטרייב,

נאָר דאָס לעבן פונעם דעבעדיקן לעבן, ווערט ער בלויז סטימולירט פון דעם עכטן, פון דעם נאטירלעכן.

וואַרפט, אַדראַ, אַ בליק אויף די אומצאָליקע אַרבעטן, וואָס ער האָט אונדז ביז איצט געגעבן, און איר וועט זען, ווי אַלע זיינען ביי אים איבער אַזעלכע שרייבער, וואָס זיינען אין זייער שאַפן אָנגעפילט מיט שפּרודלדיקן לעבן.

דיק, מענדעלע, פּרין, שלום-עליכם, גאַלדפּאַדען, אַש, בערגעלסאָן, דער נסתר, אַפּאַטאַשו, מאַרקיש און ענלעכע אַזעלכע, וואָס זיינען אָנגעפילט אין זייערע ווערק מיט לעבעדיקן, שפּרודלדיקן לעבן. אפילו זיינע אַרונטערריי-סערישע אַרבעטן זיינען אויך מערסטנס וועגן שרייבער, וואָס זיינען אין תּוך שרייבער פון לעבן, בשעת אַזעלכע, וואָס זיינען בלויז פּליטער-פּלאַטער, סטענ-געס-ציער און פּאַפּירענע פייער-ווערק-וואַרפּער ווערן פון אים אינגאַנצן אינגאַרירט.

יג.

— אַ פּריקער מענטש, דער און דער, אַבער עס שוימט פון אים מיט אמתן טאַגאָנט!

— אַזאַ אוצר! אַזאַ פאַרמעגן! און שטייט איין אין אַ ברודיקער אכסניא!
— איז אַן אַנדער זאָג זיינער וועגן דער גרויסער קונסט פון איינעם אַ שריי-בער, וואָס איז פּערזענלעך אים שטאַרק דערווידער.

און ווייל ער טיילט שטרענג אַפּ די קונסט פונעם קינסטלער, וועט איר נישט טרעפן ביי אים קיין שום דיסקרימינאַציע צו עמעצנס אַ ווערק, ווע-מעס מחבר איז אים נישט צום האַרצן און אַפילו דערווידער.

אין דעם הינזיכט דערמאָנט ער אויך אַן דעם תנא רבי מאיר, וואָס האָט געשפּאַנט ביים זייט פונעם אייזל, אויף וועלכן עס איז געזעסן אלישע בן אבוייה וועמען די תלמידי-יחכמים האָבן דערווייטערט און אים גערופן „אחר“.

— דאָס אינווייניקסטע נעם איך אַרויס פאַר זיך און דאָס שאַלעכץ וואַרף איך אַוועק, — האָט רבי מאיר געזאָגט וועגן זיין רבין אלישע בן אבוייה. אַזוי איז אויך נחמן מייזל אין שייכות צו טאַלאַנטירטע שרייבער, וואָס זיינען אים פּערזענלעך דערווידער. אויך אפילו צו אַזעלכע, וואָס טוען אים בייזוויליק וויי, איז זיין באַציאָונג אַזאַ.

— ער אַליין איז פע, אַבער זיין ווערק!

— ווי קאָן אַ מענטש, וואָס איז פע, באַשאַפן אַ גוט ווערק? — טוט איר

ביי אים אַמאָל אַ פרעג.

— פאַראַן מענטשן, וואָס זיינען צעצווייט, — איין טייל איז טרייף און

דער צווייטער איז כשר.

— איז, הייסט עס, אז דאָס ווערק איז פונעם כשרין טייל ?
 נחמן מייזיל פאַרטראַכט זיך. איבער זיין פנים פאַרציט זיך אַ דינער
 טרויער, און זיינע ליפן פאַרהאַלטן דאָס וואָרט, וואָס ער וויל זאָגן.
 אין אַזעלכע מאַמענטן ווייס איך אַקוראַט, וואָס אים דריקט, און איך לאָז
 אים צורו.

עס זיינען נישט דווקא די צדדים, וואָס זיינען דאָ אין אונדזער יידישן
 קולטור-לעבן, וואָס פייניקן אים :

— צדדים זיינען שטענדיק געווען, אָבער אַזאַ רשעות, ווי עס הערשט
 אין אונדזער דור פון איין צד צום אַנדערן איז...

און נחמן מייזיל איז מער סענסיטיוו צו דער רשעות, ווי יעדער איינער
 פון אונדז, ווייל צווישן די רשעים פון דעם אַנדערן צד געפינען זיך אַזעלכע,
 וואָס ער האָט דורך די יאָרן היפש געהאַפן זייער איצטיקן פרסום.

— איז וואָס-זשע זאָגסטו, נחמן, וועגן דעם יום-טוב, וואָס מען וויל איצט
 אַ יום-טוב טאָן מיט דיר און אַרום דיר ? — פרוביר איך נאָך אַלץ אויספירן
 מיין שליחות ?

— עס יום-טובט זיך נישט אין געמיט ! — איז זיין ענטפער, און איך
 באַנעם אים זייער גוט.

און דאָך איז פאַרט יום-טובדיק מיט אַזעלכע, ווי נחמן מייזיל איז, און
 ווי לעבט מען דאָס בכלל אָן אַ שטיקל יום-טוב אפילו אין אַזעלכע שווערע
 טעג, ווי עס זיינען איצט די אונדזערע ?
 — איז אפשר פאַרט, נחמן ? האָ ?

ב. לאפין

איז דער דיכטער ב. לאפין נישט מער ווי אַ פופציקער ? די פראַגע קומט מיר אויפן זינען, נישט ווייל מיר פאַרט איין, אַז ב. לאפין פאַרלייקנט זיינע יאָרן. ווער, ווער, אָבער נישט ב. לאפין. ער גע- הערט נישט צו די, וואָס מאַכן אַזאָ וועזן פון זיך, אַז ער זאָל זיך פאַרגינען זיך אליין טראַגן מתנות. בפרט, ווען אַט-די מתנה איז בלויז אַזאָ כדי יענעם די אויגן צו פאַרבלענדן.

סיי מיט זיין לעבן און סיי מיט זיין שאַפן איז ער קיינמאַל נישט געווען אויסגערעכנט אָן איינדרוק צו מאַכן.

ער לעבט, ווייל אים איז לעבן געגעבן געוואָרן, און כאַטש אים קומט אָן גאַנץ שווער אַט דאָס לעבן צו טראַגן אויף זיינע שמאַלע אַקסעסן, טראַגט ער דאָס, ווי אַ טייערן פיקדון, וואָס איז אים פון עמיצן איבערגעגעבן גע- וואָרן, אַז ער זאָל אים אָפּהיטן.

קאָן זיך עמיצער דערמאָנען אין ב. לאפּינס אַ מאַניר, אָדער אַ זשעסט, וואָס זאָלן זיין אויסגערעכנט אָן איינדרוק צו מאַכן ? פאַר די איבער צוואַנציק יאָר, וואָס איך קאָן אים, געדענקט זיך מיר נישט אַזוינס. שטענדיק איז ער אָן אַ זייט, אין אַ ווינקל. און פאַרט ער צופּעליק אַמאָל אַריין אויף אַן אַנגעזען פּלאַץ, פילט ער זיך נישט היימיש, איז ער ממש אַ פאַרלירענער.

זיינע לידער זיינען אויך אַזוינע זייטיקע, ווינקלדיקע. אפילו ווען זיי זיינען פונעם ברייטן טראַקט, שלאַגט פון זיי מיט זייטיקייט, ווינקלדיקייט. עס איז מער וועגן דעם טראַקט געוונגען פון אַ ווינקל אַרויס, ווי פונעם טראַקט גופא.

זיין שפראַך איז נישט קיין פול-ברוסטיקע, און אַזאָ קורץ-אַטעמדיקע איז זי. דער פאַקט, וואָס זי באַצווינגט דיך דאָך, ליגט מער אין דער אויפריכטי- קייט, וואָס טראַגט זיך פון איר.

ב. לאפּין איז ביי אונדז איינער פון די אויפריכטיקסטע מענטשן און דיכ- טער, היינט פאַרוואָס-זשע וואונדער איך זיך אַזוי, פאַרוואָס אין „לעקסיקאָן“ איז זיין עלטער איצט נישט מער ווי פופציק יאָר ?

איז זיין אויסזען אַזאָ, וואָס מאַכט מיך צום טראַכטן, אַז ער איז עלטער ? הויבט זיך דאָס אויך נישט אָן !

ב. לאפּינס אויסזען איז דווקא יינגער ווי פופציק יאָר. זיין פיגור איז איצט אַזוי דין, ווי זי איז געווען מיט צוואַנציק יאָר צו-

ריק, ווען איך האָב זיך מיט אים באַקענט. זיין פנים האָט זיך אויך נישט קיין סך געביטן. עס איז כמעט דאָס זעלבע ראַז-רויטלעך, קנאַכיק פנים, ווי מיט יאָרן צוריק. אפילו די שיין אין זיינע מאַנגאָלישע אויגן איז איצט אויך די זעלבע. איז וואָס-זשע וואונדער איך זיך טאַקע אויף דעם, וואָס ער איז נישט מער, ווי אַ פופציקער ?

ווי לאַנג איז דאָס שוין, אַז מיינע אויגן האָבן זיך דעם ערשטן מאַל אָן-געשלאַגן אָן דעם נאַמען : ב. לאַפּין ?

מסתמא איז דאָס גאַרנישט אַזוי לאַנג, ווי מיר דאַכט זיך איצט אויס, אָבער דער איינדרוק איז פאַרט, אַז דאָס איז שוין זייער לאַנג צוריק.

אין אַ שטוב פון מיין שטעטל האָב איך זיך אָנגעשלאַגן אויף די ערשטע עטלעכע ביכלעך. דאָס איז געווען מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דער יידישער ליטעראַטור. צווישן די נעמען אין יענע ביכלעך זיינען געווען : ווינטשעווסקי, רייזען, פּרץ, איינהאַרן, מנחם און אַן איינציק ליד אין עפעס אַ זאַמליכיל פון ב. לאַפּין. „דאָס הייליקע וועלדל“ האָט דאָס ליד געהייסן. איך געדענק נאָך דעם טעם דערפון איצט. אָבער נישט וועגן דעם טעם פון נעם ליד רעדט זיך דאָ איצט, נאָר פון דעם נאַמען ב. לאַפּין, וואָס האָט זיך ביי מיר אויסגעמישט מיט די נעמען ווינטשעווסקי, פּרץ און רייזען. און עס איז ביז גאָר מאַדנע אַט דאָס, וואָס אפילו אין די שפּעטערדיקע יאָרן, ווען איך האָב געלעבט אין איין קרייז מיט לאַפּינען, מיטגעאַרבעט מיט אים אין די זעלבע אויסגאַבן, און אפילו צוזאַמען מיט אים רעדאַקטירט דעם „אויפֿ-קום“ אַ צייט, האָב איך געקוקט אויף אים, ווי אויף איינעם, וואָס געהערט צו אַ פּיליפּס פּריערדיקן פּעריאָד אין אונדזער ליטעראַטור.

דער אופן פון ב. לאַפּינס שרייבן איז נישט אַזאַ, וואָס לאַזט זיך צו-בינדן צו דעם, אָדער יענעם פּעריאָד אין אונדזער ליטעראַטור. זיין פּאַעזיע איז נישט אַזאַ, וואָס שפיגלט אַפ אַ באַשטימטע צייט. זי איז די אויסשטראַל-פּונג פון אים אַזיין, און ער איז ביי אונדז אַזאַ, ווי ער וואַלט אין ערגעץ קיין היגער נישט געווען. די פיינע, לירישע בענקשאַפט, וואָס גייט אויף פון זיינע לידער איז שטענדיק צו אַן ערגעצוואו, און דער ערגעצוואו איז ביי אים אויך שטענדיק אַזאַ, צו וועלכן דו האַסט קיין אַדרעס נישט.

עס איז אַן ערגעצוואו, צו וועלכער דו קאַנסט נישט צוקומען נישט מיט קיין באַנען, נישט מיט קיין שיפן, און אפילו נישט מיט קיין עראַפּלאַנען.

עס איז אַן ערגעצוואו אויף יענער זייט פון אונדזער לעבן. און דאָך זיינען זיינע לידער דוקא אָנגעפילט מיט לעבן. עס איז אַ לעבן, אַ סטיכיש, וואָס רייסט זיך צו אַן עפעס, וואָס האָט נישט נאָר נאָך קיין נאַמען נישט, נאָר אויך אפילו נישט קיין באַשטימטע פּאַרעם. עס איז אַ לעבן, וואָס איז נאָך אַליין אין אַן עמבריאַל-צושטאַנד.

איז דאס אפשר טאקע דערפאר, וואס ביי ב. לאפניען איז דאס ווארט אונטער שטאמלדיקס. זיין ווארט איז זעלטן ביי אים א פולס, א גאנצט. עס איז גיכער האלב-ווארט, ווי ווארט. ווארט, וואס איז אליין ערשט אין עמבריא-צושטאנד, — ווארט וואס דארף ערשט ווארט ווערן. עס איז וואגיק, כאטש דו קאנסט די וואגיקייט זיינע נישט אנטאפן, און קיין נאמען פאר אט דער וואגיקייט קאנסטן אויך נישט צוטראכטן. אפטמאל דערפילסטו אפילו א שטארקע דינאמישקייט אין זיין לשון — א דינאמישקייט, וואס אט-אט און זי וועט טאן א רייס אויף, און ארום דיר וועלן א שפליטער טאן אועלכע מאדנע נאך קיינמאל ביז איצט נישט געזעענע אויסטערלישקייטן, אבער דערווייל ביז וואס און ווען איז זיין ווארט שטאמלדיק, און שווער.

נישט נאר איז ער אזוי אין זיין בוך „צייכנס“, וואס איז דערשינען אין דעם יאר 1934, ער איז אויך אזוי אין זיינע שפעטערדיקע לידער, וועלכע ווייזן ארויס שטארקע סימנים פון אנגעשטרענגטקייט צו האלטן אפענער די אויגן און די אויערן צום לעבן ארום אים.

ב. לאפניס פאעזיע איז ביז היינט נישט אונטער צו וועלכער עס איז גרינג צוצוקומען, כאטש געשריבן איז זי שטענדיק מיט די סאמע פשוטסטע ווער-טער פון אונדזער יידיש. ביי אים איז דאס סאמע פשוטסטע קיינמאל נישט פשוט. דאס זעלבע ווארט, וואס איז ביי אן אנדערן דיכטער א פענצטער אן אפנס, איז ביי אים, ווי א פענצטער א פארמאכטס, און מיט זיבן פארהאנגען. זיין ליד איז, ווי א שטוב פון פראסטן האלץ, אבער פון וואס פאר א ביימער דאס האלץ איז געקומען, איז דיר נישט קלאר. צוציענדיק איז די שטוב סיי ווי, כאטש זי שטייט אפגעזונדערט און קיין געפלאסטערטער וועג פירט נישט צו איר. קיין פענצטער האט נישט אט די שטוב קיין סך, און די, וואס זיינען דא זיינען קליינע, צוגעמאכטע. די איינציקע טיר איז פארריגלט, און אז דו האסט זי שוין ווי סע נישט איז אויפגעריגלט, מוזסטו זיך ערשט אפשטרענגען זי אויפצופענען. אינעווייניק איז דיר אויך נישט גלייך אויפן ארט אזוי היימיש, מוזט זיך פריער אליין אריינהיימישן, אבער שפעטער ווערט דיר אינטערעסאנט. ב. לאפניס וועלט הייבט דיך ביסלעכווייז אן אריינצוציען אין זיך אריין. זיין שטאמלדיק ווארט איז פונקט צוגעפאסט צו דער וועלט אין וועלכער דו געפינסט זיך צוזאמען מיט דעם דיכטער. זיין וועלט אליין איז אויך א שטאמלדיקע. זי רעדט אליין צו זיך מיט האלב-ווערטער.

וואס אזוינס איז ב. לאפניס וועלט?

זי איז א וועלט, וואס רייסט זיך צום ווערן, און שרעקט זיך אין דער זעלבער צייט פאר איר אייגענער רייסעניש.

עס איז א וועלט, וואס גייט ערגעץ, אבער ביי יעדן טראג, וואס זי מאכט בלייבט זי שטיין א צערשאקענע פאר דעם עכא, וואס איר אייגענער טראג

ברענגט אַרויס. ב. לאַפּינס וועלט בענקט נאָך ווייכע גומענע שיד, אַז איר טראַט זאָל נישט הייבן בשעת דעם טרעטן, ווען זי וואָלט געקאָנט, וואָלט זי זיך פאַרוואַנדלט אין אַ קאַץ, וואָס שאַרט זיך שטיל אויף אירע ווייכע לאַפּקעס. וואוהין? אין די פריערדיקע יאָרן האָט זיין וועלט נישט געהאַט קיין אַנגעצייכנטן וועג. זי האָט זיך באַוואויגן, ווייל זי האָט פשוט פון זיך אַליין נישט געקאָנט שטיין אויף קיין אַרט. אַמאָל האָט זי זיך באַוואויגן אויף גאַטס באַראַט מיטן ווינט. זאָל זיין וואוהין עס איז נישט איה, אַבי זיך באַ-וועגן. עס ווערט דאָך מוראדיק אומעטיק שטענדיק זיך צו דרייען אין דעם אייגענעם קרייז. אָבער נישט איין מאָל האָט זי זיך געדרייט אין דעם אייגענעם נעם קרייז, ווי אַ חיה, וואָס וויל אַנבאַפן מיט דעם פּיסק דעם אייגענעם עק, כאַטש וואָס וועט איר אַרויסקומען, אַז זי וועט שוין האָבן דעם עק אין מויל, ווייסט זי אַליין נישט. אַזוי איז דאָס געווען מיט זיין וועלט אין די פריערדיקע יאָרן, אָבער דעצטנס האָט זיך יאָ אַנגעהויבן צו פּילן, אַז זיין וועלט ציט זיך צו אַ וועג אַ באַשטימטן.

און דו לערן זיך פון ערד,
קוק אויף צינגל פון איר וואָג:
ערד — האָט אַלעמען געבערט
גליק, פאַר גאַנצער וועלט פאַרמאָגט.

האַט די צייט פון אונדזערע געקאָוועטע טעג באַוויזן זיך פעסטער צו-צוקלעפן צו זיינע טריט? דער לייענער, וואָס האָט זיך נישט דערנעענטערט צו ב. לאַפּינס פריערדיקע לידער, וועט אין זיינע איצטיקע קוים, קוים אויפֿ-כאַפן דעם אַנגעצייכנטן וועג פון זיין וועלט. בפרט דעם לייענער פון דער היינטיצייטיקער מער אָפּגענוג און מער דירעקטער דיכטונג וועט אַוואַדאי זיין שווער אויפצוקאָפן דעם איבערבייט אין ב. לאַפּינס געמיט, אָבער פאַר דעם לייענער, וואָס האָט באַוויזן זיך אַריינצוהיימישן אין זיינע פריערדיקע לידער, — פאַר דעם, וואָס האָט באַוויזן זיך צוצוגעוואוינען צו זיינע „צייכנס“ און אַרויסנעמען דאָס, וואָס אונטער די „צייכנס“ איז דאָ, ווערט נישט שווער צו דערקאָנען, אַז דער איצטיקער ב. לאַפּינ איז פיל נעענטער צו אונדזער רעאַלן לעבן, ווי עס איז געווען דער פריערדיקער.
קיין אַנדערער איז ער נישט געוואָרן. אַזאָ ווי ער, ווערט נישט אַב-דערש, אָבער אַ שטיקל היגער איז ער פונדעסטוועגן דאָך געוואָרן.

ניט געשריי, ניט געיאַמער;
זיי געוואַנט, זיי געשטאַרקט!
ס'הווערט בלינדע נקמה
אויף דעם שפיץ פון איר באַרג.

מענטשלעך בלוט הערסטו וויינען,
און דו לויפסט נאָכן רוף ;
בלאָנקע האַק פון דעם שונא
מעסט די גרויס פון דיין גוף.

אירע שטאַלענע באַקן
שפיגלען אָפּ דיין געשטאַלט.
נאָך אַ רגע — דיין נאַקן,
דער פאַרעקשנטער, פאַלט.

נאָר דאָס הייסע כלי-זיין
ברייט דיין האַנטפלאַך און וועקט :
— היינט זאָל העל זיין קיין,
ס'איז גערעכטער געשלעג !

אונדזערע איצטיקע טעג זיינען אין אַ ווירבֿע-ווינט. ווער עס קייקלט
זיך מיט זיי צוזאַמען איבער דעם ברייטן טראַקט און רויפט זיך מיט זיי
צוזאַמען אין דער בלאַטע, צעהאַקנדיק זיך נישט איין מאָל דעם קאַפּ ביים
רויען זיך, און ווער עס האַלט זיך ביים זייט, און קוקט זיך נישט מער ווי
צו, כאַטש זיינע סימפּאַטיעס זיינען דוקא מיט די, וואָס רויען זיך און שטעלן
זייערע קעפּ אין קאָן.

ב. לאַפּין איז נאָך אַלץ צווישן די צוקוקער, כאַטש זיינע סימפּאַטיעס
זיינען פאַר מיר קלאָר.

דער איצטיקער ב. לאַפּין איז מיר אַ סך נעענטער, ווי דער פריערדיקער,
כאַטש ווי אַן עכטער דיכטער איז ער מיר קיינמאָל פּרעמד נישט געווען.

איך געהער צו יענע ווייניקע ביי אונדז, וואָס האָט נישט איין מאָל זיך
דורכגעריסן דורך דער שווערער טיר אין זיין וועלט אַריין. איך האָב זיך
אַריינגעהיימישט אין זיינע „צייכנס“ אַריין, און נישט איין מאָל גרויס גענוס
געהאַט פון דעם, וואָס זיי האָבן מיר דערציילט און נאָך מער דערפון, וואָס
זיי האָבן מיר געלאָזט הערן.

געלאָזט הערן האָבן זיי מיר שטענדיק פּיל, פּיל מער, ווי דאָס, וואָס
ער האָט מיר דערציילט, און דאָס איז דערפאַר, ווייל זיינע לידער, האָבן
מיר שטענדיק געבראַכט רמזים פון אַן אויפריכטיקן ווילן צו אַן עפעס, וואָס
איז עכט און ערלעך. רמזים, אָבער איך האָב שטענדיק אויפגעכאַפּט זייער
אַנדייט.

מען זאָגט, אַז די דאָטע פון פּופּציק יאָר ביי אַ מענטשן איז אַ מין
שטריך-אונטערצי פון זיין לעבן. בפרט איז זי אַווינס ביי אַ שעפּערישן
מענטשן. עס איז די דאָטע פון חשבון הנפש, פון אונטערציען אַ סך-הכר

פון דעם פריערדיקן, כדי אַנצוהייבן אויפדאַסניי. אונדזער דיכטער ב. לאַפּין האָט אונטער וואָס אונטערצוציען אַ שטריך. דער סך-הכל איז אַן אייגנאַרטיקער און עכטער טאָן אין אונדזער דיכטונג. אַ טאָן, וואָס איז נישט בלויז עכט און אייגנאַרטיק פאַר זיך אַליין, נאָר אַ טאָן, וואָס האָט אונדז געבראַכט פון צייט צו צייט גאָר אַ באַזונדער מין ניגון, אַ ניגון, וואָס נישט אַדעמען איז געגעבן אים גרינג איבערצונעמען, ווייל דער ניגון איז נישט פון רעאַלן לעבן, און אין ערגעץ איז ער נישט קיין היגער, אָבער דער ניגון איז דאָ. ער הערט זיך און ער צווינגט אויס-געהערט צו ווערן מיט די אויסטערשישקייטן, וואָס ער טראָגט אין זיך פון אַ וועלט, וואָס דער דיכטער זוכט נאָך אַליין דעם אַדרעס צו איר. פריער איז אַט-די וועלט געווען אינגאַנצן אַ פאַרשלייערטע פאַר ב. לאַפּינען אַליין. איצט הייבט ער זי אַן ביסלעכווייז צו דערוען, און ער באַ-מיט זיך זי שוין צו באַווייזן אויך פאַר אונדז, נישט מער, ער באַווייזט זי פאַר אונדז אויך איצט בלויז דורך רמזים. אמת, נישט אַזוינע פאַרשלייערטע ווי פריער, אָבער רמזים זיינען זיי נאָך אַליין.

צו זיין פופציק-יאָריקן געבוירנטאָג ווינטשט איך זיינע רמזים מער קלאַר-קייט, און דעמאָלט ווען מיר מיטגיין מיט אים אַ סך מונטערער און אַ סך גרינגער, ווי ביז איצט. אָבער אפילו אין זיין שווערקייט גייען מיר אים נאָך. עס איז כדאי!

וואָרום סוף-כל-סוף איז נישט יעדע שווערקייט אַזוי שווער. די שווערקייט פון אַ שטיק בויגט דיינע פלייצעס צו דער ערד אַרונטער, אָבער די שווערקייט פון אַ דעבעדיקער וועלט, גיט כוח דיינע פיס און אַלע דיינע גלידער.

אַפּטמאַד דערפילסטו זיך גאָר געקרעפטיקט און געשטאַרקט פון אַזאַ משא. ב. לאַפּינס שווערקייט איז די שווערקייט פון אַ לעבעדיקער וועלט אויף די פלייצעס, — אַ וועלט, וואָס איז טאַקע ביז איצט נאָך אַלץ מיט אַ פאַר-שדייערט פנים, אָבער מיר פילן זי, און ווען מיר לעבן זיך אַריין אין איר, הערט איר שווערקייט אויף אַזוי שווער צו זיין.

נפתלי גראס

א.

— איז, הייסט עס, אז נישטאָ איז אויך שוין מער מיט אונדז דער דיכ-
טער נפתלי גראס ?
איך האָב אויפגעהויבן די אויגן צו דער פרעגערין מיט דעם פאַרעלטערטן,
טרויעריקן פנים, און געשוויגן, ווייל האָט זי דען געדאַרפט מיין באַשטעטי-
קונג, אָז ער איז מער נישטאָ ?
אויף יענער זייט פון דעם שמאַלן האַלב-טונקעלן זאַלעכל האָבן די דעמפ-
לעך באַצויכטן דעם טרויער פון זיין נישטאַאיקייט, און מענטשן פון דער יידי-
שער ליטעראַטור און קולטור האָבן זיך געצויגן אָנגעדירט צו ווערן פון דער
פּלוצלינגדיקער נישטאַאיקייט, וואָס איז ערשט מיט אַ טאַג פריער נאָך גע-
ווען אַזוי דאַאיק.
דאַאיקייט-נישטאַאיקייט, — ווי ענג פאַרבונדן זיינען זיי איינס מיטן אַנ-
דערן אין דעם גאַנג פון דער אייביקייט !
— מיין פרוי און איך וועלן זיין שטאַרק גליקלעך דיך האָבן אין אונדזער
היים, אינאיינעם מיט זיין משפּחה, — האָט ער צו מיר נישט לאַנג צוריק
געשריבן אין אַ בריוו, און דערצו באַטאַנט :
— וועסט זען, וואָס פאַר אַ שיינעם און געראַטענעם זון איך האָב !
דעם זון האָב איך געזען ביי דער לוויה, און אַזאַ ציטער איז דורכגעגאַנג-
גען אין מיין געמיט.
— נפתלי ! — האָט אַ עשילן מורמל געטאַן מיין מויד, ווען איך האָב
דעם זון דערזען.
דער זעלבער איידעלער אויסקוק, און די זעלבע צאַרטע שיינקייט, ווי
זיין פאַטער, עליו השלום, ווען ער און איך האָבן מיט אַזוי פיל יאָרן צוריק
געוואוינט אין דעם זעלבן צימער פון אַן אַרעם הויז אין דער געגנט פון
דער ברוקלינער וויליאַמסבורג.
נישט ווייט פון אונדז, אין אַן ענלעכן צימער האָט געוואוינט משה-לייב
האַלפּערן, מיט וועמען ער האָט זיך נישט איבעריק געחברט, און איך פלעג
אים קיבעצן :
— אַך, מען זאָגט, אַז די גאַליציאַנער האַלטן זיך שטאַרק צוזאַמען איינע
מיט די אַנדערע.
ווי זאַנג צוריק איז דאָס געווען ? אין דער צאָל פון די יאָרן ווייט איבער

דרייסיק, און דאך, דאכט זיך מיר אויס, אז אט-די לוויה איז גאר פון מאַריס ראָזענפעלדן, און אז זיצן זיך איך גאר אין „פאַרווערטס“ זאל ביי דער זייט פון נפתלי גראַס, וואָס קוקט אין דער לופט אַריין מיט זיינע שיינע, גרויסע און פאַרטראַכטע אויגן, מורמלענדיק פון צייט צו צייט טרויעריק פאַר זיך: — שוין נישטאָ מער, נישטאָ מער דער דיכטער!

— ווער? — פרעג איך און דריי אויס דעם קאָפּ צו דער זייט, און זע די זעלבע עלטערע פרוי מיט דעם טרויעריקן פנים, וואָס האָט פריער זיך געווענדט צו מיר, און פאַר די אויגן גייט אויף אַ יונג טונקל-הויטיק שיין און חנוודיק מיידל, וואָס פלעגט אַזוי אַפט שפאַצירן מיט מיר און נפתלי גראַסן אין די זומער-אַוונטן איבער דער וויליאַמסבורגער בריק. אירע אויגן קוקן טרויעריק אין הלל אַריין, און זי הערט נישט אויף איבערחזרן:

— שוין נישטאָ מער נפתלי גראַס!

ב.

וויפל פון יענע מיידלעך, וואָס פלעגן מיט אונדז שפאַצירן איבער דער וויליאַמסבורגער בריק, אָדער אין די זונטיקס אין צענטראַל-פאַרק, זיינען איצט דאָ אין זאל אַרום דעם ארון פון נפתלי גראַסן?

שווער צו זאָגן וויפל פון זיי זיינען דאָ. די צייט האָט געענדערט זייערע אויסזענס, און נישט אַלע זיינען צוגעקומען צו מיר. אויך פון די קאַלעגן מיינע אינעם זעלבן דור זיינען נישט אַלע צוגעקומען אין מיין נאַענטקייט. די צייט האָט געענדערט נישט נאָר דעם אויסזען אין דרויסן, — אויך דעם אויסזען פון דער איבערלעבןדיקייט האָט זי שטאַרק געענדערט.

איך טראַכט פון די שוין-מער נישטאַאיקע, וואָס האָבן געהערט מיט מיר אינאיינעם צו דעם זעלבן דור, און געלעבט און געשאַפן אין דעם זעלבן קרייז.

ברוך גאַזמאַן און י. י. סיגאל און איצט אויך נפתלי גראַס, ווי זיי, אין דער נישטאַאיקייט שוין.

דער ערשטער, וואָס איז בכלל נישט געווען קיין גרינגער מיט קאַלעגן, פלעגט דאָך ביי אַלע געלעגנהייטן אַנטקעגנקומען מיט אַן אויסגעשטרעקטער האַנט. דער צווייטער פלעגט גליענדיק צעשווימט ווערן, ווען מען האָט זיך אין די שפעטערדיקע יאָרן באַגעגנט פון צייט צו צייט אין מאַנטרעאַל, וואוּ הין ער האָט מיט יאָרן צוריק זיך איבערגעצויגן פון ניו-יאָרק, און דער דריטער?

— אוי, וויינפער, וויינפער, פאַרוואָס זעט מען זיך אַזוי זעלטן? — איז געווען דער אויסרוף סיי ביי באַגעגענישן, און סיי אין זיינע בריוו צו מיר.

אויף אַן אַוונט־ברויט, געגעבן מיט עטלעכע יאָר צוריק ביים פענ־קלוב, איז ער באַשטאַנען, אַז מיר זאָלן אומבאַדינגט זיצן אינאיינעם איינער דעבן צווייטן, און אַז מיר האָבן זיך געזעצט, האָט ער זיך געפרייט :
— עס איז דאָך אַקוראַט, ווי אין די אַלטע גוטע צייטן! — האָט ער עטלעכע מאָל איבערגעזאָרט.

— זיינען די אַלטע צייטן דען באמת געווען אַזוינע גוטע? — האָב איך געפּרעגט ביי זיך אָן אַרויסגערעדטע ווערטער.
ער, פּראָפּעסיאָנעל אַ דרוק־אַרבעטער, וואָס האָט זעלסטן געאַרבעט, און איך אינגאַנצן אָן אַ פּראָפּעסיע, האָב געזוכט אַרבעט ביי וואָס עס זאָר נישט זיין, אַבי צו פּאַרדינען זיך צו דערהאַלטן.

נעכטן איז דאָס געווען, ווי אַ געהילף ביי הויז־מאַדערניי, אייערנעכטן ביי פּאַפּירנע שאַכטלעך, און פון שאַרן און אַפּרייניקן דעם שניי אויף דער דילענסי גאַס, האָט מען זיך אויך נישט אַפּגעזאַגט, און דאָך איז שטענדיק אַנגעקומען מיט אַנשטרענגונג צו באַצאָלן דאָס ביסל דירה־געלט פאַר דעם קליינעם צימער מיט דעם גאַז־לעמפל איבער דעם קליינעם, נאָקעטן טיש, וואָס מיר ביידע האָבן געטיילט ביים שרייבן. אויסבאָדן זיך איז מען געגאַנגען אין דער שטאַטישער באַד אויף מאַנטראָז עוועניו מיט דעם אייגענעם שטיקל האַנטוכל, כדי זיך איינצושפּאַרן די פעני, וואָס יענע אינסטיטוציע האָט פאַר אַזוינס גענומען, און די ליטעראַרישע סביבה, וואָס איז זי געווען? משטיינס־געזאַגט! די עלטערע ברידער, — די „יונגע“ יוסף ראָבליק, משה־לייב האַר־פּערן, מאַני דייב, זישא לאַנדוי, דוד אינגאַטאָוו, יוסף אַפּאַטאַשו, ראובן אייז־דאַנד, משה יונה כאַימאָוויטש, אברהם משה דילאָן, און די שוועסטער אויך, — רחל לוריע, פּראַדל שטאַק און אַנאַ מאַרגאַלין, — זיי זיינען געזעסן אויף איסט־בראָדוועי אין דעם ביליקסטן, קעלערדיקן רעסטאָראַנדל, און געבאַרגט איינע ביי די אַנדערע אַ פאַר ניקלס דאָס לעבן צו דערהאַלטן.

האַט נפתלי גראָט דערשפּירט וועגן וואָס איך טראַכט? קאָן זיין, אַז יאָ, וואָרום ער האָט גענומען אַרגומענטירן מיט מיינע געדאַנקען.

— מען האָט טאַקע אַפּטמאַל אונטערגעהונגערט, אָבער די פּרייד פון אַ ניי ליד, ווען עס איז געבוירן געוואָרן!

— דו שרייבסט דאָך איצט אַ סך שענער און טיפּער, — האָב איך אים אויפּמערקזאַם געמאַכט.

זיין פנים האָט זיך צעהעלט, און ער האָט זיך פּריידיק צערעדט צו די אַרומיקע:

— איר הערט, ווי אַ חבר פּאַרגינט אַ צווייטן? — האָט ער זיך גע־ווענדט צו די אַרומיקע, און קוקנדיק אויף מיר, האָט ער זיך צעלויכטן:

— דו האַסט דאָך שטענדיק פּאַרגינט עמעצן אַנדערש אויך. אַפּילו, ווען

דו פלעגסט שניידן שטיקער איז דאָס געווען, ווי דו וואָלסט געשניטן אַ צו-קער-לעקעד.

ער האָט זיך צעלאַכט אויפן קול, און ווענדנדיק זיך ווידער צו די אַר-מיקע, גערעדט:

— ווי איר קוקט אים אָן, ער שניידט פון מיר שטיקער פאַר מיינע דייטשמעריזמען אין לשון, אָבער דערביי האָט ער קיינמאַל נישט פאַרפעלט צוצוגעבן:

— נפתלי, דיין ליד איז אַזוי עכט, — עס שלאָגט דערפון מיט אַזאַ פלי-סיקן ליריזם, און אַזאַ פיינע מעלאָדישקייט, איז פאַרוואָס צעשטערסטו דאָס מיט אַזאַ דייטשמעריזם, ווי דאָס וואָרט „אַנטפליען“?

ג.

אין די ווייטערדיקע יאָרן פון זיין אַנטוויקלונג האָב איך מיט אַ באַזונ-רער הנאה נאָכגעפאַלגט די אויפלייטערונג פון זיין לשון:

סאַראַ וואונדערלעכע ריינקייט אינעם יידישן לשון זיינעם עס האָט אַרויס-געריטן אין איינער פון זיינע ערשטע זאַמלונגען „דער וויסער רייטער“! איך געדענק, אַז ווען איך האָב אים פאַר אַט-דער ריינקייט באַגריסט, האָט ער זיך אויף מיר אַביסעלע אַ בלאַז געטאַן:

— דו רעדסט אַלץ צו מיר וועגן מיין לשון, און באַריסט גאַרניט מיינע לידער גופא, וואָס דאָס איז דאָך איינגטלעך דער סאַמע עיקר.

איך האָב זיך געכאַפט, אַז ער איז גערעכט, און זיך פאַרענטפערט פאַר אים מיט אַ משל:

— אַ שיינקייט, וואָס האָט געהאַט אַ בלאַטערל אויפן נאַז און דאָס פאַרזוירן, רופט אַרויס פרייד ביי דעם באַוואונדערער פון דער שיינקייט, און ער פרייט זיך אַזוי, וואָס דאָס בלאַטערל איז פאַרשוואונדן, אַז ער רעדט בלויז וועגן דעם.

און עס איז באמת טאַקע ביז גאַר מאַדנע, וואָס איך קאָן זיך נישט באַ-פרייען ביז היינט פון דער באַוואונדערונג צו זיין געלייטערטן, פרעציוז יידישן לשון, זיין יעדעס ניי בוך האָט מיר געגעבן עכטן דיכטערישן גענוס. סאַראַ גענוס איך האָב שטענדיק פון דער לירישער בילדערישקייט אין זיינע צוויי בענדער „ידן“. יעדער ייד מיט זיין באַוונדערקייט, און אַלע צוזאַמען אַ ציבור פון דעהויבענער און געלייטערטער שיינקייט, און דאָך איז די הנאה שטענ-דיק באַזונדער פון דעם לשון, וואָס ער האָט באַוויזן צו באַמייסטערן און דאָס דערפירן צו אַ פערפעקציע, וואָס איז גאַר אַ באַזונדערע דערגרייכונג אין זיין גאַנג, ווי אַ יידישער דיכטער.

אַ דאַנק אַט דער דערגרייכונג האָט ער באַוויזן צו געבן דער יידישער לי-

טראָטור די מייסטער־האַפטע איבערזעצונגען פונעם תנ"ך, און אַ דאַנק אַט דער דערגרייכונג זיינען זיינע איבערדערציילטע יידישע פּאָלקס־מעשה־לעך, ווי די געשליפנסטע פּערל.

ד.

— איך שלעפּ זיך אַרום אַ געפייניקטער, — האָט ער מיר ביי אַ צופעליקער באַגעגעניש אין מיאָמי, פּאָרטידע, געזאָגט אין אַ זייער טרויעריקן טאָן, און איך האָב אויף אים אַ קוק געטאָן אין יענעם מאָמענט מיט דערשטוינונג.
— וואָס פייניקט דיך אַזוי, נפתלי? — האָב איך געפּרעגט, און ער האָט אין אַ קרענק־לעך טאָן צו מיר גערעדט.

— דו פּרעגסט ביי מיר וואָס? עס איז אַלץ! עס איז אַלץ! — האָט ער זיך אויפּגערעגט, און פּלוצלינג אַ געצוואונגענעם שמייכל געטאָן, און זיך גע־נומען פּאַרענטפּערן:

— אָבער וואָס האָב איך זיך פּלוצלינג צעקלאָנגט? אין דער אמתן בין איך אין דעם איצטיקן מאָמענט גאַר פּריידיק. אַזאַ צייט דיך נישט געזען, און אַט זיצן מיר צוזאַמען! עס איז אַזוי גוט, וואָס מיר האָבן זיך געטראָפּן, און זיצן איצט צוזאַמען. האָב איך דיר געשיקט מיין לעצטן בוך? זיכער האָב איך דיר געשיקט. האָסט דאָך מיך באַגריסט, און איך האָב זיך געפּרייט מיט דיין באַגריסונג.

ביי אַ צווייטער באַגעגעניש האָבן מיר געגעסן אין אַ רעסטאָראַן צוזאַמען, און איך האָב באַמערקט, אַז ער לאָזט אויס מאַכלים, וואָס רעליגיעזע יידן לאָזן אויס מחמת כשרות.

— ביסטו געוואָרן אַ רעליגיעזער ייד? — האָב איך אים געפּרעגט אין אַ זייער ערנסטן טאָן.

ער האָט זיך אַ קליין ביסעלע פּאַררויטלט און קוקנדיק מיר אין פנים אַריין, האָט ער געזאָגט:

— ווי גוט עס איז, וואָס דו פּרעגסט דאָס ביי מיר אַן חוזק אין טאָן.
נאָך יענער באַגעגעניש האָב איך זיך אָפט פּאַרטראַכט וועגן אים, און זיך געוואונדערט.

— איך שלעפּ זיך אַרום אַ געפייניקטער! — האָט געקלאָנגען אין מיינע אויערן און מיר איז געווען שווער צו באַנעמען, פּאַרוואָס ער פילט זיך אַזוי געפייניקט.

אודאָי איז זיין לעבן נישט געווען קיין גרינגס. הונגער און נויט אין די ערשטע יאָרן פון זיין לעבן אין אַמעריקע. קיין וואַרעמקייט צו זיין ליד איז אויך נישט געווען אַפילו ביי די, וואָס האָבן דאָס אויפּגענומען מיט אַנערקע־נונג. וואַרום, ווער זיינען זיי דען געווען אַט די, וואָס האָבן אויפּגענומען און

אָנערקענט ? זיי זיינען דאָך געווען די דיכטער פון זיין דור, זיין קרייז, וואָס האָבן אַזײַן געבענקט און זיך גענויטיקט אין אַביסל וואַרעמקייט און אָנערקע-
נונג, ווי ער.

עס איז געווען אַ קיבוץ פון איינזאַמע, ערנטע, וואָס האָבן איינער דעם צווייטן סיי געפרעסן ביזן בײן, און סיי אויך דערוואַרעמט פון צײַט צו צײַט. נאָך זײַן ערשטער חתונה האָט דאָס לעבן אים גאָר אַ קלאַפּ געטאָן איבערן קאַפּ. עס איז אים געשטאַרבן די מוטער פון זײַן ערשט-געבוירן יינגעלע, און איך געדענק זײער גוט זײַן דעמאָלטדיקע צעבראַכנקײט.

נו, יא, דאָס לעבן האָט אים נישט געשאַנעוועט, אָבער וועמען פון אונדז אַלע, זײַנע קאַלעגן, האָט דאָס יאָ געשאַנעוועט ? יעדער איינער האָט איבער-געטראָגן, און טראָגט איבער...

אַט אַזוי האָב איך געטראַכט וועגן אים און זיך געוואונדערט. די פאַר-וואונדערונג פאַרוואָס ער איז אין פײן איז נאָך פאַרשטאַרקט געוואָרן, ווען איך האָב געהערט פון אים אַ סך צאַרטע ווערטער וועגן זײַן צווייטער פרוי, און אַוודאי זײַן שטאַף מיט דעם געראַטענעם זון.

— איז וואָס-זשע טאַקע איז געווען די פײן אין נפתלי גראַס' דיכטערישן געמיט ? — האָב איך זיך געפרעגט.

— די טראַגיק פון דער וועלט אפשר ? — האָב איך געפרובירט אַ ספּע-קוליר טאָן.

— גיין ! — האָט מיר געענטפערט דער גאַנג פון זײַן לעבן דורך די אַלע יאָרן, וואָס איך האָב אים געקאַנט.

דאָס מײנט ניט, אַז די וועלט איז אים גאַרניט אָנגעגאַנגען, ווי אָנגעגאַנג-גען איז אים אַוודאי זײער שטערק דער גורל פון זײַן אייגן פאַלק. אָבער בײדע זײנען געווען פאַר אים עפעס, וואָס זײנען אויף דער אַנדערער זײט, צו וועל-כער מען קוקט זיך צו און צו וועלכער מען האָט מיטגעפיל, ווען עס איז צער, און מען פרייט זיך מיט, ווען עס איז פריידיק, אָבער קיין טײל פון זײ איז מען ניט מיט דעם גאַנצן, וואָס איז איך זיך.

ה.

איז וואָס-זשע איז פאַרט געווען די סיבה, וואָס האָט אים דערפירט זיך צו פילן אַ געפײניקטער ?

אין אַ שמועס, וואָס איך האָב אין יענער צײַט געהאַט וועגן נפתלי גראַסן מיט ב. י. ביאַלאַסטאַצקין, וועלכער איז געווען אַ וויכטיקער מיטגליד אין אונ-דזער גרופּע נאָך די "יונגע", האָט ער מיר דערצײלט מיט צער :

— אונדזער נפתלי לײדט פון פאַרפאַלגונג אין דער ליטעראַטור. ער האָט

דאָס געפיל, אָז מען אינטערעסירט זיך ניט מיט זיינע אַרבעטן, אָז ער ווערט איגנאָרירט און פאַרזען פון זיינע נאַענטע.

— אַ שאַד, — האָט ער באַמערקט מיט באַזאָרגטקייט, און דערביי אויס-געדריקט זיין השערה, אָז די האַרץ-קראַנקהייט ביי נפתלי גראָסן נעמט זיך פון אַט דער פאַרפאַלגונג.

— און אפשר פאַרקערט ? — האָב איך געפרובירט דערווייזן. אָבער דער-מאַנענדיק זיך ווי סופער-סענסיטיוו ער איז שטענדיק געווען צו זיין שעפּערי-שער אַרבעט, האָב איך אָנגעהויבן צו באַנעמען די פיין, וואָס ער מוז פילן פון דער גלייכגילטיקייט אין דער סביבה צו די ווערטפולע אַרבעטן, וואָס ער טראַגט צו אונדזער ליטעראַטור.

—און ווער דערוואַרעמט אונדז ? — האָט ביאָלאָסטאַצקי געפרעגט, און זיינע אויגן האָבן אַ גלי געטאָן.

אַט דער שמועס איז פאַרגעקומען צווישן אונדז, ווען נפתלי גראָס איז נאָך געווען צווישן אונדז, די לעבעדיקע. איצט, זיצנדיק אין דעם לוויה-זאַלעכל, האָב איך געטראַכט וועגן די ווערטער אין זיין לעצטן בריוו צו מיר, אַ פאַר וואָכן פאַר זיין טויט.

עס איז דאָ אַ סך ווייטיק אין אַט-דעם לעצטן בריוו זיינעם צו מיר. עוולות, וואָס זיינען באַגאַנגען געוואָרן צו אים חזרט ער איבער נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל. דער און יענער, האָבן ניט געשריבן וועגן זיינע ביכער. מ. באַסין האָט אים ניט אַריינגענומען אין זיין ערשטער פּאָעזיע-אַנטאָלאָגיע, וואָס איז דער-שינען מיט אַזוי פיל יאָרן צוריק. אומפאַרדינטע ביכער האָבן געקראַגן דעם לאַמעד-פרייז, און זיינע זיינען קינמאָל נישט גענומען געוואָרן אין אַכט. שריי-בער, וואָס רעדן כסדר וועגן גערעכטיקייט, זיינען אין תוך גרויסע רשעים, און ער איז דערפאַר זייער צופרידן, וואָס נחמן מייזל האָט געפונען פּלאַץ פאַר זיינע לידער אין דער אַנטאָלאָגיע, וואָס דער איקוף האָט אַרויסגעגעבן, און אַוודאי האָט ער פרייד, וואָס איך שרייב וועגן זיינע ביכער אין דעם איקוף-זשורנאַל „ידישע קולטור“ ...

דאָס זאַלעכל, וואו ער איז געלעגן אין זיין אַרון, איז געווען איבערגע-פּאַקט. מענטשן זיינען געבליבן אין דרויסן וואַרטן ביז מען וועט דעם אַרון אַרויסטראַגן אים אַפּצוגעבן דעם לעצטן כבוד. און אין זאַלעכל — ידישע שריפטשטעלער און קינסטלער אויף אַלע געביטן, ידישע קולטור-טוער און זייענער אויך.

— וואָלסטו געקאַנט זען. נפתלי, וואָלסטו געווען אַ געטרייסטער, — האָב איך געמורמלט אין דער שטיל.

— נו, יא, ביי לוויות ! — האָב איך געהערט זיין פאַרביטערטן ענטפער.

ג.

עס דערמאנט זיך די צייט, ווען עס איז דערשינען זיין קליין ביכעלעך „פסאלמען“, וואָס איז געווען זיין אייגן תהילים אין צוויי פערזיקע, דינע לירי-שע תפילות און געזאנגען.

מיר האָבן שוין דעמאָלט נישט געוואוינט צוזאַמען, אָבער געווען סיי ווי פארבונדן, סיי אינעם זעלבן ליטעראַרישן קרייז, וואָס ב. י. ביאַלאַסטאַצקי רופט אָן אין פיינעם בוך זיינעם „חלום אין וואָר“ מיטן נאָמען „נעאַ יונגע“, און סיי אין דער לערער-פּראָפּעסיע ביי די יידישע קינדער-שולן אין ניו-יאָרק. — נפתלי, וואָס עפעס פּלוצלינג פּסאַלמען? — האָב איך צו אים טענות געהאַט, און ביי אים געמאַנט לידער פאַר די קינדער.

— אָט-די אַרבעט האָסטו דאָך פאַרנומען, — האָט ער מיך געקובעצט מיט אַ רמז אויף מיינע קינדער-לידער, וועלכע זיינען דערנאָך אַרויס אין מיין זאַמלונג „דער גאַלדענער האָן“.

דאָס קובעצן איז געווען אויפן חברשטן אופן, ווייל ביידע האָבן מיר הנאה געהאַט איינער פון דעם אַנדערנס זאַמלונגען. אָבער ווען איך פאַרטראַכט זיך איצט וועגן יענעם מאָמענט, דערזע איך, אַז אונדזער פאַנאַדערטיילן זיך אין די מאָטייוו, איז נישט געקומען צופעליק, נאָר דאָס איז געווען דער אויסדרוק פון אונדזער פאַרשיידנקייט.

איך, אונטער דער כסדרדיקער השפעה פונעם דירעקטן לעבן אַרום זיך, און ער, שטענדיק אונטער דער השפעה פון דער תורה, אין וועלכער ער האָט געלעבט.

אַוודאי האָט ער געזען דאָס לעבן אויך, פונקט ווי איך האָב, חלילה, ניט אינגאָרירט די תורה, אָבער בשעת דער סאַמע עיקר איז ביי אים געווען דאָס לעצטע, איז דער עיקר ביי מיר געווען דאָס ערשטע.

עס איז אויסגעקומען אַזוי ווי ביי אים איז דאָס לעבן געווען צוליב דער תורה, וואָס ער ברענגט אַרויס פון זיך, און ביי מיר די תורה, כדי דאָס לעבן צו באַפרוכפערן.

אין אָט דעם ליכט זע איך איצט די שעפּערישע ירושה, וואָס ער האָט גע-לאָזט נאָך זיך. פון זיינע „פּסאַלמען“ דורך זיין „ווייסן רייטער“, וואָס האָט דער-ריטן צו זיינע יידן געשטאַלטן און צו זיינע פּרעכטיקע תנ"ך-איבערזעצונגען, ווי אויך זיינע איבערדערציילטע פאַַקס-מעשהלעך.

עס איז ניט קיין דירעקטער עכאַ פון דעם געראַנגל אינעם לעבן, וואָס מיר וועלן געפינען אין זיין ירושה, נאָר אַ דורכגעפילטריטקייט, וואָס דערהאַלט אין זיך דעם אַראַמאַט.

דאָס לעבעדיקע לעבן מיט דעם אייביקן געראַנגל פון דעם, איז אים אין תוך געווען דערווידער.

— מיר פטרן די יארן צווישן די מאַשינען,
מיר האָווען אַפּ דאָס לעבן אויף די מערק,
און דאָ גיט ווייט מיט שווערע נאָדל־וועלדער גרינען
די קעטסקילס און די אַדיראַנדאַק־בערג

און פון די טעג, די זוניקע, עך, וויפל שעהן
פאַרפאַרן מיר דורך באַנען, אונטער דר'ערד,
די הימלען אונדזערע מיט רויך און נאַכט פאַרגראַען, —
מיר ריידן איין זיך, אַז אַזוי איז אונדז באַשערט

אַן איינרעדעניש בלויז, און גאַרניט גיט מער ? בלויז באַשערט, און גאַר־
גיט עפעס אַנדערש ?

נישט קיין חידוש, וואָס ער האָט זיך געפילט אַזוי צעפייניקט, און אַזוי
פאַרלוירן אין אַט דער איינריידעניש, און זיך געזוכט צו ראַטעווען אין אַנדערע
איינרעדענישן, וואָס האָבן אים אויך נישט געראַטעוועט פון דער שווערער פּיין
אין זיין געמיט.

ז.

אַבער אין זיין געיעג זיך צו ראַטעווען פון איין איינרעדעניש דורך אַן אַנ־
דערער, האָט ער דערווייל זיך פאַרוואַנדלט אין אַ ״ווייסן רייטער״, וואָס האָט
געשוועבט צווישן הימל און ערד און אַנגעפילט דעם חלל מיט זיך אַליין, אין
דער אייגענער שיינקייט.
אַפילו, ווען דער וויסער רייטער אין אים האָט פון צייט צו צייט געלאָזט
אַפרוען דאָס פּערד, און ער אַליין האָט זיך אויך אַוועקגעזעצט אַפרוען אַ ווייל,
איז ער סיי ווי געריטן.

ווי וואונדערלעך, ווי וואונדערלעך דאָס איז געשען
איך בין געזעסן אויפן גאַניק פאַרן הויז,
געקוקט, ווי קינדער דרייען זיך אין רינגען,
און זינגען, זינגען, ווי קלוינע קינדער זינגען,
און נישט געזען,

ווי ס'גייט דער טאָג, דער טאַג פאַר מיינע אויגן איבער, —
ווי וואונדערלעך עס איז דער טאַג אין נאַכט אַריבער.

נו, יאָ, נפתלי גראָס אַליין איז איצט פון טאַג צו נאַכט אַריבער, און וואו
איז די וואונדערלעכקייט ?

אויף די הויכע בערג אין מערב
שטרעקט ווער אויס אַ ווייטע האַנט,

נעמט די זון דעם טאָג אַריבער
 ערגעץ איבער יענעם ראַנד.

ווען ער האָט אַט די שורות אַרויסגעדיכטעט פון זיך, איז ער נאָך געווען
 יונג, און די ווייטע האַנט איז נאָך געווען ווייט, ווייט פון אים. איצט האָט אַט
 די האַנט אים דערגרייכט, און שטיל איז שוין איצט זיין נשמה. אָבער אין מיר,
 אַ נאָענטן חבר זיינעם, וואָס איך האָב געזען די ערשטע טראַפנס פּאַעזיע אַרונ-
 טערפּאַלן פון אים, איז די נשמה ניט שטיל.

איך קוק אויף זיין אלמנה, — די פרוי, וועגן וועלכער ער האָט גערעדט
 צו מיר מיט אַזוי פיל צאַרטקייט, און אויף זיין זון, וואָס זיצט לעבן איר, און
 קוקט אויס אַזוי ווי דער פּאַטער האָט אויסגעקוקט, ווען איך האָב אים באַגעגנט,
 און אַט רוקט זיך צו צו מיר אהרן ניסנזאָן, דער מוזיניק פון אונדזער גרופּע :
 — ניטאָ שוין נפתלי ! — מורמלט ער, און די עלטערע פרוי אויף דער
 צווייטער זייט טראַכט איצט אַוודאי וועגן יענעם שוואַרץ-חנעוודיקן מיידל, וואָס
 פלעגט שפּאַצירן מיט אונדז אויף דער ווידאַמסבורג בריק, און אין איר פּאַר-
 טראַכטקייט חזרט זי איבער די זעלבע ווערטער :

— ניטאָ שוין נפתלי גראָס !

אויף דער פּלאַטפּאָרמע רעדט ב. י. ביאַלאַסטאַצקי מיט אַ געבראַכן קול,
 וועגן דעם, וואָס גראָס איז געווען.

— און איצט ?

— ירושה, — הער איך ביאַלאַסטאַצקיס קול, אין דער האַלב-טונקלקייט פון
 דעם איבערגעפּאַקטן זאַלעכל.

— און וואו איז דער יורש ? — פּרעג איך אין זיך, ביי זיך, און מיינע אוי-
 גען בלייבן הענגען אויף נפתליס זון, וואָס איז אַזוי צאַרט און אַזוי שייך, ווי
 זיין פּאַטער איז געווען.

— וועט ער ירשענען ?

.1956

י. י. סיגאל

א.

אויף מיין טיש ליגט אַ ניי בוך לידער פון דעם דיכטער י. י. סיגאל. דאָס בוך, אַ דיקס, — איבער פינף הונדערט זייטן. דאָס בוך הייסט: „לידער און לויבן“. דאָס וויפלטע איז דאָס שוין ביי אים? איך גיי צו צו דער פּאַעזיע-אַפטיילונג פון מיין שטוב-ביבליאָטעק און צי אַרויס נאָך פיר. אויך יענע זיינען גאַנץ היפשע ביכער, און איך טראַכט וועגן אים אויפן קול:

— קליינע, פֿירישע לידער און אַזעלכע גרויסע, בייכיקע ביכער!

ער אַליין איז פיזיש אויך אַ קליינגעוויקסיקער, און דאָך, אַז ער איז פֿעבן דיר, האָסטו שטענדיק דעם איינדרוק, אַז דו ביסט לעבן אים, וואָרום פון זיין קליין-געוויקסיקער פיגור שלאָגט מיט עפעס אַזוינס, וואָס באַצווינגט דיך. נישט וואָס ער רעדט צו דיר וועגן אַזעלכע הויכע ענינים, אַז דו האַרפסט פאַררייסן דעם קאָפּ צו די וואַלקנס. נין! אדרבה, די ענינים זיינען מערסטנס זייער פשוטע, און די רייד, וואָס ער רעדט, זיינען אויך אַזעלכע, אָבער דער טאָן פון זיינע רייד איז אַזאַ לירישער, אַזאַ טיף-דורכגעלעבטער, אַז אפילו דער פשוטסטער ענין טוט אויס פון זיך די פשוטקייט, און צווינגט דיך צו פאַרטראַכטן זיך וועגן אים.

אמת, אַז דו פאַרטראַכסט זיך, און לאָזט דאָס טראַכטעניש דיינס מאַכן אַן עקסקורסיע איבער אַ היפשן קרייז, קומט דאָס טראַכטעניש דיינס סוף-כל-סוף צוריק צו דער פשוטקייט. אָבער דעמאָלט איז די פשוטקייט שוין נישט מער קיין זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. נאָר אַן אַנטפלעקונג, צו וועל-כער דו ביסט דערגאַנגען.

זיינע לידער זיינען אויך אַזוי.

קליינע, פשוטע לידער, אָבער, אַז דו עפנסט י. י. סיגאלס אַ בוך, מאַכסטו דאָס ניט צו אַזוי גיך. די בלעטער פון זיינס אַ בוך מישסטו ניט איבער כדי זיי שוין מער קיינמאָל נישט צוריקצומישן. זיי זיינען ווי טירן פון צימערן, אין וועלכע עס רוען, אָדער שפּילן זיך זיינע, חנעוודיקע קינדער. גייסט פון טיר צו טיר, בלייבסט שטיין אויף די שוועלן, און אַז דו לאָזט ווייטער דיינע טריט, איז דיר קיין חילוק ניט צי דו גייסט ווייטער, אָדער צוריקוועגסט.

אומעטום שטיל, שפּילעוודיק לעבן און געמיש פון אומעט, טרויער און אויך צעפֿיכטיקטע פרייד.

ב.

י. י. סיגאל האָט אַמאָל אין זיינע רייד, וואָס ער האָט גערעדט צו מיר, מיך געשטראַפט, הלמאי איך האָב אין די לעצטע יאָרן פאַרגעסן מיין געבורט־שטעטל.

— איך האָב דעם איינדרוק, אַז טריסק בענקט נאָך דיר, — האָט ער מיר געזאָגט, און בשעת מעשה געקוקט אויף מיר דורך זיינע ברילן, מאַדנע שיינענדיקע אויגן ביי י. י. סיגאלן. אפילו די גלעזער איבער זיי זיינען צעשיינטע. ספעציעל זיינען זיי צעשיינט, ווען ער רעדט צו דיר וועגן זיין געבורט־שטעטל קאַרעץ.

מיר האָבן דעמאָלט שפּאַצירט איבער די שנייאיקע גאַסן פון מאַנטרעאַל, וואו ער וואוינט שוין זינט יאָרן.

די שטאָט — אַ געמיש פון קלויסטערלעכער, קאַטאָלישער אַלטמאָדיש־קייט און רעוואָלוציאָנערער מאַדערנקייט.

אין קיין אַנדער שטאָט פון אונזערע שטאָטן און קאַנאַדע וואַרפט זיך נישט אַזוי שטאַרק אין די אויגן אַריין די באַזונדערקייט אין דער אַרכי־טעקטור פון די געביידעס און אויך די פאַרשיידנקייט פון די מענטשן, וואָס באַוועגן זיך אין די ברייטע און שמאַלע גאַסן.

באַצייילעמטע קלויסטער־טורעמס, וואָס רופן צו פרומקייט, צו רעזיגנאַ־ציע, און שווערע קאַנטיקע געביידעס, וואָס הודיען מיט לעבעדיקער פּראָדוק־ציע פאַר דעם לעבן אויף דער ערד. גרויסע און שווערע קלויסטערדיקע ווענט זייט ביי זייט מיט שפּילעוודיק־אויסגעפּוצטע שווי־פענצטער פון אַל־ערליי געשעפטן. טונקל־אַנגעטאַנענע גלחים און נאַנעס מיט אַנזעענדיקע צלמים אויף די ברוסטן, וואָס שפּאַנען פּאַמעלעך מיט דריבנע טריט זייט ביי זייט מיט איידיקע מענער און פרויען, איבער וועמענס פּנימער עס איז צו זען די זאַרגן פון דעם טאַג־טעגלעכן לעבן.

די שטאָט רעדט צו דיר מיט שאַרפּער קאַנטראַסטנדיקייט, און אין איר סאַמער מיט — לעבט נאָך אַ קאַנטראַסט.

דאָס וואַריינער שטעטל קאַרעץ איז דורכן דיכטער־האַרץ פון י. י. סיגאלן צערעדט אין סאַמע האַרץ פון דער קאַנטראַסטנדיקער מאַנטרעאַל.

„אַמעריקע איז רייך מיט גאָלד, מיט רויך, מיט שווערער, אומהיימלעכער הינטערגאַס און נויט און די וואונדיק־וואונדערלעכע לידער פון ענגאָר פּאָן. זי שמידט פון שוואַרצן שווייס און בלוט־שום שטאַל און קויל. ברייט און נישט געאיי־לט־שמייכלענדיק איר תּמיד אָפּן מויל, וואָס איז שוין איבער זיבן דורות זאַט מיט פּרייד און וואויל און וויל אַריסטאָקראַטעווען איר נאַכטיאָריד איבער באַדוועי.

און איך לעב נאך מיטן זילבער אַטעם פון אוקראַינער שניי.
 איך בין וואָלין, איך בין דעם ישוב־קאַרעצעס יינגל.
 איך קאָן נישט זאָגן מיט צוויי קאַלטע ליפּן :
 אַמעריקע, איך האָב דיר ליב !
 איך קאָן נאָר אויפֿריכטיק איר שווייגן אין אויגן :
 אַמעריקע, גרויס, וואויל אַמעריקע, פאַרגיב
 אַן איינגעקשנטן האַלב־איינגעזעסענעם יידנס טרויעריק געפיל :
 מיר האָבן זיך נאָך ביידע נישט דערקענט, אַמעריקע."

וועלן זיי זיך סוף כל סוף אַמאָל דערקענען ? אויב יאָ, וועט דאָס נישט
 זיין קיין באַקאַנטשאַפט, דורך וועלכער קאַרעץ וועט אויפגעלייזט ווערן אין
 די אַרעסט פון אַמעריקע, נאָר קאַרעץ און אַמעריקע וועלן גיין האַנט־אין־
 האַנט אין אַ בעסערער דערקענטעניש.

"געבענטשט זיי שוועל פון מיין שטוב,
 געבענטשט זיינען אַלע שוועלן..."

— איך האָב דעם איינדרוק, אַז טריסק בענקט נאָך דיר, — האָט ער
 צו מיר אַמאָל געזאָגט, און איך האָב דעמאָלט אַ קוק געטאָן אויף אים אַ פאַר־
 שולדיקטער. טריסק בענקט נאָך מיר ? אויך איך בענק נאָך מיין טריסק,
 אָבער בשעת איך לייך אויף מיין בענקשאַפט אין דעם לעבן פון דער וועלט
 און בלויז דורך די ברייטן פון דער ברייטער וועלט, כאַפּ איך אַמאָל אַ פאַר־
 בענקטן בליק אויף צוריקוועגס צו מיין געבורט־אַרט, — צו די וואַרצלען פון
 מיין שטאַם, איז ער דורכאויס קאַרעץ, איז ער דורכאויס שטאַם, וואָס זעט
 די גאַנצע וועלט בלויז דורך זיך, — דורך די מעשענע שפּאַקולן פון זיין
 קאַרעץ.

ג.

און קאַרעץ זעט די וועלט. זי איז, חלילה, נישט בלינד צו איר. זי
 האָט אפילו באַוואונדערונג פאַר איר, און זי ווייסט איר ווערט. נאָר וואָס־זשע
 דען ? זי ווייז זיך נישט אונטערגעבן צו איר, און אַוודאי וויל זי זיך נישט
 לאָזן אויפלייזן אין איר.
 לייענט י. י. סיגאַלס רירנדיק ליד „שיר השירים אשר ל' יידיש" און איר
 וועט דערהערן די שטאַלצע עקשנות פון קאַרעץ :

"די יינגערע ברידער באַגייען זיך שלעכטן מיר דער שוועסטער, מיט יידיש,
 לאָזן איר זיצן אין שטוב־ווינקל אַוונטן, לאַנגע און שפעטע,
 נעמען איר קיינמאָל נישט מיט אין די גאַלדענע אַסן שפּאַצירן..."

אַט אַזוי קלאַגט זיך קאַרעץ אויף דער גרויסער וועלט פאַר דער פאַר־

נאכלעטיקונג פון איר לשון. זי איז ביז אויף דער וועלט און אויף אן עכט קארעצעשן אופן איראניזירט זי די וועלט-בחורים מיט די „געלע דיפלאַ-מעס“. אָבער זי טרייסט זיך פונדעסטוועגן, און וואָס קאָן דען אַנדערש זיין, איר טרייסט, ווי אַ חלום

„עס עפנט די טיר זיך אויף פלוצלינג,
און עס פאלט אַריין ראַפּטום אַ בוזור מיט אַ שוואַרצער קאפּאַטע :
איך בין דיין פאַרשפּעטיקטער חתן,
בין אויסגעווען לענדער און קאַנטן,
אויף די ליפּן אויף מיינע דער הויך פון דיין אַטעם,
דורך ווייטע ישובים און אַלטע ישיבות,
דער קלאַנג פון דיין קול אין מיין אויער
מיין באַרד האָט פאַרזילבערט
און איך טראַג נאָך די אַלטע קאפּאַטע.“

קאַרעץ זעט די גרויסע, ברייטע וועלט. זי האָט אפילו באַוואונדערונג פאַר אירע גאַלדענע גאַסן, איבער וועלכע עס שפאַצירן אירע אַנטרונענע קינדער, אָבער איידער אויפצוזיין איבער זי איר לשון, וועט זי שוין בעסער לעבן מיט דעם בחור אין דער שוואַרצער קאפּאַטע.

און אַז די טרייסט איז די אַלטע, שוואַרצע קאפּאַטע, איז ווי-זשע קאָן מען ווערן אַ טייַע פון דער וועלט ?

ווייל טאַקע קאַרעץ נישט ווערן קיין טייל פון דער וועלט. אפילו ווען זי געפינט זיך אין דעם סאַמע מיטן פון דער וועלט, ווייַע זי פון איר קיין טייַע נישט ווערן. זי לעבט אין דער פרעמד מיט זיך אליין, און אַז זי דערפּינט אויף זיך די דראַענדיקע געפאַר פון דער שטאַרקערער, רוישיקערער וועלט אַרום זיך, — אַרום איר אייגענער אַפגעזונדערטקייט, בעט זי זיך :

„מיין פּאַלק, דו זאָלסט נישט בויען הויך דיין הויז
און נישט קיין פעסטונג אויף אַ הויכן באַרג,
און זאָל גענוג זיין יעדן דאָרף דיינעם אַ שמאַלער טייך.
אַיאָ, מיין פּאַלק, דו ווילסט נישט ווערן מעכטיק-גרויס ?
דו ווילסט נישט ווערן מעכטיק-הויך, נישט מעכטיק-רייך ?
אַיאָ, מיין פּאַלק ?“

אַט אַזוי בעט זיך קאַרעץ ביי איר פּאַלק, און בעטנדיק זיך ברענגט זי אַ ביישפּיל פון אונדזער געשיכטע, איז דער ביישפּיל אויך אן עכט קאַרעצעשער :

„דערפאַר אפשר, מיין פּאַלק, ביסטו אַוועקגעאַנגען פון דיין לאַנד ?
און ביסט אַריבער אַלע גרענעצן פון דער וועלט,
זיך איינגעבעטן דאָ און דאָרט אַ שטיקל מאַרק,

א קלייטל אויפגעשטעלט, א שטעל זיך אויפגעבויט,
פארקניפט אלט-ארעמקייט, אלט-ארעמברויט ?
איא, מײן פאלק ?

לייען איך אַט דאָס קאַרעציש געבעט, און איך זע פאַר זיך אַן אַלטינקע
באַבעניו, — אַ מזיחהדיקע באַבעניו, וואָס באַמיט זיך איינצורעדן אירע ליבע
אייניקלעך, אַז זיי האָבן נישט ליב קיין צוקערקעס, בשעת זי ווייסט גאַנץ
וואויל, אַז די הערצעלעך פון די אייניקלעך גייען ממש אויס נאָך אַ צוקערקע.
און איך לייען דעם ביישפּיל און עס איז ווידער דאָס אייגענע.
וואונדערלעכע שורות, אָבער עס פרעגט זיך:

זיינען די אבות אונדזערע טאָקע אַוועקגעגאַנגען מיטן גוטן ווײַזן פון
זייער לאַנד ? און אַז זיי זיינען אַריבער אַלע גרענעצן פון דער וועלט, איז
טאָקע קיין אַנדער אַמביציע נישט געווען, ווי נאָר אַ שטיקל מאַרק אויפצו-
שטעלן פאַר זיך אַ קלייטל, אַ שטעל פאַר אַלט-ארעמקייט, און אַלט-אַרעם-
ברויט ?

איז דאָס ווירקלעך טאָקע אַט אַזוי ?

זיינען דאָך יידן איבער די גרענעצן געוואָרן אויך ראַטשילדס, בראַצקיס,
דזוראַעליס, שפּיגאַזאַס, מנשה-בן-ישראלס, און נישט נאָר קרעמער פון אַלטע
קליידער.

און אין דער איצטיקער צייט:

„אויף גאַרער-גאַרער וועלט פון ישובים און שטעט
וואוינען מיר אין די גרוי-נידעריקע גאַסן.
צו אונדז קומט קיינמאַל קיין בן-מלך נישט אַראָפּ.“

פרעגט זיך ווידער:

וואוינען מיר טאָקע אומעטום נאָר אין די גרוי-נידעריקע גאַסן ? קומט
טאָקע י. י. סיגאַל אפילו אין מאַנטרעאַל, וואו ער וואוינט, קיינמאַל נישט
אַריין אין קיין ביז גאָר רחבותדיקע יידישע שטיבער, וואָס שטייען אויך אויף
בערגיקע גאַסן ?

און וואָס מיינט אונדזער טייערער דיכטער מיט די ווערטער, אַז צו
אונדז קומט קיינמאַל קיין בן-מלך נישט אַראָפּ ? בין איך דאָך זיכער, אַז
ער מיינט נישט דעם וויזיט, וואָס דער ענגלישער פּרינץ האָט אַמאַל געמאַכט
אין מאַנטרעאַל, וואָרום נישט ער און נישט איך בענקען נאָך אַזעלכע פּרינצן.
נאָר וואָס-זשע דען ? דער בן-מלך, וואָס זאָל פירן אונדזער פּאַלק אויפן
דרך-המלך ? ער קומט ! ער קומט ! אפילו איצט, ווען אונדזער פּאַלק ליגט
איבער אַזוי פיל וועגן צעבלוטטיקט און צעפייניקט, הערן זיך זיינע טריט.
און וואָס איז דאָס פאַר אַ וויי-געשריי פונעם טיפּסטן האַרצן אַרויס וועגן

דעם פרעמדן חייל, וואָס פאַרשעפט אונדזערע זין אין קריג?

„דאָס פרעמדע חיל שלעפט פון אונדז אַוועק די זין אין קריג
און אונדזערע פענצטערלעך צעציטערן פון וויסטן שרעק
און כאַפן זיך אַרײַן אין זייער גרויער איינזאַמקײט צוריק“.

איז קאַרעץ דען נאָך אַלץ אין די אַלטע צײַטן אונטערן רעזשים פון די
צאַרן? וויסט זי דען נישט, אַז די איצטיקע חיילות פון דעם סאַוועטישן
רעזשים זײַנען איר נישט קיין פרעמדע? אַז נישט פאַרשלעפן דאַרף מען מיט
זיך אונדזערע זין, נאָר אַז זײ גײען אַרײַן, און באַטראַכטן פאַר אַ כבוד דאָס
מיטגיין, ווייל נישט קיין פרעמד חייל איז דאָס, נאָר אייגנס!
דאָס איצטיקע קאַרעץ טראַכט זיכער נישט אַזוי. עס איז בלויז איר
דיכטער, וועלכער האָט אַוועקגעטראָגן אין דער ברייטער וועלט אַרײַן דאָס
אַלטע, דאָס אַמאָליקע קאַרעץ, און ער איז אַזוי איינגעלעבט מיט דעם אַלטן,
דעם אַמאָליקן, אַז דאָס נייע אפילו אין קאַרעץ איז אים שוין פרעמד.

ד.

וויפל שעה'ן זיך איך דאָס שוין אַזוי, און מײש די בלעטער פון י. י.
סיגאַלס נייעם בוך „פֿידער און פֿויבן“?
און נישט דווקא דאָס נייע בוך בלויז. עס פאַרבלאַנדזשען די פינגער
אויף זײַנע פֿריערדיקע ביכער אויך. און יעדעס מאָל, ווען איך טו דאָס,
האַב איך נישט דעם איינדרוק, אַז איך לײען אַ פֿריערדיק בוך. אויך אין זײַנע
פֿריערדיקע ביכער איז דער זעלבער טאָן, און דער זעלבער דרך, ווי אינעם
ערשט-דערשינענעם.
אַט שלאָג איך זיך אָן אַ ליד אין זײַן בוך „די דריטע סעודה“, וואָס
ער האָט געשריבן אין דער פאַרם פון אַ בריוו צו זײַנער אַ שילערין:

„בוי אין טאַל דיין שטיבל,
און זיי דאַרט מיט דאַרף מענטשן נאַענט.
אַטעם פון דער ערד די פראַסטקײט,
און פון קינדער לערן זיך פֿרייד,
און רו — פונעם טאַג, וואָס פאַרגײט“.

איך לײען אַט-דאָס פֿיד און אין די אויערן קלינגט דאָס ליד: „אַיאַ,
מיין פאַלק“, וואָס איך האָב ערשט געלייענט אין דעם נײַסטן בוך.
איז דאָס איבערהזרונג?
יאַ, איבערהזרונג, און אַזעלכע איבערהזרונגען זײַנען דאָ אַ סך בײַ סיגאַלן
אין יעדן באַזונדער בוך. און דאָך נישט נאָר אַרן זײ מיך נישט אַט-די אי-
בערהזרונגען, נאָר אדרבה, איך האָב אַ באַזונדערע הנאה פון יעדער וואַריאַציע.

אַ סימן, אַט זיך איך שוין שעה'ן ביי זיינע ביכער, און מיינע פינגער זיינען ביז גאַר וואַכיק מישנדיק די בלעטער פון זיי אַהין און צוריק. עס איז שפעט ביינאַכט.

אין דרויסן פון מיינע פענצטער שלאָפט די גרויס־שטאַט, אין וועלכער איך וואוינ, און זי האַלט אַן איינגעוויגטע די גרויסע וועלט אין אירע דרימ־לענדיקע אַרעמס. אָבער צעוואַכט איז איצט פאַר מיר אַלט־קאַרען. צעוואַכט איז מעזעריטש. צעוואַכט זיינען אַ גרויסע צאַל קליינע יידישע שטעטלעך אין וואַרין, צווישן וועלכע עס געפינט זיך אויך מיין אייגן שטעטל טריסק. וואַרים, זיינען דען זיינע קאַרעצער הקדש־זקנים אויך נישט קיין טריס־קער הקדש־זקנים? און איז דען נישט זיין בן־עיר, דער אַלטער יאנטל, וועמען דער מעזשעריטשער מגיד רב בער איז געגאַנגען אַנטקעגן אין זיין ווייסן מאַנטל „גוט־יום־טוב־ביטן“, אויך נישט מיין בן־עיר? זיין באַבע, וואָס זיצט נאָך ביים פענצטער, איז אויך מיינע, זיין פרומער זידע — אויך מיינער, און סוף כֹּל סוף בין איך אויך פון צייט צו צייט, ווי י. י. סיגאל, „אַן אַלט־מאַדישער, אומעטיקער אַרעמאַן“, וואָס „גייט דאָ דורך דער לאַנגער וועלט־גאַס אַ פרעמדער פון אַן אומבאַקאַנטער ווייט“.

פון אַן אומבאַקאַנטער ווייט איבער דער פרעמדער לאַנגער וועלט־גאַס, אָבער נישט אינגאַנצן אַן אייגנס, וואָס דערוואַרעמט אין דער גרויסער פרעמדקייט.

„יידיש, מיין גאַלדענער ברונעם,
פון זיר האָט דער בעל־שם־טוב געטרונקען,
דער מעזעריטשער מגיד הקדוש,
דער בראַצלאַווער, בערדיטשעווער,
און אַזוי פיל פראַסט־פשוטע יידן
אין וואַגל דורך וועגן און לענדער
און אייביקן וועלט־אונטערוועגנס,
וואו עס צינדט זיך די וואַר און לעגענדע —
יידיש, מיין ליכטיקער ברונעם“.

ס'אַראַ שפע'דיקער ברונעם עס איז אונדזער יידיש פאַר דעם קאַרעצער יעקב יצחק סיגאַל!

ער שעפט פון אַט־דעם שפרוד־דיקן ברונעם מיט גרויסע עמער, וואָס שויםען זיך איבער אין אַן אַ שיעור קליינע פרעכטיקע יידישע לידער. ניט שטענדיק איז נאָענט דאָס, וואָס ער זאָגט אין זיינע לידער, אַפטמאַל ווילסטו נישט און קאַנסט טאַקע נישט אויפנעמען וואָס ער זאָגט אין זיי, אָבער דער יידיש אין זיי! די וויכע לירישקייט אין זיי! די אוממיטל־באַר־קייט אין זיי! די בילד־עכקייט אין זיי!

לייענסט און פארלייענסט זיך און ביסלעכווייז פארוואַנדלסטו זיך אַליין אין אַ ניגון, — אַ ניגון, וואָס ציט זיך פון אייביק דורך אַלערליי וועגן, דורך אַלערליי וועטערן און גאַרנישט ווערט געמינערט פון אים, אפילו ווען ער גייט איבער פון איין גלגול אין אַן אַנדערן.

ה.

וואָס פאַר אַ שליחות האָט י. י. סיגאַל מיטגעבראַכט פאַר אונדז אין זיין פּרעכטיקער פּאַעזיע
וואָס איז ער אויסן?

„איך זוך אַ קלאָרן רעיון, אַ שאַרפּן משל, פאַרליר זיך אָפּט אין חן פון נאַכגיבן גוטן לשון, וואָס לאַשטשעט זיך צו מיינע הענט, צו מיין געמיט, און תמיד פּרוכטיקט עס און וואַקסט און בליט, און לאַזט מיר זיינע צווייגן בויגן, זיינע פירות רייסן, נאָר נישט דאָס בין איך אויסן.

כיבין אויסן בעסער מאַכן, בעטן, בענטשן, זיך אַוועקזעצן אינמיטן אַ ראָד מיט מענטשן :
כהאָב טויזנט מעשיות אָנגעהערט זיך פון גאַסן, ספרים, טויזנט און איין חכמות וועגן הימלען און קברים.
זיי האָבן זיך אין מיר פאַרפלאַנצט און אויפגעאַנגען — קאַרשן-ביימלעך — לידער, ווערבע-ביימער — לידער, ווייסע, ליכטיקע בערזעס-געזאַנגען.“

אַט דאָס איז י. י. סיגאַלס שליחות — אַט דאָס איז וואָס ער איז אויסן.
ליד און געזאַנג!

און זיין ליד איז שטענדיק ליד, זיין געזאַנג איז שטענדיק געזאַנג. אפילו זיינע אַ דרשה וועגן אַ געלן אַריסטאָקראַט איז ליד און געזאַנג. אפילו זיינער אַ „יזכור“ איז ליד און געזאַנג. צו וואָס זיין פען זאָל זיך נישט צורירן איז דאָס ליד און געזאַנג. ער גויטיקט זיך נישט אין קיין אויסטערלישקייטן דיך צו באַצווינגען. זיין פשוט וואָרט איז באַצווינגענדיק. ער איז אַליין, ווי דער מעזעריטשער מגיד, וועמען ער באַזינגט אַזוי וואונדערלעך אין זיין בוך „לידער און לויבן“.

„דער מעזעריטשער מגיד טראַגט ווייסע בגדים,
דער מעזעריטשער מגיד רעדט ווייניק און שטיל.
יידן קומען צו אים מיט יסורים באַלאַדן,
שמייכלעך ער קינדיש און לויטער און קיל.“

זעצן יידן מיט אים ביי זיין טיש זיך אנדער, רעדט ער און פויעגט זיך ביי איטלעכן אויס, און בלעטערט דערווייל, טוט א קוק אין א סידור, און ניגונט דערביי א פאר פסוקים ארויס..."

ווי דער מעזעריטשער מגיד, אזוי אויך יעקב יצחק פון קארעץ, היילט די יסורים פון זיינע נאָענטע און אייגענע מיט דעם ניגון, וואָס ניגונט פון אים אַרויס.

ער האָט אַן אייגענעם מדרש, וואָס ער רופט טאַקע „מדרש יעקב יצחק“, איז אַט דער מדרש פּוֹל מיט וואונדער, וואָס זיינען אזוי פשוט, אַז אין זייער פשטות זיינען זיי די וואונדער איבער וואונדער, אַז עס איז אַ מחיה אויף זיי צו קוקן.

1.

„לידער און לויבן“ הייסט דאָס נייסטע בוך. אויך אין זיינע פריערדיקע לידער-ביכער זיינען דאָ „לידער און לויבן“.

עס איז איין גרויס בוך לידער, וואָס י. י. סיגאל האָרט אונדז אין איין געבן זינט ער האָט זיך צו אונדז באַוויזן. נישט מער, וואָס ווייטער קומט צו נאָך אַ באַזונדער איינגעבונדענע אַפטיילונג צו דעם גרויסן בוך, וואָס ער האָרט אונדז אין איין געבן, און וואָס ווייטער איז די אַפטיילונג נישט נאָר דיקער, נאָר אויך לויטערער. עס איז דאָס זעלבע קול, דער זעלבע טאָן, ווי ביים אַנהויב פון זיין באַווייזן זיך צו אונדז, נאָר לויטערער, ריינער און מע-לאַדישער, ווי פריער.

אַט שטייט ער פאַר מיינע אויגן ביי זיין אויפטריט אין אונדזער יידי-שער פּאַעזיע.

אַ קליינגעוויקסיק טונקל-הויטיק יינגל מיט גליענדיקע אויגן, וואָס כאַטש זיי שלאָגן מיט אומרו, איז אָבער דער אומרו אַליין אַ ווייכער און אַ וואַרעמער, ווי די לאַנדשאַפט פון זיין און מיין וואַלין, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט אין זיינע ערשטע לידער.

געקומען קיין גיו-יאַרק איז ער פון זיין קאַרעץ דורך מאַנטרעאַל, קאַנאַדע, וואָס איז געווען זיין ערשטע סטאַנציע.

אין יענע טעג האָט יעדער יונגער מענטש מיט יידישן ליד אין זיין געמיט זיך געצויגן קיין גיו-יאַרק. עס האָט געצויגן צו די „יונגע“ וואָס האָבן געשאַפן אַ מין ישיבה פאַר דעם נייעם יידישן געלייטערטן וואַרט אין דעם קעלערדיקן, מילכיקן רעסטאָראַנד אַויף איסט-בראַדוועי. צוזאַמען מיט י. י. סיגאלן פון מאַנטרעאַל האָט זיך באַוויזן אַן אַנדער טונקל-הויטיק בחורל, ב. י. ביאַלאַסטאַצקי, וואָס האָט אויפן וועג פון דער ליטע פאַרבאַנדזשעט אַויף אַ ווייץ קיין פיטסבורג. מיט אַט די צוויי צוגעקומענע איז די גרופע

יינגערע פון די "יונגע" גרעסער און קאליריקער געוואָרן. דער בעסאַראַביער אפרים אויערבאַך, דער גאַליציאַנער נפתלי גראַס, דער ווייס־רוסישער א. ניסענזאָן. אין יענע טעג איז די גרופע יינגערע פון די "יונגע" געווען נישט מער ווי אַ ניי־געקומענע גרופע, וואָס איז געגאַנגען אין די טריט פון זייערע עלטערע ברידער.

— טאַלאַנט יאָ אַבער ...

אַט אזוי האָבן די "יונגע" גערעדט וועגן די יינגערע און געמיינט האָט עס, אַז די יינגערע זיינען נישט מער ווי איבערנעמער פון זייערע עלטערע ברידער. ביסלעכווייז איז דער "אַבער" אָפגעווישט געוואָרן פון די לייפן אויף די עלטערע ברידער. עס האָבן זיך אָנגעהויבן אַרויסוויקלען די אייגנאַר־טיקייטן פון די יינגערע. יעדערער האָט אָנגעהויבן אַרויסצושייטן פון זיך זיין באַזונדערקייט, און זע, אַט איז שוין אַ ווייטערדיקער דור פון וויכטיקע, פנימדיקע יידישע דיכטער.

י. י. סיגאַל, וואָס האָט ביים סאַמע אָנהויב מיטגעבראַכט מיט זיך די סימנים פון דעם, וואָס ער גיט אונדז היינט, איז געגאַנגען אַ היפּשן מהלך באַרג־אַרויף אין קינסטל־ערשער דערגרייכונג.

פון ציטערדיקע פיס־שפיץ־פינגער זיינען געוואָרן געזונטע טריט, כאַטש דער וועג, פון וועלכן ער איז געקומען ציט זיך אַלץ פון קאַרעץ און קרייזט זיך אויף צוריקוועג צו קאַרעץ.

ז.

ער אליין איז אויך דער זעלבער און דאָך אַן אַנדערער ווי ער איז גע־ווען, ווען ער האָט זיך צום ערשטן מאַל ביי אַונדז באַוויזן. לעבנדיק איבערלעבן דורכאויס מיט זיין קאַרעץ, איז אים סוף כל סוף גע־וואָרן אויס אונטערשייד צווישן ניו־יאָרק און מאַנטרעאַָ און ער איז גע־וואָרן אַ תשוב און אַט־דער מעטרעאָפאליע פון קאַנאַדע.

אַז אַן אונדזעריקער פאַלט אַמאַל אַהין אַריין, איז אים די שטאַט געענטער, ווייל דאָרטן קומט אים אַנטקעגן י. י. סיגאַל.

איך פיר זיך שטענדיק גוט אין מאַנטרעאַָל ביי די באַגעגענישן מיט אים. אפילו אַז עס טרעפט זיך און מיר איז שלעכט, ווערט מיר בעסער, ווען ער קומט מיר אַנטקעגן.

אַט דערמאַנט זיך מיר אַ מאַמענט, ווען מיר איז געווען שלעכט, זייער שלעכט אין דער שטאַט מאַנטרעאַָל.

איך בין געלעגן אַ שווער־קראַנקער אין דעם דאָרטיקן שפיטאַל. איין מאַל, אין אַ ווינטער־נאַכט, איז געוואָרן גאָר באַזונדער שלעכט. אינעם דרויסן פון מיין צימערל האָט מען זיך געריכט אויפן ערגסטן און אויך איד, ליגן־דיק אויף מיין בעט, האָב געהערט שטילע, אַנקומענדיקע טריט פון עפעס אַווינס, וואָס איז זייער רואיק, שוין אַביסל צופיל רואיק.

אין יענע שעה'ן בין איך געווען אין טריסק, אינעם שטעטל פון מיין וויג. עפעס האָב איך דעמאָלט זייער שטיל און אינטים געשמועסט מיט מיין מאַמען.

פלוצלינג בויגט זיך אַ פנים איבער מיר און עפעס אַזוי נאָענט און אייגן איז מיר אַט דאָס פנים.

מיט יאָרן צוריק האָב איך דאָס פנים געזען אַ יונגס, איצט איז דאָס אַביסל עפֿטער. דעמאָלט זיינען די האָר געווען דורכאויס טונקל און איצט זעען זיך גרויע זיבבערנע פעדעמלעך ביי די שלייפן.

— איך האָב דעם איינדרוק, אַז טריסק בענקט נאָך דיר, — האָב איך בפירוש געהערט, ווי אַט דאָס פנים זאָגט צו מיר, כאַטש די ליפן פון אַט-דעם פנים האָבן גערעדט גאָר עפעס אַנדערש.

— שטאַרק זיך, וויינפער, שטאַרק זיך! — האָבן י. י. סיגאלס ליפן צו מיר געמורמלט, אָבער געהערט האָב איך:

— טריסק בענקט נאָך דיר... בענקט נאָך דיר...

ווען ער איז אַוועקגעגאַנגען, בין איך געלעגן אַ לאַנגע צייט מיט אָפּענע אויגן און מיר איז געווען אומגעהויער גוט, וואָס קאַרעץ איז געקומען צו גאַסט קיין טריסק.

— דער קאַרעצער צום טריסקער, — האָב איך געמורמלט צו זיך און איך וואָלט געקאָנט שווערן, אַז איך האָב דעמאָלט געשמייכלט.

אַט שמייכל איך איצט אויך. איך שמייכל צו יענעם וואונדערלעכן וויזיט, וואָס י. י. סיגאל האָט מיר געמאַכט, און איך שמייכל צו די שעה'ן איבער י. י. סיגאלס ליידער, וואָס איך האָב היינט פאַרבראַכט.

היינט אַוונט איז דער טריסקער געקומען צום קאַרעצער און איצט, אַז ער גייט אַוועק, האָט ער דאָס געפיל, ווי איינער פון יענע צעבראַכענע יידן, וואָס זיינען געווען צו-גאַסט ביי דעם מעזעריטשער מגיד.

יונה ראזענפעלד

א.

לעצטן זומער האָב איך פאַרבראַכט עטלעכע טעג אין אַ זומער־האַטעל, וואו ס'איז אויך געווען יונה ראזענפעלד-משפּחה. איך האָב איבערגעלעבט לעבן זיי נאָך אַמאָל אַ זומער פון מיין פריער יוגנט אין דער וואַלינער שטאָט קאָוולע, וואו זיי האָבן דעמאָלט געוואוינט. איך געדענק גוט, ווי אַט דאָס פאַרל האָט דעמאָלט אויסגעקוקט. זי, אַ יונגינקע, קליינגעוויקסיקע און זייער חנעוויקע מיט אַ פאַר טונ־קעלע, שיינענדיקע אויגן, און ער, אַביסל עלטער פון איר, אָבער אויך אַ יונגער און אַ קליין־געוויקסיקער, ווי זי. זיין פנים האָט זיך אין לויף פון אַט די יאָרן ווייניק געענדערט. דעמאָלט אַ דאַר קנאַכיק פנים, און היינט אויך אַזוי. נישט מער די בלאַנדע טשופרינע איז פאַרשוואונדן, און אַ גרויסע ענדערונג איז פאַרגעקומען אינעם אויסזען פון זיינע וואַנצעס. דעמאָלט זיינען געווען וואַנצעס בפועל ממש. פולע בלאַנדע מיט שפיצלעך אַרויף, און היינט זיינען זיי נישט מער, ווי גראַט אַזוי אַ פאַר וואַנצעס, וואָס אַ מענטש טראַגט. דעמאָלט האָבן זיינע וואַנצעס געהאַט פאַר מיר אַ גאַר גרויסע באַדייטונג. איך בין נאָך געווען זייער יונג, און ווי יעדער יונגער און זייער סענ־סיטיווער נפש, האָב איך געזען אין יעדער קליינער צופעציקייט אַ באַזונדער באַדייטונג.

איך בין געקומען קיין קאָוולע פון מיין געבורט־שטעטעלע טריסק, וואו דער פּאַסט־נאַטשאַלניק, וואָס האָט געטראַגן גילדענע עפּאַלעטן און גילדענע קנעפּ, האָט אויך געהאַט אַזעלכע וואַנצעס, און אַזוי ווי איך האָב געוואוסט, אַז יונה ראזענפעלד קומט נישט נאָר פון אַזאַ שטעטעלע, ווי מיינס, נאָר אַז זיינס טראַגט אפילו כמעט דעם זעלבן נאָמען, — מיינס „טריסק“ און זיינס „טשארטאַריסק“, בין איך געווען זיכער, אַז אויך אין זיינעם איז דאָ אַזאַ נאַטשאַלניק, ווי אין מיינעם. איז מילא, קיין גילדענע עפּאַלעטן און גילדענע קנעפלעך טאָר אַ ייד נישט טראַגן אפילו ווען ער איז אַ גרויסער שרייבער. אָבער וואַנצעס, וואָס זיינען מסתמא אויך אַ סימן פון חשיבות, קאָן מען זיך פאַרגינען. און איך, וואָס האָב שוין דאָן שטילערהייט אונטערגעשריבן, האָב קוקנדיק אויף יונה ראזענפעלדן געחלומט פון צוויי זאַכן.

ערשטנס, צו ווערן אַמאָל אַט אַזאַ גרויסער שרייבער ביי יידן, ווי ער איז,

און צווייטנס, אַז מען וועט לעבן און דערלעבן די מעגלעכע רייפקייט, וועט מען זיך אויך פאַרלאָזן אַט אַזעלכע שיינע באַנדע וואַנצעס, וואָס וועלן זיין פאַרדרייט טאַקע פּונקט, ווי ביי אים מיט די שפּיצלעך אַרויף.

ב.

ווען איך האָב לעצטן זומער פאַרבראַכט מיט די ראַזענפעלדס אינעם זומער-האַטעל אין די בערג נישט ווייט פון ניר-יאָרק, האָבן מיר אָפטמאַל גערעדט וועגן יענער צייט אין דער וואַלינישער שטאָט קאָוולע. זיי האָבן מיך דעמאָלט נישט געקאָנט קענען, ווייל איך בין נאָך געווען צו יונג זיך צונויפצוקומען אין זייער געזעלשאַפֿט, אָבער איך האָב זיי געקענט פון די שפּאַצירן, וואָס זיי פלעגן מאַכן איבער די גאַסן.

און ווער האָט זיי נישט געקענט אין קאָוולע?

אַלע האָבן זיי געקענט, און גערעדט האָט מען וועגן זיי אומעטום.

די יידישע אינטעליגענץ פון שטאָט האָט געשטאַלצירט מיט דער זכּיה, וואָס איינער פון דער שרייבער-משפּחה וואוינט דאָ אין שטאָט, אָבער נאָך מער פון דער אינטעליגענץ האָבן געשטאַלצירט די באַלמעלאַכע-יונגען. זיי, די באַלמעלאַכע-יונגען, זיינען ביי זיך אַליין עפעס ווי חשובער געוואָרן דער-פון, וואָס דער שרייבער יונה ראַזענפעלד איז אַ באַלמעלאַכע. אמת, ער אַר-בעט שוין מער נישט ביי זיין טאַקאַרניע-וואַרשטאָט, אָבער דאָס איז גאַר-נישט. אַבי ער האָט באַוווּזן, אַז פון אַ טאַקער קאָן מען ווערן אַ שרייבער, איז דאָס געווען ביי זיי זייער שטאַרק אָנגעלייגט.

און איך געדענק, ווי די באַלמעלאַכע-יונגען האָבן הנאה געהאַט צו דער-צייף, אַז יונה ראַזענפעלד קאָן קיין אַנדער שפּראַך נישט אַחוץ יידיש, און אַז עמעצער האָט געוואָלט האָבן, אַז יונה ראַזענפעלד קאָן אויך ליינען רוד-סיש, האָט דאָס אַרויסגערופן אומצופרידנקייט ביי די באַלמעלאַכע-יונגען אַנטקעגן דעם דערציילער, וואָרום זיי איז געגאַנגען אין לעבן, אַז זייער באַ-ליבטער שרייבער זאָל זיין אַט פּונקט, ווי יעדער איינער פון זיי איז, וואָס דאָס האָט געמיינט:

— נאָט, זעט, אַ פּראָסטער באַלמעלאַכע, ווי מיר זיינען, און דאָך, וואָס פאַר אַן אַנטיקל ער איז!
איך, פּערזענלעך, האָב געהאַט דעמאָלט צו יונה ראַזענפעלדן מאַדנע, געמישטע געפילן.

פון איין זייט האָב איך אים שטאַרק באַוואונדערט. עפעס אַ קלייניקייט אַ שרייבער, וואָס וועגן אים שרייבן אַזעלכע בערן, ווי בעל-מחשבות און ש. נוגער. און אפילו חיים נחמן ביאַליק גיט צו, אַז ער איז אַזוינס און אַזעלכעס. פון דער צווייטער זייט, אָבער, בין איך געווען מיט אים שטאַרק אומצופרידן.

מיין אומצופרידנקייט מיט אים האָט זיך גענומען דערפון, וואָס זיין שרייבן האָט מיר פאַרשאַפט גרויס עגמת־נפש. פאַרשטייט זיך, אַז נישט יונה ראָזענפעלד איז געווען שוודיק, נאָר מיין געמיט, וואָס האָט פיינט אויפצונעמען טרויער און מענטשלעכע רשעות. וואָרט יונה ראָזענפעלד נישט געווען געוואוינט מיט מיר צוזאַמען אין איין שטאָט, און וואָלט ער נישט געווען דער ערשטער שריפטשטעלער, וואָס מיינע אויגן האָבן געזען, וואָלט איך אין יענער צייט געווען אפשר אויפגעהערט צו לייענען זיינע דערציילונגען, ווי איך האָב אין יענער צייט זיך אָפגעוואָרפן פון דאָס טאַיעווסקיס סאַדיסטישע נשמה־גריבלענישן, און זיך בעסער גע־לאָזט שוועבן אויף דער זינגעוודיקער שיינקייט פון טורגעניעווי, אויף דער זוניקער כוואַליעדיקייט פון טאַלסטאַיען און אויף דער גרינג־ווינטלדיקייט פון טשעכאָוו. אין דער יידישער ליטעראַטור האָב איך פאַר זיך געפונען מענדעלען און שלום־עליכמען, אין וועמעס ווערק איך האָב זיך ממש געוויקט. פּרצן האָב איך געלערנט מיטן ניגון פון דער גמרא. צווישן די דעמאָסטדיקע יינגערע האָב איך געדאַונט רייזענען מיט דער גיכקייט, ווי די יידן אין מיין שטעטל ביי אַן ערשטן מנין פאַר אַ יאַריד, און זיך ממש פאַרכליניעט פון אַשן, און טיילווייז אויך פון שניאָרן און וויסנבערגן. נישט ליב זיינען מיר געווען די דערציילונגען פון נאַמבערגן, כאַטש דער סטיל האָט מיך דווקא אימפּאַנירט, אָבער די „פּליגלאַנס“ זיינע זיינען מיר געווען פרעמד, און איך האָב זיי נישט געקאַנט באַנעמען.

איצט טראַכט איך, אַז עס איז געווען גוט, וואָס בערגעלסאַנס ווערק זיינען אין יענער צייט נישט אַריינגעפאַלן אין מיינע הענט. בערגעלסאַנס שרייבן, וואָס איז מיר היינט אַזוי נאָענט און אייגן, וואָלט אפשר אין יענער צייט מיר אויך געווען פרעמד געבליבן.

ג.

און אַט אַזוי איז דאָס געווען מיט יונה ראָזענפעלדס דערציילונגען אין יענער צייט ביי מיר. נישט לייענען זיי, האָב איך זיך נישט געקאַנט פאַרגינען. וואָס הייסט, מען פיינעט נישט אַ שרייבער מיט אַזאַ פיינעם נאָמען, וואָס וואוינט נאָך מיט דיר אין איין שטאָט, — ממש אין שכנות!

הכלל, איך האָב געלייענט די דערציילונגען. פון איין זייט געווען שטאַרק באַצוואונגען פון דעם אייגנאַרטיקן און קרעפטיקן טאַלאַנט, און פון דער צווייטער זייט בין איך אַרויסגעגאַנגען אַ צעפייניקטער פון זיי. סאַראַ גרויל יונה ראָזענפעלד האָט עס אַרויסגערופן אין מיר מיט זיין דערציילונג: „אַן אַ האַנט“.

נישט גענוג געווען די שילדערונג וועגן א יונגן מענטשן, וואָס פאַרלירט אַ האַנט, און צוזאַמען מיט איר אויך די כלה, האָט נאָך דאָרטן יונה ראָזענ-פעלד אַ סצענע מיט דער כלהס ברודערל, וואָס האַלט אין איין קוקן אין דער לאַך פונעם אַרבל, און וויל אומבאַדינגט וויסן, וואו איז די האַנט.

נו, און זיין דערציילונג „עלנטע מענטשן“?

איך האָב שוין אין יענער צייט געוואוסט דעם טעם פון עלנטקייט, אָבער דער עלנט, וואָס האָט זיך אַ טראַג געטאַן אויף מיר פון דעם פופציק-יאַריקן אלמן און דרייסיק-יאַריקער בת-יחידה זיינער, האָט מיר פאַרסמט דאָס לעבן.

און אפילו זיין דערציילונג „קאַנקורענטן“, וואָס איז אין תוך אַ הומאַ-רעסקע, איז אָבער דער הומאַר אין איר אַזא, וואָס פאַרטונקלט פאַר אייך די זון אין אַ פּרילינגדיקן פּרימאַרגן.

איך האָב דעמאָלט נישט געקאַנט באַנעמען, פאַרוואָס ער נעמט זיך שטענדיק צו אַזא טעמאַטיק, וואָס טראַגט אין זיך גרויל און געוואַלדיקע מענטשלעכע רשעות.

עס איז געווען אזוי ווי לגבי די אַנדערע שרייבער פון זיין דור, איז ער דער איינציקער געקומען צו שיטן הייסן פּריסיק אונטער אונדזערע טריט. און עס איז געווען אַ געפיל ביים לייענער, אַז יונה ראָזענפעלד האָט אַ הנאה, ווען זיין פּריסיק צעברייט און פאַרשאַפט וואונדן.

לגבי י. מ. ווייסנבערגן, וואָס איז געקומען אין איין צייט מיט אים, און וועלכער האָט אונדז געוויזן די גראַבע פלעקן אויף אונדזערע בגדים, האָט ער איבערגעקערט די זעלבע בגדים און אונדז געוויזן דעם צעריסענעם אונטערשאַג.

ער איז געקומען אין אונדזער ליטעראַטור אַריין אין דער בחינה פון אַ פעל-אונטערזוכער, — אַ פעדאַנט, וואָס באַנוגנט זיך נישט מיט אונטערזוכן די אויבערשטע, האַריקע זייט, נאָר קערט איבער יעדע פעל אויף דער אַנדערער זייט, און זוכט און נישטערט ביז ער געפינט פאַרט עפעס אַ חסרון. און אַז ער געפינט ענדלעך דעם חסרון, האָט ער אַזאַ הנאה אַנצואווייזן אויף אים: — נאַט, זעט, ווי פּויל און ווי לעכערדיק די פעל איז!

ד.

איצט, נאָך אזוי פיל יאָרן שפעטער, לייענענדיק זיין נייעם בוך „אייער אַליין“, הויב איך אָן צו באַנעמען, אַז עס איז נישט געווען יונה ראָזענפעלדס קיין קאַפּריז צו שילדערן פאַר אונדז דעם שוידער פונעם לעבן, נאָר עס איז געווען דער שוידער פונעם לעבן, וואָס האָט געצוואונגען יונה ראָזענפעלדן אים אַרויסצוברענגען.

דורך דעם בוך „איינער אליין“, ווערט געעפנט א פענצטער נישט נאָר צו זיינע אייגענע שווערע איבערלעבונגען אין זיין פריער יוגנט, נאָר דורך דעם זעלבן פענצטער ווערט פאַר אונדז קלאָרער די טעמאַטיק פון זיינע דער-ציילונגען און דער גאַנצער אופן פון זיין שאַפן.

עס דערמאָנט זיך מיר זיינע אַ דערצייִלונג: אַ בחור דערקלערט זיך אַ מיידל אין שנאה. מיט אַזאַ סאַדיסטישער הנאה טוט דאָס דער בחור, אַז מען פילט ממש, ווי מיט יעדן זאַג זיינעם צו דער מויד, אַז ער האָט זי פיינט, קומט אים צו אַ שטיק געזונט.

אין יענע יאָרן, ווען איך האָב אַט די דערצייִלונג געזיינענט, האָב איך זי נישט געקאָנט באַנעמען. דער עיקר האָב איך נישט געקאָנט באַנעמען יונה ראָזענפעלדן אליין, וואָס האָט אַזאַ הנאה צו מאַכן פאַר אונדז די מענטשלעכע רשעות. זיין פערזענלעך לעבן האָט מיר, אין יענער צייט, אויסגעקוקט צו זיין זייער אַ גליקלעכס. ערשטנס, דער פאַקט אליין, וואָס ער האָט באַוווּן פון אַ פשוטן באַלמעלאַכע-יונג צו ווערן אַזאַ אַנגעזעענער שריפטשטעלער ביי יידן, איז דאָך גענוג, אַז ער זאָל ליב האָבן דאָס לעבן. צווייטנס, זיין שיין און ליב ווייב, מיט וועלכן איך האָב אים אַפט געזען אויף די שפּאַציר-אַנגען אין די אָונטן איבער די גאַסן פון קאָוילע.

וועגן דער פרוי ראָזענפעלד האָט מען גערעדט אין קאָוילע נאָך מיט מער באַוואַנדערונג, ווי וועגן אים.

לויט די מעשיות, וואָס איך האָב זיך דעמאָלט אַנגעהערט, האָט עס גע- היסן, אַז זי איז געווען די געראַטענע און וואויל-געלערנטע טאַכטער פון דער סאַמע רייכסטער און סאַמע אַנגעזעענסטער משפּחה אין טשאַרטאַריסק. ווען נישט זיין גרויסער טאַלאַנט, וואָלט יונה ראָזענפעלד נישט געווען געהאַט די זכיה אפילו זיך מיט איר צו באַקענען, אָבער עס איז געווען זיין גרויסער טאַלאַנט, וואָס האָט זיי צונויפגעבראַכט. אירע עלטערן זיינען געווען קעגן. זיי איז נישט אַנגעשטאַנען קיין באַלמעלאַכע, אָבער זי האָט געקעמפט, און האָט אויסגעפירט.

אויסדערנדיק אַט-די אַלע מעשיות, איז ביי מיר אויסגעקומען, אַז יונה ראָזענפעלד דאַרף זיין זייער אַ גליקלעכער מענטש. ער איז אויסגעקומען אין מיינע אויגן, ווי אַ מעלאַדראַמאַטיש מעשה־ע מיט אַ גליקלעכן סוף. און ווען איך האָב געקוקט אויף דעם העלד פון אַט דעם מעשה־ע מיט דעם גליק-לעכן סוף, וואָס איז נאָך געווען יונג און בלאַנד, האָב איך נישט געקאָנט באַנעמען, פאַרוואָס ער שרייבט אַלץ אַזעלכע דערצייִלונגען, וואָס פאַרשאַפן אַזוי פיל עגמת-נפש, גלייך ווי דאָס גאַנצע לעבן וואָלט געווען איין שטיק עלנט, איין שטיק רשעות, און ווייטער גאַרנישט.

דערפאַר האָב איך אין יענע יאָרן נישט געזוכט זיך צו באַקענען מיט

אים, כאטש א באגער דערפאר איז ביי מיר געווען.

אין א העפטל האב איך געהאט מיינע ערשטע לידער, און עס האט זיך זייער געוואלט זיין אן אמתן שרייבער און הערן א מיינונג. אבער יעדעס מאל, ווען איך האב געלייענט מיינע לידער פאר זיך אליין וועגן זינגענדיקע פייגעלעך, קאריטרע פעלד-בלימעלעך און שפילעוודיקע ווינטעלעך, זיינען געקומען פאר מיינע אויגן זיינע מוראדיקע און גרויזאמע דערציילונגען, און איך האב זיך פארגעשטעלט, ווי אזוי ער וואלט נאכן איבערלייענען מיינע עטלעכע שורות א קוק געטאן אויף מיר.

— בחור, וואס איז אזא גדולה אויף דיר? — וואלט ער א פרעג געטאן, און די שפיצן פון זיינע וואנצעס וואלטן זיך צעציטערט.

אט אזוי. האב איך זיך פארגעשטעלט, וואלט געווען דער רעזולטאט פון מיינעם א באזוך ביי אים, און איך בין דערפאר קיינמאל נישט געגאנגען צו אים זיך באקענען פערזענלעך, אבער נאכגעקוקט האב איך אים א סך נייערעקער, און מיט א סך מער באוואונדערונג, ווי יעדער אנדערער אין דער שטאט קאווע.

ה.

וויפל יאר זיינען שוין די ראזענפעלדס אין ניו-יארק?

עס איז שוין, דאכט זיך, א יאר צוואנציק ווי מיר וואוינען ווידער אין איין שטאט, און דאך איז דא אין ניו-יארק אויך צווישן אונדז צו קיין נאענט-קייט נישט געקומען.

אמת, דא קאנען מיר זיך יא פערזענלעך, און אז מען באגעגנט זיך אמאל, איז מען פריינטלעך איינע צו די אנדערע, און די פריינטלעכקייט איז א הארציקע און אן אויפריכטיקע, אבער צו קיין אינטימקייט, וואס עס וואלט אפשר געדארפט זיין צווישן דעם דערציילער פון טשאטארטיסק און א דיכ-טער פון טריסק, — צוויי שטעטלעך, וואס ליגן זייער נאענט איינס לעבן אנדערן אין וואלין, איז דאך קיינמאל נישט געקומען. פארוואס? מיר איז שווער צו דערטאפן די ריכטיקע סיבה. בלויז א יונה ראזענפעלד, וואס איז געבענטשט מיט אזא וואונדערלעכן פסיכאלאגישן חוש, וואלט זיך געקאנט דערצו דערגרונטעווען. די סיבה, וואס ער איז די גאנצע צייט א מיטאר-בעטער אין "פארווערטס", וואו איך האב קיינמאל נישט מיטגעארבעט, האט דערמיט גארנישט וואס צו טאן.

אגב, וועגן יונה ראזענפעלדס מיטארבעטערשאפט אינעם "פארווערטס", לייענענדיק איצט זיין בוך "איינער אליין", וואס האט צו טאן מיט יונה ראזענפעלדס שווערע איבערלעבונגען אין זיין פריער יוגנט, איז די גאנצע צייט געשטאנען פאר מיינע אויגן אב. קאהאן.

יעדעס מאָל, ווען איך האָב געלייענט, ווי דער רשעותדיקער באַלעבאָס האָט געפייניקט דעם יונגינקן לערן-יינגל יונה, האָב איך דערזען פאַר די אויגן אַב. קאהאַנען.

וואָרום עס איז דאָך אַ „סוד פאַר גאַנץ בראַד“, אַז אַב. קאהאַן האַלט אין אין טעראַריזירן יונה ראַזענפעלדן.

פאַרוואָס? פּרעגט ביים ביזן ווינט, הלמאי ער רייסט בלעטער פון בימער? הלמאי ער טרייסלט שויבן און פענצטער און לאָזט נישט רוען? אויף אַב. קאהאַנען פּרעגט מען נישט קיין פאַרוואָס.

הלמאי האָט ער אין די פּריערדיקע יאָרן טעראַריזירט ווינטשעווסקיין, מאָריס ראַזענפעלדן און זאַמעטקינען? הלמאי האָט ער פיינט געהאַט דיעסינען וועמעס פּערזענלעכקייט עס איז געווען לגבי קאהאַנס, ווי אַ ים לגבי אַ געמיוועכטס? הלמאי האָט ער נישט געקאַנט איבערטראַגן וולאָדעקן? הלמאי טשעפעט ער זיך איצט צו שדום אַשן?

ניין, אויף אַב. קאהאַנען פּרעגט מען נישט קיין קשיות. ער האָט זיך אַזוי שטאַרק אַריינגעסמאַצט אין דער „פאַרווערטס“-מאַשין, אַז די פייער-דיקע פּרעג-צייכנס וועלן די סמאַלע נישט צעלאָזן.

די ברויט-פּראַגע איז ביי יידישע שריפטשטעלער דאָ אין ניו-יאָרק זייער אַ שאַרפע, און אַב. קאהאַן האַלט דעם שליסל צו אַ ברויט-שפייכלער, און צווינגט אַזוי אַרום צו דולדן דערנידערונגען.

אַט אַרבעט שוין איבער צוואַנציק יאָר אינעם „פאַרווערטס“ דער דיכ-טער-עסייאַסט ב. י. ביאַלאַסטאַצקי, קומט ער, ווי אַזעלכער, דאַרטן צום אויסדרוק? פּרעגט ביי טויזנטער לאַנג-יאַריקע „פאַרווערטס“-לייענער, און זיי קאַנען אפילו נישט דעם נאַמען אַרויסברענגען פון די דיפן.

פאַרוואָס? אַט אַזוי וויד אַב. קאהאַן, וואָס האַלט דעם שליסל פון דעם ברויט-שפייכלער, ווי אַ ביזער שומר האַלט ער די בייטש, און — אוי, דאָס ברויט, דאָס ברויט, — נישט געדאַכט זאָל דאָס ווערן, ווען מען מוז באַצאָלן דערפאַר נישט נאָר מיט דער אייגענער אַרבעט, נאָר אויך מיט דער אייגענער מענטשלעכער חשיבות!

יונה ראַזענפעלד האָט באַוווּזן דעם כוח זיך נישט אונטערצוגעבן אין זיין קונסט.

פונקט, ווי ער האָט אין זיינע יונגע יאָרן עקשנותדיק געליטן און זיך נישט געלאָזט צעשטויבן פון זיין דעמאָלטדיקן באַלעבאָס, אַזוי לאָזט ער זיך איצט נישט צעשטויבן פון אַב. קאהאַנען.

מען זאָל זוכן אין קאהאַנס רעדאַקציע-שופלאַד, וועט מען אַוודאי גע-פינען אַ היפשע צאָל יונה ראַזענפעלדס ביז גאָר אינטערעסאַנטע דערציילונג-גען, וואָס האָבן קיינמאַל די דיכטיקע וועלט נישט דערזען.

איז טאקע גוט אַט דאָס, וואָס יונה ראָזענפעלד האָט דעם נישט־געדרוקטן ווערק פאַרעפנטלעכט אין אַ בוך. עס איז אַ בוך, וואָס ווייזט אונדז, אַז יונה ראָזענפעלדס קערנדיקער טאלאָנט איז נישט געשטרויכלט געוואָרן אונטער אַב. קאַהאַנס טעראָר. דער ראָמאַן איז אַ מין פּרע־היסטאָריע פון דער שפּע־טערדיקער גרויס־עקספּלואַטאַציע. ער איז געשריבן געוואָרן מיט פייער אויף שפּירט און עס שלאָגט מיט אַזאַ היץ, אַז עס ברייט אַזש דאָס פּנים. עס איז אַ בוך וועגן מוראדיקן חושך, דורך וועלכן מען רייסט זיך דאָך דורך אַדאַנק דעם בליץ, וואָס צעבליצט זיך.

דער בליץ אין אַט־דעם חושך איז דער אַרבעטער אליהו, וואָס ראַטעוועט דעם יונגן לערן־ינגל יונה פון אונטערגאַנג.

1.

אויב דאָס בוך „אינער אַייך“ איז פאַר אַנדערע אַ פּראַכטפולער קינסט־לערישער דאָקומענט מיט גרויסן סאָציאַלן אינהאַלט, האָט דאָס פאַר מיר נאָך אַ פּלוס מיט דעם, וואָס עס האָט פאַר מיר אויפגעעפנט אַ פענצטער צו דער פאַרמאַציע פון יונה ראָזענפעלדס באַזונדערקייט סיי אין שאַפן, און סיי אין זיין פּערזענלעכקייט.

דאָס, וואָס איז מיר לאַנגע יאָרן געווען אין אים אַ רעטעניש, איז איצט פאַר מיר געלייזט, און אַלצדינג אין אים איז מיר איצט נאָענטער און אייגענער. און זאָר מיר דערלויבט זיין צום סוף אַ באַמערקונג, וואָס כאַטש זי וועט אפשר קלינגען אַביסל פּערזענלעך, האַלט איך אָבער, אַז זי האָט אַ געזעל־שאַפטלעכע באַדייטונג. „איר האָט פון אייער, פיניען געמאַכט אַ בעסערן לייט, ווי איך פון מיין יונה“, האָב איך געפונען אויפגעשריבן אויפן שער־בלאַט פונעם בוך, וואָס איז מיר געשיקט געוואָרן.

ווי אַ איך דאָ לאָזן וויסן יונה ראָזענפעלדן, אַז דאָס ביסל פרייד אין אַט־דעם קאָמפּלימענט איז ביי מיר גלייך צעגאַנגען געוואָרן אינעם צער, וואָס איז אויפגעגאַנגען אין מיר, הלמאי ער טראַכט אַזוי וועגן זיך.

איך וויל אים פאַרזיכערן, אַז „פיניע“ האָט געוואַלדיק דרך־ארץ פאַר יונה, וואָס האָט געקאַנט פון אַ געפייניקטן לערן־ינגל אין אַן אַדעסער טאָקאַרניע־פאַבריקל ווערן אַזאַ גרויסער יונה ראָזענפעלד אין אונדזער ייִדי־שער ליטעראַטור.

1941.

יעקב מעסטל

א.

מיר פאַרצייכענען מיט יום־טובדיקייט יעקב מעסטלס זיבעציקסטן גע-
בוירנטאָג. מען יום־טובט אים, ווי אַ וויכטיקן יידישן קולטור־כות אויף
פאַרשיידענע געביטן, — שריפטשמעלער, לעקטאָר, שוישפילער, רעזשיסער,
און דער עיקר, וואָס אַט־די ווערסאַטיליטעט זיינע איז געווידמעט דער פאַר-
צווייגטער יידישער קולטור־אַרבעט פונעם איקוף.

אַוודאי וואָלט אַט־דער יום־טוב געדאַרפט אַרויסרופן דערהויבונג אויך
אין די אַנדערע יידישע קולטור־קרייזן, אָבער די רשעות, וואָס ברויזט איצט
אין אונדזער לעבן אַנטקעגן אַלץ, וואָס איז איר ניט אונטערטעניק האָט
מיט איר דראַענדיקער פויסט באַוויזן אַנצופילן אַ סך שווערע געמיטער מיט
פחדנות.

מילא, די רשעות איז דאָך רשעות, אָבער אויף די פחדנים איז באמת
אַ גרויס רחמנות.

אַ סך פון אַט־די פחדנים וואָסטן זיכער געווען גרייט זיך אַנטאָן אין די
שבת־יום־טובדיקע קאַפּאַטעס לכבוד יעקב מעסטל, אָבער אַז מען לעבט אין
פחד פאַר דער רשעות, און קיין מוט זיך צו באַפרייען פון דעם פחד איז
נישטאָ. זיצט מען אין די היימען און מען פילט זיך, — אַזאָ יאָר אויף דער
רשעות!

נישטאָ קיין פאַרשטייער פון דעם אַקטיאַרן־פאַראיין, — פאַרוואָס? איז
דאָך יעקב מעסטל איינער פון די חשובסטע אין דער פּראָפּעסיע, און אויך
איינער, וואָס האָט סיי מיט זיין גרויסן וויסן, און סיי מיט זיין שטענדיקער
וויליקייט אַזוי פיל צוגעטראָגן צו דעם פאַראיין. נאָר וואָס־זשע דען? יעקב
מעסטל העלפט דער יידישער קולטור־אַרבעט ביים איקוף, און דאָס געפעלט
נישט דער רשעות, וואָס בושעוועט ביי אונדז הינטער דער מאַסקע פון
צביעות, און זוכט מיט אַלע כוחות צו שטערן, אַז דער געזונטער באַגער פאַר
יידישער קולטור־בויאונג זאָל קומען צום אויסדרוק אין אייניקייט.

אַז וואויר איז צו יעקב מעסטלען, וואָס שטייט פעסט אויף זיינע פיס און
גיט זיך נישט אונטער דער פחדנות.

נישטאָ דאָ אויפן יום־טוב אַזעליכע, וואָס וואָלטן געדאַרפט זיין? איז
מילא! דאָמיר זיך טרייסטן, אַז די, וואָס זיינען יאָ דאָ, זיינען געקליבענע,

רעדע, געהאַלטן אויף דער פייערונג לכבוד יעקב מעסטל צו זיין 70טן געבוירנטאָג.

און באזעלטע מיט גייסט פון אט-דעם יום-טוב און באהויכט מיט ליב-שאפט.

און איז דען נישט ליבשאפט, וואָס דאָמינירט די טעטיקייט אַרום דעם איקוף?

זאָלן יענע לייט ליינענען יעקב מעסטלס אַרבעטן אין דער „יידישע קול-טור“, אין זיינע ביכער, וואָס זיינען דערשינען ביים איקוף-פאַרלאַג, וועט אפשר די צביעות-מאַסקע איבער זייערע פנימער אַ ציטער טאָן.

ב.

דעם נאָמען יעקב מעסטל האָב איך צום ערשטן מאל באַגעגנט אין יאָר 1916, ווען עס איז דערשינען ב. באַסינס אַנטאַלאָגיע „500 יאָר יידישע פּאָעזיע“.

איך געדענק באַזונדער דעם איינדרוק, וואָס עס האָט אויף מיר געמאַכט דאָס בילד פון דעם יונגן פּאָעט פון גאַליציע אין דער מידיטערישער אַוני-פּאַרם פון אַז עסטרייכישן אַפיצער.

— הער נאָר, הער, — אַ יידישער פּאָעט מיט אַפיצערסקע עפּאָלעטן! — האָב איך אויסגערופּן צו משה לייב האַרפּערן, וואָס איז געווען פון זעלבן גאַליצישן שטעטל זלאָטשעוו, ווי יעקב מעסטל. אַ וואונדער איז פאַר מיר געווען דער טרויער אין די פּערזן:

„שוין! אויסגעלאָזט זיך האָבן אַלע לידער,
און געשטאַרבן אַלע האַרפּן-קלאַנגען,
ווער וועט ירשענען מינע טרוימען
און מיין ליד דערוינגען?“

איך האָב איבערגעלייענט אַט-די שורות ביי משה לייבן אין קליינעם צימערל אין וויליאַמסבורג פון ברוקלין, און זיך צעטענהט אויפן קול:
— אַ שיינער, פיינער יונג אין אַן עלעגאַנטער אַוניפּאַרם פון קייזער פּראַנץ יאָזעפּס אַרמיי האָט שוין אויסגעזונגען פון זיך אַזע לידער? וואָס איז דאָס פאַר אַן אומרו וועגן אַ יורש, ווען מען איז נאָך אַליין אַזוי יונג?
משה לייבן האָבן, אַפּנים, אימפּאַנירט די טענות פון זיין יינגערן קאַ-לעגע. זיין טיף באַריטאַן-קור האָט זיך געוויגט פון געדעכטער, און דאָס ברוי-גרוי פון זיינע שטאַלענע אויגן האָט געגלעט מיין פּנים.
— פּאָע-ע-זיע! — האָט ער אַ ברום געטאַן, וואָס האָט געמיינט ביי אים אַ פּאַרד אינעם פּנים פון דער „קונסט לשם קונסט“, וואָס איז אים געווען דערווידער.

שפּעטער אָבער איז זיין קול געוואָרן ווייך אין זיינע רייד וועגן יעקב מעסטלען, — עס האָט געשלאָגן פון דעם בענקשאַפט און נאַסטאַליגיע.

— ער איז זייער באגאבט. נישט פון קיין גבירישער משפחה, האָט ער באַוויזן אַנקומען אין דער הויכשול פון לעמבערג. אַ סברה, אַז ער איז אויך אַ באַגאבטער שוישפילער. אַט האָט ער באַוויזן דורכצומאַכן אַ מילי-טערישע אַקאַדעמיע, און איצט, הער איך, איז ער שוין אַן אַפיצער פון אַ העכערן ראַנג.

דאָ האָט משה לייב זיך פאַרטראַכט. אַפנים, אַז פאַר אים האָט אויפגע-צויכטן זיין זלאַטשעוו, וואָרום זיינע אויגן האָבן אַוועקגעבלאַנדזשעט אין דער ווייטקייט.

— אייגנטלעך קום איך אים אַ חוב, — האָט ער ענדלעך שטיל אַ זאַג געטאַן.

— אַ חוב? — בין איך נייגערדיק געוואָרן, און משה לייב האָט דער-ציילט, ווי אַזוי יעקב מעסטלס געדרוקטע לידער, וואָס זיינען שטאַרק באַ-וואונדערט געוואָרן אין זיין קרייז, האָבן אים אַ שטויס געטאַן זיך נעמען צו דער פען.

— איך האָב געטראַכט ביי זיך, אַז אויך איך קאָן עפעס באַווייזן, — האָט ער שמייכלענדיק צו זיך שטילערהייט געזאָגט, און אַ קוק טוענדיק אויף מיר, צוגעלייגט מיט איראַניע אין טאָן אויפן אייגענעם חשבון:
— און אַט, ווי איר זעט!

ג.

עס זיינען אַוועק עטלעכע יאָר.

איך האָב דעם נאָמען יעקב מעסטל זעלטן באַגעגנט. די ערשטע וועלט-מלחמה האָט אויך מיר סוף-כל-סוף אַנגעטאַן אַ אונגיפאַרם. טאַקע נישט קיין אַפיצערסקע, אָבער אין דער אונגיפאַרם פון אַ יידישן לעגיאָנער. אויף דער ערד פון ישראל בין איך מיט אַ ביקס אין דער האַנט געשטאַנען קעגן די כוחות, וואָס יעקב מעסטל האָט געהאַלפן קאַמאַנדירן אין זיין ראַנג פון אַן אויבער-לייטענאַנט ביי די עסטרייכער.

ווען די מלחמה האָט זיך געענדיקט, בין איך צוריק געקומען קיין ניו-יאָרק צו דער סביבה פון די „יונגע“, און צו מיין פּאַעטישן מדריך משה לייב האַלפערן. איך האָב, נישט געקוקט אויפן וואַרעמען קבלת-פנים, וואָס מען האָט מיר געגעבן אין אַ זאַל מיט אַזעלכע באַגריסער, ווי דוד פינסקי, פּראָפ. נחום סלושין, פּרץ הירשביין, משה לייב האַלפערן, סאַלאַמאָן גאַלוב, וועלכער האָט אויף יענעם אַוונט צום ערשטן מאַל געזונגען מייע „טויבן“ אין זיין מוזיק, נישט געהאַט מיט וואָס זיך צו קויפן אַ ציווילן אַנצוג. פאַר די צען לידער, וואָס א. ליעסין האָט אַפּגעדרוקט אין דער „צוקונפט“, האָב איך געקראָגן פונקט גענוג אויף הוצאות קיין פּילאַדעלפיע, וואו איך האָב גע-

קראגן אַ לערער־שטעלע אין אַ קינדער־שוף פונעם „נאַציאָנאַלן אַרבעטער־פאַרבאַנד“.

איך האָב שווער איבערגעלעבט דעם איבערבייט פון ניו־יאָרק אויף פילאַדעלפיע. עס האָט מיך שטאַרק געצויגן צו דער סביבה פון די יידישע פּאַעטן, אָבער פּרוּצלינג לאַזט מיר וויסן דער טעאַטראַל אַנשלאַ שאַר, וואָס האָט אין יענער צייט אָנגעפירט מיטן יידישן טעאַטער אין פילאַדעלפיע, אַז עס קומט צו אים אַריבער פון איראַפּע דער באַרימטער יידישער שוין־שפילער און דיכטער יעקב מעסטל.

— אַט קומט אַ פּאַעט, מיט וועמען מען וועט פאַרברענגען אין נאַענט־קייט, — האָב איך זיך דערפרייט, און געצייילט די טעג צו דער באַגעגעניש. די לאַנג־דערוואַרטע באַגעגעניש איז ענדלעך געקומען, און מיר נישט געבראַכט קיין באַפרידיקונג.

אַפנים, אַז דער פּאַעט אין מיר, האָט נישט געקאָנט אין יענער צייט באַנעמען, ווי אַזוי אַזאַ דיכטער, ווי יעקב מעסטל, קאָן זיין איבערשויםט פון זיין טעאַטער, וואו מען שטעלט פיעסן פון אַ גאַנץ נידעריקער מדרגה. מיר איז דאָס געווען דערווידער.

דער מענטש איז מיר זייער געפּעלן געווען, אַ יוגנטלעכער, אַ ספּריט־נער, מיט אַ פיין פאַרמירט פנים, און אויגן אויסדרוקספולע, וואָס זיינען פול מיט ענטוויאַזם. אָבער ענטוויאַזם פאַר וואָס?

אין טעאַטער בין איך צוליב אים געגאַנגען זייער אָפט, און נישט איין מאָל אפילו שטאַרק אים באַוואונדערט, ווי אַזוי ער האָט מיט זיין שפילן פאַרוואַנדלט קליאַטשע אין זייד, אָבער צו קיין אינטימער דערנעענ־טערונג האָט דאָס נישט געבראַכט.

מיר האָבן זיך באַגעגנט אויך אינעם דרויסן פון טעאַטער. פון צייט צו צייט ביי אַנשלאַ שאַר און דאַרע ווייסמאַן אין שטוב, אַמאָל אין דער קאַפּע „קאַלאָניאַל“, וואָס איז געווען אַ שטיקל אימיטאַציע פון דעם קאַפּע „ראַיאַל“ אין ניו־יאָרק, און דער עיקר אין דער געזעלשאַפט פון פיינע דאַמען. צווישן די לעצטע פלעג איך באַזונדער פילן פאַרדרוס, הלמאי מען זעט אין אים בלוז דעם שוישפילער און נישט דעם פּאַעט, און אין אַזעלכע מאַמענטן פלעג איך אינמיטן ביי אים אַ פרעג טאָן:

— זאָגט מיר, ווען וועל איך שוין ענדלעך קריגן אייערס אַ בוך לידער?

— מיינס אַ בוך? ה.מ. . . יא, — מיינס אַ בוך!

עס איז געווען, ווי מיין פּראַגע פלעגט אים אויפוועקן און אים דערמאָן־נען, אַז עס איז דאָ עמעצער, וואָס וויל פון אים דאָס, וואָס ער פאַרנאַכלעסיקט אַזוי שטאַרק.

ד.

ווען איך האָב אים באַגענגט מיט יאָרן שפּעטער אין ניו-יאָרק האָב איך גלייך געקראָגן דעם איינדרוק, אַז דער דיכטער אין אים קאָזט זיך דאָך נישט באַהערשן פון דעם שווישפּילער.

איז דאָס געווען אַנטווישונג אין דעם יידישן טעאַטער, וואָס האָט אים נישט געקאָנט געבן קיין קינסטלערישע באַפרידיקונג? צי די השפּעה פון זיין פּרוי שרה קינדמאַן, וועלכע האָט אין יענער צייט אַרויסגעגעבן אַ זאַמלונג „מידלשע געזאַנגען“, וואָס איז אַ שיר-השירים צו אים.

„אויפגערוימט דאָס עלנט-שטיבל,
ברענג איך וויין און בלומען, —
גרייט דעם טיש פאַר צווייען, —
אפשר וועט ער קומען ?

און קומט נישט קיינער אין מיין שטיבל,
פאַרבעט איך שכנס קראַנקן הונט,
און טייל מיט אים מיין ברויט און וויין
און ביטערקייט פון וואונד.

אַט אַזוי האָט זי געזונגען צו אים, און אפשר טאַקע אויפגעוועקט אין אים צוריק דעם דיכטער.

איך פּערזענלעך האָב זיך אַ צייט נישט געקאָנט אַריינהיימישן אין יעקב מעסטלס דיכטונג, כאָטש דעם דיכטער אין אים האָב איך געאַנט. אפשר דערפאַר, ווייל דאָס ערשטע בוך זיינס, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו לייענען איז געווען די זאַמלונג „דמיונות“, פון וועלכער עס האָט אויף מיר געאַטעמט צופיל מיט דער עלעגאַנץ פון דייטשישער סאַלאַן-קולטור, בשעת איך האָב ביי אים געזוכט די פשוטקייט פון זלאַטשעוו? — אַ סימן — די איריטירונג, וואָס איך האָב דערפילט ביים לייענען זיין טיף-פּירישע דערציילונג „לוקרעציאַס טויט“.

איך האָב זיך געוואונדערט אויף זיך אַליין ביים לייענען אַט די נאַוועלע. דאַכט זיך, פּיין. איך לייען און האָב גענוס, און דאָך בין איך איריטירט. — וואָס זיינען דאָס פאַר אַ בעאַטריקס? פאַר אַן אַגנעסעס? פאַר אַ דוקרעציאַס? וואו האָט ער זיי גענומען! אַ מענטש הייסט יעקב, און קומען קומט ער פון זלאַטשעוו, און אַטעמען אַטעמט ער מיט דער לופט, וואָס איז מיר אַזוי ווייט און פרעמד. איז די דיכטונג זיינע אויך נישט מער, ווי אַ מיין טעאַטער-שפּיל, — אַ מיין פאַרשטעלעניש?

אַבער אַט צעפען איך זיין בוך „סאַלדאַטן און פּאַיאָצן לידער“, און דערפיל דעם רעוואַלט פון דעם זלאַטשעווער יעקב אַנטקעגן דעם סטודענט פון

לעמבערג, דעם אפיצער פון ווין, און אויך אנטקעגן דעם טעאטראל אין אים, וואס אלץ צוזאמען איז ביי אים געווען א געוויסע צייט אן עיר-מקלט פאר עסקעפיזם פון דער עכטיקייט זיינער, פון דער געווארצטקייט און שטאמיקייט, וואס אין אים.

אטעמט ים צו וואלקן-הויך,
א טראפן פאלט צוריק אין ים —
מענטשן אויך.

ווערט דיין גאנג א שטורעם-פלאם,
וואס פארגייט, ווי קרבן-רויך, —
איך אויך.

אט דאס איז דער סוד פון אן עכטן דיכטער. אַוועקגעבֿלאַנדזשעט פון זיך, ווייל אויסגעדאַכט זיך, אז ערגעץ אַנדערש איז פאַרביקער, רייכער, און פלוצלינג כאַפט ער זיך, אז אין דער גאַנצער פאַרביקער רייכקייט פעלֿט די אייגענע, און עס הויבט זיך אָן דער רעוואָלט.
דער רעוואָלט אין זיך איז נישט קיין גרינגער. די לענדער פאַר עס־קעפיזם האָבן זייער כּישוף, און מען זוכט אַ פאַרענטפּערונג פאַר דעם גאַנג צו זיי.

געבענטשט זאל זיין די נאַרעריי, וואָס קאָן פאַרוועבן טויזנט מראות,
געבענטשט זאל זיין די בלענדעניש, וואָס שאַפט באַגלויבטע קינדער,
געלויבט, געבענטשט די אויגן אייגענע, וואָס דערבליקן וואונדער,
און זעען דורך פאַרפאַפּטן שמינק בלוין גאַלד־באַזוימטע כּמאַרעס.

נו, יא, אַוודאי, — געבענטשט, געבענטשט! ווייל עס ווירט זיך נישט אַרויס פון דער בלענדעניש, וואו עס איז גרינגער, אָבער די עכטיקייט אין זיך מאַנט און טרייבט ביז מען דערזעט די גאַנצע נאַקעטקייט, און עס ווערט פּיינלעך.

סעם,
דער שטערנצידער,
מעבל־מייסטער,
וואַלקן־וועבער, ווינטן־שפינער, —
סעם, דער מלך איבער רעקוויזיט
האַלט אַ רעדל בינע־זון אין זיין העכטער בערן־פּויסט.

סאַרע שאַרפע און בייסיקע איראַניע עס שרייט אַרויס פון אַט־די פּראַכט־פּולע, פשוטע שורות איבער זיך אַליין.
אז נישט מער, ווי עפעס אַ סעם מיט אַ בערן־פּויסט איז דער באַלעבאַס איבער דער זון, די שטערן, דער לבנה, און דעם גאַנצן רעקוויזיט פון דער

סביבה, אין וועלכער מען האָט זיך אַריינגעלעבט און געזוכט דורך איר צו געבן קינסטלערישן אויסדרוק פון זיך, איז וואָס־זשע איז דער חידוש, וואָס

אויך זונען, אויך זונען פאַרגייען ?

דאָס בוך „סאָדאָטן־און פּאַיאָצן־דידער“ איז פיל מער, ווי דער נאָ־מען זאָגט אָן.

עס איז אַ בוך, דורך וועלכען איר דערזעט, ווי דער סאָדאָט זוכט זיך אַרויסצוראַטעווען פון זיין סאָדאָטשינע דורך פּאַיאָצעווען איבער זיך, און פון דעם פּאַיאָצעווען וואַקסט אויס אַנשטאַט אַ פּאַיאָץ, אַ טיף־פּינדליקער און טראַכטנדיקער מענטש, וואָס הויבט זיך ביסלעכווייז אָן אַריינגובענען אין אייער געמיט, און ער ווערט אייך נאָענט, אייגן און איר זאָגט מיט אים צוזאַמען :

דער אַרלעקין האָט איינגעזאַפט אַלע זיבן טאָן־קאַלירן,
און דאָך בלייבט אַ גרויקייט נאָר דערפון.

איז אייך דאָך ניט גרוי, ווייל פאַר אייך וואַקסט אויס אַ מענטש אָן אויפ־געבֿענדטער אין זיין אייגענעם קאַליר.
ה.

פאַרשלייערט איז מיין פענצטער, פאַרריגלט איז מיין טיר,
שעמט זיך אָפּט דער העלער טאָג אַ קוק צו טאָן אויף מיר.

איז דאָס נישט מאַדנע, וואָס ווען ער דערזעט דעם שלייער איבער זיין פענצטער, און ווערט באַוואוסטזיניק אויף דער פאַרריגלטקייט פון זיין טיר, ווערט דער שלייער איבער אים אָן אויפגעלייזטער פאַר מיר, און זיין טיר ווערט פאַר מיר אַ צעפּראַלטע.

קלאָגט ער זיך, און דורך זיין קלאָגן זיך, ווערט דער ספינקס אַ באַרע־דעוודיקער, און ער אַליין אַ דערזענער אין פולער קלאַרקייט.

אַט די קלאַרקייט בלענדט־אויף נישט נאָר פאַר אונדז, וואָס פּאַלגן נאָך זיין געראַנגל מיט די אַלע פאַרבֿענדענישן, אין וועלכע ער איז געווען פאַר־בלענדט, — זי בלענדט־אויף אויך פאַר אים אַליין. אַ סימן ? הערט זיך צו צו זיין אייגן קול :

איך האָב אייך נישט געקענט — האָב איך פאַרמאַכט די אויגן,
און האָב אויף פרעמדע שפורן אַוועקגעצויגן.
יאָרן לאַנג געעסן ברויט פון אייערע סטויגן,
און אָפּגעקערט פון אייך מיט צוגעמאַכטע אויגן.

דאָס איז שוין מער נישט קיין ברכה צו דער פאַרבֿענדעניש, וואָס זעט

דורך פארפאפטן שמינק גאלד-באזוימטע כמארעס. דאָס זיינען ווערטער פון אַ מענטשן, וואָס האָט אָנגעהויבן דערזען, דערהערן און באַנעמען, און ווייל אַזוי, איז זיי מיר געזונט, דו פּוּדִישער אָטעם פון דער לעמבערגער הויכשול, און דו אויך, באַפּראַקטע קוּטור אויף דעם ווינער דייטש, און ברוך-הבא, מיין שטאַמיקייט פון זלאַטשעוו.

מיין פּאַלק, — שווערער יאָך האָט דיין שטערן געבויגן,
און איך האָב געמיינט — דו שרעקסט זיך פאַר זונען.
איצט האָסטו דערמוטיקט צעעפנט די אויגן
און ווידער דיין שטאַלץ און גבורה געפונען.

דאָס פּאַלק גופא האָט זיך אייגנטלעך קיינמאַל נישט געשראַקן פאַר זונען.
אדרבא, עס איז זיי שטענדיק אַנטקעגנגעגאַנגען, אָבער, אַז מען איז געווען אין
דער פרעמד, האָט מען געמיינט...
איז טאַקע גוט, וואָס מען איז ענדלעך אַהיים געקומען, און נישט נאָר
דאָס פּאַלק דערזען, נאָר אויך זיך אַליין, ווי אַ טייל פון דעם.

פון שטאַם צו שטאַם, פון פּאַלק צו פּאַלק וועט, ווי אַ נייע תורה
זיך טראַגן פאַראיינט געזאַנג.

איצט אַז מען איז פאַרוועבט אין דעם געוועב פונעם אייגענעם פּאַלק, איז
גאַנץ נאַטירלעך דער חלום פון פעלקער-פאַרברידערונג.
1.

צו פעלקער-פאַרברידערונג נישט ווי אַ קבצן, נאָר ווי אַ גביר מיט אַן
אייגן פאַרמעג אינעם צושטייער, איז שלִיחות פון אַ גרויסער מדרגה.
אין לויף פון יאָרן, וואָס מיר אַרבעטן אין איקוף, זע איך אין אַלע
טעטיקייטן פון יעקב מעסטל אַט-דעם שלִיח.
אויך דער טעאַטראַל אין אים, וואָס איז פריער געווען פאַר אים עסקעיִ-
פּיוּם, איז איבערגעגאַנגען אין אַ מעדיום פון שלִיחות פאַר דער ווירקלעכקייט.
לייענט איבער זיין ווערטפּול בוך „אונדזער טעאַטער“ און פאַר אייך גייט
אויף אַ מענטש נישט נאָר מיט גרויסן וויסן אויפן טעאַטער-געביט, וואָס איז
כולל אין זיך אַזוי פיל פאַרמען פון דער קונסט, ווי דראַמע, מוזיק, רעזשי,
פּלאַסטישע קונסט, טאַנץ, ריטמיק, עלאַקיוזיע, נאָר אויך אַ מענטש מיט אַ
באַשטימטער שלִיחות דורך אַט-די אַלע קונסטן פאַרן לעבן, דאָס זעלבע
וועט איר אויך געפינען אין זיין צווייטן בוך „70 יאָר טעאַטער-רעפּערטואַר“.
און איז דען נישט אַט-די שלִיחות אויך דער עצם פון זיינע פיינע לייטעראַ-
טור-עסייען?

נישט איין מאַל טראַכט איך, אַז ערשט איצט, אין זיין געליטערטער
קלאַרקייט, וואָלט ער זיך געדאַרפט פאַרמעסטן אויף גרויסע דיכטערישע

ארבעטן. וואָרום, סאַראַ מהלך עס איז פון זיינע פאַרנעפלטע „דמיונות“ און דעם ראַנגלעניש צו געלייטערטקייט דורך זיינע לידער ביז דער קרישטאָל-קלאַרקייט אין זיינע לעצטע עסייען!

ז.

מיין פרוי, וואָס איז אויף איר אופן דורכגעגאַנגען דעם זעלבן פראַ-צעס, ווי יעקב מעסטל, פון היימישקייט צו פרעמדקייט, און דערנאָך געצויגן געוואָרן צוריק צו היימישקייט, האָט מיר אַרויסגעהאַלפן צו באַנעמען דעם גאַנג פון איר עלטערן חשובן פריינט:

— מיר, דער טייל פון דער יידיש-גאַליצישער יוגנט, וואָס האָט זיך געריסן פונעם קליינעם שטעטל צו דער קולטור פון דער גרויס-שטאָטיש-קייט, האָבן געמוזט אַ שוועב טאָן איבער אַ גרויסן שטיק חלל, וואָס איז גע-לעגן אין דער מיט. קיין נאַטירלעכע פאַרבינדונג, וואָס זאָ פירן פון זלאַ-טשעווער יידישקייט צו דער קולטור-וועלט פון ווין איז נישט געווען. נישט טרעפּאָ צו טרעפּל, וואָס פירט דעם טראַט בהדרגהדיק מיטנעמענדיק דאָס אייגענע פאַרמעג אַהין, וואוהין מען גייט, נאָר אַן אימפעטדיק שוועבן אין דעם נייעם צויבערלאַנד, איבערלאַזנדיק דאָס אַלטע הינטער זיך, ווי עפעס, וואָס איז נישט וויכטיק צו שלעפּן עס מיט זיך.

אין זיטאָ וויינפערס טונקעלע אויגן האָט זיך באַוויזן דער געדאַנגל, וואָס זי אַליין האָט אויף איר אופן דורכגעמאַכט, און זי האָט אין איר פאַרטראַכט-קייט אַנגעהויבן צו דערקלערן אפשר מער זיך אַליין, ווי מיר אויף מייע פראַגעס:

— עס ווענדט זיך ווער. די, וועמעס וואָרצלען זיינען געווען נישט מער, ווי אויפן אויבערפלאַך, האָבן זיך אויפגעלייזט אין דעם נייעם. און יענע, וואָס זיינען געקומען פון דער טיף און זיינען געווען אַנגעפילט מיט די זאַפטן פון דער היימישקייט, האָבן אין זייער גאַנצער פאַרשיכורטקייט מיטן נייעם, דאָך געזוכט דעם וועג אויף צוריק.

זי האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט אַ גוטמוטיקן פאַרוואַרף, הלמאי איד מאַך אַ וועזן פון איר קורצער בינע-אַקטיוויטעט, וואָס זי באַטראַכט איצט, ווי אַ צופאַל, און מיט באַוואונדערונג אַנגעהויבן רעדן וועגן יעקב מעסטל: — אַ מענטש, וואָס איז געווען אַזוי שטאַרק אַריינגעוועבט אין דער קול-טור אויף דער דייטשישער שפראַך, איז דאָך עקשנותדיק געגאַנגען סיי ווי אַ שוישפילער און סיי ווי אַ דיכטער צוריק צו זיין אייגענעם יידישן לעזן. די רייז האָבן פאַר מיר קלאַר געמאַכט פאַר וואָס יעקב מעסטלס „דמיונות“, וואָס זיינען געקומען צום אויסדרוק דורך זיינע דראַמאַטישע פאַ-עמען, האָבן געמוזט אַטעמען מיט פרעמדקייט פאַר דעם יידישן מענטשן, וואָס האָט געלעבט מיט דער היימישקייט. אין זיין צוריקקערן זיך פון דער

פרעמד, האָבן זיינע מיטגעבראַכטע דזשיאָואַניס, בעאַטריקס, אַנגעסעס און לוקרעציאַס נישט געקאַנט אויפגענומען ווערן פון די, וואָס האָבן אויפן געביט פון טעאַטער ערשט געהאַלטן ביי די "צוויי קוני לעמעלס" און ביי "שולמית" און אויפן געביט פון ליטעראַטור ביים איבערגאַנג פון עמ"רס ראַמאַנען צו מענדעלעס "קליאַטשע", וואָס קליינשטעטדיקע יונגעלייט האָבן געדערנט מיטן ניגון פון גמרא.

אַפנים, אַז יעקב מעסטל האָט דאָס אַליין דערפילט, און אין זיין אויפ־ריכטיקער תפילהדיקייט געבעטן מחילה:

זיי מיר מוחל, גאט,
וואָס מיינע שירים — אויך פון אַנגענעמסטן מין
באַנעמט מען נישט.

ה.

איך האָב איצט דאָס געפיל, אַז זיינע שירים, וואָס זיינען געשאַפן גע־וואָרן דורך אים אין דעם פעריאָד פון זיין געראַנגל מיט זיך אַזיין, זיינען אין די איצטיקע טעג ערשט צייטיק געוואָרן און לאָזן זיך זייער גרינג און מיט פאַרגעניגן אויפנעמען.

זייענענדיק זיי איצט, טראַכט איך, אַז זיי געהערן צו יענע מיני פרוכט, וואָס האָזן זיך נישט עסן גלייך נאָכדעם, ווי זיי ווערן פון די בוימער אַרונ־טערגענומען, ווייל די רייפקייט אין זיי קומט ערשט שפעטער מיט דעם צעיערן זיך אין זיך גופא.

אין דער רייפקייט און קלאַרקייט פון זיינע איצטיקע עסייען איבער טעאַטער און ליטעראַטור, אַנטפלעקט זיך אויך די רייפקייט און קלאַרקייט אין אַ צאָל פון זיינע אַמאָליקע לידער. עס וואַקסט אויס אַ באַגער, אַז ער וואַלט זיך געדאַרפט פאַרמעסטן אויף נייע פאַעטישע דערגרייכונגען.

וואָס איז? ער איז נישט מער יונג? נאַרישקייטן! וואָס פאַר אַ ווערט האָט דאָרטן עפעס אַ ציפער, וואָס איז פאַרצייכנט אין עפעס דאָרטן אַ לעקסי־קאָן, אַז אויפן אויסזען זע איך זייער אַ קליינע ענדערונג פאַר די אַלע יאָרן, וואָס איך קען אים.

די זעלבע זשוואַויקע, די־דראַטיקע פיגור, די זעלבע ענערגיע, דער זעלבע אויפשין אין זיינע אויגן, ווען ענטוויאַסטיש, און ווען אין צאָרן, איז וועמען אַרט דאָס עפעס אַ ציפער?

אמת, דאָס לעבן אַרום האָט זיך אין די יאָרן געוואַרטיק געענדערט, און אַט־די ענדערונגען זיינען נישט דורכגעאַנגען אַן אַ חותם אויף אים, ווי אויף אונדז אַלע. אָבער אַט דער חותם טאָר נישט וועגן קיין וואַג, וואָס באַשווערט, נאָר שוואַונג אין פליג צו נייע הויכקייטן, און כוח אין די טריט צו נייע ווייטיקייטן.

בער האַראַוויץ

א.

צווישן די נייע נעמען אין דער יידישער פּאָעזיע פון פּוילן, וואָס האָבן אַריבערגעקלונגען צו אונדז קיין ניו יאָרק גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז אויך געווען דער נאָמען בער האַראַוויץ. דער טאָן פון זיין ליד האָט זיך אויסגעטיילט פון די איבעריקע טענער מיט דער געזונטקייט פון דער ערד אַרום די קאַרפּאַטן־בערג אין גאַליציע, און אין דער זעלבער צייט געשלאָגן פון זיך מיט טיפּער, פאַרוואַרצלטער פּאַלקס־יידישקייט, וואָס האָט פאַרמאָגט איר אייגנארט, כאָטש זי איז שוין געווען היפש באַרירט מיט דעם אַטעם פון דער מערב־אייראָפּיאישער קולטור.

אין די קרייזן פון די יידישע דיכטער אין ניו־יאָרק האָט זיך דער טאָן געוועקט נייגער און צופרידנקייט.

— אַ מחיהדיקע געזונטקייט! — האָט מען אָפט געהערט באַמערקן וועגן אים צווישן די יונגע דיכטער, און מען האָט נאָכגעפּאָלגט נאָך זיין שפּאַן. — ער שרייבט אויך מחיהדיק אין פּראָזע, — האָט שמואל יעקב אימ־בער, וועלכער איז אין יענער צייט געקומען אויף אַ לענגערן באַזוך קיין ניו־יאָרק, אינפאַרמירט. און ווען עס זיינען שפּעטער אָנגעקומען צו אונדז זיינע צוויי בענד לידער, אַרויסגעגעבן דורכן קלעצקין פּאַרלאַג, האָט מען זיך געקוויקט סיי מיט די לידער און סיי מיט די פּרעכטיקע בעל־שם מעשיות, וואָס זיינען געשריבן געוואָרן אין אַ ביז גאַר פּיינער פּראָזע.

— מען זאָגט, אַז ער איז אויך אַ גאַר פּיינער צייכענער, — האָט משה לייב האַלפּערן מיר דערציילט אין אַ טאָן, וואָס האָט קלאָר געמאַכט זיין אינ־טערעס צו בער האַראַוויצן. וואָרים אויך ער האָט אָפּטמאָל געפרובירט זיין נע כוחות אויף דעם געביט.

מיט וואַרעמקייט האָט אָפט גערעדט וועגן אים ראובן אייזלאַנד ביי יעדער געלעגנהייט, און איר, וואָס בין באַצייכנט געוואָרן אין די זעלבע קרייזן, ווי אַ סאַבוויניסטיקער צווישן די סאַמע יינגסטע, האָב זיך גאַר באַזונדער דערפּרייט מיט אַט דעם טאָן אין בער האַראַוויצן, און איר האָב געהאַט אין זיך דאָס געפּיל, ווי מיר ביידע רופן זיך איבער.

פאַרוואָס איר האָב זיך אין יענער צייט נישט איבערגעשריבן מיט אים, ווייס איר נישט. עס איז מיר ביז היינט אומפאַרשטענדלעך, פאַרוואָס מיר

האַבן אין יענער צייט נישט אָנגעקניפט קיין פּערזענלעכע פּאַרבינדונגען. נישט נאָר האָבן מיר זיך נישט איבערגעשריבן, נאָר איינער דעם אַנדערן אונדזערע אַרויסגעגעבענע לידער־זאַמלונגען נישט געשיקט. און עס איז געווען ביז גאָר טשיקאַווע, אז ווען מיר האָבן זיך אין יאָר 1929 באַגעגנט אין וואַרשע, און זיך געביטן מיט אונדזערע ביכער, האָבן מיר איינער פאַרן אַנ־דערן ציטירט אויסנווייניק אַ צאָל פּערזן.

— ווי עס זעט אויס, גיב איך דיר איבערגעלייענטע ביכער, — האָב איך זיך געוויצלט, און ער האָט מיך גלייך מכבד געווען מיט דעם געדאַנק, אַז גוטע ביכער לייענט מען נישט איבער, נאָר מען לייענט זיי נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל.

ב.

עס ווערט אַזוי גרויליק צו טראַכטן, אַז אַט דער בער האַראַוויץ איז דערשלאָגן געוואָרן אונטער די שטעקנס אין די גאַפּעס פון זיינע אייגענע מאַיאַדאַנער פּויערים!

האַט ער דאָך גלייך ביי אונדזער ערשטער באַגעגעניש גערעדט צו מיר מיט אַזוי פיל ליבשאַפט פון זיין מאַיאַדאַן, און די געזונטע פּויערן אין דעם. — זישע, דו וועסט מיט מיר אַריבערפאַרן אַהין, וועסטו זיך ממש מחיה זיין מיט דער געגנט און מיט די מענטשן אין איר. געזונטע, וויטאַמינענדיקע נאַטור־קינדער. נישט אומזיסט האָט דער בעלי־שם די נאַטור ליב געהאַט. איך וועל דיך פירן אינעם סאַמע האַרצן פון די קאַרפּאַטן־בערג, וואו ער האָט געטראַטן.

האַט עמיצן געקאָנט איינפאַלן אין יענע טעג, וואָס אים דערוואַרט אין זיין באַליבטער געגנט, ביי די זעלבע פּויערן, וואָס ער האָט אַזוי רחבות־דיק באַזונגען?

אַקוראַט ווען דאָס איז געשען איז ביז היינט נאָך נישט פּעסטגעשטעלעט געוואָרן. מען זאָגט — 1942, אַנדערע ווילן האָבן — 1943, און אַז געווען איז דאָס שמחת־תּורה, ווען אַ צאָל פּויערן זיינען אים באַפּאַלן אין זיין גאַ־ליצישן דאָרף מאַיאַדאַן מיט דרענגלעך, — עס איז אפילו פאַראַן אַ סברא, אַז מען האָט אים באַגראָבן לעבעדיקערהייט.

אויב דאָס לעצטע איז אמת, מוז די ערד איבער זיין קבר ביז איצט שריי־ען, וואָרום אַזאַ מעכטיק קול, ווי ער האָט געהאַט, לאָזט זיך אפילו אונטער דעם ערד־צודעק נישט פאַרשטומען.

איך לאָז איבער צו די היסטאָריקער צו דערגראָבן זיך און פּעסטצושטעלען די דאָטע און די אַלע פּרטים, ווי אַזוי דאָס איז געשען. פאַר דער כראָניק פון יענער גרויליקער קאַטאַסטראַפּע איז דאָס אַוודאי וויכטיק, פאַר מיר איז זיין

געשטאלט א לעבעדיקע, און איך קאן זיך בשום אופן נישט צוגעוואוינען צום געדאנק, אז דער טויט האט כוח געהאט אים צו באזיגן.
 עס זיינען נישט נאָר זיינע ביכער, אין וועלכע איך קוק אַריין און הער פון זיי דאָס גערויש פון לעבן, זיינע צייכענונגען, וואָס שלאָגן פון זיך מיט קולות, — אפילו נישט נאָר די צייכענונגען פון מיר אליין, — זיינע חפצים־מתנות, מיט וועלכע ער האָט מיך באַשאַנקען, זואַס יעדער איינער באַזונדער דער דערמאָנט אַ לעבעדיקן מאַמענט דאָ און דאָרטן, נאָר עס איז דער עיקר ער אליין, — זיין מעכטיקע פיגור, זיין פּוֹר־בלוטיק קול — זיין איבערלעכער כוח האָלטן מענטשן וואַכזאַם צו זיין אייגנאַרטיקייט.
 — „סערוואַס“, בער האַראַוויץ! — האָב איך געהערט אומצאַציקע מענטשן, און דער עיקר יוגנטלעכע, אים באַגריסן אויף די גאַסן פון וואַרשע, ווילנע און ווין.

— סערוואַס! סערוואַס!

די באַגריסונג „סערוואַס“ האָט ער מיטגעבראַכט מיט זיך פון זיינע מקומות. און עס האָט נישט גענומען לאַנג און זי האָט זיך אַריינגעהאַמערט אין די קולטור־קרייזן פון וואַרשע און ווילנע.

ג.

ווער עס האָט ליב גערעגלטע וואַסערן,
 איך האָב ליב ראַשנדיקע באַרג־וואַסערן, —
 אומגעבונדן, נישט געקאָועט, שוים אין געזאַנג!

ער אליין איז געווען אַ ראַשנדיקער, אומגעבונדענער באַרג־שטראָם, וואָס האָט געשווימט אין זיין ריזדיקייט, ווי פריידיקע טענער אין אַ ליכטיקן זומער־קאַיאָר איבער שפּע־דיקע, קאַלירטע בערג.

ווי באַרג־וואַסער שוים אין די אייגענע ברעגן,
 און קומסטו אין די טאָלן, ברענג ברכה צום לעבן!

ביז איצט קלינגען אין מיינע אויערן אַט די שורות, וואָס ער האָט אַ יאָג גע־טאָן איבער מיר גלייך ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט מיר אין וואַרשעווער דיטעראַטן־פאַראַיין, אויף טלאַמאַצקיע 13, האַרבסט פון יאָר 1929.

ברעך די טויטע פאַרגליחערטע פעלדון,
 וואָס העמען זיין שטאַרקן און פריילעכן גאַנג.

יענער זוניקער נאַכמיטאַג, ווען איך האָב דערפילט אַרום זיך זיינע גרוי־סע, שטאַרקע אַרעמס, און דעם רושיקן אויסרוף:
 — אַט איז ער, דער זישע וויינפער, מיט וועמעס לידער עס איז מיר אַ מחיה זיך איבערצורופן! — האָט ער אויסגעשריגן זויך אויפן קול, און

כאַטש ער האָט נישט געהאַלטן פאַר נויטיק אָנצורופן זיין נאַמען, האָב איך שוין געוואוסט, אַז דאָס איז בער האַראַוויץ.

די לוקעווער יידן, —
זיי טראָגן צעכראַסטעטע העמדער,
און לעבן תמיד אין פרידן, —
די לוקעווער יידן !

עס איז געווען ביז גאַר מאַדנע, וואָס אָט די שורות זיינע זיינען אַרויס פון מיין מויל גלייך, ווי איך האָב זיך באַפרייט פון זיינע אַרעמס, און ער האָט גלייך ממשיך געווען אין זיין מחיהדיקן רוישיקן קול.

אויף זעליג פישלס רוקן
איז אַ פחד צו קוקן,
ער פאַקט אַ בוהאַץ ביי די הערנער,
טוט ער זיך פאַר אים בוקן.

און באַלד שוין מיר ביידע צוזאַמען אין פריילעכע טענער :

וואָס רוישט אַזוי דער וואַלד ?
סאַראַ מעכטיק קלינגען ! —
דאָס קאַסען די לוקעווער יידן,
און לוקעווער שניטער זינגען.
עס וואַקסט דאָס האַרץ אין פריידן,
עס קומען פריידיקע טרערן, —
זאָלן אַזוינע טייערע יידן,
ווי לוקעווער זיך מערן.

די אַרומיקע, וואָס האָבן בייגעוואוינט אָט די ערשטע באַגעגעניש אונד-
זערע, האָבן געשמייכלט, ווי די גאַלדענע האַרבסט זון דורך די פענצטער.
ספעציעל געדענקט זיך מיר דער שמייכל פון דעם פאַקס-פאַעט הער-
שעלע. ער האָט געקוקט מיט צעוואַרעמטע אויגן אויף אונדז ביידן און עט-
לעכע מאַאָ איבערגעזחזרט מיט אויפגעוויכטנקייט אין זיין שטיל קול :

— בערקע און זישע !

— בערקע און זישע !

ד.

— קום מיט מיר אויף אַ פאַר וואַכן אין מיין דערפֿ מאַידאַן, — האָט ער זיך געבעטן ביי מיר.

ספעציעל איז ער צוגעשטאַנען צו מיר מיט דער איינלאַדונג אין די טעג, ווען מיר זיינען געווען אינאיינעם אין ווילנע, וואו עס האָבן זיך געוואָרפן אַזוי פיל יידישע אויסגעבלייכטע יינגערע און עלטערע, פאַר די אויגן.

— קום מיט מיר אין מיין געגנט, און איך וועל דיר ווייזן געזונטע, האַרע-
פאַשנע יידן, — האָט ער זיך ביי מיר געבעטן.
— די לוקעווער? — האָב איך לאַכנדיק געפרעגט.
— זיי געפעלן דיר, הא? — האָט ער זיך דערפרייט, און כדי אויפצו-
רייצן אין מיר דעם באַגער צו באַזוכן מיט אים זיין היים אין מאַיִדאָן, האָט
ער אינמיטן דער ברייטער פּאַהוליאַנקע גאַס אין ווילנע אַנגעהויבן פאַר מיר
צו רעציטירן שורות פון זיינס אַ ליד.

עס חלומען זיך אפילו נישט
אַזוינע שטילע, פרעכטיקע נעכט!
איך זיך אין לבנה־ליכט
אויף דער זילבערנער וועראַנדע
אַנגעלענט דעם שטערן און דעם האַרטן האַלץ.

און כדי נאָך מער צו וועקן אין מיר דעם באַגער, האָט ער געזאָגט:
— איך וועל דיך פירן אין די טריט, וואָס דער בעש״ט האָט געטראָטן אין
מיין געגנט.

— צום דאַרף יאַסין? — האָב איך געפרעגט.
ער האָט זיך פריידיק און גליקלעך צעלאַכט הויך אויפן קוֹל, און זיך
געוואונדערט:

— ווען האָסטו באַוווּזן צו פֿייענען מיין דערציילונג „חדוה“?
— זעסט דאָך, — האָב איך זיך מיט אים גערייצט, און ווי פון זיך אַליין
האָט זיך אַנגעהויבן צו זינגען שיר־השירים צו אַט דער דערציילונג זיינער.
אַקוראַט, וואָס אַזוינס איך האָב אים דעמאָלט געזאָגט, געדענקט זיך מיר
נישט. איך געדענק בלויז, אַז איך האָב אויסגעדריקט מיין באַגייסטערונג צו
דער ערדישער, נאַטירלעכער פּשטות, מיט וועלכער ער האָט אויסגעוועבט דעם
בעש״ט אין זיין דערציילונג „חדוה“, און דער עיקר האָב איך דעמאָלט באַ-
טאַנט דאָס מענטשעכע, וואָס שטראַלט מיט אַלע שיינקייטן פון זיין בעש״ט.
— אַט, אַט, אַט! — האָט ער גליקלעך זיך צערוישט, און דעמאָלט גע-
דענק איך, ווי אין דער גאַנצער מעכטיקער גופיקייט זיינער האָט זיך צעוויגט אַ
דורכזיכטיק קינד, וואָס האָט געלויבטן מיט אַן אַ שיער דורכגעלויכטענער
ריינקייט.

ה.

שיינע, צעלויכטענע טעג און אַוונטן מיט בער האַראַוויצן, אין 1929 אפילו,
ווען די אַרעמקייט איז געווען אַן אַנגעלאַדענע מיט גרויסער שווערקייט.

וואַרשע האָט געברויזט מיט יידן־פּראָטעסט קעגן די פּילסודסקי גזירות אויף יידן; ווילנע האָט געמאַסטן דעם טראַט אין טיפּער פּאַרטראַכטיקייט וועגן דעם מאַרגן פּאַר יידן. בער האַראַוויץ איז נישט געווען טויב און בלינד צו דעם אַרום, און דאָך האָט געשפּרודלט פון אים מיט אַזוי פּיל פּרייד, וואָס האָט זיך בשום אופן נישט געלאָזט צאַמען אין איר צוטרוי און אין איר ליב־שאַפט צו מענטשן.

— העי, אַלטער, הויב אויף די אַראַפּגעלאָזטע נאָז! — פּלעגט ער אויס־שרייען צו דעם־שטענדיק פּאַרזאָרגטן אַלטער קאַצינע.

— וואָס־זשע איז מיט דיר אַזוי די גדולה? — פּלעגט אַלטער קאַצינע אויף אים אַ קוק טאָן מיט דעם דורכזיכטיקן טרויער אין זיינע ערנסטע אויגן דורך די ברילן.

— קאָן מען דען זיך נישט דערפּילן גדולהדיק אָן אַ פּאַרוואָס? — האָט בער האַראַוויץ פון אים גוטמוטיק געהווקט.

צי ער האָט טאַקע געמיינט אַקוראַט, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, בין איך נישט אַזוי זיכער. גיכער איז דאָס געקומען ביי אים פון זיין טיפּער ליב־שאַפט צו מענטשן, וואָס ער האָט נישט געוואָלט זען קיין דערשלאַנגנייט אין זיי, און דאָס אַנשריייען איז ביי אים געווען אַ מין מעטאָדע צו דערמוטיקן, און מען זאָל זיך נישט אונטערגעבן צו דעם אַטראַפּירנדיקן כוח פון עצבות.

אויך אויף זיך אַליין האָט ער אַ טבע געהאַט אַנצושריייען אין מאַמענטן, ווען אַזאַ עצבות האָט זיך אויף אים פּאַרמאַסטן:

דאָס משוגענע דונערן האָט אויפּגעהערט,

ווייסע מלאכים טרעטן איבער דער בלוטיקער ערד,

שלום עליכם, מלאכי השלום!

נו, יאָ, שלום עליכם, מלאכי השלום, — האָט ער געגריסט די זעלט, להכעיס אַלע משוגענע דונערן, אויפן זעלבן אופן, ווי ער האָט יעדן באַקאַנטן זיינעם געגריסט מיט זיין רוישיקן און ברייטן, וואַרעמען אויסרוף:

ו.

איז ער געווען מער מייסטער דורך דער ליניע, ווי דורך זיין וואָרט? שווער צו באַשטימען, ווייל ביידע האָבן זיך אים געגעבן גרינג, און ספּאַנ־טאָן, און דורך ביידע איז געקומען זיין אויסדרוק אויף אַ רוישיקן און פּריידיקן אויפן.

ווען איך האָב אים מיט אַכט יאָר שפּעטער באַגעגנט אין ווין, איז ער געווען באַזאָרגט מיט טיפּער אחריות פּאַר זיין אויפּוואַקסנדיקן יינגל, וואָס האָט אפנים געדאַרפט מער, ווי דער פּאַטער איז בכוח געווען אים צו געבן. זיך צעגאַגען מיט דער פּרוי, האָט ער געפּילט אין זיך אַ טאַפּלדיקע

אחריות פארן קינד. אין יענער צייט האָב איך אין אים געזען אַ באַזאָרגטקייט און אַן אַפּטן אומרו, אָבער אין כאַראַקטער און אין דער רוישיקייט — דער זעל-בער, ווי איך האָב אים געזען מיט אַכט יאָר פריער אין וואַרשע און אין ווילנע. — סערוואוס! — האָט אויך אין ווין געקלונגען פון זיין מויל צו פריינט און באַקענטע אומעטום, וואס איך האָב זיך מיט אים באַוויזן. — סערוואוס, בערקאָ! — איז געקומען צו אים פון יעדן איינעם דער פריינטלעכער ענטפער.

און נישט קיין חידוש!

פון אים האָט זיך געטראָגן אַן אומבאָגראַדענע צעטע ליבשאַפט צו מענטשן, צו יידן, אויך וועגן זיין דערווייטערטער פרוי האָט ער גערעדט מיט ליבשאַפט. און וועגן זיין יינגעלע?

— מאַרגן האָב איך מיט אים אַן אויספלוג, — ווילסט אפשר מיטקומען איך וועל דיר ווייזן הערלעכע פלעצער!

ווען ער האָט דערהערט ביי וועמען אין ווין איך שטיי איין, און אַז די מענטשן זיינען די משפחה פון מיין פרוי, האָט ער אויסגערופן:

— זיטאָ איז דיין? הער נאָר, הער! מיר זיינען דאָך פון דעם זעלבן געגנט אין די קארפּאַטן-בערג! איך קאָן דאָך זי, ווען זי איז געווען אַ יונג מיידל.

דאָס האָט געבראַכט דערצו, ער זאָל שוין די מערסטע צייט פון מיין באַר-זוך אין ווין מיט מיר אין הויז פון מיין פרויס מוטער, פון וועלכער ער האָט, אַגב, געמאַכט עטלעכע פּרעכטיקע צייכענונגען, שמועסנדיק מיט איר וועגן די שיינקייטן פון די קארפּאַטן-בערג, וואו ער איז אויסגעוואַקסן.

סאָראַ ליבשאַפט עס האָט זיך געטראָגן פון אים צו יענער געגנט, — צו די געזונטע, האַרעפּאַשנע יידן, און אויך צו די פויערן, מיט וועלכע ער האָט גע-לעבט אין נאַענטקייט.

ז.

צווישן מייע דילקעס אין דעם מעשענעם וואָועלע איז די גרעסטע — זיי-נע. זי דערמאָנט אַ מיטנאַכט אין ווילנער האַטעל „יעווראַפּייסקי“, ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפט פונעם שלאָף און אים געזען אין אַ רויכיקער כמאַרע אין ווינקל ביי אַ טישעלע מיט אַ קליין לעמפל איבער דעם.

— בערקאָ, דו האָזט מיך נישט שלאָפן, — האָב איך אויסגערופן, און ער האָט, נישט אויסדרייענדיק זיין פנים צו מיר, געענטפערט:

— דו מיך אויך נישט!

די זעלבע וואָך איז אין ווילנער „טאַג“ אונטער דער רעדאַקציע פון זלמן רייזען, דערשינען זיינס אַ פּאַעמע מיט מיין נאָמען איבער איר. אויף מייער אַ וואַנט הענגט איינגעראַמט אַ טאַפּלעטער פּאַרטרעט פון מיר

— צייכענונג און וואַרט, שטייט פאַר די אויגן דאָס קאַפּע הויז „צענטראַל“ אין ווין, וואו ער האָט אין מיטן רוישיקן טומל געשאַפן ביידע צוזאַמען.
 אין ווינקל לעבן דער טיר פון מיין וואוינונג שטייט צווישן אַ קאַלעקציע שטעקס זיינער מיט אַ הערשן-האַרן איבער זיך, קלינגט אין די אויערן:
 — דער הערש איז טאַקע פון מיין מאַידאַן!
 פון זיין מאַידאַן?

דאָס זעלבע מאַידאַן, וואו ער איז געבוירן געוואָרן, אויסגעוואַקסן און אַנ-געפילט געוואָרן מיט איר שיינקייט, מיט דער רחבות, און מיט אַזוי פיל ליב-שאַפט אין זיך צום לעבן, און דאָס זעלבע מאַידאַן, וואו מען האָט אים דער-שלאַגן מיט דרענגלעך און ניט קיין דערשלאַגענעם אין דער ערד באַגראַבן?
 איך נעם אַרונטער פון מיינע פּאַליצעס זיינע ביכער, און . . . אַבער, וואָס איז דאָ צו זאָגן, און וואָס איז דאָ צו רעדן?

ב. ריווקין

א.

א צייט נאך ב. ריווקינס טויט קומט ארויף צו מיר די פרוי מינא באַר־
דאָר־ריווקין, מיט איר שטענדיק מאַמעדיק־באַזאַרגט פנים, וואָס איז דאָס מאָל
געווען באַזונדער באַזאַרגט.

— וואָס איז געשען, מינאָ? — האָב איך געפרעגט, און זי האָט אָנגעהויבן
זיך באַקלאַגן אין אַ שטאַרקן אומרו:

— הערט אַ מעשה: איך שטעל איצט צונויף אַ באַנד פון ברוכס איבער־
געלאָזטע מאַנסקריפטן, און איך געדענק אויף זיכער, אַז ער האָט וועגן אייך
געשריבן, אָבער איך קאָן בשום אופן ניט געפינען דאָס אַרטיקל, — אפשר
ווייסט איר, וואו, און ווען דאָס אַרטיקל איז אָפגעדרוקט געווען?

איך האָב זיך אָנגעשטרענגט צו דערמאָנען און זיך באַלד צעשמייכלט פון
מיין אָנשטרענגונג. וואַרים וואַלט דאָס אַרטיקל געווען געדרוקט געוואָרן,
וואַלט איך דאָס ניט נאָר געדענקט, נאָר זיכער געווען אויסגעשניטן.

— אַזאַ אַרטיקל איז קיינמאַל פון ב. ריווקין ניט דערשינען, — האָב איך
איר פאַרזיכערט.

— זייט איר זיכער? — האָט זי געפרעגט אין פאַרצווייפּלונג.

זי איז געבליבן זיצן אַ דערשלאָגענע. אין מיר איז אויפגעגאַנגען אַ טיף
מיטגעפיל צו אַט דער צאַרטער פרוי, וואָס האָט ניט נאָר פאַרגרינגערט ב.
ריווקינס לעצטע יאָרן פון זיין שווערן לעבן מיט איר פאַרשטענדעניש און
באַציאָונג צו זיין גרויסן גייסט, וועלכער איז שטענדיק געריטן אויפן רוקן
פון אַ צעווייגטן שטורעם, נאָר לעבט אויך איצט מיט און פאַר דער ירושה, וואָס
ער האָט אונדו איבערגעלאָזט.

איך האָב דערפילט אַ באַגער צו פאַרגרינגערן איר שווער געמיט, און
אָנגעהויבן רעדן צו איר וועגן דער קליינער זאַמלונג פון לויטערע און צאַרטע
לידער, וואָס איז אַרום יענער צייט דערשינען פון אַט־דער מינאָ באַרדאָ־
ריווקין.

— עס איז פאַר מיר אַ פאַרגעניגן אייך צו זאָגן, אַז איך האָב געהאַט אַן
אמתן גענוס פון אייערע לידער, — האָב איך געזאָגט, און אויף אַ רגע האָבן
אירע טונקעלע אויגן אַ שייך געטאַן.

— אַדאַנק אייך! עס איז גוט צו הערן, אַז אַ דיכטער האָט הנאה געהאַט

פון מיינע לידער, — האָט זי אָנגעהויבן, און באַלד זיך אומגעקערט צום פריערדיקן: — איך גיב נאָך ניט אויף, ערגעצוואוּ מוז דאָך דאָס זיין. זי האָט זיך אויפגעהויבן און גערעדט מער צו זיך, זוי צו מיר אין איר פאַרטראַכטיקייט:

— איך האָב יאָ געפונען אַ פעקל מיט נאָטיצן וועגן אייך... זייער אינטערעסאַנטע נאָטיצן... לויט זיי האָט געדאַרפט זיין אַ ברייטערע אַרבעט, און טאָך קע אַ וויכטיקע אויך... אויב איך וועל די אַרבעט ניט געפינען, וועל איך אפשר אַריינגעבן די נאָטיצן, ווי זיי זיינען? ...

מיט אַ שטיקל צייט שפעטער באַווייזט זיך דער עסייאַסט אַבאָ גאַרדין און לאָזט מיר וויסן אין אַ פריילעכן, הלצהדיקן טאָן:

— ב. ריווקין האָט צוגעשיקט וועגן אייך אַן אַרטיקל פון יענער וועלט. האָב איך זיך דערפרייט מיט דער נייעס, אַז דאָס אַרטיקל וועגן מיר האָט זיך אָפגעזוכט, און באַמערקט:

— נו, ביי אים איז אַזאַ זאַך דאָך מעגלעך!

ב.

מיין באַמערקונג, אַז ביי אים איז אַזאַ זאַך מעגלעך איז געגאַנגען אויפן אַדרעס פון מאַרק טאַלעראַז, וואָס איז געווען ב. ריווקינס פּסעוודאָנים איבער זיינע אַרטיקלען וועגן ספּיריטואַליזם, וועלכע זיינען געלייענט געוואָרן פון אַ סך מענטשן מיט גרויס אינטערעס.

געלייענט האָבן אַט די אַרטיקלען ניט נאָר יענע, וואָס האָבן געטייט מאַרק טאַלעראַזס גלויבן אין גייסטער, נאָר אויך אַ סך, וואָס האָבן געקוקט אויף אַט דעם גלויבן מיט ביטול. מען האָט געלייענט צוליב דער גייסטרייכקייט, וואָס האָט געשלאָגן פון זיי און צוליב דעם פאַרבנרייכן סטיל אין זיי.

און וואָס איז דער חידוש? איז דאָך מאַרק טאַלעראַז געווען ניט מער ווי אַ שליער, אונטער וועלכן עס האָט זיך געטראָגן ב. ריווקינס אומבאַגרע-נעצטע פּאַנאָזיע מיט אַ היפּשן בינטל שליסל צו די טירן פון אַלערזיי פאַר-באַרגענע קעמערלעך אין דעם פאַרנעפּלטן לאַבירינט פונעם קאַסמאַס.

עס דערמאַנט זיך מיר אַן אַוונט ביי אים אין שטוב מיט אַ טונקל-הויטי-קער און אייגנפאַרלומטער מעדיום, וואָס ער האָט דעמאָלט ביי זיך געהאַט, כדי צונויפצוברענגען גייסטער פון יענער וועלט מיט אַ צאָל ערדישע פריינט זיינע, וואָס ער האָט ספּעציעל פאַרבעטן צו זיך יענעם אַוונט.

איך האָב זיך נאָרוואָס געהאַט אומגעקערט פונעם יידישן לעגיאָן אין ארץ-ישראל, און נאָך אַפילו ניט באַוויזן איבערצובייטן מיין אונפאַרם אויף אַ ציי-ווילן אַנצוג, און אפשר טאַקע צוליב מיין אונפאַרם האָט די מעדיום מיר אומבאַדינגט געוואָלט האָבן האַרט ביי איר זייט. דאָס קליינע עס-ציימער איז

געווען האלב-באָרויכטן און אַרום דעם קיילעכדיקן טיש די געסט, וואָס יעדער איינער פון זיי האָט זיך געדאַרפט קאַנצענטרירן אויף איינעם אַ גייסט. די מעדיום איז געווען מיט צוגעמאַכטע אויגן און געשילדערט פאַר דעם און פאַר יענעם דאָס אויסזען פון דעם גייסט, אויף וועלכן מען האָט זיך קאַנג-צענטרירט. האָט געטראָפן ענלעכקייט, און עמיצער פון די געסט האָט באַשטעטיקט, איז ב. ריווקינס פנים געוואָרן אויפגעלויכטן, און פון זיין מויל האָט זיך אַ ריס געטאַן אַ ברום, און אַז די ענלעכקייט האָט ניט געשטימט, האָט ער געפונען אַ תירוץ :

— עס טרעפט זיך אַ צעמישעניש !

איך געדענק, אַז איך האָב ביי איין מאָמענט אַזאַ אַרויסגעוואָרפן פון מויל אַ חכמה :

— מסתמא זיך געביטן מיט דער דירה דאָרטן.

דער עולם אַרום טיש האָט זיך צעלאָכט, און איך האָב באַד חרטה געהאַט אויף דער חכמה, ווייל ב. ריווקינס פנים האָט זיך אַ כמורע געטאַן, און ווער עס האָט אים געקאַנט אין דער נאָענט, האָט אים קיינמאַל ניט גענומען מיט קיין גרינגשאַצונג אַפילו ווען זיינער אַ צוגאַנג האָט זיך בשום אופן ניט געלייגט אויפן שכל.

— נו, יא, עס איז ריווקין, — פלעגט מען פאַרענדיקן, ווען מען האָט דערציילט וועגן זיינער אַן אויסטערלישקייט, און דער טאָן איז געווען אַזאַ, וואָס האָט געמיינט :

— וואָס ער קאָן זיך פאַרגינען, קאָן ניט אַן אַנדערער.

דער אינטערעס צום ספיריטואַליזם האָט ביי ב. ריווקינען אָנגעהאַלטן אַ לענגערע צייט, און אינגאַנצן אָפגעזאָגט פון אים האָט ער זיך ניט אפילו אין די שפעטערדיקע יאָרן, ווען זיין אינטערעס איז איבערגעגאַנגען צו אַנדערע ענינים.

אַט דערמאַנט זיך מיר נאָך אַ סצענע, וואָס איך האָב איבערגעלעבט לעבן אים, וואָס האָט מיך ממש איבערגעשראַקן.

ער האָט אין יענער צייט געלעבט אין פּילאָדעלפיע, וואו ער האָט מיט-געאַרבעט אין דער דאָרטיקער טעגלעכער צייטונג די „ידישע וועלט“, און איך בין אַהין אָנגעקומען, ווי אַ לערער פאַר אַ קינדער-שול פונם „נאַציאָנאַלן אַר-בעטער-פאַרבאַנד“. אַזוי ווי מיין שול איז געווען אין שכנות מיט דער רעדאַקציע פון דער צייטונג, פלעג איך אין אַוונט נאָך די לימודים זיך אַריינבאַפן אַהין פון צייט צו צייט. איין מאָל איז אַזאַ אַוונט בעט מיך ב. ריווקין מיטצורגיין מיט אים אין יידישן טעאַטער, וואָס אַנשול שאָר האָט דאָרטן אָנגעפירט, און מיר לאָזן זיך גיין צופוס דורכן „אינדעפענדענס סקווער פאַרקל“ שווייגנדיקע און פאַרטראַכטע, יעדער איינער מיט זיינע מזשבות. ווען מיר האָבן דערגרייכט

דאָס פּלאַץ, וואו דער גרויסער באַפרייאונגס-גלאַק מיט דער צעשפּאַלטענער ריפּ שטייט אויף זיין פּיעדעסטאַל, איז פּלוצלינג ב. ריווקין געבליבן שטיין מיט דער רעכטער האַנט אויסגעשטרעקט אינעם חלל אַריין:

— וואָס איז, ריווקין? — האָב איך געפרעגט אַ דערשטוינטער, אָבער אַנשטאַט אַן ענטפּער צו מיר, האָט זיין קול אַ דערהויבנס און עקזאַלטירנדיקס אויסגערופּן אין דעם חלל אַריין:

— יצחק לייבוש פּרץ אין פּילאַדעלפּיע?

אַ דינער, אָנהויב-ווינטער-דיקער נעפּל האָט זיך געצויגן איבערן סקווער פונעם פּאַרקל, און די אַנגעצונדענע לאַמפּן האָבן דורך אַט דעם נעפּל אויס-געקוקט ווי פּאַרזשמורעטע אויגן.

איך האָב אויפגעשוידערט, אָבער געזאָגט האָב איך גאַרניט. מיר זיינען שווייגנדיקע געאַנגען דעם גאַנצן וועג ביז מיר האָבן דערגרייכט דעם טע-אַטער.

ג.

וואָס-זשע אַזוינס האָט ב. ריווקינען געפירט זיך אַריינצולאַזן אין דעם ספּיריטואַליזם? וואָס האָט אים געבראַכט צו אַזאַ עקזאַלטירנדיקן געמיט-צור-שטאַנד, אַז ער האָט אַנגעהויבן צו זען זאַכן און מענטשן אין דעם ליידיקן חלל?

אַז ער האָט ווירקלעך געזען, איז ביי מיר קיין שום ספק ניט. ניט גע-ווען אין זיין כאַראַקטער קיין שום סימן פון אַנשטעל, און אַוודאי ניט פון באַ-וואוסטזיניקן צוטראַכטן זאַכן, כדי מאַכן אַן איינדרוק. איז וואָס-זשע האָט אים דערפירט דערצו? איז ער געווען אַזוי שטאַרק באַווירקט פון דעם גרויסן ענגלישן געלערנטן סער אַליווער לאדזש אַדער אַנדערע פון דעם מין, וואָס האָבן אין יענער צייט געזוכט צו איבערצייגן די וועלט דורך וויסנשאַפּטלעכע באַ-וויוון, אַז דער ספּיריטואַליזם איז אַ פּאַקט?

אין יענער צייט האָב איך געפרעגט אַט די פּראַגע, און ניט געפּינענדיק קיין ענטפּער, האָב איך אַנגעהויבן צו טראַכטן, אַז ער איז אַן ערנסטער חוּלָה, און אין מיין וואַרעמער באַצייאונג צו אים, ביז איך געווען היפש באַזאַרגט. איך האָב אפילו זיך דערגרונטעוועט פון וואַנען די חולאַת איז צו אים געקומען, און מיין האַרץ איז געווען אַנגעפּילט מיט טיפּסטן מיטגעפּיל צו אים. די סיבה האָב איך געזען אין דעם פּאַרלויסט פון זיין פּרוי, צו וועלכער ער איז געווען שטאַרק צוגעבונדן.

ווער עס געדענקט ב. ריווקינען אין דעם פּעריאָד פון זיין פּרויס אומ-היילבאַרער קראַנקהייט, וועט זיך אַוודאי דערמאַנען דעם גוואַלטיקן פּיין, וואָס האָט זיך פון אים געטראָגן. ער פּלעגט אין יענער צייט אַפּזיצן שעה'נווייז אין

א ווינקל פון שלומס קאפע-הויז אינגענורעט אין זיין אייגענער קיילעכדיקייט — דאס רונדע פנים אַרונטער צום האַרצן, און די אויגן דורך די זייער דיקע ברייטן האַבן געגעבן דעם איינדרוק, אַז אַט באַלד וועלן זיי דורכלעכערן דעם טיש, די ווענט, די סטעליע און דורך זיי אַלע זיבן הימלען.

איין מאָל האָט ער אַזאַ צושטאַנד זיך פֿאַרצלינג היסטעריש צעשריגן הויך אויפן קול:

— איך וועל ניט דערלאָזן! ניין! ניין! איך וועל זיך איינשפּאַרן און ניט דערלאָזן!

ער איז געשטאַנען אויף די פיס, געביילט די פויסטן צו דער ווייטקייט און אינגאַנצן געציטערט:

— איך וועל ניט דערלאָזן!

שפעטער, ווען די פרוי איז שוין געווען טויט, און דער ברויז אין אים איז איבערגעגאַנגען אין פאַרלירנדיקייט און אין איינזאַמקייט, האָט ער אין זיין זוכעניש זיך צו ראַטעווען פון זיי, זיך אַרויפגעכאַפט אויפן רוקן פון דער אילוו־זיע וועגן דער ווייטערדיקער עקזיסטענץ פון די, וואָס זיינען געצוואונגען צו פאַרלאָזן די ערד, און דאָס מיין איך איז דער גאַנצער מהות פון ב. ריווקינס פּערזענלעכקייט, ווי אַן עסייאַסט און יידישער ליטעראַטור־קריטיקער.

לייענט פאַרזיכטיק זיינע אַרבעטן, — צי זיי זיינען וועגן יידישע קולטור־פּראָבלעמען, אָדער וועגן יידישע שעפּערישע מענטשן, און איר וועט אַוועק־געטראָגן ווערן אין זיינע הויכקייטן און ווייטקייטן אויף אַזוי פיל, אַז ווען איר וועט קומען צו זיך, וועט איר זיך כאַפּן, אַז עס זיינען שוין ניט די פּראָבלעמען און די שריפטשטעלער וועגן וועלכע ער רעדט צו אידן, נאָר עס איז ב. ריווקינס, און דורכאויס ב. ריווקינס, וואָס האַלט אידן געשפּאַנט מיט זיין געוואַלטיקן דראַנג צו ראַטעווען אונדז אַלעמען און זיך אַליין פון דער אָדער יענער פּיין, וואָס פּייניקט אונדזערע געמיטער.

אַט כאַפּ איך אַרויס בלויז עטלעכע זאַצן פון זיין וואונדערלעכער עסיי: „די צוויי בריקן, וואָס די יידישע ליטעראַטור וואַרפט איצט צו דער יידישער רעליגיע.“ און הערט נאָר, הערט, ווי ער טרייסט די יידישע שעפּערישע מענטשען, וואָס זיינען געפּאַלן ביי זיך איבער דער גלייכגילטיקייט מצד דעם בריי־טען יידישן עולם צו זייער שאפן:

— זיי האַלטן זיך איצט אינגאַנצן פאַר איבעריקע, פאַר אומזיסטיקע. זיי פילן זיך, ווי אָפּגעאַרט פון אויבן ביז אַראָפּ, — דווערט ער אין זיין ברויז־קייט, און ער הילכט אַרויס פון זיך:

— אָבער, ניין! די איבעריקע וועלן ווערן די נויטיקסטע, און די פאַר־משפּטע וועלן ווערן די אויסגעזייזטע און די דערליזער!

אויף וואָס איז זיך סומך זיין טרייסנדיקער פאַראויסזאָג? שפּאַרט ער

אים אן אויף עפעס אן אקטועלער געשעעניש אין אונדזער לעבן ? ניין. אפילו קיין שפעקולאטיוו ברענגט ער אויך ניט, און דאך זייט איר טיף באזעלט און גייט אים נאך. פארוואס ? עס איז איבער דעם גליענדיקן באגער אין אים זיך צו ראטעווען פון אומגלויבן אין גלויבן אריין, און ווייל זיין באגער איז אויך אייערער, גיסט איר זיך צונויף מיט אים, און איר זייט שוין צוזאמען מיט אים אויפן רוקן פון דער שיינער, שטראליקער אילוזיע :

— יידיש און די קינסטלערישע דיטעראטור אויף איר ווערט פאר אלע יידן איבער דער גארער ערד א כמו-טעריטאריע, וואס איז נאך שטארקער, ווי אן ערדישע טעריטאריע, און די יידן פון אלע תפוצות ציען פון איר די קרעפטיקע יניקה פאר המשך און קיום.

ד.

די חכמי-לעזשאנקע, וואס קאנען אויסרעכענען אקוראט, אן צוויי מאס צוויי איז פיר האבן אפטמאל ביי זיין לעבן געשמייכט פון ב. ריווקינס פאר-טאטישע איינפאלן, און ביי פארשיידענע געלעגנהייטן געזוכט צו מינימיזירן זיין ווארט.

— רייט, ווי א מכשף אויף א בעזים, און וואס ?

— צעשויערטיקייט, וואס פילט ניט די נויטיקייט זיך צו פארקעמען !

אט אזעלכע און ענלעכע באמערקונגען האט מען געהערט פון די חכמי-לעזשאנקע, און עס איז מאדנע, וואס איצט, נאך זיין טויט, קוקן זיי אלע אויס, ווי פארקאפטשעטע גלעזלעך אין דעם ליכט פון דער פארביקער ירושה, וואס ווערט איצט צונויפגעזאמלט דורך זיין פרוי מינא בארדאר-ריווקין.

עס איז ביז גאר סימפטאמאטיש אט דאס, וואס צווישן די הויפט עסקנים ארום דער אויפזאמלונג פון זיין ירושה זיינען די שעפערשיסטע מענטשן אויפן געביט פון אונדזער בעלעטריסטיק און פאעזיע. אוודאי שפילט דא א ראל דער באגער צו ווייזן די אייגענע פנימער, וואס ב. ריווקין האט אזוי מייס-טערהאפט ארויסגעבראכט דורך זיינע ארבעטן. אבער איז דען ניט טאקע דער באגער אריין דער בעסטער באווייז, ווי וויכטיק עס איז פאר זיי געזעען צו ווערן דורך ב. ריווקינען ?

צום לויב פאר די אמתדיקע שעפערשישע מענטשן זאל פארצייכנט ווערן : קיינער פון זיי איז ניט געווען צווישן די, וואס האבן געזוכט מבטל צו זיין ב. ריווקינען. אדרבא. אויב ער האט ביים לעבן געהאט אויפריכטיקע פארערער, זיינען דאס געווען די טאלענטירטסטע בעלעטריסטן און דיכטער. זיי זיינען געווען די איינציקע, וואס האבן אים באנומען און אים שטארק אפגעשאצט. ער איז געווען פאר זיי ניט נאר א ליטעראטור-קריטיקער, דורך וועלכן מען קאן פארמערן פאר זיך דאס ביסל פירסוס, וואס מען האט געוואלט און גע-

דארפט, נאָר אויך אַ מיטשאַפער פון זייערע ווערק, אין וועלכע ער האָט אַרייַן געלאָדן זיין אייגענע איבערשוימטע אַנגעלאַדנקייט און מיט איר אַנגעפילט די בלויוז דאָ און דאָרט, אַדאַנק וועלכן די ווערק זיינען וואָגיגער געוואָרן, און זיך דערהויבן צו גרעסערער חשיבות.

אַט דער אופן פון איבערלאָדן די אייגענע אַנגעלאַדנקייט און זי אַרייַן לאָדן אין יענעם אַ ווערק איז דאָס סאַמע כאַראַקטעריסטישע אין ב. ריוו קינען, ווי אַ ליטעראַטור־קריטיקער.

— אַ ווערק, וואָס האָט אין זיך די ברכה פון טאַלאַנט, לויזט מען ניט, נאָר מען וועבט אין דעם אַרייַן דאָס, וואָס עס רופט אין דיר אַרויס, — האָב איך אים אַמאָל געהערט זאָגן.

און איך געדענק, אַז אַט דער זאָג זיינער האָט ניט נאָר מיר געגעבן דעם שליסל צו אים אַליין, נאָר האָט אויך קלאָר געמאַכט פאַר מיר די סיבה פון מיין ווידערווילן צו יענע קריטיקער, וואָס פאַרנעמען זיך מיט שטענדיקער מביןות־זאָגעריי אויף יענעם ווערק, בשעת זיי אַרייַן זיינען הוילע פון יעדער מין שפּערישקייט אין זיך.

מיט אַט דעם זאָג איז ער מיר שטאַרק נאָענט געוואָרן גלייך ביי דער ערשטער באַקאַנטשאַפט מיט אים פּערזענלעך.

עס איז געווען אין אַ שפּעטן ווינטער־אָונט אין יאָר ניינצן־זעכצן. איך בין געזעסן מיט משה לייב האַלפּערן ביי אַ טישל אינעם קעזערדיקן רעס־טאָראַנדל אויף איסט בראַדוועי. פּלוצלינג האָט זיך צוגעוויגט צו אונדז אַ קיינינגעוויקסיקע, קיילעכדיקע פיגור מיט אַ מאַסיוון קאָפּ און אומרויאַקן קיי־זעכדיקן פנים, איבער וועלכן דאָס סאַמע אַנזעענדיקסטע זיינען געווען די צוויי דיקע גלעזער פון אַ פאַר ברילן.

משה לייב האַלפּערן האָט אונדז פאַרגעשטעלט, און פון אַ זייט אַ מורמל געטאָן צו מיר:

— אַ וויכטיקער כוח.

גלייך ביים אָנהויב פונעם שמועס, האָט משה לייב האַלפּערן גענומען קיבעצן ב. ריווקינען:

— איר נעמט אייער אַלדאָס גוטס און שטאַפט מיט דעם אָן אַלע בלויוז פון די, צו וועלכע איר דירט זיך צו, — האָט ער געזאָגט, און דעמאָלט האָט ב. ריווקין אַ זאָג געטאָן דעם זאָג, וואָס האָט מיך גענומען.

משה לייבס קיבעצן האָט אַפנים שטאַרק אַנגערירט ב. ריווקינען, און ער האָט גענומען רעאַגירן.

— המ . . . — האָט ער גוטמוטיק געברומט, ווען משה לייב האָט אים פאַרגעוואָרפן, אַז ער רייסט צו די הויכן אַ צאָל שרייבער ממש ביי די טשו־פ־רינעס.

— המ . . . — האָט ער געהאַטן אין איין איבערחזרון, און שפּעטער איז ער פון דעם „הם“ איבערגעגאַנגען אין ווערטער, וואָס זיינען געוואָרפן גע- וואָרן מיט דעם אימפעט פון פּאַלנדיקע שטיינער :

— קריטיקער באַדאַרפן ניט זיין קיין לויזערס פון קעפּ ביי די שריפט- שטעלער! . . . אידייען-אַנוואַרפער באַדאַרפן זיי זיין! . . . איר פאַרשטייט? . . . אידייען-אַנוואַרפער! צו די הימלען! צו די האַרזאָנטן! איר פאַרשטייט!

אַפּגעזאַגט אַט דאָס, האָט זיך זיין קילעכדיקע פיגור צעוויגט און זיך אַרויסגעוויגט פונעם רעסטאַראַנדל אין דרויסן אַרויס.

— אַ וואונדערלעכער שריפטשטעלער! — האָט משה לייב האַרפּערן געזאָגט, און נאָכגעקוקט אים ביז וואָנען ער איז פאַרשוואונדן, און דערנאָך לאַנג גערעדט צו מיר וועגן אים מיט גרויס באַוואונדערונג.

ה.

— שאַפונג איז אַן אַקט פון אמונה, — זאָגט ב. ריווקין אין זיין וואונדער- לעכער עכט-ריווקינישער עסיי וועגן י. ל. פּרצן, און באַטאָנט, אַז אַ קינסטלער- דיכטער איז אויך געווען משה רבינו.

זיין באַמיען זיך אַריינצוטייטשן אין י. ל. פּרצן רעאַליזם, איז געווען די איבערלאַדונג פון זיין אייגענער אַנגעלאַדנקייט, וואָס כאַטש זי האָט שטענדיק אויסגעקוקט פאַר אונדז, ווי אויסטערלישע שוועבונגען אויף רוקנס פון אי- לוזיעס, איז זי פאַר אים געווען דורכאויס רעאַליזם, וואָס ער האָט געזען, גע- הערט, געפירט מיט אַלע זיינע חושים.

— ליטעראַטור זאָל זיין דירעקטע לעבנס-דינסט, — זאָגט ער אין אַן אַנ- דער אַרט פון דער זעלבער עסיי וועגן י. ל. פּרצן, און ער אַליין האָט מיט אַלץ וואָס ער האָט געשאַפן, געזוכט צו טאָן אַט-די לעבנס-דינסט.

אפילו מיט זיין ספּיריטואַליזם האָט ער באַצוועקט אַט די לעבנס-דינסט. זאָל דער מענטש, וואָס איז אין שטענדיקן פּחד פאַר דער פּולשטענדיקער אויפלייזונג, זיך באַפּרייען פון אַט דעם פּחד דורכן באַוואוסטזיין, אַז עס איז דאָ אַ ווייטערדיקע עקזיסטענץ. אַזוי איז געווען מיט זיין צערעמאַניאַליזם פאַר דעם וועלטלעכען יידישן מענטשן, וואָס איז געבליבן אַן אויסגעליידיקטער נאָכן איבעררייסן מיטן צערעמאַניאַליזם פון זיינע רעליגיעזע אבות. און וואָס איז זיין משיחיות אויב ניט אַ בריק-פאַרוואַרפּעריי פאַר די שריפטשטעלער פון זיין דור, וואָס האָבן איבער דער אַדער יענער סיבה זיך געשטעלט אַן אַ זייט פון לעבן אַרום זיך, ווייַל צעשויערט האָט דאָס אויסגעקוקט אין זיי- ערע אויגן.

— שווער אייך צו ציען יניקה פון אייער אַרומיקייט? איז נאָט אייך אַן אילוזיע „משיחיות“ און שוועבט אין די הויכן איבער איר!

די, וואָס זיינען געווען אָנגעלאָדן מיט דעם ווירקלעכן לעבן אַרום זיך, האָבן אָט די אילוויזע ניט געדאַרפט, אָבער אַ היפשע צאָל, וואָס וואָלט אפשר געווען אונטערגעאַנגען איבער דער אויסגעליידיקטייט אין זיך, האָט ער באַפֿרוכפֿערט און אַ נייע ענערגיע אַריינגעגעבן אין זיי פֿאַר ווייטערדיקע שאַפֿערישע פֿאַרמעסטן.

ער איז געווען דער כסדרדיקער אומרו צווישן אונדז. ער האָט זיך געטראָגן אַן אימפעטיקער, געזוכט און גענישטערט, זיך אָנגעלאָדן מיט דעם געפונענעם, און באַד דאָס אויסגעלאָדן פון זיך פֿאַר די, וואָס האָבן זיך אין דעם גענוי־טיקט. ער האָט געזוכט דאָס סאַמע גרעסטע, דאָס סאַמע טיפֿסטע, און גע־האַלטן צעוואַכט אונדזער גייסט, און אים ניט געלאָזט זיך אויסוועפֿן, און אויפֿ־געפֿייזט ווערן.

ספּיריטואַליזם, משיחיות, צערעמאָניאַליזם, אַדאַמעריקאַניזם — דאָס זיי־נען די שטריק, ביי וועלכע ער האָט זיך אָנגעכאַפט אין זיין געיעג פון דער שטענדיקער אומרויאַקער זוכעניש זיינער, און צו יעדן שטריק ביי וועלכן ער האָט זיך אָנגעכאַפט האָט ער אונדז גערופן:

— קומט אַהער, קומט אַהער, און ראַטעוועט זיך!

ז.

אויף דער פּאָליצע פון מיין שטוב־ביבליאָטעק, וואו עס זיינען צונויפגע־זאַמלט די ביכער פון די יידישע וויכטיקסטע ליטעראַטור־קריטיקער, וואַקסט אויס אין דער צעצטער צייט בוך נאָך בוך פון ב. ריווקין, וואָס זיין אלמנה, די דיכטערין מינאַ באַרדאַ־ריווקין, גיט אַזוי זאַרגפֿעליק אַרויס, און יעדעס מאָל ווען אַ ניי בוך קומט צו, לעב איך איבער אַ טאַפֿדיק געפֿיר.

איך פֿריי זיך, וואָס נאָך אַ טייל פון זיין ירושה איז אויפגעזאַמלט, און די דיבֿהאַבער פון יידישן וואָרט וועדן האָבן אַ נייעם קוואַל, פון וואָס זיך צו נערן, און אין דער זעלבער צייט דערמאַנט יעדעס ניי בוך, אַז ער אַליין איז שוין מער ניטאַ.

אַט פּאַלן מיינע בליקן אויף די שיינ־אַרויסגעגעבענע בענדער, און מיר ווערט עפעס ביז גאָר מאַדנע צו קוקן, ווי סאַליד זיי שטייען זיך אַזוי אויף דער פּאָליצע.

— ב. ריווקין איז ענדלעך אַזוי נעט געקלידט, און זע נאָר ווי סאַליד ער שטייט אַזוי אויפן זעלבן אַרט אויף דער פּאָליצע. — מורמל איך צו זיך, און פֿאַר מיינע אויגן גייט אויף דאָס פיזישע דעבן פון אָט דעם אומרויאַקן גייסט.

— ריווקין, וואוהין? — פלעג איך אים אַמאָל אָפּשטעלן אינמיטן גאַס, מיט יאָרן צוריק אויף איסט־בראָדוועי, אַדער אין דעם נידעריקן טייל פון די

בראנקס, וואו מיר האָבן געלעבט בשכנות, שפעטער אויף דער צווייטער עווע-
ניו, וואָס איז געוואָרן די געגנט פון יידישע קולטור-אינסטיטוציעס און רעס-
טאָראַנען פאַר יידישע קינסטלער און אינטעלעקטואַלן.

מיין פראַגע צו אים איז שטענדיק געווען דערהפאַר, ווייל זיין גאַנג האָט
קיינמאַל נישט געגעבן דעם איינדרוק, אַז ער גייט צו אַ באַשטימטן פּלאַץ. וואָ-
רים נישט געגאַנגען איז ער, נאָר זיך געטראָגן פונעם אימפעט אין אים.
דעם מאַסיוון קאַפּ אונטער אַן אַלטן, צעדרייטן קאַפעלוש געבויגן אויף אַ
זייט, און די באַברילטע אויגן — אַדער אַרונטער צו די שפאַנענדיקע שיד, אַדער
פאַרריסן צום הימל.

— האָ? — פלעגט ער זיך אויפּוועקן פון מיין פראַגע, און בלייבנדיק
שטיין מיר אַ ברום טאָן:

— הם.

איך אַזעלכע מאַמענטן האָבן מיר זיך זעלטן צעשיידט. איך פלעג אָנגעפּיט
ווערן מיט זיין אימפעט און מיטגעטראָגן ווערן ביז מען האָט סוף כל סוף
געלאַנדעט ערגעצוואו ביי אַ קאַפע-טיש.

עס איז געווען אינעם פעריאָד, ווען ער איז געווען אינגאַנצן אַרבעטסלאָז,
און אין זיין געמיט האָט אָנגעהויבן אויפצוגיין אַ פאַרביטערונג קעגן יידישע
שריפטשטעלער, וואָס האָבן געהאַט שטעלעס אין די רעדאַקציעס און זיך נישט
וויסנדיק געמאַכט וועגן די, וואָס זיינען אַרומגעגאַנגען שרייבן און שלאַנג אַן
די מינדסטע מיטלען צו קאַנען עקזיסטירן.

— הם, די בעלי-גופניקעס! — פלעגט מען הערן אים אָפטמאַל אַ ברום
טאָן אין זיין פאַרביטערונג.

פּלאַקעפּ האָבן אויפגענומען זיין פאַרביטערונג אויף דעם אופן, ווי מען
נעמט אויף די פאַרביטערונג פון יעדן אַנדערן, וואָס געפינט זיך אין אַ שווערער,
דריקנדיקער לאַגע.

— איז וואָס-זשע ווײַ ער? — פלעגט מען הערן ביי די קאַפע-טישעלעך אַן
איריטירטן אויסרוף פון דעם, אַדער יענעם פינפט-קלאַסיקן צייטונגס-שמי-
רער, וואָס איז געזעסן בהרחבה איבער זיין אָנגעפּיטן טעלער מיט פלייש און
קאַזע מיט שמאַנט.

— זאָל איך אים געבן מיין שטעלע און אַליין ווערן אַרבעטלאָז?

ביי אַט אַזאָ אויסרוף פלעגט דער פּלאַקעפּ וועלן געבן דעם איינדרוק,
אַז ער איז פון דעם זעלבן קאַליבער, ווי אַ ב. ריווקין, נאָר וואָס זשע-דען? עס
איז אַ פשוטער צופאַל, וואָס ער האָט יאָ אַ שטעלע, און יענער האָט נישט, איז
וואָס זאָל ער טאָן, האָ?

דער אמת איז, אַז ב. ריווקינס פאַרביטערונג איז גאַרנישט געווען קעגן אַט
די פּלאַקעפּ, און אַז די פאַרביטערונג אין אים איז גאַרנישט געווען אַזוי איבער

דעם, וואָס ער אָרײַן האָט קיין פּרנסה נײַט געהאַט. זי איז געווען אַ סך טיפּער און געווענדט געווען איז זי הויפּטזאַכלעך קעגן די שעפּערישע שריפּטשטע- לער, וועלכע ער האָט יאָרן לאַנג דערהויבן מיט זיין גײסט, — זיי אָנגעטאָן אין די בגדי־כהונה, און אין טאַגעס פון נביאים. און פּלוצלינג האָט ער דער- זען, אַז אַט די כוהנים נעמען צו פאַר זיך די פעטסטע חלקים פּונעם מזבח, נײַט טראַכטנדיק וועגן די אַנדערע, וואָס הונגערן, און אַז די נביאים, וואָס זײַנען געווען איינגעוויקלט אין זײַנע טאַגעס, זײַנען אין דעם ליכט פון דער ווירק- לעכקייט נביא־השקר.

— מען דאַרף זיי אויסרויכערן! — פּלעגט ער אין זיין בזיון פאַר דער פאַרשוועונג פון די בגדי־כהונה און די נביאים־טאַגעס זייער אָפט ווייטיקלעך אַ ברומ טאָן.

ב. ריוויקענען האָט געברײט דאָס געמיט, ערשטנס, דער פּאַקט גופּא, וואָס שעפּערישע מענטשן קאָנען זיך פאַרגײַנען צו זיצן אויף זייערע שטעלעס, און גאַרניט טאָן פאַר אַנדערע שעפּערישע מענטשן, וואָס זײַנען אַן מיטלען צום לעבן, און צווייטנס, —

די צווייטע בריאונג איז נאָך געווען אַ פּיל ישטאַרקערע, און געווען איז זי, ווען ער האָט דערזען, ווי צוליב די שטעלעס זינדיקן אַט די שעפּערישע מענטשן היפּש אונטער מיטן וואָרט, וואָס אין זײַנע אויגן האָט דאָס געדאַרפט זיין דער שלײַח פון דער רײנסטער און היידיקסטער שליחות פאַר אונדזער ווייטערדיקן לעבן.

— מען דאַרף איך אויסרויכערן! — האָט ער אין מאָל אַ ברומ געטאָן אין דער מסיבה פון עטלעכע יידישע שעפּערישע שריפּטשטעלער, וואָס האָבן געהאַט שטעלעס אין די רעדאַקציעס.

איינער פון די זינדיקע, וואָס האָט אפנים דערפילט ב. ריוויקנס צאָרן, האָט אַ זאָג געטאָן מיט אויפריכטיקייט אין זיין קול צו אים:

— איר ווייסט, וואָס איך טראַכט? איך טראַכט, אַז ווען איר וואָלט געהאַט אַ שטעלע, וואָלט מען זי געדאַרפט ביי איך צונעמען, כדי עס זאָל נײַט פאַר- שטומט ווערן דער אמת, וואָס איר וואָרפט אונדז אין די פּנימער אַרײַן.

— הם, — האָט ב. ריוויקין בײַ אַ ברומ געטאָן, און קוקנדיק יענעם אין פנים אַרײַן, האָט ער אַרויסגעדונערט:

— אין אייער פאַרזאַרגטקייט מיט עולם־הזה ווילט איר, אַז איך זאָל איך צושטעלן דעם פאַרגעניגן פון וועקן אייער געוויסן?

ז.

עס איז אַוודאי גוט, וואָס ב. ריוויקנס ירושה ווערט איצט אויפגעזאַמלט, און אַוודאי איז יעדעס נײַ בוך פון אים אַן אוצר אינעם שײַער פון אונדזער

ידישער דיטעראטור און קולטור, אבער יעדעס ניי צוגעקומען בוך זיינס דער-
מאנט אונדז, וואָס האָבן יאָרן לאַנג געלעבט אין זיין נאָענטקייט, אָז ער אַליין
איז שוין מער ניטאָ, און עס איז אַזוי מאַדנע צו זען, ווי דער אימפעטיקער
אומרו זיינער איז איצט איינגעפרעסט צווישן אַזעלכע סאַלידע טאַולען אונ-
טער רוקנס מיט שיינענדיקע גאַלדענע אותיות.

יעדעס מאָד, ווען מיינע אויגן פאַלן אויף אַט-די פעסט-געפרעסטע רוקנס
מיט די שיינענדיקע גאַלדענע אותיות איבער זיי, דערהער איך, ווי דער אומרו
שרייט אַרויס פון הינטער זיי :

— לאַזט מיך אַרויס ! איך פיר זיך איינגעקרעמפט צווישן די טאַולען און

הינטער דער שטייפקייט פון אַט די רוקנס !

און זעלטן, זעלטן, ווען איך לאַז אַט דאָס געשריי אָן אַן ענטפער, און נעם
נישט אַרונטער פון דער פּאָליצע איינס פון זיינע ביכער, כדי צו בלעטערן דאָס
שוין צום וויפלטן מאָל און זיך לאַזן אין געיעג איבער די פּליגל פון זיין אימ-
פעט צו הויכן, צו ווייטן, וואו ער האָט זיך געפילט אַזוי היימיש.

.1954

לייב אליצקי

א.

וויפל מאָל האָב איך שוין גענומען די פען אין דער האַנט צו שרייבן וועגן דעם וויכטיקן ווערק „דאָדיע קאָוואַל“ פון לייבל אליצקי? זיך גענומען, אָנגעהויבן שרייבן, און אַוועקגעלייגט, ווידער אַמאָץ פֿרוּבירט, און נאָך אַמאָל נישט נאָר אַוועקגעלייגט, נאָר די פען איז ממש אַרויסגעפאַלן פון דער האַנט, — פאַרוואָס?

די סיבות זיינען פאַר מיר קלאַר סיי פון דעם באַגער צו שרייבן, און סיי פון די שטערונגען, וואָס וואַרפן אַרויס די פען פון מיינע פינגער. די סיבות פון באַגער צו שרייבן זיינען: ערשטנס, אַ וואונדערלעך, קינסט־לעריש ווערק; צווייטנס, איז די קאַנווע מיין אייגן געבוירן־שטעטל, — די טייערע פאַלקס־מענטשן אין דעם, וואָס איך האָב געקענט דורך דער קינסטלע־רישער געשטאַלטונג פון ל. אליצקי. און אַ דריטע סיבה איז ער, לייב אליצקי אַליין, וואָס פאַר מיר איז ער לייב־נחמן יעקב מאירס, — דער עלטערער ברודער פון ברוך אליצקי, — דעם טאַלענטירטן, שיינעם יידישן פּאַעט, וואָס איז אומגעקומען אינעם וויסטן היטלער־מבול, און דעם נאָך יינגערן מאַטעס אליצקי, וואָס האָט זיך באַוווּזן צו ראַטעווען קיין ניו־יאָרק, וואו ער לאָזט פון צייט צו צייט זיך הערן דורך זיינס אַ פיין ליד אין די ניו־יאָרקער דיטע־ראַרישע אויסגאַבן.

אַבער אַט זיינען דאָ אויך די סיבות, וואָס שטערן מיר, ווייל צו שרייבן וועגן אַט־דעם ווערק „דאָדיע קאָוואַל“, טונקט זיך די פען אין דעם בלוט פון דער אייגענער וואונד, וואָס לאָזט זיך נישט פאַרהיילן. פאַר די אויגן שטייט דאָס בילד, זוי עס ווערט געשילדערט ביים סוף פונעם בוך פון איציקן, דעם פאַרטיזאַן, וועלכער האָט דאָס צוגעזען מיט זיינע אייגענע אויגן דורך אַ לאַך פונעם אוהר־דעכל אויפן אַלטן בית־עולם. עס איז אַ בילד, פון וועלכן עס ווערט דיר בזיונדיק דאָס אייגענע ביסל לעבן אויף דער ערד.

איך ווייס, איך ווייס, אַז עס איז נישט נאָר דיין טריסק, וואָס איז אַזוי בזיונדיק אומגעקומען, — אַ סך, אַ סך אַזעלכע טריסקט זיינען געגאַנגען דעם אייגענעם וועג, אַבער, ווען פאַר דייע אויגן גייען דורך די, וואָס זיינען דיר געווען אַזוי נאָענט, ביסטו דאָך אַליין צווישן זיי, איז ווי־זשע קאָן די פען אין דייע פינגער זיך איינהאַלטן, און נישט אַרויספאַלן אַ פאַרשעמטע?

ב.

און דאך זע, אָט איז די זעלבע פען שוין ווידער צווישן מייע פּינגער און זי באַוועגט זיך איבער דעם ווייסן פּאַפּיר.

איצט האַלט זי זיך מיטן כּוח פּון אים אַליין, — פּון לייב אַליצקי, וואָס איז געבליבן ביים לעבן, און לעבט איצט אין וואַרשע, וואו ער איז אַ וויכטיקער קער יידישער קולטור-כּוח פאַר דעם קליינעם יידישן ישוב אין דעם איצטיקן פּוילן, און איז אין דער זעלבער צייט אויסגעוואַקסן, ווי אַ וויכטיקער יידישער שריפטשטעלער.

ווען איך האָב אים געזען אינעם יאָר 1929 אין דעם זעלבן טריסק, וואָס האָט נאָך געלעבט, און געטראָגן אין זיך האַפּענונגען פאַר געזונטערער באַ-ניאונג, איז ער געווען ווי זיין געשטאַלט שמעון אַדלער, וועמען ער האָט שפּעטער אַזוי הערדעך און קרעפטיק געשטאַלטיקט אין זיין גרויס ווערק „דאָדיע קאַוואַל“.

— לייבל נחמן יעקב מאירס האָט זיך היפש אַוועקגערוקט פונעם שורש זיינעם, — האָבן פרומע עלטערע יידן גערעדט וועגן אים מיט באַדויער.

— מיין ברודער לייבל טראָגט אויף זיינע פּלייצעס די יידישע שול, און איך, ווי איר זעט, פאַרקויף שייך און שטיוול, — האָט גערעדט צו מיר דער יינגערער ברודער, ברוד, וועמעס לידער זיינען דערשינען אין נחמן מיי-זילס „ליטעראַרישע בלעטער“ פון וואַרשע, און איך האָב אויך קיין אַנדער נאָמען נישט דעמאָלט געהאַט פאַר אים, ווי נאָר „לייבל“.

— לייבל, פאַרוואָס אַזאַ טראַציקייט צו טריסק אין דיין בוך „אין אַן אַקופּירט שטעטל“? — האָב איך אים געפרעגט.

— עס געפעלט דיר נישט מיין בוך? — האָט ער שטיל און פאַרביסן געפרעגט ביי מיר, קוקנדיק פון אַ זייט מיט זיינע טונקעלע אויגן דורך די ברילן.

— עס איז דאָ טאַלאַנט אין דעם, לייבל, קרעפטיקער שילדערונגס-כּוח, איז ווי-זשע קאָן דאָ זיין אַ רייד וועגן נישט געפעלן? — האָב איך זיך פּרובירט קלאַר צו מאַכן, אַבער דערביי בין איך באַשטאַנען אויף מיין טענה:
— אַזוי פיל טראַציקייט? אַזוי פיל בייזקייט?

איך געדענק, אַז ער איז דעמאָלט געלעגן אויף אַ באַנק לעבן דער שול און זיך געוואַרעמט אין דער נאָכמיטאָגדיקער זון: זיין טונקל-הויטיק פנים האָט אויסגעקוקט פאַרמאַטערט, און איך האָב אַנגעהויבן פילן געוויסנביסן פאַר מייע טענות צו אים.

אין מייע מחשבות האָב איך זיך גענומען ביזערן אויף זיך אַליין פאַר מייע טענות צו אים.

— אַט איז אַ יונגער מענטש — אַ צווייג פון אַ שטאַם, וואָס איז געווען מיט יאָרן צוריק אַזוי גרין צעבלעטערט דאָ אין שטעטל.

פאַר מיינע אויגן איז געשטאַנען זיין זיידע — דער שיינער ר' יעקב מאיר — גבאי ראשון ביים טריסקער מגיד ר' יעקב לייבעניו, וועלכער האָט געהאַט אַ שם פאַר זיין תורה און חכמה, און זיינע שטענדיק געפוצטע שטיי-וועלעך. נו, און זיין פאַטער נחמן — אַן איידעלער יונגערמאַן, וואָס איז מיט זיין נאָך איידעלערער מוטער געשטאַנען אין דער זעלבער שיך-קראָם, אין וועלכער עס שטייט איצטער זיין יינגערער ברודער ברוך. איך האָב אויך געטראַכט פון זיינע עלטערע ברידער אברהם און משה, וואָס זיינען אַזוי פריי-צייטיק אַוועק פון דער וועלט, און אַט ליגט ער אַט דאָ זעבן מיר אויסגעצויגן אויף דער באַנק זעבן דעם זיידנס שטוב, וואָס איז איצט די יידישע קינדער-שול, און איז אונטער זיין אויפזיכט.

— נו, יאָ, אַ פֿרער, אַ דירעקטאָר, און אַ טאַלאַנטירטער שריפטשטע-לער, וואָס קומט צום אויסדרוק דורך דער נאַוועלע, און די פיינע, און קלוגע משלים, וואָס דערשיינען פון צייט צו צייט, — האָב איך געטראַכט. האָט ער ליגנדיק אַזוי אַן אויסגעצויגענער אויף דער באַנק דערפריט, וואָס עס זיינען מיינע מחשבות וועגן אים ?

עס קאָן זיין, אַז יאָ, ווייל ווען ער האָט פלוצלינג אַנגעהויבן רעדן צו מיר, איז נישט געווען קיין סימן פון טראַציקייט אין זיין קול :
— דיר איז גוט. דו לעבסט אין אַמעריקע, וואָס איז אַזוי ווייט פון דאָ-נען, און עס איז זייער נאַטירלעך, אַז ווען דו פאַרטראַכסט זיך דאָרטן אַמאָל וועגן דיין שטעטל, זאָל דאָס אויפגיין פאַר דינע אויגן ראַמאַנטיש, אָבער אַזאַ ווי איך, וואָס לעבט דאָ ?

ג.

נו, יאָ, איך זעב אין אַמעריקע, ווייט פונעם שטעטל, און דערפאַר זע איך דאָס אין אַן אַנדער ליכט.

אַפנים, אַז ער איז גערעכט געווען. אַ סימן ? דאָס בוך „דאָדיע קאַוואַל“, וואָס ער האָט געשריבן, זייענדיק דערווייטערט פונעם שטעטל, איז גאָר עפעס אַנדערש, ווי זיינע פריערדיקע נאַוועלען וועגן דעם זעלבן שטעטל. וויי און ווינד, אַז עס האָט געדאַרפט צו דעם קומען ! עס איז אַט דער „וויי און ווינד“, וואָס האָט אַפגעווישט אין זיין צער-פול געמיט די טראַציי-קייט, און זי פאַרוואַנדלט אין אומגעהויערער ליבשאַפט.

אמת, אַז אויך די ליבשאַפט האָט אים נישט פאַרבלענדט, און ער זעט אויך די שאַטנדיקע זייטן פון די מענטשן, וואָס ער האָט מייסטערהאַפט פאַר אונדז געשטאַלטיקט, אָבער אפילו אין די שאַטנדיקע זייטן איז דאָ זיין אומגעהויערער ליבשאַפט, און פאַרשטענדעניש, וואָס איז גאָר רירנדיק.

עס איז נישט נאָר די צענטראַלע פיגור „דאָדיע קאָואַל“ אין זיין בוך. עס זיינען אויך די אַלע אַנדערע, וואָס זיינען אַדורך זיין קינסטלערישן פֿיכט, דורכאויס נייע געשטאַלטן אין אונדזער ייִדישער פֿיטעראַטור.

גרשון טראַטש און רייזע מלכהניו דער רביצינס — צוויי פיגורן, וואָס זיינען גאַנץ צופעליקע אין דער גרויסער שילדערונג, — דער ערשטער, ווייל ער איז דער פּאָטער פון „דאָדיע קאָואַל“, און די צווייטע — אַן אַל־מנה, וואָס איז אַריבערגעבראַכט געוואָרן דורך מלכהניו דער רביצינס פּאַר אַ קעכין פון אַן אַנדער שטעטל און זי ווערט גרשון טראַטשס ווייב און אַזוי־אַרום דאָדיעס שטיפּמאַמע. איז דאָס נישט אַזוי אין צוזאַמענהאַנג מיט דאָ־דיעס לעבן, וואָס זיי ליכטיקן אויף פּאַרן לייזער זיי קיינמאַל נישט צו פּאַר־געסן, — זייערע געשטאַלטן פֿיכטיקן זיך פון דער מייסטערהאַפּטער שילדע־רונג און דעם אופן, ווי אַזוי זיי זיינען מאַן און ווייב געוואָרן.

דאָס ביִלד פון דעם קנאַכיקן, באַרוועסן גרשון אויף דער קלאַץ פון דער טראַטשקע מיט די אויסגעהאַרעוועטע פינגער איבער דעם הענטל פון דער זעג, וואָס איז איצט נישט אין באַוועג, ווייִל אונטן איז זי, רייזע מלכהניו דער רביצינס, מיט אַ זעקעלע כלומרשט פּאַר אַביסל פּרישע זעגאַכץ פּאַר איר קיך, אַבער אין דער אמתן איז זי געקומען כאַפּן אַ קוק אויף אים, מיט וועמען אַ שדכן זוכט זי צו פּאַרשלייערן, איז אַזאַ מייסטערשאַפט, אַז עס גייט אייך נאָר.

— אַרררבעטס, אַרררבעטס, — זאָגט זי ביים אַוועקגיין, און ער קוקט איר נאָך מיט זיינע שיינענדיקע אויגן פון דער קלאַץ אַרונטער אין דעם זוניקן, זומערדיקן פּרימאַרגן.

פון אַט דעם געמעל טראַגט זיך אַזאַ טיפֿ־מענטשלעכע ליבשאַפט, וואָס לאַזט זיך ממש אַנטאַפּן מיט די הענט.

און זיינען זיי דאָך נישט די איינציקע! דאָס זעלבע איז מיט יונה סע־זועריוק — דעם פּריילעכן באַלעגאַלע מיט דער בעל־מע אויף איין אויג, וואָס ברענגט נאָך בוילעטער אַרויס די בלענדיקייט פון זיין צווייטן, זעענדיקן אויג.

ער האָט נישט קיין פֿשון אין מויל, אַט־דער יונה סעוועריוק. אַבער פון דעם אומריינעם לשון שלאַגט אַ מחיהדיק ריין האַרץ פון אַ טייערן אַמבאַ־דיקן ייִדישן מענטשן.

דאָס זעלבע ווייזט ער אונדז אויך אויף אַ פּיל ברייטערן פּאַרנעם אין דעם כאַראַקטער פון זיין הויפּט־געשטאַלט „דאָדיע קאָואַל“. אַ מויל, וואָס שיט פון זיך מיט פּריסיק, ווי זיין צווייטער נאַמען איז, אַבער אינעם פּריסיק זשאַרעט אויף אייך אַ הייס, אַרנטלעך מענטשלעך האַרץ, וואָס געווינט אייך דורך דעם גאַנצן גאַנג פון זיין פּריער יינגלשאַפט ביז ער מאַכט צו אויף

איביק זינע טייערע שוואַרץ-בריענדיקע אויגן אַרומגערינגלט פון זיך ווייב, די בנים, די טאַכטער אסתרקע און אַלע איבעריקע פון זיין פאַרצווייגטער משפּחה.

ד.

אַבער לאַמיד נישט פאַרלויפן צו „דאָדיע קאַוואַל“ גופא, וואָס איז די צענטראַלע פיגור פונעם מערקווירדיקן בוך.

עס זיינען דאָ אַזוי פיל פיגורן און פיגורעלעך, אַרום אים, — יידישע און אויך נישט-יידישע, פרויען און מענער, — דערוואַקסענע און יוגנטלעכע, וואָס האַלטן אייך געשפּאַנט מיט זייער געראַנגל אינעם לעבן פונעם שטעטל, און מיט דער קאָליריקייט אין זיך גופא, אַז איר גייט מיט זיי מיט, און ווילט זיי נישט פאַרלירן פון די אויגן.

דער גאַנג איז אַ גאַנץ היפשער. אַ מהלך ממש. ער ציט זיך פון די יאָרן אין דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען די עסטרייכער האָבן אַקופירט דאָס שטעטל. איר זעט פאַר זיך די איבערגאַנגען פון דעם זעלבן ישוב אונטער די זיך בייטנדיקע מאַכטן. יעדע נייע מאַכט לייגט אַרויף איר חותם, און יעדער נייער חותם לאַזט איבער הינטער זיך אַ ירושה, וואָס דער נייער חותם קאָן נישט אַזוי גרינג פאַרווישן.

די יאָרן פון דער פּוילישער מאַכט האָבן אַריינגעבראַכט מער אַדער וויי-ניקער אַן איינגעשטעלט לעבן, אַבער דאָס שטעטל האָט שוין נישט מער דאָס פנים, ווי עס האָט געהאַט אין דער צייט, ווען רייזע מלכהניו דער רביצנס איז געקומען אַנקוקן איר גרשון אונטער דער טראַטשקע. דער רבישער הויף איז שוין לאַנג אַ פאַרלאָזענער. אויפן אַרט, וואו עס איז געשטאַנען די קיך און דאָס בעדל, סאָפעט איצט אַ פאַראַווע מיט, און שטעצט שוין אַפּיטו צו איינ-ציקע עלעקטרישע לעמפלעך פאַר די שטעטלדיקע שטיבער. יידן ציען דאָס ביסל חיונה אונטער דער נייער פּוילישער אַרדענונג און קהלען זיך, ווי אין אַלע אַנדערע שטעטלעך פון דעם מין אונטער דער זעלבער אַרדענונג.

ווער עס האַלט זיך נאָך געטריי צום שטאַטישן בית-המדרש, כאַטש די ספרים אין אים ליגן שווייגנדיקע און פאַרשטויבטע אין דער אַלטער, האַלב-צעבראַכענער שאַפע, און ווער עס איז אַוועק אויף גאַנץ אַנדערע דרכים.

עס פעלן דאָ נישט די פאַרטייען, ווי אומעטום, ציוניסטן אַרום דער העברייאישער קינדער-שול „תרבות“, בונדיסטן און אַנדערע „איסטן“ — אַרום דער יידישער קינדער-שול, וואָס ווערט ביספעכווייז דער צענטראַל-פונקט פון יידישיסטן, און גלאַט באַלמעלאַכעס.

עס טוט זיך און עס קאָכט זיך, כאַטש דאָס גאַנצע שטעל איז אַ גענעץ די גרויס.

שמעון אדלער — דער פייטער פון דער יעול איז אן אַנגעזעענער כוח סיי מיט דעם גרויסן יחוס, וואָס שלעפט זיך אים נאָך, סיי מיט זיין וויסן און זיין אייגענער פערזענלעכקייט.

ל. גליצקי איז היפש שפאַרזאָם אין זיין שילדערונג פון אַט-דער אינ-טערעסאַנטער געשטאַלט. אפילו אין זיין ליבשאַפט צו זיין געראַטענער תלמידה אסתר, אָדער אסתרקע פריסיק — די טאַכטער פון דאָדיע קאַוואַל, האָט ער שמעון אָדלערן הינטער אַ שדייער. דאָך זעען מיר אים גאַנץ קלאָר. ער וואַקסט זיך פאַנאַנדער פאַר אונזערע אויגן מער דורך דער צאַרטער ליב-שאַפט פון זיין תלמידה צו אים, ווי דורך זיך אַליין.

עס שוויבלט מיט היפשע דראַמאַטישע מאַמענטן אַרום אים, און אַרום זיין שול, וואָס ווערט דאָס ציל-ברעט פון די שוואַרצע כוחות פאַר אַלערליי הינטער-פיסלעך, וואָס דערגייען אפילו צו מסירה.

און מסרן איז דאָ אויף וואָס. אין שטעטל איז דאָ אַ באַהאַלטענער אונ-טערגרונט, וואָס איז אַ געמיש פון אומצופרידענע אוקראַינער, מיט וועלכע אַ טייל פון דער יידישער יוגנט איז פאַרבונדן.

ה.

אַבער די צענטראַלע פיגור פון אַט דער גרויסער שילדערונג איז דאָך דאָדיע קאַוואַל.

עס איז די פיגור, אַרום וועלכער עס דרייט זיך דורך קאַליידיאָסקאָפּיש דאָס לעבן פונעם שטעטל מיט אירע איינוואוינער פון דער ערשטער וועלט-מלחמה ביזן ערב פון דער צווייטער.

פאַרוואָס ער האָט אויסגעקליבן דאָדיע קאַוואַל, ווערט קלאָר, ווען מען כאַפט אויף דעם גרויסן איבערגאַנג אינעם שטעטל פון דער פאַטריאַרכישער כלי-קודשדיקייט צו אַמכאַדיקייט.

אַמאָל, אַמאָל, ווען דער רבי ר' יעקב פייבעניו האָט געקניגט אין זיין הויף, און די עקאָנאָמיק פון די איינוואוינער איז געווען אַפהענגיק פון דער שפע, וואָס די טויזנטער חסידים פון נאָענט און ווייט האָבן מיט זיך גע-בראַכט, איז די אַנזעעוודיקייט געווען ביי די גבאים און ביי די תלמידי-חכמים פון שטעטל, אַבער זינט דאָס האָט זיך אויסגעלאָזט, איז די אַנזעעוודיקייט אַריבער צום פשוטן יידן, — דעם האַרעפאַשניק, דעם באַלמעלאַכע, און ווער צווישן זיי האָט געקאָנט כולל זיין אַט-דעם שיכט אויב נישט דאָדיע קאַוואַל, — דער מייסטער באַלמעלאַכע, צו וועמענס קוּזניע עס האָבן געשטראַמט די פריצים מיט זייערע בריטשקעס און קאַליאַסלעך, ווי די פויערן מיט זייערע פשוטע וועגענער און אַזוי-אַרום געבראַכטע שפע אין שטוב אַריין?

ל. גליצקי פירט אונדז אין דער דאָזיקער שטוב אַריין און ווייזט אונדז דאָדיע קאַוואַל אין דער מלוכה פון זיין פאַרצווייגטער משפּחה, — די שטיצע,

הכנעהדיקע מינצע, וואָס כאָטש זי האָט נישט ביי אים אַזאַ מזלדיקע דאָליע, פירט זי דאָך די באַלעבאָטישקייט אויף אַ רחבותדיקן אופן. איר טיש איז דער בעסט־געדעקטער נישט נאָר פאַר איר מאָן מיט די בנים, נאָר אויך אפילו פאַר דעם נישט־יידישן אַרבעטער, וואָס ווערט באַהאַנדלט גלייך, ווי אירע בנים, און, פאַרשטייט זיך, אַז קיין אורח פעלט קיינמאָל נישט אויף שבת.

דאָדיע קאָוואַס טיש שפרודלט נישט מיט קיין תורה, אָבער דערפאַר איז די אכילה ממש אַן עבודת־הקודש, און דער כוהן גדול דאָדיע מונטערט אַלעמען און ספעציעל — דעם אורח, אַז ער זאָל טאָן די מלאכה, ווי עס גע־הער צו זיין.

ווי אין טוב, אַזוי אויך אין דער קוזניע צו די בנים און דעם נישט־יידישן אַרבעטער. ער מונטערט צו אַרבעט מיט זיין אַייגענער ענערגיע, און ער איז זייער שטאַלץ מיט דער פלינקייט און פרעזיוזיקייט פון זיין מלאכה. ער איז צוגעבונדן צום בית־המדרש, צו די תפילות אין אים, נישט מחמת פרומקייט, נאָר מחמת צוגעבונדקייט צו דער איינגעוואָרצלטער יידישקייט, אין וועלכער ער איז איינגעוואוינט פון זיין פריסטער קינדהייט.

דאָס זעלבע פאָדערט ער מיט טאַטישן באַפעל פון זיינע בנים, און דאָך איז ער דער ערשטער צו דערפילן די ריינע כוונות פון זיין איציקן, וואָס חברט זיך מיטן אוקראַינישן אונטערגרונט.

— מיין בעל־יושר, — רופט ער זיין איציקן, נישט אַן פיעטעט אין זיין קור, ווייל ער הערט פונעם זון זייער אָפט דאָס אַרנטלעכע וואָרט.

ווען מען באַפאַלט די שטוב אינמיטן נאַכט און מען פירט אַוועק זיין אי־ציקן געקייטלט אין קייטלעך, נעמט ער אַרום זיין מינצען און טרייסט זי :

— נו, איז וואָס? ער האָט, חלילה, עמעצן באַגנבט, צי עמעצן שלעכטס געטאָן?

1.

דאָס זיינען בלויז עטלעכע שטריכן פון דאָדיע קאָוואַל, ווי ל. אַליצקי ווייזט אים פאַר אונדז.

און עס ווערט פאַר מיר קלאָר די ליבשאַפט אין דעם קינסטלער צו אַט דעם טייערן פאַלקס־יידן, ער פאַרזעט נישט דעם שאָטן, אָבער דאָס ליכט איז אַזאַ בלענדנדיקס.

נישט אומזיסט ווייזט ער אים פאַר אונדז אין די לעצטע מינוטן פון זיין לעבן אינעם געשמאַלט פון יעקב אבינו, וואָס ליגט אויף זיין געלעגער און רעדט צו זיינע קינדער, וואָס שטייען אַרום אים.

און דאָך איז דאָס נישט נאָר דאָדיע קאָוואַל אַליין אין אַט־דעם בוך, וואָס

טראַגט זיין נאַמען.

עס איז אויך שאַמע שמש, די לערער בעקערמאַן און ברינמאַן, דער טוער לעווין, דער יידישער צורר „קוליאַטעק“, וואָס איז אַ מין פאַרלויפער צו די יידן־ראַטלער בימי היטלער, און דער עיקר — שמעון אַדלער, און אסתר פריסיק.

ל. אליצקי האָט הינטער אַט־דעם בוך „דאָדיע קאָוואַל“ אַ גאַנצע רייע אַרויסגעגעבענע ווערטפולע ביכער.

נאָך אין 1924 איז דערשינען אין וואַרשע ביים פאַרלאַג „קולטור־ליגע“ זיין בוך „אין אַן אַקופירטן שטעטל“, וואָס האָט געעפנט פאַר אים די טיר צו דער יידישער בעלעטריסטיק. שפעטער איז דערשינען זיין בוך דערציי־לונגען „אין שיין פון פלאַמען“ ביים פאַרלאַג ב. קלעצקין אין ווילנע. עס קור מען נאָך וויכטיקע ביכער זיינע אויפן געביט פון בעלעטריסטיק: דער ראַד־מאַן „געראַנגל“, דערצייילונגען „דער זון אַנטקעגן“, „הונטמאַן“ — ראַמאַן, וואָס איז דערשינען אין 1937 ביים פאַרלאַג „קולטור־ליגע“, אין וואַרשע, אין צוויי אויפפאַגעס. אין 1950 דערשיינט אין בוענאַס־אירעס, ביים איקוף־פאַר־לאַג, זיינע אַ דערצייילונג „דורך טויט צום לעבן“, און שפעטער אין וואַרשע, זיינע דערצייילונגען „מענטשן אין קלעם“, און דער ראַמאַן „אַפקלייב“, ביים פאַרלאַג „יידיש בוך“.

אויסער אַט־די אַלע אויסגערעכנטע ווערק אין פּראָזע איז ער אויך זייער שפּעעריש אויפן געביט פון פיינע יידישע משלים, פון וועלכע עס זיינען ביז איצט דערשינען אַ צאָל זאַמלונגען.

נישט איין מאָל בלעטער איך איינע פון זיינע משלים־זאַמלונגען און שעפּ פון זיי פאַלקסטימלעכע און טאַקע אויך אליצקישע חכמה. אָבער אין די לעצטע חדשים בין איך פול מיט זיין „דאָדיע קאָוואַל“, וואָס איז גאַר אַ באַזונדער געשטאַלט אין אונזער ליטעראַטור.

ז.

נו, אַט האָט די פען זיך דאָך געלאָזט פירן, כאַטש עס איז איר נישט אַנגעקומען גרינג.

טויסק — ל. אליצקיס און מיינס — איז נישטאַ מער, און אויב עס איז אפילו יאָ דאָ, זיינען נישטאַ מער דאַרטן די דאָדיעס, די שאַמעס, ווי עס זיינען שוין לאַנג נישטאַ מער די צדיקים, גבאים און די אַלע אַנדערע, וואָס האָבן דאַרטן געלעבט דורך דורות.

יענע ערשטע דורות זיינען געגאַנגען דעם וועג, וואוהין אַלע דורות גיין ען, אָבער דער לעצטער איז געטריבן געוואָרן פון ביקסן און באַיאַנעטן אין די לאַפעס פון רוצחים.

אָוודאי איז אַ שטיקל טרייסט, וואָס די שמעון אַדלערס, די אַסתר פּריסיקס און די איציקס זיינען כאַטש דאָ, — אמת, נישט מער אין טריסק, אָבער דאָ זיינען זיי.

אַט בין איך דאָך אויך נאָך דאָ, און גוט איז מיר צו הערן פון צייט צו צייט אַ גרוס פון ל. אַליצקין, וואָס ביי מיר איז ער נאָך אַלץ לייבל נחמן יעקב מאירס וואָס געפינט זיך איצט אין וואַרשע, וואו ער פאַרנעמט אַזאַ בכבודיק אַרט, ווי אַ יידישער קולטור-בויער, און ווי אַ שריפטשטעלער, וואָס הערט נישט אויף צו וואַקסן דורך די יאָרן אין באַדייטונג.

ווען אַט די שורות ווערן געשריבן, ציטערט דאָס האַרץ פאַר דעם גורל פון אונדזער ביסל יידיש לעבן אין פּוילן, און עס טראַכט זיך פון ל. אַליצ-קי, זיין פרוי און זיין קינד.

— ווי לאַנג נאָך, טיערער לייב? איז שוין נישט צייט צו ליענען פון דיר אַ בוך פון מנוחה און פון יידישער איינגעוואַרצלעקייט?

שלום שטערן

א.

שוין אַ לענגערע צייט, ווי איך האָב באַקומען שלום שטערנס לידער-זאַמלונג: „עס ליכטיקט“, און ביז היינט האָב איך דאָס ניט גענומען אין די הענט אַריין.

שולדיק איז דער נאָמען איבער דער זאַמלונג. אַזוינע שווערע און כּוּמור-נע טעג ביי אונדז פאַר די לעצטע חדשים און דאָ נאָדיר גאָר: „עס ליכטיקט“ אין מיטן דרינען.

אַבער היינט, שבת, דעם 29טן נאָוועמבער פון יאָר ניינצן איין און פּערציק, האָט זיך דאָך אַביסל צעליכטיקט אַרום אונדז. די צייטונגען האָבן געבראַכט די גוטע נייעס דורך גרויסע קעפּ אויף די ערשטע זייטן, אַז די סאָוועטישע אַרמייען האַלטן ניט נאָר אָפּ ווירקזאַם די נאַצישע בעסטיעס אויף די פּראָנטן פון מאַסקווע און לענינגראַד, נאָר אַז מען האָט צוריק גענומען די וויכטיקע שטאָט ראַסטאַוו ביים דאָן, פּלוס די קלעפּ, וואָס די ענגלענדער גיבן די זעלבע נאַציס און פאַשיסטן אין ליביע און אין די וואַסערן פון מורמאַנסק.

אַוודאי איז נאָך ווייט פון ליכטיק צו זיין. די דראַענדיקע כּמאַרעס זיינען נאָך אויך איצט גענוג געדיכט, און מען דאַרף נאָך אַ סך, אַ סך ליכט זיי צו פאַרטריבן און אַפּצואווישן, אַבער צעליכטיקט האָט זיך דאָס אַביסל און זע נאָר זע, אַט זיך איך שוין עטלעכע שעה אַן איבערגעבויענער איבער שלום שטערנס: „עס ליכטיקט“ און מיר איז ווירקלעך אַביסל ליכטיקער געוואָרן אויפן האַרצן.

פאַרוויגט אין שאַרף פון גרינעס גראַז.

דער הימל בלוי, געשליפּן גלאַז.

דאָס מאַך אויף שטיין קרישלת פּרייד.

טיפּע רו אין בוים, אין בלעטער-קלייד.

און די זון אויף העכסטן באַרג האָט זיך אַפּגעשטעלט.

העל און אַפּן ווינטלט זיך דאָס קאַרנפּעלד.

און בוים און גראַז און בליט

מיט מיין געמיט זינגט מיט,

זינגט מיט.

מיט אַט דעם ליד עפנט שלום שטערן זיין לידער-זאַמלונג — „עס ליכט“

טיקט, און איך בין אים דאנקבאר, וואָס ער האָט געקאָנט מאַכן אויך מיין געמיט מיטצווינגען מיט זיינעם.

דאָס איז דער כוח פון עכטער פּאַעזיע. און שלום שטערן האָט אין זיך אַט דעם כוח.

אַפילו זיין „לבנהדיקער טרויער“, פון וועלכן איך האָב זיך שוין לאַנג באַפרייט. האָט זיך דאָס מאַל איבער מיר צעליכטיקט :

אַזוי ליכטיק און ריין
איבער דאָרן און שטיין.

ב.

און עס איז ביז גאָר מאַדנע אַט דאָס, וואָס שלום שטערנס: „עס ליכט-טיקט“ איז זייער צוגעפּאַסט צו מיין היינטיקן געמיט.

עס איז אַ בוך, וואָס איז ווייט פון פולער ליכטיקייט. עס שפּאַגט דערפון מיט אַ סך כּמאַרעס און נעפּלען.

דער וואַלד אין פּלאַמיקן טרויער,
שאַטנדיק שטיל פול מיט לוייער.

אַזוי אויך דאָס געמיט מיינס אין די איצטיקע שווערע טעג פון גרעסטן געראַנגל צווישן ליכט און חושך אויף דער ערד, אַבער דער

האַרבסט מיט רויטן בריליאַנט,
פינקלט אין זוניקן לאַנד.

נו יאָ, אונדזער לאַנד, איז נאָך אַלץ-זוניק, ניט קוקנדיק אויף די שווערע האַרבסטיקע כּמאַרעס, וואָס הערן זיך ניט אויף צו רייסן איבער דעם און זוכן מיט אַדע כּוחות צו פּאַרטונקלען דאָס פינקלען פון דעם רויטן בריליאַנט אי-בער דעם הימל פון דעם. אַזוי אויך אין שלום שטערנס לידער-זאַמלונג: „עס ליכטיקט“, שווערע האַרבסטיקע ווינטן אַרום. האַגל און שניי און וואָס ניט? אַבער עס ליכטיקט פּאַרט מיט שלום שטערנס אַפּטימיזם, מיט זיין זין פּאַר געזונטן און נאַטירלעכע לעבן פון מענטשן, מיט זיין גלויבן אין אַ בעסערן מאַרגן פּאַר דער וועלט.

מיר פּאַרגעסן גאָר
אין דער גרויליקער וואָר:
עס וואַרעמט דיין האַרציק פּאַרליבט געוויין.

אויך איך, לייצענדיק די לידער פון שלום שטערן האָב מאַמענטווייז פּאַרגעסן די גרויליקע וואָר און איך בין אַנגעוואַרעמט געוואָרן ניט נאָר

פון זיין האַרציק, פאַרליבט געוויין, נאָר אויך מיט זיין האַרציק פאַרליבטן שמייכל :

יאַנעק אויפן גאַניק,
האַנקע ביי דער בייט,
אַונט וואַרפט אויף בידן
דאָס בלויע שאַטנקלייד.

ג.

דאָס בוך האָט אין זיך דאָס לעבן פון שלום שטערן אויף דעם גרויסן שטח ערד, אויף וועלכן אַט דאָס לעבן איז ביז איצט געלעבט געוואָרן.
עס ציט זיך פון פּוילן דורכן אַטלאַנטיק קיין קאַנאַדע, וואו דער דיכטער, לעבט שוין אַ לענגערע צייט.

דאָמינירנדיק איז פּוילן, כאַטש אויך די קאַנאַדער ערד קומט דאָ היפש צום אויסדרוק.

אַ שווער לעבן געווען אין פּוילן, וואָס האָט זיך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה פאַרמירט אין אַ זעבסטשטענדיקער מדינה. גרינגער איז נאָר גע־וואָרן די גראַפן, וואָס האָבן געהאַלטן די לייצעס איבער דעם האַלדז פונעם פּאַלק, וואָס איז אַזיין אויך געווען צעטומלט צווישן זיך. דאָס פּוילישע פּאַלק איז גערייצט געוואָרן קעגן די אוקראַינער און באַזונדערס קעגן די יידן.

איך בין דאָס יינגעלע פון פּוילן,
הונגער איך און גיי אין הוילן.

און ניט נאָר ער, דאָס יידישע יינגעלע פון פּוילן, נאָר אויך זיין פעטער יונה, וואָס האָט נאָך געדינט פּאַניען אין דעם שנייאיקן סיביר, ישכרו, חיים בערישן, דעם שוסטער, דעם שניידער, דעם בלעכער, דעם קאַוואַץ און אַפילו יאַנעקס און יאַשיקס און האַנדזשעס האָבן געלעבט אַזוי שווער, אַז

גאָט דערבאַרעמדיק און גרויס,
צי דיין האַנט אין רחמים אויס.

נו, און אויף דער קאַנאַדער ערד איז וואָס ?
ווען די שיף האָט אים געבראַכט דורכן אַטלאַנטיק פון פּוילן צו דער קאַנאַדער ערד איז געווען.

בענקשאַפט, דערוואַרטונג, הייסער זאָט,
אין פרעמדן לאַנד פעסט און זיכער ערשטער טראַט.

ד.

ניט ווילנדיק שטייט אויף פאר מיינע אויגן דאס בילד, ווען איך האב געזען שדום שטערנען צום ערשטן מאל אויף מיינעם א באזוך אין מאנטרע-אל, קאנאדע.

עס האט נאך דעמאלט געשמעקט פון אים דער ריח פון דער שיף, וואס האט אים אריבערגעבראכט, און דער צער פון א יידישן יינגל אין דעם דע-מאלטיקן פויזן האט אראפגעקוקט פון זיין גאנצן אויסזען. ער איז געווען יונג און דאס אויסגעדרארטקייט זיינס און זיין קליינגעוויקסיקייט האט אים נאך געמאכט אויסצווען א סך יינגער, אבער געקאכט האט ער זיך, ווי א מענטש, וואס האט שוין געהאט א סך עסקים מיטן לעבן, און אט דאס לעבן איז אים שוין ארויסגעקומען זייער א סך אויפן חשובן.

עס איז אודאי א צופאל אט דאס, וואס יעדעס מאל, ווען איך קום קיין מאנטרעאל איז דארטן ווינטער.

שניי-באדעקטע גאסן, איז אויף די טראטוארן און אויף די לייטערדיקע, אייזערנע ארויפגאנגען אין די שטיבער, וואס איך באזוך. דער הימל איז אויך אין יענע טעג מערסטנס א פארמורעטער און אזא נידעריקער, אז אט אט דאכט זיך וועלן די אומציייליקע טורעמס פון די קרויסטערס אין שטאט זיך אריינלעכערן אין אים.

און דאך „ליכטיקט“ אין מאנטרעאל!

עס ליכטיקט זיך פון דעם ביז גאר פיינעם, פראגרעסיוון יידישן עולם, וואס געפינט זיך דארט, — פון דער פראכטפולער יידישער ביבליאטעק, פון די גוטע יידישע קינדער-שולן דארטן, פון דעם הויך-טאלאנטירטן און עכטן יידישן דיכטער י. י. סיגאל און פון דעם יינגערן פינקלענדיקן שדום שטערן. דאס ווארט „פינקלענדיק“ איז זייער כאראקטעריסטיש פאר שדום שטערנען, ווי עס איז בכלל כאראקטעריסטיש פאר אים זיין גאנצער נאמען. אז ער שפאנט מיט דיר איבער די מאנטרעאלער גאסן איז ער כסדר פאר-אויס מיטן פנים צו דיר און פון זיין מויל הארט אין איין פינקלען באגייס-טערונג פאר אלצדינג, וואס איז גוט און שייך אויף דער וועלט.

און גוטסקייט און שיינקייט געפינט ער שטענדיק גענוג אויף דער וועלט צוליב וואס עס לוינט זיך צו לעבן, פירן א קאמף און האפן אויף בעסערס. דא כאפט ער זיך, אז דער גאסט, וואס גייט מיט אים האט ערשט ניט צאנג צוריק ארויסגעגעבן א בוך און ער צעפינקלט זיך שוין וועגן דעם בוך. — א פיין בוך אייערס. סיגאל האלט אויך אזוי.

א כמורנער הימל. שניי איבער די גאסן, איז אויף די טראטוארן, אבער „עס ליכטיקט“ ארום דיר פון שלום שטערנען.

ה.

און אזוי ווי ער אליין איז, אזוי אויך זיין ליד.
 פינקלענדיק, שלומדיק און שטערנדיק אין א וועלט פון כמארעס, וועלט-
 קריג און שוועריקייט.
 דאס פינקלענדיקייט נעמט זיך ביי אים פון זיין גלויבן אין דער ליכ-
 טיקייט פונעם מאַרגן, פון דעם, וואָס וועט קומען.
 דערווייל איז טאַקע ניט גוט אַרום אונדז.
 „אין נאַצי לאַנד, דיין מאָנעדיקער זאַג“.

אַבער :

„עס שלאָגט די שעה“.

שלום שטערנס וואָרט ווירקט אויף דיר מער מיט דער לירישער זאַגע-
 רישקייט אין דעם, ווי מיט בילדערישקייט. אַבער זיין זאַגערישקייט קומט
 פון אים אַרויס מיט אַזאַ עכטן טאַן, אַז ניט נאָר הערסטו, נאָר הייבסט אָן צו
 דערזען.

ער פלעפט דיך זעלטן מיט אַן אימאַזש, וואָס מיר רופן אין דער פּאַעזיע
 „אַ גליקלעכן אויסדרוק“. זיין ליד איז כמעט קיינמאַל ניט באַצירט מיט קיין
 קרוזשעוועס, אַבער דערפאַר איז די פשוטקייט אַן אַנגעזעענע און דינע אויגן
 ווערן ניט מיד נאַכצופאַלגן.

ער דערציילט פון זיך און דער וועלט אַרום אים.
 אַ שווערע וועלט. אים איז אויך שווער, אַבער „עס ליכטיקט!“

„און — שווער ראַנגלען.
 שאַטנס שפּרינגען.
 עס קנאַלט אַ פייער-רויט“.

אַבער :

„דער טייך דרימלט ביים שטייניקן וועג,
 שטיל און ליכטיק וואָרט דער וועג“.

אונדזער איצטיקער וועג איז אפשר ניט אזוי שטיל און ליכטיק, ווי ער
 וואָלט געדאַרפט זיין.

אַבער אַט ברענגט די ראַדיאָ שוין פּרישע נייעס :
 — די סאָוועטישע אַרמיי טרייבט די נאַציס שוין אויך פון טאַגאַנראַג !
 איך לאָז איבער שלום שטערנס זאַמלונג לידער אויף אַ ווייל און הער
 די נייעס דורך דער ראַדיאָ.

— יאָ, יאָ, שלום שטערן, — עס ליכטיקט !

1943.

אבא שטאַלצענבערג

א.

אַ ווידע, אומגלויבלעכע געשעעניש פלוצלינג אינמיטנדרינען.
די יינגערע יידישע שריפטשטעלער אין ניו-יאָרק זיינען פאַרנומען ביו
איבערן האַרדו מיט די גוואַלדיקע געשעענישן אַרום זיך. אונדזער יידיש
לעבן האָט זיך צעשפּליטערט און יעדער שפּליטער איז אַריינגעגראָבן אין
אַ טראַגישע. פּייער און רויך אין געראַנגל פאַר דעם לעבן, וואָס מיר האָבן
ליב, אין וועלכן מיר גלויבן, און פּלוצלינג טוט גאָר איינער אַ פּאַל אַנידער
און אויס, נישטאַ!
ערשט מיט אַ יאָר און אַ האַלבס צוריק איז עפּעס ענלעכס ביי אונדז
געשען.

ניט מיר, ניט דיר איז אַנידערגעפּאַן ביי אונדז דער יונגער טאַלאַנטיר-
טער נאַוועליסט א. ס. אַווענטאַל און איצט געזעגענען מיר זיך אויף דעם
זעלבן אופן מיט דעם יונגן, טאַלאַנטירטן אבא שטאַלצענבערגן.
ווען איך טראַכט פון אבא שטאַלצענבערגן, דערזע איך פאַר זיך אַזאַ
מין מוראדיק בילד.

אַ יונג אין די דרייסיקער כאַפּט זיך פּלוצלינג אויף פון שטאַף. טשוכעט
זיך פאַמעלעכדיק אויס און הייבט אַן פּלוצלינג די אויגן זיך רייבן פון אַ נייעם
זון-באַגאַסענעם וועג, וואָס האָט זיך פאַר אים אַ שפּרייט געטאַן.
— זע נאָר, זע! — שרייט ער אויס אין פּריידיקער דערוואַכונג און ער
באַשליסט ביי זיך, אַז דאָס לעבן איז גוט, אַז לעבן איז זייער און זייער כדאי.
אַט אַזוי באַשליסט ער דעמאָלט ביי זיך און ער טוט האַסטיק אַ שטעל
אַראָפּ די פּיס פונעם בעט, כדי מיט זיי זיך אַ לאַז צו טאַן אויף דעם נייעם
ערשט דערזענעם וועג. אַבער פּלוצלינג דערפּילט ער אַ גליווער אין זיינע
פּיס און איידער וואָס און ווען פּאַלט שוין זיין קאַפּ אויף צוריק צום קישן און
אויס, נישטאַ מער!

דער זון-באַגאַסענער וועג ליגט אַן אויסגעשפּרייטער, אַבער זיינע אויגן
זעען אים נישט מער און זיינע טריט וועלן שוין איבער אים נישט שפּאַנען.

ב.

אַ מוראדיק בילד אַט-אַ דאָס, וואָס איך דערזע יעדעס מאָל, ווען איך

טראַכט וועגן אים.

און יעדעס מאָל, ווען עס שטעלט זיך מיר פאַר די אויגן, ווערט די לופט, ווי פאַרגליווערט און עס פעלט מיר אַטעם אויס.

אַט ערשט איז דאָך דאָס געווען, ווען ער איז מיר אַנטקעגן געקומען אויף דער פערצנטער גאַס איינגעטונקען אינעם ליכט פון די אַוונטיקע קאַמפּן און אינעם ליכט, וואָס האָט ממש אַרויסגעשטראַלט פון אים אַליין אויף דער מיט פון דער אַוונטיקער גאַס.

— שלום עליכם, ווייפּער! ווען זייט איר געקומען פון די ברייטע וועגן?
איך האָב געקוקט אויף זיין קליידעכדיק פנים, וואָס האָט דערמאָנט אָן אַ פנים פון אַן אוקראַינער אין זיין גאַליציע, און זיך מסתמא ברייט צעשמייכלט, וואָרום ער האָט ביי מיר באַלד אַ פּרעג געטאָן:

— וואָס־זשע שמייכלט איר?

איך האָב אים געזאָגט, אָן איך שמייכל פון דער האַפּערדיקייט, וואָס שלאָגט פון זיין פנים און ער האָט זיך אַנגעכאַפט אָן מיין באַמערקונג:

— האַפּערדיק? גוט געזאָגט. איך פיל זיך טאַקע לעצטנס זייער האַפּערדיק.

ער איז מיטגעגאַנגען מיט מיר אין אַ קאַפּעטעריע טרינקען קאַווע און די גאַנצע צייט נישט אויפּגעהערט צו ריידן:

— גענוג! איך וועל זיך מער ניט צוהערן צו די, וואָס ליאַפען אויפן סאַוועטנפאַרבאַנד! געווען אַ טעות פון מיר, וואָס איך האָב זיך אויפּגעהערט צו דרוקן אינעם איקוף־זשורנאַל „ידישע קולטור“.

אַט אַזוי האָט ער יענעם אַוונט גערעדט צו מיר, און אויף מאַרגן איז ער שוין געשטאַנען אַן איבערגעבויגענער איבערן טיש אינעם איקוף־צענטער און געלייענט מאַנסקריפטן פאַר נחמן מייזל.

ווי לאַנג צוריק איז דען דאָס געווען? אַט ערשט, טאַקע ערשט איז דאָך דאָס געווען! „אַ מחיהדיקער צענטער!“, פלעגט ער אויסשרייען אין אויפ־ריכטיקן עקסטאַז יעדעס מאָל, ווען ער איז אַרויפּגעקומען, און שפּאַנענדיק פון ווינקל צו ווינקל איינטענהן מיט אונדז:

— מען דאַרף דאָ מאַכן די היים פון אונדזערע יידישע שרייבער. מען דאַרף דאָ אַריינשטעלן אַן אייוועצע אויף צו מאַכן אַ גלעזל טיי. דאָ וועדן מיר זיך צונויפקומען און שמועסן וועגן ליטעראַרישע ענינים.

עס קלינגט דאָך נאָך אַזוי פריש אין די אויערן זיין אויפּגערייצט קול, וואָס פלעגט אַרויסקומען פון זיינע דיקע סענסועדע ליפּן און שווער־אַטעמ־דיקע סטאַקאַט־טענער און עס איז זיך שווער צוצוגעוואוינען, אָן ער איז טאַקע נישט אַ מער, אָן אויס איז מיט אבא שטאַלצענבערג.

ג.

עס איז גוט געווען, וואָס זיינע נאָענטסטע האָבן אויף גיך צונויפגענומען דאָס ביסל ירושה, וואָס ער האָט נאָך זיך איבערגעלאָזט. איך ווייס נישט, צי אין דער זאַמלונג איז דאָ אַלץ, וואָס אבא שטאַל-צענבערג האָט אויפגעשריבן. איך האָב דעם איינדרוק, אַז נישט אַלץ איז אַריין. די זאַמלונג איז צונויפגעשטעלט געוואָרן אין איילעניש, ווייל די אַרויסגעבער האָבן געוואַלט, אַז דער דיכטער, וואָס האָט זיך אין שפיטאַל געראַנגלט מיטן טויט, זאל ביים לעבן קאָנען אַ קוק טאָן אויף זיין ערשט בוך. אויף וויפל שטאַלצענבערגס נאָענטער חבר, דער דיכטער מ. שטיקער, האָט מיר איבערגעגעבן, איז דאָס סיי ווי ניט געלונגען. אבא שטאַלצענבערג האָט צוגעמאַכט זיינע אויגן אינגאַנצן איין טאָג איידער זיין בוך איז דער-שינען. אַ שאַד! ער וואַלט זיכער געווען געהאַט אַביסל פרייד, און אפשר אויך אַביסל טרייסט, אַז ער לאָזט איבער נאָך זיך עפעס, וואָס וועט אַריינגענומען ווערן אין דעם האָב און גוטס פון אונדזער יידישער דיכטונג.

אַ שאַד! אַ גרויסער שאַד!

וואָרום, ווי עס קוקט אויס, האָט ער אין די לעצטע חדשים פון זיין יונג לעבן, ווען ער האָט שוין געזען דעם טויט פאַר זיינע אויגן, געצווייפלט, צי ער לאָזט ווירקלעך נאָך זיך עפעס איבער.

„קיין הויז נישט געבויט און קיין פעלד נישט פאַרווייט, אויף ליגנס געבויט און אויף נישטיקע רייד.“

זיינען דאָס געווען זיינע לעצטע שורות?

איך ווייס נישט אויף זיכער, אָבער אַז אַט די שורות זיינען געשריבן געוואָרן אין די וואַכן פון זיין שווערער קראַנקהייט איז קלאַר. מיינע בליקן זיינען צוגעשמידט צו אַט-די טרויעריקע שורות אויף זייטל הונדערט און צען פון זיין זאַמלונג. זיי זיינען פון סאַמע אויבן אַט-די שורות. אונטער זיי ליידיק ווייס פאַפיר, ווי אַ פעלד, וואָס האָט געדאַרפט פאַרווייט ווערן און די האַנט פונעם זייער איז פּלאַצלינג פאַרשניטן געוואָרן. נאָך קיינמאַל נישט פריער האָב איך פון ווייס, ליידיק פאַפיר אַזוי פיל אַרויסגעלייענט, ווי איצט.

אַזוי פיל טרויער שרייט פון אַט-דער ווייסער ליידיקייט!

ד.

ער דערמאָנט זיך די צייט, ווען אַבא שטאַלצענבערג האָט זיך אין אונדזער יונגער דיכטונג באַוויזן.

עס איז געווען נאָך דער ערשטער גרויסער וועלט-מלחמה.

מיר, די יינגערע פון די „יונגע“, וואָס האָבן זיך שוין אָנגעהויבן צו-

געוואוינען צו דעם טרויעריקן געדאַנק, אַז מיר זיינען די לעצטע, ווערן פּרֶזצלינג פּאַרבלענדט פּון אַ נייער, לעבעדיקער פּלעיִאָדע גאַר-יונגע שרייבער.

עס קומט אויף די פּראָלעטאַרישע גרופּע אַרום דער „יונג-קוֹניע“ מיט גאַר נייע נעמען: בער גרין, מ. בירנבוים, מ. א. סול, פּאַמעראַנץ, מעינקע קאַץ און אויך איינצלנע זעלבסטשטענדיקע: טעָרער, וויינשטיין, מאַרץ, טאַבאַטשניק, אבא שטאַלצנבערג און מאיר שטיקער.

די לעצטע צוויי זיינען געגאַנגען צוזאַמען, ווי אַ צווילינג. זיי שרייבן אפילו צוזאַמען אונטער ביידנס נעמען.

אַט שטייט אויף אַ בייד פאַר מייע אויגן, ווי אַט-דער צווילינג דער-קלערט מלחמה קעגן מיר.

איך האָב דעמאָלט רעדאַקטירט די „פעדער“. קומט צו מיר דער צווילינג מיט אַ פּאַרשלאַג מיטצואַרבעטן.

— אדרבה, — זאָג איך, וואָרום דער צווילינג איז מיר געווען צום האַרצן.

האַט אָבער דער צווילינג אַ באַדינג נישט רעדאַקטירט צו ווערן. פּאַר-שטיי איך דעם קאַפּריז, און בין שוין גרייט נאַכצוגעבן, וואָרום זייערע זיי-דער זיינען מיר, אין מערסטע פּאַלן, געפּעלן געווען. ערשט עס לאָזט זיך אויס, אַז נישט וועגן לידער האַנדלט זיך ביי זיי, נאָר וועגן אַ סעריע אַטאַקעס אויף אַפּאַטאַשון און לייוויקן.

און אַזוי ווי אויף דעם האָב איך נישט געוואָלט מסכים זיין, האָט דער צווילינג מיך פּאַרוואַנדלט אין אַ ציל-ברעט פאַר זיינע פייַדן אין לויף פון עטלעכע יאָר.

יוגנטלעכער קאַפּריז און יוגנטלעכער צעבראַסטעטער קאַמף!

ה.

איך האָב אָבער דעם צווילינג נאַכגעפּאַלגט. שפּעטער האָט מען אַנ-געהויבן שרייבן באַזונדער. דאָס האָט געמוזט געשען. פּונקט ווי זיי האָבן זיך אויסערדעך שטאַרק אונטערשיידט איינער פון דעם אַנדערן, זיינען זיי אויך איבערלעך געווען גאַר באַזונדערע.

שטיקער, — אַ דינער מיט אַן אינטעליגענטיש פנים, פון וועמענס שרייבן עס ווייט מיט אינטעלעקטואַליזם, און שטאַלצנבערג — אַ קאַנטיקער, גע-פּאַקטער מיט אַ פנים פון אַ פּויער, פון וועמעס ליד עס איז שטענדיק אויפ-געגאַנגען דער ריח פון קאַרן און קאַרטאַפּליעס.

זיך צעגאַנגען אין דער אַרבעט, אָבער פּערזענלעך איז מען אויף וויי-טער געבליבן ביז גאַר נאָענט.

א רירנדיקע חברשאפט און א טיפע לאַיאַלקייט פון איינעם צום צווייטן. ווען אבא שטאַלצנבערג איז מיט אַ צוויי יאָר פריער אַרויפגעקומען מיט זיינע לידער פאַר דער „ידישע קולטור“ אין דעם איקוף־צענטער, האָט ער ווידער געהאַט אַ באַדינג צו דער רעדאַקציע: מען מוז איינלאַדן שטיקערן, אַנדערש קאָן ער די לידער נישט געבן!

מיר האָבן האַרציק געשמייכלט פון אַט־דעם באַדינג און אַזוי ווי מיר האָבן סיי ווי געוואָלט האָבן אויך שטיקערן, איז אונדז געווען גרינג שטאַלצנ־בערגן צוליב צו טאָן.

ביי דעם אוועקגיין פון עטלעכע שריפטשטעלער פון איקוף איז אונדז אבא שטאַלצנבערג פאַרלוירן געוואָרן און, פאַרשטייט זיך, אַז מיט אים צו־זאַמען אויך זיין פריינט שטיקער.

ווער אויף וועמען עס האָט געווירקט איז נישט געווען קלאַר, אָבער ווען ער איז מיט אַ יאָר שפעטער צוריקגעקומען, האָט ער שוין קיין שום באַדינגונגען נישט געשטעלט.

— איך וויל זיין מיטן פּאָק! — האָט ער אין טיפער אויפריכטיקייט געהאַלטן אין איין איבערחזרן.

1.

עס איז ביי מיר גאָר קיין שום ספק נישט, אַז אבא שטאַלצנבערג האָט פאַר זיך דערזען אַ נייעם ברייטן זון־באַגאַסענעם וועג און וואָלט דער טויט זיך נישט געווען צוגעאיילט, וואָלטן מיר איצט געהאַט אין אים אַ גאָר באַ־נייטן, וויכטיקן דיכטער.

ער האָט געהאַט אַזאַ עכטן און אַזאַ זאַפטיקן טאַלאַנט. עס ברויזט, גלעט און שמייכלט אַזוי חנעוודיק פון כמעט אַלע זיינע לידער אין דער זאַמלונג.

ווי חנעוודיק און גראַטעסק עס וואַקסט אונטער זיין פען אַרויס דער קאַוואַליער, וואָס קומט אַרונטער קיין גלינע. ווי ליריש און פיין ער באַווייזט פאַר אונדז דאָס „פראַנצויזיש געמיט“ אין דעם „שטרױענעם ריטער“.

אַ יונג פון עטלעכע־און־דרייסיק יאָר מיט אַזאַ עכטן דיכטערישן באַ־גאַזש, וואָס וואָלט זיך ערשט איצט פאַנאַנדערגעפאַקט. אָבער אויך דאָס וואָס ער האָט אונדז איבערגעלאָזט נעמען מיר איבער, וויל אַזוי פיל עכטיקייט און פּאַעטישע לױטערקייט אין דעם פאַראַן.

ברוך אליצקי

א.

עס ליגן פאר מיר אַ צאל לאַנגע, ווייסע אַפּדרוקן, און אויף זיי — דאָס געראַטעצווטע פּאַעטישע פּאַרמעגן פון דעם יונגן, אומגעקומענעם דיכטער און בן־עיר מיינעם — ברוך אליצקי.

דער עלטערער ברודער, דער לעבן־געבליבענער שריפטשטעלער לייב אליצקי דערציילט אין ציטערדיקע, אַפּגעהאַקטע פּאַראַגראַפּן וועגן דעם אומ־געקומענעם ברודער ברוך. ווי אַ צוגאַב צו דעם דערציילן זיינען אויך זיינע פּאַר רירנדיקע לידער און אויך דאָס ליד פון דעם יינגסטן לעבן־געבליבענעם ברודער, דעם דיכטער — מאַטעס אליצקי.

— נעם די קאַרעקטור־אַפּדרוקן, — האָט צו מיר געזאָגט נחמן מייזל, וואָס איז געווען דער ערשטער רעדאַקטאָר פון דעם אומגעקומענעם לידער. — נעם און דערצייל דו אויך עפעס!

איז וועגן וואָס זאָל איך פּריער אָנהויבן צו דערציילן אינעם איצטיקן מאַמענט?

דאָס אויפגעזאַמלטע פּאַעטישע פּאַרמעגן, אויף די לאַנגע, ווייסע קאָר־רעקטור־אַפּדרוקן האָלט מיך געשפּאַנט, ווי עפעס, וואָס איז מיר ביז גאַר אייגן, און די לאַנגע, ווייסע פּאַפּירן הייבן אָן צו ווערן אין מיינע אויגן וועגן נאָך וועגן, וואָס דרייען זיך און שלענגלען זיך, טיילן זיך פּאַנאַנדער און פּאַלן צונויף איינער אין דעם אַנדערן ביז זיי ווערן סוף כל סוף איין וועג, איבער ווערן איך קום צוריק אינעם געבוירן־שטעטל מיינעם, וואו עס איז נאָך מיין אַפּפּאַרן, אויפגעקומען אין איין משפּחה אַ גאַנצער דריילינג אין דער יידישער ליטעראַטור אַרײַן.

לייבל, ברוך און מאַטעס — די קינדער פון נחמן און רייזל יעקב מאיר, דעם גבאי'ס.

די פען רייסט זיך צו דערציילן וועגן דעם פּאַטער, דער מוטער, וועגן די עלטערע ברידער פון אַט־דעם דריילינג, וואָס זיינען אַוועק פון דער וועלט אַזוי יונג, און אַוודאי וועגן דעם דריילינג, וואָס זיינען אַוועק פון דער וועלט אַזוי יונג, און אַוודאי וועגן דעם זיידן יעקב מאירן, וואָס האָט פּאַראַיניקט אין זיך תורה און סחורה און איז געגאַנגען שטענדיק אין געפּוצטע שטיינע־עך. אָבער איז דען דאָס, וואָס מען דאַרף איצט דערציילן? ניין. איצט דאַרף מען דערציילן וועגן ברוכן, וועמענס פּאַרמעגן עס צוויטעט אויף די לאַנגע

בויגן און וועט שוין פארבלייבן אַט אזוי צוויטעדיק אין דער אייביקייט אַריין.

ב.

— צוויט !

אַט אזוי האָב איך אים אָנגערופן אין מיינע מחשבות, ווען איך האָב אים צום ערשטן מאל דערזען אין מיין געבוירן-שטעטל טריסק, וואוהין איך בין געקומען אין יאָר ניינצן ניינ-און-צוואַנציק אויף אַ באַזוך.

קאַלירנדיקער ציכטיקער צוויט איז געווען די שורה פון זיין ליד, און ער אַליין אויך אזוי.

ווי אַלט איז ער דעמאָרט געווען ? מסתמא אין די צוואַנציקער, און אזוי האָט ער אויסגעקוקט, כאַטש באַלאַדן איז ער שוין געווען מיט אַ ווייב, אַ קינד און אַ שיד-קלייטל, פון וועלכן ער האָט געדאַרפט ציען דאָס ביסל חיוב.

עס איז געווען אזוי מאַדנע צו זען אַט דעם שיינעם, יונגן ברוך אין זיין קלייטל צווישן די שיד און שטיור ! עס איז אויך געווען ביז גאָר מאַדנע צו טראַכטן, אַז ער איז דער מאַן פון דעם ווייב, וואָס איז געזעסן ביים טיש-קעסטל, און מיט אירע דריבנע פינגער איבערגעציילט דאָס ביסל פרוין.

אַ ביז גאָר ליב און אַרנטלעך יידיש ווייבל געווען, אָבער לעבן אים האָט זי אויפגעקוקט, זוי אַ נידעריק אַגרעס-ביימל לעבן אַ שדאַנקער פאַרמע. ער איז געווען דין, שלאַנק און בויגיק, און אויסגעקוקט העכער, ווי ער איז געווען. אַן אַליוון-קאַריר פנים מאַדעלירט פון אַ מייסטער, וואָס איז פאַרליבט אין דער שיינקייט. צוויי פייערדיקע, שוואַרצע אויגן, און אַ קויל-שוואַרצע טשופרינע, וואָס האָט זיך געקרויזט און געכוואַציעט, ווי אַ פאַר-ליבט ווינטל וואַלט זיך אין זיי באַזעצט און זיי נישט געוואַלט פאַרלאָזן.

— צוויט ! — האָב איך געטראַכט וועגן אים אין מיינע מחשבות און געוואַרט אויף די פרוכטן.

— ווי וועלן אויסזען, און וואָס פאַר אַ טעם וועלן האָבן זיינע פרוכטן, ווען זיי וועלן רייף ווערן ? — האָב איך ביי זיך געפרעגט.

ג.

אין דעם קלאַג-ליד אויף זיין פאַרלוירענעם עלטערן ברודער פרעגט מאַטעס אַזיצקי :

ביי וועמען איז דיין ליד געבליבן, —
דאָס גרויסע ליד, וואָס האָסט נישט אָנגעשריבן ?

אַט אזוי פרעגט ער, און ער ענטפערט זיך אַליין אין זיין טרויער :

איך וועל דאָס זוכן צווישן פלאַמען,
וואָס האָבן דיך אין רויטע ליילעכער געוויקלט.
ביי ווינטן וועל איך פרעגן, —
זיי האָבן דיך געוויגט אין אַוונטיקער תליה,
ווי עס וויגט אַ פיצל קינד אַ מאַמע.
איך וועל מאַנען ביי די וועגן,
וואָס האָבן דייע טריט אַריינגעזאַפט, ווי הייסע שקיעה.

זאָל ער פרעגן און מאַנען! פרעגנדיק און מאַנענדיק, וועט ער, לאַמיר
האַפן, זיך דערשלאַגן צו דעם גרויסן ליד, וואָס ברוך האָט נאָך נישט באַ-
וויזן אויפצושרייבן. אָבער ווען ער וועט זיך צו דעם דערשלאַגן, וועט דאָס
שוין זיין זיינס, און נישט ברוכס, וועמענס פאַרמעגן עס קאָן שוין נישט
פאַרמערט ווערן דורך אים אַליין.

אָבער, וואָס אַזוינס איז דאָס אַזוינס האָס גרויסע ליד?
גרויס אין פאַרנעם? גרויסע טעמע? גרויס אין דער גאַנצקייט דורך
אינערלעכער שלימות?

נו, יאָ. אַוודאי איז דאָ גרויסקייט אין אַט-די אַלע אויסגערעכנטקייטן.
אָבער איך קען ווערק סיי אין דער יידישער און סיי אין דער וועלט־דיכטונג,
וואָס האָבן אין זיך אַט די אַלע דריי, נאָר איין גרויסקייט פעלט אין זיי, און
זי איז די גרויסקייט פון ליד גופא.

אַזאָ שלל פון ליד איז דאָ אין דעם קליינעם פאַרמעגן, וואָס ער האָט
אונדז איבערגעלאָזט:

פעאַדאָסיע, אַט די פון סאַלאַוויטש,
איז געגאַנגען צום ברונעם מיט אַ ליידיקן עמער
און מיט פולע, אַנגעקוואַלענע בריסטן,
פאַרקאַרקעוועט מיט ברוינע קאַריקעס
אין פאַזוכע.

ווען זי האָט אַרויסגעצויגן דאָס עמער מיט וואַסער
מיט נאָך אַ פעאַדאָסיען, ווי זי,
מיט אַ קיילעכדיקער זון אויפן דאַג,
ווי אַ גאַלדענער מעדאַל פונעם אַפענעם הימל־טייסטער, —
האַט זי זיך פלוצעם צוגעגאַלט
צום אייגענעם שאַטן אויף דער ערד,
ווי אַ צלם,

און פאַרלוירן די שווערסטע און גרינגסטע פון אַלע טשאַעס
דאָס קינד פון איר לייב.

איז געקומען די ליכטיקע מאַריע פון פאַטשייעו
אין געשטאַלט פון יוני־ווינט,

פארהויבן די ספודניצע,
און צוגעדעקט איר פנים,
זי זאל זיך נישט שעמען פאר דער הון,
וואָס לייגט אייער אויפן סטויג אין שייער,
און מיידט אויס פונקען פון מענטשלעכן אויג.

אַזוי פשוט, איז פעאַדאַסיע פונעם וואַלינער דערפֿאָ סאַלאַוויטש מיט
אירע פאַרקאַרקעוועטע בריסטן אין איר פאַזוכע, און אַזוי פיל וואונדערלעכ־
קייט פון ליד אין אַט־דער פשטות.

נישטאַ קיין גרעסערער פאַרנעם אין דעם פאַרמעגן, וואָס ער האָט אונדז
איבערגעאַזט. אפילו די ביז גאַר ברייטע שורות, וואָס זיינען געפלאַסן פון
אים, זיינען נישט געאַנגען ווייטער פון זיין אייגענעם האַריזאָנט איבער אים,
און געענדיקט האָבן זיי זיך צוזאַמען מיט די ערד־דעסיאַטינען, וואָס זיין
אויג האָט פיזיש געזען, אָבער דערפאַר זיינען אַט־די שורות ביי אים אַזעלכע
שפעדיקע, ווי עס זיינען די ערד־דעסיאַטינען אונטער יענעם האַריזאָנט.

ווי קרענעצעס מיט ראַסע זיינע פיס די באַרוועסע, גיטאַרעס בלויזע שפילנדיקע —
דיינע אויגן.

אויב נישט פאַר דיר, פאַר וועמען־זשע דאָס שווימענדיקע עמערל מיט האַניק
אין די רוימען ?

אַ מויד באַהאַנגענע מיט צויטן פלאַקסענע ביז לענד, די ליכטיקסטע פון די
וואַלינער זוימען, —

ווער וואַלט נישט וועלן זיין אַ שאַטן פון דעם בלויזען ווינט, וואָס איז צו דיינע
ליפן צוגעפלויוגן !

— צווייט ! — האָב איך געטראַכט אין מיינע מחשבות, ווען איך האָב

אים דאָן באַגעגנט פנים אל פנים אויף מיין באַזוך אין טריסק.

אַ סך, אַ סך פונעם צווייט איז דאָ אין דער ירושה, וואָס ער האָט אונדז
געלאָזן, אָבער אַ היפשער טייל פון יענעם צווייט איז שוין פון יענער צייט אָן
אין פרוכטן איבערגעאַנגען, און אַזעלכע דופטיקע, געשמאַקע פרוכטן זיינען
זיי !

עס זיינען די פרוכטן פון דער ערד אין ווייס־רוסלאַנד, אין דער ליטע,

וואָס ער האָט שפעטער באַזוכט, אָבער דער עיקר זיינען זיי פון זיין אייגענער
וואַלינער ערד אויף וועלכער ער איז געבוירן געוואָרן, זיך אויפגעהאַדעוועט
און געלעבט דאָס מערסטע פון זיין קורץ לעבן.

ד.

אין דער ירושה וואַרפט זיך אין די אויגן הויפטזאַכלעך דאָס דאַרף מיט

די פעדער, וועלדלעך, טייכן אַרום דעם, און זייער ווייניק דאָס שטעטל.

דאָס אייגענע אויך, ווען ער האָט אויף אַ קורצער צייט געלעבט אין ווייס־

רוסלאַנד און אין לײטע.

ווייניק פון די גרויסע שטעט, און ווייניק אפילו פונעם אייגענעם גע-
בורט-שטעטל.

בלויז צוויי לידער: „בערל דעם גלעזערס“ און „בערטשעק גייער“ און
מער ניטאָ?

דער שליסל צו דעם ליגט אין זיין ביז גאָר אינטערעסאַנטן-רינג „אין
געראַנגל מיט די זידעס“.

צו שווער איז געלעגן אויף די אַקסל פון אַט-דעם רעוואַלטירנדיקן בחור
די לאַסט פון זיינע זידעס, וואָס האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט דאָס שטעטל,
און אין געראַנגל מיט זיי, האָט ער זיך געראַטעוועט אין דער פרייקייט פון-
נעם דאָרף.

מיין בלוט איז אויסגעמישט מיטן בלוט פונעם פושטן פויער,
און עס זינגט אין מיר דאָס ווילדע געזאַנג פון די טייכן.

זיין ווייטיק צעאַקערט מיין האַרץ, ווי דער אַקער זיינע פעלדער,
באַזאַמענדיק עס מיט ווילדע זאַמען,
און זיין פרייד צעפלאַקערט זיך אין מיינע אויגן,
ווי ראָזע זריעה-שיין אין שייבעלעך פון כאַטעס.

עס פלאַטערן מיינע טעג ראַשיק און פיל-פאַרביק,
ווי זונטיק די סטענגעס אויף פלייצעס פון טאַנצנדיקע שיקסעס,

עס באַדט זיך מיין קאַפּ, אַ לאַנד מיינס, אין דיינע ווינטן, ווי אַ וואַלד,
ווען איך מעסט מיט מיינע פיס דיינע דאַרפישע שליאַכן.

אין בינ-השמשות-צייט ציען זיך אומעטן פון מיינע לידער,
ווי נעפל-ליילעכער פון דיינע שלוהדיקע לאַנקעס.

אין ברוך אליצקיס דאָרף-לידער איז דאָ דער וואַלינער פּיזאַזש מיט
אַלע זיינע שיינקייטן און חנען, איז דאָ די וואַלינער מויד, דער וואַלינישער
יינגל.

וואָס איז דער חידוש, וואָס ער, מיט זיין גרויסער ליבשאַפט צום דאָר-
פּישן פּיזאַזש, האָט זיך דערפילט אַזוי עלנט אין אַ שטאַט ווי וואַרשע?

מאַרשאַלקאַוסקע, מאַרשאַלקאַוסקע!

דיין נאַמען איז קלינגעוודיק און שיין,

דיין לייב שמעקט מיט מוזיק, מיט טענער, מיט פאַעזיע,

גאָר די נשמה פונעם טריסקער דיכטער

שרייט נאַקעט ביי דיר אויפן דאָך.

צו מיין אַנקומען אין 1929 קיין פּוילן האָט מיך באַגעגנט זיינס אַ ליד
אין די „ליטעראַרישע בלעטער“, וואו ער האָט מיך געבעטן איך זאָל דאַן

דעם וואָלינישן ווינט אָפּשטויבן מיינע ניו־יאָרקער, משוגענע אָפּפּאַסן.
 — וואָס פּאַר אַ משוגעת איז דאָס אויף מיינע אָפּפּאַסן? — האָב איך
 אים געפרעגט, ווען מיר זיינען געווען צוזאַמען אין שטעטל.
 — אייערע שיך זיינען דאָך ניו־יאָרקישע, — האָט ער מיר געענטפּערט,
 און דערביי שטאַרק באַטאָנט:

— וואָס דען אַנדערש איז אין אַזאַ ריזן־שטאַט, ווי ניו־יאָרק איז?
 אין דעם זעלבן טאָג בין איך געזעסן מיט זיין עשטערן ברודער, לייבל
 אַליצקי אין דרויסן פון דער יידישער קינדער־שול, פון וועלכער ער איז גע־
 ווען דער דירעקטאָר, און אויף מיין באַמערקונג, אַז ברוך איז אַ זייער טאַ־
 פּאַנטירטער דיכטער, האָט ער שמיכלענדיק געשאַקלט מיטן קאַפּ און דער־
 ביי געזאָגט:

— סע וואַקסט נאָך אַ יינגערער!
 איך האָב פּאַרשטאַנען, אַז ער האָט געמיינט מיט זיינע ווערטער דעם
 מחזניק מאַטעס.
 — אַ גאַנצער דריילינג אין איין משפּחה! — האָט איך זיך אָנגערופן
 און געפרעגט:

— וועט ביי מאַטעסן אויך זיין אַזאַ קילקייט צום שטעטל?
 — איר מיינט?

דאָס מאָל האָב איך געמיינט לייבל אַליצקיס צוויי וכיכער „דאָס אַקופּירטע
 שטעטל“ און „בלויז פּלאַמען“, — ביכער וויכטיקע סיי אין דער טעמאַטיק
 און סיי מיט דער קינסטל־ערישקייט אין זיי, אָבער פון וועלכע עס האָט גע־
 שאַגן מיט אַזאַ שנאה צום שטעטל.

לייבלס טונקל־אויסגעבלייכט פנים האָט אַ ציטער געטאַן און זיינע
 שוואַרצע אויגן האָבן זיך צעפּלאַמט דורך זיינע ברייטן:

— איר זייט פונדערווייטנס, איז דערפּאַר דאָס שטעטל פאַר איך פול
 מיט ראַמאַנטיק, אָבער מיר דאָ?
 אין זיין וואָרט „מיר“ האָט ער כולל געווען דעם גאַנצן דריילינג פון
 דער אַליצקי־משפּחה.

ה.

איצט זיינען פון די דריי געבליבן צוויי. איז אַ טרייסט, וואָס אַט־די צוויי
 זיינען דאָ.

מאַטעס זאָגט, אַז ער וועט זוכן ברוכס נישט־אויפגעשריבן גרויס ליד
 אין די פּלאַמען אויף דער חרובער ערד. מיר זוכן דאָס אַלע, פונקט ווי מיר
 זוכן די אַלע נישט־אויפגעשריבענע גרויסע לידער פון די אַנדערע יידישע
 קינסטלער, וואָס דער גרעסטער שטורעם אין אונדזער געשיכטע האָט איינ־
 געשאַדנען, פונקט ווי מיר זוכן דאָס נישט־אויסגעלעבטע לעבן פון די זעקס

מיליאָן אונדזערע קדושים.
 — האָסט געזען ברוכן? — האָט ביי מיר געפרעגט מיין יינגערער ברודער
 דער א. ל. אַווענטאַר, ווען איך בין צוריק געקומען קיין ניו-יאָרק.
 — געזען, — האָב איך געענטפערט, באַווייזנדיק אַ פאַר פיינע שטיוועלעך,
 וואָס איך האָב מיטגעבראַכט.
 — וואָס זיינען דאָס פאַר אַ שטיוועלעך? — האָט מיין ברודער, לאַכנדיק,
 געוואָלט וויסן.
 — אַ מתנה פון ברוך אליצקי'ס שיד-קלייטש אין טריסק.
 — שטיוועלעך גאַר? — האָט מיין ברודער זיך געוואונדערט.
 — שרעק זיך נישט, איך האָב מיטגעבראַכט אין זיך זיין ליד, אָבער די
 שטיוועלעך האָבן אַ שייכות.
 — סתרי-תורה? — האָט מיין ברודער געשפּאַסט.
 — ניין, פשוטער פּשט! — האָב איך געזאָגט, און דערציילט וועגן דער
 משוגעת, וואָס ברוך האָט געזען אין מיינע ניו-יאָרקישע אָפּצאָסן.
 מיין ברודער אברהמטיק, וואָס האָט געשריבן זייער טאַראַנטפּול, אונ-
 טערן נאָמען א. ל. אַווענטאַל, האָט עס באַנומען און ערנסט געזאָגט:
 — אַ פאַר שטיוועלעך פון אַ דיכטער אין טריסק גופא קאָנען באמת
 עפעס מיינען.
 איצט איז נישטאָ מיין ברודער, ווי עס איז נישטאָ דער ברודער פון
 דייבלען און מאַטעסן.
 צוויי יונגע קינסטלער, וואָס זיינען געווען טריסק אין זייער וואָרט,
 אפילו ווען זיי האָבן גענוצט דאָס זעלבע וואָרט פאַר עפעס אַנדערש אין
 זייער שאַפּן.
 דאָס אָרט פון מיין ברודערס קבר ווייס איך, און ברוכס אָרט איז אין
 זיין ירושה, וואָס ליגט איצט פאַר מיר און וועט איבערגענומען ווערן פון
 אַלעמען, וועמען דאָס עכטע יידיש-קינסטלערישע וואָרט איז נאָענט און אייגן.
 1949.

אהרן קרישטאלקע

דער נומער „ידישע קולטור“ מיט דעם אויסצוג פון אהרן קרישטאלקעס פאָעמע „דאָס פישער דאַרף“ און זיין בילד, האָט מיר געטראָפן אין לאַס אַנדזשעלעס, און עס איז געווען אזוי רירנדיק צו אַבזערווירן די פריידיקע נייעריקטייט מצד אונדזערע יידיש־לייענער:

— אזוי, אזוי, איז דאָס נאָך דאָ אַ האָפענונג!

— ווער זשע איז אָט דאָס יינגל?

— טאַקע נישט מער, ווי דרייצן יאָר?

— אַז ער איז טאַלאַנטפול איז גאָר קיין פראַגע נישט, אָבער אַז אַ גע-

בוירענער אין קאַנאַדע זאָל שאַפן אויף יידיש, איז דאָך...

מיר איז נישט געווען קשה דער גרויסער נייער און אינטערעס, וואָרעם איך ווייס גענוי, ווי שטאַרק אונדזערע יידישע מענטשן זענען באַזאָרגט און אומרואַיק וועגן דעם מאַרגן פון אונדזער יידיש לשון, און דאָ פלוצלונג אַזאַ מתנה, און איך האָב דערפאַר מיט גרויס פרייד אין מיין אייגענעם געמיט געגעבן אינפאַרמאַציע וועגן דעם אַנקומענדיקן יידישן פּאָעט אויף אונדזער יידישן לשון, און דערביי איז אין מיר פערזענלעך אַפגעווישט געוואָרן אַ ספק, וואָס האָט געגראַבט דעם באַוואוסטזיין אַ לענגערע צייט.

דער ספק וואָס האָט מיר געגראַבט איז געווען וועגן דער ראַטזאַמקייט, צי די זאַמלונג פון זיינע לידער זאָל דערשיינען. איך האָב אָט דעם ספק אויסגעדריקט צום פּאָטער פון דעם יונגיקן פּאָעט, — מיין גוטן חבר און לאַנג-יאָריקן יידישן קולטור־טוער שלום קרישטאלקע.

— וועט אהרן זיין צופרידן אין די שפּעטערדיקע יאָרן פון רייפיקייט,

מיט דער איצטיקער זאַמלונג?

אָט אזוי האָב איך געפרעגט, אָבער איצט פרעג איך נישט מער. איך

בין זיכער, אַז זי דאַרף דערשיינען.

אומבאַדינגט דאַרף זי, ווייל מיט איר דערשיינען וועט זי ברענגען דורך זיך נישט נאָר דעם אָנזאָג פון אַן עכטן, קוואַליקן טאַלאַנט, וואָס האַלט אין אַנקומען צו אונדז, נאָר אויך, אַז אונדזער טייער יידיש לשון קאָן איבערגענומען ווערן פון דעם אַנקומענדיקן דור מיט דעם גאַנצן זאַפט, וואָס איז אין דעם.

אַ סימן?

דאָס בוך „גוט מאַרגן דיר וועלט“ און דווקא אויף אונדזער יידישן לשון, פון דעם דרייצנאַריקן אהרן קרישטאלקע, וואָס כאַטש זיין געבורט און דער-ציאונג איז — מאַנטרעאַל, קאַנאַדע, איז זעט מיט אייערע אויגן און הערט מיט אייערע אויערן, וואָס אַ היים־סביבה קאָן דערגרייכן.

ב.

איז טאקע וועגן דער סביבה פון אַט דעם יונגלינקן פאָעט אויף אונדזער
יידישן לשון, וואָס איך וועל זיך דאָ באַזונדער אָפּשטעלן.

די שווערד אין האַנט צעבליצט,
דער קאַמף פאַר פּרייהייט און ציין פאַרקריצט.
אין די געבערגן, וואו אַדלערס שוואַרצע קרייזן
הייפעלעך יידן זיך באַווייזן, —
פּויערים אַרעמע, — ווער מיט אַ קאַסע און ווער מיט אַן אייזן.
לאָזן אַראָפּ זיך אויפן גריך, ווי אַ פּויסט פון שטאַל,
ווי צערייצטע לייבן אויפן שונא אין טאַל.

דאָס זיינען שורות פון דעם דרייצניאַריקן אהרן קרישטאַלקעס אַ גרעסער־
דער פּאָעמע — „מתתיהוס צוואה“ און געווידמעט איז די פּאָעמע דעם זיידן ר'־
אברהם און באַבען גיטל, מיט ליבשאַפט.

איר פאַרשטייט? דעם זיידן און באַבען מיט ליבשאַפט, און ווער עס קען
אַט דעם זיידן מיט דער באַבען, ווייסט. אַז די ליבשאַפט האָבן זיי נישט גע-
קויפט ביים אייניקל מיט צוקערקעס, נאָר מיט דער גרויסער און רייכער
ירושא, וואָס זיי האָבן אָנגעקליבן פאַר זייערע יורשים.
און אויך די יורשים זיינען דיר נישט קיין „אַבי־ווער“.

איינער פון אַט די יורשים אין דער טאַלאַנטירטער דיכטער און עסיי-
איסט שלום שטערן, וואָס איז אַ ברודער צו דער מאַמען פון דעם יונגלינקען
פּאָעט, און די מאַמע שפּרה — אַ יידישע לערערין און קולטור־טוערין. וואָס
שייך דעם פּאָטער, שלום קרישטאַלקע, איז ער נישט נאָר אַ בן־תּורה, נאָר
אַזוי פאַרליבט אין איר, אַז נישט קוקנדיק אויף זיין שווערער אַרבעט טאַג-
טעגלעך אין אַ פּאַבריק, איז זיין לעבן געווידמעט אין אומדערמידלעכער טו-
אונג, אַז אונדזער יידישע קולטור זאָל שיינען, ווי אַ גר־תּמיד.

ג.

איך קען אהרנען, אָדער „ארעלען“, ווי איך בין געוואוינט אים צו רופן,
זינט ער איז אַלט געווען אַ יאָר דריי.

ער איז איינער פון דריי ליבע קינדער אין דער קרישטאַלקע משפּחה, —
אַן עלטערע שוועסטער און אַ יינגערער ברודער.
די שטוב איז נישט נאָר אַ באַביכערטע אין די שאַפּעס, נאָר אויך אין
דער גאַנצער רופּט און אַוודאי אין די געמייטער.

אינאיינעם מיט די ביכער און ספרים פון די בעסטע יידישע שריפט-
שטעלער און מחברים, איז אויך דאָ אין שטוב אַ היפשע ליטעראַטור פון

דער אייגענער משפחה גופא. ספרים און ביכער אויף העברעאיש און יידיש פונעם באליבטן זיידן, וויכטיקע פאעטישע ווערק פון דעם פעטער עלום שטערן און דאָס זעלבע פון די אַנדערע פעטערס, ווי יחיאל שטערן און יעקב זיפער. צו די ספרים און ביכער קומען אויך צו די פאַרטרעטן פון יידישע פערזענלעכקייטן אויף די ווענט, און קיין יידישע מוזיק פעלט אויך נישט, — אַזאַ שלל פון יידישע רעקאָרדן איז זעלטן צו געפינען.

הכלל, עס איז שוין גאַרנישט קיין צופאַ דעם יונגן אַרעלעס זיך פילן היימיש אין דעם יידישן לשון, — עס איז דאָס לשון אין וועלכן ער לעבט זינט זיין געבורט.

ד.

וועט אהרן קרישטאָלקע אין זיינע יאָרן פון רייפֿקייט זיין צופרידן מיט אַט דער זאַמלונג ?

ניין, ער וועט נישט זיין צופרידן, און עס וועט זיכער זיין גוט, וואָס ער וועט נישט זיין צופרידן.

אַבער איז יעדער אַנדערער דיכטער דען צופרידן אין זיינע שפּעטער־דיקע יאָרן פון זיינע ערשטע פאַרמעסטן ?

עס איז קלאָר, אַז אין באַרג־אָרויף איז יעדער טראַט צו דער העכער־קייט אַפּטמאַל אַ נעגאַציע פון דעם פריערדיקן, אַבער אַט די נעגאַציע איז נישט שטענדיק חל אױפֿן אַבזערווירער, וואָרעם עס טרעפט זייער אַפּט, אַז דער אַבזערווירער געניסט דווקא מער פון די ערשטע טריט, ווי פון די וויי־טערדיקע.

און געניסן איז זיכער שוין דאָ איצט פון וואָס אין אַט דער ערשטער זאַמלונג פון דעם אָנהייבער אַהרן קרישטאָלקע.

גוט מאָרגן דיר וועלט,

צעליכטיקט, צעהעלט.

איך האָב דיר צום ערשטן מאל דערזען,

ווען איך בין אַ קליינער געווען.

איר הערט ווי רעלאַטיוו עס איז דער גאַנצער ענין פון עלטער ? ביי אייך און ביי מיר איז אַ דרייצניאַריקער נאָך אַ קליינער, אַבער ביי דעם דרייצניאַריקן אַרעלען, איז דאָס שוין פאַרבונדן מיט עלטער. וואָס זשע וועט ער שוין זאָגן, ווען ער וועט קומען אין אייערע און אין מיינע יאָרן ?

ה.

און זאָגן וועט ער זיכער אַ סך, אַ סך. מער און טאַקע רייפּער אויך, ווי

ער זאגט איצטער אין אַט דער זאַמלונג.

אויף דעם זאָגט עדות טאַקע אַט דאָס, וואָס ער האָט שוין צו זאָגן :

שטייט דער מאַנומענט, קושט זיך מיט די הויכן,
קוקט אויף דער שטאַט אין אַ געפּל פון רויכן.

דאָס זיינען ביז גאַר פיינע שורות אין זיין אינטערעסאַנטער, גרעסערער פּאַעמע „מאונט ראַיאַל“. אַוודאי איז „מאונט ראַיאַל“ נאָך נישט אויסגע-
האַמערט אין אַלע זיינע דעטאַלן, אָבער טיילן פון אים זיינען ביז גאַר פיינ
און זיי האָבן אין זיך סימנים פון אַ קומענדיקן מייסטער :

אין מערב דאָס קאַרן און ווייזן,
ווי גאַלדענע כוואַליעס זיך וויגן אין טאַנץ, —
באַלד וועלן זיי צו די מילן פלייצן
און עס וועט זיך מאַלן ברויט פאַר אַ פּאַלק, אַ גאַנץ.

אַט אַזעלכע שורות טוען אייך אַ נעם, און איר קאַנט זיך פאַרגינען אַרײַ-
בערגיין אַ צאַל לויזקייטן און אומרייפיקייטן, וואָס זיינען אומפאַרמיידלעך ביי
אַ פּרישן, ערשט נאַר וואָס זיך דורכרייסנדיקן קוואַל, וואָס האָט נאָך נישט
באַוווּזן אַפּצושאַרן אַרום זיך דאָס ווילד-גראַז, די שטיינדעלעך און די זאַמ-
דעלעך.

דאָס זעלבע אין אַ צאַל אַנדערע לידער — ספּעציעל אין די גרעסערע
פאַרמעסטן.

אַבער די גרעסערע פאַרמעסטן זיינען בפּירוש איבערראַשנדיקע.

דאָס בעסטע פון די גרעסערע אַרבעטן איז זיכער די פּאַעמע דאָס „פּײַ-
שער דאָרף“.

אַז דער יונגינקער אהרן קרישטאלקע האָט אַן אויג פאַר דער נאַטור,
איז צו זען אין די מערסטע פון זיינע קלענערע לידער, ווי „דער ערשטער
שניי“, „נאַכן רעגן“, „עס שאַריעט אויף טאַג“ און אין אַנדערע פון אַט דעם
מין. אָבער אין דער פּאַעמע דאָס „פּישער דאָרף“ איז זיין אויג שוין היפּש
אַנגעשאַרפט, — אין איר קומט אויך צום אויסדרוק זיין חוש פאַרן לעבן און
געראַנגל אין דעם.

הכלל, עס איז דאָ. און דאָס, וואָס איז דאָ זאָגט עדות, אַז זיין וועט אַ
סך מער, און אַוודאי איז אַ גרויסע פּרייד, וואָס דער אינסטרומענט פון אהרן
קרישטאַלקע איז אונדזער טייער יידיש לשון.

הלוואי זאָל אייך זוכה זיין צו שרייבן וועגן זיין שפּעטערדיקער רייפּ-
קייט, וואָס זאָל קומען צום לעבן דורך אונדזער זעלבן יידיש.

אויגוסט, 1953.

הענעד גליצנשטיין

א.

די נייעס, אז הענעד גליצנשטיין איז אומגעקומען אין ניו-יאָרק אינ- מיטן גאָס דורך אַן אַנגלויפנדיקן אויטאָמאָביל, האָט מיך דערגרייכט אין אַ מאָנטרעאַלער שפיטאַל, וואו איך בין געווען שווער קראַנק. — אוי, מאַעסטראַ הענעד! — האָב איך געמורמלט צו זיך, און די קראַנק- קעז-שוועסטער איז געווען שטאַרק אויפגערעגט אויף דעם מענטשן, וואָס האָט געבראַכט צו מיין בעטל די שווערע בשורה. — אַ נאַרישער מענטש, — האָט זי עטלעכע מאָל געמורמלט צו זיך, ווען יענער האָט פאַרלאָזט דאָס קראַנקן-ציימער.

איך געדענק, ווי שטאַרק איך האָב דאָס איבערגעלעבט, און מסתמא, האָב איך ניט איין מאָל אויסגערופן זיין נאָמען אין מאַמענטן פון דעזיריאַום. וואָרום איינער פון די דאָקטוירים האָט אין אַ מאַמענט, ווען איך בין געלעגן אַ וואַכיקער און אַ באַרואיקטער ביי מיר געפרעגט: — ווער איז אַט-דער גליצנשטיין?

איך דער נאָכט פון מיין שווערסטן קריזיס האָב איך אים געזען און גע- הערט לעבן זיך אזוי דייטלעך און קלאַר. און כאַטש איך בין געווען באַ- וואוסטיגיק, אַז ער איז שוין ניט געווען מער צווישן די לעבעדיקע, איז מיר געווען אומגעהויער גוט אים צו פילן לעבן זיך.

איך בין געגאַנגען איבער ווייך-קלעפיקן פעלד, און שטאַרק געהאַרעוועט צו באַוועגן מיינע פיס, וואָס האָבן געהאַלטן אין זינקען אין דער ווייכער קלע- פיקייט. אַרום מיר איז געווען אַ בן-השמשות, וואָס האָט דאָך געהאַלטן פריי און אָפן אַן אומענדלעכע ברייטקייט און ווייטקייט, וואָס איז געווען אַנגעפילט מיט אַ ליידיקייט אַן דעם מינדסטן סימן פון לעבן. ניט קיין רוים, ניט קיין גראַז, ניט קיין וואַסער, ניט קיין ווינט אָפילו און אַוודאי ניט קיין חיה און קיין מענטש.

— פון וואָנען בין איך געגאַנגען, און וואוהין איז געווען דער גאַנג? עפעס האָט זיך געפלאַנטערט אין מיין מוח אַט-די פראַגע. אָבער איך בין געווען אזוי שטאַרק אַנגעשטרענגט מיט שלעפן מיינע פיס פון דער וויי- כער קלעפיקייט, אַז די האַרעוואַניע האָט פאַרטונקלט אין מיר דעם נייגער. פלוצלונג איז אויסגעוואַקסן האַרט ביי מיין רעכטער זייט דאָס געשטאַלט פון הענעד גליצנשטיין, און אויך ער האָט ווי איך געהאַרעוועט מיט זיינע

שפאנענדיקע פיס אריין און ארויס פון דער קלעפיקייט. די וויסקייט איבער זיין ניט באהיטלטן קאפ און דאס בערדל צום פאראויס האבן זיך צעפלעקט, ווי פארגליווערטע שניי-פלאמען איבער גרויעכן ליים. א ווילע האבן מיר אט אזוי זיך געריסן צום פאראויס אין טיפן שווייגן, אבער באַלד האָט זיין ברוסטיק קול אָנגעהויבן דערגרייכן צו מיין געהער.

צו וואָס די איילעניש, ווען מען איז נאָך יונג און אין דער מיט פון אַן אַרבעט, וואָס מען האָט אָנגעהויבן?

איך געדענק גוט, אַז איך האָב געהאַט אַ באַגער אים עפעס צו זאָגן, אָבער דאָס קול מיינס האָט בשום אופן ניט געקאָנט זיך דורכרייסן דורך מיינע לייפן, און ער האָט ווייטער גערעדט:

— מיט מיר איז עפעס אַנדערש! אויב ניט פאַרענדיקט אַפילו, איז אָבער היפש אָפגעטאַן געוואָרן. מיין „ירמיהו“ אין אין קליוולאַנדער מוזיי. איר האָט דאָך מיר דערציילט, וואָס פאַר אַן איינדרוק די סטאַטוען האָבן אויף אייך געמאַכט נאָך מיט יאָרן צוריק, ווען איר האָט זיי צום ערשטן מאַל גע-זען, נו, און אַנדערע אַרבעטן אויך. זיי זיינען צעשפּרייט איבער די מוזייען פון אַ סך קונסט-צענטערס. עפעס האָב איך באַוויזן אויפן געביט פון דער ראַדירונג.

אַ ווייז איז ער שטיל געבליבן, — געשפּאַנט לעבן מיר אַ שווייגנדיקער, און עטלעכע מאַל אַרויסגעזאַזט דורכן מויל עפעס אַזוינס, וואָס האָט געקאָנט אָנגענומען ווערן, ווי אַ געלעכטער. דערנאָך האָב איך אים ווידער געהערט: — אויף אַנערקענונג האָב איך זיך אויך ניט וואָס צו באַקלאַגן. אַזערליי מעדאַדן באַקומען. כע-כע, — אין איטאַליען האָבן פּרינצן מיין אַטעליע ניט איין מאַל באַזוכט. ווען קעניג עמנואל איז נאָך קרוין-פּרינץ געווען, האָט ער מיך אין מיין קאַפּ געקושט.

זיין קול איז געווען ווייך און עפעס אַזוי בעטנדיק, און פּלוצלונג איז דאָס געוואָרן שטרענג, און איך האָב דערהערט:

— אָבער איר האַלט דאָך ערשט אין דער מיט. איז וואָס-זשע אַנט-לויפט איר?

איך האָב זיך אָנגעשטרענגט עפעס צו זאָגן, און ווידער האָט מיין קול מיך ניט געפּאַלט.

פּרובּלינג, אַ נייע דערשיינונג.

אַ הויך און לייביק געשטאַלט אין אַ פּראַק און האַלב-ציינדיגער אויפן קאַפּ מיט אויפגעהויבענע ווייס-באַהענטשיקטע הענט שפּאַנט קעגן מיר אויף הינטערווילעכס, און איך קאָן שווערן, אַז דאָס קיילעכדיק פנים איז פון דעם פּאַלקס-דיכטער שרמה שמולעוויטש, און ווידער שטרענג איך זיך אָן און וויל עפעס זאָגן, אָבער זיין קול צעדונערט זיך אין מיין פנים אַריין:

— העי, דו, ניט אויסגעזונגען ליד, וואָס דו ביסט, וואוהיך איז די איי-
לעניש ?

ווען איך האָב זיך אויפגעכאַפט איז מיין צימער געווען שטאַרק באַלויכט, און צוויי קראַנקען-שוועסטער האָבן געאַרבעט איבער מיר. מיין בעט איז געווען אַזוי נאַס פון שווייס, אַז איך האָב געהאַט דעם אייטרודק, ווי איך וואָלט געלעגן אין אַ וואַנע. דורכן פענצטער האָט אַריינגעקוקט דער אַנזאָג פון דעם אויפגייענדיקן קאַיאָר, און מיר איז עפעס פֿלוצלינג געוואָרן אַזוי גוט, ווי איך וואָלט דערפילט, אַז אַט דער אַנקומענדיקער קאַיאָר איז ספּעציעל פאַר מיינעט וועגן.

ב.

שוין איבער אַ צענדליק יאָר זינט יענער דערשיינונג און יעדעס מאָל, ווען איך דערמאָן זיך אַן איר, שטייט זי מיר אַזוי קלאַר פאַר די אויגן, און איך לעב זי נאָך אַמאָל איבער.

אָוודאי זע איך ניט אין אַט-דער דערשיינונג קיין שום אויסטערלישקייט, ווי געווען אין איר האָט ב. ריווקין, ווען איך האָב זי אים איבערגעגעבן, אָבער עס ווערט מיר ביז גאַר גוט, ווען איך טראַכט אַמאָל וועגן איר. מיט דעם פֿאַלקס-דיכטער שלמה שמוּלעוויטש האָב איך זיך געפילט זייער נאָענט די לעצטע פאַר יאָר פון זיין לעבן. אַזוי נאָענט, אַז ער פלעגט ספּע-ציעל קומען פון צייט צו צייט מיך זען. און ווען עס איז אַרויס זיין לעצטע קליינע הידער-זאַמלונג, האָט ער זי מיר פּערזענלעך געבראַכט מיט אַן אויפֿ-שריפט פון ליבשאַפט. און היות ער איז געווען אויפן וועג צו עפעס אַ יום-טוב לכבוד אים, איז ער געווען אין אַ פּראַק און אַ שטייפן הויכן קאַפעליוש. וואָס האָט דערמאָנט אַן אַ צילינדער. קיין וויסע הענטשקעס האָט ער דווקא ניט געטראָגן, איז דאָס שוין אַפנים געווען אַ צוגאַב פון מיין אייגענער פאַנ-טאַזיע.

איז דאָס געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך האָב זיך מיט אים געטראָפן ? אפשר ניט, אָבער זיין געשטאַלט איז אין מיר געבליבן אַט אַזוי, ווי עס האָט דעמאָלט אויסגעקוקט.

אַ סך לענגער און אַ סך טיפּער האָט געדויערט די פּערזענלעכע נאָענט-קייט צווישן מיר און הענדעך גליצנשטיין.

פאַר דער גרויסער וועלט איז ער געווען, און וועט אָוודאי פאַרבלייבן „ענריקאָ“, אָבער פאַר מיר איז ער געווען „הענדעך“, אַדער ר' הענדעך, ווי איך האָב אים גערופן אין די דרייסיקער יאָרן, ווען מיר האָבן געוואוינט צו-זאַמען אַ טיר איבער אַ טיר אין דעם „בראָדוועי צענטראַל האַטעל“ און זיך געזען טאַג-טעגלעך מיט אַ צוגאַב, גאַנץ אַפּט, אויך אין די אָונטן.

— איז ווי-זשע פילט זיך היינט דער דיכטער ? — פלעגט ער געוויינ-
 לעך ביי יעדער באַגעגעניש אַ פּרעג טאָן, און איך האָב שוין געהאַט מיין פאַר-
 טיקן ענטפער :
 — אַ דאַנק זיין ליבן נאָמען, מאַעסטראַ ר' הענעך, און פאַרענדיקט מיט
 אַ פּראָגע :
 — און איר ?
 — היפש, — איז געקומען זיין ענטפער, און מען איז צוזאַמען אַרונטער-
 געפאַרן אינעם עלעוועיטאָר צו דער "קאָפּטעריע" זיך צו דערפרישן מיט
 אַ קאַווע.

ג.

עס איז טשיקאַווע, ווי אַזוי מיר האָבן זיך צום ערשטן מאָל באַגעגנט און
 זיך באַקענט.
 אין איינעם אַ ווינטערדיקן זונטיק נאָכמיטיק בין איך געזעסן אינעם
 קאַפּע "ראַיאַל" און זיך געבייזערט אויף זיך אַליין, הלמאי איך זיך דאָ און
 דערהרגע צייט אומזיסט און אומנישט, בשעת אין מיין צימער אינעם "בראָד-
 וועי צענטראַל האַטעל", וואו איך האָב דעמאָלט געוואוינט, האָט געוואָרט
 אויף מיר מיין "פיניע", איבער וועלכן איך האָב דעמאָלט געאַרבעט.
 דאָס קאַפּע-הויז איז געווען האַלב-ליידיק.
 — איז וואָס-זשע זיך איך ? — האָב איך זיך געפרעגט, און דאָך האָב
 איך זיך ניט אויפגעהויבן.
 איך האָב זיך פּלוצלינג געכאַפט, אַז דער אַלטיטשקער, וואָס זיצט ביים
 דערבייאַקן טישל האַלט געשפּאַנט מיין אינטערעס, און עס איז ער, צוליב
 וועמען איך הויב זיך ניט אויף.
 — הער אַ מעשה! — האָב איך זיך אויסגערעדט, און אפילו דערפילט אַ
 ווידערגעפיל צו אים.
 — מען זאָגט, אַ שיינע פרוי האַלט דיך אַמאָל געשפּאַנט, אָבער אַט דער
 אַלטיטשקער ?
 און דאָך בין איך געבליבן זיצן, באַשטעלט נאָך אַ קאַווע, פאַררויכערט
 נאָך אַ פּאַפּיראַס, און ניט אויפגעהערט פון אַ זייט אים שטאַרק אַבסערוירן.
 מיך האָט פאַרכאַפט די זשוואַוויקייט פון דעם קליינגעוויקסיקן פיגורל.
 דאַכט זי, עס זיצט, און דאָך איז דאָס אַזאַ אומרואיקס און באַוועגלעכס, ווי ער
 וואָלט געווען אויף ספּראַנזשינעס. און די קליינע, טונקעלע אויגן אויף זיין
 פיין טונקל-גערינצטן פנים זיינען עפעס אַזעלכע יונגע, און גיריקע, אַז עס
 הויפט זיך אָן צו דאַכטן — אַ יונגלינג, וואָס האָט זיך פאַרגרימרט מיט ווייס-
 קייט אויפן קאַפּ און וויסקייט אויף דעם שפיציקן בערדעלע איבער זיין קין.

— וואָס באַצוועקט דער יונגלינג מיט דעם גרים איבער זיך ?
 עס זיינען אַריינגעקומען בתיה און שמואל ניגער, און בעת זייער גריסן
 זיך מיט מיר, איז דער אַלטיטשקער שוין געשטאַנען אויף זיינע ביידע פיס
 לעבן אונדז.
 די ניגערס האָבן זיך דערפרייט מיט אים, און בתיה האָט זיך געווענדט
 צו מיר :

— איר קאַנט זיך דאָך שוין אַוודאי ?
 — ענריקאָ גליצנשטיין, — האָט דער אַלטיטשקער אָנגערופן זיין נאַמען,
 און אויסגעשטרעקט זיין האַנט צו מיר.
 — ענריקאָ גליצנשטיין ? — האָב איך אויסגערופן אין געפלעפטקייט, און
 שמואל ניגער האָט באַשטעטיקט :
 — יאָ, ענריקאָ גליצנשטיין, דער גרויסער קינסטלער אונדזערער.
 פאַרשטייט זיך, אַז איך בין שוין געבליבן זיצן מיט זיי אינאיינעם דעם
 גאַנצן נאַכמיטיק ביים טישל.

ד.

ווי אַזוי עס איז געקומען דערצו, אַז הענעך גליצנשטיין זאָל ווערן מינער
 אַ שכן אויף דעם זעלבן שטאָק פונעם „בראָדוועי צענטראַל האַטעל“ קאָן איך
 זיך איצט ניט דערמאָנען, אָבער אין לויף פון אַ היפשער צייט זיינען אונדזערע
 צוויי וואוינונגען געוואָרן, ווי אַ שטוב מיט אַן אַלקער.
 אין די הייסע זומער־חדשים, ווען אונדזערע טירן זיינען געווען צעעפנטע
 פאַר מער לופט, פלעגט מען אַריינגיין איינער צום אַנדערן אַן שום צערעמאָ-
 ניס. ווען אים האָט עפעס געדריקט אויפן האַרצן, איז ער אַריינגעקומען,
 — די ווייסע האָר איבער זיין קאָפּ צעפלאַסענע, די רעכטע האַנט ביים בערדל,
 און גלייך אָנגעהויבן רעדן, און כאַראַקטעריסטיש איז געווען, אַז ווען זיין גע-
 מיט איז געווען צעברויזט, פלעגט זיין יידיש, וואָס איז געוויינלעך געווען אַ
 גאַנץ געשמאַקער, זיך אָנהויבן מיט דייטשישע ווערטער.
 — יאָ... האָס אַמעריקאָ... אַ וואַנדערפולס לאַנד ! — האָט זיך איין
 מאָל גענומען רייסן פון זיין מויל, און קוקנדיק אַריבער מיר צום פענצטער,
 האָט ער ווייטער גערעדט :

— דער פרעזידענט רוזוועלט איין גראַסער מאַן, אָבער !
 אין אַזעלכע מאַמענטן, האָב איך געוואוסט, אַז עפעס טוט אים שטאַרק
 וויי, און מיט וואָס צו טרייסטן האָב איך ניט געהאַט.
 נו, טאַקע, גיי געפין טרייסט־ווערטער פאַר אַ קינסטלער, וועמעס מייס-
 טער־ווערק זיינען אין די אוצרות פון די גרעסטע מוזיען איבער דער וועלט,
 אַז ער זאָל שלום ווערן מיט דער איינזאַמקייט, וואָס איז געקומען איבער אים אין

די יארן, וואָס זיינען שוין איבער זיבעציק, אָז ער זאָל אָננעמען פאַר ליב דאָס האַטעל-צימער, וואָס האָט ניט געקאָנט אים געבן קיין מעגלעכקייט צו אַר-בעטן, און כאַטש ער האָט זיך קיינמאַל פאַר מיר ניט געקלאַגט אויף קיין נויט, האָט אָבער דאָס זייער באַשיידן לעבן זיינס סיי ווי דערפון דערציילט.

אין געמיטלעכע מאַמענטן האָט ער גערעדט וועגן זיין לעבן, עס פלעגט אויפשטיין פאַר די אויגן דאָס קליין יידיש-פּויליש שטעטלע טורעק, זיין פּאַטער, — דער מצבה-קריצער, און דערנאָך — די גרויסע וועלט-צענטערס, ווי מינען, פּאַריז, רוים. יאָרן פון גרויסער אינטענסיווער אַרבעט און אויפ-שטייג, וואָס האָט אים געבראַכט כבוד, אָנערקענונג און באַלוינונג.

נאָך אַזעלכע שמועסן מיט אים, אָז איך בין געבליבן מיט זיך אַליין, האָט מיך אַרומגענומען אַ שאַרפּער אומעט. עס האָט זיך געטראַכט וועגן זיינע ווערק, וואָס געפינען זיך אין די מוזייען פון פּאַריז, לאַנדאָן, רוים, ברעמען, פּראַנקפורט, האַמבורג, קראַקע, און אין די מוזייען פון אונדזער אייגן לאַנד, ווי ניו-יאָרק, נואַרק, וואַשינגטאָן, קאָיוולאַנד, שיקאַגאָ און אין אַנדערע צענ-טערס. אין מוח זיינען דורכגעגאַנגען אַ צאָל באַרימטע פּערזענלעכקייטן, וועל-כע זיינען געשטאַלטיקט געוואָרן דורך אים אין ביזוסטן, — פּויפּסט פּיוס דער ניינטער, דער קעניג זויקטאַר עמנואַל, דער גענעראַל הינדענבורג, דער שריפטשטעלער גאבריעל דאַנונציאַ, דער ענגלישער לאַרד באלפור, און נאָך און נאָך, וואָס זיינען געשטאַרטן פון זיינע אייגענע חזיונות, ווי זיין „משיח“, „ירמיהו“, „אַדם“ און „חנה“, דער „וואַנדערער“. היינט זיינע ראַדירונגען, וואָס שטייען ווייט ניט אָפּ פון זיין גרויס מייסטערשאַפט, ווי אַ סקולפּטאָר. — און דאָך לעבט אָט דער קינסטלער אויף זיינע עלטערע יאָרן גאַנץ פאַראיינזאַמט און אין דחקות, — פלעג איך צו זיך ניט איין מאָל אַ זאָג טאָן.

ה.

קיין צופיל אַריגינאַלן פון זיינע ווערק האָב איך, צום באַדויערן, ניט גע- האָט די געלעגנהייט צו זען, אָבער פון די, וואָס איך האָב יאָ באַוווּזן צו זען סיי אין סקולפּטור און סיי אין ראַדירונג, און אויך די רעפּראָדוקציעס און פּאַרט-פּאָליאַס, וואָס מיין פּריינט, דער קונסט-ליבהאַבער און שטאַרק באַהאַונטער אויף דעם געביט, דר. ה. לובין פון שיקאַגאָ, האָט מיר געגעבן, וואַקסט אויס הענעך גליצנשטיין צו אַ הויך, וואוהין בלויז ריזן קאָנען דערהאַרייכן.

פון אונטער זיין דלאַטע און מעסער-שאַרף קומט צום אויסדרוק די מעשה-בראשית, וואָס איז אין כסדרדיקן דינאַמישן המשך. אָט, דאַכט זיך דיר, איז ער ביים סאַמע אָנהייב, — רוי און שווער אין דער ליניע, ווי אין זיין „פעלעריך“, וואָס איז אין דעם מוזיי פון נואַרק, אַדער אפילו אין זיינע אייגענע זעלבסטפּאַרטרעטן, דורך וועלכע עס רייסט זיך אַ געוואַלדיקע ענערגיע

פון ערגעץ, וואָס איז נאָך רוי און שווער, צו אַ הויכקייט, וואָס איז געלייטערט, און פֿוּר מיט גרינגער דורכזיכטיקייט; און אָט גיט ער אייך דאָס אויסגעלייטערטע פנים-געשטאַלט פֿון אַ פֿרוי, וואָס שטראַלט אין איר דורכזיכטיקייט מיט דער פֿוּדער שלימות.

זיינע געשטאַלטן פֿון „אַדם“ און „חוה“ זיינען דווקא שוין גאַרניט קיין פֿרימיטיווע. קוקנדיק אויף זיי, האָט מען דעם איינדרוק, ווי דורך זיי האָט דער גרויסער מייסטער אונדז געוואָלט ווייזן ניט אַדמען און חוה, נאָר אַ שפּילעוודיקן גאַט, וואָס מאַכט עקספּערֿימענטן פֿאַר דער פֿאַרמירונג פֿון די מענטשן-געשטאַלטן, וואָס ער האָט געהאַטן אין פֿאַרטראַכטן פֿאַר דער ערד. אָבער ביז גאָר דורכזיכטיק און גרינג איז גליצנשטיין אויף זיינע פּילצאַליקע ראַדירונגען. קוקנדיק אויף זיי, האָט איר דעם איינדרוק, ווי דער מייסטער איבער גראַניט, האָט גענומען וואַקאַציע פֿון זיין האַמער-דלאַטע און לאַזט זיך וואוילגיין מיט אַ יוגנטֿעכער פֿרייד, וואָס האָט שטאַרק הנאה פֿון זיינע אייגענע שטיפּערייען.

אַזאָ פֿריידיק געפּיל האָב איך געהאַט פֿון אַ צאָל ראַדירונגען זיינע, וואָס זיינען מיט אַ צייט צוריק געהאַנגען אויף אַן אויסשטעלונג אינעם ניו-יאָר-קער איי-קוֿף-צענטער. איך געדענק, אַז איך פֿלעג ניט דורכלאַזן קיין איין טאַג זיך ניט צו שפּיגלען אין זיי. קוקנדיק אויף זיין מזרח-פּאַסטושקע, וואָס לאַזט דעם ווינט זיך שפּילן מיט די פּאַלדן פֿון איר דינעם קלייד, און דעם אַלטן פּאַסטוך, וואָס ליגט אויפֿן זאַמד און איז מקנא דעם ווינט, האָב איך געפּילט אַ טיפֿן ווייטיק, וואָס גליצנשטיין איז שוין מער ניטאַ מיט אונדז. אַזאָ באַגער איז געווען אין מיר צו קאַנען אים נאָך אַמאָל באַגעגענען, און זיך פֿריילעך אַ רייך טאָן מיט אים:

— אַזוי, אַזוי, ר' הענעך, זיך שפּיץן מיט יונגיקע פּאַסטושקעס אין דעם מדבר ווילט זיך אייך?

איך האָב זיך פֿאַרגעשטעלט, ווי זיינע יונגע, לעבעדיקע אויגן וואַרטן זיך צעגלאַנצט, און פֿון זיין מויד וואַרט זיך אַ קייקל געטאָן אַזאָ געשמאַק ברוס-טיק געלעכטער.

ווי הנעוודיק עס זיינען זיינע צייכענונגען אויף ריין-יידישע מאַטיוון אין דעם „בוים פֿון לעבן“ אַלבאָם, וואָס ל. מ. שטיין, פֿון שיקאַגאַ האָט אַרויס-געגעבן.

אַזוי פּיל שטיפּערישער אימפּרעסיאָניזם פֿון זיינע קינדער-יאָרן אין דעם פּויליש-יידישן שטעטעלע טורעך.

און עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואָס בשעת אין זיינע סקולפּטורן איז ער געווען שטאַרק אָפּגעהיט מיט דער ליניע און געפּירט זי אינעם שפּאַן פֿון דעם פֿרימיטיוון מעשה-בראשית צו דער געזייטערטקייט פֿונעם קלאַסי-

ציזום, האָט ער אין זיינע ראַדירונגען זיך געזאָגט וואוילגיין מיט דער ווינטל-דיקער גרינגקייט אין אים, און האָט אַ דאַנק איר פון צייט צו צייט זיך באַוויזן אין לאַגער פון מאַדערניזם.

אַפנים, אַז ער האָט באַטראַכט זיין ראַדירונג-אַרבעט, ווי אַ מין שיחת-חורין, ביי וועלכער אַפילו דער ערנסטער תלמיד-חכם דערלויבט זיך אַמאָל אַ שפּיל צו טאָן, און סאַראַ וואונדערלעכער חן עס איז דאָ אין זיין שיחת-חולין!

ז.

אין זיין שווערער מאַטעריעלער לאַגע האָט ער פון צייט צו צייט געמאַכט אַ צייכענונג פון עמעצן, אַדער אַפילו אַן אויל-פאַרטעט, אויב מען האָט פאַר-געשלאָגן אַ בכבודיקע סומע.

איבעריק ליב איז אים אַט-די אַרבעט ניט געווען, אָבער, האָט ער דען געהאַט אַן אַנדער ברירה? איך האָב אַרויפגעבראַכט אין זיין צימער אַ מענטשן, וואָס האָט געוואַלט אַ פאַרטעט פון זיין פרוי.

— איז ער אַ פאַרמעגלעכער? — האָט ער מיך שטיל געפרעגט.
— לעבט באַקוועמער פון איך און פון מיר! — האָב איך אים אויף דעם זעלבן שטילן אופן אינפאַרמירט.
— וויפיל דאַרף דאָס קאַסטן? — האָט דער מענטש געפרעגט ביי אים.

— פינף הונדערט דאָלאַר, — האָט דער מאַעסטראַ געזאָגט.
דער מענטש האָט אויסגעשטעלט אַ פאַר אויגן, און דערביי דערצייטט, אַז עס איז דאָ אַ מאַלער, וואָס וויל ניט מער, ווי אַ הונדערטער.
הענעך גליצנשטיינס פנים האָט זיך אָנגעהויבן בייטן אין קאָליר, און זיין בערדל האָט זיך צעצייטערט. איך האָב ניט געוואַלט ער זאל ענטפערן דאָס וואָס איך האָב דערשפירט, אַז ער וועט ענטפערן, און זיך אַריינגעמישט:
— נו, יענער איז דאָך ניט ענריקאָ גליצנשטיין!
— נו, יאָ, אַוודאי, — האָט דער מענטש מסכים געווען, אָבער זיך גע-נומען דינגען: — צוויי הונדערט! ניט אַ סענט מער, צוויי הונדערט.
הענעך גליצנשטיינס יונגע אויגן זיינען פלוצלינג געוואָרן שטיפעריש, ווי ביי אַ יינגל, און ער האָט געזאָגט:
— נו, גוט!

— איך קאָן איך געבן עטלעכע דאָלאַר איצט, — האָט דער מענטש אָנגעהויבן, אָבער דער מאַעסטראַ האָט אים אָפגעשטעלט:
— ניין, ניין, אָבער ניין! — האָט ער זיך אָפגעזאָגט, און גלעטנדיק

דאָס בערדל, האָט ער צוגעלייגט : — זיי וועלן צאָלן, ווען עס וועט פער-
טיק זיין.

און דער מענטש איז אַוועק מיטן אָפּמאַך, אַז מאָרגן וועט קומען זיין
פרוי פּאַזירן, האָב איך געוואָלט וויסן, פאַרוואָס ער האָט ניט גענומען דעם
אויפגאַב ביי אים :

— ניין, ניין, פילייכט וועט אים דאָס בילד ניט געפעלן?

עס איז אַוועק אַ צייט, און איך האָב שוין אינגאַנצן פאַרגעסן אָן דער
טראַנזאַקציע. פּלוצלינג קומט צו מיר דער מענטש אָן אויפגערעגטער :

— עס איז דאָך אַ סקאַנדאַל! אַזוינס איז דאָך ניט געהערט געוואָרן!

— וואָס איז געשען?

— קומט מיט מיר צו אייער קינסטלער, וועט איר עפעס זען!

ווען איך בין אַריין צו הענעך גליצנשטיין אין צימער, האָב איך דערזען
אַ מיטליאַריקע, גאַנץ־דיקלעכע פרוי אין עפעס מאַדנע קליידער און אַ קאַ-
ליריקע שאַל אויף אירע אַקסל.

— מיין פרוי, — האָט מיר דער מענטש פאַרגעשטעלט, און ממש אַ
פאַרצווייפלטער געצויגן מיין אויפמערקזאַמקייט אויף דעם נאָך ניט אינגאַנצן
פאַרענדיקטן פאַרטעט איבערן לייוונט אויפן איזל.

— זעט! זעט!

איבערן לייוונט איז געשטאַנען אַט די פרוי אין אַ פּאַזע פון אַ טענצערין
מיט אַן אויפגעהויבענער האַנט צו איר קאַפּ, און דער ווייז־פינגער פאַרשפיצט,
ווי אַ שפיץ פון אַ מעסער.

— איז דאָס ניכט איין וואַנדערפול בילד? — האָט דער מאַעסטראַ ביי
מיר געפרעגט, און זיינע יונגע אויגן האָבן אַזוי שטיפּעריש געשיינט.

— אַט דאָס, וואָס איך זאָג, — האָט די פרוי באַשטעטיקט, און אין אַ
ברוגן טאָן באַטאַנט צו איר מאַן :

— אַז וואָס פאַרשטייטו, וואָס קונסט איז!

מיין האַלדז איז געווען אָנגעפירט מיט געלעכטער, אָבער איך האָב מיט
אַלע כוחות אים צוריק געהאַלטן. איך האָב דעמאָלט באַנומען, פאַרוואָס דער
מאַעסטראַ האָט ניט געוואָלט נעמען דעם אויפגאַב, וואָרום ער האָט שוין דע-
מאָלט פאַרטראַכט נקמה צו נעמען פון אַט־דעם מענטשן, וואָס האָט אים פאַר-
גליכן מיט עפעס אַ שמירער, וואָס מאַכט פאַרטעטן פון רייכע מענטשן פאַר
אַ הונדערטער.

ז.

שרייבנדיק אַט־די שורות קומט מיר אויפן געדאַנק דער גולמדיקער
טראַק, וואָס האָט אויסגעלאָשן אַזוי אומזיניק דאָס ליכט פון גליצנשטיינס

יונגע, העל-זעערישע אויגן.

— איז זיי-זשע פילט זיך היינט דער דיכטער ? — הער איך אויך איצט

זיין קול, און איך ענטפער :

— אַ פיינלעכע בענקשאַפט פיל איך אין זיך נאָך יענע באַגעגענישן.

און אין דער זעלבער צייט — אויך אַ זכיה, וואָס אַט-די באַגעגענישן זיינען

געווען . . .

.1955

אברהם ואלקאווין

א.

אין דער היים פון דער קאנאוויץ-משפחה אין פאל-ריווער, מאסאטשוזעטס, וואו איך בין דער גאסט יעדעס מאל, ווען איך באזוך יענעם ישוב פאר דעם איקוף, האב איך באמערקט א פאר געמעלן, וואס האבן געצויגן מיין אויפ-מערקזאמקייט מיט זייער געוואגטקייט אריינצודרינגען אין דעם פרדס, צו וועלכן דער שליסל איז דערוויל נאך ערגעצוואו באהאלטן. ווען איך האב איבערגעלייענט די אונטערשריפט, האב איך געפרעגט:

— פון אייער משפחה?

— אונדזער זון, — האט דארע קאנאוויץ געזאגט מיט יענער ווייכקייט אויף איר פנים, וואס איז כאראקטעריסטיש פאר א מאמע, ווען זי רעדט וועגן די פארמעסטן פון אירס א קינד.

— ווער וויסט, צי דאס מיינט עפעס? — האט באמערקט מאיר, דער פאטער, און דערביי צוגעלייגט מיט אויפריכטיקער אפהארציקייט אין זיין טאן:

— דעקארטייווקייט, אבער וואס אזוינס דאס מיינט, איז פאר מיר ניט קלאר.

שמועסנדיק מיט די קאנאוויצעס, בין איך געוואויר געווארן, אז זייער זון אין די פריע צוואנציקער האט, לערנענדיק זיך אויף א קורס פון „אינטער-ריאָר דעקארעישאָן“ אין א שול, זיך אנגעשראָגן אויף דער אַפטיילונג פון דער פלאַסטישער קונסט, וואָס די שול האָט געהאַט, און איצט, איז — הימל און ערד און מאַדעריי ביי אים.

— וואו געפינט ער זיך איצט?

— האט א סטודיאָ אין ניו-יאָרק, און מאַכט אַן אַן אויפהער, — האט דער פאטער געזאגט אין א שטילן טאן, וואס האט געהאט אין זיך צוזאמען מיט דער נאטקע פון באזארגטקייט אויך אן אנדייטונג פון שטאלץ, וואס זיין זון האט דאך א באגער פאר העכערע ענינים.

מיט א פאר וואכן שפעטער בין איך געזעסן צוזאמען מיט די עלטערן זיינע אין דער אטעליע פון דעם יונגן האווארד קאנאוויץ, און זיך געוואונדערט. איך האב געקוקט אויף די פאר צענדליק ליוונטן, איבער וועלכע עס האט זיך געטראָגן א בענקשאַפט דורך א וועלט פון אבסטראַקציעס צו אן עפעס, וואָס איז נאָך ניט אינגאַנצן קלאַר פאַר דעם יונגן קינסטלער אליין, און בשעת

מעשה געזען לעבן זיך די טאטע-מאמע, וואס גייען זייער גאנץ לעבן איבער זייער וועג צו אַ באַשטימטן ציל, און זיך געפרענגט :

— וואו איז די ירושה פון די עלטערן ביי אַט דעם זון ?
און עס איז דאָך ניט די עלטערן גופא, — עס איז דאָך די גאַנצע סביבה, אין וועלכער אַט דער האַרד איז דערצויגן געוואָרן. עס איז געקומען אויפן זינען דאָס הויז פון דער האַראַוויץ-משפּחה — לייבא און נייטן, — נאָ-ענטע און אייגענע צו די קאַנאַוויצעס און צו דעם יונגן האַרדן אויך — מענטשן מיט אַ באַשטימטן רעאַליסטישן צוגאַנג צו דער וועלט און צום יידישן לעבן, איז וואו-זשע איז די השפּעה פון דער דערציאונג ?

איך האָב געקוקט אויף די לייונטן, זיך געוואונדערט. אין זכרון איז אויפ-געגאַנגען אַ מאַמענט פון מיין יוגנט, ווען איך בין פונקט אַזוי געזעסן אין דער אַטעליע פון דעם היינט שוין באַרימטן קינסטלער אברהם וואַלקאוויץ.

— האָב איך זיך דעמאָלט אויך אַזוי געוואונדערט ?
איך האָב זיך אָנגעשטרענגט צו דערמאָנען, און געוואָרן זיכער ביי זיך, אַ דעמאָלט האָב איך אויפגענומען די אַבסטראַקציעס פון אברהם וואַלקאָ-וויצעס שאַפן און אַפילו מיטגעריסן געוואָרן פון זיי אין זיין וועלט אַריין.

— איז דאָס בלויז דערפאַר, ווייל איך קען דעם הינטערגרונט פון דעם יונגן האַרד קאַנאוויץ, וואָס איך וואונדער זיך אַזוי אויף זיינע אַבסטראַק-ציעס ? צי איז דאָס אויך דערפאַר, ווייל אין לויף פון די יאָרן איז מיר בכלל די אַבסטראַקטע קונסט דערווידער געוואָרן ?

קאָן זיין, אַז אַ געוויסער אמת איז דאָ אין ביידע סיבות, אָבער עס איז דאָך אַ פאַקט, אַז אברהם וואַלקאוויצעס געמעלן זיינען מיר אויך איצט ביז גאָר נאָענט און רעדן צו מיר מיט אַ לשון, וואָס איז מיר קלאַר.

— אפנים, אַז אַבסטראַקציעס צו אַבסטראַקציעס זיינען ניט גלייך, — האָב איך צו זיך געזאָגט, און זוכנדיק די באַזונדערקייט, וואָס שייט פאַנאַנדער דעם יונגן פון דעם אַלטן, — האָב איך זיך אָנגעכאַפט ביי אַ פאַלע פון אַ גע-דאַנק, וואָס האָט אָנגעהויבן אויפהעלן אין מיר, אַז בשעת ביי האַרד קאַנאַ-וויצן זיינען די חלומות אין זיין חלום-לאַנד אַן דעם מינדסטן באַגער צו דער ווירקעכקייט און בלייבן דערפאַר דאַרטן, וואו זיי זיינען, איז ביי אברהם וואַלקאוויצן דער חלום אָנגעלאָדן מיט אומגעהויערער בענקשאַפט צו דער וואָר, און עס איז אַט די בענקשאַפט, וואָס גייט אויף פאַר אונדזער אויג ממש, ווי רעאַליזם.

אברהם וואַלקאוויץ טונקט זיין פענדל אין די ריינע, דורכזיכטיקע קאָלירן פונעם רעגנבוין, און העלט אויף פאַר אונדז דעם חלום אין זיך, וואָס איז מיד

ב.

חלום צו זיין און איז דערפאר אין עקשנותדיקן גאנג צו דער וואָר. אין זיין יוגנטלעכן בילד „דער קוש“, וואָס איז איצט אין ניו־יאָרקער מעטראָפאָליטאָן מוזיי, גיסט זיך צונויף דער חלום פון ביידע געשעעכטן איינער צום אַנדערן אין אַ געזונטן רעאַליסטישן קוש. בשעת די פיגורן פון דעם מאַן און דער פרוי זיינען חלומדיקע, איז אָבער דער קוש אַזוי רעאַל.

און איז דען ניט דאָס זעלבע אין אַלע זיינע אויסגעטרוימטע פיגורן? ווען איר קוקט אויף זיי, ווערט איר מיטגעצויגן פון דער טיפער בענק־שאַפט זייערער, וואָס איז אויך די בענקשאַפט אין אייך גופא. און איר הויבט אָן האָבן דאָס געפיל, ווי אייער אייגענע בענקשאַפט שוועבט איבער אַ כישוף־טעפּיך אין דער לופט פון אייער אייגענעם חלום־לאַנד צו דער באַגערטער ווירקלעכקייט.

אַט די בענקשאַפט איז אין זיין יעדער ליניע באַזונדער, און ווערט נאָך בויצעטער, ווען אַט די ליניעס גיסן זיך האַרמאַניש צונויף אין דער גאַנצער קאָמפּאָזיציע.

וואַלקאוויץ איז דערפאר ביז גאַר קאָליריק אַפילו, ווען ער אָפּערירט בלויז מיט בלייפעדער. עס איז די דינע סוגעסטיע פון יעדן שטריכל זיינעם, וואָס געבערט פאַר אייער אויג קאָליר. יעדעס שטריכל געבערט איר אייגענעם קאָליר, און ווייל זיין גרויסער כוח איז אין דער סוגעסטיווקייט איז ער דערפאר אומבאַגרענעצט אין זיין געבערן.

די ליניע — סוגעסטיווקייט, די סוגעסטיווקייט — קאָלירן, די קאָלירן — טענער און קלאַנגען און זיי אַלע — מחשבות, וואָס אַנטפלעקן זיך איינע פאַר די אַנדערע, און די אַנטפלעקונגען גייען אויף איינע נאָך די אַנדערע אין גרוי־סער פּינלעך־פּריידיקער בענקשאַפט נאָך גייערע אַנטפלעקונגען.

אומבאַשטימטקייטן?

זיכער זיינען אין אברהם וואַלקאוויצעס געמען דאָ אומבאַשטימטקייטן, אָבער בשעת ביים יונגן האַראַרד קאַנאוויצן זיינען די אומבאַשטימטקייטן ניט אין גאָנג צו אַ באַגערטער באַשטימטקייט, זיינען זיי ביי אברהם וואַלקאוויצן אין כסדרדיקן, עקשנותדיקן גאָנג, און זיי וועקן אויף אין אייך דעם באַגער מיטצוגיין.

אַט זיין איד און קוק אויף האַראַרד קאַנאוויצעס אַ ביז גאַר פּיין געמעל, וואָס הייסט ביי אים „האַלץ“. מיינע אויגן זעטיקן זיך סיי מיט דער פרעזיקוויט פון דעם מאַלן, און סיי מיט דער דינער שטימונג, וואָס

ווייעט פון דעם חלל צווישן הימל און וואַסער, וואָס גיסט זיך צונויף האַרמאַניש מיט זיי ביידין — אַבער פון מיין בענקל טו איך זיך ניט קיין הויב, ניטאָ קיין באַגער מיטצוציען מיט די אַפגעשניטענע שטאַמען, וואָס וויגן זיך אינעם רואיקן וואַסער, באַווייזנדיק פאַר מיר די פרישע אַפּשניטן, וואָס קוקן אויס, ווי פאַרהיילטע וואונדן, פון וועלכע מען האָט נאָר-וואָס אַרונטער-גענומען די באַנדאַזשן, ווייל קיין בלוט וועט פון זיי שוין ניט רייגען.

אַ שיינן בילד, — אַ ווערק, וואָס גיט סמיכה דעם קינסטלער, אָז ער פאַר-מאַגט אין זיך מייסטערשאַפט, אַבער וואָס וויל ער מיט זיין מייסטערשאַפט? פון וואַנען קומט ער? וואוהיין גייט ער? זיין טייך ציט זיך ניט, נאָר וויגט זיך אויפן זעלבן אָרט. ער ציט זיך ניט, ווייל ניטאָ קיין אַנדייטונג פון קיין ברעג, צו וועלכן ער זאָל האַבן אַ באַגער זיך צו ציען. און אָז קיין ברעג פון יבשה איז ניטאָ, איז ניטאָ במילא דער באַגער פאַר בויאונג, און צו וואָס-זשע האָט מען געדאַרפט אַפּשניידן אַט די שטאַמיקע בוימער? גלאַט אַזוי, אַז זיי זאָלן זיך וויגן אינעם וואַסער, כדי דער יונגער האַוואַרד קאַנאָוויץ זאָל זיי נוצן פאַר מאַדעלן, און דורך זיי אונדז ווייזן, אַז ער קאָן מאַלן?

ג.

— קאַנט איר אברהם וואַלקאָוויצעס אַרבעטן? — האָב איך געפרעגט דעם יונגן האַוואַרד קאַנאָוויץ.

— ניט צופיל, עפעס האָב איך געזען, — האָט ער געענטפערט אין אַ טאָן, וואָס האָט מיר קלאָר געמאַכט, אַז עס איז אים ניט זייער וויכטיק. קיין איבערראַשונג פאַר מיר איז זיין ענטפער ניט געווען. מיין דער-פאַרונג מיט יונגע קינסטלער אויף פאַרשיידענע געביטן פון קונסט איז פאַר-נייניק פון אַלץ, וואָס איז געווען פאַר זיי. איך אַליין בין דאָך אויך אַמאָל גע-ווען יונג, אפשר קאָן דאָס גאָר אַנדערש ניט זיין. די אייגנאַרטיקייט, וואָס רייסט זיך צום אויסדרוק, איז אַזוי פאַרכאַפט פון זיך אַליין, אַז זי האָט ניט קיין אויגן פאַר עפעס אַנדערש. איך האָב דערפאַר גאַנץ גוטמוטיק זיך צוגעהערט צו די רייד פון דעם יונגן האַוואַרד קאַנאָוויץ, וואָס זיינען געווען אַזוי צע-שטערנדיק פון דעם ביז איצטיקן אויפן געביט פון אַלע קונסטן, און באַזונדער — פון דער פּראָטישער.

הערנדיק אים האָב איך געקוקט אויף זיין יונגן גלי, וואָס האָט זיך גע-שפּרייט און גערויטערט די ווייכע הויט פון זיין פיינעם, סענסיטיוון פנים, און דערגרייכט דאָס באַאַנד פון זיינע פרישע וואַנצעלעך איבער זיינע ווייכע ליפן און זיך געפרובירט פאַרשטעלן, ווי אַזוי ער זועט רעדן, ווען ער וועט דורכגיין דעם גאַנג פון אַן אברהם וואַלקאָוויץ און קומען אין יענעם יאָרן.

— איך האָב, אגב, זיך דאָ ניט לאַנג אָנגעשלאָגן אויף אברהם וואַלקאוויצן פּערזענלעך אויף אַן אויסשטעלונג, און זיך טאַקע פאַרגעשטעלט פאַר אים, — האָט ער איבערגעריסן מיינע געדאַנקען און אַן אויפגעלויכטענער דער־ צייט :

— איך בין צוגעאָנגען צו אים, זיך פאַרגעשטעלט, און הערנדיק, אַז איך בין אַ מאַלער, איז ער געווען גאָר פאַראינטערעסירט אין דעם וואָס איך טו. אַט אַזוי האָט ער דערציילט און אין דער זעלבער אויפגעלויכטנקייט צו־ געצייגט :

— אַ ליבער אַלטיטשקער, און אַזאַ פריינטדעכער !
— נו, יאָ, עלטערע קינסטלער מיט דערגרייכונגען הינטער זיך קאַנען זיך שוין פאַרגינען פריינטלעך צו זיין, — האָב איך באַמערקט אין אַ קיבעצדיקן טאָן.

מאיר קאַנאוויץ, דער פאַטער פונעם קינסטלער, האָט אַ צופרידענעם שמייכל געטאָן אין הסכם מיט מיין באַמערקונג, און דאַרע, די מוטער, האָט זיך צעלאַכט.

ניט קיין חידוש — מענטשן ערנסטע מיט אַ באַגאַזש פון פּראַקטישער געזעלשאַפטלעכער טראַנג דורך יאָרן, — דער עיקר טאַקע דער פאַטער, וואָס האָט אין זיינע יונגע יאָרן פּאַעזיע געשריבן, און אַפילו געדרוקט אויך.
— אַפנים, אַז אַזוי איז מען, ווען מען ראַנגלעט זיך אין גאַנג באַרג אַרויף, — האָט דער פאַטער באַמערקט, ניט אינגאַנצן קיין צופרידענער, וואָס זיין זון האָט אַזאַ נעגאַטיוון צוגאַנג צום דור, וואָס איז זיינער און איך האָב אים גע־ טרייסט :

— מסתמא איז אויך אברהם וואַלקאוויץ אין זיינע פריע יאָרן אַזוי אַנטאַגאַ־ ניסטיש געווען צו זיין פריערדיקן דור, ווי אייער זון.

ד.

האָט דער יונגער האַוואַרד קאַנאוויץ גאַרניט געלערנט פון זיינע פאַר־ גייער ?

זיכער האָט ער געלערנט, און לערנט נאָך פון זיי אויך איצט. דער רע־ וואַלט אין אים צו זיי איז דער רעזולטאַט פון זייער פאַרמעגן, מיט וועלכן ער איז אָנגעפילט, און ווייל אין אים איז דאָ זיין אייגנס, איז דערפאַר דער געראַנגל פונעם אייגנס, וואָס וויל זיך נישט פאַרן איינשלינגן גען פון דעם אָנגעזאַמלטן, און וויל אַזאַ געראַנגל — איז דערפאַר די פאַר־ ניינונג.

איך שטעל זיך פאַר דעם געראַנגל אין אברהם וואַלקאוויצן מיט דעם

פארמעגן פון זיינע פראנצויזישע פארגייער, ווי א דעקאס, א סעזאן, וואס זייער השפעה האט אים א סך יארן געהאלטן געפאנגען, און אים געשטערט צו דער גיין צו דער איצטיקער באזונדערקייט, וואס איז דורכאויס זיינע.

מיט א צייט צוריק האבן מיר זיך געטראפן ביים אריינגאנג צו אן אונ-טערבאן, און זיך אזוי דערפרייט מיט דער באגעגעניש, אז איך שטעל זיך פאר, אז אויך ער, פונקט ווי איך, האט היפש פארשפעטיקט אהין, וואוהיך ער האט זיך געאיילט.

— ווי איר זעט, בין איך שוין א זקן! — האט ער אין זיין שטילן טאן זיך פאר מיר א פיעשטשע געטאן.

איך האב געקוקט אויף זיין קליינגעוויקסיקער, דינער פיגור, וואס האט מיר אויסגעקוקט פונקט אזוי זשוואויק און דראטיק, ווי אין די פריערדיקע יארן, ווען אונדזערע באגעגענישן זיינען געווען אפטערע, ווי איצט, און זיך צעלאכט:

— גייט שוין, גייט! וואס פאר א זקן זייט איר! סידן די האר אויף אייער קאפ, וואס איר האט אדודאי אוממיסטן אפגעזילבערט, ווייז איר ווייסט, אז עס פאסט אייך צום פנים.

— דער זעלבער זישע וויינפער, ווי אין די פריערדיקע יארן! זאגט מיר, ווי לאנג, אז מיר האבן זיך ניט געזען? — האט ער געפרעגט, און ניט ווארטנדיק, איך זאג אים זאגן גענוי, וויפל יארן עס זיינען אזועק זינט אונדזער לעצטער באגעגעניש, האט ער זיך ווידער צעפיעשטשעט:

— און אז איך בין שוין א זיבעציקער, ווייסט איר?
דעם אמת געזאגט, האט דער פאקט, וואס ער איז שוין א זיבעציקער, מיך אביסל געפלעפט, ווארים אט ערשט דאכט זיך, איז ער נאך געווען א יונגער. — ניטא, ניטא שוין יענע יארן, — האט ער באטאנט מיט נאסטאלגישקייט אין זיין טאן און ביים געזעגענען זיך האט ער מיך געטרייסט:

— נו, איר זייט דאך לגבי מיר נאך גאר א יונגערמאן!
— א יונגערמאן? — האב איך זיך געפרעגט, ווען איך בין געבליבן מיט זיך אליין, און מיין געמיט איז אויך נאסטאלגיש געווארן.

— ניטא, ניטא שוין יענע יארן, — האט מיר געקלונגען אין די אויערן, און ווי א טרייסט איז אויפגעגאנגען פאר מיר דאס פארמעגן, וואס איז פון יענע יארן געבליבן און איז דא.

שרייבנדיק איצט אט די שורות פאלט מיר איין, אז עס איז ניט אזוי דאס אויפגעזאמלטע, ווי די צייט, ווען דאס פארמעגן האט געיערט און איז אויפגעגאנגען אין דיר, און די פרייד, וואס איז געווען, ווען דו האסט דאס מאדע-לירט און געבראכט צום לעבן.

איך דערמאָן זיך די צייט, ווען אברהם וואַלקאוויץ האָט אָנגעהויבן דערזען צו ווערן ווייט און ברייט איבער זי גרענעצן פון דער יידישער עמיגראַנטישער סביבה, וואו ער האָט געשאַפן און זיך אויסגעלעבט, און מיר האָבן געמיינט, אַז מיר פאַרלירן אים, וואָרום די דערפאַרונג האָט אונדז געוויזן, אַז ווען מען איז דערזען און דערהערט געוואָרן אַריבער דעם גרענעץ, האָט מען שוין אַליין זי איבערגעשפּאַנט זיך ניט אומצוקערן צוריק.

אַבער ער איז געבליבן מיט אונדז אפילו נאָכדעם, ווי זיינע איזאָדאַראַ דאַנקאַן צייכענונגען האָבען אים ווייט און ברייט באַרימט געמאַכט.

— וואָס האָט אים געהאַלטן ביי אונדז ?

זיכער ניט די יידישע פיגורן, וואָס האָבן זיך פון צייט צו צייט געשאַטל-טיקט דורך זיין פענדזל, וואָרים די געשטאַלטיקייט האָט ער סיי ווי ניט גע-נומען דירעקט פון דער סביבה, אין וועלכער ער האָט געלעבט. זיי זיינען געווען אין אים, און ער האָט ניט געדאַרפט אַנקומען צום דרויסן, ווי עס טוען די פּיאַיקע קאַפּירער ביי אונדז און אומעטום. זיין גאַנצער דרך איז ניט קאַ-פּירונג, נאָר אַנטפלעקונג. אויך זיינע איזאָדאַראַ דאַנקאַן-צייכענונגען זיינען ניט קיין קאַפּירונג, נאָר אַנטפלעקונג פון באַוועגונג און ריטם אין זיך גופא, וואָס די געניאַלע טענצערין האָט זיך מיט דעם איבערגערופן און אַזוי אַרום געהאַלפן קומען צום אויסדרוק.

זיין האַלטן זיך ביי אונדז איז געווען איבער דער גרויסער בענקשאַפט, וואָס ער האָט דערפּילט אין אונדזער דעמאַלטידיקער יונגער יידישער ליטע-ראַטור, וואָס איז אויפגעגאַנגען דורך חסום אויפן וועג צו דער וואָר. ער האָט געזען אין איר די אַנטפלעקונג פון גייסטיקייט אין דער גופיקייט, וואָס איז געווען אַזוי ענלעך צו דעם גאַנג פון זיין אייגענעם שאַפן.

וואָס איז זיין „נאַקעט קינד“, וואָס פּיגט מיט צונויפגעקערעמפעוועטע פּיס-לעך, און האַלט די געביילטע הענטלעך אין מיינעכל, בשעת די אויפגעריסענע אויגעלעך קוקן מיט געפלעפטקייט אויף דער וועלט, אויב ניט דאָס פאַרגאַפטע פּייד פון די יונגע יידישע דיכטער אין ניו-יאָרק פון יענעם פעריאָד ?

איך געדענק די באַגייסטערונג, מיט וועלכער די יונגע יידישע דיכטער האָבן אַרויסגעוויזן צו זיין „קוש“.

עס איז געווען, ווי מען וואַלט דורך אַט דעם בילד דערזען דעם אייגענעם דרך אין דער יידישער פּאַעזיע.

די אַנטפלעקונג פון גייסטיקייט אין דער גופיקייט, וואָרים ניט די צוויי פיגורן — מאַן און פּרוי מיט זייערע פיזישע באַגערן זיינען דאָ דער עיקר. אַזוינס וואָרט געווען שאַבאַאַן, עס זיינען געווען די דינע, זינגענדיקע ליניעס, וואָס זיינען אויפגעגאַנגען, ווי די שטראַלן דורך כמאַרעס. עס איז געווען די

האַרמאַניע פון דער פּאַרם, וואָס האָט דערהויבן דעם קוש איבער דער גופי-קייט צו דער גייסטיקייט, און גייט אויף דורך דעם מעדיום פון געלייטערטער שיינקייט.

אַזוי מיטן „קוש“, אַזוי מיטן „נאַקעטן קינד“, אַזוי מיט זיינע פיגורן אויפן שויס פון דער נאַטור אין דעם ליכט, וואָס קאָן זיין אויפגאַנג און פאַרגאַנג צוזאַמען, אַזוי מיט זיינע יידישע פיגורן, ביי וועלכע די יידישקייט איז ניט דווקא געווען אין זייער אויסערלעכער באַזונדערקייט, נאָר אין זייער אינערלעכ-קייט, פון וועלכער עס האָט אויפגעשטראַלט די דורותדיקע פּיינלעך-פּריידיקע ירושה.

און עס איז געווען, אַז דווקא, ווען ער איז אַריבער די גרענעצן, איז אים די סביבה פון דער יידישער ליטעראַטור נאָך ליבער געוואָרן. זיינע אַרבעטן האָבן זיך מתיחד געווען מיט דעם יידישן וואָרט צווישן די הילעס פון דוד איגנאַטאָווס „שריפטן“ זאַמליכער און זיין אַפרו האָט ער זייער אַפט געפונען אַדער אין דעם קעלערדיקן רעסטאָראַנדל אויף איסט בראַדוויי, אַדער אין דעם „זינדאַרעסט“ אויף צווייטער עוועניו, וואו עס זיינען געזעסן די בעסטע יידישע שריפטשטעלער סיי פון דעם יונגן און סיי אויך פון דעם עלטערן דור.

— ניטאַ, ניטאַ שוין יענע יאַרן, — קלינגט מיר אין די אויערן זיין

באַדויער.

נו, יא, יענע יאַרן, ווען ער פּלעגט זיצן ביי אַ טישל מיט יונגע, יידישע פּאַעטן און שווייגנדיק זיך צוהערן, ווי זיי אַמפּערן זיך איבער אַ וואָרט. זיין ברייט-צעפּלאַסענער ווינדזאר-שניפּס, וואָס איז געווען אַזוי שוואַרץ, ווי די האָר אויף זיין קאַפּ, האָט זיך געטוואַליעט אונטער זיין קיין, ווי די דינע עמאַ-ציעס איבער זיין טונקל-הויט, סענסיטיוו פנים. זעלטן ווען האָט זיין מויל געלאָזט פּאַרן פון זיך אַ וואָרט, און אַז עס איז געקומען, איז דאָס געווען אַנ-געלאָדן, ווי אַ קישעלע מיט ווייכן פּוך, וואָס איז אי אַנזעענדיק, און איז אַזוי ווייך, כאַטש נעם און לייג אַוועק אויף דעם דיין אויפגעשריפטן קאַפּ און באַ-רואיק זיך.

— טראַדיציע? נו, יא, זי איז אַוודאי וויכטיק. אָבער זי איז אויך אַ קייט, וואָס האָרט געפענטעט דיינע פּיס צו דעם פּריערדיקן, און לאָזט זיי ניט פּריי אין גאַנג צום פאַראויס, — האָט אַמאַל אַ זאָג געטאָן משה לייב האַלפּערן אין אויפּרעגונג, און אברהם וואַלקאָוויץ האָט מיט אים מסכים געווען.

ה.

וואָס איז באַזונדערקייט אין דעם רינג, וואָס אברהם וואַלקאָוויץ האָט

אריינגעלייגט אין דער קייט אויפן געביט פון דער פלאסטישער קונסט ?
איך זע אין אים דעם אומרו, וואס איז אין גאנג צו דער רה, און וואס
פארשפילט זיך אויפן וועג צו איר מיט קאָלירן און מעלאָדישע טענער און
קלאַנגען.

אפילו די באַוועגונג אין זיינע בילדער און צייכענונגען זיינען דאָך דורכ-
אויס ריטמישדיק און האַרמאָנישדיק.

זיינע אינזאָדאַראַ דאנקאַן-צייכענונגען, וואָס זיינען דורכאויס באַוועגונג
פון דעם אומרו אין די לייביקע גלידער, גלעטן אייך מיט דער צוגעזאָגטער
מנוחה, וואוהיין אַט די אומרואיקע באַוועגונג פירט אייך.

עס האָט געדויערט אַ היפשע צייט ביז די פּלאַסטישע קונסט-וועלט האָט
אים דערזען. אָבער ווען מען האָט אים דערזען, האָט יעדער פּאַרטערטן-מאַלער
געמאַלן זיין פּאַרטערט.

עס דערמאָנט זיך מיר דער אָונט אין „זינדאַרעסט“, ווען דער דעמאַלט באַ-
רימטער מאַלער יואל לעוויט האָט זיך צוגעזעצט צו אונדזער טישל און זיך
געווענדט צו אים :

— זיצט אַט אַזוי, ווי איר זיצט, און איך וועל זיך באַמיען אייך צו ציי-
כענען.

דער „זינדאַרעסט“ איז יענעם אָונט געווען באַזונדער אָנגעפילט. די
שמאַלקייט פונעם עס-סאַלאַן האָט געהאַלטן אין זיך דעם רויך פון די ציגאַרעטן,
ציגאַרן און פּיולקעס, ווי אַ צוגעמאַכטער זודיקער קעסל האַלט אין זיך די פּאַ-
רע, און די קולות אַרום די טישלעך האָבן זיך צונויפגעגאַסן אין איין צונויפ-
געפרעסט געברום.

— געבענטשטע מענטשן, — קאָנען זיך קאָנצענטרירן אין אַזאַ ברויזנדיקן
האַרמידער — האָט אברהם וואַלקאוויץ אַ מורמל געטאָן אין מיין אויער אַריין,
בשעת איך האָב זיך געבאָדן אין דעם שיין פון יואל לעוויטס ברייט-צעפענטע
בלויע אויגן צו די אַרויסגעכישופטע ליניעס איבער דעם קאַרדאָן.

— נאָך אַ וואַלקאוויץ-פּאַרטערט אין דער קאַלעקציע, — האָט משה יונה
האַימאַוויטש באַמערקט.

און עס זיינען ווירקלעך אין יענע יאָרן אויפגעמאַן געוואָרן פון אים אַזוי
פיל פּאַרטערטן, אַז אין עטלעכע יאָר שפּעטער איז דורכגעפירט געוואָרן אין
ניו-יאָרק אַ ספּעציעלע אויסשטעלונג פון זיי אַזע אונטערן נאָמען : „אברהם
וואַלקאוויץ אין ליכט פון דער פּאַרטערטן-קונסט“, און די אויסשטעלונג האָט
געצויגן גרויס אויפמערקזאַמקייט.

ו.

— ניטאָ יענע יאָרן ?

זיי זיינען דאָ אין די קונסט־אַרבעטן פון די קינסטלער אין יענעם פּעריאָד, און זיי חזרן זיך איבער אין די אַטעליעס פון דעם יינגערן דור.

אין דער אַטעליע פון דעם יונגן האַראַרד קאַנאָוויץ האָב איך געפילט אַט די איבערהורונג סיי אין דער צאָל פיינע ביידער און סיל אין זיינע רייד, וואָס שלאָגן זיך מיט דער אָנגעקליבענער ירושה, כדי פון איר ניט פאַרטרונקען און אויסגעמישט צו ווערן אין איר.

אַט דאָס שלאָגן זיך איז גוט. עס באַווייזט, אַז עס קומט אָן אַ ניי אייגנס, און איך שרעק זיך ניט, אַז דאָס וועט איבעררייסן די קייט און ווערן אַ בראשית אינגאַנצן אויפסניי, וואָס וועט גאַרניט האָבן צו טאָן מיט יענע יאָרן, נאָך וועל־כע עס בענקט אַזוי אונדזער אברהם וואַלקאָוויץ, און מיר אַדע — פון יענעם דור.

איך זייג אוועק די פען, און לאָז מיינע אויגן רוען אויף אברהם וואַלקאָ־וויצעס "מענטשן אויף אַפּרו אין שטאַט־גאַרטן", אַ גרויסער אוי־בילד, וואָס באַצירט אַ וואַנט אין אַ צימער פון מיינ וואוינונג.

— וואו זיינען זיי איצט אַט די אַלע מענטשן ? — פּרעג איך ביי זיך, און

איך הער זייער ענטפער :

— מיר זיינען דאָ אין דער רו אויף שמעקנדיקן גראָז צווישן בוימער אין דעם גלי פון גאַלד און גרין פון דער אייביקייט, צווישן אויפגאַנג און פאַר־גאַנג.

איך מאַך צו די אויגן, און זע אברהם וואַלקאָוויץ אויף דער שוועל פון "קאַרנעגיי־זאַד", וואו איך האָב אים ערשט לעצטנס באגעגנט אַן אלייניקן.

— דאָכט זיך, וויינפער, — האָט ער אַ ציטער געטאָן, און באַלד אין שטי־

דער פריידיקייט :

— יאָ, זיכער, טאַקע וויינפער, — די אויגן ביי מיר זיינען לעצטנס, —

נו, יאָ, מען איז דאָך שוין אַ פינף־און־זיבעציקער, איז דאָס נאַטירלעך !

דער אַוונט איז געווען אַ נעפלדיקער אין דרויסן, אָבער אינעווייניק איז געווען ליכטיק און מיר ביידע האָבן זיך דערפילט דערפרישט סיי פונעם גרויסן עולם און סיי פון פּאָל ראַבסאָנס זינגען און אפשר נאָך מער, וואָס מיר באַגע־גענען זיך נאָך אַדץ און זיצן צוזאַמען.

איך האָב אים דערציילט וועגן מיינ באַזוך ביי דעם יונגן האַראַרד קאַנאָ־וויץ, און ער האָט געשמייכלט :

— נו, יאָ, דור הולך דור באַ והוועלט לעולם קיימת, — האָט ער גע־

מורמלט מיט גוטסקייט אין זיין קוץ.

אברהם מאניעוויטש

א.

איצט האָבן מיר, אַ דאַנק דעם איקוף, אַ קאַלעקטיוו פון יידישע קינסטלער־פּלאַסטיקער, וואָס פירט דורך כּסדרדיקע קונסט־אוישטעלונגען און לעקציעס וועגן קונסט פאַר יידישע מאַסנמענטשן, און אַן אַנהויב פון אַ יידישן מוזיי אין שוין אויך דאָ.

ווער האָט סטימולירט, אַז יידישע קינסטלער זאָלן פּרובירן ברענגען זייער קונסט צום פּאָלק ?

די קונסט־סעקציע ביים איקוף אין ניו־יאָרק איז סטימולירט געוואָרן פונעם איקוף, אין וועמעס פּראָגראַם פון יידישער קולטור־אַרבעט פאַרן פּאָלק איז די פּלאַסטישע קונסט פונקט אַזוי וויכטיק, ווי ליטעראַטור, טעאַטער און מוזיק. אַדאַנק דער אַרבעט פון דער קונסט־סעקציע ביים איקוף זיינען די, וואָס קאַנצענטרירן זיך אַרום דער „ציקאַ“ סטימולירט געוואָרן צו פירן קונסט־טעטיקייטן. איידער דער איקוף איז געקומען צום לעבן, איז קיין באַמיאונג אַזוינס צו באַשאַפן ניט געווען.

איצט ווען מיר באַמיען זיך דורכצוזיפן דעם גאַנג פון יידישן לעבן פאַר די דריי הונדערט יאָר זינט יידן האָבן אָנגעהויבן קומען צו די ברעגן פון אונדזער לאַנד, איז כּדאי צו כאַפן אַ קוק אויך אויף דעם געביט פון דער פּלאַסטישער קונסט אין אונדזער אייגן יידיש לעבן.

ווען איך זאָג „יידיש לעבן“ מיין איך די יידיש־רעדנדיקע און ניט יענע יידן, וואָס האָבן זיך אויסגעמישט מיטן אַלגעמיינעם לעבן און זיינען מיט דעם צונויפגעוועבט געוואָרן.

אויף וויפל איך געדענק, איז דער קינסטלער שאול ראַסקין געווען דער פּיאָנער אין אויפוועקן דעם אינטערעס ביים יידישן פּאָלק־מענטשן צו דער פּלאַסטישער קונסט.

ער האָט אין זיינע יונגע יאָרן, מיט אַ פּערציק יאָר צוריק, ניט באַנוגנט זיך מיט פאַרעפנטלעכן זיינע צייכענונגען אין דער יידישער פּרעסע, נאָר ער האָט אויך געשריבן און געהאַלטן לעקציעס וועגן פּלאַסטישער קונסט. אין יענע יאָרן פלעגן דערשיינען נאָטיצן אין דער יידישער פּרעסע, אַז אין דעם און דעם טאָג, וועט שאול ראַסקין פירן אַ גרופּע פאַראינטערעסירטע אין שטאָטישן מוזיי און דערביי פאַרבעטן מיטצוגיין מיט אים.

שפעטער האָט אויך דער קינסטלער אבא אַסטראָווסקי אָנגעהויבן עפעס צו טאָן אויף דעם געביט מיט זיינע קלאַסן אין דעם „עדיוקעישאַנאַל עליענס“ אויף איסט בראַדוועי. אָבער מער פון זיי אַלע האָט אויפגעוועקט ביי יידישע פּאָלקס־מענטשן דעם אינטערעס צו דער פּלאַסטישער קונסט דאָס בייד פון אַבראַם מאַניעוויטש „אונטערגאַנג פון דער געטאַ“.

ב.

ער אַליין האָט קיין כּוונה ניט געהאַט עמיצן צו וועקן. איך בין זיכער, אַז ער האָט קיינמאַל אַפילו ניט געטראַכט וועגן דעם, אַז עס איז געווען זיינס אַ בייד, וואָס האָט צעוואַכט דעם באַוואוסטזיין ביי יידישע פּאָלקס־מענטשן צו דער פּלאַסטישער קונסט פיל מער, ווי אַלע זיינע פּאַראַגייער, וואָס האָבן געזוכט דאָס צו טאָן.

אַבראַם מאַניעוויטש איז אַריבערגעקומען צו אונדז קיין ניו־יאָרק גלייך נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין דער זעלבער צייט, ווען עס זיינען צו אונדז אַריבערגעקומען אייניקע באַוואוסטע יידישע שריפטשטעלער, וואָס האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך דעם רויך פון ברענענדיקע האַלאַוועשקעס איבער די תּורבות פון אַ שטיק יידיש לעבן אין אייראָפּע. גראַדע האָט א. מאַניעוויטש צווישן די צענדליקער לייזונטן זיינע געהאַט אַ לייזונט מיטן נאָמען „אונטער־גאַנג פון דער געטאַ“, וואָס די זעלבע אַריבערגעקומענע יידישע שריפטשטעלער האָבן באַטראַכט, ווי אַ מאַלערישע אילוסטראַציע צו די שילדערונגען, וואָס זיי האָבן געגעבן אין דער יידישער פרעסע.

אַט דאָס בייד איז אויסגעוואַקסן אויף די זייטן פון דער פרעסע, ווי אַן עדות צו די געשריבענע שילדערונגען, און ווייל דער קינסטלער פון דעם האָט אויך געהאַט הינטער זיך אַ היפשע צאל דערפאַלגן מיט זיינע אויסשטעלונגען אין אייראָפּע, האָבן די אַריבערגעקומענע שריפטשטעלער באַלעבט יענע דער־פאַלגן אין זייערע אַרטיקלען, און מען האָט דערביי געבראַכט פאַר דער בריי־טער עפנטלעכקייט די ציטאַטן פון דעם און יענעם באַרימטן אייראָפּייער וועגן אבראַם מאַניעוויטשעס קונסט.

— אַ קלייניקייט, אפילו דער באַרימטער רוסישער א. לונאַטשאַרסקי האָט וועגן אים געשריבן אזוי און אזוי, — האָט מען געקאַנט הערן צווישן די, וואָס האָבן נאָך געלעבט מיטן אַטעם פון דער רוסישער ליטעראַטור.

עס קאָן געמאַלט זיין, אַז ווען איינער פון די ניו־יאָרקער יידישע קינסטלער וואַלט געווען אויפגעמאַרן אַזאַ בייד, וואַלט מען אַזאַ טומל ניט געווען געמאַכט. מען וואַלט דאָס אויפגענומען, ווי אַ נאַטירלעכע דערשיינונג פון אַ יידישן

קינסטלער אין די אייגענע יידישע רייען, וואָס האָט זיך אָפגערוּפּן אויף דעם חורבן פון זיין פּאָלק. אָבער אַנדערש איז געווען מיט אברהם מאניעוויטשעס בילד. אַ שטיק צייט איז געווען אין דער יידישער פרעסע הימל און ערד אַרום זיין „אונטערגאַנג פון דער געטאַ“.

די יידישע עפנטלעכקייט איז אַזוי אויפגעוועקט געוואָרן, אַז ניט נאָר האָט מען דורכגעפירט אויסשטעלונגען נאָך אויסשטעלונגען, נאָר מען האָט אויך צום ערשטן מאַל ביי אונדז רעפּראָדוצירט אַ קונסט-בילד אין פולע קאָלירן, און מען האָט געהאַלטן פאַר אַ חוב דאָס צו פאַרשפּרייטן וואָס מער צווישן יידישע פּאַקס-מענטשן, וועלכע זיינען פונעם אינטערעס צו אַט דעם ספעציעלן בילד שוין אויך אויפגעוועקט געוואָרן צו דער פּלאַסטישער קונסט פון יידן פאַר יידן אין אַלגעמיין.

ג

איז דאָס טאַקע געווען ניט מער, ווי אייפערזוכט ביי די יידישע קינסטלער אין ניו-יאָרק, וועלכע האָבן געזוכט צו מינימיזירן דעם קינסטלערישן ווערט פון אַט דעם בילד ?

אַביסל פון אַט דעם איז אַוודאי אויך געווען. און געווען אַזוינע, וואָס האָבן שוין אויך געפרובירט אַוועקצומאַכן מיט דער האַנט דעם גאַנצן אברהם באַ-ניעוויטשן, ווי אַ קינסטלער פון באַדייטונג. אַנגעהויבן די מינימיזירונג האָט מען, פאַרשטייט זיך, מיט דעם „אונטער-גאַנג פון דער געטאַ“.

— געזען פון וואָס מען מאַכט אַזאַ טומל ? — האָט איינער געפרעגט ביים אַנדערן אין אַ טאָן פון פאַרדרוס.
— אַן אַנגעהורבעטע מאַסע פון האַלב-חרובע יידישע שטיבלעך, און וואו איז די גרויסע קונסט אין דעם ?
— שרעקט די גענדו מיט דעם געפּלדיקן בלווי-גרויען שלייער איבער זיי !
— נישט אַזוי דער שלייער, ווי די ציג !
— עך, נאָט אייך אַ גראַשן פאַר דעם גאַנצן אברהם מאניעוויטשן, — מער, ווי די לאַנגע האָר זיינע זע איך ניט !

איך געדענק, ווי שטאַרק איך האָב זיך איינמאַל אויפגערעגט ביי אַט דער לעצטער באַמערקונג. כּל-זמן די מינימיזירונג האָט זיך געהאַלטן בלווי ביי דעם „אונטערגאַנג פון דער געטאַ“, האָב איך זיך צוגעהערט, און ביי זיך גע-טראַכט, אַז אפשר איז עפעס דאָ אין זייערע באַמערקונגען. אָבער אַז מען האָט זיך שוין פאַרמאַסטן אויפן גאַנצן, בין איך אַרויס פון די כלים, און זיי געוואָרפן אין פנים אַריין זייער אייפערזוכט.

ווי אזוי עס איז געקומען דערצו, אז איך זאל ווערן א היימישער מענטש ביי די מאַניעוויטשעס אין שטוב, געדענק איך ניט אַקוראַט. איך האָב זיך נאָר-וואָס געהאַט אומגעקערט פונעם יידישן לעגיאָן אין ארץ-ישראל, און ניט האַבנדיק קיין אייגענע משפּחה אין ניו-יאָרק, איז אַזאַ שטוב, ווי די מאַניעוויטשעס געווען פאַר מיר אַן אמתע מנוחה. ניט קיין גרויסע וואוינונג. די צימערן געציילטע, אַבער ציכטיק, גע-שמאַקפּוּ, און די קונסט-בילדער אויף די ווענט!

פרוי מאַניעוויטש — אַ ליבע, אינטעליגענטע יידישע פרוי, האָט מאַמעדיק היימיש געמאַכט. די צוויי מיידלעך, אַזוינע צאַרטע און דורכזיכטיקע, האָבן זיך ציוניסגעגאַסן מיט די געמעלן פון זייער פאַטער, און ער אַליין מיט זיין דינג-גופיקייט, ציגיינערישן פנים און די קויל-שוואַרצע האַר אַרונטער צו די אַקסלען זיינע, האָט שטענדיק דערמאַנט אין דעם בילד פון דעם באַרימטן רו-סישן קלאַסיקער נאַגאַל, וואָס איז אין מיר פאַרבליבן אין זכרון פון די רוסישע דערנביכער, מיט וועלכע איך האָב זיך באַשעפטיקט אין די פריע יאָרן מיינע. פון צייט צו צייט האָב איך זיך באַגעגנט אין אַט דער וואוינונג מיט באַ-רימטע רוסישע אינטעלעקטואַלן, וואָס האָבן זיך באַצויגן צו דעם קינסטלער מיט גרויס יראת-הכבוד.

ספעציעל איז געווען רירנדיק די ליבשאַפט, וואָס דער רוסישער מאַלער און פּאַעט דאַויד בורליוק האָט אַרויסגעוויזן צו אברהם מאַניעוויטשן. — געניאַני אַבראַם! — האָט ער אויסגערופן ביי יעדער געלעגנהייט מיט אַזאַ ענטוויאַזם אין זיין קול, אַז עס וואַלט געווען פשוט אַ געפאַר פאַר דעם, וואָס וואַלט געוואָגט ניט מסכים צו זיין מיט אים. אויסגעפינענדיק, אַז איך, דער יונגער יידישער פּאַעט, פאַרשטיי רוסיש, האָט ער אין איינעם אַן אַוונט פאַרגעלייענט מיט זיין ברייטן קול אַ ליד אויף רוסיש וועגן אברהם מאַניעוויטשן, און דערביי גלייך צוגעשטאַנען צו מיר, איך זאָל דאָס ליד איבעררעצן אויף יידיש.

— טו דאָס, ברודער! — האָט ער זיך ביי מיר געבעטן, און מורא האָבן-דיק, אַז טאַמער וועל איך זיך, חלילה, אַפּזאַגן, האָט ער אַפּעלירט צו מיר אויפן הויכן קול:

— אויב ניט פאַר מיר, איז פאַר אונדזער געניאַלן אַבראַמען!

ד.

מיט די אויסשטעלונגען פון אברהם מאַניעוויטשעס בילדער אין ניו-יאָרק און איבערן לאַנד הויבט זיך אַ דער אינטערעס ביי די יידישע פּאַלקס-מענטשן אין אונדזער מדינה צו דער פּלאַסטישער קונסט. קיינמאַל ניט פריער זיינען

אזעלכע אויסשטעלונגען באזוכט געוואָרן פון אזוינע גרויסע יידישע עולםס. אויב מען איז געקומען דער עיקר זען דאָס אַזוי־פּובליצירטע ביכד דער „אונ־טערגאַנג פון דער געטאַ“, האָבן די וועגן אין דער זעלבער צייט שוין געפירט צו דער פּלאַסטישער קונסט בכלל.

ווער געדענקט ניט דעם גרויסן דערפאלג פון אברהם מאניעוויטשעס אויסשטעלונג אין יענער צייט, וואָס דער ברוקלינער מוזיי האָט דורכגעפירט אין איינעם פון זיינע גרעסטע סאַלאָנען? איינער פון די אַנגעשטעלטע אין יענעם מוזיי האָט מיר געזאָגט, אַז אַדאַנק אַט דער אויסשטעלונג ווערט דער מוזיי באַזוכט פון גרויסע צאָלן יידן אויך ביי אַנדערע אויסשטעלונגען.

געקויפט האָט מען דווקא ניט, ווי מען האָט געמיינט, אַז מען וועט קויפן. די סיבה איז געווען אַ גאַנץ פאַרשטענדלעכע. דער מאַסן־מענטש האָט זיך ניט געקאַנט דערלויבן אַזאַ לוקסוס, און דער אויפגעקומענער מיטלקלאַס האָט נאָך ניט געהאַט קיין געשמאַק פאַר דער קונסט.

עס געדענק זיך מיר אַזאַ מאַמענט, וואָס איז זייער כאַראַקטעריסטיש אין שייכות מיט דעם קויפן.

אַ נעט געקליידטע פרוי מיט אַ פיין ראַפּינירט פנים האָט זיך אַפּגעשטעלט ביי אַ בילד, וואָס האָט געהאַלטן מיין אויפּמערקזאַמקייט אַ לענגערע צייט. עס איז געווען אַ רויט הויז צווישן זילבערנע בערעזעווע בוימער. די גרינע בערע־טער אויף די צווייגן האָבן זיך געצויגן צום גריין פונעם גראַז אויפן גרונט, און דער הימל איבער אַרץ איז געווען אַזאַ דורכזיכטיקער.

— סאַראַ שיינקייט! — האָט די פרוי אויסגערופן מיט טיפן ענטוואַיאָם אין איר קול.

דער סאַלאָן פונעם ברוקלינער מוזיי איז געווען אַנגעפילט, און מענטשן, — ווער ביחידות, און ווער אין אַ גרופּע זיינען געווען קאַנצענטרירט אויף די בילדער, און זעלטן זיך איבערגעוואָרפן מיט זוערטער.

— טשיקאַווע צו וויסן דעם פרייז פאַר אַט דעם בילד, — האָט די פרוי אויסגערופן צו זיך, אַבער גענוג קלאַר, אַז איך זאָל דאָס הערן.

— מעג איך פאַר אייך אויסגעפינען? — האָב איך געפרעגט, און זי האָט אַ קוק געטאָן מיט וואַרעמקייט אויף מיר:

— איך וועל דאָס אַפּשאַצן.

גערעדט האָט זי אויף אַ ריינעם, קאַרעקטן ענגליש. אַבער, אַז זי איז אַ יידישע האָב איך געלייענט אויף איר אויסזען, און איך האָב זיך געזאָגט זוכן די מאַניעוויטשעס צווישן עולם.

— פרוי מאניעוויטש! — האָב איך אויסגערופן אַן אויפגעשרויפטער, ווייל איך האָב געוואַסט, ווי שטאַרק מען נויטיקט זיך דאָרטן אין געלט, און זי האָט

איבערגעלאזט א קרייז, וואס האט איר געהאלטן ארומגערינגלט.
 — יא, האט זי פריינטלעך זיך אויסגעדרייט צו מיר.
 איך האב איר דערציילט, און מיט א פינגער אָנגעדרייט אויפן פלאץ, וואו די פרוי איז געשטאַנען.
 — די פרוי מוז האָבן אַ גוטן געשמאַק, — האָט זי שטיל געזאָגט, און זוכנ-
 דיק מיט די אויגן איר מאַן, האָט זי מיר געלאָזט וויסן:
 — אַבראַם האָט קיין חשק נישט צו פאַרקויפן דאָס בילד, אָבער איך וועל אים פרעגן.
 ווען מיר האָבן ביידע געזוכט מיט אונדזערע אויגן, האָט זי שמייכלדיק מיר דערציילט:
 — עס איז מיט אַנדערע בילדער אויך אַזוי. שווער איז אים זיך צו שוידן מיט זיינס אַ בילד, אָבער דאָס איז גאַר אַ ליבלינג ביי אים.
 ווען מיר האָבן אים ענדלעך געפונען, און זי האָט אים איבערגעגעבן וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, האָט אַזאַ אומעט זיך אַ צי געטאָן פון זיינע שוואַרצע אויגן. ער האָט אַ ווייל געקוקט אין יענעם ווינקל אַט אויפן בילד, און אַט אויף דער פרוי, און שטיף און סאַמעטיק-ווייך גענומען מורמלען צו מיר:
 — אַ שאַד . . . איך ווייס? . . . אויב זי וועט געבן דריי טויזנט, וועט מען מוזן . . .
 — פאַר ווייניקער נישט? — האָב איך געפרעגט.
 ער האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר אַ דערשטוינטער, ווי ער וואָלט זיך גע-
 וואונדערט, הלמאי איך טראַכט, אַז דאָס איז צופיל.
 ווען איך האָב אין אַ פאַר מינוט דערגרייכט די פרוי, און איר איבערגע-
 געבן וועגן דעם פרייז, האָב איך געמיינט, אַז זי וועט אָנשטעלן אויף מיר אירע אויגן פון פאַרוואונדערונג און איך בין געווען איבערראַשט, ווי זי האָט דאָס גענומען.
 — איך האָב דאָס דערוואַרט, — האָט זי געזאָגט רואיק, און קוקנדיק אויפן בילד, האָט זי גערעדט צו זיך:
 — נישט קיין פראַגע, אַז עס איז ווערט, אָבער אַזאַ סומע קאָן איך זיך נאָך דערווייל נישט דערלויבן.
 זי איז נאָך אַ ווייל געשטאַנען, און ביים דערווייטערן זיך, האָט זי זיך געווענדט צו מיר:
 — איך דאַנק אייך פאַר באַמיען זיך. אַ שאַד. אַ זעקס הונדערט דאָלאַר וואָרט איך פאַר דעם געגעבן.
 שפעטער, ווען איך בין געשטאַנען מיט די מאַניעוויטשעס, האָב איך זיי איבערגעגעבן, און דערזען אַן אומרו איבער זיין פנים:
 — זעקס הונדערט האָט זי געזאָגט?

— יא, — האָב איך באַשטעטיקט.
 ער האָט זיך איבערגעקוקט מיט זיין פרוי, און זיך געווענדט צו מיר :
 — איר מיינט, אַז זי איז נאָך דאָ ?
 איינע פון די טעכטער האָט זיך אַ לאַז געטאָן מיט מיר איבערן סאַלאָן,
 אַבער מיר האָבן זי שוין נישט געפונען.
 — אַזוי איז ער, דער פּאַפּאַטשקע. וויל זיך נישט שידן מיט זיינע בילד-
 דער, אַבער אַז מען מוז...
 — איר דענקט, אַז ער וועט זיך נעמען צום האַרצן, וואָס מיר קאַנען
 נישט געפינען די פרוי ? — האָב איך געוואָלט וויסן.
 זי האָט אַ קוק געטאָן אויף מיר מיט אירע שטילע, שוואַרצע אויגן, און
 זיך צעשמייכלט :
 — די ערשטע מינוט יא, אַבער שפעטער וועט ער זיך פרייען, וואָס דאָס
 בילד וועט בלייבן מיט אים.

ה.

אין דער יידישער פרעסע איז אברהם מאַניעוויטש אויפגענומען געוואָרן
 אין יענער צייט נישט נאָר, ווי דער גרויסער קינסטלער, וואָס האָט פאַרפיק-
 סירט די יידישע טראַגיק, נאָר אויך ווי דער וואָס פון זיין פענזל רעדט די
 יידישע פּאָלקסטימלעכקייט ; געווען אַזעלכע ענטוויאַסטן, וואָס האָבן אפילו
 געהערט דעם גאַנצן יידישן פּאָלקסאַר אין זיינע יידישע מאַטיוון.
 אויף מיר האָבן אַט די אַזע זאַגעכצן נישט געמאַכט קיין אינדרוק. אַוודאי
 האָב איך נישט מסכים געווען מיט יענע יידישע מאַלער, וואָס האָבן פרובירט
 אים צו מינימיזירן, אַבער די פאַרפיקסירונג פון דער יידישער טראַגיק האָב
 איך נאָך אַדץ געזען אין דער וואָרט-קונסט פון אונדזערע גרויסע שריפט-
 שטעלער, און דאָס זעלבע מיט דער יידישער פּאָלקסטימלעכקייט און דעם
 פּאָלקלאָר.

אַ צאָל אינדורוקספולע בילדער אויף יידישע מאַטיוון, אַבער ניט דווקא
 אין זיי ליגט די באַדייטונג פון אברהם מאַניעוויטשעס קונסט, און וואָלט ער
 געווען געבליבן בלויז ביי דעם, וואָלט זיין ווערט געווען אַ פיל קלענערער,
 ווי ער איז אין דער וועלט פון דער פּאַסטישער קונסט.
 אַוודאי איז דאָ טראַגיק אין זיינע געמעלן און פּאַקסטימלעכקייט אויך.
 אַבער ביידע זיינען ביי אים נישט קיין ספּעציפיש יידישע. די זעלבע טראַ-
 גיק, און פּאָלקסטימלעכקייט קומען צום אויסדרוק אויך דורך זיינע אוקראַי-
 נישע און רוסישע מאַטיוון. דאָס איז דערפאַר, ווייל זיין רעאַליזם איז אַ
 שיטמונגספולער, און ווי אַזעלכער דרינגט ער אַזוי אין געמיט אַריין. קוקן-
 דיק אויף זיינעם אַ געמעל איז נישט נאָר, וואָס מען זעט אויף דעם, נאָר עס

איז די ווידערזעאונג, וואָס דאָס געזעענע רופט אַרויס, און עס איז עלעמענ-
טאַר, אַז יעדע ווידערזעאונג איז געלייטערטער, ווי דאָס געזעענע, אַזוי ווי עס
איז מיט דעם ווידערקלאַנג, וואָס איז שטענדיק געלייטערטער, ווי דער
קלאַנג גופא.

די ווערטפּוּקייט פון א. מאַניעוויטשעס קונסט איז ניט אין די סוזשעטן,
נאַר אין דעם כוח פון דער שטימונג, וואָס גייט אויף פון זיינע ליניעס און
קאַצירן. די זעלבע שטימונג גייט אויף און באַצוווינגט אונדז אויך פון זיינע
מאַנטרעאַלער און ניר-אַרקער בילדער, פונקט ווי זיי גייען אויף פון זיינע
יידישע סוזשעטן, אוקראַינישע און רוסישע נאַטור-פּיזאזשן און די בילדער,
וואָס ער האָט געמאַלן פון די גאַסן אין פאַריז.

זיין שטימונג האָט דעם טאָן פון טראַגישער פאַרלויבנקייט, וואָס ראַנגלט
זיך כדי ניט אונטערגיין און ראַטעוועט זיך דערפאַר אין יעדער קלייניקייט,
וואָס קומט איר אַנטקעגן. פון אַלע זיינע געמעלן גייט אויף אַ בענקשאַפט
פון איין טייל אין דער קאַמפּאָזיציע צו דער אַנדערער, ווי זיי וואַלטן זיך
געזוכט צו ראַטעווען איינע אין די אַרעמס פון דער אַנדערער, כדי זיך צו
באַשיצן פון עפעס אַ שונא, וואָס לויפערט אויף זיי, כדי זיי אומצוברענגען.

זיינע בוימער ציען זיך איינע צו די אַנדערע און אפילו די צווייגן פון
דעם זעלבן בוים ביי אים ציען איינע צו די אַנדערע, אַזוי די שטיבלעך פון
זיין יידיש שטעטל, די כאַטעס פון זיין דאַרף און אפילו די שטיינערדיקע,
הויכע געביידעס פון זיין פּרעכטיק מיסטער-ווערק „בראַנקס“ טוליען זיך
איינע צו די אַנדערע אין מורא און אין פחד. און טאַמער טרעפט איר ביי
אים אַן איינציקע זאַך, צי אַן איינציקן מענטשן, איז דאָס אַ תפילה ביחידות,
וואָס איז צעציטערט פון גרויסן פחד.

— מאַניעריזם, — האָב איך מיט יאָרן צוריק באַטראַכט אַט דעם שטריך
אין זיין מאַלן.

איצט האָט איך נישט, אַז דאָס איז מאַניעריזם, וואָס דאָס וואַלט גע-
מיינט נישט מער, ווי אַ צוטראַכטונג, כדי צו געבן דעם איינדרוק פון אייגנ-
אַרטיקייט.

דורכפירנדיק אין מיין דמיון די אומציייליקע בילדער זיינע, וואָס איך
האָב דורך יאָרן און יאָרן געזען, דערזע איך אויך אים אַליין, — זיין דין
גופיקייט, די סענסיטיווקייט פון זיין טונקל-ציגיינערשן פנים, זיין ווייכן
גאַנג איבער די גאַסן, זיין פאַרלויבנקייט צווישן מענטשן, און עס ווערט
אַנזענדיק דער שטענדיקער פחד אין זיין געמיט און עס איז אַט דער פחד,
וואָס איז דער לייט-מאַטיוו אין כמעט אַלע זיינע בילדער.

איז אפשר טאַקע אַט-דער פחד דאָס ספעציפיש יידישע, וואָס אַנדערע

זעען אין אים?

איז אבער די מעשה, וואָס מיר, יידן, זיינען נישט די איינציקע, וואָס האָבן אַ חזקה אויף פחד.

עס האָבן געפילט דעם זעלבן פחד אַזע אַנדערע פעלקער, ווען זיי זיינען געלעגן אונטער דעם קנאַפּ פונעם צאַרזום. עס פילט דעם זעלבן פחד יעדער אונטערדריקטער, יעדער דיסקרימינירטער.

אין דער קאָנסטרוקציע פון זיינער אַ קאָמפּאָזיציע וועט איר געפינען די השפעה פון דעם רוסישן רעאַליזם, פראַנצויזישן שוועבנדיקן מאָדערניזם און זיי ביידע זיינען צונויפגעוועבט ביי אים דורך די דינע פעדים פון זיין אייגענער טראַגישער פאַרלירנקייט, וואָס ציט זיך אין איר בענקשאַפט און זוכט אומעטום עפעס מיט וואָס זיך צו באַהעפטן, כדי זיך צו ראַטעווען. אַזוי אין זיין ליניע, אין זיין גאַנצער קאָמפּאָזיציע, און אַזוי אויך אין זיינע קאַלירן.

די אייגנאַרטיקייטן אין זיינע קאַלירן זיינען נישט די קאַלירן גופא. אַזעלכע האָט מען שוין געזען פריער, אָבער אייגנאַרטיק איז דער בלענד אין זיי, ווייל אין אים איז די שטימונג, וואָס איז דורכאויס זיינע.

1.

אין מיינע וואַנדערונגען פאַר די לעצטע פופצן יאָר איבער פאַרשיידענע יידישע ישובים, טרעף איך דאָ און דאַרטן זיינס אַ געמעל אין אַ יידישער שטוב, און ווען איך קוק אויף דעם, האָב איך דאָס געפיל, אַז ווען איך וועל זיך אומקערן קיין ניו-יאָרק, וועל איך אים גאָר טרעפן אין איינער פון די קאָפּע-הייזער, וואו מיר פלעגן זיך אַזוי אָפט באַגעגענען און רעדן אין די יאָרן, ווען זיינע האָר זיינען נאָך געווען קויל-שוואַרצע, און מיינע — ברויב-לעך-בלאַנדע.

אין אַזוינע מאַמענטן פאַרגעס איך אינגאַנצן, אַז עס זיינען שוין מער נישטאַ יענע קאַפּייען, ווייל אַ גרויסע צאָל פון יענע קינסטלער, שריפט-שטעלער און שוישפילער, זיינען שוין נישטאַ און קאָנען שוין מער נישט אַריינקומען און זיצן אין זיי. עס איז געווען, אַפנים, אַז אין אַט אַזאַ מאַמענט בין איך צוגעפאַדן מיט דער פען צום ווייסן פאַפיר און זיך צעשריבן וועגן אברהם מאַניעוויטשן.

איצט לייען איך דאָס אויפגעשריבענע, און אַזאַ בענקשאַפט גייט אויף פון געמיט.

— ער איז דאָך שוין נישטאַ. נישטאַ איז אויך די ליבע פרוי זיינע. נישטאַ איז שוין איינע פון זיינע צוויי טעכטער.

— נישטאַ! נישטאַ! און איך, גולם איינער, צעחלום זיך, אַז באַלד, באַלד וועל איך אים באַגעגענען.

— „זדראווסטוואי“! איז וואָס־זשע מאַכט מען עפעס? — הער איך דאָך
 אויך איצט זיין באַגריסונג, און איך ענטפער:
 — ווי איר זעט, ליבער פריינט. מען שלעפט זיך אַרום איבער יידישע
 ישובים, און אז מען איז מיט זיך אַריין שפעט ביינאַכט, קוקט מען אַריין אין
 אַ ספר, צי מען שרייבט עפעס, — אַ ליד, אָן עסיי, — אָט האָב איך גאָר זיך
 אַוועקגעזעצט און אָנגעשריבן וועגן אייך.
 — וועגן מיר? — וואונדערט ער זיך.
 — ווי איר הערט. מסתמא זיך פאַרבענקט, און די בענקשאַפט האָט זיך
 אַ לאָז געטאָן איבערן פאַפיר.
 איז נישט די זעלבע בענקשאַפט איצט אין מיר, ווי די, וואָס איך פיל
 שטענדיק אין זיינע געמעלן?

.1954

א. אבראמאָוויטש

א.

אין דער קונסט־סעקציע ביים איקוף איז ער דער שטילער, פרומער מיטטווער, אָן פּרעטענזיעס אויף באַזונדערער אויפּמערקזאַמקייט דערפֿאַר, וואָס ער איז אַ קינסטלער פֿון אַנגעזעענדיקייט שוין יאָרן און יאָרן אין דער אַלגעמיינער קונסט־וועלט, — קאַנאַניזירט אין אַ צאָל וויכטיקע מוזייען און דערצו אויך באַשאַפּער פֿון אַ גרויסער צאָל לייזונגן און האַלצשניטן, וואָס פֿאַרפיקסירן גאַנצע שטיקער פֿון אונדזער ייִדיש לעבן.

שוין באלד זיבעצן יאָר, אָז ער דאַוונט בציבור מיט זיינע קאַלעגן ייִדישע פּלאַסטישע קינסטלער אין דעם תּפילה־שטיבל פֿון דער קונסט־סעקציע ביים איקוף, און מיר איז ניט באַקאַנט, ער זאָל ווען ניט איז געווען האַבן אויף עמיצן תּרעמות הלמאי אַזוי, צי אַזוי.

— אונדזער קונסט־סעקציע, — זאָגט ער שטענדיק וועגן איר מיט אויפ־ריכטיקער באַצייאונג צו זיינע קאַלעגן, צי זיי זיינען קינסטלער מיטן פענדול, אָדער מיטן וואָרט.

איז טאַקע גאָר קיין חידוש ניט, וואָס אַז מען איז צופּעליק געוואויר גע־וואָרן, אָז ער איז ביי אונדז קיין עין־הרע, אַ פינף־און־זיבעציקער, האָט מען אין אונדזער ליבשאַפט און דרך־ארץ צו אים זיך אַ רודער געטאַן.

— שוין טאַקע פינף־און־זיבעציק? — האָב איך זיך שטאַרק פֿאַרוואונ־דערט, ווען פּרענק קוירק האָט עס מיר מיטגעטיילט:

— מיר אַלע וואונדערן זיך, — האָט פּרענק קוירק שמיכלענדיק געזאָגט, און דערביי באַטאַנט:

— ער איז פֿאַר זיינע יאָרן סיי פיזיש, סיי שעפּעריש — הלוואי אויף אונדז געזאָגט געוואָרן! אָבער אַ פּאַקט איז דאָס, און עס איז בפּירוש אַ יום־טובּ, וואָס מיר פֿאַרמאָגן צווישן זיך אַזאַ קרישטאָל־ריינעם מענטשן, וואָס איז דורך און דורך אַ קינסטלער און אַזוי פּרוכטבאַר.

— זיכער! זיכער! האָב איך מסכים געווען. אָבער זאָגנדיק דעם אמת, קאָן איך זיך ניט צוגעוואוינען צום געדאַנק, אָז ער איז שוין טאַקע ביי אונדז אַ פינף־און־זיבעציקער.

ב.

אמת, עס איז שוין אַ יאָר פּערציק, ווי איך קען אונדזער א. אבראמאָ־וויטשן, און אָז פּערציק יאָר איז אַ גאַנץ היפּשער מהפֿך, איז זעלבסטפֿאַר־שטענדלעך. אָבער האָט ער פֿאַר די פּערציק יאָר אין זיין אויסערלעכקייט זיך דען געביטן?

די זעלבע דינע פיגור, דאָס זעלבע דורכזיכטיק ערנסט, איידר פאַר-
טראַכט פנים. זאל איך זאָגן, אז די ענדערונג איז אינעם קאַליר פון זיינע האַר
איבערן קאַפּ? נו, יאָ. דעמאָלט — שוואַרץ, און היינט — זילבערדיק. אָבער
מאלע דאָרטן דאָס בייטעניש פון קאַליר ביי אַ קינטטלער, וואָס אָפּערירט
מיט קאַלירן! אפשר האָט גאָר אַט די זילבערקייט פאַרבלאָנדזשעט פון זיין
פאַלעטרע איבער זיין קאַפּ, און ווייל אים אַליין געפעלט אַט דער קאַליר,
האַט ער באַשלאָסן אים דאָרטן צו לאָזן אויף אַ ווייז, ווייל די באַבענדדיקע
פענסנע איבער זיינע אויגן בלאָנדזשען פון צייט צו צייט אַריבער אין אַ פאַר
פשוטע רעמט-ברילן איבער זיינע אויגן. אָבער די אויגן זיינע זיינען דאָך די
זעלבע, ווי מיט פּערציק יאָר צוריק. דער זעלבער דורכרינגלעכער בליק,
וואָס קוקט אויף אייך דוקא פון אַ זייט, אָבער נעמט אייך דורך, און דאָס קול
זיינס אויך דאָס זעלבע, ווי מיט יאָרן צוריק. עס איז אַ קור, וואָס איז אָנגע-
לאָדן מיט שליחות, און ווייל עס איז שליחותדיק, איז דאָס זייער פאַרזיכטיק
און אחריותדיק ביים דורכגאַנג פון זיין מויל צום דרויסן אַרויס.

— איז וואָס-זשע זאָגט איר, האָ?

ווען איר פרעגט ביי אים אַזוינס, טוט זיך זיין פנים אַ צעוויג. די אויסגע-
בדייכטע האַנט זיינע באַרירט פאַרזיכטיק אַ גלעזע איבער אַן אויג, ווי ער
וואַלט געוואַלט דאָס וואַרט זיינס גוט אַרומקוקן איידער ער לאָזט דאָס אַרויס
פון מויל.

איצט, פונקט ווי מיט פּערציק יאָר צוריק, ניט מער, דעמאָלט איז דאָס
גלעזל געווען דורך פענסנע, און איצט איז דאָס מערסטנס דורך אַ פשוטער
געראַמטער בריל.

אין זיין קונסט פונקט אַזוי ווי אין זיין לעבן!

רואיקע דורכגעטראַכטיקייט ניט נאָר אין זיין רעאַליזם, נאָר אויך אפילו,
ווען ער לאָזט זיך פון צייט צו צייט שוועבן אויף די פליגל פון זיינע וויזיעס.
אויך זיינע וויזיעס זיינען ביי אים רואיקע און דורכגעטראַכטע. ניט אויף
קיין קאַפּריזנע ווינטן טראָגן זיי זיך, נאָר שוועבן געצוימטע דורך די לייצעס
פון זיין געדאַנק, און דערפאַר זיינען אפילו זיינע וויזיעס אָנגעלאָדן מיטן גע-
ראַנגל פונעם לעבן. וואָס איז שווער און גרוי, צו אַ באַשטימטן ערגעץ,
וואָס איז גרינג, באַזונט און דורכזיכטיק בדוי.

באַראַקטעריסטיש פאַר זיין וויזיאַנערישקייט איז זיין בילד מיט דעם
אימפעטיקן וויסן פּערד, איבער וועלכן דער פרימיטיווער מענטש איז איינ-
געקלאַמערט מיט ערדישער עקשנות.

דער פרימיטיווער מענטש איז די לייצע פון זיין קלאָרן דורכגעטראַכטן
געדאַנק, וואָס צווינגט דעם וויזיאַנערישן פּערד מיט די פּאָדערשטע פיס צו
די הויכן, זיך קלאַמערן מיט די הינטערשטע צו דער ערד, כדי זיך ניט אַפּ-

רייסן פון איר, און אַוועקשוועבן אין דער ליידיקייט פונעם רוים.
ווי אין דעם בילד, אַזוי אויך אין אַלע זיינע אַנדערע וויזיאָנערישע ביס-
דער, וואָס זיינען ביי אים קיינמאָל ניט קיין עסקעפיזם פון דער רויער,
האַרטער ווירקלעכקייט, נאָר אַ דערמוטיקונג צו די געפייניקטע, פאַרשעמטע,
און באַעוולהטע, אַז נאָכן שווערן היינט קומט אַ גרינגערער מאַרגן, ווי ער
ברענגט דאָס אַזוי קלאַר אַרויס אין זיין אויסגעצייכנטן אויב-בילד: „די
רואַנירטע“.

ג.

עמעצער האָט אַמאָל געשריבן וועגן א. אבראמאָוויטשן, אַז אַ טיפע מע-
לאַנגאַרשיקייט טראַגט זיך פון זיין קונסט.

איך האָלט ניט, אַז אַט די באַצייכענונג איז אַ ריכטיקע.
מעלאַנגאַליע איז קרענקלעכקייט, וואָס יאַטערט זיך אין דעם וואונד
פון האַפענונגסלאַזיקייט. און צו זאָגן דאָס אויף א. אבראמאָוויטשן מיינט
זיין טויב צו דעם קול, וואָס גייט אויף פון זיינע אַרבעטן, און בלינד צו זיינע
קאַלירן.

אַוודאי קומט די טראַגיק פון אונדזער עפאַכע צום אויסדרוק דורך אים.
ער זעט זי אין איר שאַרפּקייט און ווייזט זי אונדז דורך אַזוינע ביסדער ווי
דער „הקדש“ און דאָס „שלאַף-ליד“, און אויך דורך זיינע בילדער „זאַרג“
און „הונגער“.

די יונגע מאַמע אין זיין בילד „שלאַף-ליד“ מיט די וואַנזיניקע אויגן
און דעם אַפענעם מויל, דורך וועלכן עס שרייט דער גרויליקסטער צער
אויף קול-קולות איבער דעם טויטן קינד אין אירע אַרעמס, איז ניט קיין
קרענקלעכע מעלאַנגאַליע, נאָר געזונטער, נאַטירלעכער פראַטעסט אַנטקעגן
דער גרויזאַמער און טרויעריקער ווירקלעכקייט, וואָס מוז פאַרמיטן ווערן,
ווי עס מוזן פאַרמיטן ווערן די הקדשים, זאַרג און הונגער.

ניין, ניט מעלאַנגאַליע איז אין זיי. מעלאַנגאַליע איז שטום-לשון פאַרן
אויער, — דינע פאַרנעפלטע ליניעס, וואָס לאָזן זיך אַנען און ניט אַנזען, און
ביי אבראמאָוויטשן זיינען זיי לשון אויפן קול, און די ליניעס זיינע זיינען בוי-
לעטע אין די קאָנסטרוקציעס, וואָס צווינגען אייך זיי קלאַר צו דערזען.

ד.

דורכלאַזדיק פאַר די אויגן די אויב-בילדער און די האַלצשניטן פון א.
אבראמאָוויטשן, גייען פאַר אייך דורך גאַנצע שטיקער געראַנגל פונעם לעבן
אין אונדזער עפאַכע. איר האָט אין זיי די פאַררעגיסטרירונג אויף אַ קינסט-

לערישן אופן דאָס דערזענען און באַנומענע פון אַ קינסטלער מיט אַ געזיי-
טערט האַרץ, וואָס לעבן-מיט דאָס לעבן פון דער צייט, און ווי אַן אויפריכט-
טיקער קינסטלער פון אונדזער צייט פאַררעגיסטרירט ער אויך די שעה'ן פון
מנוחה, וועלכע אויך אפילו אונדזער גורלדיקע עפאָכע פאַרגינט זיך פון צייט
צו צייט. אָט די מנוחהדיקייט קומט צום אויסדרוק אין זיינע לאַנדשאַפטן,
ווען אפילו די ביימער אין זיי זיינען נאַקעט, ווייל דער פראַסטיקער ווינטער
פרעסט אומרחמנותדיק די בלעטער פון די צווייגן, זיינען אָבער די שטאַמען
פון זיי אַזעלכע קרעפטיקע און אַנגעלאַדענע, און זיי באַרואיקן אייך מיט דער
האַפענונג אויף אַ נייעם פּרילינג. ביז גאַר מנוחהדיקע זיינען אויך אַ צאָל
פון זיינע גרויס-שטאַט געמעדן און דער עיקר פון זיין יוגנטלעכן פּעריאָד,
ווען ער האָט געלעבט און געאַרבעט אין פאַריז.

ה.

די קונסט פון א. אַבראַמאָוויטש איז דער עיקר אַ רעאַליסטישע, אָבער
עס איז רעאַליזם מיט בלענד פון חלום אין זיך, וואָס גיט אים דעם טעם פון
פּאַעזיע.

אונדזער יידיש לעבן קומט דורך אים צום אויסדרוק דורך אַ היפשער
צאָל פון זיינע אויסגעצייכנטע האַלצשניטן און דורך אַ ריי אויל-פאַרבן. די
מאַטיוון זיינען פאַרפיקסירונגען פון אונדזער יידישן פּאָלקס-לעבן, וואָס איז
איצט שוין ניט מער, ווי אילוסטראַציע פאַר אונדזער געשיכטע. זיין האַלצ-
שניט „ישׂיבה“ איז אַנגעפילט מיטן אומעט פון דער בין-השמשותדיקייט,
וואָס פלעגט זיך פילן בין מנחה למעריב. זיין אויל-בילד פון דעם יונגן למדן
איז פּוֹר מיט דראַמאַטישער דינאַמיק.

אָט פּאָלט מיר גאַר איצט איין, אַז לויטן סכּוּם פון זיינע אַרבעטן וואָלט
ער שוין געדאַרפט זיין עלטער פון זיינע יאָרן.
אַזאַ שלל פון בילדער!

אין זיין שייער, וואָס איז אונדזער אַלעמענס, איז דאָ אויף וואָס צו קוקן,
פון וואָס צו געניסן.

איך געדענק, ווען ער האָט זיך באַוויזן אינעם קרייז פון די „יונגע“
יידישע שרייבער אויף איסט-בראָדוועי. דאָס איז געווען אין די יאָרן פון דער
ערשטער וועלט-מלחמה, ווען אַ גאַנצע רייע יידישע שריפטשטעלער און
פּלאַסטישע קינסטלער האָבן זיך אַריבערגעראַטעוועט פון דער אויפגעפלאַמט-
טער שרפה אויף יענער זייט ים, און געזוכט זיך צו באַרואיקן אין דער היי-
מישקייט פון דער קונסט-סביבה, וואָס די יונגע יידישע פּאַעטן און נאָווע-
ליסטן האָבן זיך באַשאַפן.

אמת, די סביבה איז געווען דער עיקר אַ ליטעראַרישע, אָבער ווי יידישע

קינסטלער אַריינגעפאלענע אין דער פרעמד, איז די יידישע ליטעראַטור גע-
ווען דעמאָלט פאַר איר אַ וואַרעם ווינקל.

אַפּטמאַץ האָבן זיי אַפילו אין דער סביבה פון די יידישע פּאָעטן אויסגע-
קוקט, ווי גרים, וואָס הערן זיך מער צו, ווי זיי ריידן, אָבער אין זייער אויס-
געוואַרצלטיקייט, האָט אין זיי געגליט אַ באַגער צום וואַרצל פון יידישקייט אין
דער קונסט, וואָס איז געווען אין יענער צייט דער עיקר-טעמע פאַר דיס-
קוסיע.

די הויפט-מדברים זיינען געווען די שריפטשטעלער, בשעת די פּלאַסטי-
שע קינסטלער זיינען געווען גוואַלטיק נייגעריקע צוהערער, אָבער דער סאַמע
שטאַרקסטער צוהערער איז געווען א. אבראמאָוויטש. בשעת אַנדערע האָבן
דאָך פון צייט צו צייט געזאָגט אַ וואַרט, איז ער געווען דורכאויס אַ שווייג-
דיקער.

איצט, נאָך אַזוי פיל יאָרן פון נאַענטקייט, ווייס איך, אַז ער איז בכלל
אַ שווייגנדיקער, אָבער אין יענער צייט האָט ער אויף מיר געמאַכט דעם
איינדרוק פון פאַרלירנקייט, וואָס איז בפירוש געווען אַ פאַלשער איינדרוק.

א. אבראמאָוויטש איז שוין גאַרניט קיין פאַרלירענער. זיינע ווערק לאָזן
אונדו וויסן אויף דעם קלאַרסטן אופן, אַז ער ווייסט פון וואַגען ער קומט,
וואוהין ער גייט, און וואָס ער שטעלט מיט זיך פאַר. אין זיין גאַנצער שטיק-
קייט און באַשיידנקייט ווערט ער ניט געפירט פונעם לעבן אויף אַ שטריק,
נאָר ער האַלט עס ביי די הערנער, און ראַנגירט זיך מיט דעם אויף זיין אופן,
מיט די מיטלען פון זיין באַוואוסטזיניקייט אין זיין קונסט, און מיט די טר-
אונגען פון זיין לעבן.

אָבער גאַר אַן אַנדער איינדרוק האָב איך געהאַט וועגן אים אין יענע
יאָרן.

שטענדיק מיט דער האַנט ביי זיין אויער, כאַטש זיין געהער, ווי איך
ווייס איצט, איז אַ געזונטער און אַ נאַרמאַלער, און דאָס מויל זיינס כמעט
שטענדיק פאַרשלאָסן, כאַטש ער האָט אַזוי פיל צו זאָגן, און זאָגט דאָס דורך
זיינע בילדער.

וועגן זיין פריוואַט לעבן האָט מען זייניק געוואוסט. קיין אַטעליע האָט
ער ניט געהאַט, אין זיין היים ערגעצוואו אין ברוקלין מיט דער משפּחה זיי-
נער האָט אים קיינער ניט באַזוכט. זיין באַווייזן זיך אינעם קרייז פון די פּאָעטן
און נאָוועליסטיסן איז מערסטנס געווען אין דער באַגלייטונג פון זיין יינגערער
שוועסטער, וואָס איז געווען אַזוי שווייגנדיק, ווי ער און אַזוי דורכזיכטיק,
ווי ער.

און דאָך האָט מען געוואוסט, אַז זיין געבוירן-אַרט איז געווען ריגע, וואו
ער האָט יונגערהייט באַזוכט די דאַרטיקע קונסט-שול, אַז שפעטער האָט ער

געלעבט און זיך געלערנט אין בערלין, און נאך שפעטער שוין ווי אַ קינסט-
 דער — אין פאריז, וואו ער האט געצויגן אויף זיך די אויפמערקזאמקייט
 און איז אפילו באַרוינט געוואָרן מיט ספעציעלע אויסצייכענונגען פאַר זיינע
 אַרבעטן אין דער קונסט־וועלט, אָבער דער עיקר איז געווען גוט באַקאַנט
 די שטאַרקע פאַראינטערעסירונג אין אים פון דעם באַרימטן יידיש־ענגלישן
 שריפטשטעלער ישראל זאַנגוויל אין דעם פּעריאָד, ווען דער יונגער שוין
 אָנערקענטער קינסטלער א. אַבראַמאָוויטש האָט געלעבט אין לאַנדאָן.

ו.

— מאַדנע, מאַדנע! איז שוין טאַקע א. אַבראַמאָוויטש פולע פינף־און־
 זיבעציק יאָר? — הער איך זיך פונדעסטוועגן ניט אויף צו וואונדערן.
 אין דעם רושיקן געראַנגל פונעם לעבן פאַרגעסט מען זיך, אַז מען איז
 שוין אַזיין אויך ניט קיין יינגעלע.
 איז דאָך שוין באַד פּערציק יאָר, אַז מיר קאַנען זיך, און סאַראַ פּערציק
 יאָר דאָס זיינען געווען!
 פאַר אַט די יאָרן איז ער שוין עטלעכע מאָל געווען אין אייראָפּע, און
 אפילו געלעבט אַ פאַר יאָר אינעם סאַוועטן־פאַרבאַנד, וואו ער האָט געאַרבעט
 אין דער סביבה פון די דאָרטיקע קינסטלער אין לאַנד.
 מיט עטלעכע יאָר צוריק האָב איך אים באַמערקט צווישן עולם ביי
 מיינער אַ לעקציע אין מעקסיקע.
 — וויסן אונדזערע יידישע מענטשן דאָ ווער איר זייט? — האָב איך
 אים שפעטער געפּרעגט.
 — ניין! — האָט ער געענטפּערט אויף זיין שטילן און באַשיידענעם
 אופן און גענומען רעדן צו מיר וועגן דער מאַלערישקייט פון דעם לאַנד.
 עס איז מיר ניט אָנגעקומען גרינג אים צו מאַכן אויפפאַקן זיינע האַלצ־
 שניטן אויף די יידישע מאַטיוון, און היינט אַז איך באַזוך יענע מדינה איז
 פאַר מיר אַ פרייד צו זען אַ היפשע צאָל פון זיי אויף די ווענט אין די דאָרטיקע
 יידישע היימען.
 אין דער סביבה אַרום דעם איקוף, וואָס ער האָט אַזוי ליב איז ער דער
 זעלבער שטילער, באַשיידענער, ווי איך האָב אים געקאַנט מיט פּערציק יאָר
 צוריק.
 ער איז ביי אונדז דער זעלבער א. אַבראַמאָוויטש, פּוּש מיט געהער, און
 פּוּל מיט אָנשטרענגונג אין זיינע אויגן צו הערן און דערהערן, צו זען און
 דערזען, כדי דערנאָך דאָס דערזענע און דערהערטע געבן צוריק דורכן
 מעדיום פון זיין קונסט.

סעם אַסטראָאָסקי

א.

אַ מיטל־וואָאָסקיקער, פעסט־געבויעטער, באַברילטער יונגערמאַן האָט זיך דערנענטערט צום טישל, ביי וועלכן מיר זיינען געזעסן אין אַ מסיבה. דער נאָועליסט עוזר וואַרשאָווסקי האָט אויסגערופן צו מיר:

— אַט קומט אַ באַגאַבטער מאַלער, — אייערער אַ פֿאַנדסמאַן!

— מיין נאָמען איז סעם אַסטראָאָסקי, — האָט דער יונגערמאַן זיך פֿאַר־געשטעלט און מיר אויסגעשטרעקט זיין האַנט.

— אַ ניר־יאַרקער?

— ניין, אַ שיקאַגער, — האָט ער געזאָגט, און חברה האָט זיך פֿאַנאַנדער־גערוקט און געמאַכט אַן אַרט פֿאַר אים.

דער פֿאַריזער אויגוסט־נאַכמיטיק איז געהאַנגען אַ בלענדיקער איבער דעם ברייטן „מאַנפֿאַרנאַס“, און שעמערירט אין דער וואַרעמער לופט, ווי געשייערטער קופּער.

עוזר וואַרשאָווסקי, וואָס האָט נאָך זיין אויסגעצייכנטן, רעאַליסטישן ווערק „שמוגלאַרס“ זיך אַריינגעפלאַנטערט אין דער פֿאַריזער באַהעמע, און געהאַלטן, אַז זיין באַרוף איז גאָר ניט די פען, נאָר דאָס פענדזל און פֿאַדערע, איז געווען דער הויפט־בעל־דברן ביים טישל, און זיין לענגלעך, אויסגע־בלייכט פנים האָט זיך געצונדן פון די ווערטער, וואָס זיינען געפֿאַלן פון זיין מויל:

— עס איז ניט די ליניע און ניט די קאָמפּאָזיציע, און אויך אַפילו ניט די קאָלירן, ווי עס איז דער שוועב פון די פליגל אין זיך דורך זיי, — האָט ער זיך געקאַכט, און אַ דין יונג מיידל מיט צעקאַשמעטע, שוואַרצע האַר, וואָס זיינען איר געפֿאַלן צו די טונקעלע אויגן, האָט מסכים געווען.

— אַ שוועב וואוהיין? — האָט סעם אַסטראָאָסקי אַריינגעשטעלט אַ פֿראַגע, און געקומען איז זי פון זיין מויל אין אַ טאָן, וואָס האָט דערציילט, אַז ער איז שוין מיד פון אַט אַזוינע ריידערייען.

אין די עטלעכע וואָכן, וואָס איך האָב פֿאַרבראַכט אין שאַריז אין יאָר 1929, איז מיר אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען מיט אַסטראָאָסקין ביי פֿאַר־שיידענע געלעגנהייטן. איך געדענק דעם אינטערעס, וואָס ער האָט געוועקט אין מיר צו זיך מיט זיין שטענדיקן שוויגן, אין דער צייט, ווען אַלע אַרום אים האָבן גערעדט און דיסקוטירט וועגן די נייעסטע דערשיינונגען אין דער וועלט פון דער פלאַסטישער קונסט.

— פארוואס איז ער אזא שוויגנדיקער? — האב איך זיך געוואונדערט, און דער וואונדער אין מיר איז געוואקסן, ווייל לויט דעם קיילעכדיקן, ראָ-זעוון אָנגעפילטן פנים און דער גוטסקייט אין זיינע אויגן, וואָס איז געפלאָסן אויף אלץ און אויף אַלעמען אַרום זיך, האָט ער דווקא געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ באַרעדעוודיקן מענטשן, און דאָ אזאָ שווייגעניש. פאָרוואָס? אַז ער איז ניט מסכים מיט די רייד, וואָס ווערן גערעדט, האָט מען געקאַנט זען אין דער שטיקער איריטאַציע אין אים. אָבער מער ווי אַ זוק פון די שאַרפע אַקסל, האָט מען ניט באַמערקט. און טאַמער האָט זיך שוין יאָ אַמאַל דורכגעזיפט אַ וואָרט דורך זיינע ליפן, איז דאָס געווען אַ פאַקאַנישע באַמערקונג, וואָס איז פון די אַרומיקע ניט באַנומען געוואָרן און מען איז זי פאַרבייגעאַנגען, ווי אינגאַנצן זי ניט דערהערט.

— אַ שוועב וואוהין? — האָט ער אַריינגעשטעלט אַ פראַגע צו עוור וואַרשאַווסקין, און אויך זי האָט, אַפנים, קיין איינדרוק אויף די אַרומיקע ניט געמאַכט. אָבער איך האָב שטאַרק פאַראינטערעסירט אויפגעוויבן אויף אים די אויגן.

ב.

איך געדענק ניט אַקוראַט צי עס איז געווען אויף עפעס אַ קאָלעקטיווער אויסשטעלונג אין פאַריז, צי אפשר גאַר אין אַ פריזאַטער גאַלעריי, וואָס איך האָב באַזוכט פון צייט צו צייט. אָבער איך געדענק זייער גוט, ווי שטאַרק איך האָב זיך דערפרייט, ווען מיינע בליקן האָבן אויפגעכאַפט די עטלעכע בילדער, וואָס זיינען דאָרטן געהאַנגען פון סעם אַסטראָווסקין.

איך האָב זיך איינגעגעסן אין זיי מיט די אויגן, ווייל דער אינטערעס אין מיר צו זיי איז אַפנים געווען אַ טאַפלידקער. ערשטנס, איז טאַקע געווען אויף וואָס צו קוקן, און צווייטנס, האָב איך אַוודאי געזוכט דורך זיי די אינער-לעכקייט פון דעם יידישן פיינעם קינסטלער, וואָס זיין געבורט-אַרט איז דאָס אוקראַינישע שטעטל מאַלין, זיין היים און משפחה — אין שיקאַגאָ, און ער לעבט און אַרבעט דאָ אין פאַריז.

— פיינע קאַליגראַפיע, — האָב איך פּלוצלינג דערהערט אַן אויסרוף לעבן זיך. איך האָב דערזען ביי מיין זייט איינעם פון די יונגע יידישע מאַלער, מיט וועלכן מיר האָבן זיך אַפט באַגעגנט אויפן מאַנפאַרנאַס. בין איך איריטירט געוואָרן פון דער באַמערקונג? סתמא יאָ, ווייל מיין טאָן איז געוואָרן אַ שטעכיקער, און איך האָב געזאָגט: — עס וואָרט כדאי געווען צו זען צי די אולטראַ-מאָדערניסטן קאַנען אַזוי גוט מאַלן, זיי סעם אַסטראָווסקין.

דער יונגער מאַלער מיט דעם בערעטל אין די הענט, וואָס האָט זיך גע-

גרויסט מיט זיין אולטרא-מאָדערניזם, איז גלייך צוריקגעקומען מיט נאָך אַ פאַרשפּאַרפטערער שטעכיקייט. זיינע שמאַלע וואַנצעלעך האָבן זיך צעציי-טערט איבער זיינע דינע, אויסגעבלייכטע זיפּן:

— און וואָס הייסט ביי אייך גוט מאַלן?

איך האָב זיך געכאַפט, אַז עס האָט קיין זין ניט זיך צו קריגן מיט אַ יונגן קינסטלער, וואָס איז שטאַרק פאַרגרױבט אין זיין אייגענעם דרך, און כּיבּין איבערגעגאַנגען אין גוטמוטיקייט:

— אַ, צו וואָס זיך אַמפּערן? לאַמיר בעסער קוקן און זיך זעטיקן מיט דעם, וואָס ס'איז דאָ אין זיי.

דער יונגער מאַלער איז אַביסל ווייכער געוואָרן. די בלויע אויגן זיינע האָבן זיך מילד צעשמייכלט, אָבער אונטערגעבן זיך אינגאַנצן האָט ער פּונ-דעסטוועגן ניט געוואַלט.

— פאַר וועמען דאָ איז שפּייז פאַראַן זיך צו זעטיקן, — פאַר מיר אַ ביישפּיל, ווי ניט צו מאַלן!

איך האָב זיך צעלאַכט, און ער האָט פּונדעסטוועגן מיטגעלאַכט, און מיר האָבן שוין צוזאַמען, יעדערער אויף זיין אופּן, באַטראַכט די אויסשטעלונג און נאָכגעקוקט די פאַרשיידענע בילדער.

ג.

— אַ באַגאַבטער קינסטלער! — האָט וועגן אים געזאָגט דער דערציילער עוזר וואַרשאָווסקי, אָבער איז באַגאַבטקייט אַליין דען גענוג צו דער באַגאַבטקייט מוז אויך זיין אַ שליחות, וואָס דער קינסטלער טראַגט אין זיך און פּון וועלכער ער ווערט געטריבן.

האָט סעם אַסטראָאָסקי פאַרמאַגט אין זיך אַזאַ שליחות?

פּון די פאַר צענדליק בילדער זיינע, וואָס איך האָב געזען, האָב איך געקראַגן דעם איינדרוק, אַז אין אים האָט שטענדיק געגליט דער באַגער צו דערגאַנצן דאָס ניט-דערגאַנצטע, צו פאַרצעמענטירן דאָס לויזע און ניט צעמענטירטע. אַריינצוברענגען האַרמאָניע אין דעם, וואו זיין אויג האָט אויפגעכאַפט דיס האַרמאָנישקייט, און דעריבער האָט ער קיינמאַל ניט אַוועק-געשוועבט פּון דער ווירקלעכקייט אַרום זיך, נאָר איר געגאַנגען אַנטקעגן מיט דעם וואונדערבאַרן געצייג, וואָס ער האָט פאַרמאַגט אין זיך, און זי גע-האַלטן אין איין פאַרריכטן, פאַרקעמען, און וואו מען האָט געדאַרפט, האָט ער צוגעטראַגן פּון זיין אייגענעם פאַרמעג, און אַזוי-אַרום געוואָרן אַ שותף מיט דעם שאַפּנדיקן כּוח פּון זיין דור פאַר דעם לעבן אַרום.

אויסטראַכטן אָן אייגענע וועלט האָט ער קיין באַגער ניט געהאַט, ווייל צו ליב איז אים געווען די וועלט, אין וועלכער ער האָט געלעבט, און עס איז

געווען אָט די ליבע צו דער אַרומיקער וועלט, וואָס האָט אין אים באַשאַפן אַ געוואַלדיקן ווידערווילן צו די, וואָס אַנטוויפן צו אויסטערלישקייטן און צו אַבסטראַקציעס.

זיינס אַ בילד, צי עס איז אַ שטיל לעבן, אַ נאַטור־לאַנדשאַפּט, אַדער אַ געמעל פון גרויס־שטאָט, איז רעאַליזם פּלוס אידעאָליזם. דאָס הייסט, אַ רעאַליזם ניט ווי זיין אויג האָט געזען, נאָר ווי זיין אויג האָט געוואָלט, אַז עס זאָל אויסזען, און דערפאַר איז זיינס אַ געמעל שטענדיק אַזוי אויסגעפילט, אַזוי אויסגערונדיקט אין דער קאַמפּאָזיציע, און די קאַלירן זיינע אַזעלכע וואָ־רעמע און האַרמאָנישע.

— דאָס סאַמע וויכטיקסטע, וואָס אַ קינסטלער דאַרף וועלן, איז קאַנען — האָט ער צו מיר אומצאָליקע מאָל באַמערקט, און דערביי אַפּטמאַל אויך צו־געלייגט מיט באַטאָנונג:

— די גרעסטע קונסט איז פערפעקציע.

ד.

נו, יא, אַוודאי! אַז אַ קינסטלער פילט אין זיך די שליחות צו דערגאַנצן דאָס ניט־דערגאַנצטע, פאַרריכטן דאָס, וואָס דאַרף פאַרריכט ווערן, אַנפילן מיט האַרמאָניע אומעטום, וואו עס סטאַרטשעט ארויס די צעשוּיבערטיקייט, די צעכראַסטעטיקייט, איז גאַנץ נאַטירלעך, אַז אין אים זאָל זיין אַ שטענדיקער באַגער צו פערפעקציע.

— בענקט איר גאַרניט קיין שיקאַגאָ? — האָב איך אים איינמאַל אַ פרעג געטאָן, ווען מיר זיינען צופעליק געזעסן אויג אויף אויג אין דעם קאַפע „דאָם“ ביי אַ טישל.

ער האָט זיך אַרומגעקוקט, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט איבערצייגן, אַז קיינער אַחוץ אונדז איז ניטאָ דערביי, און איז פּלוצלינג זייער באַרעדעוודיק געוואָרן:

— עס איז אַזוי גוט, וואָס מיר האָבן זיך צוגעזעצט אַט דאָ אין „דאָם“ און ניט אין דערבייאַיקן קאַפע „קופאַל“, וואו עס שוויבלט און גריבלט מיט דער חברה, צווישן וועלכער מען פאַרלירט דעם חשק אַ וואָרט אַרויסצורעדן, — האָט ער אַנגעהויבן, און קוקנדיק אויף מיר דורך זיינע דיקע גלעזער פון די ברילן, האָט ער גענומען טראַכטן אין דער הויך:

— בענקשאַפּט איז אַ גרויסע ברכה פאַר אַ קינסטלער. איך האָלט, אַז די וויכטיקסטע דערגרייכונג אין מיינע ביידער איז די בענקשאַפּט, וואָס איז אין זיי פאַראַן.

— האָט איר ניט געזען מיינע בילדער פון שיקאַגאָ? קוקט אויף זיי ביי אַ געלעגנהייט, און איר וועט אין זיי זען די בענקשאַפּט.

— די בענקשאפט פון שיקאַגאַ, נאָך אַ שיקאַגאַ, וואָס דאַרף ערשט ווערן אַ שיקאַגאַ? — האָב איך אים איבערגעשלאַגן מיט מיינער אַ פראַגאַע, ער האָט זיך פריילעך צעלאַכט, און פון זיין געלעכטער האָט זיך אַ טראַג געטאַן אַ וויכע וואַרעמקייט צו מיר.

— איך האָב עפעס אַ געפיל, אַז איר פילט זיך איינזאַם אַט דאָ אין פאַר-ריז, — האָב איך באַמערקט, און מיין באַמערקונג האָט אים אַ וויג געטאַן אויף זיין שטול.

— אייער איינדרוק נעמט זיך פון דעם, וואָס איר זעט מיך צום מערסטן צווישן אַט דער חברה, וואָס איז מיר ניט צום האַרצן, — האָט ער מיר דערקלערט.

— איר פאַרשטייט? די מערסטע פון זיי האָבן בעלמעס אויף די אויגן, און די הענט זיינען ביי זיי ליימענע. ניט מען זעט, און ניט מען קאָן, אַבער פּרעגט ביי זיי, זיינען זיי געוואַלטיקע זעער און געוואַלטיקע קענער. וואָס זען זיי, איך בעט אייך? אַז מען זעט, דאַרף מען דאָך ווייזן, און ווייזן ווייזן זיי ניט-געשטויגנקייט און ניט-געפלויגנקייט, — אַבסטראַקציעס, וואָס זיינען הויזע ליידיקייט און ליגן.

— איז דער גאַנצער מאַדערניזם ניט מער, ווי אַן אויסטראַכטעניש?
— עס ווענדט זיך, וואָס מען רופט מאַדערניזם! — האָט ער אויסגעשריגן אויף אַן אויפגערגטן קול, און איז אויפריכטיקן ענטוואַיאָם גענומען מיט מיר איינטענהן:

— מיינע מאַדערניסטן זיינען סעזאַן, מאַטיס, לאַטרעק, אין זייער מאַך-דערניזם איז דאָ אַ ווירקלעכקייט, און געמאַלן איז זי מיט הענט, וואָס זיינען ניט קיין ליימענע.

— האָט איר געזען די אַרבעט פון פּאַסקינען? ניין? ניט געזען נאָך פּאַסקינס בילדער? איר מוזט זיך באַקענען מיט זיי, איר הערט? איר מוזט! ער איז אַ קינסטלער פון גרויסער פּערפעקציע, — ער איז אַ סך בע-סער פון סטינען.

ה.

מיט אַ פאַר יאָר שפּעטער בין איך געזעסן אין אַ הייסן זומערדיקן אַוונט אַ פאַרטראַכטער, מסתמא, ביי אַ טישל אין דער קאַפּע „ראַיאַל“ אויף צוויי-טער עוועניו אין ניו-יאָרק.

פּלוצלינג דערפיל איך אַ האַנט אויף מיין האַלדז, און עס שטייט לעבן מיר סעם אַסטרָאָוסקי.

— סעם?

דער אופן, ווי אַזוי איך האָב אַרויסגערעדט זיין נאָמען, איז געווען, ווי

מיר וואָלטן זיך ערשט נעכטן געזען און ניט — נאָך אזאָ לאַנגער צייט. אָן אַנדערער אויף זיין אָרט וואָרט זיך אַוודאי דערפילט אַביסל מאַדנע פון דער קיִדקייט מיינער און זיך מסתמא אַנגעבלאָזן.
— עפעס איז ניט אין אַרדענונג אין אייער דעבן ? — האָט ער אַזוי חבריש געפרעגט, און זיך צוגעזעצט לעבן מיר.
איך האָב אויפריכטיק אים געבעטן מוחל זיין, און גענומען זיך נאָכפרעגן אויף זיין לעבן.

— איך קום איצט פון שיקאַגאָ, וואו איך האָב געלעבט און געאַרבעט אַ ווייַל, און אין צוויי טעג אַרום וועל איך שוין זיין צוריק אין מיין פּאַריז, — האָט ער מיר דערציילט, און ווידער איבערגעגאַנגען צום פּריערדיקן : — איז עפעס געשען מיט אייך ? אַרום אייך ? ניטאָ אין אייך די פּריידיקייט, וואָס איך האָב אין אייך געפילט, ווען מיר האָבן פאַרבראַכט אין פּאַריז.
איך האָב זיך באַמיט אַפּצוציען זיין אויפּמערקזאַמקייט פון מיר, און ביי אים געפרעגט, פאַרוואָס ער בלייבט ניט אַביסל דענגער אין ניו־יאָרק :
— עס איז שווער ביי אייך אין ניו־יאָרק, אַזוי שווער, ווי אין שיקאַגאָ. איך ווייס ניט, ווי אַנדערע קינסטלער, נאָר מיר פעלט די לופט פון פּאַריז.
— איר בענקט נאָך דער חברה אין קאַפּע „קופּאַל“ ? — האָב איך אים אַ קיבעץ געטאַן, און ער האָט זיך פּריילעך צעלאַכט און געזאַגט :
— צום גליק איז יענע חברה ניט פּאַריז !

עס זיינען צוגעקומען צום טיש נאָענטע מענטשן, צווישן זיי אויך די די מאַלער אברהם מאַניעוויטש און בען־בען און עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ דיס־קוסיע וועגן דער אַרכיטעקטאַניק פון ניו־יאָרק און פּאַריז.
אויף מאַרגן נאָכמיטק האָט געקלונגען אין מיין טיר, ווען איך האָב זי געעפנט, איז געשטאַנען סעם אַסטראָווסקי.

— איר האָט מיר נעכטן איבערגעלאָזט מיט דער חברה, אָבער איך האָב אויסגעפונען אייער אַדרעס, און אָט בין איך דאָ, — האָט ער זיך גוטמוטיק צעביזערט אויף מיר, באַטראַכטנדיק מיין צימער, האָט ער זיך געזעצט קעגנאיבער מיר, און אַנגעהויבן אַפעלירן, איך זאָל מיט אים מיטפאַרן קיין פּאַריז.

— הערט, מען האָט מיר איבערגעגעבן, אַז איר גייט דורך אַ שווערן גע־מיט־פּעריאָד, איז פּאַלגט מיך, אַ יאָר פּאַריז וועט אייך דערפרישן און באַ־בייען.

איך האָב געקוקט אויף אים אַ דערשווינטער, און זאָג אַ גערירטער פון זיין אינטערעס, ער האָט ניט אויפּגעהערט צו רעדן :

— איך ווייס, אַז איר האָט אַוודאי ניט אויף הוצאות, איז הערט, איך האָב אַ פּלאַן.

— אַ פּלאַן אויך ? — האָב איך געפרעגט, און געקוקט אויף אים נאָך מער דערשטיינט,

ער האָט אַ צי געטאָן אַ בלאַט ווייס פאַפּיר פון מיין אַרבעט-טיש, אויסגעצויגן דאָס איבער אַ טאַול פון אַ בוך, און מיט אַ בלויען בלייער גענומען אַרבעטן, וואָרפּנדיק דערביי פון זיין מויל ווערטער, וואָס האָבן קלאָר געמאַכט פאַר מיר זיין פּלאַן :

— ווען איר זייט נעכטן אַוועק, איז אַריינגעקומען אין קאַפּע „ראַיאַל“ וואַזשניק מיט זיין פּרוי... זיצט אַזוי ווי איר זיצט, איך בעט אייך... איז יאָ, זאָגט צו מיר אַט-דער וואַזשניק, אַז ער וואָלט שטאַרק געוואָלט... אַט אַזוי... זיצט נאָך אַביסל... יאָ, אַז ער וואָלט שטאַרק געוואָלט — איך זאָל מאַלן זיין פּרוי... זאָג איך אים, אַז איך פאַר אַוועק אין צוויי טעג אַרום... האַלט, זייט מוחל, אַ פאַר רגעס אייער האַנט ביי דער ליולקע... זאָגט ער, מען קאָן אַפּלייגן די רייזע... ער וועט... נאָך אַ רגע, אַט אַזוי, די האַנט ביי דער ליולקע... יאָ, ער וועט צאָלן פאַר מיין האַטעל-צימער, און אַ פּרייז פאַרן פאַרטרעט קאָן איך מאַכן, זוי גרויס איך וויל.

— איז וועט איר בלייבן ? — האָב איך געפרעגט.

— עס ווענדט זיך אָן אייך.

— אָן מיר ?

— יאָ, אויב איר פאַרט מיט מיר, בלייב איך אויף צוויי וואַכן. דאָס וועט אייך געבן צייט זיך צוצוגרייטן. און דאָס געלט פאַרן פאַרטרעט וועט זיין פאַר אייער שיפּסקאַרטע.

— נו, און אין פאַרזו גופּא ? — בין איך דאָך געוואָרן אַביסל נייגעריק.

— איר וועט לעבן אין מיין סטודיאָ !

קיינ פאַרזו בין איך ניט געפאַרן, און ער האָט דערפאַר דעם פאַרטרעט ניט געמאַלן. אָבער געבליבן איז אויף אייביק אין מיין געמיט זיין גוטסקייט, — די זעלבע גוטסקייט, וואָס קוקט אַרונטער פון זיינע מייסטערשאַפטע ביל-דער, און פון דער פּרעכטיקער צייכענונג, פון מיר און מיין ליולקע, וואָס הענגט אין מיין שטוב, און דערמאָנט מיר אָן דעם וואַנדערבאַרן קינסטלער, לויטערן מענטשן און גוטן איבערגעגעבענעם פּריינט סעם אַסטרָאָוסקי, וואָס איז אַוועק פון אונדז, און איבערגעלאָזט הינטער זיך דאָס לעבן אויף אונדזער ערד, וואָס נויטיקט זיך איצט נאָך שטאַרקער, ווי פּריער, ואין אַזעלכע ווי ער איז געווען, צו פאַריכטן, צו פאַרלאָזען און אַריינצובריינגען האַרמאָנישקייט, אין דער צעכראַסטעטער דיסהאַרמאָניע.

מאָריס קאַלעם

א.

אַז דער קינסטלער און איבערגעגעבענער איקוף-טוער מאָריס קאַלעם איז געשטאַרבן, האָב איך זיך דערוואוסט אין מיאָמי, פּלאָרידאַ, ווען איך בין געזעסן צוזאַמען מיט זיין לאַנג-יאַריקן חבר פּרענק קוירק און זיין פּרוי ראָזע אויף אַ שמחה אין דעם דאָרטיקן ייִדישן קולטור-צענטער. אַז די שמחה איז גלייך אויסגערוּנען געוואָרן פון אונדזערע געמיטער, איז זעלבסטפאַרשטענד-לעך. צום ערשטן מאָל, ווי איך האָב געזען דעם שטענדיק קיזן פּרענק קוירק אין אַ צושטאַנד פון היסטעריקע...

— מען וואָרט אפשר באַדאַרפט כאַפּן אַן עראָפּלאַן און צופליען קיין ניו-יאָרק צו דער לוויה, — האָט פּרענק קוירק עטלעכע מאָל איבערגעחזרט. מיר זיינען קיין ניו-יאָרק ניט געפּדויגן. ערשטנט, וואָלט מען אַפילו מיט אַן עראָפּלאַן שוין אויך געווען צו שפּעט צו דער לוויה, און צווייטנס, זיינען מיר געווען אין דער מיט פון וויכטיקער און פאַראַנטוואָרטלעכער טור-אונג. ער — מיט צוגרייטן אַן אויסשטעלונג פון זיינע ביידער פאַר דעם דאָר-טיקן קונסט-צענטער און איך — מיט דעקציעס וועגן ליטעראַטור, וואָס זיינען שוין אַנאַנסירט געווען און צוגעגרייט געוואָרן. עס זיינען פאַרגאַנגען טעג ביז מיר האָבן זיך צוגעוואוינט צו דעם גרוי-דיקן פּאַקט און זיך אַנגעהויבן צו באַפרייען פון דער טיפּער צורודערונג אין אונדזערע געמיטער.

— ער האָט פאַרמאַגט אין זיך אַלע אייגנשאַפטן צו האָבן גרויס דער-פאַנג מיט זיין קונסט, — האָט פּרענק קוירק צו מיר איין מאָל באַמערקט, און קוקנדיק פון דער באַזונטער האַטעל-וועראַנדע אויפן קאָליר-צעשפּילטן ים, האָט ער אין שטייַער פאַרטראַכטיקייט געפּרעגט: — פאַרוואָס איז ער טאַקע דאָס ניט געוואָרן?

ב.

וועלכע אייגנשאַפטן האָט פּרענק קוירק געמיינט אין מאָריס קאַלעם, וואָס וואָלטן אים באַדאַרפט פירן צו דערפאַלג? אַז אַט די אייגנשאַפטן זיינען נישט געלעגן אין דעם קינסטלערס פּערזענלעכע פּיאיאָקייטן זיך צו פאַרקויפן, איז דאָך קלאַר, וואָרום ווער עס האָט אים געקענט, האָט אין אים געזען פונקט דעם היפּוך פון אַזעלכע פּיאיאָקייטן. ניט אין זיין ייִדישן אויסזען און ניט אין זיין כאַראַקטער איז געווען עפּעס אַזוינס, וואָס האָט געקאַנט אים ברענגן גען צו דער אויפּמערקזאַמקייט און צו דערפאַלג.

אַ רירעוודיקע פיגור, וואָס האָט געגעבן דעם איינדרוק פון שטענדיקן קלעם אין דעם צוואַנג פון קרענקלעכקייט. און אַ קול, וואָס האָט געשאַנגן מערסטנס, ווי אַ בייטש און אַפּטמאַל אַפילו, ווי אַן אַנגעגליטע שפּיז דווקא צו די, ביי וועלכע אַנדערע האָבן געזוכט דערפאַלג מיט ווייכע רייד.

פרענק קוירק האָט געמיינט זיכער מאָריס קאַלעס אייגנשאַפטן אין זיין קונסט, וועגן וועלכער ער האָט גאָר אַ הויכע מיינונג, און דער עיקר האָט ער אַודאי אינזינען געהאַט מאָריס קאַלעס מייסטערשאַפט אויפן געביט פון דער פּאַרטרעטן-מאַלעריי, וואָס האָט, לויט אַלעמענס מיינונג, געקאָנט אים דערפירן צו גרויסע דערפאַלגן.

אויפן געביט פון פּאַרטרעטן-מאַלעריי איז מאָריס קאַלעס ווירקלעך גע-ווען אַ ביז גאָר באַדייטנדיקער מייסטער.

די אַנטפלעקונגען אין דעם כאַראַקטער פון זיינעם אַ מאַדעל האָט אים קיינמאַל ניט אַוועקגעפירט פון דער עקזאַקטקייט און דעם אויסזען, ווי עס טרעפט זיך ביי אַ סך אַנדערע קינסטלער אין דער פּאַרטרעטן-מאַלעריי. פאַר אים זיינען אַזעלכע אַנטפלעקונגען קיינמאַל ניט געווען קיין באַזונדערקייטן, איבער וועלכע ער זאָל זיך לאָזן אַוועקרייסן פון זיין קעגנשטאַנד. זיי זיינען ביי אים צונויפגעוועבט מיט דעם אויסזען און דורך זיי ווערט דער אויסזען פון זיינעם אַ מאַדעל נאָך אויסזעוודיקער.

מיט אַט דער אייגנשאַפט אין זיין פּאַרטרעטן-מאַלעריי, האָט מאָריס קאַלעם זיכער געקאָנט האָבן גרויס דערפאַלג, און ניט לעבן אין דחקות, ווי ער האָט געלעבט.

אַט האָט ער מיט עטלעכע יאָר צוריק קאָנטאַקטירט די „ניו-יאָרק טיימז“ מיט זיינע פּאַרטרעטן פון פרענקליין דעלאַנאָ רוזוועלט, ווינסטאָן טשוירטשיל און יאָזעף סטאַלין, און זיי זיינען ניט נאָר גלייך אַנגענומען גע-וואָרן, נאָר אַפגעדרוקט געוואָרן אויף אַ פּראַמינענטן אופן.

דאָס זעלבע איז געשען מיט זיין פּאַרטרעט פון דעם פרעזידענט דענט איזענהאַוער.

פאַרוואָס האָט ער זיך ניט פאַרנומען אויף אַט דעם וועג, וואָס וואָלט אים און זיין משפּחה געווען אַרויסגענומען פון דער אַרעמער וואוינונג, צו וועל-כער ער האָט זיך יאָרן לאַנג געדאַרפט דערשלעפּן מיט זיינע שוואַכע פיס איבער דריי שטאַקן אויף די טרעפּ אַרויף?

דער ענטפער איז אין דעם טיף-ערלעכן און לויטערן מענטש, וואָס דער קינסטלער מאָריס קאַלעס איז געווען.

ג.

— אַן קונסט וואָלט דער מענטש ניט געקאָנט באַגרייפן דאָס לעבן אַרום

אים, — האָט ער געזאָגט אין זיין קרעדאָ, וואָס איז אָפּגעדרוקט אינעם איקוף־אַלבאָם פון די יידישע קינסטלער.

אין אַט דעם זאָג איז דאָ דער מענטש, וואָס ער איז געווען, און דער קינסט־לער, וואָס ער איז געווען.

— קונסט לעבט נאָר דאָן, ווען זי איז אין באַרירונג מיט מענטשן, — זאָגט ער אויך אין דער זעלבער קרעדאָ.

בינדט צונויף אַט די ביידע אויסדרוקן, און פאַר אייך ווערט קלאַר, אַז פאַר אים איז זיין קונסט געווען די שליחות פון דעם מענטשן אין אים, און ווייל שליחות, איז זי קדושה, וואָס טאָר ניט פאַרשוועכט ווערן פון אייגנוב־ציקייט.

זייער כאַראַקטעריסטיש איז דאָס, וואָס ער האָט מיר אַמאָל אין אַ שטאַרק אויפגערעגטן צושטאַנד דערציילט.

נאָכדעם, ווי עס זיינען דערשינען אין דער „ניו־יאָרק טיימז“ זיינע פאַר־טרעטן, האָט ער געקראָגן אַן איינלאַדונג פון אַ זייער רייכן און פּאָפּולערן וואַכנ־זשורנאַל צו ווערן אַ רעגאַמעסיקער פאַרטרעטן־מאַלער פאַר דער היצע. ווען איך האָב ביי אים דערווען אַט־די איינלאַדונג, האָב איך זיך געוויצלט :

— באַלד, באַלד וועט איר שוין ניט וועלן זיך חברן מיט אונדז, קבצנים, אויף דער יידישער גאַס.

ער האָט זיך צעלאַכט מיט זיין כאַראַקטעריסטישן פאַרצעטישן געדעכטער, און זיינע גרויסע עקספרעסיווע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן :

— אַ כאַלערע זאָל טרעפן דעם קאַפיטאַליזם, וואָס קאָן דערפירן אַ מענטשן צו אַט אַזוינס! — האָט ער אויסגעשריגן, און באַלד גענומען חדומען אין דער הויך :

— אויב איך זאָל טאַקע אָנהויבן צו פאַרדינען גרויסע געלטער, וועל איך באַווייזן די נגידיים אין אונדזער סביבה, ווי אַזוי אַ קינסטלער שטיצט אַזאַ יידישע קולטור־אינסטיטוציע, ווי אונדזער איקוף איז.

עטדעכע טעג שפעטער איז ער געקומען צו מיר, און זיין מויל האָט גע־שאָסן מיט לאַווע :

— הערט אַ מעשה, זיי ווילן מיך דאָ פאַרוואַנדלען אין אַ שליח פאַר דער רעאַקציע!

— וועגן וואָס האַנדלט זיך? — בין איך געוואָרן נייגעריק.

— וועגן זיי, אַז די כאַלערע זאָל זיי נעמען!

עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער קומט נאָר־וואָס פון יענעם רייכן און פּאָפּולערן וואַכנ־זשורנאַל.

— הינטערגרונטן גיב זיי! איר פאַרשטייט? ניט נאָר פאַרטרעטן, נאָר הינטערגרונטן לויט זייערע באַשטעלונגען!

ער האָט זיך פּלוצלינג צעלאַכט מיט אַ דריבנעם אייזיקן געלעכטער, און קוקנדיק אויף מיר, האָט ער געזאָגט :
— אַפּנים, אַז אונדזער עשירות וועט שוין מוזן זיין פון גאַר אַן אַנדער סאַרט.

קאָן זיין, אַז ער האָט באַמערקט, אַז מיר איז ניט אינגאַנצן קלאָר דער ענין מיט די „הינטערגרונטן“, און ער האָט זיך צערעדט :
— איר מיינט, אַז פּאַרטערטן איז מיר צום האַרצן פאַר זיי צו מאַלן ? אין מיר איז אויך צו דעם דאָ אַ ווידערווילן. וואָרום, טאַקע וואָס ? ווי קום איך, אַ סאַציאַליסט פון דער מאַמעס בויך, מיטצואַרבעטן פאַר זייערע אויסגאַבן, וואָס דינען דעם פּאַרדאָמטן קאַפיטאַליזם ? אַבער, מיטאַ, נו, אויף בלויע פּאַרטערטן, האָב איך אין זיך אַפּגעזוכט אַ שטיקל היתר. וואָרום אַ פּאַרטערט איז דאָך נאָך אַלעמען ניט מער, ווי אַ פּאַרטערט, און מייסטער פון אים בין איך אַליין. אַבער די הינטערגרונטן פון אַט-די פּאַרטערטן, דאָס, זעט איר, מוז שוין זיין זייערס, און מיין פענדל מוז שטיין צו זייער דינסט, און אזוי פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ פּראָפּאַגאַנדע שליח פאַר זייערע אינטערעסן.
— איר פּאַרשטייט, וואָס זיי ווילן פון מיר ? — האָט ער געפּרעגט, און אַ ברום געטאָן :

— ניט דערלעבן וועלן זיי דאָס !

ד.

איך געדענק ניט אַקוראַט דעם איינדרוק פון זיינע בילדער אויף מיר אין די יאָרן איידער איך האָב אים געקענט פּערזענלעך. קיין סך פון זיי איז מיר אין יענע יאָרן ניט אויסגעקומען צו זען. דאָ און דאָרטן אַ לאַנדשאַפט און פון זיין פּאַרטערטן-מאַלעריי האָב איך קיין אַנונג ניט געהאַט.
ערשט אין דער פּאַרמירונג פון דער פּלאַסטישער קונסט-סעקציע ביים איקוף, האָב איך זיך באַקענט מיט זיין שאַפן און מיט אים פּערזענלעך.
וואָס מיך האָט דער עיקר אינטריגירט, איז געווען דער קאַנטראַסט פון זיין קונסט און אים אַליין.

אויף זיינע לייזונטן אַזעלכע פּולע און מאַסיווע ליניעס און אַזאַ פּאַר-ביקייט, און ער אַליין אַזאַ גרינג-וואַגיקער און אַזאַ דורכזיכטיקער.
אַבער אַ טעמפּעראַמענט האָט פון אים געשלאָגן, ווי פון אַ טיגער אין מאַמענטן פון הונגער.

אַנגעפילט מיט אַ גאַר טיפן מיטגעפיל צו אַלע באַעוולהטע, האָט ער שטענדיק געצאָרנט אויף די באַעוולהטע גופא, הלמאי זיי לאָזן זיך באַעוולהן :
— וואָס טוט מען מיט די שאַף, וואָס לאָזן זיך אזוי הכּנעהדיק שערן די וואָר, און דערלאָנגען ניט די שערער מיט זייערע קאַפיטעס ?

און ער אליין איז טאקע אזא שאף קיינמאל ניט געווען. אפילו צו די וואס זיינען אים אין תוך געווען נאָענט ביז גאָר, איז ער שטענדיק געווען קריי-געריש, אויב אים האָט זיך נאָר אויסגעדאַכט, אָז זיי האַנדלען ניט, ווי זיי דאַרפן האַנדלען.

ער האָט געמאַגנט שליחות ביי דעם מענטשן און מענטשלעכקייט ביי דעם שליח.

ביי דער קונסט אויך דאָס זעלבע און ביי זיין אייגענער קונסט — אַוודאי און אַוודאי.

— אַן שליחות איז קיין קונסט ניטאָ, אָבער די שליחות טאָר ניט זיין אויפן חשובן פון דער קונסט, — האָב איך אים געהערט אויסרופן ביי פאַר-שידענע געלעגנהייטן.

ה.

איך בין אַמאָל געשטאַנען אויף אַ קאַלעקטיווער אויסשטעלונג אינעם איקוף-צענטער און לאַנג געקוקט אויף זיינער אַ נאַטור-מאַלעריי.

— איז דאָס די לאַנדשאַפט, צי גאָר אַנדערע מחשבות לעבן דער לאַנד-שאַפט? — האָב איך פּרוּצלינג דערהערט זיין קול.

איך האָב אַ קוק געטאָן אויף אים און זיך געוואונדערט, וואָס ער קוקט מיר אויס עפעס גאָר אַן אַנדערער, ווי איך בין אים געוואוינט געווען צו זען. אויך זיין פּראָגע גופא איז געווען גאָר אַנדערש, וואָרום גיכער וואַלט געווען נאַטירלעך צו הערן פון אים בייזקייטן אויפן חשובן פון אַ צאָל אַנדערע בילדער. — וואָס זאָגט צו אייך אַט די לאַנדשאַפט? — האָט ער געפרעגט אין אַ טאָן, וועלכן איך האָב געהערט בייגערקייט.

— ביי אייך זיינען די גראַזן, די בלומען און די צמחים פון פאַרשידענע מינים אַזעלכע פּוּלע און רייפע, — האָב איך באַמערקט, און דערביי צוגעלייגט מיט אַ פּראָגע:

— איז דאָס ניט ביי אייך די בענקשאַפט צו שלימות

— יאָ, דער קינסטלער איז אַנגעפּילט מיט דער בענקשאַפט צו שלימות, און ער רייסט זיך צו איר, — האָט ער געענטפערט.

— איז דאָס דען בלוז דער קינסטלער? — האָב איך געפרעגט אין מיין פאַרטראַכטקייט, און עס איז געווען, אַז אין דעם מאַמענט האָב איך זיך דער-מאַגט אָן זיין מייסטערהאַפטן פאַרטרעט פון זיין אייגענער פרוי, וואָס איז אין פאַרגלייך מיט אים אַ גופיקע און אַ לייביקע.

— איז ניט די ליבשאַפט ביי אייך צו רייפער פּוּבּללוטיקייט דערפאַר, ווייל די נאַטור האָט אייך פּערזענלעך אין דעם הינזיכט באַעוואָהט? איך האָב אַרויסגעזאָגט אַט די ווערטער און גלייך חרטה געהאַט, ווייל

אַ כלל איז, אַז דורכשניטלעכע מענטשן האָבן ניט ליב, ווען מען רעדט צו זיי וועגן זייערע אייגענע פיזישע דעפעקטן, אָבער מאַריס קאַלעם איז דאָך ניט געווען קיין דורכשניטלעכקייט.
 ער האָט זיך פריידיק און גליקלעך צעלאַכט אויפן הויכן קול, און אויס-
 גערופן:

— אַן אַנטפלעקונג!

שפעטער האָט ער צו מיר לאַנג און אינטיים גערעדט וועגן די סודות אין דעם מענטשלעכן כאַראַקטער, וואָס לאָזן זיך ניט אַזוי גרינג דערגרונטעווען און געהאַטן אין איין איבערחזרן:

— אַן אַנטפלעקונג!

און שטיל, ווי רעדנדיק צו זיך אַליין, האָט ער אין גרויס וואַרעמקייט צו מיר געזאָגט:

— מאַדנע, ווי איך האָב קיינמאַל ניט געטראַכט וועגן דעם, וואָס איר האָט אַזוי פשוט דערזען.

1.

מיטן טויט פון מאַריס קאַלעם איז איבערגעריסן געוואָרן אַ לעבן פון אַ לויטערן ערלעכן מענטשן און פון אַ באַדייטנדיקן קינסטלער.
 זיין קונסט־ירושה איז פון גאָר אַ באַזונדערן און אייגנאַרטיקן כאַראַקטער טער אין דעם קולטור־שייער. מענטשן וועלן שטענדיק שעפן גענוס פון זיינע אומציייליקע לאַנדשאַפטן, אינטערעסאַנטע אַבסטראַקציעס, וואָס זיינען אין תוך שוין גאַרניט קיין אַבסטראַקטקייטן, און דער עיקר — פון זיינע וואונדער־לעכע פאַרטערעטן, וואָס צייכענען זיך אויס מיט גרויסער קונסט־מיסטערשאַפט.

פרענק קוירק

א.

דורך די פענצטער פון זיין וואוינונג, וואָס איז אויסער היים, אויך זיין אַטעליע, זעט מען דעם יוניאָן־סקווער, איבער וועלכן עס איז אַ שטענדיקע באַ-וועגונג. ווייל אויסער די אָפענע מיילער צו די שטאַטישע אונטערבאַנען, איז ער אַרומגערינגלט מיט גרויסע געשעפטן, באַנקען, רעסטאָראַנען, און מענטשן, מענטשן און מענטשן. אָבער אַז איר קומט צו אים אַרויף, באַדאַרפט איר ניט קוקן דורכן פענצטער, ווייל פרענק קוירק האָט דעם יוניאָן־סקווער אַריבער-געפירט אויף איינעם פון זיינע גרעסערע לייזונטן, און איר קאַנט זיך גאַנץ רו-איך זיצן אויף אַ שטול און האַבן אים פאַר זיך.

אַפּטמאַל, אַז איר זיצט דאָרטן, האָט איר גאַר דאָס געפיל, אַז דער קינסט-לער האָט דאָס געטאָן צוליב זיין ראָזען, וואָס איז זייער אַ פאַרנומענע פרוי און האָט ניט גענוג צייט צו קוקן דורך די פענצטער צום דרויסן.

— נאַ, ראָזע, אַט האָסטו דעם דרויסן ביי זיך אין שטוב, און זאָר עס דיר וואויט באַקומען!

אַט־די וואוינונג אינעם סאַמע צענטער פונעם שטאַטישן גערויש, האָט אַ שטאַרקן צוציאונגס־כוח פאַר אנשי שלומנו, און ביי יעדער געדעגנהייט כאַפט מען זיך אין איר אַריין.

די קליינקייט פון די אַנדערהאַלבן צימערן צעצייט זיך, ווי גומעלאַסטיק, און אויסער אין דער געזעלשאַפט פון פרענק און ראָזע קוירק, איז מען שטענדיג זיך אויך אין דער געזעלשאַפט פון אַ ריי חשובע פיגורן, ווי דער „וואַסער-טרעגער פון קאַסטיליען“, דער פאַרטראַכטער „דוליציקי“ און אַ ריי אַנדערע, וואָס כאַטש זיי זעצן זיך ניט ביים טיש צום געשמאַקן טעפל קאַווע, נאָר קוקן בלוזי אַרונטער פון די ווענט, גיבן זיי אייך דאָס געפיל, אַז זיי זיינען מיט אייך צוזאַמען.

ווי ענג עס איז ניט אין אַט דער וואוינונג, — ספעציעל, ווען עס קומען זיך צונויף אַ סך געסט, פילט זיך דאָך אַ רחבות־דיקייט. די רחבות קומט פון די פרעכטיקע לאַנדשאַפטן, פיינאַזשן, וואָס צעעפענען די ווענט אין ווייטע ווייטן, אין הויכע הויכן.

יעדעס מאָל, ווען איך געפין זיך אין אַט דער וואוינונג, וואו איך פיל זיך איצט ביז גאַר היימיש, דערמאָן איך זיך דעם ביזגאַר מאַדנעם איינדרוק, וואָס

איך האָב געהאַט אין די ערשטע טעג פון מיין באַקאַנטשאַפט מיט פרענק קוירק.

ניט איינמאַל רעדן מיר אַפילו איצט פון יענעם איינדרוק. פרענק קוירק שמיכלט פאַרטראַכט :

— און איינפאַל צו האָבן אַזאַ מין איינדרוק!

ב.

דער נאַמען פרענק קוירק איז מיר געווען נאַענט פיל פריער, איידער מיר האָבן זיך פּערזענלעך באַגעגנט.

איך געדענק ניט אַקוראַט, וואו און ווען איך האָב זיך אָנגעשלאָגן אויף עט-לעכע פון זיינע בילדער. איך געדענק אַבער זייער גוט דעם איינדרוק, וואָס זיי האָבן אויף מיר געמאַכט. ספּעציעל האָבן מיך שטאַרק צוגעצויגן די בילדער „זיין מאַיעסטעט דער האַרעפאַשניק“ און „דאָס אַלץ, וואָס ער האָט נאָך זיך גע-לאָזט“.

דאָס ערשטע בילד, — אַן אַרבעטער פון קרעפטיק-מוסקוויעזון אויס-זען, מיט אַ רידל אין דער האַנט פאַרוואַרפן שטאַף אַריבער דעם אַקסל, וואָס קוקט אין דער ווייטקייט אַריין מיט זיגערישקייט און חשיבות; און דאָס צווייטע בילד, — אַ פאַר אויפגעשנירעוועטע אַרבעטער-שיך אויפן דיר, און האַרט הינטער זיי אַ פאַר ווייכע, צעקנייטשטע אַרבעטער-הענטשקעס, קעגנ-איבער אַ רידל אָנגעשפאַרט אויף אַ הילצערנער שטול, איבער וועלכער עס זיינען אָנגעוואַרפן אַטע אַרבעטער-קליידער און מכשירים, און פון אַלץ קוקט אויף דיר מיט אַזאַ פאַרלאַזנקייט און פאַריתומטקייט.

איך געדענק דעם שטאַרקן איינדרוק, וואָס אַט-די צוויי בילדער האָבן אויף מיר געמאַכט.

— ווער איז אַט דער פרענק קוירק? — האָב איך זיך געפרעגט און ביי זיך באַשלאָסן, אַז ער איז אַן אַמעריקאַנער פון סלאַווישן, אַדער פון ענגלישן אַפּשטאַם.

פאַרוואָס בין איך עפעס געקומען אַקוראַט אויף אַזאַ מין באַשלוס, און ניט קיין אַנדערן?

עס פאַלט מיר איצט איין, אַז מסתמא איז דאָס געווען דערפאַר, ווייל דער אויסזען פון זיינע אַרבעטער-טיפּן זיינען סלאַווישע, און וואָס שייך ענגליש — האָט געווירקט אויף מיר דער נאַמען „קוירק“, וואָס קלינגט אַזוי ענגליש. ווי איבערראַשט בין איך געוואָרן, ווען איך האָב צווישן די טוער, וואָס האָבן אין ניו-יאָרק צוגעגרייט דעם יידישן קולטור-קאָנגרעס אין פאַריו, באַ-געגנט פרענק קוירקן.

— אַ ייד?

און עס איז ביז גאָר טשיקאָווע, וואָס אַפילו דעמאַלט בין איך נאָך אַלץ

נישט געווען זיכער, אז ער איז טאקע מאחינו בני ישראל. וואָרום זיין קרעפֿ-
טיקע, אַנזענדדיקע פיגור מיט דעם ברייטן פעסטן קיזל-שטיינערדיקן פנים
האַט קיין שום סימן ניט געגעבן, וואָס זאָל זיין כאַראַקטעריסטיש יידיש.
— אפשר גאָר אַ גר? — האָב איך ספּעקולירט.

— זיכער אַ גר, — האָב איך צו זיך געזאָגט, ווען איך האָב אים צום ערשטן
מאָל דערזען מיט זיין פרוי, וואָס כאַטש אין דער פיגור איז זי נישט אָפּגעשטאַ-
נען פון איר מאָן, האָט זי אָבער מיט איר צאַרט, טונקל-הויטיק פנים און דעם
שיין פון אירע גרויסע, שוואַרצע אויגן, אויסגעקוקט לעבן אים, ווי ברענענדי-
קע שבת-ליכט דורך אַן אָפּענעם פענצטער פון אַן אוקראַינישער, פויערישער
כאַטע.

— זיכער אַ גר ! וואָס דען, ניט קיין גר ?

דערווייל איז מיר אויסגעקומען זיך אַנצושלאָגן אויף נאָך פון זיינע בילדער.
סאַראַ פּראַטעסט-געשריי עס האָט אַ הילף געטאָן אין מיינע אויערן פון
זיין "הוואוּערוויל" ! פון זיין פאַרמאַטערטן עלטערן אַרבעטער, וואָס הייסט
טאַקע ביי אים "מיד" ! און אז מען זעט נאָך דערביי זיין פּרעכטיקן פאַרטעט
"עליזאַבעט", וואָס איז דער סינטעז פון דער אייביקער ווייבלעכקייט מיט דער
אויפגעוואכטער סאַציאַלער באַוואוסטזיניקייט פאַר דעם געראַנגל פון דער
עפאַכע, אין וועלכער מיר לעבן, איז דאָך גאָר קיין חידוש ניט, וואָס דער איי-
טערעס צו אַט-דעם קינסטלער וואַקסט אין דיר אויס.

— אַט איז אַ קינסטלער, וואָס האָט אין זיך דעם כוח צונויפצוגיסן די
אַלע באַזונדערקייטן, וואָס ברויזן און שלאָגן זיך אין זיין געמיט אין איין באַ-
וואוסטזיניקער גאַנצקייט.

ג.

וואָס איז דער שאַרפּסטער געראַנגל ביי אַ קינסטלער, אויב ניט אין דער
צונויפוועבונג פון באַזונדערקייטן אין אַ גאַנצקייט ?
יעדער אמתער קינסטלער ווייסט וועגן אַט דעם געראַנגל. וואָרום כאַטש
יעדע באַזונדערקייט איז אין תּוֹך אַ טייל פון דער גאַנצקייט, האָט אָבער יעדע
באַזונדערקייט אַ טבע צו וועלן דאַמינירן איבער די אַנדערע.
אַזוי איז דער וואַרט-קונסט, אַזוי אין דער מוזיק, און אַזוי אויך אין דער
פּלאַסטישער קונסט.

אַפּטמאָל איז אַזאַ באַזונדערקייט געוואָלדיק עקשנותדיק. ניט נאָר לאַזט
זי זיך ניט צונויפוועבן אין דער שלימות, צו וועלכער דער קינסטלער צילט,
נאָר עס טרעפט זיך, אַז זי רייט גאָר אַרויף אויפן רוקן פונעם ווילן ביים קינסט-
לער און דעמאָלט ווערט זי דער גאַנצער דאַמינירנדיקער כוח און פירט דעם
קינסטלער צום היפּוך פון דעם, וואָס ער האָט באַצוועקט.

פרענק קוירקס בילדער ווייזן, אַז ער פאַרמאַגט אין זיך דעם כוח צו צאָר-
מען און צו באַהערשן אַלע באַזונדערקייטן אין זיך. מען זעט, אַז דער פענדזל
אין דער האַנט גייט דעם גאַנג אַקוראַט אַהין, וואוהין דער מייסטער באַפעלט,
און אַז דער באַפעל קומט פון אַ קלאַרן אויסגעקריסטאַליזירטן באַוואוסטזיין,
זעט מען אין דער האַרמאָניע פון דער קאַנסטרוקציע, פון די קאַלירן און פון
דער אידייע.

עס איז קונסט וואָס שטראַלט פון זיך אַרויס מיט אַ קלאַרער, באַוואוסטזי-
ניקער אידייע, און עס איז אידייע, וואָס איז באַקליידט אין אַ מלבוש פון לוי-
טערער קינסטלערשיקייט.

— ליטעראַטור! — האָב איך דעמאָלט געהערט די באַמערקונג פון איי-
נעם אַן עסטעטיקער, וועמעס פאַרגעניגן איז צו קעטערן איבער הוילע ליי-
נעס צו דער הויכקייט פון דער ליידיקייט און זיך באַדן אין קאַרירן גלאַט
אַזוי פאַר שיינקייט וועגן.

איך געדענק, ווי שטאַרק איך האָב זיך צעלאַכט און ווי באַליידיקט ער
איז געוואָרן פון מיינ געלעכטער.

— איך זע, אַז איר האָט אַן אַנדערע מיינונג, — האָט ער אַ ברום געטאַן
און זיך אַנגעבלאַזן.

— דאָס זעלבן, וואָס איר האָט ערשט געזאָגט, האָט אַמאָל געזאָגט סעזאַן
וועגן גוטסאַוו דאָרען, — האָב איך געצויגן זיין אויפמערקזאַמקייט, און ער
האָט זיך אַלץ געהאַלטן ביי זיינעם.
— ליטעראַטור!

— נו, אַז ליטעראַטור, איז וואָס? — האָב איך אים געענטפערט, און דאָ
איז ער שוין אַנטשוויגן געוואָרן מיט אַ מינע איבער זיין גלאַט-אויסגעצערטלטן
פנים, ווי ער וואַלט געזאָגט:

— נו, מילא, אַז איר טראַכט אַזוי, איז דאָך ניט שייך!

ד.

מאָדנע, ווי אַ געוויסער אויסדרוק עסט זיך אַמאָל אין אין דער אַרגומענ-
טאַציע ביי געוויסע קרייזן, וואָס בשעת מען שיקט אים אַרויס פון מויל, מיינט
מען בפירוש, אַז ער פאַלט, ווי אַ האַמער איבער אַ קאַוואַדלע. אַבער, ווען מען
שטעלט אַן די לאַגיק אויפן זעלבן אויסדרוק, איז ער ניט מער, ווי אויסגעפריי-
דיקטע שטרוי.

— ליטעראַטור!

וויפיל מאָל האָב איך שוין געהערט צווישן פלאַסטישע קינסטלער אַט דעם
אויסדרוק אויפן חשבון פון אַ בילד, וואָס האָט אין זיך אויסער דער שיינקייט

פון מאַלעריי, אויך דעם סטימול זיך צו פאַרטראַכטן און געפירט צו ווערן צו אַ באַשטימטן געדאַנק?

אויך איצט, ביים שרייבן אַט-די שורות, עכאַט אין מיינע אויערן אַט-דער אויסדרוק און איך פיל אַ טיפע באַפרידיקונג אין זיך צו קאַנען זאַגן מיטן פולן באַוואוסטזיין:

— נו, אַז ליטעראַטור, איז וואָס?

איז דאָס אַ מינימיזירונג, ווען מען שפירט אין איין געביט פון דער קונסט אויך די געביטן פון די אַנדערע קונסטן? איז עס אַ חסרון, ווען מען הערט אין אַ מוזיקאַליש ווערק אויך דאָס קול פון לעבעדיק לעבן? איז אַ חסרון, ווען מען דערהויבט זיך דורך דער וואַרט-קונסט צו מוזיקאַלישקייט און צו דער ביל-דערישקייט? איז פאַרוואָס-זשע זאָל זיין אַ חסרון, ווען מיר דערשפירן אין דעם פלאַסטישן בילד אויך דעם באַוואוסטזיניקן מענטשן אינעם לעבן פון זיין עפאַכע?

— נאַרישקייט! — פראַטעסטירט אין מיר די דערפאַרונג, וואָס האָט זיך אַנגעקליבן אין מיר.

ווען איך הער אַ מוזיקאַלישע קאַמפּאָזיציע, וואָס רופט ניט אַרויס פאַר מיי-נע אויגן קיין שום בילד, און רעגט מיך ניט אָן צו קיין שום געדאַנק, ווייס איך, אַז דאָס זיינען בלאַנדזשענדיקע קלאַנגען און טענער, וואָס קומען ניט פון ערגעץ און פירן ניט אין ערגעץ. דאָס אייגענע איז מיט יעדער אַנדערער קונסט. אַפילו זאַץ, ווי דער טאַנץ. אויב אין אים איז ניטאָ קיין מוזיק, קיין פלאַסטיק, קיין אַנרעגונג זיך צו פאַרטראַכטן, איז ער ניט מער, ווי גימנאַס-טיק, אַדער, אין בעסטן פאַל, אַקראַבאַטיק.

געהערט אַ מעשה! דערפאַר ווייל די בילדער פון פרענק קוירק האָבן אין זיך אויסער דער פרעזיווקייט אין דער קאַמפּאָזיציע און האַרמאָניע אין די קאָלירן, אויך די אַנגעדאַנקייט פון אַ באַשטימטן סאָציאַלן וועלט-באַנעם, איז דאָס גאַר אַ חסרון?

אַ חסרון, וואָס די כלה איז, אויסער שיין אויפן אויסזען, אויך געראַטן און מענטשעדן.

ה.

עס דערמאַנט זיך, ווען פרענק קוירק האָט צום ערשטן מאַל פאַר מיר אַן עפן געטאָן די טיר צו זיין אינערלעך לעבן, און איך געדענק, ווי שטאַרק איך בין פאַרוואונדערט געוואָרן פון דעם, וואָס איך האָב דערווען.

דאָס איז געווען ניניצן זיבן און דרייסיק אויפן יידישן קולטור-קאַנגרעס אין פאַריז, איך בין געזעסן אויף דער פלאַטפאָרמע אינעם פרעזידיום ביי איי-נער פון די זיצונגען און זיך צוגעקוקט צו די פנימער פון די דעלעגאַטן, וואָס

האָבן מיט זיך פאַרגעשטעלט דאָס אויסדערוויילטסטע פון דעם יידישן קולטור-
לעבן איבער אַ היפּשן שטח פון דער ערד. פּלוצלינג וועקט מיך אויף פון מיין
פאַרטראַכטייט פרענק קוירק.

— קאַנט איר מיר געבן עטלעכע מינוט ?

איך בין מיט אים מיטגעגאַנגען אין דעם זייטיקן צימער, וואו עס האָט
געאַרבעט דער סעקרעטאַריאַט.

— טוט אַ טובה און כאַפט אַ קוק אויף מיין רעדע, וואָס איך דאַרף היינט
האַלטן, — האָט ער געבעטן און מיר דערלאָנגט אַ מאַנוסקריפט.

ווען איך האָב פאַנאַנדערגענומען די בעטלעך, האָב איך אים געפרעגט
אין איבערראַשונג :

— איר קענט שרייבן יידיש ?

ער האָט אויף מיר אַ קוק געטאַן, זיך פאַררוילט און זיך גענומען פאַר-
ענטפערן :

— אַוודאי וואָרט איך געדאַרפט קאַנען בעסער, וואָרום אַז מען איז גע-
בוירן געוואָרן אין זשיטאַמיר...

— אין זשיטאַמיר ? — האָב איך אים געפרעגט, און אין מיין פאַרוואונ-
דערונג האָב איך נאָכאַמאל געפרעגט :

— איר מיינט צו זאָגן, אַז איר זייט אַ ייד פון זשיטאַמיר ?

דעם זעלבן אָונט האָבן מיר ביידע פאַרבראַכט אינאַיינעם אין אַ קרייז פון
יידישע אינטעלעקטואַלן, צווישן וועלכע עס זיינען געווען עטלעכע יידישע מאַ-
דער, און פאַרענדיקט האָבן מיר ביי דעם קינסטלער יאַנקל אַדלער אין דער
אַטעליע, וואָס האָט אפשר טאַקע ביי אַט-דער ספּעציעלער געלעגנהייט פאַנאַנ-
דערגעהאַנגען זיינע ביידער פון יידישע מאַטיוון.

איך געדענק, אַז מיין מוח האָט זיך יענעם אָונט שטאַרק באַשעפּטיקט
מיט פרענק קוירקן.

און אפשר איז דאָס דעמאָלט געווען נישט אַזוי פרענק קוירק גופא, ווי
דער פאַקט, וואָס ער קומט פון זשיטאַמיר.

אַ קלייניקייט, זשיטאַמיר, — די באַרימטע הויפט-שטאָט פון מיין וואָלין !
אמת, איך פּערזענלעך האָב קיינמאַל ניט באַזוכט יענע שטאָט, אָבער דער
נאָמען האָט אונדז, יוגנטלעכע אין די קליינע שטעטלעך פון וואָלין, שטאַרק
גערעגט, זוייל געוואוסט האָבן מיר, אַז זשיטאַמיר איז, אויסער גלאַט אַ גרויסע
שטאָט מיט אַ סך יידן, אויך די שטאָט פון דעם באַרימטן ראַבינער-סעמינאַר,
דורך וועלכן עס זיינען דורכגעגאַנגען אַ רייע גרויסע יידישע פּערזענלעכקייטן,
ווי דער זיידע מענדעלע מוכר ספרים, אברהם יעקב פאַפּערנאָ, חיים זעליג
סלאַנימסקי, אברהם גאַלדפּאָדען, און דערצו איז דאָך זשיטאַמיר עפעס די

שטאַט, וואו עס איז אויסגעוואַקסן און רייף געוואָרן דער גרויסער דיכטער חיים נחמן ביאַליק.

איך געדענק, אַז קוקנדיק אויף פרענק קוירקס אויסזען, האָב איך אַפילו אין דעם געזען אַ געוויסע ענלעכקייט צו דעם אויסזען פון חיים נחמן ביאַליק. — איז פאַרוואָס ניט קיין סימן פון ייִדישקייט אין דער קונסט פון פרענק קוירק?

אַט-די פראַגע האָט מיך אַ לאַנגע צייט שטאַרק באַשעפטיקט, און ניט איין מאָל האָב איך זי טאַקע געשטעלט דעם קינסטלער. — פאַרוואָס אַזאַ גלאַריפיקאַציע פון דעם סלאַווישן קוילנגרעבער, און ניט פון דעם ייִדישן שניידער אין די שוויצפאַבריקן אַט אַזוי האָב איך געפרעגט. און פרענק קוירק? ער האָט שטענדיק גע-ענטפערט אויף מיין פראַגע מיט אַ קוק פון אַ פאַרשולדיקטן, און געשמייכלט מיט דעם שמייכל, וואָס האָט געלאָזט וויסן, אַז ער אַליין פּרעגט זיך אויך אַט די פראַגע, און אַז ער זוכט אויף איר אַן ענטפער.

ו.

מיט יעדן ווערק זיינעם, וואָס מיר איז אויסגעקומען זיך צו באַקענען, איז אַלץ שטאַרקער אויסגעוואַקסן פאַר מיר דער קינסטלער פון ברייטן, אַפענעם דרך המלך פון אונדזער לעבן, אָבער פּערזענלעך איז ער אַ לאַנגע צייט געווען פאַר מיר אַ פאַרשלאָסענער.

און פרענק קוירקס פאַרשלאָסנקייט האָט מיך אַ לאַנגע צייט גערעגט. עס איז געווען, ווי איך וואָלט געשטאַנען פאַר אַן אַפענעם פינקליקן שטראָם, אָבער בשום אופן ניט געקאָנט זיך דערגרונטעווען צום קוואַל, פון וואַנען עס שלאָגט אַט-דער שטראָם.

סאַראַ פרייד עס האָבן אַרויסגערופן אין מיר זיינע עטלעכע בילדער אויף ייִדישע מאַטיוון!

די וויסבערדיקע יידן זיינע אין די יאַרמולקעס און אין די טליתים איבער אַפענע ספרים זיינען געמאַלן מיט אַזאַ פיינער פּרעציזקייט, און די לופט אַרום זיי אין אַזאַ דורכזיכטיקע, אָבער ווען איך האָב אים קאַמפּלימענטירט פאַר אַט די יידן, האָט ער זיך אַנגעכמורעט:

— מאַלן יידן מיט בערד, מיינט נאָך ניט קיין ייִדישע קונסט, — האָט ער אַ ברום געטאָן, און עס וועט אפשר קלינגען ביז גאַר מאַדנע, ווען איך וועל זאָגן, אַז עס איז געווען אין יענעם מאַמענט, ווען עס האָט זיך אַן עפּן געטאָן פאַר מיר די אינערלעכקייט פון פרענק קוירקן.

— מאַלן יידן מיט בערד איז נאָך ניט קיין ייִדישע קונסט!

אַט אַזוי האָט ער זיך אויסגעדריקט, אָבער די אַנגעכמורעטקייט אין זיין

טאָן וועגן זיינס אָן אייגן בילד האָט מיר בפירוש געפֿאַזט וויסן, ווי טיף ער ווערט געפֿיניקט אין זיין זוכעניש פֿון דעם וועג צו ייִדישער קונסט.

איז אפשר אפילו אָט די זוכעניש אַליין ביי אים אויך מול-ברכהדיק ? אָט זע איך פֿאַר זיך זיינס אַ בילד פֿון אַ טלית, און איבער אים אַ פֿידל. עפעס זאָגט מיר דאָס האַרץ, אַז אָט דאָס בילד איז ביי אים אַ רעזולטאַט פֿון זיין זוכעניש, און סאַראַ גליקלעכער רעזולטאַט דאָס איז !

אורדאי וועט פרענק קוירק ניט איינגיין, אַז דאָס איז ייִדישע קונסט, און איך וועל מיט אים אויך מסכים זיין, אַז ניט די טעמאַטיק און ניט דער מאַט־טיוו זיינען די, וואָס גיבן די סמנים פֿון נאַציאָנאַלער אידענטיטעט. אָבער אָט קוק איך אויף דער וואונדערלעכער פרעזיקייט, מיט וועלכער יעדער טייל און יעדער קנייטש פֿון אָט דעם טלית זיינען געמאַלן געוואָרן, און איך טראַכט, אַז עס איז געווען אַ וואונדערלעכער אינפֿאַל אים משדך זיין מיטן פֿידל, וואָס באַטאַנט אויך די מוזיק פֿונעם טלית.

אויף אַ ווערבֿעבויס, אַ שטומע
הענגט דער חלום פֿון מיין אומה.

פרענק קוירקס טלית מיטן פֿידל דערמאָנען מיך אָט די צוויי שורות פֿון מאַריס ראָזענפעלדס „מאָליד“.

דאָרט דער כינור איבער דער ווערבע, און דאָ דער פֿידל איבערן טלית.
— איז וואָס־זשע איז טאַקע ייִדישע קונסט ?
פרענק קוירקס פֿנים צעשמייכלט זיך איראַניש פֿון מיין דערמאָנען זיך מאַריס ראָזענפעלדס שורות אין שייכות מיט זיין טלית און פֿידל, און ער זאָגט :
— עס ווענדט זיך, הפֿנים, וואָס מען טייטשט אַריין !

ז.

נו, יאָ, די אַריינטייטשונג !

אין יעדן קונסט־ווערק פֿון באַדייטונג קאָן מען אַריינטייטשן, אָבער עס ווענדט זיך צו וואָס פֿאַר אַן אויסטייטש דער אַריינטייטש דערפֿירט.

אַזוי מיט קונסט־ווערק און אזוי אויך מיט מענטשן פֿון באַדייטונג, און צו אָט דעם סאַרט מענטשן געהערט דער קינסטלער פרענק קוירק.

דורך די יאָרן, וואָס מיר קומט אויס צו אַרבעטן מיט אים אינעם איקוף, האָט ער זיך אין איין אַנטפלעקן, און דאָך קאָן קיינער ניט זאָגן, אַז ער האָט זיך דערגרונטעוועט צום מהות אין אים.

אָט איז ער אַן אַנגעל־אַדענע שווערע כמאַרע, וואָס דראַעט מיט אַ שווערן שלאַגסרעגן צו פֿאַרשווענקען אַלץ און אַלעמען אַרום זיך, און באַלד איז ער שוין ווי אַ זוניקער טאַג. אָט קאַלט, אייזיק, פֿראַסטיק און מאַכט דעם איינדרוק פֿון

שווערער מיזאנטראפישקייט, און באַלד דערשיינט ער גאָר ווי אַ מליץ יושר פאַר עמעצן אַנטקעגן וועמען עס ווערט, לויט זיין מיינונג, באַגאַנגען אַן עוולה, און ער מאַנט גערעכטיקייט און פאַרגיטיקונג.

שטייענדיק אין דער שפיץ פון דער קונסט־סעקציע ביים איקוף, קומט אים אַפּטמאַל אויס צו זיין אַ שטרענגער שופט, וואָס גייט ניט איין אויף קיין שום קאָמפּראַמיסן. אָבער צו די, אין וועמעס אַרבעט ער דערזעט די גע־ בענטשטיקייט פון טאַדאַנט, איז ער פול מיט באַציאונג, אַפילו ווען זייערע דרכים זיינען ניט זיינע.

ניט נאָר איז ער אין זיין באַציאונג צו זיי פשוט און חבריש, נאָר אַפּטמאַל איז זיין פשטות און חברישקייט פאַר אַרעמען אַ ביישפּיל.

זייטיקע מענטשן, וואָס קומען אַריין אין איקוף־צענטער ערב אַן אויס־ שטעלונג פון דער פּלאַסטישער קונסט און זעען אַט דעם אַנגעזעענעם קונסט־ לער מיט פאַרקאַשערטע אַרבל ביים זעגן ברעטער, ביים ציען דראַטן, און הענ־ גען און איבערהענגען די בילדער פון אַנדערע קינסטלער, אַזוי אַז קיינער זאָל, חלילה, ניט פאַרזעען ווערן, שמייכלען צו זיך, און ניט איין מאָל הערט מען:

— אַבי מען זאָגט, אַז פרענק קוירק איז אַ האַרטער!

און זאָגן זאָגט מען, ווייל אַזאַ איינדרוק מאַכט ער פון אויבנאויף, און אַודאי איז ער דאָס צילברעט פאַר פיילן פון יענע, וועלכע ער ווימט צוריק מיט אַן עקשנות ניט איבערצוברעכן.

אָבער אַפילו צווישן די לעצטע איז דאָ אַ סך אַכטונג, באַוואונדערונג און אַ טיפע באַציאונג.

— אַ טיפע צוגעבונדקייט צום לעבן, און דערפאַר איז זיין קונסט אַנגע־ לאַדן מיט לעבן.

די לעצטע באַמערקונג האָב איך געהערט דווקא פון איינעם וועמעס ביי־ דער זיינען פרענק קוירקן ניט צום האַרצן.

און טרעפלעך איז זי, אַט די באַמערקונג, ווייל זעלטן איז צו טרעפן ביי אַ קינסטלער, פון וועלכן געביט עס זאָל ניט זיין, אַזאַ צוגעבונדקייט צו געזעל־ שאַפטלעכער אַרבעט, וואָס האָט דירעקט קיין שייכות ניט מיט זיין קונסט.

פרענק קוירק איז ניט נאָר דער באַשאַפער און אַפהיטער פון דער קונסט־ סעקציע ביים איקוף, נאָר איז אויך איינער פון די טיכטיקסטע טוער אינעם שטאַט־קאָמיטעט פונעם איקוף אין ניו־יאָרק און איז אַ חשובער מיטגליד אינעם פרעזידיום. אין אַלע אַפּטיילונגען פילט זיך זיין ענערגיע און זיין השפּעה.

— וואָס זאָגט חבר קוירק?

— זאָל חבר קוירק אַריין אין דער קאָמיסיע.

— עס ווענדט זיך, וואָס מען טייטשט אַריין!

— נו יא. עס איז אָבער די אויסטייטשונג, וואָס איז דער עיקר סיי פון אַ קונסט־ווערק און סיי פון אַ מענטשן און די אויסטייטשונג אין דעם פּאַל איז: — פרענק קוירק — באַדייטנדיקער קינסטלער און זעלטענער מענטש.

ח.

— וואָס פאַר אַ היים איז געווען אייערע אין זשיטאַמיר? — האָב איך ביי אים איינמאַל אַ פרעג געטאַן.

— ווי אַלע יידישע, אַרעמע היימען, — האָט ער שטיל אַ ברום געטאַן, און לויטן אויסדרוק אויף זיין פנים איז געווען קענטיק, אַז אים איז ניט ניהא צו רעדן וועגן דעם.

— פאַרוואָס זייט איר אַזוי קאַרג אויף אינפאַרמאַציע וועגן זיך? — האָב איך אים געפרעגט.

— קיין שום אויסערגעוויינלעכעס איז אין מיין לעבן ניט געשען. — האָט ער באַמיט זיך אויסצודרייען.

— און די מעשה, ווי אַזוי דער קיעווער גענעראַל גובערנאַטאַר, האָט אייך פּערזענלעך באַפוילן זיך צו פאַרנעמען פון שטאַט?

— ווי אַזוי ווייסט איר דאָס?

— געליענט אין דער פאַררעדע, וואָס איז אין אייער אַלבאַם.

— אַ — האָט ער אַ מורמל געטאַן.

— וואָס איז געווען די טרייב־קראַפט, וואָס האָט אייך באַוואויגן צו

מאַלן?

— איך האָב זיך קינמאַל ניט געפרעגט די פּראַגע, — האָט ער געענט־פּערט און דערביי צוגעלייגט:

— איך מאַל זינט איך געדענק זיך!

פרענק קוירק איז ניט פון די, וואָס רעדן גערן וועגן זיך פּערזענלעך:

— צו וואָס? וועמען גייט עס אָן?

און ניט פון באַשיידנקייט נעמט זיך דאָס ביי אים. ער איז צו־מענטשלעך ניט צו באַנעמען, אַז באַשיידנקייט איז בלויז אַ פרעטענציע אונטער וועלכער עס באַהאַלט זיך דער היפּאָקריט, און עס איז די פרעטענציעזוקייט, וואָס איז אים טיף דערווידער, און מהאי טעמא זיין אויפריכטיקייט סיי אין זיין קונסט און סיי אין זיין פּערזענלעכן צוגאַנג צו מענטשן.

אַ כאַראַקטעריסטישע דערפאַרונג האָב איך געהאַט מיט אים אין שייכות צו מיין בוך „פּאַעמען וועגן די נביאים“.

הערנדיק, אַז איך גרייט צו דאָס בוך צום דרוקן, איז אים געגאַנגען אין לעבן, אַז די פּאַעמען זאָלן באַצירט ווערן מיט בילדער און צייכענונגען. ניט נאָר האָט ער געווירקט אויף קאַלעגן זיינע זיך נעמען צו דער אַרבעט, נאָר ער

האָט מיר געבראַכט די אַפּדרוקן פון לעסער אורי, וואָס האָבן זיך געפונען אין זיין פּריוואַטער קאָלעקציע.

— און, וואָס הערט זיך מיט אייערער אָן אייגענער? — האָב איך ביי אים געפרעגט.

— נישט גוט מיט מיר, — האָט ער מיר געזאָגט וויסן, און זיין קול האָט געקלונגען פאַרצווייפלט.

שייך צו זאָגן? — האָב איך זיך געוואונדערט, און דאָ האָט ער מיר אויפֿ-ריכטיק דערציילט:

— געפרובירט עטלעכע מאָל אַרבעטן אויף ישעיהו, און דער גוטער יאָר ווייסט, פאַרוואָס עס קומט ניט אַרויס דאָס, וואָס איך וויל.

ט.

אַט דאָס איז פּרענק קוירק!

זיין פענדזל טונקט זיך ניט נאָר אין די פאַרבן איבער זיין פאַלעטרע, נאָר דורך זיי אין זיין אינערלעכקייט. און וואָס זאָג דער פענדזל טאָן, ווען די אי-נערדעכקייט פונעם מייסטער איז אַנגעפילט מיט דער נביאות פון דער היינט-צייטיקייט, וואָס געשטאַלטיקט זיך גיכער דורך די פּנימער פון די קוילנגרע-בער אין פענסילווייניע איידער אין די פּנימער פון די נביאים אין תנ"ך?

די סיבה דערפון?

אַ טייל פון אַט דער סיבה אַנטפלעקט זיך אין די עטלעכע דעטאַלן פון זיין ביאָגראַפיע, וואָס מיר איז געלונגען אַרויסצוקריגן פון אים.

די קינדער-יאָרן אין אַן אַרעם יידיש הויז, וואָס איז קיינמאָל ניט באַזוכט געוואָרן פון אליהו הנביא צו פאַרגרינגערן די גויט מיט איינעם פון זיינע ניסים. נאָך גאָר יונג איז ער ישוין אַן אַרויסהעלפער ביי אַ דעקאַראַטאַר, כדי צו האָבן אַ שטיקל ברויט פאַר זיך. זיין דערפאַרונג אין קיעוו, פון וואַנען מען האָט אים אַרויסגעיאָגט, האָט גיכער אויפגעוועקט אין זיין יונגן געמיט דעוואַלט קעגן דער אַלגעמיינער אומגערעכטיקייט, איידער צו דעם ספעציפישן גורל פון זיין יידישקייט. דערנאָך, די יאָרן פון שלעפעניש און וואַגלעניש איבער שטעט פון אייראָפע, איז זיין סיבה געווען מער אַן אַלגעמיינע, ווי אַ יידישע, און גויט און אומגערעכטיקייט האָט דאָרט אויך ניט געפּעֿלט. ווען ער דערגרייכט אין עטלע-כע יאָר אַרום פּיאָדעלפּיע, וואוהין זיין משפּחה האָט ברענגט דעם יונגן פּרענק ווידער דער זעלבער געראַנגל פאַר עקזיסטענץ, וואָס ברענגט דעם יונגן פּרענק פנים אל פנים מיט די שווערע האַרעפאַשניקעס און די פענסילייניער קולנ-גרעבער. דער דראַנג צו געשטאַלטיקן דאָס שווערע לעבן אַרום זיך טרייבט אים קיין פאַריז זיך צו באַקענען מיט די גרויסע ווערק פון די מייסטער אויף דעם געביט, וואָס זיינען דאָרט קאַנצענטרירט. אָבער איבער די שוועלן פון

דאָרטיקע קונסט־אַקאַדעמיעס און דעם לואווער וואַקסן ניט קיין ברויטן, און אַן אויסגעצערטער קערט ער זיך אום צוריק קיין פילאַדעלפיע, וואו עס גע-לינגט אים ענדלעך אַנגענומען צו ווערן, ווי אַ סטודענט אין דער אַקאַדעמיע. דער געראַנגל פאַר עקזיסטענץ איז נאָך אַלץ דאָ. מען מוז געבן צייט און ענערגיע צו פשוטע אַרבעטן, אָבער די שעה'ן אין דער אַקאַדעמיע פאַרגיטן אַלע שוועריקייטן. ער ווערט באַמערקט פון זיינע פּראַפּעסאָרן, — מען גיט אים אויך פּריוואַטע לעקציעס, און ווען ער קריגט די ערשטע אויסצייכענונג מיט אַ מעגלעכקייט צו באַזוכן דאָס צווייטע מאָל פאַריז און אַנדערע אַקאַדעמיעס אין אייראָפּע, איז דער וועג שוין פאַר אים אַן אַנגעצייכנטער.

י.

אַ שווערער וועג געווען, אָבער געאַנגען איז ער אים עקשנותדיק. און ווייל אַזוי שווער, איז די שווערקייט געוואָרן דער שאַרפּשטיין, וואָס האָט אויס-געשאַרפט אין אים נישט נאָר די פּרעציזקייט פון זיין טעכניק, נאָר אויך זיין מענטשלעכן באַוואוסטזיין פאַר דעם לעבן, וואָס מוז באַפרייען פון אַט דער שווערקייט.

כוח האָט ער געפונען אין זיין צוגעבונדנקייט און ליבשאַפט צום לעבן, און אַט־די צוגעבונדנקייט און ליבשאַפט צום לעבן האָבן אים געפירט אויפן ברייטן דרך המלך פונעם לעבן, און דערפון זיין געזונטער רעאַליזם, וואָס איז דער נאָ-טירלעכער אויסדרוק פונעם לעבעדיקן לעבן.

פרענק קוירקס שאַפן ציט זיך דורך אַלע זיינע יאָרן אויף דעם זעלבן בריי-טען וועג, און ניט צו פאַרזינדיקן, — מען קומט אים אַנטקעגן.

זיינע בילדער זיינען איצט אין די פיינסטע פּריוואַט־קאָלעקציעס, און אין צענדליקער מוזיען, און זיין נאָמען איז אַן ערן־נאָמען אין אַ היפשער צאָל קונסט־אַקאַדעמיעס איבער דער וועלט.

.1952

פעני ראבעל

א.

איך בין געזעסן מיטן באַרימטן מעקסיקאַנער קינסטלער דיעגאָ ריוועראַ
ביי אַ געדעקטן טיש אין זאַל פון דער יידישער „פּאַלקס־ליגע“ אין מעקסיקע.
דער עולם אַרום די איבעריקע טישן האָט זיך משמח געווען און מיטגעזונגען
פאַרשיידענע האַרציקע פּאַלקס־לידער אונטער דער אָנפירערשאַפט פונעם
יידישן קולטור־טוער ל. גרינבערג. ער פאַרמאַגט אין זיך אַ שַל פון אַלטע
יידישע פּאַלקס־לידער, וואָס פאַרכאַפן שטענדיק מיין געמיט. אָבער דאָס מאַל
בין איך געווען אינגאַנצן פאַרשלאָנגען פון דער מעכטיקער דיעגאָ ריוועראַ־
פיגור, וואָס האָט געהויערט איבער מיר, ווי אַן אויפגעלויכטענער טורעם, און
באַזונדערס פון זיינע רייד וועגן דער יידישקייט, וואָס איז אין אים דאָ.

— הייסט עס, אָ אייער פּאַטער איז געווען אַן אַפּשטאַם פון די שפּאַנישע
מאַראַנען, וואָס זיינען אַריבערגעקומען קיין מעקסיקע מיט קוירטעסן.

— ניט נאָר גלאַט אַ מאַראַנען־משפּחה, — האָט ער באַטאָנט, און מיט
אויפגעלויכטענעם שטאַלץ אין זיין געדיכטן קול האָט ער פאַרזיכערט:

— עס איז געווען די משפּחה פון אוריאל אַקאַסטאַ.

דאָס ליכט פון די שיינענדיקע עלעקטרישע לאַמפּן האָט זיך געשפּילט אויף
דעם גרויסן מייסטערס ברייטן, ברוינעם פנים, און זיינע גרויסע גלאַנציק־
שוואַרצע אויגן האָבן געבליצט פון זיך מיט ליכט, וואָס האָט שטאַרק קאַנקור־
רירט מיט דעם שייין פון די לאַמפּן.

פלוצלינג זיינען זיי נאָך שיינענדיקער געוואָרן. ער האָט אַ הויב געטאַן
זיין מעכטיקע פיגור פון דער שטול:

— העי, פעני!

פון דער צעפּראַלטער טיר האָט אַ שוועב־געטאַן די שלאַנקע, קליינגע־
וויקסיקע פיגור פון דער יונגער מאַלערין פעני ראַבעל:

— אַ, מאַעסטראַ!

דיעגאָ ריוועראַ האָט זי אַ הויב געטאַן אין זיינע מעכטיקע אַרעמס, ווי אַ
פּאַטער הויבט אויף זיינס אַ באַאיבט קינד, און קושנדיק זי, האָט ער זיך פאַר־
ענטפּערט, הלמאי ער האָט ניט באַוויזן בייצווויין ביי דער אויפדעקונג פון אירן
אַ מיראַל.

שפּעטער, ווען פעני ראַבעל איז שוין געזעסן ביים טיש מיט אירע עלטערן

בעטי און לייב ראַבינאַוויטש, האָט דיעגאַ ריוועראַ זיך געווענדט צו מיר מיט אַ סך וואַרעמקייט אין קול :
— אַ זייער טאַלאַנטירטע, אונדזער פעני ! אַ שאַד, וואָס איך האָב ניט באַ-
וויזן צו זיין ביי דער אויפדעקונג פון איר מיוּראַל.

ב.

די געשעעניש מיט דער מיוּראַל־אויפדעקונג, צו וועלכער דיעגאַ ריווע-
ראַ האָט ניט באַוויזן צו קומען, איז זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר מעקסיקע,
וואָס איז אויפן גאַנצן אַמעריקאַנעם קאַנטינענט ניט נאָר דאָס לאַנד פון אַזעל-
כע ריזן אויפן פּלאַסטישן קונסט־געביט, ווי אַראַסקאַ, סעקיראַס, דיעגאַ ריווע-
ראַ און אַנדערע, נאָר אויך דאָס לאַנד, אין וועלכן די פּשוטע און אַפילו די
באַרוועסע פּאַלקס־מאַסן האָבן אַ לעבעדיקן אינטערעס צו בילדער־אויסשטע-
לונגען פון זייערע גרויסע קינסטלער.

וואָס איז די סיבה פון אַט דעם אינטערעס ביי די פּשוטע און אַרעמע
פּאַלקס־מאַסן אין מעקסיקע ?

אייניקע האַלטן, אַז דאָס איז אַ נאַטירלעכע אייגנשאַפט ביי דעם פּאַלק
אין מעקסיקע. עס זאַל הייסן, אַז דאָס פּאַלק איז פּשוט געבענטשט מיט אַר-
טיסטישקייט. אַ סימן, די זינגעוודיקייט און שפּילעוודיקייט פונעם פּאַלק. קאָן
זיין, אַז עפעס איז דאָ אין דער מיינונג, אַבער מיר דאַכט זיך, אַז די הויפט־
סיבה פון דעם אינטערעס ביים פּאַלק אין מעקסיקע צו דער פּלאַסטישער
קונסט נעמט זיך הויפטזאַלעך פון דעם אינטערעס ביי די גרויסע קינסטלער
צום לעבן פון די מאַסן, וואָס קומט צום אויסדרוק דורך זייערע לייזונטן.

מיר איז ניט באַקאַנט קיין קינסטלער פון אַן אַנדער לאַנד, וואָס זאָל אין
זיין שאַפן זיין אַזוי גאַנענט צום לעבן פון די אַרעמע פּאַלקס־מאַסן, ווי עס זיינען
די גרויסע קינסטלער פון מעקסיקע.

אַזוי אַראַסקאַ, אַזוי סעקיראַס און אַוודאי דיעגאַ ריוועראַ, אויף וועמעס
לייוונטן, מאַלערייען עס שפּיגלט זיך אַפּ ניט נאָר דאָס לעבן פון די פּאַלקס־
מאַסן פון זיין לאַנד, נאָר אויך זייער געראַנגל קעגן די אַפעטיטן פון די שטאַר-
קע צו לעבן אין רחבות אויפן חשבון פון די שוואַכע.

איז דערפאַר ניט קיין חידוש דער אינטערעס ביי דעם פּאַלק צו דער
פּלאַסטישער קונסט, און ווייל עס איז דאָ אַזאַ אינטערעס, איז דערפאַר שוין
גאַרניט אַזוי אויסטערליש, וואָס ניט נאָר מלוכה־אַנשטאַלטן, שטאַט־פּאַלאַצן,
קולטור־אינסטיטוציעס זאָלן באַצירן זייערע ווענט מיט קונסט־בילדער און
מיוּראַלס, נאָר אַפילו אַזאַ פּשוטע געשעפט־אינסטיטוציע, ווי אַ דרוקעריי זאָל

אָנשטאַט אַ שילד, בעסער אָפגעבן די גאַנצע וואַנט ביים אַריינגאַנג פאַר אַ מיר-
ראַל, געמאַלן פון אַן אַנגעזעענעם קינסטלער.

אַזאַ מיראַל האָט די יונגע קינסטלערין פעני ראַבעל אויסגעמאַלן איבער
דער וואַנט ביים אַריינגאַנג צו דער נייער דרוקעריי-געביידע, וואָס די קינדער
פון דעם יידישן קולטור-טוער קראַזע, האָבן אויפגעבויט. און זייער כאַראַקטע-
ריטימיש איז געווען דאָס איינלאַדונג-קאַרטל. ניט קיין איינלאַדונג צו אַ חנוכת-
הבית איז דאָס געווען, נאָר אַן איינלאַדונג צו דער אויפדעקונג פון פעני ראַ-
בעלס מיראַל איז דאָס געווען.

און געווען איז דאָס אין אַ זוניקן זונטיק-פרימאַרגן, פאַר דעם אַריינגאַנג
צו דער נייער דרוקעריי-געביידע האָט זיך פאַרקליבן אַ גרויסער עולם פאַר-
שטייער פון פאַרשיידענע אַרגאַניזאַציעס, — יידישע און ניט-יידישע. געווען
קולטור-טוער, שריפטשטעלער, קינסטלער, אַ בענד-מוזיק אין דער מעקסי-
קאַנער נאַציאָנאַלער טראַכט, און קיין געדעקטע טישן מיט פינע שפייזן און
משקאות האָבן אויך ניט געפעלט.

איך האָב געקוקט אויף דער וואַנט, איבער וועלכער עס איז געקומען צום
אויסדרוק אַ מעקסיקאַנער דאָרף ביי דער ערשטער באַגעגעניש מיט אַ פֿערע-
רין, וואָס איז אַריבערגעקומען דערציען דאָס יונגוואַרג. דאָס בילד האָט גע-
מאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק סיי מיט דער קאַמפּאָזיציע און קאָלירן און סיי מיט
דעם סאַציאַלן אינהאַלט אין דעם, אָבער איך האָב זיך אין יענעם מאָמענט
ניט געקאַנט באַפרייען פון גאָר אַן אַנדער וואונדער.
איך האָב געקוקט אויף דער קליינגעוויקסיקער, צאַרטער פעני און גע-
זוכט אין איר דעם מעכטיקן כוח, וואָס האָט געשלאָגן פון דער וואַנט אין די
אויגן און אין געמיט אַריין.

ג.

און ניט נאָר אַט דער מיראַל וואָס האָט געגעבן דער יונגער יידישער
קינסטלערין פעני ראַבעל די אַנערקענונג אין דער קונסט-וועלט פון מעקסי-
קע, נאָר אויך אירע בילדער, וואָס איך האָב געזען אין די היימען פון די יידישע
קולטור-טוער, — די גרינבערגס, הייבלומס, מאַגידינס און אַנדערע.
עס זיינען ניט גלאַט אַזוי שיינע, טאַלאַנטפולע אַנעמעלן, — זיי זיינען פיל
מער ווי דאָס.

יעדעס בילד ווייזט, וועקט און מאַנט.

דאָס איז אין די טריט פון די וויכטיקסטע פלאַסטישע קינסטלער אין
מעקסיקע. ניט נאָר איז פעני ראַבעל אין איר סטיל און אירע קאָלירן אַ גע-
זוכט

טרייע תלמידה פון אירע גרויסע רביים אַראַסקאַ, סעקיראַס, און דער עיקר — די עגאָ ריוועראַ. נאָר אויך אין איר אינהאַלט איז זי אַ געזונטער המשך פון זיי.

עס איז קונסט מיט אַ מיסיע אין זיך, און עס איז אַט די שליחות, וואָס דערהויפט פעני ראַבעלס קונסט פון נאַטוראַליזם צו הויכן קינסטלערישן רע-אַליזם.

די געמעלען פון פעני ראַבעל צייכענען זיך אויס ניט נאָר מיט זייער פרע-ציזקייט, נאָר אויך מיט גבורה, און ווער עס קען פערזענלעך די קליינגעוויק-סיקע, צאַרטע פעני, וואונדערט זיך:

— פון וואָנען אַזאַ כּוּח ?

ד.

דאָס מעקסיקאַנישקייט אין אירע בילדער איז זעלבסטפאַרשטענדלעך און נאַטירלעך. דער פּיזאַזש און די מענטשן זיינען אירע. זי לעבט אין מעקסיקע פון אירע סאַמע פּריסטע יאַרן, אָבער אַ וואונדער איז פונדעסטוועגן, וואָס אויך יידיש לעבן קומט ניט דורך איר צום אויסדרוק. איז זי דאָך אַ קינד פון בעטי ראַבינאָוויטש, וואָס איז אַ טאַכטער פון דעם באַרימטן יידישן שוישפילער און טעאַטער-פּיאַנער אַבאַ קאַמפּאַניעץ, און דער פּאַטער לייב ראַבינאָוויטש אויך. בעטי און לייב ראַבינאָוויטש, וועלכע זיינען מיט אַ פּערטל-יאָרהונדערט צוריק אַריבערגעקומען קיין מעקסיקע פון וואַרשע, האָבן ניט נאָר מיטגענומען מיט זיך דאָס יידישע וואַרשע, ווי אַן אַנדענק בלוז, נאָר ווי אַ לעבן, וואָס זיי זיינען ממשיך אויך אויף דער ערד פון מעקסיקע ביי זיך אין שטוב און אין דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט פון מעקסיקע, מיט זעלכער זיי האָבן זיך פאַרבונדן.

איז ניטאָ קיין באַדן אין מעקסיקע ממשיך צו זיין פּראַפעסיאָנעל די קאַמ-פּאַניעץ טעאַטער-טראַדיציע, ציט מען פּרנסה פון אַ געשעפט, און מען איז ממשיך יידיש-טעאַטער שפּיר אַרום דער יידישער פּאַלקס-ליגע, אינעם דראַ-מאַטישן איקוף-קרייז, ווי אַ יידישע קולטור-טואַנג.

און אין דער דערציאונג פון די צוויי שיינינקע מיידעלעך, וואָס מען האָט מיט זיך מיטגעבראַכט, איז דאָך אויך געווען שטענדיק דאָס יידישע וואַרשע.

איך געדענק דעם ערשטן באַזוך ביי די ראַבינאָוויטשעס אין שטוב. ניט נאָר האָט דאָס יידישע לשון געקלונגען פריי און נאַטירלעך אין דעם מיילער פון די קינדער, נאָר טיפע, איינגעוואַרצלטע יידישע פּאַלקס-טראַדיציע האָט זיך געפילט אין יעדן ווינקלעלע פון דער שטוב און דאָך . . .

די עלטערע טאַכטער מלכה ראַבעל איז איצט אַן אַנגעזעענע נאַועליסטקע

אויף שפּאַניש, און די יינגערע פעני איז אַן אַנגעזעענע מאַלעריין פון דעם אַל-
געמיינעם לעבן אין מעקסיקע.

— געדענקסטו נאָך דעם זיידן? — האָב איך געפרעגט ביי פענין אויף
מיין לעצטן באַזוך אין מעקסיקע.

אירע אויגן האָבן אויפגעשיינט, ווי אַנגעצונדענע שבת-ליכט, און זי האָט
פאַנג גערעדט צו מיר וועגן איר זיידע-באַבע, — געמאַלן פאַר מיר זייערע
אויסזענס אין אַזוינע ליכטיקע פאַרבן און איבערגערעדט צו מיר זייערע רייד
מיט טיפער בענקעניש אין איר טאָן.

— פאַרוואָס ברענגסטו זיי ניט אַרויס אין דיינע געמעלן? — האָב איך
ביי איר געפרעגט.

איר קליין, צאַרט פנים האָט זיך איבערגעצויגן מיט אַ שטילער פאַר-
קלערטקייט:

— זייערע אויסזענס?

— ניט נאָר זייערע אויסזענס, נאָר זייער לעבן, זייער סביבה, — האָב איך
געזוכט זי אויפצעוועקן.

— יא, יא, — האָבן אירע ליפן געמורמלט, און איך האָב געהאַט דעם
אינדרוק, אַז מיינע רייד זיינען געפאַלן, ווי רעגן אויף פריש אויפגעאַקערטער
ערד.

ה.

און ווירקלעך איז זי דאָך ערשט פריש-אויפגעאַקערטע ערד דערווייט.
איר גאַנג הויבט זיך ערשט איצט אָן, און ווייל דער אָנהויב איז ביי איר
וואָס איז נאָך ניט אינגאַנצן קלאָר פאַר דעם יונגן קינסטלער אַליין, און בשעת
אַנטקעגנקומען ניט איין בראשית, וואַרים, וואָס איז דען אמתע קונסט אויב
ניט שטענדיקער בראשית?

— פעני ראַבעל איז זייער אַ טאַלאַנטפולע מאַדעריין, — האָט צו מיר גע-
זאָגט וועגן איר דער גרויסער דיעגאָ ריוועראַ, און אַזוי פיל שטאַלץ האָט זיך
געהערט אין זיין טאָן, ווען ער האָט גערעדט וועגן איר.

דיעגאָ ריוועראַס שטאַלץ האָב איך באַנומען. עס איז דער שטאַרץ פון
אַ רביז מיט זיין געראַטענער תלמידה, און עס איז אויך דער שטאַלץ פון אַן
עפּטערן, וואָס זעט אין דעם יינגערן דעם המשך פון זיך.

עס ווילט זיך מיר האַפּן, אַז די יונגע פעני ראַבעל וועט דורך אירע
לייוונטן אויך געבן דאָס יידישע, וואָס איז אין איר, אַז אויך מיר זאָלן האָבן די
זכיה שטאַלץ צו זיין, ווי יידן.

פעלט דען יידיש לעבן אין מעקסיקע ?

אמת, דער ישוב איז נאך א נייער, אינגאנצן איז ער אלט א פערטל יאר-
הונדערט, אבער דווקא, ווייל ער איז נאך אזא פרישער, איז נאך דא אויף אים
דער קאליר, וואס שיידט אים אפ פון דער ארומיקייט. איז פארוואס ניט פאר-
פיקסירן, ווי עס האבן געטאן ביי אונדז אין די שטאטן אזעלכע קינסטלער, ווי
פ. קוירק, מאריס קאלעם, שאול ראסקין, ב. גאלאס, א. אבראמאוויטש, זוני
מאוד, משה קיש, לאלא און אנדערע ?

ווער זאל עס טאן אין מעקסיקע, אויב ניט אזא טאגאנטירטע קינסטלעריין,
ווי עס איז די יונגע פעני ראבעל, אין וועמענס געמיט עס איז זיכער דא די
קולטור-ירושא, וואס אירע עלטערן בעטי און לייב ראבינאוויטש האבן מיט
זיך מיטגעבראכט ?

.1953

די ערשמע צוועלף יאר

ווי דער גענעראל-סעקרעטאר פונעם איקוף קום איך אייך א באריכט וועגן דעם מצב פון איקוף. איך דארף אנווייזן אויף די דערגרייכונגען, אויס-לייגן פאר אייך דאס פארמעגן, וואס מיר פארמאגן, און, זעלבסטפארשטענדלעך, נישט דורכלאזן אויך די דורכרייסן און די בדיון.

דער איקוף האט אין לויף פון די צוועלף יאר פון זיך טעטיקייט בא-ווירן אויפצואוועקן צו זיך אן אומגעהויערע ליבשאפט און געטריישאפט ביי יענעם עלעמענט פון אונדזער פראגרעסיווער יידישער באוועגונג, וואס זעט אין דעם פראגרעסיוון יידישן שאפן די גאראנטיע פאר אונדזער קיום. דער איקוף האט דערצו מיט זיין ערנסטער ארבעט באוויזן אויפצואוועקן צו זיך דרין ארץ און באוואונדערונג אויך ביי יענעם שיכט, וואס איז ניט פארבונדן מיט דער פראגרעסיווער באוועגונג און שאצט דאך אפ אונדזער ארבעט.

אט-די אויפגעוועקטע ליבשאפט און געטריישאפט קומט צום אויסדרוק דורך די אויסגעפארמירטע זייען-קרייזן, זייען-קלובן, שטודיר-גרופעס, שטאט-קאמיטעטן פונעם איקוף ביי אונדז אין לאנד, אין קאנאדע און אין די אנדערע לענדער אויף אונדזער אמעריקאנעם קאנטינענט. ווען מיר זאלן צו-ניפעמען אט-די אלע קרייזן און גרופעס, וועלן מיר האבן פאר זיך א היפשע און קאלירפול-יידישע איקוף-מאסע, — א מאסע, וואס איז א כבוד פאר דעם יידישן פאלק, און פאר דעם פראגרעסיוון טייל פון אונדזער לאנד אמעריקע. עס קומען צו די אומצייליקע יחידים, וואס כאטש זיי זיינען טעטיק אויף פארשיידענע פעלדער פון דער פראגרעסיווער יידישער באוועגונג, זיינען זיי אבער דורכגעדרונגען מיטן גייסט פונעם איקוף.

איר וועט געפינען אט-די אומצייליקע יחידים צווישן אקטיוויסטן פונעם יידישן פאלקס-ארדן, פראגרעסיווע צווייגן פונעם ארבעטער-רייג, אמביד-זשאן, צווישן די טוער אין די ארדן-שולן, העכערע בילדונג-אינסטיטוציעס, דראמאטישע-גרופעס, געזאנגס-פאראיינען, פראגרעסיווע יוניאנס, א צאל לאנדסמאנשאפטן, א. א. וו.

דאס אלץ איז אונדז נישט אזוי גרינג אנגעקומען. דער לאזונג פאר איי-ניקייט אויפן געביט פון יידישער קולטור, וואס מיר האבן ביים אנהויב גע-

רעפערעט פון ז. וויינפער, געהאלטן אויפן איקוף-צוזאמענפאר, שבת, דעם 28טן יאנואר, 1950.

וואָרפֿן, איז אויפגענומען געוואָרן ערנסט בלויז ביי דעם פראַגערעסיוון טייל פון דער דעמאָלטדיקער איקוף־פירערשאַפט, און דער אַנדערער צד, וואָס האָט זיך אין יענער צייט מיט אונדז מתחתן געווען, האָט שוין דעמאָלט געפירט זיינע אייגענע חשבונות, און האָט ניט נאָר ניט געהאַלפֿן דער אייניקייט, נאָר זי גע־זוכט צו צעשטערן.

איינער סעקרעטאַר איז אַ לעבעדיקער עדות פון יענעם פעריאָד, ווען ער איז צום ערשטן מאל אַרויסגעגאַנגען אין דעם יידישן לעבן אַריין מיט דער שליחות פונעם איקוף.

אַ שווערער פעריאָד געווען, — אַ פעריאָד פון גרויסער אַנשטרענגונג, פון צער, און — אַפטמאל פון בזיון, וואָרום ווען מ'קומט מיט אַ טיף־באַגייס־טערטער שפּיחות צו וועלכער מען דערוואָרט וואָרעמקייט, און עס טוט אַ בלאַז אויף דיר מיט זוינט און מיט פראַסט, איז ניט נאָר צער, נאָר אויך בזיון.

אויך אין אונדזערע אייגענע פראַגערעסיווע יידישע רייען איז מען די ערשטע צייט ניט אַנטקעגן געקומען דעם איקוף ווי מען האָט דערוואָרט. זייער ווייניק האָבן געענטפערט „נעשה ונשמע“. מען האָט געמוזט זייער שווער אַר־בעטן, ביז מען האָט צונויפגענומען דאָ און דאָרטן אַביסל עולם, וואָס האָט גע־ענטפערט: „נשמע ונעשה“! (מיר וועלן אַפּריער הערן און נאָכדעם — טאָן).

סאָראַ מהפֿך עס איז פון יענעם פעריאָד ביז דעם היינטיקן צוזאַמענפאַר, וואָס שטעלט מיט זיך פאַר די פאַרשטייערשאַפט פון אַ גרויסער, פאַרביקער איקוף־באַוועגונג!

אין יענעם ערשטן פעריאָד, — אַן עלטערער יידישער שוסטער אין זיין קעלער־ווערקשטאַטל מיט אַ פייערטאָפּ אין זיינע פאַרהאַרעוועטע הענט זיך צו דערוואָרעמען פון דער מוראדיקער פראַסטיקער קעלע, וואָס האָט אין יע־נעם ווינטער געהערשט ניט נאָר אינעם וועטער, נאָר אויך אין דער באַציאונג צום איקוף. ער איז שוין נישטאָ צווישן די לעבעדיקע, — אַט־דער ליכטיקער שוסטער. דאָך שטייט פאַר מיר זיין צעגאַלדיקט פנים, ווען ער האָט מיט זיין באַבערדליקטן מויה מיך אויך איינגעלאָדן אַ בלאַז צו טאָן אין דעם פייער־טאָפּ אַריין, און דערביי מיך געמוטיקט, אַז באַלד, באַלד וועלן קומען חברים און פאַרשרייבן זיך ווי מיטגלידער פון איקוף. אַט־יענער שוסטער איז געווען דער ערשטער איקוף־בויער אין דעם שטעטל סטעמפאַרד. אין באַסטאָן איז דער ערשטער געווען דער אומפאַרגעסלעכער חיים שאַפיראַ, און באַלד נאָכ־דעם, אויף לאַנגע יאָר, יוסף מאַרגענשטערן אין קליוולאַנד, וועלכער האָט גע־נומען אַ זאל אויף זיינע אייגענע הוצאות און איז געזעסן מיט מיר צווישן די פּידיקע בענקלעך אזוי לאַנג, ביז עס האָט זיך ענדלעך באַוויזן אַ דריטער, און דער דריטער איז געווען ניט קיין אַנדערער, ווי אונדזער אייגענער ח'נחמן מייזער, וועלכער איז דעמאָלט צופעליק דורכגעפאַרן די שטאָט אויף זיינעם

א טור. און אזוי שטאַט נאָך שטאַט, אין דעטראַיט, שיקאַגע, לאַס-אַנדזשעלעס. אַ שווערער אָנהויב געווען, און דאָך האָט מען זיך אַנטקעגנגעשטעלט אַט-די שוועריקייטן און מען האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן דעם חודש-זשורנאַל די „יידישע קולטור“, וואָס איז שוין איצט אַריין אין צוועלפטן יאָרגאַנג, שפּאַרט זיך שוין צום זיבעטן טויזנטער פון זיין פאַרשפּרייטונג, און איז היינט אַזאַ וויכטיקייט אין אונדזער פּראָגרעסיוו-יידיש לעבן, אַז די טויזנטער אָפּנעמענער זיינע, קאַנען שוין אָן אים פשוט ניט אויסקומען.

האַט נישט קיין פאַראיבל, חשובע דעלעגאַטן, וואָס רעדנדיק וועגן זשור-נאַל „יידישע קולטור“, ווער איך אַביסל אויפגעשרויפט און עמאַציאָנעל. עס גייען אויף פאַר די אויגן מאַמענטן, וואָס זיינען באמת היסטאָרישע דאַטעס אינעם גאַנג פונעם איקוף.

דאָס קליין, קאַלט צימערל אויף בראַדוויי ביי דער 24טער גאַס, אינעם בלאַסן ליכט פון צוויי קליינע עלעקטרישע לעמפּלעך שיינען די געשטאַלטן פון יענע, וואָס כאַטש זיי זיינען שוין איצט מיט אונדז פּיזיש נישט, ליכטיקט זיך זייער ליכט אין אונדז.

ד"ר חיים זשיטלאָווסקי, יעקב מילך, מ. אַלגין, פּרץ הירשביין, לעאַן קאַב-רין, יואל סלאָנים, ל. שאַפּיראַ און א. ראַבאָי, — אַט-די הערלעכע, אומפאַר-געסלעכע געשטאַלטן און מיט זיי, אויף לאַנגע יאָרן, אַלע די וואָס שטייען ביז היינט אין אונדזער איקוף-פירערשאַפט.

אין קאַסע איז געווען אַ דעפיציט פון פּערצן הונדערט דאָלער, וואָס איז אין יענעם פּעריאָד פון גרויסן עקאָנאָמישן קריזיס געווען אַ גוואַלדיקע סו-מע. אַרום אונדז אַ שווערער עקאָנאָמישער קריזיס, און אין אונדזער פּירער-שאַפט אָן עלעמענט, וואָס האָט שוין אין יענער צייט געזוכט פאַר זיך אַ הינ-טער טיר, דורך וועלכער זיך אַרויסצושאַרן.

— מען דאַרף אויפלייזן! אויפלייזן! — האָט זיך געהערט פון יענעם צד און ד"ר חיים זשיטלאָווסקי האָט סאַרקאַסטיש געפּרעגט:
— איז ווער-זשע וועט האָבן דעם מאַראַלישן כוח צו מאַכן אַזאַ דירעקטן פאַרשלאַג?

— מען דאַרף צוטראַעטן אַרויסצוגעבן אַ חודש-זשורנאַל און טאַקע אַ גרויסן!
— איז געווען אונדזער ענטפּער.

אין אַ זונטיק פּרימאָרגן האָט זיך פאַרזאַמלט אַ ריזיקער פּאַלקס-עולם אין דעם גרויסן זאַץ פון דער „צענטראַל-פּלאַנאַ“ און אין ענטפּער אויף די אָפּעלירנדיקע ווערטער פון מ. אַלגין, קלמן מרמר, משה כץ, ראובן זאַצמאַן, נחמן מייזלי, און מייז ווייניקייט, האָט מען צוגעטראָגן קליין-געלט און זילבער. יא, פון אַט-דעם קליין-געלט איז געבאָרן געוואָרן דער זשורנאַל די „יידי-שע קולטור“.

דעם אנהויב האָט געמאַכט ניו־יאָרק און באַלד נאָכדעם איז געקומען צו הילף דאָס לאַנד, איבער וועלכן איך האָב זיך אַרויסגעלאָזט, און זאַמלונגען פאַר דעם זשורנאַל זיינען אָנגעגאַנגען אויף פֿעקציעס אין אַרדן־צענטערס, אין די קלאַס־צימערן פון די קינדער־שולן, ביי רעפּעטיציעס פון אונדזערע כאַרן און ביי קליינע צונויפקומס אין די היימען פון איקופישע פריינט.

ווי מיטן זשורנאַל אַזוי מיטן פאַרלאַג, וואָס גייט איצט אַריין אינעם אַכטן יאָר פון זיין טעטיקייט, און האָט שוין אויף זיין חשבון אַ ניינציק וויכטיקע יידישע ביכער פון אַ זעכציק באַדייטנדע יידישע עלטערע און יינגערע שריפט־שטעלער איבער דער גאַרער וועלט, און דעם וואונדערבאַרן קונסט־אַלבאָם „הונדערט יידישע קינסטלער“, אַרויסגעגעבן מיט דער הילף פון דער איקו־פישער קונסט־סעקציע, און דעם וויכטיקן אַלמאַנאַך פון דער יידישער ליטע־ראַטור אין סאָוועטן־פאַרבאַנד.

אַ גרויסע ראַלע האָט געשפּילט די הילף פון יחידים אין אַט־די דערגריי־כונגען. דער צעמל פון אַט־די יחידים־ביישטייערער איז גרויס. אין דער „יידישער קולטור“ האָבן מיר נישט איין מאָל דערמאָנט זייערע נעמען. זאָל פון דער טריבונע קומען אַ דאַנק די אַלע ביישטייערער און מיטהעלפער פונעם איקו־פאַרלאַג.

די אַלע איקו־פריינט פון ניו־יאָרק און אַנדערע שטעט האָבן צוגעטראָג־גען דירעקטע ביישטייערונגען אין דעם בויען פונעם פאַרלאַג. זייער צושיי־ער ווערט שטאַרק אָפּגעשאַצט, אָבער ווען מען נעמט אין אַכט, אַז די ניינציק ביכער־אויסגאַבן, וואָס שטעלן מיט זיך צונויף אַ גאַנצן פּערטל מיליאָן גע־בונדענע עקזעמפלאַרן, פאַר וועלכע מיר האָבן געדאַרפט אויסצאָלן די דרו־קערס, די איינבינדערס, קאַרעקטאָרס און טיילווייז אויך האַנאַראַר, די סומע פון אַרום דריי הונדערט טויזנט דאָלער, ווערט קלאַר, אַז די סאַמע גרעס־טע הילף האָט דאָך געמוזט קומען פון דער יידישער פּאַלקס־מאַסע, וואָס נעמט אָפּ, פאַרשפּרייט און געניסט פון דעם אויפגעבויטן פאַרלאַג.

אַ פּערטל מיליאָן ביכער און איבער אַ האַלבן מיליאָן נומערן „יידישע קולטור“, וואָס יעדער נומער איז פאַר זיך אַליין אויך אַ בוך, האָבן מיר פאַר זיך די צאָל פון איבער דריי־פּערטל מיליאָן ליטעראַרישע אויסגאַבן, ניט רעכענענדיק דערביי די קליינע בראַשורן, וואָס זיינען פון צייט צו צייט מיט זיי מיטגעאַנגען.

מ'דאַרף צוגעבן, אַז די אַפיס־אויסגאַבן, שכירות, דירה־געלט, עקספּעדי־ציע, מאַרקעס און די אַלע אַנדערע קליינ־קייטן האָבן אונדז געקאָסט די מי־נימאַלסטע סומע.

אונדזער איקו־צענטער האָט אין איצטיקן מאַמענט חובות איבער צוואַנ־ציק טויזנט דאָלער. מיר פאַרמאָגן פּופּציק טויזנט ביכער, וואָס ווען זיי וואַלטן

פאַרקויפט געוואָרן, וואָלטן מיר זיך באַפרייט פון די חובות, און עס וואָלטן געבליבן געלט-מיטלען אויף נייע פאַרמעסטן.

אַט-די חובות ליגן שווערעך אויפן אַפאַראַט פון אונדזער אַרגאַניזאַציע, אָבער ווען מען נעמט עס אין ליכט פון דעם האַלבן-מיליאָן אומזאַץ דורך די צוועלף יאָר פון אונדזער עקזיסטענץ, איז נישטאַ פאַרוואַס זיך צו שרעקן, ווייל עס איז דאָ אין אונדז דער צוטרוי, אַז מיט אַ קליינער אַנשטרענגונג מצד די טויזנטער פריינט וואָס מיר פאַרמאָגן, קאָן אַט-דער באַלאַסט אַפגע-ווישט ווערן.

יאָ, אַ היפשער מהלך איז דאָ צווישן אונדזער „בראשית“ ביז דעם איצ-טיקן מאָמענט.

דעמאָלט — יחידים דאָ און דאָרטן, און היינט — ברייטע קרייזן, וואָס ציען זיך פון ניו-יאָרק ביז איבער דעם גאַנצן קאָנטינענט. דער איקוף אין קאָנאָדע אַרבעט אין פולסטער האַרמאָניע מיטן צענטער אין ניו-יאָרק. און עס איז דערפאַר נאָטירלעך, וואָס דער איקוף פון קאָנאָדע איז אַ באַשטאַנד-טייל פון דעם היינטיקן צוזאַמענפאַר. צום וואָקס פון דעם צענטער אין ניו-יאָרק טראַגט צו יערלעך פאַר די לעצטע צען יאָר אויף אַ ברייטן חברשן אופן דער פראַגרעסיווער יידישער ישוב אין מעקסיקע. עס טוט אויך אַליץ, וואָס איז אין זיינע מעגלעכקייטן דער ישוב אין האַוואַנאַ, קובאַ, אַ באַדייטנדיקע היף איז געקומען פון די יידישע ישובים אין דרום-אַמעריקע. ספעציעל פון אַרגענטינע, טשיי, אורוגוואַי און בראַזיל, וואו אייער סעקרעטאַר איז באַ-געגנט געוואָרן דורך די דאָרטיקע יידישע מאַסן פון פאַרשידענע ריכטונגען אויף דעם האַרציקסטן אופן.

עס איז היינט אויף אונדזער קאָנטינענט ניט מער קיין זוכעניש דורך געדיכטן געפּל אַ טיר, אין וועלכער אַנצוקלאַפן, נאָר עס זיינען דאָ העל-באַ-לויכטענע שוועלן און ברייט-צעפענטע טירן, ביי וועלכע דער איקוף ווערט אומעטום באַגעגנט מיט אויפגעלויכטענער וואַרעמקייט און ליבשאַפט.

דאָס איז די דערגרייכונג פון די צוועלף יאָר אַרבעט. עס איז נישט נאָר דער איינגעוואַרצלטער זשורנאַל, דער פאַרלאַג, נאָר עס איז באַזונדער דער וואונדערבאַרער פאַלקס-מאַטעריאַל, וואָס האָט זיך דורך די יאָרן צוגיפגע-קליבן אַרום דעם איקוף.

הלוואי וואָס איך געהאַט צייט אַ שילדער צו טאָן פאַר אייך די גרויסע צאַץ טוער און טוערינס אַרום דעם איקוף, די פשוטע, טייערע, האַרציקע חברטעס און חברים, אָבער בלויז אויסצורעכענען זייערע נעמען וואָלט איך דאָך געדאַרפט האָבן אַ גאַנצן ספר.

אַט-דער טייערער פאַלקס-עולם איז אונדזער גרעסטער פאַרמעגן, — אַ פאַרמעגן וואָס איז ניט אַפצושאַצן.

אדאנק אַט-די טיערע פריינט און טוער האָט דער איקוף באַוויזן דורכ־
צוגיין אַלע שטורעמס.

דער גרויסער וועלט-געראַנגל, אין וועלכן עס איז אומגעקומען אַ דריטל פון אונדזער פּאָלק, האָט געדראָעט, מען זאָל אַרונטערלאָזן די הענט. „צו וואָס יידישע קולטור, ווען דאָס גאַנצע פּאָלק גייט אויף אין פּלאַמען?“ די איבער-לויפער צו דעם צד פון אונדזערע שונאים, האָבן אונדז אויך קיין גוטס ניט געטאָן. דער כסדרדיקער קאַמף קעגן אונדז מצד די רעאַקציאָנערע עדע־מענטן, די איזאָלאַציע, מיט וועלכער מען האָט אונדז געזוכט און מען זוכט נאָך איצט אַרומצוריינגלען דעם איקוף. און דאָך זיינען מיר דאָס אַלץ בייגע־שטאַנען, און דער היינטיקער צוואַמענפאַר באַוויזן, אַז מיר זיינען דאָ! מיר זיינען דאָ געשטאַרקטע אין צאָל, אין כוח און אין ווילן אויף נייע פאַרמעסטן. אמת, נישט אַלע אָנגעצייכנטע אויפגאַבן האָבן מיר באַוויזן צו רעאַ־ליזירן.

מיר האָבן זיך פאַרמאַסטן צו שאַפן אַ ריי סעקציעס פון יידישע שעפּעריי־שע כוחות. עס האָט זיך אונדז געוואָלט האָבן אַ סעקציע פון אַרגאַניזירטע יידישע שרייבער, צום באַדויערן האָט זיך עס אונדז ניט איינגעגעבן, עס זיי־נען דאָ סיבות. איך האָף, אַז אויפן ליטעראַטור פּאַנעל פון היינטיקן צוואַמענ־פאַר וועלן אַט די סיבות אויפגעקלערט ווערן. מיר האָבן געוואָלט אַ ריי אַנ־דערע סעקציעס, — זיי האָבן זיך ביז היינט ניט איינגעגעבן. איין סעקציע איז אויפגעבויט געוואָרן און איז אַ שטאַלץ פאַר דעם איקוף. דאָס איז די סעקציע פון די פּאַסטטישע קינסטלער. אַדאָנק אַט־דער סעקציע זיינען דורך די צוועלף יאָר דורכגעפירט געוואָרן צענדליקער קונסט־אוישטעלונגען פאַרן פּאָלק סיי אין ניו־יאָרק סיי איבערן לאַנד. אַדאָנק אַט־דער סעקציע איז ניט ניט נאָר די „יידישע קולטור“ באַצירט יעדן חודש מיט אַפּדרוקן פון פיינע יידישע קינסטלער, נאָר אויך אונדזער ביכער־פאַרלאַג איז באַצירט געוואָרן מיט דעם קונסט־אַלבאָם, וואָס רופט זיך „הונדערט יידישע קינסטלער“.

די יידישע קינסטלער בראש מיט פרענק קוירק קומט אָנערקענונג פאַר אַט־די גאָר פיינע קונסט־און קולטור־צוגרייטונגען. צו די גרויסע דערגרייכונגען פונעם איקוף דאַרף צוגערעכנט ווערן די היפשע הילפס־אַרבעט, וואָס מיר האָבן געטאָן אין די ערשטע פאַר יאָר נאָך דער מלחמה פאַר די צענדליקער יידישע ישובים, וואָס זיינען געבליבן נאָכן גרויסן פייער־מבול.

נישט געווען קיין איין „די. פי.“ קעמפ, וואוהין דער איקוף האָט ניט גע־שיקט קיין ביכער און זשורנאַלן. מיר האָבן דאָס געטאָן אויך דורכן „יידישן וועלט־קאָנגרעס“, דורך דעם „ראַשיען וואָר רעליף“, דורך פאַרשידענע פאַר־באַנדן מערסטנס אָבער דירעקט דורך אונדזער אייגענעם אַפּאַראַט. נישטאָ

קיין איין ווינקל אויפן ערד-קייילעך, וואו נאָר עס געפינען זיך יידיש-רעדנדיקע יידן, וואָס זאָל ניט שטאַלצירן מיט די איקוף-אויסגאַבן, וואָס זיינען געשיקט געוואָרן צו זיי.

די איקוף-מתנות זיינען געגאַנגען קיין פראַנקרייך, בעלגיע, האַלאַנד, רוס-מעניע, שוועדן, פּוילן, נאַרוועגיע, אין צענדליקער שטעט וואָס זיינען אין סאַ-וועטן-פאַרבאַנד, ווי ווילנע, קאַוונע, ריגע, טשערנאַוויץ, בערדיטשעוו, מאַס-קווע, קיעוו, כאַרקאָוו, טאַשקענט, אלמאַ-אַטאַ ביז קיין ביראַבידזשאַן. אַזעלכע ביכער-מתנות זיינען אויך געשיקט געוואָרן מיט דער ברייטער האַנט קיין ישראל. ערשט לעצטנס האָט דער איקוף אונטער דער אויפזיכט פון דער פּלאַסטישער קונסט-סעקציע אַוועקגעשיקט, אויסער פיל יידישע ביכער, אויך ביידער און סקולפּטורן צום מוזיי קיין עין-חרוד אין ווערט פון איבער צוואַנ-ציק טויזנט דאָלער.

איך האָב באַמערקט וועגן געביטן, אויף וועלכע מיר האָבן נאָך ביז היינט ניט באַוווּזן זיך צו פאַרמעסטן, און געמיינט האָב איך מיט אַט-דער באַמערקונג, אַז דער היינטיקער צוזאַמענפאַר זאָל אויפנעמען אַט-די געביטן און זיך באַמיי-ען צו געפינען די נויטיקע מעטאָדן און מיטלען אָנצוהויבן נייע שאַרמעסטן. דער איקוף מוז האָבן אַרום זיך אַ גאַנצע ריי סעקציעס, — אַ טעאַטער-סעקציע, אַ סעקציע פון אונדזער יוגנט אין אומבאַדינגט נויטיק, אַן דער יוגנט האָבן מיר נישט קיין מאַרגן. אַ סעקציע פאַר פראַגרעסיווער יידישער דערציאונג, וואָס זאָל פאַרבינדן דעם איקוף מיט אונדזערע פראַגרעסיווע יידי-שע קינדער-שולן.

וואָס זיינען די סיבות, וואָס אַט-די געביטן זיינען ביז היינט ווייניק באַ-רירט געוואָרן פון איקוף? איך וויל היינט הויפטזעכלעך זיך אַפּשטעלן אויף אייניקע סיבות, וואָס זיינען געשטאַנען דעם איקוף אין וועג זיך צו פאַרבינדן מיט די יידישע קינדער-שולן.

לויט די סטאַטוטן פונעם אַלוועלטלעכן יידישן קולטור-קאָנגרעס אין פאַ-ריז, וואו דער איקוף איז געבאַרן געוואָרן, האָבן מיר באַדאַרפט ווערן דער קאָאָרדיניר-אַפּאַראַט פון די שוין-עקזיסטירנדיקע יידישע קולטור-אינסטיטור-ציעס און אַרגאַניזאַציעס און זיין דער סטימול צו באַשאַפן נייע.

דער איקוף האָט טאַקע געזוכט צו ווערן דער קאָאָרדיניר-אַפּאַראַט פון אַלע טיפּן שולן, וואָס האָבן שוין פונקציאָנירט. ניט באַוווּזנדיק צו ווערן אַט-דער פּלאַנירטער קאָאָרדיניר-קאָמיטעט אויפן אַלגעמיינעם פעלד, האָט ער זיך אַביסל צו-לאַנג געהיט אַריינצואוואַרפן זיין ענערגיע אין די רייען פון יענעם צד, וואוהיין ער האָט יאָ געקאָנט צוקומען. די פאַרויכטיקייט איז גע-ווען, מען זאָל נישט זאָגן, אַז דער איקוף איז אויסגעשפראַכן בלויז פאַר דעם צד און ניט פאַר דעם אַנדערן.

מען האָט געהאַפּט, אָז עס וועט זיך איינגעבן צוויפצוברענגען אַלע צדדים אין אייניקייט אויפן געביט פון יידישער קולטור-בויאונג בכלל און יידישער קינדער-דערציאונג בפרט.

די צעטיילונג און באַזונדערקייט אין אַבער איצט נאָך שאַרפּער ווי אין די פריערדיקע יאָרן. דער איקוף קאָן ניט וואַרטן ביז די אייניקייט וועט קו-מען. דער איקוף מוז זיך אַרייננוואַרפן אומעטום, וואו עס לאָזט זיך יאָ און בויען, אַנשטאַט אַפּקומען מיט פּראָפּאָגאַנדע פאַר בויאונג.

אינגאַנצן אָן אַ זייט איז דער איקוף קיינמאַל ניט געשטאַנען. די אַרגאַ-ניזירטע לייזן-קרייזן, די איקוף-אַקטיוויטעטן ווי אויך די איקופישע יחידים, זיינען קיינמאַל ניט געשטאַנען אָן דער זייט פון די כאָרן, טעאַטער-גרופּעס, פון אַלע קאַמפּאַניעס פאַר דער פּראָגרעסיווער באַוועגונג, און אַוודאי ניט פון דער הילף פאַר די פּראָגרעסיווע יידישע קינדער-שולן פונעם יידישן פּאַלקס-אַרדן.

דער איקוף וואָרט אַוודאי געוואָרט זיין דער קאַאַרדיניר-אַפּאַראַט פון דער גאַנצער יידישער קולטור-בויאונג אין אַדע ריכטונגען פון אונדזער לעבן, קאָן ער אַבער דאָס ניט באַווייזן, מוז ער דאָס טאָן אין דער ריכטונג וואו ער איז ווילקאָמען.

דער איקוף דאַרף זיך אַבער ניט פאַרנעמען מיט קיין דובליקאַציע. עס וואָלט געווען אַן אומזין צו בויען אייגענע איקוף-כאַרן, ווען עס איז דאָ אַ קייט פון יידישע פּאַלקס-כאַרן אונטער דער פירערשאַפּט פון דעם מוזיק-פאַרבאַנד. דאָס אייגענע מיט די טעאַטער-גרופּעס אין אונדזער פּראָ-גרעסיווער באַוועגונג, און אַוודאי און אַוודאי מיט דעם פאַרצווייגטן יידישן שול-וועזן פון יידישן פּאַלקס-אַרדן.

ניט בויען קיין נייע, ווייל אַט-די עקזיסטירנדיקע יידישע קולטור-אינ-סטיטוציעס זיינען סיי ווי אייגענע, — איקופישע. דער איקוף דאַרף זיך ענ-גער מיט זיי צונויפבינדן, זוכן זיי צו פאַרשטאַרקן, זיך מער אויסצושפּרייטן און שטעלן זיך מיט זיי צוזאַמען אין קאַמף קעגן די רעאַקציאָנערע כוחות אינעם יידישן לעבן, וואָס זוכן צו שטערן אונדזערע פּראָגרעסיווע יידישע קולטור-אינסטיטוציעס, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן מיט זייער מסירה קעגן אונדזערע אַרדן-שולן ביי דער „באַאַרד אָף עדיוקיישאַן“ אין ניו-יאָרק, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן קעגן דעם איקוף אין דער שטאַטישער „פּאַבליק לייברערי“ אין לאַס-אַנדזשעלעס.

דער איקוף, מיט זיין ליבשאַפּט און אַנגעלאָדענער ענערגיע, וועט אַ סך צוטראַגן סיי אין ממשותדיקער הילף און סיי אין השפּעה צו דער פאַרשטאַר-פּונג פון אַלע אונדזערע יידישע פּראָגרעסיווע קולטור-אינסטיטוציעס. דאָס

וועט ברענגען צו אַ גאַנציקייט אין דער פּראָגרעסיווער יידישער קולטור-בוי-אונג.

אין פּאַר מיט די יידישע קינדער-שולן ביים פּאַלקס-אַרדן, וואָלט די קאַ-אַרדינאַציע אויפגעעפנט ברייטערע מעגלעכקייטן פאַר פּאַרלאַגס-אַרבעט אויפן געביט פון יידישער קינדער-ליטעראַטור, און ווען דאָס רעאַליזירט זיך, וואָלט די פּראָגע וועגן אַרבעט אויף ענגליש פאַר אונדזער יידישער יוגנט אויך געקאָנט געפינען פאַר זיך אַ גרינגערן וועג.

אַט-דאָס זיינען די פּראַבלעמען, וואָס מוזן אויפגענומען ווערן אויף דעם שול-פּאַנעל פון אונדזער היינטיקן צוזאַמענפאַר, און איך בין זיכער, אַז דער פּאַנעל וועט ברענגען אַ קלאַרן פּלאַן צום היינטיקן צוזאַמענפאַר וועגן אַזאַ קאַאַרדיניר-טעטיקייט.

אַזוי דער שול-פּאַנעל, אַזוי דער מוזיק-פּאַנעל, דער טעאַטער-פּאַנעל און אַזוי אויך דער שרייבער-פּאַנעל.

פּאַרזעט ניט דאָס באַלדיקע צווייב דעם ווייטערדיקן. מיר נויטיקן זיך אין עטלעכע טויזנט נייע אָפּנעמער פון אונדזער זשורנאַל און אונדזערע ביכער. איבער דער פּאַרשטאַרקטער רעאַקציע אין אונדזער לאַנד, מיט וועלכער עס גייט אויך מיט אַ טייל פון אונדזער יידישן לעבן, און אויך איבער דער געביי-טענער עקאָנאָמישער לאַגע, זיינען די זאַמלונגען פאַרן איקוף לעצטנס פאַר-קלענערט געוואָרן. ניט די אָפּנעמער זיינען קלענער געוואָרן, נאָר די ביישטיי-רונגען זיינען קלענער געוואָרן. כדי צו באַלאַנסירן דעם בודזשעט פונעם אי-קוף, איז דאָ איין מיטל, און דער מיטל איז נייע אָפּנעמער, וואָס וועלן פּאַרגי-טיקן. דער געווינס וועט זיין אַ טאַפּלער: ערשטנס, וועלן עטלעכע טויזנט נייע יידישע משפּחות באַזעלט ווערן מיט אונדזער פּראָגרעסיוון יידישן וואָרט, און צווייטנס, וועט דאָס אויסגלייכן אונדזער בודזשעט.

זאַל מיר דערלויבט זיין ביים סוף צו זאָגן עטלעכע פּערזענלעכע ווער-טער, וואָס רייסן זיך איצט פון מיין געמיט.

אין דעם צוועלף-יאָריקן גאַנג זיינען געווען היפשע שוועריקייטן, — ניט איינמאַל אַ פּאַרכמאַרעטער הימל, אַ קאַלטער ווינט אין פנים, אַ שטיין אויפן וועג. אָבער די פרייד פון דער אַרבעט האָט אַלץ איבערגעשטיגן. די שטענדיקע קאַנטאַקטן מיט דעם לעבעדיקן לעבן פון אונדזערע יידישע פּאַלקס-מאַסן זיינען פאַר מיר ריזיקע קוואַלן פון וועלכע איך טרינק און ווער ניט מיד צו טרינקען.

עס איז גוט געווען און עס איז איצט אויך גוט צו גיין מיטן אַקער און זען, ווי רוי-ערד רייסט זיך אויף. אַוודאי איז אַ וואונדערלעכע פרייד די זריעה צו וואָרפן. און וואָס קאָן נאָך זיין שענער און פריידיקער, ווי צו זען דעם אויפ-גאַנג פון געוויקסן?

צום יום-טוב פון דער אנטאלאגיע „אמעריקע אין יידישן וואָרט“

חשובע טוער און בויער פון אונדזער איקוף:

היינט איז דער יום-טוב פון אונדזער גרעסטער דערגרייכונג. און ניט בלויז דערפאר, ווייל מיר האָבן באַוויזן אַרויסצוגעבן אַ בוך פון קאַרגע טויזנט זייטן, וואָס אַזוינס האָבן מיר ביז איצט נאָך ניט באַוויזן. עס איז דער יום-טוב פון אַ ספר, דורך וועלכן עס קומט צום אויסדרוק אונדזער תפילה-בציבור, אין וועלכער עס הערן זיך די טענער און קלאַנגען צוזאַמען מיט די איבער צוויי הונדערט יידישע וואָרט-קינסטלער, אויך אַ צאָל פּלאַסטישע יידישע קינסטלער, און מיט זיי אויך די טייערע יידישע פּאַקס-מענטשן, וואָס האָבן געהאַפּן אויפבויען דעם היכל פאַר אַט-דער תפילה-בציבור.

בלעטערנדיק דעם גרויסן וואונדערלעכן ספר, הער איך כסדר דעם וואָ-רעמען, האַרציקן ענטפער מיט „אמן“ צו די תפילות פון די שְׂחִיחֵי-ציבור, וואָס שטייען ביי דעם עמוד.

עס איז אויך דער יום-טוב פון אונדזער גרויסן כאַרגעזאַנג, וואָס ברענגט צום אויסדרוק דעם געראַנגל און די דערגרייכונג פון אונדזער דריי הונדערט-יאַריקן לעבן אויף דער ערד פון אונדזער באַליבטן לאַנד, אַמעריקע.

סאַראַ וואונדערלעך געזאַנג עס טראַגט זיך פון אַט-דעם היכל, וואָס מיר רופן אָן „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“!

סאַראַ פּיל-טאַניקייט, פּיל-קלאַנגיקייט עס טראַגט זיך פון דעם כאַר, און דאָך — אַזאַ האַרמאָניע!

שוואַכערע טענער און קלאַנגען גיסן זיך צונויף מיט די שטאַרקערע און עס גייט אויף אַ גרויס און מעכטיק געזאַנג, וואָס כאַטש עס איז אויף אונדזער יידיש לשון, איז דאָס אויך דאָס געזאַנג פון אַלע אַנדערע פעלקער אין דעם גאַנג באַרג אַרויף אויף דער ערד פון אונדזער אַמעריקע.

און ניט קיין חידוש. די זעלבע שיפן איבער די אַקעאַנען, וואָס האָבן אונדז געבראַכט אַהער, האָבן אויך געבראַכט די אַנדערע פעלקער אין „קעסל-גאַרדן“. און דאָס טרערן-אינדזל „עליס איי-אַנד“, וואָס קומט אַזוי קלאַר צום אויסדרוק דורך אונדזער יידיש וואָרט, איז אויך דאָס טרערן-אינדזל פון אַלע

רעדע, געהאַלטן אויף דער פייערונג שבת, דעם 19טן נאָוועמבער, 1955 אין ניו-יאָרק.

אנדערע פעלקער. מאַרס ווינטשעווסקיס ליד פונעם לויז־שקלאַף איז דאָס ליד פון אַלע לויז־שקלאַפן, און דער מאַרטירער דזשאָן בראַון, וואָס האָט אָפֿ־געגעבן זיין לעבן פאַר דער באַפֿרייאַונג פונעם נעגער פּאַלק איז דאָס געזאַנג פון אונדזער דוד עדעלשטאַט אויף יידיש, ווי עס זיינען געזאַנגען אויף אונדזער יידיש די מאַרטירער פון דער „היימאַרקעט־טראַנגעדיע“.

דאָס געזאַנג פון די אירלענדישע טעכטער אויף אַ שיף איבערן האַדסאָן אין משה לייב האַלפערנס פּאַעמע „אין דער פרעמד“ רופט זיך איבער מיט שְׁרום אַשם געזאַנג וועגן די „ניאַגאַראַ־פּאַלן“, משה יונה כאַימאַוויטשעס גע־זאַנג פונעם „איסט־ריווער“, י. י. שוואַרצס „קענטאַקי“, אב. וויקטאָרס מי־שיגען דורך זיינע לידער „דעטראַיט“, 5. מאַטעס „קאַלאַראַדאָ“, אייזיק ראַ־באָיס „דאָקטאָרס“, מ. גיציס „ניו דזשורני“, ל. מילערס קאַליפּאָרניע דורך סאָן־פּראַנציסקאַ. ל. גארעליקס אילינאָי, מיין „גרענד־קעניאָן“, — און זיי אַלע גיסן זיך צונויף מיט דעם געזאַנג פון מאַני לייבס „אויף דער עוועניו“, ב. י. ביאַלאַסטאַצקיס „דודלאָו סטריט“, אהרן קורצס „די גאַלדענע שטאַט“, י. י. סיגאַלס „בראַנזוויל־כנען“, משה קישס „וואַשינגטאָן־סקווער“ און נאָך און נאָך געזאַנגען פון אונדזער אַמעריקע.

אַזוי פּייזאַזשיש, און נאָך שטאַרקער — אונדזער סאַציאַלער געראַנגל אינם לעבן דאָ הי, וואָס צייט זיך אויף דעם פאַרביקסטן אופן ביי אונדזערע קאַסי־קער ווינטשעווסקי, עדעלשטאַט, באַוושאַווער דורך מ. ראַזענפעלדס „בלייכן אפּערעיטאָר“ און דער „רויטער בהלה“ ביז אונדזער צייט צו דעם געזאַנג פון אַ מ. א. סול, אַ בער גריין און די פּיל־אַנדערע פון די איצטיקע טעג.

אברהם רייזען און י. א. ראַנטש, אברהם ליעסיין, יהואַש, ה. רויזנבלאַט און משה שיפּריס, מאַרטין בירנבוים, חנה סאַפּראַן און שרה באַרקאַן.

עס איז אַ כאַר פון אַלערליי טענער און קלאַנגען, און אַלע צוזאַמען אין אונדזער גרויסער אַנטאַגאַיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“ מיט דער באַצי־רונג פון אַ צאַל וויכטיקע יידישע פּלאַסטישע קינסטלעך און די נעמען פון אי־בער טויזנט יידישע טייערע פּאַקס־מענטשן, וואָס האָבן צוגעטראָגן די ציגל מיט אַזוי פּיל ליבשאַפט, אַז די גרויסע געביידע זאָל געבויט ווערן.

סאַראַ מהלך פון אליקום צונזער דורך שמו־רן, זיפּערט, שְׁרום עדיכס, יעקב גאַרדין, ז. לייבין, לעאַן קאַברין דורך ל. שאַפּיראַ, יוסף ראַלניק, יונה ראַזענפעלד, דער לעבעדיקער, נפתלי גראַס, משה אַלגין, א. ניסנאָן, י. י. שוואַרץ, ב. לאַפּין, יעקב מעסטל, צו אַ סעם ליפּצין, אַ שְׁרום שטערן און אהרן קרישטאַלקע, וואָס איז ביי אונדז איצט אין דעם עלטער פון פּופּצן יאָר!

אַט דעם לאַנגן וועג האָט, ווי אַ געניטער קאַפיטאַן, אונדז דורכגעפירט אונדזער נחמן מייזיל.

סאַראַ גליק, וואָס מיר האָבן מיט זיך אַט-דעם קאַפיטאַן דורך די אַלע יאָרן פון אונדזער איקוף-לעבן!

איך קאָן זיך גאַרניט פאַרשטעלן קיין אַנדערן אין אונדזער ליטעראַטור-פאַרשונג, וואָס וואָלט געקאָנט באַווייזן אַט די גרויסע דערגרייכונג אונדזערע. זיין גאַנץ פרוכטבאַר לעבן איז דאָך געווידמעט אונדזער יידישן ליטע-ראַטור-שאַפן, ווי אַ פאַרשער, אַ זאַמלער און אַפּקלייבער.

ניט נאָר איז ער איינער פון די אַנגעזעענסטע קריטיקער פון אונדזער יידישער ליטעראַטור, נאָר איינער פון די ווייניקסטע, וואָס גייט איר נאָך זיין גאַנצן לעבן טריט ביי טריט, און ציטערט איבער איר, ווי אַ טאַטע איבער זיין געראַטענעם בן-יחיד.

ווער נאָך איז ביי אונדז אַזוי באַוואוסטזיניק אויף די השפעות פון אַלע וועגן און שטעגן אין אונדזער שאַפן, ווי ער? ער איז דאָס וואַכזאַמסטע אויג אויף די איינפלוסן פון איינעם אויפן אַנדערן אין אונדזער ליטעראַטור גופא, און ער אַליין איז מיט זיין גרויסן וויסן און טיפער ליבשאַפט צו אונדזער יידישן קולטור-שאַפן איינער פון די דינאַמישסטע איינפלוסן אויף דעם גאַנג פון אונדזער יידישן שאַפן.

און ניט נאָר די שאַפנדיקע כוחות פילן אויף זיך זיין השפעה, — עס פילן זי אויך די טוער און די בויער, וואָס זיינען די געניסער. אַ סימן, די אומגעהויערע ליבשאַפט צום איקוף, וואָס איז אויך די ליבשאַפט צו אים. אַ סימן, די פרייד מיט דעם ווערק, וואָס מיר יום-טובן היינט דאָ, און די יום-טובים אומעטום איבערן לאַנד און אין אַנדערע לענדער.

אַ וויי און ווינד, וואָס אַזעלכע, וואָס האַלטן ביי אונדז אין איין קרעכצן און זיפצן אויפן גורל פון דעם יידישן שאַפן, האָבן געוואַגט שטערן נחמן מייזלין אין בויען אַט-דעם פּרעכטיקן בנין און זיינען אויף אים אַזוי אַנגעפאַרן.

אפילו איצט, ווען אַזוי פיל יידישע פּאַקס-מענטשן זיינען אַנטציקט און מאַכן אַ ברכה, איז אַט דער שיינער און הייליקער בנין זיי גרויס אין די אויגן.

אַבער לאַמיר זיי לאַזן, ווי זיי זיינען. מיר באַדויערן זייער בלינדקייט און טויבקייט, זייער שנאה צו די שאַפנדיקע כוחות, ווייל פון זיי, די קדיש-זאַגער, האָט זיך אָפּגעטאַן די האַפענונג אויף דעם גאַנג פון דער געשיכטע, און במילא די ליבשאַפט צו דעם אויפגעזאַמלטן אין אונדזער שייער.

דער היינטיקער יום-טוב איז דער יום-טוב פון דער פאַרביקער תפילה-בציבור, וואָס אונדזער איקוף האָט ביים טאַמע בראשית פּראַקלאַמירט, ווייל די תפילה בלחש פאַר זיך ביחידות, וואָרט קיינמאַל ניט באַווייזן אויפצובויען אַזאַ פּרעכטיקן היכל פאַר זיך, ווי עס איז די אַנטאָלאָגיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“.

ווי גוט איז צו זען אזא גרויסן און ווארעמען ציבור פאַר די אויגן ביים היינטיקן יום-טוב דאָ אין ניו-יאָרק.

אָזוינע יום-טובים זיינען דורכגעפירט געוואָרן מיט אונדזער נחמן מייזל אויך אין פּיאָדעלפּיע, מאָנטרעאַל, לאָס אַנדזשעלעס, פעטאַלומאַ, דעטראַיט און קליוולאַנד, און אַזעלכע יום-טובים ווערן צוגערייט אויך אין פּיל אַנדערע שטעט.

זאָל לעבן דער גרויסער ציבור אונדזערער, וואָס איז דער כאָר פון דעם סאַמע בעסטן אין אונדזער לעבן!

די טוער, די בויער, די אָפּהיטער, צוזאַמען מיט די שאַפּער מכל המינים, די מוזיקער, די שווישפּילער, די פּלאַסטישע קינסטלער און די קינסטלער פון אונדזער וואָרט, וועלכע שטעלן צונויף אונדזער וואונדערלעכן כאָר.

זאָלן לעבן אונדזערע אַנפירער, צווישן וועלכע עס בלענדט מיט אַ באַ-זונדער שיין דער הויפט-אינזשינער, דער צונויפשטעלער און דער רעדאַקטאָר פון אונדזער אַנטאַלאָגיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“ — נחמן מייזל.

זאָל לעבן דער איקוף אין זיין גליאַיקער ליבשאַפט צום יידישן שאַפּן, און לאַמיר זוכה זיין צו אַרבעטן אינאיינעם מיט נחמן מייזל אין אַ וועלט פון שלום און מנוחה.

דער גאנג פונעם איקוף

חשובע דעלעגאטן און געסט:

א גוט יום-טוב אונדז אַלעמען מיט די ניינצן יאָר אַקערן, זייען און שניט, וואָס איז אַ גרויס פאַרמעגן אין אונדזער יידישן קולטור-שייער!

אויף אונדז איז בפירוש געזאָגט געוואָרן דער פסוק: „הזורעים בדמעה ברינה יקצורו“. מיר האָבן געזייט מיט טרערן, און מיר שניידן מיט פרייד. אין אונדזער פּאַל זיינען די טרערן געווען די עקשנותדיקע אַנשטרענגונג, וואָס האָט זיך גענומען פון אונדזער גלויבן און ליבשאַפט, און דאָס געזאָגט איז אין דעם פאַרמעג, וואָס מיר האָבן אָפּגעשפּאַרט.

די גרויסע צאָל לייען-קרייזן איבערן לאַנד, די שטודיר-גרופעס, די שטאַט-קאָמיטעטן און די יחידים אומעטום, וואָס שטייען מיט און אַרום דעם איקוף, זיינען אונדזער געזאָגט.

אָודאי איז דאָ איצט טרויער אין אונדזער געזאָגט, ווען מען נעמט אין אַכט די דערשיטערנדיקע געשעענישן פון דעם לעצטן יאָר, וואָס זיינען גע-קומען, ווי אַ צוגאָב צו די גרוילן פון די פריערדיקע יאָרן. דער צוגאָב איז נאָך פיל פיינלעכער, ווייל אויף דעם לעצטן האָבן מיר זיך בשום אופן נישט געריכט, און עס האָט זיך פשוט נישט געלייגט אויפן שכל, אַז אַזוינס זאָל קאָנען געשען.

איז אָודאי דאָ טרויער אין אונדזערע געמיטער, — אַ טרויער דורכגע-ווייקט מיט טיפן ווייטיק און שווערן בלויזן. אין פנים פון דעם, וואָס עס איז געשען, וואָלטן מיר געקאָנט ווערן צעשטויבטע און צערודערטע, און ווייל מיר זיינען דאָס נישט געוואָרן, און מיר זיינען דאָ מיט אונדזער זיין, מיט אונדזער טואונג, איז דאָס דער יום-טוב פון אונדזער גרויסער ליבשאַפט צו אונדזער פּאַלקס-המשך, וואָס קיין ווינט אין אונדזער דורותדיקן גאַנג האָט נישט געקאָנט אויסלעשן.

איך באַטאָן דאָס מיט דעם פולן באַוואוסטזיין אין די אינטערעסן פון אונדזער זיין, און פון אונדזער המשך, ווייל אין דעם צעפייניקטן געמיט אונד-זערן איז דאָ אַ געפאַר אַריינצופאַלן אין עצבות, און עצבות האָט אַ טבע צו זען מער די בלויזן, ווי די דערגרייכונגען, און דערמיט פאַררויכערן דעם בלענד פון דער יום-טובדיקייט, וואָס איז אונדז אין די איצטיקע גורלדיקע טעג אַזוי נויטיק אויף זיך צו דערהאַלטן.

רעדע, געהאַלטן דורך ז. ווינפער אויף דער איקוף-קאָנפערענץ אין ניו-יאָרק, שבת, דעם 27טן אָקטאָבער, 1956.

א צוויי הונדערט ליען-קרייזן, שטודיר-גרופעס, שרייבער-סעקציעס — איינע אין ניו-יאָרק, א צווייטע אין דאָס אַנדזשעלעס, די פּלאַסטישע קונסט-סעקציע, אַדאַנק וועלכער יידישע פּאַלקס-מענטשן האָבן אָנגעהויבן זיך אינ-טערעסירן מיט קונסט בכלל און מיט יידישער בפרט, די אומאויפהערלעכע לעקציע-פּאַרומס איבערן גאַנצן לאַנד וועגן אַלע געביטן פון יידישער גאונות. דאָס איז אַ שלל פון יידישן קולטור-אויפטו פאַר די ניינצן יאָר איקוף-אַרבעט.

דער הויפט-סטימוילרער איז אונדזער חודש-זשורנאַל „יידישע קול-טור“, וואָס הערט נישט אויף צו וועקן און רופן, און זייט-ביי-זייט מיט דעם זשורנאַל — דער האַלבער מיליאָן וויכטיקע יידישע ביכער, וואָס זיינען פאַר-שפּרייט איבער דער וועלט.

סאַרע פאַרביקייט עס איז אין דעם ביכער-אויסוואַל פון דעם איקוף!

אויפן געביט פון דערצייִונג און ראַמאַן אַזעלכע שריפטשטעלער, ווי אונדזערע קלאַסיקער: מענדעלע, קאַברין, בערדיטשעווסקי, אַש, דער נסתר, בערגעלסאָן, ב. עפעלבוים, בריינין, ש. גאַדינער, מ. גאַלדשטיין, אייזיק ראַ-באָי, און שפּעטערדיקע, ווי ש. אַפּטער, יהושע אַלקאָן, אברהם ביק, א. מייזעל, וויינפּערס צוויי ראַמאַנען, אסתר מילער, בעלאַ גאַלדווירט און אַ צאָל אַנדערע. אויפן געביט פון פּאָעזיע: ב. לאַפּין, יוסף ראַליניק, יצחק קאַצענעלסאָן, דוד האַפּשטיין, אי. פעפּער, פ. מאַרקיש, חנה סאַפּראַן, דאַרע טייטעלבוים, פ. מילער, ש. בודין, ח. גראַדע, א. סוצקעווער, ז. וויינפּער א. אַנ. אויפן געביט פון קול-טור-פאַרשונג, ליטעראַטור-קריטיק: ח. זשיטאַווסקי, יעקב מילך, ק. מרמר, ב. ריווקין, משה אַליגין, מאיר ווינער, אבאָ גאַרדין, נחמן מייזל, טעאַטער-קריטיק און זכרונות: דר. א. מוקדוני, נ. בוכוואַלד, יעקב מעסטל, בועז יאַנג, רפאל פּאַזנער, אַלעקסאַנדער גראַנאַך, אהרן גארעדיק, שלום לעוויץ, ראָז שאַ-מער, אברהם טייטבוים, שלום פּערלמוטער; דראַמען פון לעאַן קאַברין און ח. סלאָוועס און אַנדערע. מוזיק — חיים קאַטיאָיאַנסקי און נחמן מייזל. דער קונסט-אַלבאָם „הונדערט יידישע קינסטלער“, און דער אַלבאָם פון פרענק ס. קוירק; דאָס מאַנומענטאַלע ווערק, די אַנטאַלאָגיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“. באַלד דערשיינט אַ ניי ווערק פון דעם נסתר, אַ באַנד געשיכטע פון דר. רפאל מאַהלער, און דאָס שלום-עליכס-בוך פון י. ד. בערקאוויטש. ניש-קשה פון דערגרייכונגען! מיר מעגן זיך פאַרגינען צו פאַרקוקן די בלוזן, וואָס זיינען זיכער דאָ.

אַז מען וויל קאָן מען בכלל אַלע בלוזן צושרייבן צו דער שווערער ווירק-לעכטיקייט, פאַר וועלכער דער איקוף איז געשטאַנען די גאַנצע צייט פון זיין עקזיסטענץ.

מאלע וואָס דער קאָנגרעס אין פאַריז האָט אין זיין ענטוואַרען פאַר אונדז דעמאָלט צוגעטראַכט און אויסגעלייגט. עס איז געווען דער ענטוואַרען פון טייערע יידישע מענטשן, וואָס זיינען זיך צונויפגעקומען פון אַלע ווינקעלעך אויף דער ערד און זיך געלאָזט שוועבן אויף די פליגל פון אַ וואונדער־שיינעם חלום, און דערביי נישט געזען די שוועריקייטן פון דער ווירקלעכקייט, און קיין אַנונג נישט געהאַט וועגן די ביטערע סורפריזן, וואָס דאָס לעבן האָט אין די פאַרדן פון זיינע טונקעלע פּאַלעס געהאַט פאַרבאָרגן פאַר די וויטערדיקע טעג און יאָרן.

מען האָט געחלומט אין פאַריז וועגן אייניקייט צווישן אַלע שאַפּנדיקע כוחות אויפן געביט פון דער יידישער קולטור, אָבער וואָס האָט געקאָנט טאָן דער איקוף אין אַמעריקע, ווען דער גרעסערער טייל פון די יידישע שאַפּנדיקע כוחות האָט זיך נישט נאָר נישט געוואָלט פאַראייניקן אונטער זיין עמבּלעם, נאָר, אדרבה, אים גאָר דערקלערט די ביטערסטע מלחמה?

און וואָס האָט דער איקוף אין אַמעריקע געקאָנט טאָן, ווען אין זיין שווערן געראַנגל אויפצורייסן דאָס ערשטע ביסל רוי־ערד פאַר זיין געדאַנק פון געאייניקטער יידישער קולטור־אַרבעט, האָבן שאַפּנדיקע כוחות, וואָס האָבן לכתחילה געהאַלפן אויספאַרמירן דעם איקוף, אים גאָר איבערגעלאָזט און אַריבער אין קעגנער־ישן לאַגער?

און וואָס האָט דער איקוף געקאָנט טאָן, ווען אפילו דער פאַרשמעלערטער שטח, אין וועלכן ער איז אינאָפּירט געוואָרן, איז אויך נישט אַנטקעגנגעקומען מיט יענער וואַרעמקייט, וואָס האָט געדאַרפט דעם איקוף דערמוטיקן און געבן כוח?

געווען קינדער־שולן מיט פאַרוואַלטונגען אַרום זיך, וואָס האָבן געדאַרפט פאַראייניקן זייער אַרבעט מיט דער אַרבעט צו בויען דעם איקוף, — נו, האָבן זיי דאָס געטאָן? בלויז יחידים פון אַט־די אַרגאַניזירטע שול־טוער זיינען אַנטקעגנגעקומען און צוגעלייגט אַ האַנט. ווי אַרגאַניזירטע גרופּעס איז מען נישט געקומען. געווען אַ ווירקזאַמער לערער־ראַט איז ער אויך געשטאַנען פונדערווייטנס. דאָ און דאָרט אַ יחיד פון די לערער — יא, אָבער דער לערער־ראַט אין זיין גאַנצקייט ווי אַן אַרגאַניזאַציע — נישט. תירוצים זיינען געווען, און גאַנץ לאַגישע תירוצים. געהאַט אַ שווערן געראַנגל אויסצוהאַלטן די שולן, און וואו זאָל מען נעמען ענערגיע און צייט זיך אָפּצוגעבן מיט בויען ספעציע־לע איקוף־קרייזן? אַליין זיך פאַרוואַנדלען אין איקוף־קרייזן? און שאַפן הילף אויפצובויען אַ זשורנאַל, אַ פּאַקס־פאַרלאַג וועט דאָך נישט קלעקן קיין כוח אויפצוהאַלטן די שולן גופא. דאָס זעלבע איז געווען מיט די כאָרן. און וואָס שייך די צווייגן פון דעם אַרדן — איז געווען נאָך ערגער. קודם איז מען געווען אַליין באַפּאָדן מיט אייגענע טעטיקייטן אויף פאַרשידענע געביטן,

און צווייטנס, איז יידישע קולטור-ארבעט אויך געווען די ארבעט פונעם אַרדן, און דערפאַר איז דער איקוף ביי אַ צאל אַרדן-טוער גאָר באַטראַכט געוואָרן ווי אַ מין דובליקאַציע פון דער אייגענער יידישער קולטור-ארבעט. איז וואָס-זשע האָט טאַקע דער איקוף געקאָנט טאָן אין אַזאַ לאַגע? און דאָך האָט ער געטאָן און באַוויזן צו קומען צום 20טן יאָר מיט אַזאַ לעבן אין אַמעריקע געווען אַ מדבר אַן אַאָזיסן, וואו דעם אַטעם אַפּצוכאַפּן, אַט-דאָס טייערע יידישע פאַרמעגן איז געשאַפּן געוואָרן פון עקשנותדיקע יחידים, וואָס האָבן אין לויף פון 19 יאָר זיך גרופירט אין ענטוואַסטישע גרופּעס, — שטודיר-קלובן און לייען-קרייזן; זיי זיינען מיט דער צייט גע-וואָרן אַן אומגעהויערער יידישער קולטור-כוח, וואָס אַן אים וואַלט אונדזער יידיש לעבן אין אַמעריקע געווען אַ מדבר אַן אַאָזיסן, דעם אַטעם אַפּצוכאַפּן. אַט-די אַאָזיסן האָבן זיך צעגרינט אַדאַנק די 19 יאָר איקוף-ארבעט, און אַדאַנק אַט-די אַאָזיסן איז דער איקוף גופא געוואָרן אַ דינאַמישער יידישער קולטור-כוח, וואָס קומט איצט מיט אַ פאַרמעגן וואָס איז כולו יום-טוב, אַ יום-טוב איז דער חודש-זשורנאַל אונדזערער און אַ יום-טוב איז דער איקוף-פאַרלאַג.

ווען די געשיכטע וועט געשריבן ווערן וועגן די געבורט-ווייען פון דעם זשורנאַל און די ביכער, וועט פאַר די אויגן פונעם זייענער אויפגיין אַ הער-לעך בילד פון אייניקייט צווישן דעם פּאָלק און זיינע שאַפּער אויפן געביט פון אַט-די אוצרותדיקע ווערק.

ווען איך האָב מיט יאָרן צוריק אויפּמערקזאַם געמאַכט די טוערינס פון די לייען-קרייזן אין דעטראַיט, אַז עס איז אפשר נישט ראַטזאַם פאַר זיי צו שטיצן דאָס אַרויסגעבן פון מאיר ווינערס „געשיכטע פון דער יידישער ליי-טעראַטור אין 19טן יאָרהונדערט“, ווייל דאָס איז אַ ווערק, וואָס איז נישט צוגעגלעך פאַר די לייען-קרייזן, האָט די דאָרטיקע טוערין חיה גאַלדע עסט-רין געהאַט אויף דעם אַט-וואָס צו זאָגן:

— נישט אַלע אונדזערע עלטערן האָבן פאַרשטאַנען די תורה, אָבער גלויבנדיק אין איהר, האָבן זיי געהאַלפּן זי איבערצושרייבן וואָס מער און מער, כדי זי זאָל זיך שטענדיק געפינען פאַר די אויגן פון דעם פּאָלק.

אַט-דאָס איז געווען דער הינטערגרונט פונעם „בראשית“ אין דער איי-קוף-ארבעט אין אַמעריקע: ענטוואַסטישע יחידים, וואָס האָבן זיך גרופירט אַרום איקוף, און געשאַפּן אַן עדה פאַרן יידישן וואָרט.

היטערס אַנצינדן די וועלט, אין וועמעס זשאַר עס איז פאַרברענט גע-וואָרן אַ דריטל פון אונדזער פּאָלק, האָט איינגעשפּאַנט דאָס גאַנצע יידישע מאַסן-לעבן אין אַ מעכטיקער הילף-קאַמפּאַניע פאַר די קרבנות. זעלבסטפאַר-שטענדלעך איז יידישע קולטור-ארבעט פאַר יענער צייט געוואָרן אַן ענין

פון צווייטער וויכטיקייט. עס האָט זיך געפאָדערט פיל כוח אַנצוהאַלטן די יידישע קולטור-פּאַזיציע, זי זאָל אינגאַנצן, זוליחה, נישט פאַרווישט ווערן. דאָן איז געקומען דער היטלער און סטאַלין-פּאַקט, וואָס האָט אונדז נאָך שטאַרקער איזאַלירט. די שנאה האָט געברענט אונדזערע טריט, פונקט ווי מיר וואָלטן געווען די שולדיקע אין אַט-דער געשעעניש. צוגעלייגט קוילן צום פייער האָבן, פאַרשטייט זיך, אויך די אַוועקגעגאַנגענע.

בלויז אונדזער טיפע ליבע צום יידישן שאַפן און דער קלאַרער באַ-וואוסטזיין, אַז אויפגעבן די אויפהאַלטונג און די ווייטערדיקע ביאָאָנג פון אונדזער יידישער קולטור פאַרן פאַלק, וועט מיינען נאָך אַ קבר אין אונדזער גרויסן חורבן, האָט אונדז געגעבן כוח און מוט זיך נישט צו פאַרלירן, און די אַרבעט איז אַנגעגאַנגען להכעיס דעם פאַרמעסט פונעם נאַציזם אַפּצואַווישן אונדז פון דער ערד.

ווי אומגערעכט און ווי בלינד און טויב עס איז געווען אין יענעם פעריאָד די שנאה פון אונדזערע קעגנער צו אונדז! אַן אַ פאַרוואָס האָבן זיי געשאַטן זשאַריקן פריסיק אונטער אונדזערע טריט פאַר טאָן די הייליקע פאַלקס-אַר-בעט, וואָס האָט אַלעמען געדאַרפט זיין ליב און טייער. אין דער זעלבער צייט זיינען געקומען שווערע קרעפּ איבער אונדז, וואָס האָבן שיטערער געמאַכט אונדזערע שאַפנדיקע כוחות. עס זיינען אַרויסגעריסן געוואָרן פון אונדזערע רייען גרויסע ליכטיקע פּערזענלעכקייטן, אויף וועלכע מיר האָבן זיך אַנגע-שפּאַרט.

דער גרויזאַמער טויט האָט אַנגעהויבן צונעמען פון אונדז איין ריז נאָכן אַנדערן: משה אַלגין, דר. חיים זשיטלאָווסקי, א. ראַבאָי, לעאָן קאַברין, ראובן בריינין, יואל סלאָנים, ב. עפּבּוים, יעקב מילך און פיל, פיל לויטערע יידישע פאַלקס-מענטשן, וועלכע האָבן, נישט געקוקט אויף זייערע פאַרשיידענע אי-דעאָלאָגישע אַנשוואַונגען, געהאַט אין זיך דעם כוח זיך צו דערהויבן איבער דער פּאָליטיק, און אַרבעטן צוזאַמען אין דעם איקוף פאַר דער אויפהאַלטונג און המשך פון אונדזער יידישער פאַלקס-קולטור.

דאָס אַוועקגיין פון יעדן איינעם פון זיי אין אַ צייט, ווען מ'האַט זיך אַזוי שטאַרק גענויטיקט אין זייערע כוחות, איז געווען פאַרן איקוף אַ שווערער קראַפּ. מיר האָבן אויך אַט-די קרעפּ איבערגעלעבט. געהאַלפן האָט אונדז די ליכטיקע ירושה, וואָס זיי האָבן נאָך זיך געלאָזט. אַט-די ירושה איז פאַר אונדז געוואָרן אַ גלענדיקער עמוד-אש, וואָס האָט אונדז באַלויבטן אין דער פינצטערניש.

הלואי וואָסטן זיי נאָך געווען געלעבט אין דעם שפּעטערדיקן נאָך-פינצ-טערערן פעריאָד, וואָס האָט זיך אַנגרוקט אויף אונדז. אפשר וואָלטן מיר נישט

באגאנגען דעם טעות, וואָס האָט זיך געצויגן באלד 8 יאָר, ביז ער איז ענדלעך פון אונדז דערזען געוואָרן.

אַז זיי וואָלטן ניט געווען איבערגעלאָזט דעם איקוף, בין איך זיכער. צו טייער איז געווען זיי די איקוף-אידיע, אַז זיי זאלן אים איבערלאָזן. אָבער די שטעלונג פון שווייגן און וואַרטן וואָלטן זיי אפשר געווען שאַרפער באַ-קעמפט ווי מיר. אמת, אינגאַנצן געשוויגן האָבן מיר נישט. מיר האָבן אין אונדזער אומרו געקלאַפט טרעוואַגע און געמאַנט, וואוּ-נאָר מיר האָבן געקאַנט, אָבער איצט זעען מיר איין, אַז מיר האָבן געמאַנט נישט גענוג שטאַרק.

מיר האָבן זיך געלאָזט פאַרפירן פון עפעס אַ פסוק אין אַ קאַנסטיטוציע, דיקטירט דורך עמעצן, וואָס איז סוף-כל-סוף געווען פון די, ביי וועלכע טעאַ-ריע איז אין זאך און פראַקטיק עפעס אַנדערש. אַ וויכטיקע ראַלע האָט אויך געשפילט דער ווידערווילן זיך אַנצושליסן, אין דעם געוואַלד-געשריי פון יענע עלעמענטן, אויף וועלכע מען האָט געהאַט אַלע סיבות צו גלויבן, אַז דאָס פלוצימדיקע פאַרשטומט ווערן פונעם יידישן שאַפן אין דעם סאַוועטן-פאַר-באַנד איז ביי זיי נישט מער, ווי אַ נייער אויסרייך פאַר אַטאַקעס.

האָבן מיר געדאַרפט זיך לאָזן פירן פון אַט-דעם ווידערווילן אין אונדז ? איצט ווייסן מיר, אַז דאָס איז געווען אַ שווערער טעות. מיר האָבן נישט באַדאַרפט זיך באַנוגענען מיטן וויינען בלחש. מיר האָבן געדאַרפט געוואַדע-ווען, אויף אונדזער אופן, אויף קודי-קולות. מיר האָבן נישט געדאַרפט מורא האָבן אַריינצושפילן אין עמיצנס הענט. מיר האָבן נישט געטאַרט זיך לאָזן פאַרוויגן פון דער זיכערקייט, אַז קיין אומרעכט קאָן נישט געשען. מיר האָבן געדאַרפט געדענקען פרענסיס בעקאַנס גרויסן אמת, אַז דער וואָס הויבט אַן זיין וועג מיט זיכערקייט, מוז דערגיין סוף-כל-סוף צו טיפע ספקות.

ווען איך בין געצטנס אַרויסגעפאַרן אויף מיין געקציע-טור איבערן לאַנד, איז מיין געמיט געווען קראַנק פון אַט-די ספקות. איך האָב זיי נישט באַהאַלטן, איך האָב זיי אַרויסגעבראַכט פריי און אָפן פאַר מייע צוהערער, און מערקוויר-דיק: קומענדיק פנים אל פנים מיט די טויזנטער איבערגעגעבענע איקוף-פריינט, איז מיין געמיט ביסלעכווייז אַנגעפילט געוואָרן מיט באַנייטע האַפּע-נונגען.

אין איין שטאַט האָט מיך אָפּגערופן אַן אַלטער איקוף-טוער, אַז ער וויל מיך קומען זען, אָבער איך זאל אויף אים קיין פאַראיבל נישט האָבן, ווען ער וועט קומען מיט אַ זעקל אַש אויף זיין קאַפּ.

— ברענגט מיט אַ גרעסער זעקל אַש, ווייז אויך מיין קאַפּ וויל פילן דאָס אַש אויף זיך, — האָב איך אים געבעטן.

אונדזער באַגעגעניש איז געווען איינגעטונקען אין אבלות. נאָך אַ לאַנגן ווייטידיקן שמועס זיינען מיר ביידע דאָך אַרויסגעקומען געשטאַרקטע, געמו-

טיקטע, מיט אַ באַנייטן ווילן ממשיך צו זיין אונדזער יידישע קולטור-אַרבעט. — נו, וואָס וואָלטן מיר געהאַלפֿן, ווען מיר וואָלטן געווען צווישן די גע-
וואַלד־שריייער? — האָט ער טרויעריק געפרעגט און אין אַ טיף־ביטערן טאָן
אַ קרעכץ געטאָן: — דער רעזולטאַט וואָלט דאָך סיי ווי געווען דער זעלבער.
איך האָב אַנגעהויבן אַרויסזאָגן מיינעם אַ געדאַנק, האָט ער מיך איבער-
געשלאָגן, ווייל ער איז געווען, אַפֿנים, איבערגעפולט מיט זיינע אייגענע גע-
דאַנקען, וואָס האָבן זיך ממש געשפּאַרט פֿון זיין מויל.

איצט האָט ער גערעדט מער צו זיך ווי צו מיר, און די רייד זיינע זיינען
געווען אַזעלכע, ווי ער וואָלט געוואָלט טרייסטן זיך אליין.

— דער פּאַקט, וואָס גראַדע דעמאָלט, ווען דאָרטן איז פּאַרשטאַפּט גע-
וואָרן דאָס מויל פֿון דעם יידישן שאַפֿן, האָט אונדזער איקוף דאָ דווקא פּאַנאַנ-
דערגעוויקלט זיין יידישע קולטור-אַרבעט אין אַ פּיל שטאַרקערן טעמפּאַ! —
האָט ער אויסגערופן און דערביי ווייטער געצויגן:

— נו, און איליאַ ערענבורגס, מיִשטיינס געזאַגט, „טעאַריע“, אַז מיר
יידן זיינען קיין פּאַלק נישט, — אַז יידן פֿון איין לאַנד האָבן מיט די יידן פֿון
אַנדערע לענדער קיין שייכות נישט, האָב מיר דאָך אומעטום צוריקגעוואָרפֿן!
ער האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ ווייכן שייך אין זיינע אויגן און גערעדט
מיט סאַטיספּאַקציע אין זיין טאָן:

— ווי גוט וואָס אונדזער זשורנאַל „יידישע קולטור“ האָט דורך די אַלע
יאָרן געדרוקט די שאַפֿונגען פֿון יידיש־סאַוועטישע שרייבער און דעם נאָמען
פֿונעם אַסימיליאַט איליאַ ערענבורג אינגאַנצן אויסגעלאָזט.
אַט אַזוי האָט גערעדט צו מיר דער טייערער יידישער פּאַלקס־מענטש,
און איז ער דען געווען דער איינציקער?

אומעטום האָב איך אַט אַזעלכע באַגעגנט, און יעדער פֿון זיי האָט צו מיר
גערעדט אויף דעם זעלבן אויפֿן.

פּלוצלינג האָב איך זיך געכאַפּט, אַז אין דעם קאַנטאַקט מיטן פּאַלק
הויבן אַן מיין ספּקות צערניגען, און די זיכערקייט וואָקסט זיך פּאַנאַנדער.
סאַראַ מהלך די יידישע פּאַלקס־מענטשן אַרום דעם איקוף זיינען דורכ־
געגאַנגען מיט אים דורך די 19 יאָר! סאַראַ אויסגעוואַקסנקייט און סאַראַ דער־
וואַקסנקייט!

נישט קיין חידוש, וואָס די אַלע אַטאַקעס אויף מענטשן, וואָס שטייען
אין דער איקוף־פירערשאַפֿט, האָבן נישט נאָר נישט דערווייטערט דעם עולם
פֿון זיי, נאָר אדרבא, — אים נאָך שטאַרקער דערנענטערט. עס איז די אויס־
געוואַקסנקייט פֿון דעם עולם, וואָס ווייסט קלאַר ווער איז ווער און וואָס איז
וואָס אין אונדזער יידישן קולטור־לעבן.

איז וואָס־זשע לערנען מיר פֿון דעם אַלעם?

מיר לערנען פון דעם, אז דער איקוף האָט געשלאָגן טיפע וואַרצלען, און זיי האָבן זיך פּאַנאַנדערגעבליט אין מחיהדיקע, געזונטע און וויטאַמינישע קולטור־געוויקסן, און אַז מיר קאַנען אַ גיי טאַן מיט זיי אויף אַ פּיל ברייטערן וועג.

סימנים, אַז אונדזער עולם איז גרייט פאַר אַ ברייטערן פאַרנעם, האָבן מיר געהאַט דורך די לעצטע פאַר יאָר אין אַלע יידישע קולטור־אַקציעס, וואָס זיינען דורכגעפירט געוואָרן דורך אונדזער איקוף.

אַ וואונדערבארער ביישפּיל זיינען געווען די פייערונגען פון די „דריי הונדערט יאָר יידיש לעבן אין אַמעריקע“.

אמת, די פייערונגען זיינען דורכגעפירט געוואָרן פון אַ ספעציעלן קאַמיטעט, וואָס איז פאַר אַט־דעם צוועק אַרגאַניזירט געוואָרן פון נאָך יידישע פּראָגראַעסיווע קולטור־אַרגאַניזאַציעס, אַבער אַלע די, וואָס זיינען געשטאַנען נאָך ענט צו דער אַרבעט, ווייסן, אַז דער הויפּט־כוח סיי אין דער איניציאַטיווע, און סיי אין דער דורכפירונג איז געווען דער איקוף.

איך באַטאַן דאָס ניט כּדי, חלילה, צו מינימיזירן די כּוחות פון די אַנדערע אַרגאַניזאַציעס און די יחידים דאָ און דאָרטן, וואָס האָבן געטאַן די גוטע אַרבעט. אַבער אַן די באַגייסטערטע און אַפּפּערוויליקע כּוחות פונעם איקוף, סיי אין ניו־יאָרק און סיי איבערן לאַנד, וואָלטן די פייערונגען נישט געווען געהאַט דעם פאַרנעם וואָס זיי האָבן געהאַט, און דער רושם וואָס זיי האָבן איבערגעלאָזט נאָך זיך וואָלט געווען אַ סך אַ קלענערער.

ווער געדענקט נישט די דינאַמישע כּוחות, וואָס די איקוף־טוער אין ניו־יאָרק האָבן אַוקגעגעבן פאַר דער היסטאָרישער אויסשטעלונג פון די דריי הונדערט יאָר? די אויסשטעלונג, ווי באַקאַנט, איז געווען טאַקע אין די צייטן מערן פון דעם ניו־יאָרקער איקוף.

אין דער זעלבער צייט איז דאָס געווען דער איקוף, וואָס האָט געשטעלט דעם ווירדיקסטן מאָנימענט אַט־דער היסטאָרישע דאַטע פון אונדזער לעבן אין אַמעריקע. עס קומט גרויס אַנערקענונג אונדזער נחמן מייזיס, פאַר דער ריזן־אַרבעט, וואָס ער האָט אַריינגעלייגט, אין אַזאַ קורצע צייט, ביים צוואַר מענשטעלן די גראַנדיעזע אַנטאַלאָגיע „אַמעריקע אין יידישן וואָרט“. אַבער אויך ער וואָלט דאָס נישט געקאַנט באַווייזן אַן דער אינספּיראַציע און אַן דער הילף פון דעם גאַנצן איקוף.

די אַנטאַלאָגיע איז נישט דער איניציקער ביישפּעל, אויף אַן ענלעכן אופן איז דאָך אויך געקומען צום לעבן דאָס גרויסע ווערק „מיינע אני מאַמינס“ פון אונדזער אומפאַרגעסלעכן דר. חיים זשיטאָווסקי. אַזוי אויך — דער פּרעכטיקער קונסט־אַלבאָם פון פּרענק ס. קוירק, און איצט קומט צום לעבן דאָס באַרימטע „שלום־עליכם־בוך“ פון י. ד. בערקאָוויטש, מיט דער הילף פון די

איקוף-פריינט ש. בראון, — לאַס-אַנדזשעלעס, נחום גאַגעליק און יוסף מאַר-גענשטערן — קלייולאַנד, ווי אויך אַ היפשע צאַל פּאַלקס-מענטשן איבערן לאַנד.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר אונדזער איקוף-עולם אין די לעצטע יאָרן זיך צו באַטייליקן אין די ווערק פון אונדזערע גרויסע שאַפער. אַט האָט פּעלד מעגלעך געמאַכט, אַז פּרץ מאַרקישעס גרויס ווערק „מלחמה“ זאָל גע-בראַכט ווערן צו די ליינער. באַלד וועלן מיר האָבן אַ וויכטיקן באַנד יידישע געשיכטע פון דר. רפאל מאַהלער, מיט דער הילף פון יוסף מאַרגנשטערן, אייזיק קעסלער און אברהם בערניקער. אויף אַ פיל גרעסערן פאַרנעם הויבט איצט אָן דער איקוף אַ נייע טעטיקייט צו געבן ברייטע ביכער-הילף פאַר יידישע קולטור-אינסטיטוציעס איבער דער וועלט און באַזונדערס פאַר מדינת ישראל אַדאַנק דער הילף פון איקוף-פריינט איבערן לאַנד.

אַט-די אַרבעט האָבן מיר איינגעטלעך געטאָן די גאַנצע צייט, אַבער איצט הויבן מיר זי אָן אויף אַ ברייט-אַרגאַניזירטן און סיסטעמאַטישן אופן.

הכלל, חשובע דעלעגאַטן און געסט צו דער היינטיקער קאָנפערענץ, — די 19 יאָר הינטער אונדז זיינען אַנזעענדיק אין אַ גאַנצער רייע וויכטיקע דערגרייכונגען; זיי שטעלן מיט זיך פאַר אַ ביז גאַר פיינעם סך-הכל, מיט וועלכן מיר האָבן די פּויע רעכט זיך צו פרייען און אַפילו זיך איבערצונעמען. עס איז יום-טוב ביי אונדז. לאַמיר אויפנעמען אַט דעם יום-טוב להכעיס דעם גרויסן צער אין אונדז, וואָס די רשעות מיט אַלע אירע אויסדרוקן האָט דורך די אַלע יאָרן געהאַלטן אין איין דריקן אונדזערע געמיטער.

זאָל אַט-דער יום-טוב אויפגיין אין אונדז, ווי אַ טרייסט און זאָל ער זיך פאַרוואַנדלען אין אַ היילונג פאַר אונדזערע וואונדן.

די היילונג דאַרף קומען דורך אויסגעברייטערטע מעשים. דורך די מעשים פאַר דער אויפהאַלטונג און דעם המשך פון אונדזער יידישער קולטור, וועט קומען די רפואה אין אונדזערע אויפגערודערטע און צעפייניקטע געמיטער.

די מעשים און אויפגאַבן טיילן זיך איין אין באַדיקע און אין ווייט-גייענדיקע.

די באַדיקע זיינען די, וואָס האָבן צו טאָן מיט די נויטן אין וועלכע אונדזער איקוף געפינט זיך אין דעם איצטיקן מאָמענט.

מיר מוזן אומבאַדינגט אַרויפשטעלן אויפן סדר-היום פון דער היינטיקער קאָנפערענץ דאָ ביי אונדז אין ניו-יאָרק און אויך די קאָנפערענצן, וואָס וועלן אַפגעהאַלטן ווערן אין די נאָענטע חדשים איבערן לאַנד, די שווערע פינאַנציי-לע לעאַגע, מיט וועלכער דער איקוף ראַנגלט זיך איבער זיינע כוחות.

דורך די 19 יאָר פון אונדזער טעטיקייט האָט זיך אָנגעקליבן אַ חוב פון אַ

20 טויזנט דאלער, וואָס הענגט ווי אַ שווערע לאַסט אויף אונדז. די בעזי-חובות זיינען: דער דרוקער, איינבינדער, עטלעכע פריוואַטע באַענטע פריינט און די אַנגעשטעלטע.

איך וויל נישט פאַר אייך, חשובע דעלעגאַטן און געסט, באַריכטן אויף ווי ווייט מען איז הינטערשטעליק אין שכירות צו די אַנגעשטעלטע. דער אי-קוף וועט, איבער דער הינטערשטעליקייט פון שכירות, ניט פאַרשמעלערן זיין אַרבעט. די אַנגעשטעלטע זיינען טיף-באַזעלטע איקוף-מענטשן, אָבער אַט-די שווערע לאַגע מוז געענדערט ווערן.

אַ פאַרבעסערונג אין דער פינאַנציעלער לאַגע וועט זיך גלייך אַפּרופּן אויף דער אויסברייטערונג פון אונדזער פאַרלאַגס-טעטיקייט. מיר דאַרפן פאַרענדיקן די אויסגאַבע פון מענדעלע מוכר ספרים. די ער-שטע 5 בענד זיינען פאַרשפרייט געוואָרן בכל תפוצות ישראל. מיר מוזן באַלד אַרויסגעבן דעם 6טן, און זיך נעמען צום 7טן א. אַז. וו. זאָל דער איקוף ענד-לעך האָבן אַ פּולע אויסגאַבע פון אונדזער גרויסן זיידן אין אונדזער יידישער ליטעראַטור.

און נישט נאָר מענדעלע, — עס וואַרטן אויך אַנדערע פון אונדזערע וויכטיקע שרייבער, און עס וואַרטן אויך די היינטיגייקע אַרויסצוגעבן צו ווערן און געבראַכט ווערן צו אונדזערע לייענער.

ווי אַזוי זאָלן מיר די פינאַנציעלע לאַגע פאַרבעסערן ?

קודם כל דאַרפן מיר אָנהויבן אַן אינטענסיווע קאַמפּאַניע צו פאַרגרע-סערן די צאָל אַבאָנענטן פון אונדזער זשורנאַל און פון אונדזערע ביכער-אויס-גאַבן. אַ צוויי טויזנט נייע אַבאָנענטן וואַלטן געוואָרן אַ טאַפּלדיקער געווינס. מער יידישע פּאַלקס-מענטשן וואַלטן באַזעלט געוואָרן מיט דעם יידיש-שעפּע-רישן וואַרט, און די הכנסה וואַלט געוואָרן גרעסער. די זעלבע קאַמפּאַניע קאָן און דאַרף פאַרבונדן ווערן מיט באַשאַפן נייע לייען-קרייזן, שטודיר-גרוי-פעס און דערמיט אויסברייטערן אונדזער יידישע קולטור-סביבה. אַז אַזוינס קאָן דערווייזן ווערן האָבן איך געלערנט פון מיין לעצטן טור. נישט נאָר האָבן די גרויליקע געשעענישן נישט דערווייטערט פון אונדז די נאָענטע און אי-בערגגעבענע פון יאָרן, נאָר אַפילו צוריקגעבראַכט אַזעלכע, וואָס זיינען גע-שטאַנען אַן אַ זייט. דאָס געפירט איז אומעטום, אַז דווקא איצט, ווען אונדזער יידישע קולטור איז אַזוי פאַרשעמט געוואָרן, מוזן מיר זי פּלעגן נאָך מער ווי פריער.

עס איז אינטערעסאַנט: כאַטש געוויסע פירער פון אונדזער צד שכנגד זיינען איצט נאָך ביטערער ווי פריער אין זייער פּראָפּאַגאַנדע קעגן אונדז, וואָס דערגייט ביז חרם און אַפּטמאַל ביז צו פשוטער מסירה, איז דער פּאַלקס-מענטש דווקא איצט אַנגעפילט מיט אַ באַגער פאַר פאַראייניקטער יידישער

קולטור-ארבעט. אפנים, אז דאס הארץ פונעם אַרנטלעכן יידישן פּאָלקס-מענטשן איז שוין מיד פון דער שנאה, און אַורדאי איז מען באַאומרויקט, וואָס מען האַלט אין איין באַפּאַלן אַזאַ יידישע קולטור-באַוועגונג, ווי דער איקוף איז. עס איז ביי מיר קיין ספק נישט, אַז דווקא איצט איז נויטיק ביי אונדז אַ פאַרשטאַרקטער רוף פאַר אייניקייט אויף אַלע געביטן פון יידישער קולטור-אַרבעט. דער באַגער אינעם האַרצן פון די יידישע פּאָלקס-מאַסן קומט שוין אפילו אויך צום אויסדרוק דאָ-און-דאָרטן.

די איצטיקע קאָנפערענץ דאַרף אַרויסלאָזן אַ פייערלעכן רוף צו באַ-שאַפן די עקסטראַ דרינגענדיקע סומע פון 20 טויזנט דאָלער, וואָס זאָל נישט גיין אויפן חשובון פון די רעגולערע הכנסות, פון באַנייען אַבאַגענטן א. אַז וו. איך בין זיכער, אַז אַט-דער רוף וועט געענטפערט ווערן פון די איקוף-פריינט איבערן גאַנצן לאַנד, און אַזוי-אַרום פאַרוואַנדלען דאָס 20טע יאָר אין אַ גרויסן יום-טוב.

מיר וועלן אַט-דאָס יובל יאָר פאַרפיקסירן אין אַ גרויסן וויכטיקן אַל-מאַנאַך, ווי מיר האָבן פאַרפיקסירט די דריי הונדערט יאָר יידישן לעבן אין אַמעריקע אין אונדזער גרויסער אַנטאַגאָגיע.

דער אַלמאַנאַך דאַרף זיין אַ מאַגנומענטאַל ווערק, אין וועלכן עס וועלן קומען צום אויסדרוק אונדזערע טואונגען, אויפטוען און פאַרמעסטן אויף ווייטער.

דאָס זיינען די באַלדיקע מעשים, מיט וועלכע אונדזערע איקוף-טוער דאַר-פען זיך גלייך פאַרנעמען, און דאָן קומען די ווייט-גייענדיקע, וואָס זיינען דאָך ענג צונויפגעבונדן מיט די באַלדיקע און טאַרן דערפאַר נישט אַפגערוקט ווערן אַן אַ זייט.

וואָס זיינען די ווייט-גייענדיקע מעשים ?

זיי זיינען קלאַרקייט, וואָס קומען פון 19 יאָר זוכעניש און פאַרשטענדע-ניש איבער אַ שווערן וועג, וואָס איז די מערסטע צייט געווען פאַרוויקלט אין נעפלען.

אַט-די קלאַרקייטן האָבן אין זיך אַ גאַנצע רייע אַספעקטן, און יעדער אַס-פעקט איז פון גרויס וויכטיקייט פאַר אונדזער המשך. מדינת ישראל אן עם ישראל.

זיי זיינען געבונדן איינס מיטן אַנדערן, ווייל עס קאָן נישט זיין קיין מדינת ישראל אַן דעם עם ישראל. היות דער רוב מנין ובנין פון עם ישראל איז אין די תפוצות, איז דערפון געדרונגען, אַז דער איקוף דאַרף האַלטן זיינע פאַר-בינדונגען מיט דער יידישער קולטור-שאַפונג אומעטום, ווייל אונדזער יידישע קולטור איז דאָס אייגנטום פון דעם גאַנצן יידישן פּאָלק.

יידיש-העברייאיש און העברייאיש-יידיש :

ביידע לשונות זיינען אונדזערע. זיי זיינען דאָס אייגנטום פון פּאָלק, זיי זיינען די אינסטרומענטן, אויף וועלכע מיר האָבן אויסגעשפּילט און שפּילן אויס ביז היינט די אייגנארטיקע טענער פון אונדזער רייך און קאָרפּול פּאָלקס-לעבן. די אינסטרומענטן אליין זיינען פון אונדז געשאַפּענע, און זיינען דער-פאַר אליין פאַר זיך אַ גרויס אייגנטום אין אונדזער קולטור-אוצר. העברייאיש און יידיש אין ישראל, יידיש און העברייאיש אין די תּפוצות. יעדער טייל פון דעם יידישן פּאָלק איז, פאַרשטייט זיך, צוגעבונדן מיטן וועזן און מיטן האַרצן צו דעם לאַנד, וואו עס לעבט. דערפון איז געדרונגען, אַז מיר דאָ דאַרפן שטיין מיט אונדזער פנים און מיט אונדזער פולן האַרצן צו אונדזער באַליבט לאַנד אַמעריקע, צו די דעמאָקראַטישע איינשטעלונגען, וואָס זיינען אויסגעפאַרמירט געוואָרן פון לינקאַף, דזשעפּערסאָן און איז אַזוי הערלעך באַ-זונגען געוואָרן פון אונדזער גרויסן וואַלט ווהיטמאַן.

דער איקוף, ווי אַ יידישע קולטור-באַוועגונג, אידענטיפיצירט זיך שטענ-דיק מיט די דעמאָקראַטישע כוחות פון אונדזער אייגן לאַנד, וואָס קעמפן צו דערהאַלטן אונדזערע דעמאָקראַטישע טראַדיציעס. — זיי נעמען אין זיך אַריין דאָס רעכט פון גלויבן, דאָס רעכט פון תּפילה. דער איקוף איז אונדזער גלוי-בען, אונדזער תּפילה בלשון יידיש, וואָס איז אויך פאַר זיך אליין שוין אַ שיינע טראַדיציע אין אונדזער פרייער דעמאָקראַטישע אַמעריקע. עס איז שוין צייט, אַז דאָס ענגליש-רעדנדיקע אַמעריקע זאָל זיך באַקענען מיט אַ היפשער צאָל גרויסע דיכטער, וואָס האָבן געזונגען און זינגען אויך איצט די ליבשאַפט צו אַמעריקע בלשון יידיש, ווי עס האָבן געזונגען די ווהיטמאַנס, די פּאָוס און די לאַנגפעלאַוס אויף ענגליש. דער איקוף-פאַרלאַג דאַרף דעריבער אויך אָנהויבן אַן אַרבעט אויף דעם לשון פון לאַנד. איבערזעצונגען פון וויכטיקע ווערק אין אונדזער היגער יידישער ליטעראַטור אויף דעם ענגלישן לשון, וואַלט דערנענטערט צו אונדז די ענגליש-רעדנדיקע יידן, וואַלטן דערנענ-טערט צו אונדז די ענגליש-רעדנדיקע יידן, און דער עיקר — אונדזער יוגנט. אַזוינס וואַלט אויך געוואָרן אַ סטימול צו לערנען יידיש. מיר זעען שוין סיי-מנים. אַט איז אונדזער יידיש דערהויבן געוואָרן אין תּשיבות ביים קאָלאַמ-ביאַ אוניווערסיטעט און אויך ביי דעם קאָלעדזש אין ברוקלין. אַז אַט-די אַרבעט טאָר נישט זיין אויפן חשבון פון אונדזער יידישער אַרבעט איז זעלבסטפאַרשטענדלעך. אין אונדזער יידישער אַרבעט מוזן מיר זיין אין ענגער פאַרבינדונג מיט אונדזערע דערציאונגס-אינסטיטוציעס נישט נאָר ווי סימפּאָטיקער און אַרויסהעלפּער, נאָר טאַקע ווי דירעקטע אַרויסהעלפּער, נאָר טאַקע ווי דירעקטע מיטבויער און דעה-זאָגער. דאָס אייגענע מיט אונ-דזערע כאַרן, דראַמאַטישע גרופּעס און פּלאַסטישע קונסט-גרופּעס, וועלכע זיינען ענג פאַרבונדן מיט מאַסן-לעבן פון דעם יידישן פּאָלק סיי ביי אונדז

דאָ אין אַמעריקע און סיי מיט דעם יידישן לעבן, וואָס איז שעפּעריש אומעטום, און אין דעם דאַרף באַשטיין אונדזער אַרעוולטלעכקייט.

נישט קיין פּאָליטישע פּאַרבינדונגען, נאָר יידישע קולטור-פּאַרבינדונג-גען מיט אַלעמען. דאָס איז, אייגנטלעך, געווען דער איקוף פון שטענדיק אָן, אַבער כדי אַפּצושלאַנגן די וויסטע בלבוּלים אויף דעם איקוף, מוז מען דאָס שטאַרק באַטאָנען.

אונדז גייט אָן דאָס יידישע קולטור-לעבן אין אַלע לענדער, אַפּגעזען צו וועלכע געטער זיי דינען. די איקוף-אַרבעט דאַרף דערמוטיקן יידיש שאַפּן אומעטום, — קעמפּן פאַר דעם פּרייען אויסדרוק פון אַט-דעם יידישן שאַפּן. מיר טאָרן מער נישט איבערחזרן דעם טעות צו פאַרשווייגן, ווי מיר האָבן דאָס געטאָן אין די יאָרן, ווען דאָס יידישע שאַפּן איז פאַרשטומט געוואָרן אין סאָוועטן-פאַרבאַנד. מיר טאָרן זיך מער נישט לאָזן פאַרפירן פון אַזעלכע ענטפּערס ווי נאַטירלעכע אַסימילאַציע. דער איקוף דאַרף זיך אַנטקעגנשטעלן יעדן סאַרט אַסימילאַציע און אַוודאי אַזאַ, וואָס קומט דורך דעקרעטן און איז אַזוי-אַרום דער רעאַקציאָנערסטער און גרויזאַמסטער מין פון גייסטיקן אימ-פּעריאַליזם.

דער זעלבער צוגאַנג דאַרף אויך זיין צו אונדזער מדינת ישראל. .. העברייאיש איז אונדזערס און יידיש איז אונדזערס. ווען נישט דער נס יידיש, ווער ווייסט צי העברייאיש וואָלט זיך געווען דערהאַלטן. עס איז גע-ווען אונדזער פּאָלקס-לשון יידיש, וואָס האָט דורך די אַלע דורות געטראָגן דאָס העברייאישע לשון אין איר שוים און דאָס אַפּגעהיט ווי אַ קדושה. אַ קלייניקייט — אונדזער לשון קודש! — האָט אונדזער יידיש-לשון גערעדט וועגן העברייאיש, און אַזוי-אַרום זיך אַזיין דערהויבן צו קדושה דורך די אוצרות, וואָס איז אין דעם יידישן לשון געשאַפּן געוואָרן און איז געוואָרן דער יום-טוב פון פּאָלק — דער יום-טוב פון אונדזער איקוף. איז אַ גוט יום-טוב אונדז אַלעמען! דאָמיר אַט-דעם יום-טוב טראָגן אויך אין אונדזערע וואַכעדיקע טעג, און אַזוי-אַרום זיי אויך פאַרוואַנדלען אין יום-טוב.

דער יום-טוב פון דערגרייכונג זאָל זיין דער יום-טוב אין אונדזער וויי-טערדיקן גאַנג.

און צו גיין איז דאָ אַזוי פיל! עס איז אַ גאַנג פון שטענדיקן באַנייטן „בראשית“, אין ליכט פון די גרויסע ענדערונגען און די וועלט-געשעענישן, פון וועלכע מיר זיינען אַ טייל, איז אַט דער בראשית טאַפּלדיק וויכטיק, עס איז דער „בראשית“ פון אַ נייעם צוגאַנג צו אונדזער לעבן, וואָס האָט געענדערט דאָס פנים.

מ י י ן ט א ט ע

איך בין אלט געווען דרייצן מיט אַ האַלב יאָר, ווען מיין טאָטע איז פון אונדז אוועק. אַזוי ווי מיר זיינען אַלע יאָרן געווען געוואוינט, אַז דער טאָטע פאַרזאָט די היים אויף אַ לענגערער צייט און קומט דערנאָך צוריק, איז ביי אונדז פאַראַן אַ געפיה, אַז אַט, — און ער וועט זיך צוריק אומקערן.

זינט איך געדענק זיך, האָט דער טאָטע זיך שטענדיק געפונען אין וועג, אַרומגעפאַרן אין שליוחות פון איקוף. עס קומען אויף אין מיין זכרון די מאַג־מענטן, ווען דער טאָטע האָט באַדאַרפט קומען אַהיים פון זיינע רייזעס. מיר האָבן שוין געוואוסט באַצייטנס, מיט אַ וואַך אַפריער, ווען ער באַדאַרף קומען אַהיים, און עס געדענקט זיך שטאַרק דאָס וואַרטן, דאָס אַרויסקוקן אויף אים. עס איז שוין געווען איינגעפירט, אַז די מאַמע, נחמן און איך זיינען אים געפאַרן באַגעגענען ביי דער באַן. איך געדענק זייער גוט די מינוטן, ווען די באַן האָט באַדאַרפט אַנקומען. אַז די לאַנג־דערוואַרטעטע מינוט איז געקומען און איך האָב דערזען זיין שיינענדיקן פנים, האָב איך זיך גלייך אַרויפגעכאַפט אויף זיינע הענט, און לאַכנדיק און קרימענדיק זיך, האָבן מיר זיך פעסט אַרומגענומען מיט די אַרעמס.

און אַט זעצן מיר זיך אַריין אין אַ טאַקסי, אַלע פיר מיט די שווערע פעק, וואָס ער האָט געבראַכט, און דער טאָטע הויבט אָן זיך טיילן מיט זיינע אייני־דרוקן פון דעם טור. אָבער דאָס אמת־וויכטיקסטע פאַר מיר איז געווען, ווען מען איז אַריין אין שטוב: דער טאָטע האָט מיט פאַרגעניגן טיף אָפגעזיצט און מיט ליבשאַפט אַדורכגעפירט מיט זיינע בלויע אויגן די שטוב, אונדזער זיסע היים. און איך בין שוין געווען זייער געשפאַנט, נייגעריק צו זען די מתנות, וואָס דער טאָטע האָט פאַר מיר געבראַכט. איך האָב זיך נישט גע־קאַנט דערוואַרטן, אַז דער טאָטע זאָל וואָס־גיכער צוטראַען אויסצופאַקן זיינע „וואַלזעס“ און אַרויסנעמען די אַלע שיינע זאַכן, וואָס ער האָט גע־בראַכט מיט זיך פאַר דער מאַמע, פאַר אַלע גוטע פריינט און דער עיקר — פאַר מיר. דער טאָטע איז גליקלעך געווען, ווען אַ געשאַנק איז אונדז גע־פעלן געוואָרן, ער איז געווען שטאַליץ און געקוקט ווי אַ זיגער אויף אונדז. גאָר אַנדערש איז געווען די שטימונג, ווען דער טאָטע האָט זיך געלאָזט ווידער אין ווייטן וועג אַריין. ער האָט נישט געשיינט און געשטראַלט, נאָר עפעס ווי אַ כמאַרע איז געלעגן אויף זיין פנים, כאַטש ער האָט זיך גערן גע־ריסן אין וועג אַריין, אין די פאַרשיידענע שטעט, וואָס האָבן שוין געוואַרט אויף זיין קומען צו זיי פאַר דעם איקוף. מיר זיינען אויך געווען טרויעריק.

אַבער מיר האָבן זיך באַמיט נישט אַרויסצואווייזן פאַר אים אונדזערע גע-
פילן, כדי עס זאָל אויף אים שלעכט נישט ווירקן און עס זאָל אים נישט
זיין שווער דאָס שייַדן זיך.

פריילעכער און לעבעדיקער איז געווען, ווען ער איז געווען אין ניו-
יאָרק און מיר האָבן יעדן פאַרנאַכט געוואָרט אויף זיין קומען פון אַפּיס.
מיר פלעגן זיך זעצן צום שיין-געגרייטן טיש און געגעסן די געשמאַקע עסנס,
וואָס די מאַמע האָט מיט דער פולער האַנט צוגעגרייט. מיר האָבן הנאה
געהאַט צו זען, ווי דער טאַטע האָט אָנגעקוואָלן פון די מאַכלים, און דערביי,
אַן אויפגעלייגטער, האָט ער דערציילט זיינע טשיקאַווע מעשהלעך, — די
אינדערקע און באַגעגענישן פון זיין רייזע. ער האָט געקאָנט זייער לעבעדיק
מאַלן און שידדערן מענטשן און נאָכמאַכן זייערע רייז.

דער טאַטע פלעגט זיצן לאַנגע שעה'ן ביי זיין שרייב-טיש, פאַרטיפט
אין שרייבן. אין די גאַר יונגע יאָרן, פלעג איך שטיצערעהייט צוגיין און פרעגן
ביי אים, צי ער וויל זיך מיט מיר שפּילן. ער איז געווען שטאַרק פאַרטיפט
און פאַרנומען מיט זיין שרייבן, — און אפשר האָט ער געהאַט פאַראיבל אויף
מיר, וואָס איך שטער אים, — אַבער ער האָט זיך גענומען מיט מיר זיך שפּילן,
ווייל ער האָט נישט געקאָנט מיר וויי טאָן און אַפּזאָגן מיר.

יעדעס מאַל, ווען דער טאַטע האָט פאַרענדיקט עפעס אַ זאַך, אַ ליד
אַדער אַרטיקל, האָט ער עס גלייך איבערגעלייענט פאַר דער מאַמע, — זי
איז געווען די ערשטע לייענערין פון זיינע זאַכן. שפעטער פלעג איך שוין
אויך זיך צוהערן ווי ער לייענט. איך געדענק גוט, ווי ער פלעגט אָננעמען
די באַמערקונגען, וואָס די מאַמע האָט אים געמאַכט. דאָס איז מיר שטאַרק
געפעלן געוואָרן, וואָס דער טאַטע פאַלגט דער מאַמע.

דער טאַטע האָט שטענדיק געזען צו קומען אַהיים צו זיין געבוירנשאַט,
וואָס פאַלט אויס פּסח, דעם צווייטן סדר. מיר האָבן יעדעס יאָר געפייערט
זיין געבוירנשאַט זייער יום-טובדיק. עס זיינען געקומען אַ סך מענטשן און
דאָן האָט דער טאַטע באַזונדערס געשיינט. ער האָט ליב געהאַט אַרום זיך
מענטשן און אַוודאי אין אונדזער הויז, ער איז געווען זייער גאַסט-פריינד-
לעך. ספעציעל האָט ער ליב געהאַט צו האָבן אַרום זיך אונדזער נחמן
מייזל. זיי פלעגן שטענדיק רעדן און רעדן, זיך טיילן מיט מעשיות און גע-
שיכטן און זיך זאָט נישט געקאָנט אָנרעדן.

אין מיינע גאַר יונגע יאָרן, האָט דער טאַטע, ביים לייגן מיך שלאָפן, מיר
דערציילט שיינע מעשיות, וואָס זיינען פאַר מיר געווען די שענסטע מעשיות
אין דער וועלט. שפעטער האָט ער מיר שוין גענומען דערציילן מעשיות
וועגן שרייבער, קינסטלער און מוזיקער און אויך מעשיות וועגן זיין איי-
גענעם לעבן, און ווען אפילו עס איז געווען אין פּראָזע, זיינען זיינע רייז

געווען פאָעטיש. ער האָט ליב געהאַט דערציילן מיר וועגן דעם טריסקער רבין און וועגן זיך, ווי ער האָט געזונגען יונגערהייט ביים רבין. ער האָט מיר אויך דערציילט, ווי ער האָט געפאַרבט דאָ, אין ניו-יאָרק, הייזער, און ער איז געווען שטאַלץ דערמיט. ער האָט אויך דערציילט אייניקע מעשיות וועגן זיין לעצטן באַזוך אין זיין היים, אין זיין שטעטל, — דאָס האָט ער שפעטער אַזוי שיין באַשריבן אין זיין בוך „אַ גאַסט פֿון אַמעריקע“. גאָר רירנדיק האָט ער גערעדט וועגן זיין מוטער, וואָס ער האָט אַזוי שטאַרק ליב געהאַט, און וואָס ער פלעגט זי שטענדיק דערמאָנען.

עס איז געווען נאָך אַ געבוירנטאָג, צו וועלכן ער פלעגט יעדעס יאָר איילן אַהיים, — דאָס איז מיין געבוירנטאָג, וואָס פאַלט אויס זומער, דעם 6טן אויגוסט. ער האָט זיך געגרייט און שוין אַזוי געמאַכט, ער זאָל אַנקומען אין צייט אַהיים. און אויך מיר האָבן זיך שטאַרק געגרייט צו זיין קומען. מיר פלעגן אין די זומער־טעג גיין צוזאַמען זיך באַדן, און ער האָט זיך באַר־רימט פאַר מיר, וואָס ער שווימט גוט. איך האָב אים באמת מקנא געווען דערויף. שפעטער האָב איך זיך שוין אויך אויסגעלערנט גוט צו שווימען, און מיר פלעגן זיך שוין פאַרמעסטן, ווער עס מאַכט עס בעסער.

דער טאָטע איז געווען אַ שטאַרקער ליבהאַבער פֿון קונסט, פֿון בילדער. דאָס זעט מען פֿון דעם, ווי אונדזערע ווענט אין הויז זיינען באַצירט מיט שיינע קונסט־ווערק, ער האָט טאַקע געהאַט נאָענטע פריינט צווישן קינסט־לער. די לעצטע יאָרן האָט ער געלייענט פיל ווערק איבער קונסט און קינסט־לער און מיט ליבשאַפט געשריבן וועגן דעם. ער האָט מיך אַמאָל אויסגע־נומען אין מעטראָפּאָליטן מוזיי, איך בין דאָן אָלט געווען אַ צען־עלף יאָר, און איך בין געווען גערן צו זען, ווי ער האָט הנאה געהאַט פֿון שיינע בילדער. ער האָט זיך באַמיט צו אַנטוויקלען אין מיר ליבע און פאַרערונג פאַר קונסט, און אויך מוזיק איז אים נאָענט און טייער געווען. אויב איר וויסט, שפּיל איך פּיאַנאָ. דער טאָטע, ווי אַ פּאָעטישער מענטש, האָט שטאַרק ליב געהאַט צו הערן מיך שפּילן, כאַטש מיר איז נאָך פיל אָפּגעגאַנגען צו שפּילן גוט. ווען איך האָב געשפּילט, איז ער געזעסן מיט פאַרמאַכטע אויגן, און מיט אַ זייער ערנסטן פנים. אים איז באַזונדערס נאָענט געווען בעטהאָוען. די ליבשאַפט צו מוזיק און באַזונדערס צו ייִדישער מוזיק, — אויך רעליגיע־זער, — האָט זיך אויסגעדריקט ביי אים, ווען ער האָט אַנגעשטעלט די ייִדישע רעקאָרדס און געהערט די גוטע חזנים. ער האָט ליב געהאַט זיי נאָכזינגען. און ווען נחמן מייזל איז געווען, האָבן זיי ביידע אָפּגעגעבן קאַנצערטן, גע־זונגען חזנישע שטיקלעך מיט אַלע דריידעך, און מיר אַלע זיינען געווען גליקלעך.

איך וויל נאָך דערציילן, ווי מיר פלעגן אָפט ביים טיש אָדער דערנאָך

נאָכן עסן אין צימער זיצן און זיך שפּילן אין מאַכן גראַמען. איך און נחמן האָבן שנעל געמאַכט שטראַם-גראַם-פּערזן און האָבן אָפט איבערגעיאָגט דעם טאָטן. דער טאָטע האָט דערביי פּריידיק געלאַכט און געווען צופּרידן, וואָס מיר יאָגן אים אַריבער.

צו דעם טאָטע-מאַמעס יאָרטאָג פון זייער חתונה, ווען דער טאָטע איז נאָר געווען אין דער היים, האָבן מיר זיך מיטן טאָטן, מיט עפעס אַן אויסרייד, זיך אַרויסגעכאַפט פון שטוב אין גאַס און אָנגעקויפט פיינע זאַכן און שיינע בלומען, און דערמיט איבערראַשט די מאַמע.

דער טאָטע האָט זייער ליב געהאַט זיין שרייב-טיש. ער פלעגט צו אים צוגיין ווי צו עפעס אייגנס און טייערס. געקומען אַ מידער, נאָך אַ גאַנצן טאָג אַרבעט, האָט ער דאָך נישט פאַרפעלט צו זיצן עטלעכע שעה ביים שרייב-טיש, און איבערהויפט אין די שפעטע אַונט-שעה'ן. די מאַמע האָט אים דערפאַר אָפט געשטראַפט, און ער, ווי אַ קינד, האָט זיך פאַרענטפּערט. עס האָט אים אָבער געצויגן צום שרייב-טיש. שרייבן האָט ער ליב געהאַט. ער האָט שטענדיק געשריבן. און אַזוי אויך אין די שבת און זונטיק-טעג, ווען ער איז אין אָפּיס נישט געגאַנגען. עס איז אים ווייניק געווען די אַלע, אַלע אַרבעטן, און עס האָט זיך אים געוואַלט נאָך און נאָך אַרבעטן, רעדן, שרייבן. יא, אַט ווערט שוין אַ יאָר, — און עס גלויבט זיך אַלץ נישט, אַז ער וועט מער נישט קומען, ווי ער פלעגט עס טאָן אַלע מאָל נאָך אַ לאַנגער רייזע — צו קומען מיט זיין שיינענדיקן פנים און מיט די פולע פּעק מיט מתנות און מיט די פולע פּעק איינדרוקן וועגן זיינע באַגעגענישן מיט אַלערליי מענטשן איבער די וועגן.

נחמה וויינפּער

פילאדעלפיער איקוף און לייען-קרייזן

אין אונדזער ווייטערדיקן גאַנג פון דעם איקוף-בוי און פון אונדזערע קולטור-טעטיקייטן טראָגן מיר כסדר דעם אָנ-דענק פון די קולטור-טוער, וואָס זיינען אַוועק אין דער אייביקייט. די יידישע קולטור איז זיי געווען הייליק און טייער, און דאָס בויען פונעם איקוף האָט פאַר זיי געמיינט הויבן דאָס חשיבות פונעם יידישן שאַפן און דאָס חשיבות פון מענטשן.

י. סימקין	ב. עפעלבוים
פעני סאַבעל	מאַקס קאַצמאַן
ענאָ וואַלדאַרף	דד. א. מאַסקאַליק
י. גלזמאַן	ל. פרוכט
סעם ליפשיץ	משה כאַסיד

דער פילאדעלפיער איקוף און די לייען-קרייזן האָבן ביי געשטייערט פער דעם דאָזיקן ז. וויינפער-בוך אין אַנדענק פון די דערמאַנטע חברים און חברטעס, וועלכע האָבן טיף פאַר-ערט און ליב געהאַט ז. וויינפערן, וואָס זיין גייסט שוועבט צווישן אונדז אַלעמען, די ליבהאַבער פונעם יידישן שאַפן.

